14439

T.C.

İ.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA BÖLÜMÜ

BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİİ

(Doktora Tezi)

Sedat AVCI

(Tez Yöneticisi:Prof.Dr. Erol TÜMERTEKİN)

İstanbul, 1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ——

GİRİŞ 1

BÖLÜM I:ŞEKER SANAYİİNİN TARİHİ, DAĞILIŞI VE GELİŞİMİ 4

1.Şeker Sanayiinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 4

2.Şeker Sanayiinin Coğrafi Dağılışı 19

3.Modern Şeker Sanayiinin Gelişmesini Etkileyen Unsurlar. 21

BÖLÜM II:CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÖZEL GİRİŞİM TARAFINDAN KURULAN İLK MODERN SANAYİİ 39

1.Cumhuriyet Öncesinde Ekonomik Yapı ve Şeker Sanayiini Kurma Girişimleri 39

2.Cumhuriyetin Kurulduğu Yıllardaki Ekonomik Yapı ve Sanayiin Durumu 45

3.Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları ve Şeker Sanayii 49

3.1.Kalkınma Planları Öncesi Dönem (1923-1960) 50

3.1.1.1923-1933 Dönemi 50

3.1.2.1933-1950 Dönemi 54

3.1.3.1950-1960 Dönemi 68

3.2.1960 Sonrası Kalkınma Planları Dönemi 74
3.2.1.Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl(1963-1967) 77
3.2.2.Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972) 81
3.2.3.Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977) 82
3.2.4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983) 86
3.2.5.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 92
4.Şeker Sanayiinde Kuruluştan Bu Yana Amaç ve Yöntem Değişimleri 93
5.Son On Yılda Türk Şeker Sanayii 102

BÖLÜM III:ŞEKER SANAYİİNİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER 106
1.Hammadde 107
1.1.Şeker Kamışı Ziraati ve Şeker Kamışında Şeker Elde Etme Çalışmaları 107
1.2.Türk Şeker Sanayiinin Hammaddesi Olarak Şeker Pancarı 117
1.2.1.Şeker Pancarı Ziraatini Etkileyen Fiziki Faktörler 117
1.2.2.Şeker Pancarının Hastalık ve Zararlıları 133
1.2.3.Şeker Pancarı Ziraatini Etkileyen Beşeri Faktörler ve Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraatinin Gelişimi 135
1.2.4.Şeker Pancarı Ziraatinin Dağılışı 146

2.Enerji 162

3.İşgücü 166

4.Pazar 171

5.Ulaşım 181

6.Sermaye 184

7.Devletin Şeker Sanayiine Etkisi 191

8.Şeker Fabrikalarının Kuruluş Yerinin Belirlenmesindeki Hakim Faktörlerin Kapasite Seçimi ve Kampanya Süreleri Üzerindeki Etkileri 201

BÖLÜM IV:TÜRK ŞEKER SANAYİİNİ OLUŞTURAN UNSURLAR: ŞEKER FABRİKALARI, ALKOL FABRİKALARI, MAKİNA FABRİKALARI VE İŞTİRAKLER 216

1.Şeker Fabrikaları 216

1.1.Alpullu Şeker Fabrikası 217

1.2.Uşak Şeker Fabrikası 222

1.3.Eskişehir Şeker Fabrikası 227

1.4.Turhal Şeker Fabrikası 232

1.5.Adapazarı Şeker Fabrikası 236

1.6.Amasya Şeker Fabrikası 241

1.7.Konya Şeker Fabrikası 245

1.8.Kütahya Şeker Fabrikası 249

1.9.Burdur Şeker Fabrikası 253

1.10.Susurluk Şeker Fabrikası 254

1.11.Kayseri Şeker Fabrikası 258

1.12.Erzurum Şeker Fabrikası 264

1.13.Erzincan Şeker Fabrikası 268
1.14.Elazığ Şeker Fabrikası 271
1.15.Malatya Şeker Fabrikası 275
1.16.Ankara Şeker Fabrikası 279
1.17.Kastamonu Şeker Fabrikası 282
1.18.Afyon Şeker Fabrikası 285
1.19.Muş Şeker Fabrikası 288
1.20.Ilgın Şeker Fabrikası 290
1.21.Bor Şeker Fabrikası 292
1.22.Ağrı Şeker Fabrikası 294
1.23.Elbistan Şeker Fabrikası 296
1.24.Erciş, Ereğli ve Carşamba Şeker Fabrikaları 299
2.Alkol Fabrikaları 302
2.1.Eskişehir İspirto Fabrikası 304
2.2.Turhal İspirto Fabrikası 305
2.3.Malatya İspirto Fabrikası 305
2.4.Erzurum Alkol Fabrikası 305
3.Makina Fabrikaları ve Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası 307
4.Aktif Kizelgur Fabrikası 310
5.Şeker Sanayiinin İştirakleri 311
5.1.Şeker Üretenler 311
5.2.Şeker Sanayiine Ham ve Yardımcı Madde Üretenler 311
5.2.1.Türkiye Gübre Sanayii A.Ş. 311
5.2.2.Erzincan Tarım Ürünleri Üretme ve Değerlendirme A.Ş. 312

5.2.3.Kömür İşletmeleri A.Ş. 313
5.2.4.Layne Bowler Dik Türbin Pompaları Sanayi ve Ticaret A.Ş. 313
5.2.5.Pancar Motor Sanayii Ticaret A.Ş. 314
5.2.6.Tohum Islah ve Üretme A.Ş. 315
5.2.7.Yeni Çeltek Kömür ve Madencilik A.Ş. 316
5.3.Pancar Münavebe Bitkilerini Değerlendirenler 316
5.3.1.Dosan Konserve Sanayi A.Ş. 316
5.3.2.Merzifon Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş. 317
5.3.3.Sakarya Tarım Ürünleri Üretme ve Değerlendirme A.Ş. 318
5.3.4.Tat Konserve Sanayii A.Ş. 318
5.3.5.Tokat Tarım Ürünleri Sanayii ve Ticaret A.Ş. 319
5.4.Bankacılık, Sigortacılık ve Hizmet İşleri 320
5.4.1.Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş. 320
5.4.2.Pancar Ekicileri Birliği A.Ş. 321
5.4.3.Sanayi Nakliyat A.Ş. 322
5.4.4.Şekerbank T.A.Ş. 322
5.4.5.Şeker Sigorta A.Ş. 323
5.4.6.Türk Mühendislik, Müşavirlik ve Müteahhitlik A.Ş. 324
5.5.Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ve Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) 325
5.6.Şeker Sanayiinin Ortak Olduğu Diğer Kuruluşlar 326

5.6.1.Türkiye Elektromekanik Sanayii A.Ş. 326

5.6.2.Muş Meyan Kökü Sanayii ve Ticaret A.Ş. 327

5.6.3.Siirt Meyan Kökü Sanayii ve Ticaret A.Ş. 328

5.6.4.Türkiye Libya Ortak Tarım ve Hayvancılık A.Ş. 329

5.6.5.Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. 330

5.6.6.Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası 330

5.6.7.Türk Arap Pazarlama A.Ş. 331

SONUÇ 332

Şekiller 344

Haritalar 345

Tablolar 350

Ekler 355

Bibliyografya 356

ÖNSÖZ

Doktora tezi olarak hazırlanan "Türkiye'de Şeker Sanayii" konulu bu çalışma dört yılı aşkın bir sürede meydana getirilmiştir.Yaz aylarında değişik bölgelerde farklı fabrikalarda yürütülen arazi çalışmaları, daha sonra değerlendirilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.Arazide yaptığımız gözlemler ve uyguladığımız anketler yanında, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürlüğü ile ilişki kurarak elde edilen gerek basılı, gerekse basılı olmayan çeşitli kaynaklar çalışmanın verilerini oluşturmuştur.Tezin bazı bölümlerinin değişik araştırıcılarca ele alınmış olmasına karşılık, bakış açısındaki farklılık ve yaklaşım tezin orijinal bir çalışma olmasını sağlamıştır.

Tezimin konusunun belirlenmesinden, tamamlanmasına kadar her aşamada bana yol gösteren, yönlendiren ve yeni bir görüş açısı kazandırmaya çalışan hocam Prof.Dr. Erol Tümertekin'e şükran borçluyum.Kendisine teşekkür etmeyi zevkli bir görev kabul ediyorum.

Özellikle şeker pancarının yetişme devresi ve yetişme şartları ile ilgili bölümde görüşlerinden faydalandığım hocam Prof.Dr. Yusuf Dönmez; Tezimin planının hazırlanmasında ve araştırmanın çeşitli aşamalarında fikir alış verişinde bulunduğum hocam Prof.Dr. Nazmiye Özgüç yardımlarda bulundular.Burada hocalarıma bir kez daha teşekkür ediyorum.

Şeker sanayiinde yaptığım incelemeler sırasında önceleri çeşitli zorluklarla karşılaştım.Ancak zaman içinde hepsi giderildi ve çalışmanın tamamlanması için gerekli kolaylık sağlandı.Başta Genel Müdür Yardımcısı (Ziraat) ve Yönetim Kurulu üyesi Mustafa Turan Bey olmak üzere gerek Genel Müdürlük, gerekse fabrikalarda çalışanlardan gördüğüm yakın ilgi, hafızamda silinmeden durmaktadır.Kendilerine içtenlikle teşekkür ediyorum.

Son olarak tezimin başlangıcından daktilo edilmesine kadar yardımlarını esirgemeyen eşim Dr. Merâl Avcı'ya da teşekkür etmeyi bir zevk kabul ediyorum.

Vefa, 1991

GIRIS

Şeker sanayii tarıma dayalı, başka kelimelerle hem sanayii, hem de tarım yönü bulunan bir sanayi koludur.Bu yönüyle ekonomiyi yakından ilgilendirmektedir.Özellikle gelişme sürecinin başında bulunan ülkelerde şeker sanayi ayrı bir önem taşımaktadır.Ekonomik hayatta taşıdığı bu önem Türk Şeker Sanayii için de geçerlidir.

Türk Şeker Sanayii'nin kuruluşu 1926 yılına, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına rastlanmaktadır.Bağımsızlık için yürütülen savaşın, ekonomik savaştan galip çıkılmadığı sürece kesin zaferle sonuçlanamayacağının bilinci ile sanayileşme çabalarına başlanılması bu dönemin en önemli özelliğidir.Şeker sanayii 1935 yılına kadar ilk başlarda özel sektörün, daha sonra özel sektör ile kamu sektörünün ortaklıkları olarak gelişmiştir.İlk yıllardan sonra yerleşen ve gelişen şeker sanayi büyümesini 1950'li yıllarda Birinci Gelişme Planı'yla, 1977'den sonra da İkinci Gelişme Planı'yla sürdürmüştür.

Önceleri ülkenin şeker ihtiyacının karşılanması ve ziraat alanında yapılmak istenilen modernizasyona katkı amacını güden şeker sanayii, günümüzde diğer yerlere nazaran az gelişmiş yörelerin kalkındırılması amacının eklenmesiyle stratejik bir önem de kazanmıştır.Böyle değişik yönleri bulunan bu ekonomik faaliyet daha önce çeşitli araştırıcılar tarafından ele alınmıştır.Ancak bu çalışmalarda şeker sanayii, bazen sadece zirai, bazen de sanayii yönüyle incelenmiştir.Şeker sanayi coğrafi açıdan doktora ölçeğinde bir çalışmaya konu olmamıştır.

Çalışmada sistematik bakış açısı temel yaklaşımı oluşturmaktadır.Ancak gerektiği yerlerde bölgesel yaklaşımla da konu ele alınarak, faktörlerin nasıl işlediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.Çalışma metodunun belirlenmesinde "Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu" isimli eserde (TÜMERTEKİN, 1954) takip edilen metod esas alınmıştır.Ancak çalışmada Türk Şeker Sanayii'ne ağırlık verilmiş ve tezin ismi de "Türkiye'de Şeker Sanayii" olarak belirlenmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.Birinci bölümde şeker sanayiiinin ortaya çıkışı tarihi gelişim içinde ele alınmış, coğrafi dağılışı incelenmiş, modern şeker sanayiinin günümüzdeki durumuna nasıl geldiği araştırılmıştır.Çeşitli yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanılarak hazırlanan bu bölümde değişik istatistikler de kantitatif olarak değerlendirilmiştir.İkinci bölüm şeker sanayinin Türk ekonomisindeki önemi açıklanmaya çalışılmış, ekonomi politikaları, uygulamalar ve gelişim aşamaları bakımından şeker sanayiinin yeri belirlenmiştir.Üçüncü bölümde şeker sanayiinin kuruluş ve işleyiş faktörlerinin ele alındığı ve sonuçlarının değerlendirildiği bir bölümdür.Dördüncü bölümde Türk Şeker Sanayiini oluşturan unsurlar incelenmiştir.Böylece şeker sanayiinin ekonominin çeşitli faaliyet alanlarında yaptığı etkiler, etkilediği alanlar, etkilendiği alanlar belirlenmeye çalışılmıştır.Mümkün olduğu kadar her bölümde harita ve şekillerle konu açıklanmaya çalışılmış ve dağılış ortaya konulmuştur.

Çalışmada kullanılan malzeme de çeşitlilik göstermektedir. Basılı kaynaklar arasında şeker sanayiini tanıtan veya belli bir

yönünü ele alan yayınlar çoğunluktadır.Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin yayınladığı "30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii", "Cumhuriyetin 50.Yılında Şeker Sanayimiz" ve "Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976" isimli yayınlar çalışmanın ansiklopedik bilgi kaynaklarını oluşturmuştur.Konunun sayısal olarak ele alınması gerektiğinde şeker sanayi istatistikleri, istatistik yıllıkları, sugar yearbook ve statistical yearbook gibi istatistiklerden yararlanılmıştır.Bu istatistiklerin değerlendirilmesinde ve nedenlerin açıklanmasında ise Faaliyet Raporları ile Tarım Raporlarından faydalanılmıştır.Herhangi bir kaynakta basılı olmayan veriler ise Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürlüğünden temin edilmiştir. Ayrıca yerinde yapılan gözlemler çalışmanın arazi safhasını oluşturmuştur.Böylece fabrikalar dolaşılmış, üretim sahalarındaki çiftçiler ile görüşülmüş, sorunlar ve uygulamalar hakkında bilgi alınarak değerlendirilmiştir.

BÖLÜM I: ŞEKER SANAYİİNİN TARİHİ, DAĞILIŞI VE GELİŞİMİ

1.ŞEKER SANAYIININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELIŞIMI:

İnsanın hayati faaliyetlerini devam ettirebilmesi, hava ve suyun yanında beslenmesiyle mümkündür.En önemli besin kaynaklarından biri de şekerdir[1]. İnsanlar önceleri bazı bitkilerin özsuyunu emerek veya meyvesini yiyerek tatlı ihtiyacını gidermeye çalışmışlar, daha sonra bu ihtiyacı bal ve pekmez ile

---

[1] Şeker; karbondioksit ile suyun, ışık enerjisi yardımıyla birleşmesi sonucunda ortaya çıkan bir üründür.Elde edilişinin kimyasal formülü;

$6CO_2 + 6H_2O +$ ışık enerjisi $\longrightarrow C_6H_{12}O_6 + 6H_2O$ dur.

Ürün glikoz (üzüm şekeri) veya fruktoz (meyve şekeri) adı verilen iki farklı şekerden biri olmaktadır.Bu şekerler monosakkaritler adıyla da bilinirler.İki monosakkaritin birleşmesi ve bir mol suyun açığa çıkmasıyla disakkaritler meydana gelir.

$$C_6H_{12}O_6 + C_6H_{12}O_6 \longrightarrow C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O$$

Disakkaritlerin başlıcaları laktoz (süt şekeri), maltoz (malt şekeri) ve sakkaroz (pancar ve kamış şekeri) dur.Sindirim esnasında vücuttaki su ile birleşerek tekrar monosakkarite dönüşen disakkaritlerden bu kimyasal reaksiyon sırasında enerji açığa çıkar.Çıkan enerji vücudun görevlerini yapabilmesi için gerekli enerjinin bir kısmını meydana getirir.

Monosakkaritlerin birkaçı birden birleşirse polisakkaritler meydana gelirler.En önemli polisakkaritler protein, selüloz ve glükojen'dir.Polisakkaritler kendilerini oluşturan monosakkaritlere ayrılmadan şeker tadını vermezler.(GEERDES, 1966:59 - 61)

karşılama yoluna gitmişlerdir.Dünyada birçok bitkiden şeker elde etmek mümkündür.Bu bitkilerin bir kısmından pekmez vs. gibi usareler çıkarılarak yerel olarak değerlendirilebilirse de bunlar doğrudan tüketime yetiştiği için ayrıca şeker elde etmek amacıyla kullanılmazlar.Bu bitkilere ananas, armut, çilek, elma, erik, kayısı, limon ve portakal örnek verilebilir.Bir kısım bitki ise, üretilen şeker çok pahalıya mal olduğu ve yetiştirilmeleri çok uzun süre aldığı için, şeker üretiminde kullanılmazlar.Bu gruba örnek olarak Hindistan ve Uzakdoğu'da yetişen çeşitli ağaçların (Arenya saccharifera, Cocos nucifera, Borassus flabellifer, Caryota urens, Phoenix sylvestris) çiçek özsuları ile Amerika ve Avrupa'da sorgum darısı (Sorghum saccaratum, Sorghum vulgare) ve ılıman iklimlerde akçaağaç (özellikle Acer saccharum ayrıca Acer dasycarpum, Acer nigrum, Acer rubrum, Acer macrophllum, Acer circinatum) gibi bitkiler gösterilebilir.Ancak günümüz teknolojisiyle bu bitki türlerinden ekonomik olarak şeker elde edilmesi mümkün değildir.Günümüzde ekonomik olarak şeker, şeker kamışı (Saccharum officinarum Linn) ve şeker pancarı (Beta vulgaris saccharifera) ndan elde edilmektedir.Dünyada ilk olarak şeker kamışı, bulundurduğu tatlı madde nedeniyle çiğnemek ve emmek amacıyla kültüre alınmıştır.

Şeker kamışının anavatanı Tropikal Güneydoğu Asya ve Güneybatı Pasifik adaladır.Brandes, şeker kamışı ziraatinin MÖ. 8000 yıllarında Yeni Gine'de başladığını, önce civar adalara (New Hebrides, New Caledonia), daha sonra MÖ.6000 yıllarında Endonezya ve Kuzey Hindistan'a geçmiş olabileceğini ileri sürmektedir. (Anıldığı yer ŞİRAY, 1975: 11;ŞİRAY, AKDENİZ, ÖZDEN,

1987: 5). Şeker kamışı daha sonra buradan dünyaya yayılmıştır (Harita 1).

Şeker kamışının yabani varyetelerinin sayısı çok az olmakla beraber, günümüzde şeker üretiminde kullanılabilecek olanları 70 dolayındadır.Teknolojik olarak işlenmesinin mümkün olmadığı dönemlerde şeker kamışı ilk önceleri ezilerek usaresi çıkarılmakta ve bundan faydalanılmaktaydı.MS.4 - 6. yüzyıllardan itibaren öncelikle Hindistan'da şeker kristalleştirilmiştir.Kristalleştirme yapılırken izlenen yöntem, kamışın küçük parçalara ayrıldıktan sonra ağırlıklar altında ezilmesi ve ezilen kamışın özsuyunun çıkarılması esasına dayanıyordu.Çıkan özsu açık tavalarda ısıtılarak koyulaştırılır ve kristallendirilirdi.Şekerin katı hale getirilmesi tüketiminin hızla artmasını sağlamıştır.

Dünya şeker sanayiini, gelişimi açısından dört devreye ayırmak mümkündür (Şekil 1).

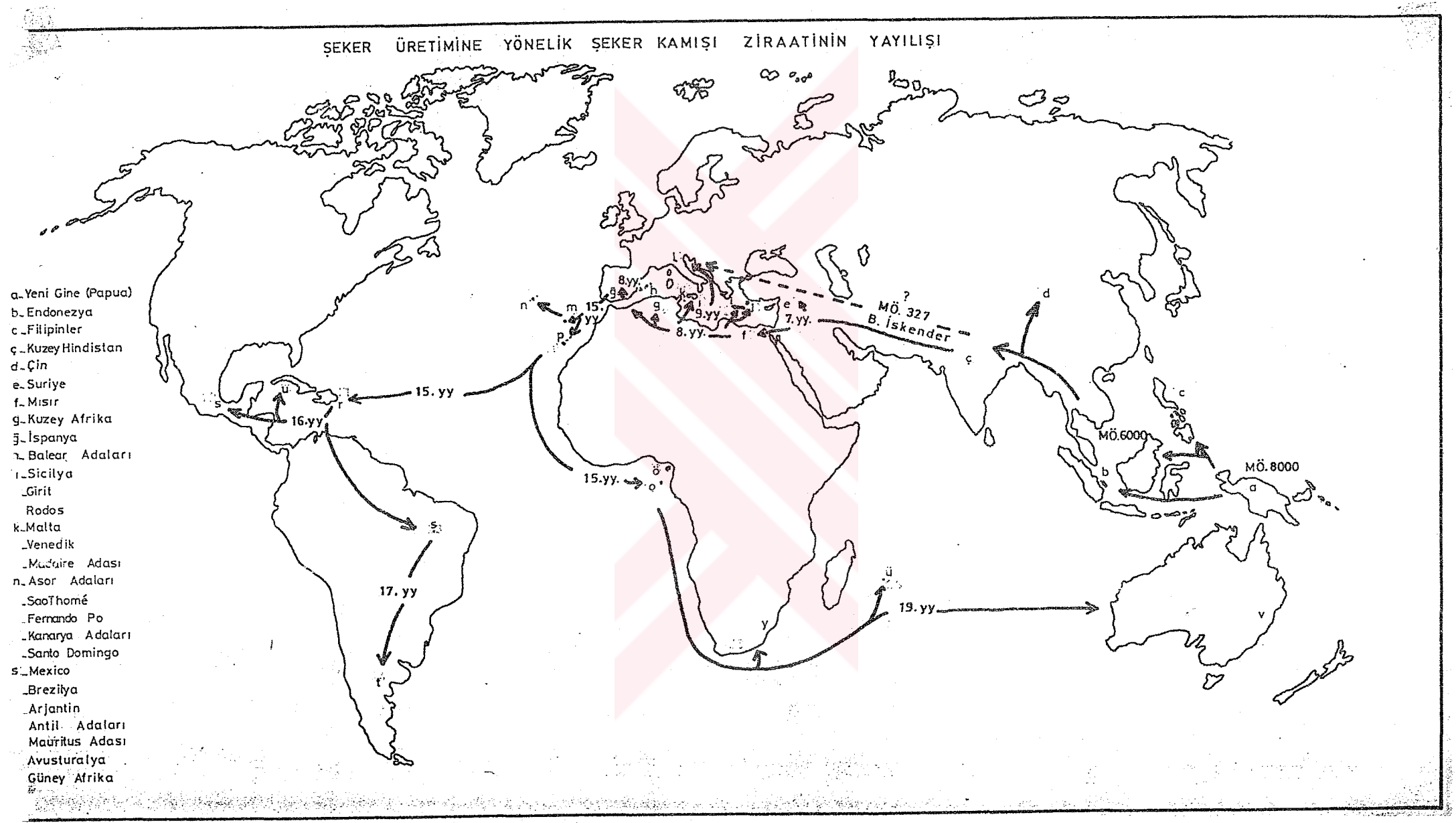
a-İlkel şeker üretimi (MÖ: 8000 den MS. 4 - 6.yüzyıla kadar),

b-Bölgesel üretim dönemi (MS. 4 - 6. yüzyıllardan 9 - 10. yüzyıla kadar),

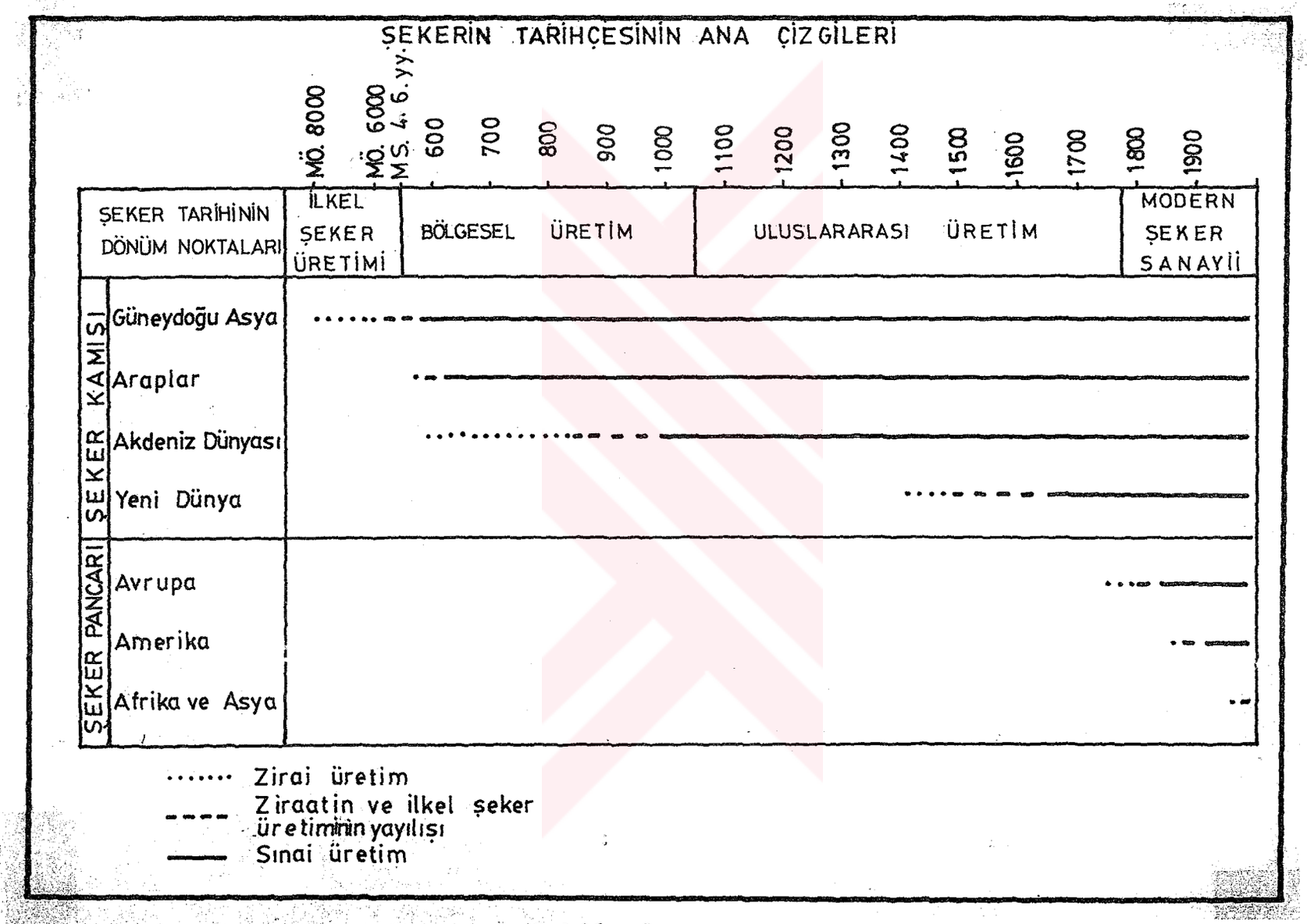
c-Uluslararası şeker üretim dönemi (9 - 10. yüzyıllardan 1800'lere kadar),

d-Modern şeker sanayii (1800'den günümüze kadar).

Birinci dönemde şeker üretimi ilkel olarak yapılmaktaydı. üretilen şeker önceleri sadece üretici tarafından tüketilmekte, daha sonraki yıllarda ise, artık şeker yerel pazarlarda satılmaktaydı.Bu dönemde Güneydoğu Asya önemli bir şeker üretim bölgesiydi.Çin İmparatoru Tai Tsung'un şeker teknolojisini öğrenmek

ŞEKER ÜRETİMİNE YÖNELİK ŞEKER KAMIŞI ZİRAATİNİN YAYILIŞI
a_Yeni Gine (Papua)
b_Endonezya
c_Filipinler
ç_Kuzey Hindistan
d_Çin
e_Suriye
f_Mısır
g_Kuzey Afrika
ğ_İspanya
h_Balear Adaları
ı_Sicilya
_Girit
Rodos
k_Malta
_Venedik
_Madeire Adası
n_Asor Adaları
_SaoThomé
_Fernando Po
_Kanarya Adaları
_Santo Domingo
s_Mexico
_Brezilya
_Arjantin
Antil Adaları
Mauritus Adası
Avusturalya
Güney Afrika
8.yy.
9.yy.
8.yy.
7.yy.
15. yy
16.yy
15.yy.
17. yy
19. yy
MÖ. 327
B. İskender
MÖ.6000
MÖ.8000

Harita 1

ŞEKERİN TARİHÇESİNİN ANA ÇİZGİLERİ
MÖ. 8000
MÖ. 6000
MS. 4. 6. yy.
600
700
800
900
1000
1100
1200
1300
1400
1500
1600
1700
1800
1900
ŞEKER TARİHİNİN DÖNÜM NOKTALARI
İLKEL ŞEKER ÜRETİMİ
BÖLGESEL ÜRETİM
ULUSLARARASI ÜRETİM
MODERN ŞEKER SANAYİİ
ŞEKER KAMIŞI
Güneydoğu Asya
Araplar
Akdeniz Dünyası
Yeni Dünya
ŞEKER PANCARI
Avrupa
Amerika
Afrika ve Asya
Zirai üretim
Ziraatin ve ilkel şeker üretiminin yayılışı
Sınai üretim

Şekil 1

üzere teknisyenlerini Bengal'e gönderdiğini tarihi belgeler yazmaktadır.Bu durum yaklaşık M.Ö. 5.Yüzyılda Bengal'de ileri bir şeker sanayiinin varolduğunu göstermektedir.

Şekere ilişkin bilgiler batıya ancak, doğu ve batı arasındaki ilişikiler ölçüsünde gelebilmiştir.Aristo'nun öğrencilerinden Theophrastos,MÖ. 374'de Hindistan'da kamışa benzer bir bitkide tatlı bir tuzun bulunduğundan söz etmektedir.Avrupa'ya ilk şekerin, MÖ. 327'de Hindistan'a ulaşmış olan Büyük İskender tarafından gönderilmiş olması muhtemeldir.Romalı Varro MÖ. 116'da ağaç gibi bir kamıştan bal gibi tatlı bir özsuyun çıkarıldığını ifade etmektedir.Dioscorides MÖ. 50'de yazdığı kitabında Hindistan ve Arabistan'da "Saccharon" [2] isimli bir baldan söz etmektedir.Daha sonraları Pilinius bu kelimeyi latinceye geçen şekli ile "saccharum" olarak kullanmıştır.Bu, şeker kelimesinin latince kökenli bir çok dilde birbirine yakın seslerle ifade edilmesini açıklamaktadır.

Şeker Hindistan'dan daha batıya Araplar tarafından getirilmiştir.Daha sonra, ziraatine uygun yerlerde şeker kamışı üretimine başlanılarak hem ziraatinin geniş alanlara yayılması,hem de şekerin fabrikasyonu konusunda ilerlemeler sağlanmıştır.Şeker kamışı ziraati müslüman Araplar tarafından 640 yılında Mısır ve Suriye'ye, 755'de Kuzey Afrika, İspanya ve Balear adalarına, 827'de Sicilya, Rodos, Girit ve Malta'ya yayılmıştır.Yetişme şartları

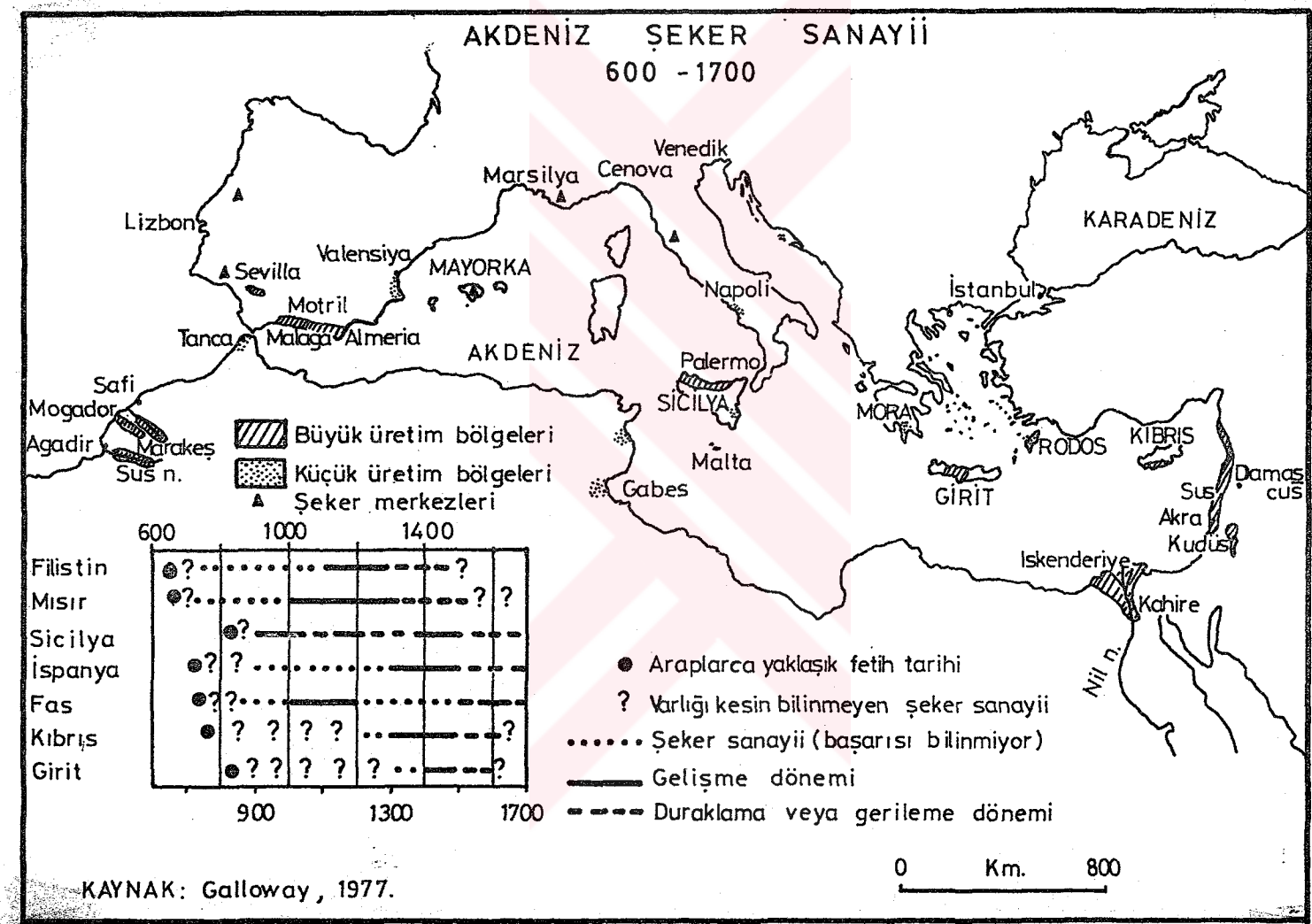
[2] Şeker ismi eski bir Hint dili olan Sanskritçe'den türemiştir.Sanskritçe'de şeker Sharkara olarak isimlendirilmektedir.Diğer dillerde de söylenişi buna yakın seslerden oluşmaktadır.

nedeniyle, şeker kamışı bitkisinin yayılışı yalnız subtropikal bölge ile sınırlı kalmıştır.Üretim de daha çok bölgesel pazarlara hizmet eder niteliktedir.

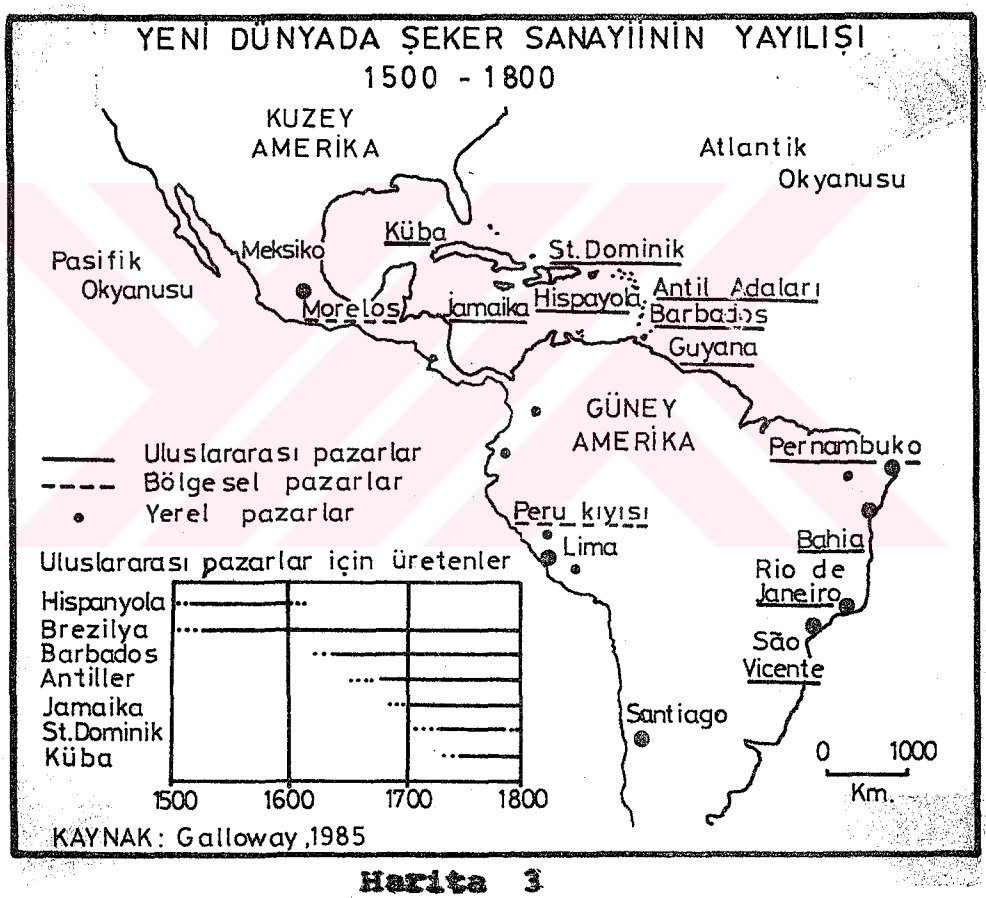
Şekerin uluslararası ticarete konu olması, oldukça yenidir.Mısırlılar şekeri bir ticari mal olarak geniş çapta üretmişlerdir.Dini nedenlerle Araplarla ticaret yapmayan Avrupalılar, Venediklilerin 996 yılında İskenderiye'den şeker getirmeleriyle şeker ile yeniden tanışmışlardır.Şeker ticareti, uzun yıllar Venediklilerin tekelinde kalmış ve gelir temin etmelerini sağlamıştır.Akdeniz dünyasında şeker kamışı ziraati ve sanayiinde önem kazanan yerleri;Mısır, Doğu Akdeniz'in kıyı kesimi, Girit, Sicilya ve İspanya'nın güney kıyıları ile Fas meydana getirmekteydi. (Harita 2).

Uzun yıllar boyunca bütün Akdeniz dünyasına ve Avrupa'nın iç kesimlerine tanıtılan şeker, daha sonra önce Portekiz ve İspanyolların, ardında da İngiliz ve Fransızların kolonizasyon hareketleriyle batıya doğru hareketine devam etmiş ve dünyanın diğer şeker kamışı ekilebilecek kesimlerine yayılmıştır.Şeker kamışı ziraati Portekizliler tarafından 1420 yılında Madeire adasına, 1444 yılında Asor adalarına, 1456 yılında Cape Verde adalarına, 1472'de Sao Thomé ve Fernando Po 'ya 1480'de de İspanyollar tarafından Kanarya adalarına götürülmüştür.Kanarya adalarında aynı zamanda şeker imaline de başlanmıştır.

Yeni Dünya'da şeker kamışı ilk olarak 1493'de Santo Domingo'ya götürülmüştür (Harita 3). Şeker kamışının götürüldüğü yerlerde hızla yetiştirilebilmesinin temelinde, bu sahadaki uygun iklim ve diğer yetişme şartlarının yanında, yeni keşfedilen bu

AKDENİZ ŞEKER SANAYİİ
600 - 1700
Lizbon
Sevilla
Valensiya
MAYORKA
Motril
Tanca
Malaga
Almeria
Marsilya
Cenova
Venedik
Napoli
AKDENİZ
Palermo
SİCİLYA
Malta
Gabes
Safi
Mogador
Agadir
Marakeş
Sus n.
KARADENİZ
İstanbul
MORA
RODOS
KIBRIS
GİRİT
Damas cus
Sus
Akra
Kudüs
Iskenderiye
Kahire
Nil n.
Büyük üretim bölgeleri
Küçük üretim bölgeleri
Şeker merkezleri
600
1000
1400
Filistin
Mısır
Sicilya
İspanya
Fas
Kıbrıs
Girit
900
1300
1700
Araplarca yaklaşık fetih tarihi
Varlığı kesin bilinmeyen şeker sanayii
Şeker sanayii (başarısı bilinmiyor)
Gelişme dönemi
Duraklama veya gerileme dönemi
0 Km. 800
KAYNAK: Galloway, 1977.

Harita 2

YENİ DÜNYADA ŞEKER SANAYİİNİN YAYILIŞI
1500 - 1800
KUZEY AMERİKA
Atlantik Okyanusu
Pasifik Okyanusu
Meksiko
Küba
St. Dominik
Antil Adaları
Morelos
Jamaika
Hispayola
Barbados
Guyana
GÜNEY AMERİKA
Pernambuko
Peru kıyısı
Lima
Bahia
Rio de Janeiro
São Vicente
Santiago
Uluslararası pazarlar
Bölgesel pazarlar
Yerel pazarlar
Uluslararası pazarlar için üretenler
Hispanyola
Brezilya
Barbados
Antiller
Jamaika
St.Dominik
Küba
1500
1600
1700
1800
0 1000
Km.
KAYNAK: Galloway, 1985

Harita 3

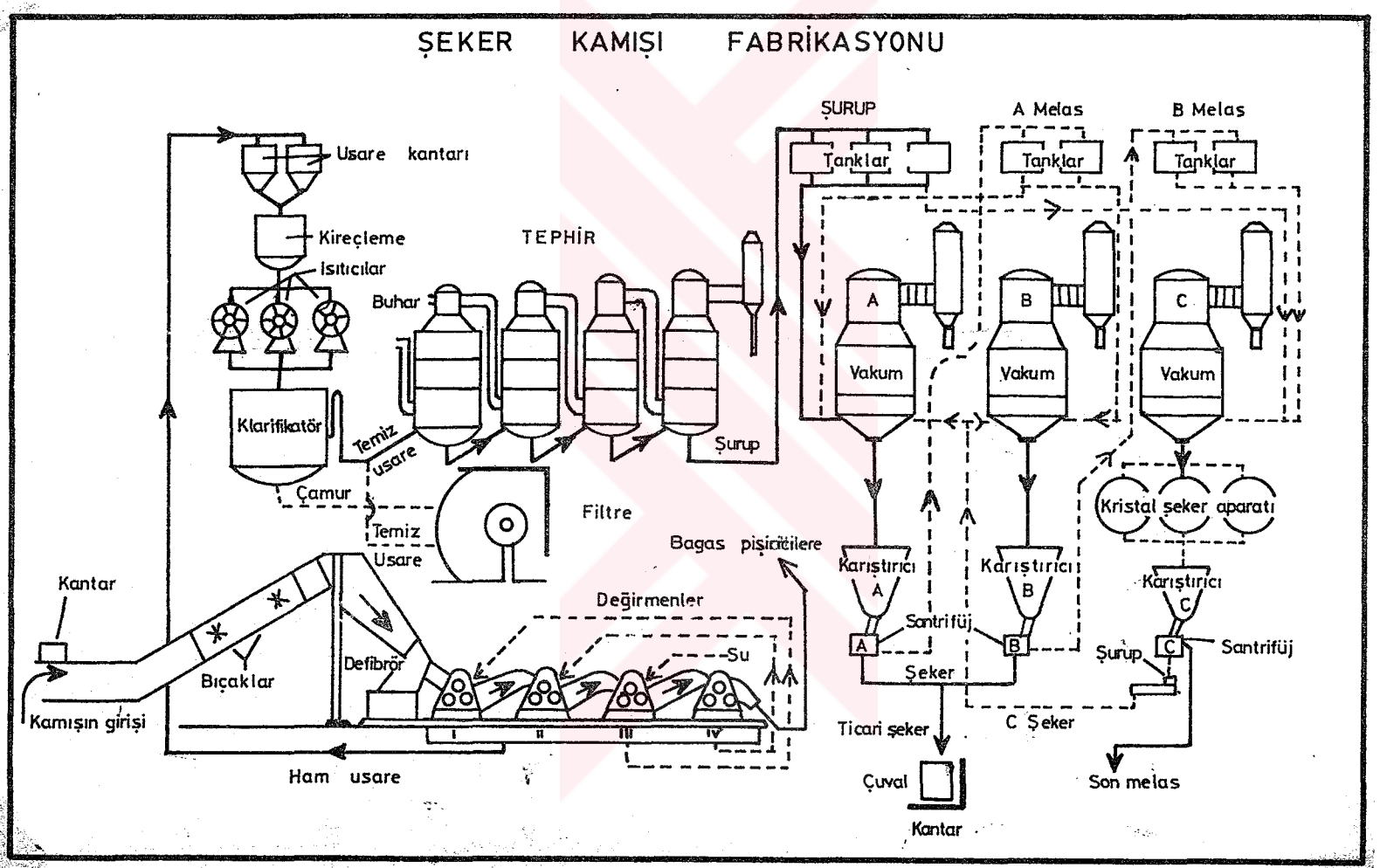
yerlerde plantasyon kurmaya uygun geniş arazinin var olması ve o dönemde daha yasaklanmamış olan köleliğin ucuz işgücü kaynağı yaratması yatmaktadır.Akdeniz dünyasındaki kamış ziraatinin aksine, Yeni Dünya'da kamış ziraati Tropikal bölgeye yerleşmiştir.

Avrupa'daki ilk şeker rafinerileri Venedikliler tarafından 1503 yılında kurulmuştur.Yeni Dünya'daki ilk şeker fabrikası ise, 1515'de Gonzales Velosa tarafından Santo Domingo'da inşa edilmiştir.Şeker kamışı ziraati, 1531'de Cortes tarafından Meksika'ya, Fransisco Ramero tarafında ise 1534-1537 yıllarında Brezilya'ya götürülmüştür.Şeker kamışı ziraatine Arjantin'de 1553'den sonra, Antil adalarında ise 1630'dan sonra başlanılmıştır.

Şeker kamışı üretim sahaları daha sonra İngiliz ve Fransızların koloniyal hareketlerine bağlı olarak yayılış göstermiştir. 1715'de Fransızlar tarafından Mauritus adalarına götürülen kamış ziraati, 1817'de Avustralya'da, 1850'de de Güney Afrika'da İngilizler tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

Şeker kamışından şeker, başlangıçtan beri aynı temel sisteme göre elde edilmektedir.Bu sistem presleme, ayrıştırma ve kurutma aşamalarından meydana gelmektedir.Aşağıda şeker kamışının fabrikasyonuna ana hatlarıyla yer verilecektir (Şekil 2).

Tarladan hasat edilen şeker kamışı, uzun süre saklanılamaz.Hemen işlenmesi gerekir.Bunun için önce ufak parçalar haline getirilir.Böylece preslerde kamış özsuyunun daha kolay çıkarılması sağlanmış olur.Ön parçalayıcılar ve birinci değirmenden geçen kamış ağırlığının % 60 ve daha fazlasını şerbet olarak bırakır. Dolayısıyla kamıştaki sakkarozun % 70'i kamıştan ayrılmıştır.Kamıştan alınan sakkaroz, merdanelerine basıncı arttıkça ve

ŞEKER KAMIŞI FABRİKASYONU
ŞURUP
A Melas
B Melas
Tanklar
Tanklar
Tanklar
Usare kantarı
Kireçleme
İsıtıcılar
TEPHİR
Buhar
Klarifikatör
Temiz usare
Çamur
Şurup
A
B
C
Vakum
Vakum
Vakum
Kristal şeker aparatı
Filtre
Temiz Usare
Bagas pişiricilere
Karıştırıcı A
Karıştırıcı B
Karıştırıcı C
Kantar
Değirmenler
Santrifüj
Santrifüj
Şeker
Defibrör
Su
Bıçaklar
Şurup
Kamışın girişi
Ham usare
Ticari şeker
C Şeker
Çuval
Son melas
Kantar

Şekil 2

değirmenlerin adedi çoğaldıkça fazlalaşır. Değirmenlere ezme işlemi sırasında su verilmesi ve sonuncu değirmenden alınan sulu şerbetin birinci değirmene aktarılması da şeker verimini arttırmaktadır.Kamışın çok preslenerek sakkaroz elde edilmesi ham şerbete geçen şeker miktarını arttırdığı gibi aynı zamanda şerbete geçmesi istenilmeyen şeker dışı maddelerin miktarının da artmasına neden olur.Son değirmene gelen kamış, su veya sulu şerbet ile ıslatılması, ıslatmada sıcak su kullanımı şekerin kamıştan daha kolay ayrılmasını sağlamaktadır.Ham şekerin birleşimi, kamışın yapısına, türüne, yetiştirilme şartlarına, gübrelenmesine, ekim bölgesine ve bölgenin hava şartlarına bağlıdır.Şerbette bulunan şeker dışı maddelerin miktarını kamışın pis veya temiz oluşu, olgunluk durumu, kesilmiş kamışın bekleme süresi, ıslatma miktarı ve presleme derecesi belirler.

Ham şerbetin içinde çeşitli büyüklüklerde kamış küsbesi (bagas) bulunur.Bu parçacıkların alınabilmesi ve parçacıklarda bulunan şeker dışı maddelerin de ayrışmasını önlemek amacıyla ham şerbet çözündürülür.Bu işlemlerden sonra arta kalan bagas, giren kamışın % 20 - 25'ini, bazen de % 35'ini oluşturur.Kağıt ve diğer çeşitli maddelerin hammaddesini de oluşturan bu bagası işlemek için günümüzdeki fabrikalarda yan tesisler de bulunmaktadır.

Üretilen ham şerbetin çeşitli metodlarla arıtılması gerekmektedir.Arıtma işleminde kireçleme, kükürtleme, fosfatlama ve karbonatlaştırma yöntemlerinden biri veya bir kaçı birlikte kullanılır.Arıtılmış ve berraklaştırılmış olan şerbet çok kademeli buharlaşma istasyonunda koyulaştırılır.Kamış şekerinin ham şerbetinde şerbeti parçalayabilecek zengin indirgen maddeler de

bulunduğundan çok sayıda, yüksek sıcaklıkta çalışan buhar vakumlu buharlaşma cihazları kullanılmaktadır.Koyu şerbet ve suruplardan kristal taneleri oluşturulabilmesi için bu sıvının pişirilmesi gereklidir.Pişirimden sonra meydana gelen lapalar, çoğunlukla yüksek devirli santrifüjlerle kurutulurlar.Artık ham şeker elde edilmiştir.Ham şeker hem düşük saflıkta, hem de koyu renktedir. Tüketimde daha saf ve beyaz şekerin kullanılmakta olması, ham şekerin rafine edilmesini zorunlu hale getirmektedir.Ham şeker rafinerileri çoğunlukla tüketim bölgelerinde bulunmaktadır.Bu daha az temiz bir mal olan ham şekerin rafine şekere nazaran daha kolay taşınabilmesi ve ham şekerin elde edildiği fabrikaların daha çok tropiklerde yer alması nedeniyle şekerin saklanmasının güçlülüğü nedeniyle bir zorunluluktur (BECKER, 1971: 639 vd., SIRAY, 1975: 339 - 346).

Şeker kamışından şeker elde edilmesine yönelik sanayii çok uzun bir zaman dilimi içersinde gelişme gösterirken, şeker pancarından şeker elde etmek, kamışa nazaran yakın geçmişin bir yöntemidir.İlk defa bir Fransız, Olivier de Serres, pancarın özünün çıkartılıp kaynatıldığı zaman tatlı bir pekmezin elde edildiğini söylemiştir.16. yüzyılın sonlarına doğru ele geçen bu bilgi, pratik bir sonuca ulaşamadan unutulmuş olmakla beraber, 18. yüzyılda Andreas Sigmund Marggraf'ın yaptığı çalışmalar ile tekrar gündeme gelmiştir.Marggraf 1747 yılında pancar şekeri ile kamış şekerinin kimyasal formüllerinin aynı olduğunu bulmuş, fakat kristal şeker elde edememiştir.Öğrencisi Franz Carl Achard hocasının izinden yürüyerek 1799'da ilk kristal şeker elde etmeyi ve 1802'de Silezya'da ilk pancar işleyen fabrikayı açmayı başarmıştır.

Şeker pancarından şekerin elde edildiği yıllarda pancardaki şeker oranı oldukça düşüktü.Pancarın ıslah edilmesi sonucunda hem şeker oranı yükseltilmiş, hem de dış etkenlere daha dayanıklı pancar çeşitleri elde edilmiştir.Şeker pancarı ziraatinin gelişmesi ancak pancardaki şeker oranının artışından sonra mümkün olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1:Şeker Pancarındaki Şeker Oranının Zaman İçindeki Artışı.

TARİH	PANCARDAKİ ŞEKER VARLIĞI (%)
1747 (Marggraf zamanı)	0.5 - 1.6
1804 (Achard zamanı)	4.5
1850	10.0
1958	14 - 20
1987	16 - 24

Kaynak: VELDET, 1958: 1; T.Ş.F.A.Ş., 1973: 19; ER, 1988: 7.

Şeker pancarından şeker elde edilmesi günümüzde olduğu gibi eskiden de şeker kamışına nazaran daha pahalıya mal olmaktaydı.Bu durum, pancarın kamış ile olan rekabetini zorlaştırmıştır. 1806'da Napolyon'un İngiltere'ye karşı, kıta Avrupa'sını (Blocus continental) ablukaya alması dolayısıyla kamış şekerinin Avrupa'ya gelememesi sonucunda şeker pancarı büyük önem kazanmıştır.1812'de Fransa'da Passy'de ilk Fransız şeker pancarı işleyen fabrikasının kurulması da bu döneme rastlar.Hızla gelişen pancar

şekeri sanayii, 1815'de Napolyon'un Waterloo'da yenilmesinin arkasından ablukanın kalkmasıyla, kamış şekerinin yeniden Avrupa'ya gelmesine bağlı olarak, bir gerileme dönemine girmiştir.Bu dönemde sadece Fransa'da 40'a yakın imalathane kapanmak zorunda kalmıştır.1834'de köleliğin kaldırılması, ucuz işgücüne dayanan kamış şekeri sanayiinde maliyetleri arttırmış ve pancar ziraati ile şeker üretimi tekrar gelişme gösterebilmiştir.

Bundan sonra 1853'de Rusya, Avusturya -Macaristan, Belçika ve Hollanda, 1880'de Danimarka, 1882'de İspanya,1885'de İsveç, 1889'da Romanya ve 1890'da da İtalya ve Kuzey Amerika'da pancar şekeri sanayii kurulmuştur.Daha sonra pancar şekeri üretimine başlayan ülkeler, bu sanayiilerini 20. yüzyılda kurmuşlardır.

Şeker pancarının fabrikasyonu da kamış şekerinin fabrikasyonuna benzer.Pancardan özsuyun çıkarılması, diğer maddelerden ayrıştırılması ve elde edilen şurubun kurutularak kristallendirilmesi, şeker pancarının fabrikasyonundaki aşamaları oluşturur.Şeker pancarının fabrikasyon süreci zamanla daha gelişmiş ve karmaşıklaşmıştır.Tarihi gelişim içinde şekerin fabrikasyonunun gelişimi aşağıda ele alınmıştır.

Marggraf zamanında pancardan şeker elde etmek için önce pancar doğranarak kurutuluyor, sonra toz haline getirilerek alkolle kaynatılıyordu.Meydana gelen çözelti süzülerek soğumaya terk ediliyordu.Soğuyan şeker kristal haline gelmekteydi.Alkol çözeltisindeki şeker oldukça temiz oluyor ve şeker dışındaki kimyasal maddeler (albumin, boyar ve pektin maddeler vs.) alkolde çözünmüyordu.Ancak bu yöntemin kullanılması sadece laboratuvarlarda mümkündür.Yöntemin sanayiye uygulanabilmesi, bir takım de-

değişikliklere ihtiyaç göstermekteydi.Bu nedenle Marggraf başka bir fabrikasyon metodu geliştirmiştir.Bu metoda göre, pancar ezilip özsuyu çıkarıldıktan sonra durulmaya bırakılırdı.Durultmada, çökelterek kurutma (dekantasyon) metodu kullanılmaktaydı.Sonra elde edilen özsu kaynatılır.Köpüğü alınır ve albümin çözeltisinden ayrılırdı.Daha iyi temizlemek için özsuyu içine yumurta akı veya kan ilave edilmesi tavsiye edilirdi.Daha sonra özsuyu koyu bir şerbet kıvamına gelinceye kadar koyulaştırılırdı.Elde edilen koyu şerbet durdukça içindeki şeker kristalleşmekteydi.Bu metodun şeker randımanı çok azdı.

Marggraf tarafından ileri sürülen metodlar kamış şekeri sanayii ile rekabet edebilme şansına sahip değildi.Daha sonra öğrencisi Achard yeni bir metod geliştirmiştir.Diğer sosyo-ekonomik faktörlerin de uygun olması nedeniyle bu metodu fabrikasyona uygulamak mümkün olmuştur.

Achard'ın metoduna göre,pancar yumuşayıncaya kadar pişirilirdi.Plâka şeklinde doğranarak preslenir ve özsuyu alınırdı.Özsuyu tülbentden süzülerek 2/3'si kalıncaya kadar kaynatılır ve yeniden sık bir yünlü kumaştan süzülerek şerbet haline gelinceye kadar pişirilirdi.Elde edilen bu koyu şerbet yassı kaplara boşaltılır ve 30-50° C'de kristalizasyon kamaralarında bekletilirdi. Suyun uçması devam ettiği müddetçe şeker de kristal halinde çöküyordu.Sonra kristalleşmiş kütleyi torbalara koyarak preslemek ve kristaller arasında bulunan melası ayırmak gerekmekteydi.Böylece elde edilen sarı şeker kurutularak kullanıma hazır hale getirilmekteydi.

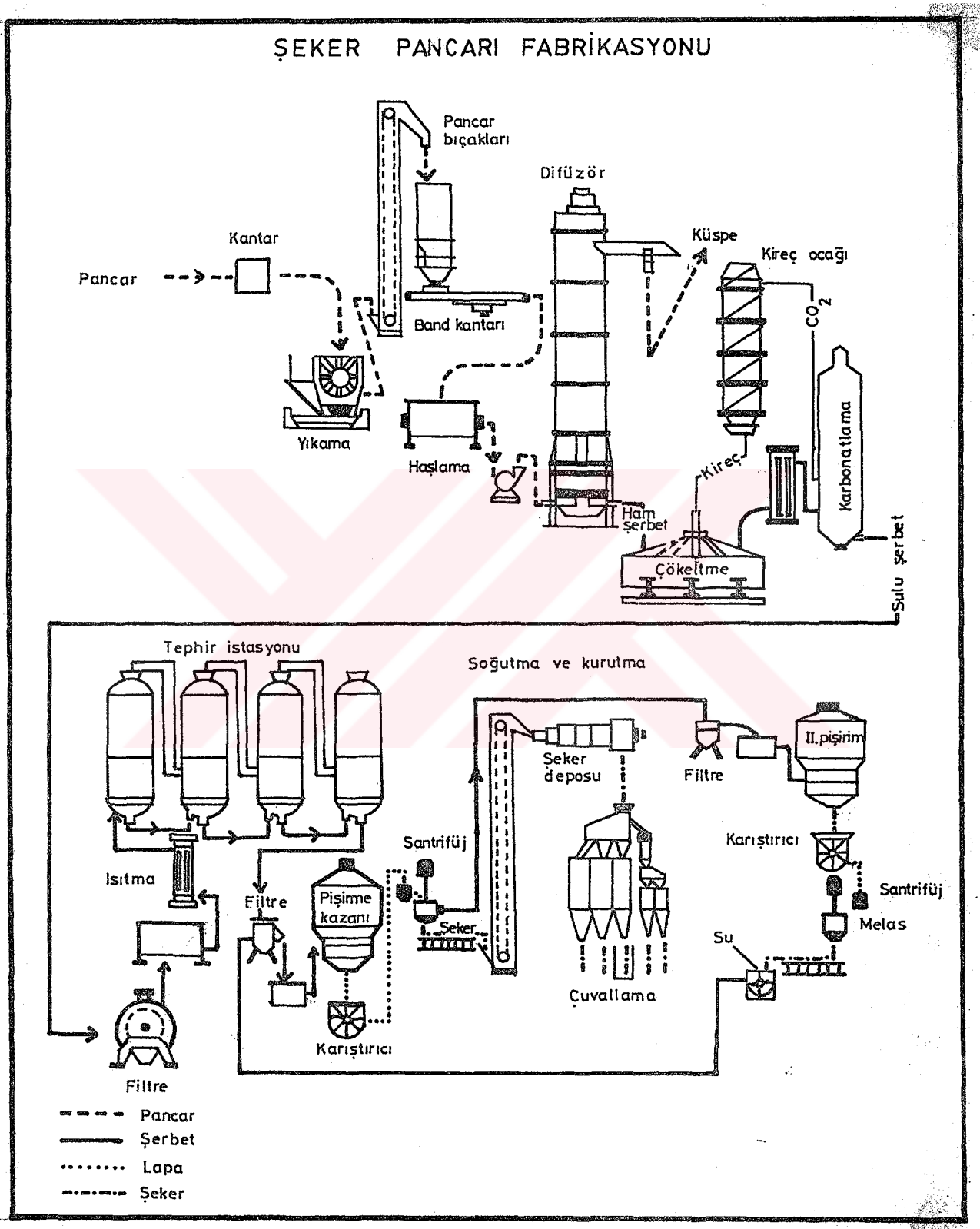
Achard'ın metodunun yanında aynı yıllarda başka metodlar

teklif edilmişse de, bu metodlar birbirlerinden sadece detayda farklılıklar gösteriyordu.

Günümüzde kullanılan şeker pancarı fabrikasyonu kısaca şöyle özetlenebilir (Şekil 3).

Şeker fabrikasına çiftçi tarafından getirilen veya kantarlardan gönderilen pancar, işlenmeye başlamadan önce silolanır. Pancar, silolardan fabrikaya yüzdürülerek ulaştırılır.Bu, pancarı bulaşık bulunan kum ve topraktan bir dereceye kadar arındırmaktadır.Silolarla fabrika arasındaki ana pancar kanalı üzerinde, pancar akımını ayarlamaya yarayan ve fabrikadan kumanda edilen bir pancar çarkı,fabrikaya pancarla birlikte gelmiş bulunan taşların ayıklanmasını sağlayan bir taş tutucu ve yine pancarla birlikte gelmiş olan ot ve yaprakların uzaklaştırılmasını sağlayan bir ot tutucu mevcuttur.Fabrikaya ulaşan pancar, bir pancar pompası veya pancar dolabı tarafından yüzdürme suyundan alınır ve pancar yıkama makinasına aktarılır.Sürekli olarak akan su altında hem döndürüle döndürüle yıkanır,hem de yıkama makinasının çıkış ucuna doğru itilir.Yıkama makinasının çıkış tarafına ulaşan pancar, buradan bir asansörle pancar bıçaklarının deposuna ulaşır,kıyılır ve bu kıyımlar, şekeri alınmak üzere bir taşıyıcı bant tarafından difüzöre iletilirken otomatik olarak tartılır.

Şeker fabrikalarında, pancar kıyımlarındaki şekerin sıcak su aracılığıyla alınmasını sağlayan tesislere "difüzyon cihazı" adı verilir.Difüzyon cihazlarında 73 - 75 °C'lerindeki sıcak su ile temasa gelen pancar kıyımlarındaki şeker, sıcak suya geçer. Son 20 - 25 yıl içinde çok çeşitli difüzör tipleri geliştirilmiştir.Bütün difüzyon cihazları ters akım prensibine göre çalışır.

ŞEKER PANCARI FABRİKASYONU
Pancar bıçakları
Difüzör
Kantar
Pancar
Band kantarı
Küspe
Kireç ocağı
CO_2
Yıkama
Haşlama
Karbonatlama
Kireç
Ham şerbet
Çökeltme
Sulu şerbet
Tephir istasyonu
Soğutma ve kurutma
Şeker deposu
Filtre
II.pişirim
Santrifüj
Karıştırıcı
Isıtma
Filtre
Pişirme kazanı
Şeker
Santrifüj
Melas
Su
Çuvallama
Karıştırıcı
Filtre
Pancar
Şerbet
Lapa
Şeker

Şekil 3

Pancar kıyımları, difüzör içinde bir uçtan diğer uca doğru iletilirken, diğer uçtan verilmiş bulunan sıcak su ile iyice yıkanır ve şeker böylece suya geçer.Gereğince şekeri alınmış olarak difüzyon cihazını terkeden pancar kıyımları önce küsbe preslerinden geçirilir ve kıyımlarla birlikte gelen fazla miktarda sudan kurtarılır; bundan sonra ya doğrudan doğruya hayvan yemi olarak değerlendirilmek üzere çiftçiye verilir,ya da daha dayanıklı ve daha kullanılışlı hale getirilerek aynı amaçla kullanılmak üzere küsbe kurutma tesislerine iletilir.

Difüzyon cihazından çekilen ham şerbet gri-siyah renkli, oldukça viskoz, % 12-17 arasında çözünmüş madde ve bundan başka pancar kırıntıları ve doku parçacıkları içeren bir şeker çözeltisidir.Ham şerbet önce pancar kırıntılarıyla doku parçacıklarından temizlenmek üzere çok ince metal süzgeçlerden geçiriliri.Buna "mekanik arıtım" denir.Asıl arıtım, kimyasal yöntemlerle yapılan arıtımdır.Ham şerbetin arıtımı kireçle yapılır.Bu hususta şimdiye kadar çok çeşitli maddeler denenmişse de, sonunda kirecin hem ekonomik hem de teknoloji açısından en elverişli madde olduğu anlaşılmıştır.Her şeker fabrikasında kirecin taze olarak hazırlanması gereklidir.Bunun için her fabrikanın kireç ocakları mevcuttur.Kireç ocağında, yanma sırasında kireç taşından ve koktan meydana gelen karbondioksit gazı dışarı atılmaz.Bu gaz özel pompalarla ocaktan emilir, yıkanır ve fabrikada satürasyon (karbonatlama) istasyonuna iletilir.Kireçleme işlemi iki kademeli olarak yapılır.Kireçlemenin amacı, ham şerbetteki kolloidleri pıhtılaştırmak ve organik asitleri de çözünmeyen kireç tuzları haline getirerek çökeltmektir.Ham şerbete katılmış bulunan kireçten

reaksiyona katılmayan kısmın şerbetten tekrar uzaklaştırılması gereklidir.Bu da süzme yoluyla sağlanır.Ancak iyi ve rahat bir süzme işleminin yapılabilmesi için şerbetteki kirecin fazlasının kireç ocaklarından alınan karbondioksit aracılığıyla, kalsiyum karbonat haline getirilmesi gerekir. Karbonatlama adı verilen bu işlem, satürasyon istasyonunda, dikey kazanlar içinde yapılır.Bu karbonatlama işlemi de, yine daha iyi sonuç almak amacıyla, iki kademede yapılır.Birinci karbonatlama işlemi sonunda elde edilen çamurlu şerbet, çamur preslerinden veya döner süzgeçlerden geçirilmek suretiyle,pıhtılaşmış kolloidleri, organik asitlerin kalsiyum tuzlarını ve ham şerbet içinde her zaman çok büyük sayıda mevcut bulunan mikroorganizmaları da birlikte sürüklemiş bulunan kireç çamurundan ayrılır.Daha hassas bir şekilde yürütülen ikinci karbonatlama sonunda elde edilen şerbet, süzüldükten sonra sulu şerbet adını alır.

Sulu şerbet, en çok % 12- 15 oranlarında kuru madde içeren açık sarı renkli, berrak bir şeker çözeltisidir.Çok seyreltik bir çözelti olması nedeniyle sulu şerbet doğrudan doğruya pişirim istasyonunda işlenmeye elverişli değildir.Bu nedenle sulu şerbet özel olarak yapılmış dikey buharlaştırma cihazlarından oluşan bir buharlaştırma istasyonunda, türbin dairesinden gelen buharla kaynatılarak % 60-65 ve hatta bazı hallerde % 70 oranında kuru madde kapsayan bir çözelti haline gelinceye kadar buharlaştırılır.Bu suretle elde olunan yüksek konsantrasyonlu şeker çözeltisine koyu şerbet adı verilir.

Belli bir arılık derecesindeki bir şeker çözeltisinden (Örneğin koyu şerbetten) kristalizasyon yoluyla elde edilen şekerin arılığı,orijinal çözeltinin arılığından daha yüksektir.

Buna karşılık, kristalizasyondan, orijinal şeker çözeltisine (yani koyu şerbete) nazaran daha düşük bir arılık derecesinde olan bir ana şurup kalır.Bu ana şurupla yapılan ikinci bir kristalizasyon sonunda elde edilen ikinci ana şurup veya duruma göre üçüncü kristalizasyon sonunda elde edilen üçüncü şurup artık, yüksek oranda şeker kapsayan bir çözelti olmasına rağmen, kristalizasyona elverişli olmayan, düşük arılık derecesinde bir çözeltidir.Şeker sanayiinde buna son şurup veya melas denir.Şeker sanayiinde kristalizasyon işlemi, vakum altında çalışan ve bir buhar kamarası aracılığıyla ısıtılan, dikey kazanlarda yapılır.Yüksek konsantrasyonlu bir şeker çözeltisi, normal basınç altında, 100° C'den yüksek sıcaklıkta kaynar hale getirilebilir.Fakat böyle bir yüksek sıcaklıkta kaynatılan şeker çözeltisindeki şeker, sıcaklığın etkisi altında parçalanır.Bunu önlemek ise, ancak kaynatma işinin düşük sıcaklıkta ve vakum altında yapılmasıyla mümkündür.[3]

Vakum cihazlarında pişirimi tamamlanan lapa, buradan, yatık silindir şeklindeki dinlendirme kaplarına boşaltılır.Dinlendirme kapları, lapayı sürekli hareket halinde tutan karıştırma tertibatıyla donatılmıştır.Dinlendirmenin amacı, lapanın sıcaklığının düşürülmesi ve aynı zamanda kristalizasyonun geliştirilmesidir.Kristalizasyonu tamamlanmış olan lapa, dakikada 900-1400 devir yapan yüksek kapasiteli santrifüjlerden geçirilir ve bu

---

[3] Şekerin kristallendirilmesine yarayan bu kazanlara "vakum kazanları", pratikte, sürekli bir hareket altında yürütülen bu kristallendirme işine "pişirim" , pişirim sonunda elde edilen çok koyu, kristalli kütleye ise "lapa" denir.

suretle ana surupla kristal kütlesi birbirinden ayrılır.Bu işlemler sonucunda arılık derecesi oldukça yüksek ham şeker elde edilir.Daha sonra ham şeker tekrar suda çözülerek "klere"adı verilen, arılık dereceleri yüksek şeker çözeltileri hazırlanır.

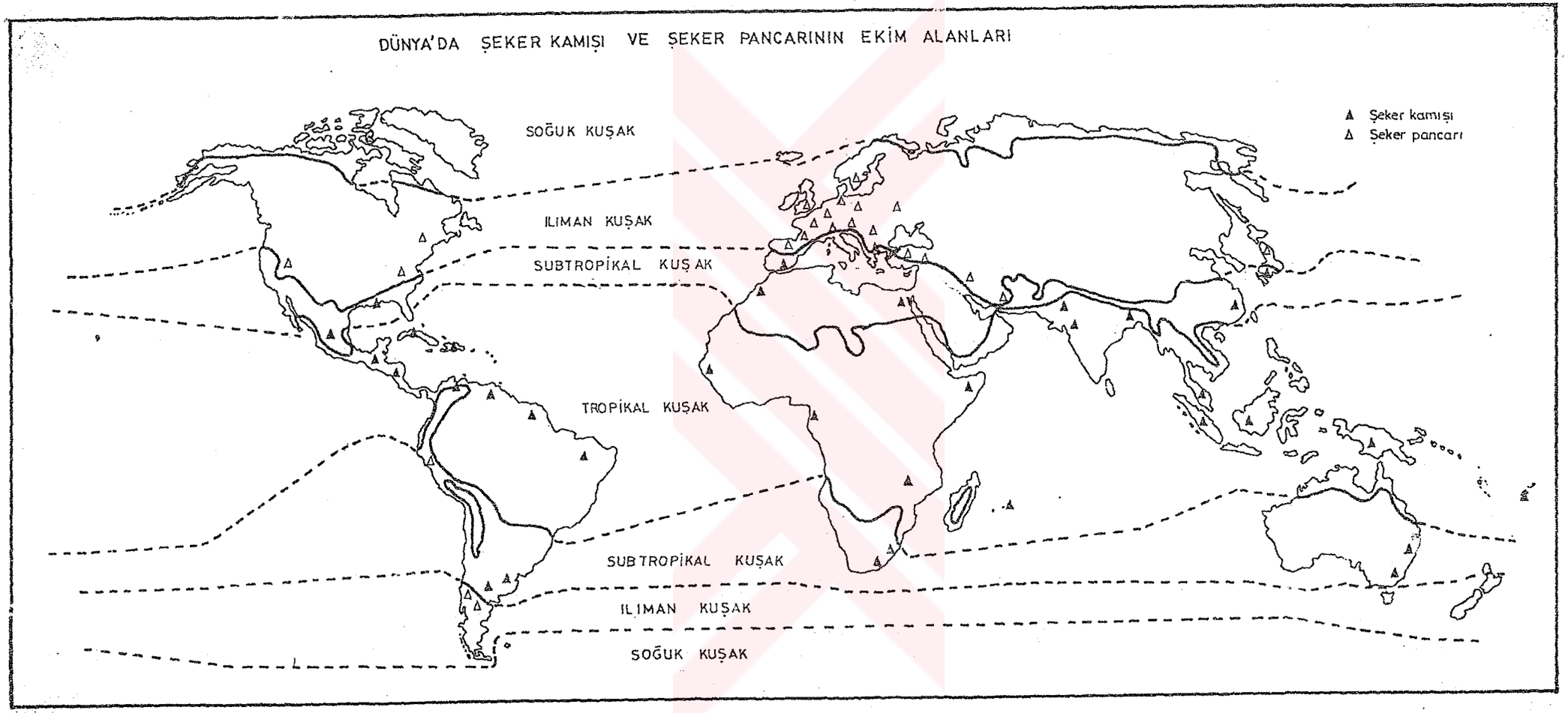
Yarı yarıya yakın oranlarda koyu şerbet ve klere karışımının pişirilmesiyle elde edilen ürüne beyaz şeker denilir.Türkiye'deki şeker fabrikalarında üretilen kristal şeker aslında beyaz şekerdir.Tamamen klere'den üretilen ürüne ise rafine şeker denir.Türkiye'deki şeker fabrikalarının küp şeker üretimi rafine şekerden yapılmaktadır.

Santrifüjü oldukça ıslak olarak terkeden şeker modern cihazlarda kurutulur, elenir ve tartıldıktan sonra ambalajlanır.Eğer küp şeker üretilecekse yaş olarak küp şeker tesislerine gönderilerek preslenerek kalıplanır, kurutulur ve ambalajlanır.

2.ŞEKER SANAYIININ COGRAFI DAGILIŞI:

Şeker kamışı tropikal bölgenin bir ürünüdür.10 - 24 aylık bir yetişme devresine sahip olması, yıllık yağış ihtiyacının 1800 - 2000 mm.arasında değişmesi, daha çok 20 ° kuzey ve güney enlemleri arasında kalan yerlerde yetiştirilmesini sağlamıştır. Bununla beraber sulama imkânlarının ve şeker kamışı türlerinden soğuğa nisbeten dayanıklı olanlarının geliştirilmesi gibi etkenler, şeker kamışının subtropikal bölgede de 30 ° enlemine kadar yetiştirilebilmesine zemin hazırlamıştır (Harita 4). Ancak subtropikal bölgedeki üretim, daha fazla emek ve masrafı da gerektirmektedir.

Büyük üretim sahaları Hindistan, Filipinler, Formoza, Çin ve Cava gibi Güneydoğu Asya ve Güneybatı Pasifik ülkeleridir.

DÜNYA'DA ŞEKER KAMIŞI VE ŞEKER PANCARININ EKİM ALANLARI
Şeker kamışı
Şeker pancarı
SOĞUK KUŞAK
ILIMAN KUŞAK
SUBTROPİKAL KUŞAK
TROPİKAL KUŞAK
SUBTROPİKAL KUŞAK
ILIMAN KUŞAK
SOĞUK KUŞAK

Harita 4

Bunda iklim şartları yanında büyük işçi kütlelerine ihtiyaç duyulan şeker kamışı ziraatinde, bu ihtiyacı karşılayacak ucuz işçilerin kolaylıkla bulunabilmesi de önemli bir etkendir.Bu sahaların dışında yine önemli bir üretim bölgesi Orta Amerika ve çevresindeki adalardır.Küba, Porto Riko, Antil adaları ve Hawaii'de şeker kamışı üretimi kölelik sistemine dayandığı için, kölelik sisteminin kaldırılmasıyla büyük bir sarsıntı geçirmiştir.Tropikal bölgenin dışında şeker kamışı; sulamalı şartlarda ve olumsuz koşullarla karşılaşma olasılığı daha fazla olarak Mısır, Arjantin, Peru ve İspanya'da yetiştirilmektedir.

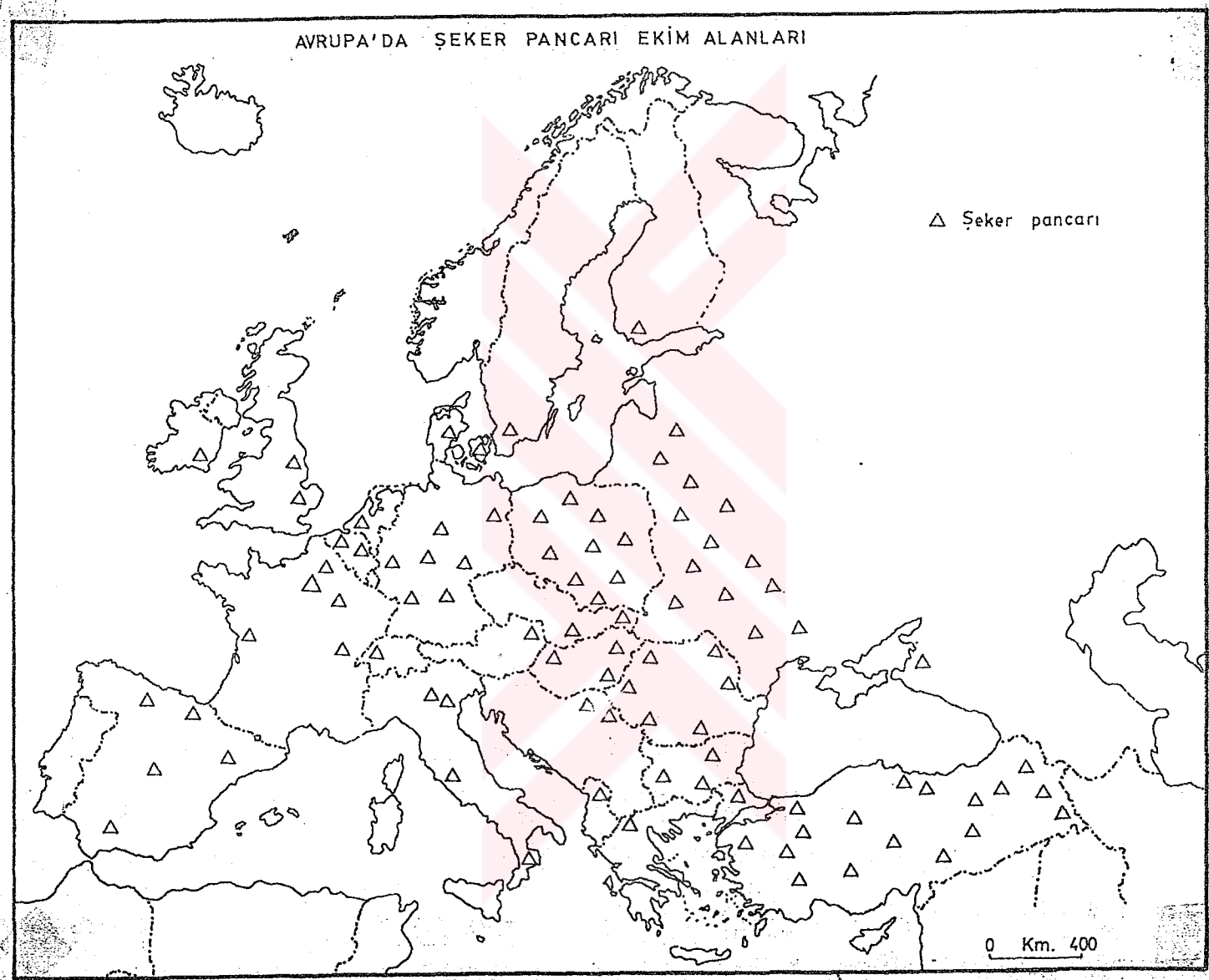
Yağış ve sıcaklık istekleri bakımından şeker pancarı ılıman kuşağın bir ürünüdür.600 mm.nin üzerinde yağış alan ve yıl içinde günlük ortalama sıcaklıklar toplamının 2800 - 3000 °C'ler arasında değiştiği yerlerde şeker pancarı üretimi yapılabilir.Ilıman kuşaktaki dağılışını ise toprak şartları belirler.Şeker pancarı derin yapılı, iyi drene olan, tınlı, gıda maddelerince zengin ve bol hümüslü topraklarda en iyi gelişmeyi sağlar.

Şeker pancarının gerek ziraati, gerekse fabrikasyonu şeker kamışına nazaran daha zordur.Bu zorluklar değişik nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır (Tablo 2).Günümüzde bile pancardan şeker üretimi pahalıya mal olmaktadır.Ancak devletlerin bu ziraate, dolayısıyla şeker sanayiine önem vermelerinin başlıca nedeni, pancar ziraatinin şeker eldesi dışında sosyal ve ekonomik hayata sağladığı olumlu katkıdır.

Günümüzde şeker pancarı ziraati Avrupa'dan Asya ve Amerika'ya kadar geniş bir sahada yayılmıştır.Ancak en fazla yetiştirilen yer hâlâ Avrupa'dır (Harita 5).Norveç hariç bütün Avrupa

Tablo 2:Çeşitli Özellikleri Bakımından Şeker Pancarı ve Şeker Kamışı Ziraati

	ŞEKER PANCARI	ŞEKER KAMIŞI
Yetiştirildiği Yerlerdeki Nüfus	Az	Çok ve yoğun
Ziraatinin yapıldığı yer	Orta ve küçük zirai işletmeler	Plantasyon
Işçilik ücretleri	Çok	Az
Ekim	Her sene yeniden	3-6 yılda bir
Ardarda ekim	Yok, münavebe şart	Mümkün, sakıncası yok
Bakım işleri	Fazla	Az
Hastalıklara direnç	Hassas, dirençsiz	Hassas değil, dirençli
Doğa şartlarından etkilenme	Çok	Az
Çeşitlilik	Fazla değil	Fazla
Hasat	Çok masraflı	Az masraflı
Alınan ürün	Az	Çok
Üründeki şeker miktarı	Çok (1 ton'dan 206 kg)	Az (1 ton'dan 126 kg)
Olgunlaştıktan sonra dayanma süresi	Kısa	Uzun
Fabrikasyonu	Karmaşık	Basit

AVRUPA'DA ŞEKER PANCARI EKİM ALANLARI
△ Şeker pancarı
0 Km. 400

Harita 5

ülkelerinde pancar ziraati yapılmaktadır.Avrupa'da pancar üreticilerinin başında Fransa gelmektedir.Bu ülkeyi, Federal Almanya, Polonya, İtalya,İngiltere ve Türkiye izler.Dünyadaki en büyük pancar şekeri üreticisi ise on bir tona yakın üretimiyle SSCB' dir.Amerika da şeker pancarı üretici ülkeler ABD, Arjantin ve Şili;Asya'dakiler ise Irak, İran ve Afganistan'dır.

3.MODERN ŞEKER SANAYİİNİN GELİŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR:

Şeker sanayiinin ilk zamanlarında iklimin uygun olduğu yerlerde üretim yapılması en belirleyici özellikti.İklim şartlarının şeker kamışının yetişmesine elverişli olmadığı yerlerde şekerin elde edilebilmesi , ancak şeker pancarı ile mümkün olmuştur.Bu durum, şeker pancarı ile şeker kamışı arasında uzun ve sürekli bir çekişmenin de ortaya çıkmasına yol açmıştır.Modern şeker sanayiinde üretimi belirleyen faktörler artık fiziki faktörler değil, daha çok beşeri faktörlerdir.Her ne kadar üretim yine fiziki ortamda gerçekleşiyor ve yağmurun geç yağması, hiç yağmaması veya çok yağması üretimde etkili oluyorsa da, şekerin tüketim hızı, kişi başına şeker tüketimi, stoklar, şeker fiyatları ve uluslararası şeker antlaşmaları, üretimde bundan çok daha kuvvetli etkiye sahiptir.Aşağıda dünyadaki şeker yapısı, bu faktörlerin ışığı altında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

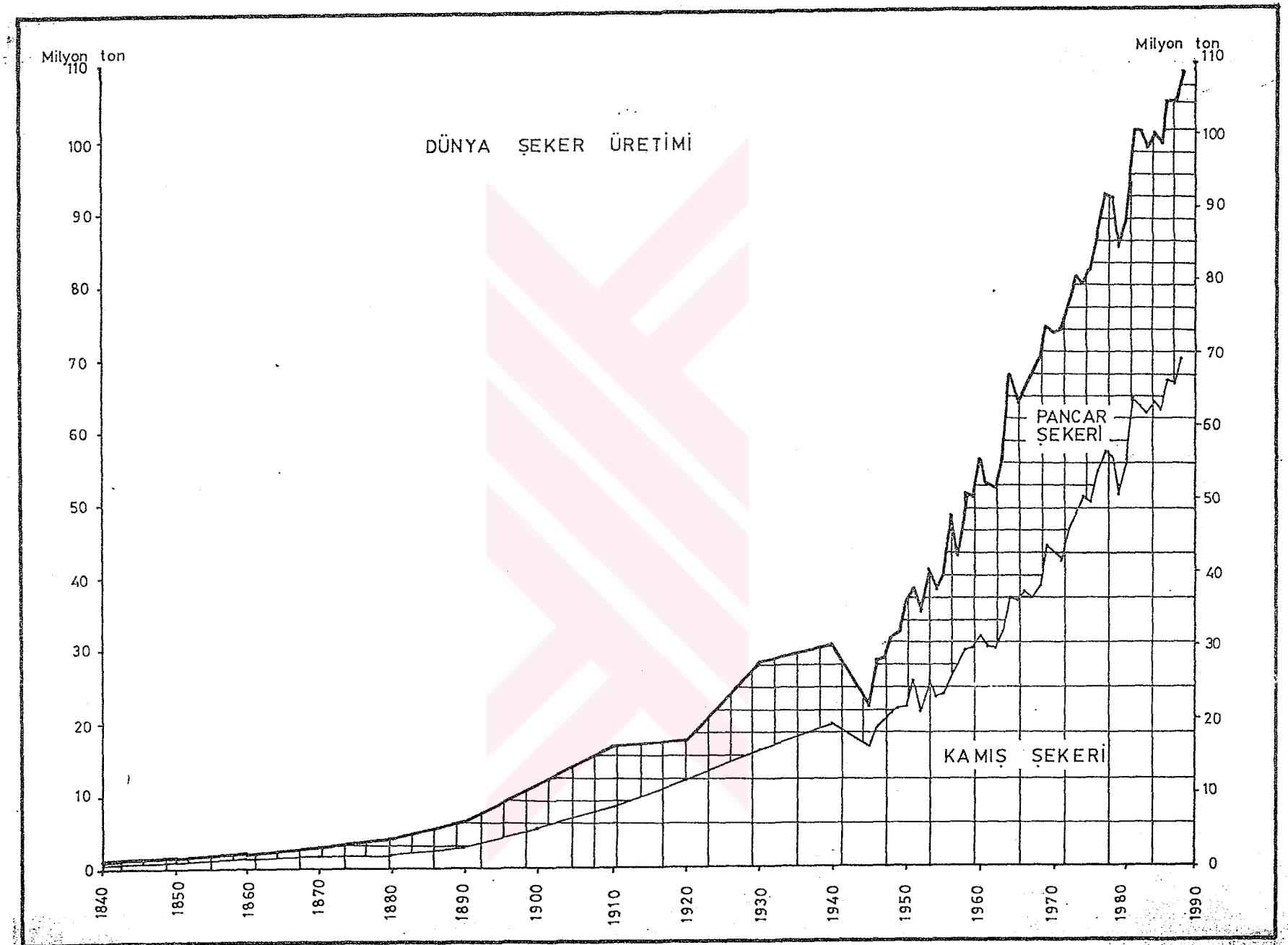
Modern şeker sanayiini hazırlayan olayların başında Napolyon'un İngiliz mallarının kıta Avrupa'sına girmesini yasaklaması gelmektedir (1806).Günümüzde olduğu gibi, eskiden de büyük bir tüketici olan Avrupa'ya koloniyal faaliyetleri sonucunda üretici olarak mal sürebilen İngiltere'nin Napolyon döneminde şekerini ulaştıramamasının, şeker pancarı ziraatinin gelişmesini

sağladığını daha önce belirtmiştik.Napolyon'un yenilgisi ile Avrupa şeker sanayii bir süre bocalama geçirmiş ise de, köleliğin kaldırılması ve Avrupa'da maddi sıkıntıya düşmüş olan hükümetlerin gelirlerini artırabilmek için gümrük tarifelerini yükseltmeleri, şeker kamışı karşısında şeker pancarının şansını biraz daha arttırmıştır.Fakat 1850'lerden sonra şeker kamışı sahalarında buhar makinalarının uygulamaya konularak işgücü kullanımında bir gelişmenin sağlanmasıyla şeker kamışına yeniden üstünlük sağlanmıştır.

Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin yıllık şeker üretimleri 19. yüzyılın sonlarında kendi tüketimlerini aşarak dış pazarlara açılmalarını da zorunlu hale getirmiştir.Çok eski yıllara ait üretim değerleri bilinmemektedir.Erişilebilen bilgiler 1840'dan itibarendir.1840'da dünya şeker üretimi 1 milyon tondan daha azdı (Şekil 4).Şeker pancarı bunun sadece 48 bin tonunu (% 7'sini) oluşturuyordu.Bu dönemde şeker kamışının üstünlüğü 1900 yıllarına kadar devam etti.Hükümetlerin şeker pancarı lehine almış oldukları kararlar, dünya üretimindeki şeker pancarı payının yükselerek yarıyı bulmasını, hatta biraz da aşmasını sağlamıştır (Tablo 3).

En büyük kamış şekeri üreticisi olan Küba'nın ABD'nin güdümüne girmesi, Güneydoğu Asya ülkelerinde de belirgin bir Amerikan hakimiyetinin olması, şeker kamışının hızlı bir gelişme ile 1910'dan sonra tekrar yarıdan fazla paya sahip olmasını sağladı.

Bunda önemli bir diğer etken de Birinci Dünya Savaşı'dır. Savaş nedeniyle Avrupa'ya yeniden şeker gelemez oldu.Ancak bunun sonuçları Blocus continental'den tamamen aksi yönde gelişme gösterdi.Çünkü çiftçilerin askere alınması, ziraat sahalarının savaş

DÜNYA ŞEKER ÜRETİMİ
Milyon ton
Milyon ton
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
PANCAR ŞEKERİ
KAMIŞ ŞEKERİ
1840
1850
1860
1870
1880
1890
1900
1910
1920
1930
1940
1950
1960
1970
1980
1990

Şekil 4

Tablo 3: Dünya Şeker Üretimi (1840-1989)

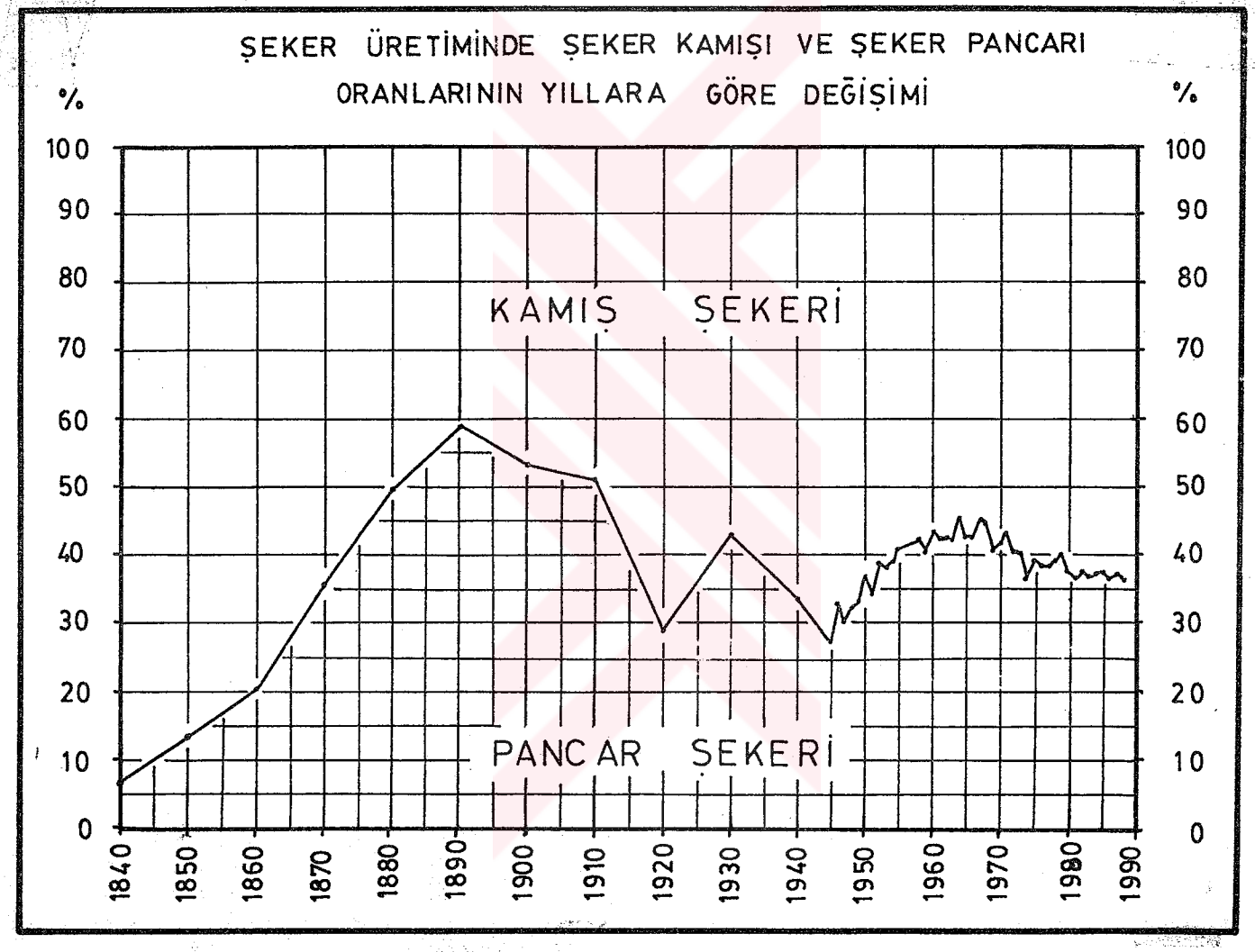
YILLAR	PANCAR		KAMIŞ		TOPLAM
	Üretimi(1000 ton)	%	Üretimi(1000 ton)	%	Üretimi(1000 ton)
1840	48	7.0	788	93.0	836
1850	159	13.5	1043	86.5	1202
1860	351	20.3	1376	69.7	1727
1870	939	36.0	1662	64.0	2601
1880	1857	49.8	1883	50.2	3740
1890	3679	58.8	2597	47.2	6276
1900	6005	53.4	5252	46.6	11258
1910	8667	51.5	8155	48.5	16823
1920	4906	29.2	11924	70.8	16831
1930	11910	42.8	15942	47.2	27853
1940	11244	33.3	19251	66.7	30499
1945	6210	27.4	16450	27.6	22660
1946	9362	33.4	18630	66.6	27992
1947	8519	30.0	19874	70.0	28394
1948	10182	32.7	20891	67.3	31074
1949	10688	33.6	21210	66.4	31898
1950	13380	37.1	22781	62.9	36161
1951	13102	34.3	25127	65.7	38229
1952	13423	39.0	21077	61.0	34501
1953	15983	38.9	25157	61.1	41140
1954	14886	39.2	23043	60.8	37889
1955	16264	41.2	23259	58.8	39523
1956	-	-	-	-	47738
1957	-	-	-	-	42459
1958	21618	42.5	29251	57.5	50869
1959	20414	40.7	29701	59.3	50115
1960	24275	43.8	31101	56.1	55376
1961	23345	42.9	29767	57.1	52112
1962	21911	42.6	29535	57.4	51446
1963	23618	42.6	31867	57.4	55485
1964	30680	45.8	36307	54.2	66987
1965	27134	42.9	36045	57.0	63179
1966	27992	42.8	37351	57.1	65343
1967	30579	45.6	36496	54.4	67075
1968	31001	44.8	38158	55.1	69159
1969	30158	40.9	43631	59.1	73789
1970	30181	41.5	42587	58.5	72768
1971	31562	43.1	41635	56.8	73197
1972	31323	40.7	45715	59.3	77038
1973	32605	40.3	48231	59.6	80836
1974	29296	36.9	50135	63.1	79431
1975	32320	39.6	49359	60.4	81679
1976	33144	38.1	53876	61.9	87020
1977	35151	38.3	56737	61.7	91888
1978	35488	39.0	55604	61.0	91092
1979	33791	40.1	50377	59.8	84168
1980	33100	37.3	55612	62.6	88712
1981	37153	36.8	63706	63.1	100859
1982	37846	37.6	62732	62.3	100578
1983	36171	36.9	61826	63.0	97997
1984	37186	37.0	63244	62.9	100430
1985	36569	37.0	62150	62.9	98719
1986	38514	36.8	66023	63.1	104537
1987	38675	37.0	65853	63.0	104528
1988	37439	35.8	67274	64.2	104717
1989	38648	36.7	68264	63.3	107912

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1973: 83, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları ve Şeker Sanayii İstatistikleri.

alanı haline gelmesi ve savaşta fabrikaların tahrip edilmeleri nedeniyle pancar üretimi çok azaldı.Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında dünya şeker piyasasının 3/4'ünü şeker kamışından elde edilen şeker oluşturuyordu.1920'lerde üretilen toplam şekerin sadece % 29.2'si pancar şekeri idi (Şekil 5).Aynı durum daha sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında da görülecektir.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra pancar yetiştirilen ülkelerde, biraz da zirai alışkanlıklar nedeniyle yeniden şeker pancarı üretimine yönelindi.Bunda pancar ziraati ve sanayiinin birçok kimsenin gelir kaynağı olması, ülke ziraati ve hayvancılığı üzerindeki olumlu etkileri, süt, çikolata, konserve gibi sanayii kollarının üretimlerini bu tarz ekonomiye göre ayarlamış olmaları, hükümetlerin ülkelerini yeniden kalkındırmaya, işsizliği önlemeye, ihracat - ithalat dengelerini koruyarak besin maddelerini sağlamaya çalışmaları gibi faktörler nedeniyle şeker sanayiilerine önem vermeleri en başta gelen etkenler olmuştur (TÜRKOĞLU, 1979: 124 - 125).

Bu dönemdeki kamış şekerinin üstünlüğü, Avrupa'daki hükümetlerin kendi sanayiilerini kalkındırmak için gümrük vergilerini arttırmaları ve pancar şekerine prim vermeleri ile bir anda sarsıldı.Bundan iki büyük üretici olan Cava ve Küba büyük zarar gördü.Üretici ülkeler zarardan kurtulmanın çarelerini aradılar.Cava, şeker kamışı ziraatinde verimi arttırma yoluyla maliyeti düşürmeyi amaçlayarak çalışmalara başladı.Küba ise, üretimini azaltarak şeker fiyatlarının yükselmesini sağlamaya çalıştı.Ancak Küba'nın beklentileri gerçekleşmedi.Sonuçta Küba'nın çekildiği pazara da

ŞEKER ÜRETİMİNDE ŞEKER KAMIŞI VE ŞEKER PANCARI
ORANLARININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ
%
%
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
KAMIŞ ŞEKERİ
PANCAR ŞEKERİ
1840
1850
1860
1870
1880
1890
1900
1910
1920
1930
1940
1950
1960
1970
1980
1990

Şekil 5

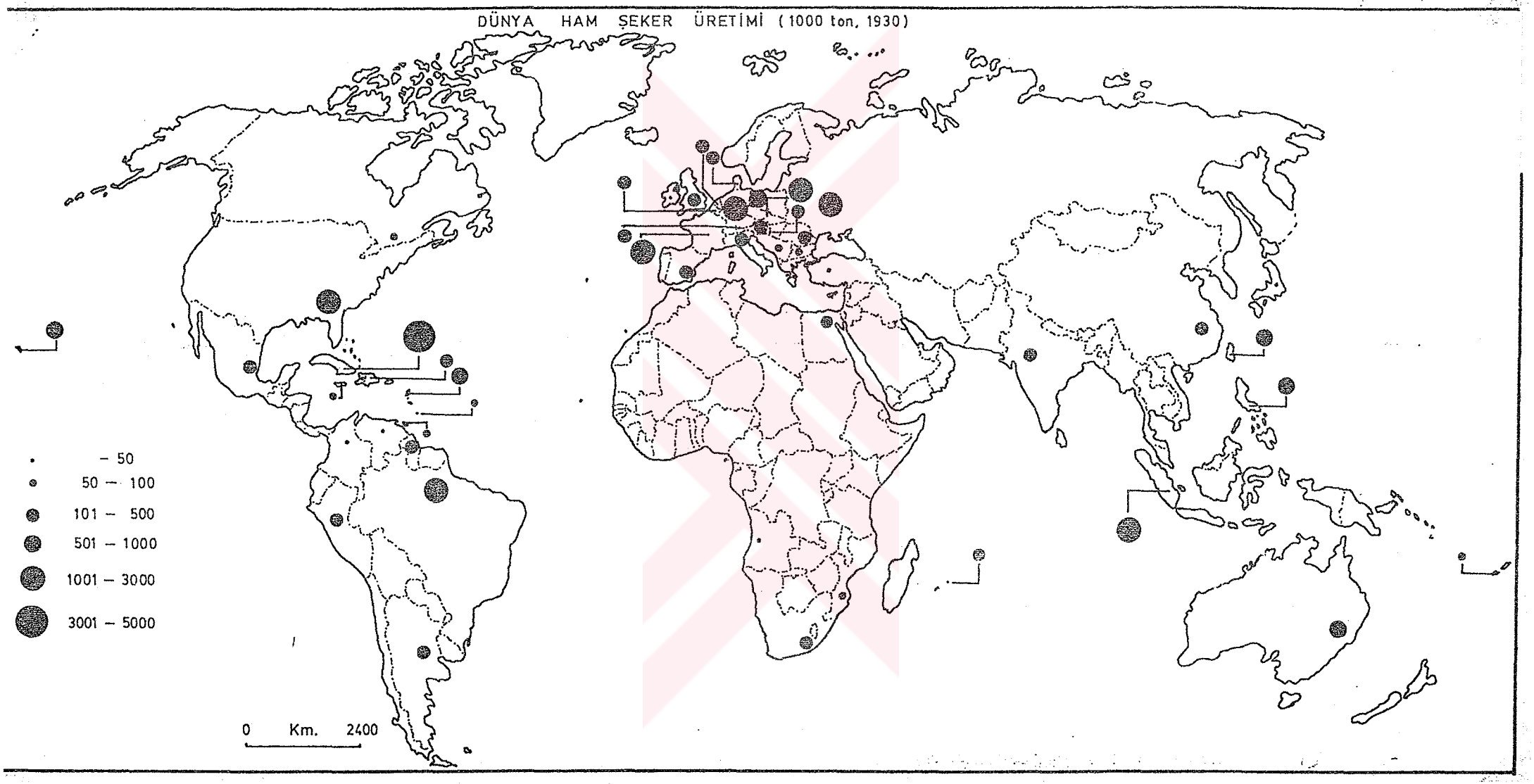
Cava yerleşti.Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşandığı yıllarda gelişen bu durum, ülkelerin ekonomilerinde derin izler bıraktı.

Avrupa, Güneydoğu Asya ve Orta Amerika dünyadaki şekerin büyük bir kısmını üretiyordu (Harita 6). 1930'da dünyada 58 ülkede 26244 bin ton şeker üretilmekteydi (Tablo 4). Avrupa'da 19 ülkede şeker üretimi yapılmakta ve yaklaşık 8560.4 bin ton, Afrika'da 5 ülkede 792 bin ton, Asya'da 6 ülkede 5310.8 bin ton, Amerika'da 24 ülkede 8039.5 bin ton ve Okyanusya'da 3 ülkede 1562.3 bin ton şeker elde edilmiştir.Bu değerlerin içinde SSCB'ye ait veriler yoktur.SSCB'nin 1930 yılındaki şeker üretimi 1979.0 bin ton dolayındadır.1929 Buhranı'nın ardından şeker üretici ülkeler 1931 yılında ilk şeker antlaşmasını imzalamışlardır.

Chadbourne Planı olarak da bilinen 1931 Uluslararası Şeker Antlaşması'na; Küba, Polonya, Cava, Macaristan, Belçika, Almanya, Peru ve Yugoslavya katılmıştır.Antlaşmanın esas amacını 1935 yılına kadar şeker üretimini kısıtlamak ve şeker tüketimini arttırıcı tedbirler alarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında bozulmuş olan üretim - tüketim dengesini kurmak oluşturmaktadır.

Bu antlaşmanın uygulamada aksayan tarafı, sadece üretici ülkeler tarafından yapılmış olmasıdır.Oysa şeker dünyasında önemli bir diğer taraf da tüketicilerdir.Sonuçta antlaşma istenilen amaca hizmet edememiştir.1937 yılında hem üreticilerin hem de tüketicilerin katıldığı 1937 Uluslararası Şeker Antlaşması imzalanmıştır.

1937 Uluslararası Şeker Antlaşması'nda her üretici ülkeye tanınan kontenjanlar belirlenmiştir.Antlaşmanın sonucunda her ül-

DÜNYA HAM ŞEKER ÜRETİMİ (1000 ton, 1930)
– 50
50 – 100
101 – 500
501 – 1000
1001 – 3000
3001 – 5000
0 Km. 2400

Harita 6

TABLO 4 : Dünya Şeker Üretiminin Dağılışı (ton) x

	1930			1950			1975			1985		
	Ülke	Üretim	%	Ülke	Üretim	%	Ülke	Üretim	%	Ülke	Üretim	%
Afrika	5	792000	3.0	11	1603300	5.2	24	5296000	6.8	30	7602000	7.8
Kuzey ve Orta Amerika	15	6019500	22.9	15	11484500	37.0	19	18597000	24.0	19	20062000	20.6
Güney Amerika	9	2020000	7.7	10	3460500	11.1	12	11146000	14.4	12	13273000	13.7
Asya	6	5310800	20.2	10	3412200	11.0	21	14258000	18.4	19	23088000	23.7
Avrupa	19	8560400	32.6	19	8958800	28.9	23	16940000	21.8	23	20886000	21.5
Okyanusya	3	1562300	6.0	3	2002600	6.5	3	3214000	4.2	3	3809000	3.9
S.S.C.B.	1	1979000	7.6	1	118100	0.3	1	8092000	10.4	1	8600000	8.8
Dünya	58	26244000	100	69	31040000	100	103	77543000	100	107	97320000	100

x Dünya toplam şeker üretimindeki farklılık, yukarıdaki verilerin ülkelerin üretimlerinin toplamından elde edilmesinden kaynaklanmıştır.

KAYNAK: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

ke gerek iç tüketimini, gerek ihracatını koruma yolunda fiyat kontrolü, gümrük himayesi, piyasanın ayarlanması gibi hareketler ile üretim dengesinin devamını sağlayacak bir takım ekonomik tedbirler almak ve bir ulusal şeker politikası izlemek zorunda kalmıştır.Bu dönemde dünya şekerinin yaklaşık 1/3'i pancar şekerinden, 2/3'si de kamış şekerinden oluşuyordu.Artık şeker üreticileri dünyası, üretim yanında tüketim ve üretici ülkeler ile tüketici ülkeler arasındaki antlaşmalarla belirgin bir istikrara kavuşmuş bulunmaktadır.

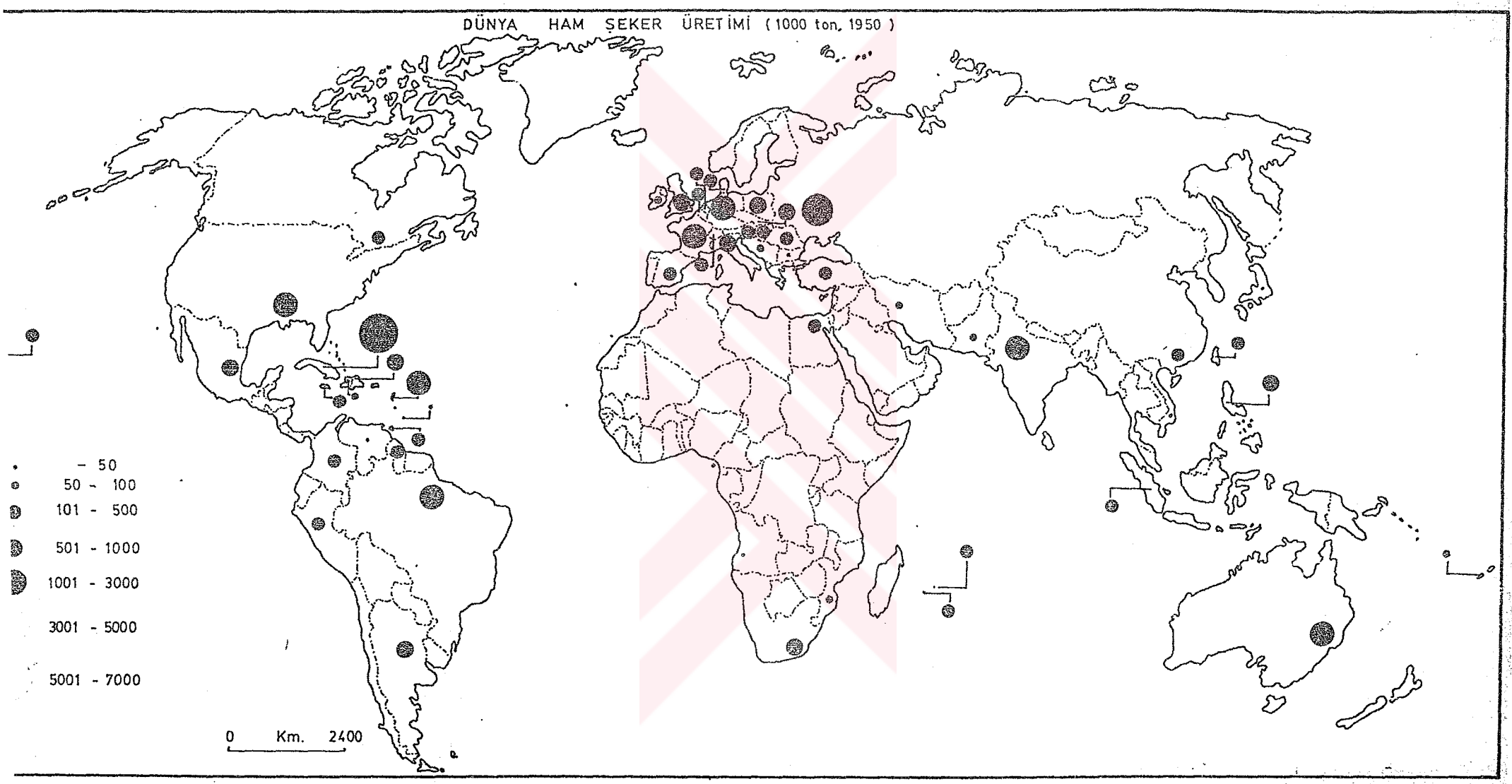
Şeker üretimi ve tüketimindeki istikrar İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür.Çünkü, savaşın büyük bir bölümü şeker hammaddesi üretilen yerlerde geçmiştir.Sonuç olarak Küba dışında bütün üretim alanlarından alınan ürün miktarı düşmüş, Küba'nın üretimi ise savaş öncesindeki düzeyini de aşmıştır.

Savaşın hemen öncesi ve savaş yıllarının güvensizlik ortamı yerini bir süre sonra az da olsa güvene bırakmıştır.Fakat uluslararası ilişkilerde üretici ülkeler bir yandan iç tüketimi karşılama, diğer yandan da şeker sanayii olmayan veya üretimi tüketimini karşılayamayan ülkelere, ihtiyaçlarına ve imkânlarla orantılı olarak şeker gönderilmesi sorunuyla karşılaşmışlardır. Özellikle Avrupa'da şeker tüketiminin sınırlandırılarak, kişi başına belli miktarda şeker verilmesi savaşın hemen sonrasındaki yıllarda da bir süre devam ettirilmiş ve üretici ülkeler aradaki farkı diğer Avrupa ülkelerine göndermişlerdir (TSF - FR, 1946:5). Yine bu dönemde tüketimdeki hızlı artışa bağlı olarak her ülke kendi ulusal şeker sanayiilerini kurmak ve mevcutlarını da ihtiyaçlarına göre ayarlamak istemişlerdir.Şekerin bu kadar benimsen-

mesi, ülkelerin ekonomilerinde şekere ayrı bir önem verilmesine de yol açmıştır.Ancak bu yıllarda Avrupa'da hükümetlerin diğer sanayii kollarında olduğu gibi şeker sanayiine de yatırım yapabilmeleri ABD'nin ekonomik yardımları sonucunda gerçekleşmiştir.Avrupa şeker sanayii için 1940'lı yılların son çeyreği " atılım dönemi " olarak nitelendirilebilir.Dünya şeker hammaddeleri üretiminde gelişme daha çok pancar şekerinde olmuş, artışta özellikle zirai makinalaşma bu yıllarda büyük önem taşımıştır.

Dünyada şeker üretiminin artmasının ve savaş öncesinde dolaylı veya doğrudan maddi yardımlarla desteklenen şeker sanayiinin kendi başına ayakta durabilmesinin nedeni, döviz darlığının şeker üretimini arttırıcı eğilimler meydana getirmesi ve bir çok ülkelerde görülen çeşitli boyutlardaki toplumsal ve ekonomik gelişmeler olmuştur.Şeker sanayiinin yayıldığı sahalarda geniş insan kitlelerinin faaliyetlerine dayanması, çok çeşitli ekonomik faktörleri harekete geçirmesine ve gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde ekonominin temel unsurlarından biri olmasını sağlamıştır (TŞF - FR, 1950: 5 - 8).

Savaş sonrasındaki yıllarda dünya şeker üreticilerinin 1930 'lara nazaran sayıca pek artmadığı, ancak üretimlerinin daha büyük boyutlarda olduğu belirginleşmektedir (Harita 7). Bu dönemde kıtalar itibariyle şeker üretiminde Orta ve Kuzey Amerika başta gelmekte, bunu Avrupa izlemektedir.1950'de dünya toplam şeker üretimi 31 040 000 ton dolayında idi.Dünya şeker üretiminin kıtalar itibariyle dağılışının incelenmesinden, şeker sanayiindeki gelişmenin coğrafi bakımdan eşitsiz bölündüğünü göstermektedir. Batı yarımküresinin dünya üretimindeki payı, önceye nazaran çok

DÜNYA HAM ŞEKER ÜRETİMİ (1000 ton, 1950)
- 50
50 - 100
101 - 500
501 - 1000
1001 - 3000
3001 - 5000
5001 - 7000
0 Km. 2400

Harita 7

daha fazladır.Avrupa'da şeker üretimi diğer gıda maddeleri üretimine oranla, daha hızlı artmaktadır.Bunun nedenleri arasında geniş mali desteklemeler, özel gübre tahsisleri, aynî primler gibi daha fazla pancar ekimini özendirici unsurlar ve hükümetlerin özel düzenleme tedbirleri ve yardımları sayılabilir.Buna karşılık Asya'nın üretimi savaş öncesinin çok altındadır.Bunun nedeni ise, Asya'daki eski koloni sisteminin çökmesi, tahrip olan sanayilerin yeniden kurulmasının yeni sistemde gerçekleştirilememesidir.Bununla beraber bazı ülkeler yeni yeni şeker sanayiilerini kurma çabaları içine girmişlerdir.

Üretimdeki hızlı artış, hızlı bir tüketimle dengelenmektedir.Bunda alım gücünün yükselmesi en büyük etkendir.Fakat bazı ülkelerin tüketim miktarında bir azalış veya olması gereken artışın çok altında bir artış görülmektedir.Bunun nedenleri, ülkelerin düştükleri mali güçlüklerden dolayı, diğer gıda maddelerine daha çok pay ayırmak zorunda olmalarına bağlı olarak şekere az pay ayırmaları ve özellikle gelişmiş ülkelerde yüksek bir refah seviyesine ulaşılması sonucunda, diğer fazla kalorili yiyeceklere yönelinmesi ve şeker tüketiminin azalmasıdır.

Şeker üretiminde kullanılan iki bitkiden şeker kamışının ziraati konusunda pek önemli gelişmeler yoktur.Oysa şeker pancarı tamamen ayrı bir ekonomik kimlik kazandığından gelişmesi de daha sürekli olmaktadır.Şeker pancarının zirai yapıdaki önemi dolayısıyla, üretim kesinlikle belli boyutların altına indirilememektedir.Pancar ziraatinin zirai münavebede bulundurulma zorunluluğu, bir çok ülkeleri bu kültür bitkisinin değişik yönlü etkileri karşısında şeker sanayiilerini genişletmeye, buna imkân bulamadıkla-

rı hallerde de pancar için başka kullanım alanları (hayvan yemi veya alkol üretimi gibi) aramaya zorlamıştır.Şeker üretiminde sağlanan gelişmeler uluslararası ticarette de öneminin hızla artmasına neden olmaktadır.Bunun sonucunda 1953 yılında Uluslararası Şeker Konferansı toplanmış ve 1.1.1954 tarihinden itibaren her ülkenin yapabileceği şeker ihracatının kontenjanını yeniden belirlemiştir.

1950'li yıllarda üretim ile tüketim miktarı hemen hemen birbirine denk gitmekte ve satılabilir şeker stokları hızla azalmaktaydı.Ancak bazı yıllarda yıllık üretim hava şartları nedeniyle beklenenin çok altında gerçekleşmiş, bazı yıllarda da dünya politik hayatında bazı endişeler yaratan gelişmeler oluşmuştu.Bunun etkileri şeker piyasasında fiyatların ani ve hızlı bir şekilde yükselmesiyle görülmüştür.Bu yine ülkelerin şeker sanayiilerini kurma ve geliştirme çabalarına başlamalarıyla sonuçlanmıştır. Doğu Avrupa'daki pancar üretim alanlarının hızla genişlemesi, Yugoslavya'da yeni fabrikaların açılması,Suriye,İran ve İsrail de mevcut rafinerilerin dışında şeker fabrikası kurma teşebbüsleri bunun bir sonucudur.Bunlara daha sonra Kongo, Şili, Habeşistan (Etyopya), Seylan (Sri Lanka), Irak, Gana, Nijerya, Tunus ve Suriye de şeker sanayii kurma gayretleriyle katılmışlardır.

Üretici ülkelerde bazen ani stok birikimlerine de rastlanılmaktadır.1960 yılında Batı Almanya'da ve Fransa'da yaşanan durum buna iyi bir örnek kabul edilebilir.Batı Almanya'da tüketimin yüksek ve üretimin belli seviyelerde devam etmesi sonucunda Dominik Cumhuriyeti ve Küba ile şeker almak üzere bağlantılar kurmuştur.Ancak tüketimin bir süre çok azalması, kendi üretiminin de

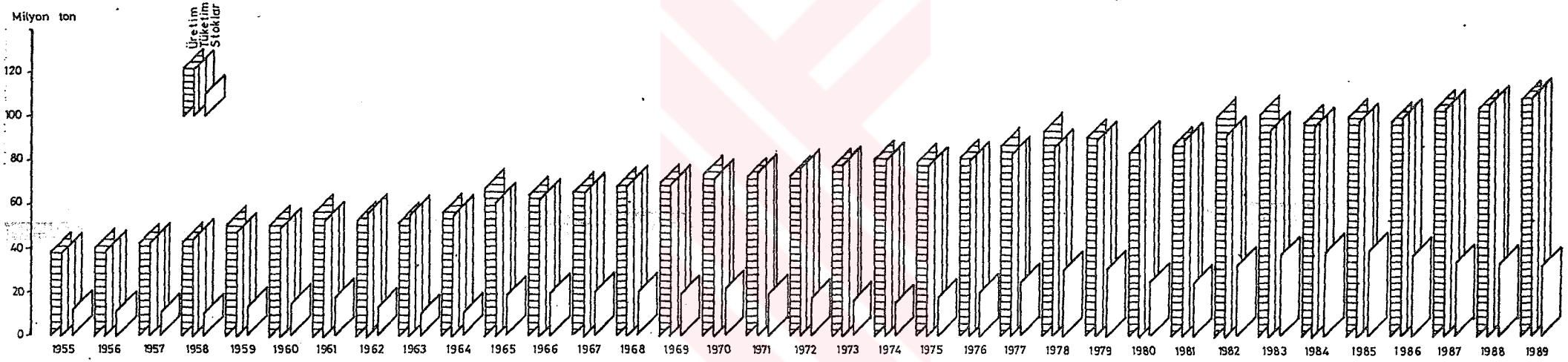
rekor seviyelerde gerçekleşmesi, aynı zamanda bağlantı yapılan ülkelerden şeker alınması zorunluluğu bir anda stoklarının çok artmasına neden olmuştur.Bu ülke ekonomisine ek bir mali yük getirmiştir.Fransa ise böyle bir stok oluşumundan, şekeri piyasa fiyatının altında satarak kurtulmuştur.

1955 sonrasında Dünya şeker üretimi, tüketimi ve stoklarının yıllık hareketleri daha da önem kazanmıştır.Üretim, tüketim ve stoklar üzerinde belirginleşen hassas dengeyi incelemek, şeker sanayiinin büyüklüğünü ve gelişmesini etkileyen unsurların açıklanması açısından önemlidir (Şekil 6).Bu dönemde şeker piyasasındaki hassas denge, stokların da azalması nedeniyle, en küçük siyasi olaylardan, iklim şartlarından, piyasa oyunlarından ve psikolojik sebepler nedeniyle ülkelerin aldıkları tedbirlerden çok kolay etkilenmiştir.

Dünya şeker tüketiminde bazı farklar belirmeye başlamıştır.Gelişmiş ülkelerde tüketim doyma noktasına gelmiştir.Kişi başına şeker tüketim eğrisi azalma eğilimi göstermektedir.Şeker yerine tatlandırıcı kullanma alışkanlığı yaygınlaşmakta ve gelir daha çok zayıf gıdalara ve gıda dışı maddelere harcanmaktadır.Gelişmekte olan ülkelerde ise, tüketim yine artmaya devam etmektedir.Tüketimin dünya ölçeğinde yine de artıyor olmasının temelindeki nedeni, bütün dünyada nüfus başına düşen gelir ve hayat seviyesinin yükselmesi, yılda yaklaşık % 1 - 2.5 arasında değişen yıllık nüfus artışı ve diğer gıda maddeleri ve genel hayat pahalılığına nazaran şekerin gerçek fiyatındaki azalıştır.

1960'lı yıllar şekerde tüketimi artırmaya yönelik hareketlerin belirginleştiği yıllardır.Bunun bir nedenini de üretici

DÜNYA ŞEKER ÜRETİMİ, TÜKETİMİ VE STOKLARININ DEĞİŞİMİ (1955 - 1989)

Şekil 6

ülkelerin ürünlerini daha iyi değerlendirme çabaları oluşturur.Oysa düşük fiyatlar nedeniyle mevcut şeker antlaşması geçerliliğini yitirmiş durumdadır.Bunun üzerine 1961 sonlarında Cenevre'de bir toplantı düzenlenmiştir.Ancak bu toplantı Küba'nın yüksek bir ihraç kotası istemesi nedeniyle bir sonuç alınamadan dağılmıştır.1965 yılında tekrar bir araya gelinmiş ise de, bir karar almak mümkün olmamıştır.Bu toplantıların ardından 1966 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın toplantılarında şeker antlaşması için bir zemin hazırlanması çalışmalarının yapıldığını görüyoruz.Böylece ihracat kotalarının belirlenmesi, üretim artışının sınırlandırılması ve fiyat destekleme ölçüsünde ortak bir tavır oluşturulmaya çalışılmıştır.Fakat Küba'nın daha başında toplantının sonuçlarını kabul etmeyeceğini bildirmesi ve artık ekonomik bir güç duruma gelmiş olan AET'nin kendi bünyesindeki hazırlıkları tamamlayamadığı için toplantıya katılmaması bir sonuç elde edilmesini zorlaştırmıştır.

AET daha sonraki yıllarda belirgin bir şeker politikası ortaya koyabilmiştir.AET'nin şeker politikasında; üretim politikası, garanti edilen miktardaki şekeri satın alacağı asgari bir bedel ve pancarın asgari fiyatının belirlenmesi yeralmaktadır . Topluluk içinde tüketimin % 105'ine kadarı satılabilecek, tüketimin % 135'inden fazlasını üretenler ise üretimlerinin artan kısmını topluluk dışına dünya piyasası fiyatları ile satabileceklerdir.

1968 yılında Uluslararası Şeker Konferansı yeniden toplanmıştır.Bu konferansa ABD katılmamış, AET ise kontenjanını yetersiz bulduğu için kararları olumlu karşılamamıştır.Bu şeker antlaşmasının amaçları arasında;

a-Dünya şeker piyasasının seviyesini yükselterek ihracatçı durumundaki az gelişmiş ülkelerin gelirlerini arttırmak,

b-Şeker fiyatlarını ölçülü tutarak üreticiye normal bir gelir sağlamak, ancak üretimin gelişmiş ülkelerde fazlaca artmasını önlemek,

c-İthalatçı ülkelerin şeker ihtiyacını normal fiyatlarla temin etmek,

d-Şeker üretimini arttırmak ve kişi başına tüketimin düşük olduğu ülkelerde tedbirler almak,

e-Dünya şeker üretimini ve tüketimini dengede tutmak,

f-Şekerin ticari politikasını ve pazarlanmasını kolaylaştırmak,

g-Az gelişmiş ülkelerin şekerine gelişmiş ülkelerde pazar yaratmak ve geliştirmek,

h-Şekerin her çeşit ikame maddelerinin gelişmelerini takip etmek,

ı-Şeker konusunda uluslararası işbirliğini teşvik etmek yer almaktadır (TSF - FR, 1973,18-19).Alınan kararlardan biri ihraç kontenjanlarının belirlenmesidir.Buna göre, dünya şeker üretiminin % 13' ü ve serbest şeker piyasası antlaşma kapsamındadır. Her ülkenin maksimum ve minimum kotası vardır.Fiyatlar belirlenmiştir.Satışı kısıtlı olan Küba şekerinin SSCB tarafından tekrar dünya piyasasına sunulmasını da 1.1 milyon tonla kotaya bağlamıştır.Ayrıca rekabete karşı korunmak amacıyla üye ülkeler, uygulanan fiyatlar en alt düzeyden aşağıya indiğinde üye olmayan ülkelerden ithalat yapmamaya davet edilmişlerdir.Bu antlaşma 1.1.1969'dan itibaren 5 yıl boyunca geçerli olacaktır.Antlaşmayı

ilk aşamada 32 ülke imzalamıştır.Daha sonra da katılımların olmasıyla devlet sayısı 48'e çıkmıştır.

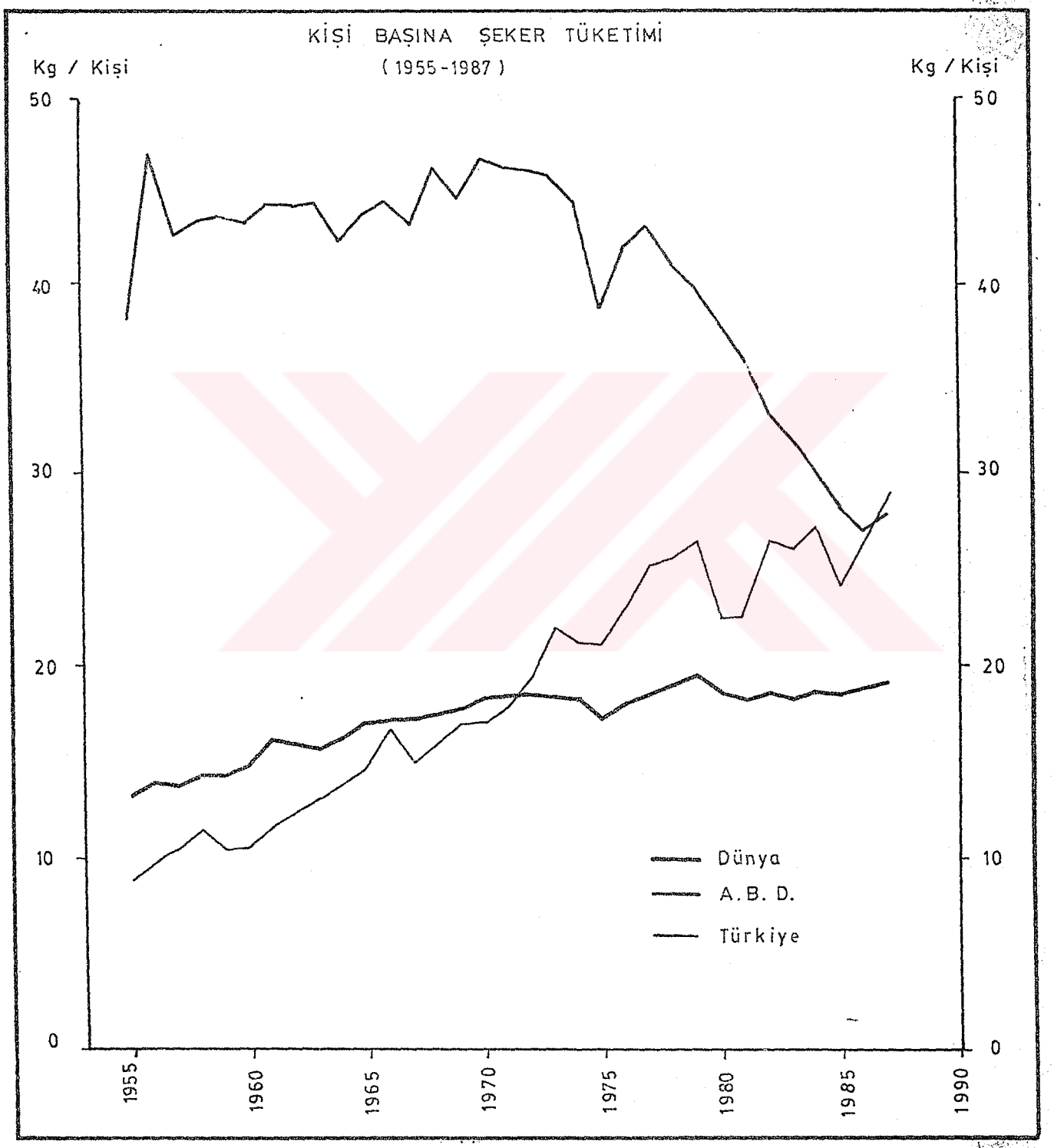
1970'li yıllar 1968 antlaşmasının güvencesi ile başlamıştır.Stokların sürekli fazla olması fiyatların düşük olmasına yol açmıştır.Kamış şekeri sanayiine yapılması gereken yatırımlar yıllardır devam eden düşük fiyatlar nedeniyle yerine getirilememiştir.Bunun sonucunda üretim düşmüştür.Ayrıca eskiden şeker sanayiinden geçimlerini sağlayan bazı ülkelerde değişen şartlara bağlı olarak şeker dışında kalan tarım ve sanayi sahalarına doğru yönelmeleri ve yıldan yıla değişmekle beraber iklim ve hastalık faktörlerinin şeker üretimini olumsuz etkilemesi de eklenmiştir. Sonuç olarak dünya şeker üretimi, bazen artış bazen de azalış arasında bir salınımla belirsizlik dönemine girmiş bulunmaktadır.[4]

Dünya şeker üretiminin 1975 yılındaki dağılışı incelenirse gerek üretici ülkelerin, gerekse üretim miktarında bir artışın olduğu ortaya çıkar (Harita 8).Orta ve Kuzey Amerika'nın şeker üretimi 18.5 milyon tonu aşmıştır.Avrupa'da elde edilen şeker miktarı ise 16.9 milyon ton dolayındadır.Asya'nın şeker üretimi büyük bir atılım göstermiş ve Avrupa'nın üretiminden 2.7 milyon ton kadar eksik gerçekleşmiştir. 1975'de şeker üreten ülke sayısı 103'tür.

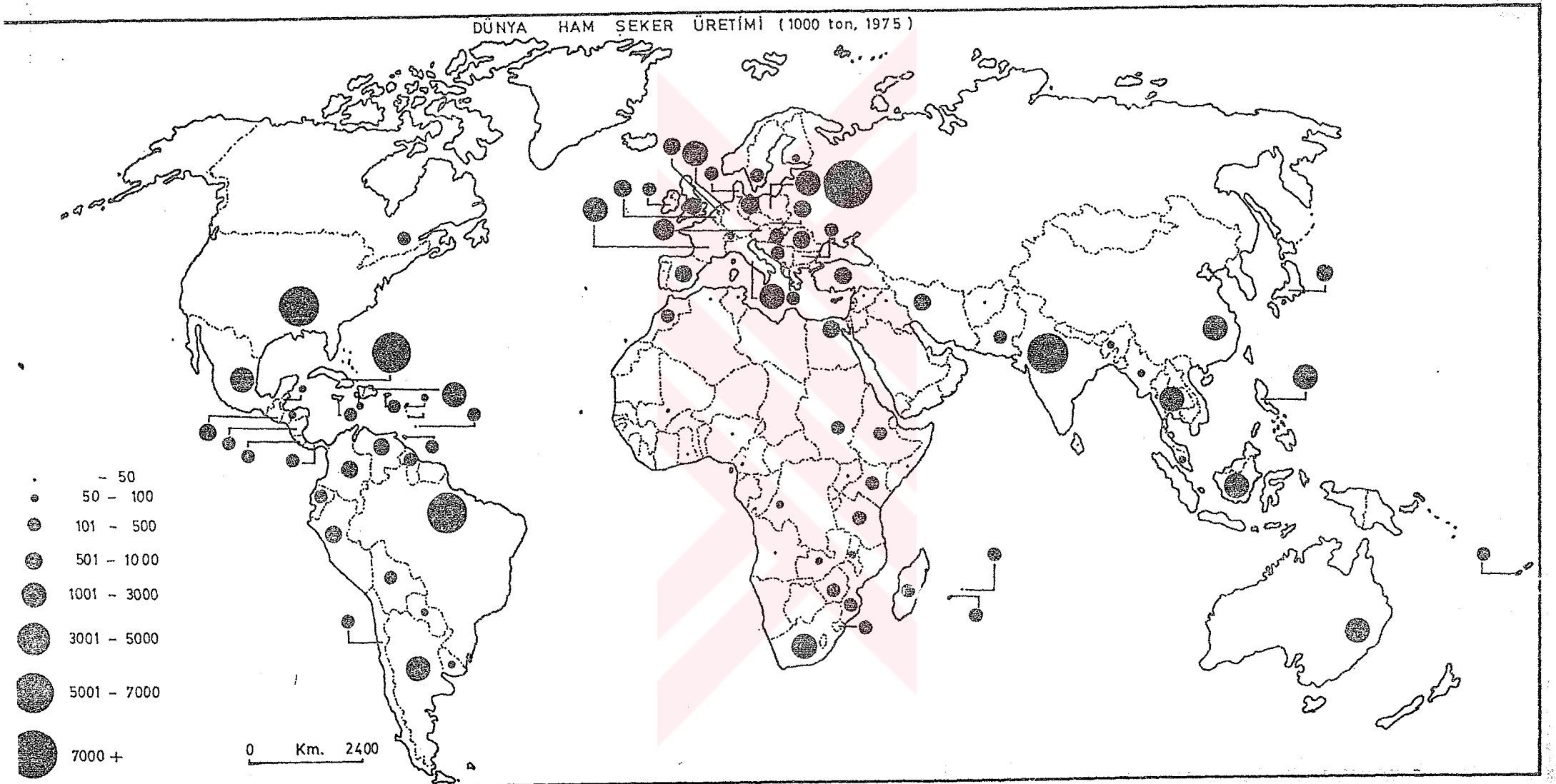
1970'li yıllarda da dünya kişi başına şeker tüketimi artmaya devam etmiştir (Şekil 7).Gelişmiş ülkelerde 1970'e kadar hızı düşmekle beraber artma eğilimi gösteren şeker tüketiminde,

---

[4] Dünya şeker sanayiinde denge kriteri, stokların toplam

KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİ
(1955-1987)
Kg / Kişi
Kg / Kişi
50
40
30
20
10
0
1955
1960
1965
1970
1975
1980
1985
1990
Dünya
A.B. D.
Türkiye

Şekil 7

DÜNYA HAM ŞEKER ÜRETİMİ (1000 ton, 1975)
- 50
50 - 100
101 - 500
501 - 1000
1001 - 3000
3001 - 5000
5001 - 7000
7000 +
0 Km. 2400

Harita 8

tüketimin % 25'ini oluşturmasıdır.Bu oran azaldığında fiyatlar yükselmekte, yükseldiğinde ise düşmektedir.

bu tarihten sonra azalış eğilimi daha belirgin ortaya çıkmaktadır.Bu eğilimi en iyi ABD'nin şeker üretiminde görmek mümkündür. 1970 yılına kadar olan tüketimdeki artış, gerek tatlandırıcılar, gerekse diğer şeker yerine kullanılabilen maddelerin tüketiminin artmasıyla, azalmaya başlamıştır.1970'deki kişi başına tüketim 46.9 kg.iken, 1987'de bu değer 27.9 kg'a inmiştir.Gelişmekte olan ülkelerde ise tüketim hızla artmaktadır.Bununla beraber dünya kişi başına şeker tüketimi hâlâ 19.0 kg dolayındadır.

1968 Uluslararası Şeker Antlaşması'ndan sonra uzun yıllar şeker antlaşması yapılamamıştır.Yeni bir antlaşmanın imzalanması ancak, 1977'de mümkün olmuştur.1977 Uluslararası Şeker Antlaşmasının amaçlarında 1968 yılındakinden farklılık yoktur.Bu amaçlar; gelişmekte olan ülkelerin ihracat kazançlarının arttırılması, üreticilere yeterli bir kâr sağlayacak şekilde dünya piyasa fiyatlarının belirlenmesi, ithalatçı ülkelerin ihtiyaçlarının uygun fiyatlarla karşılanması, kişi başına düşen şeker tüketiminin düşük olduğu ülkelerde tüketimin arttırılması, şeker piyasasında üretim ve tüketim dengesini korumak, piyasa organizasyonu ve politikasının koordinasyonunu kolaylaştırmak, şekere rakip olabilecek diğer suni tatlandırıcıların gelişmesini gözetmek olarak özetlenebilir (TSF - FR, 1987: 9).Antlaşma 5 yıl için yürürlüğe konulmuştur.Yeni antlaşma ile en düşük ve yüksek şeker fiyatları belirlenmiş, ayrıca fiyatların istikrarı için uluslararası şeker stok sistemi kurulmuştur.Bu stokları finanse etmek üzere bir fon oluşturulmuştur.

1977 Uluslararası Şeker Antlaşması'na ülkeler iki grup halinde katılmışlardır.Birinci grubu ihracatçılar oluşturmaktadır Bu gruptá; Arjantin, Avustralya, Barbados, Belize, Bengaldeş, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Fiji, Filipinler, Guatemala, Guyana, Güney Afrika, Hindistan, Honduras, Jamaika, Kosta Rika, Küba, Macaristan, Madagaskar, Malawi, Mauritus, Meksika, Mozambik, Nikaragua, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, St. Kitts-Angulia, Swaziland, Tayland, Trinidat-Tobago, Uganda ve Venezuella yer almaktadır.İkinci grupta ise ithalatçı ülkeler bulunur.Bu ülkeler;ABD, Bulgaristan, Doğu Almanya, Finlandiya, Irak, İsveç, Japonya, Kanada, Kenya, Kore Halk Cumhuriyeti, Mısır, Norveç, Portekiz, Singapur, SSCB, Yeni Zelanda ve Yugoslavya'dır.Sonraki yıllarda Zimbabwe antlaşmaya tam üye olmuş, Portekiz ise üyelikten ayrılmıştır.

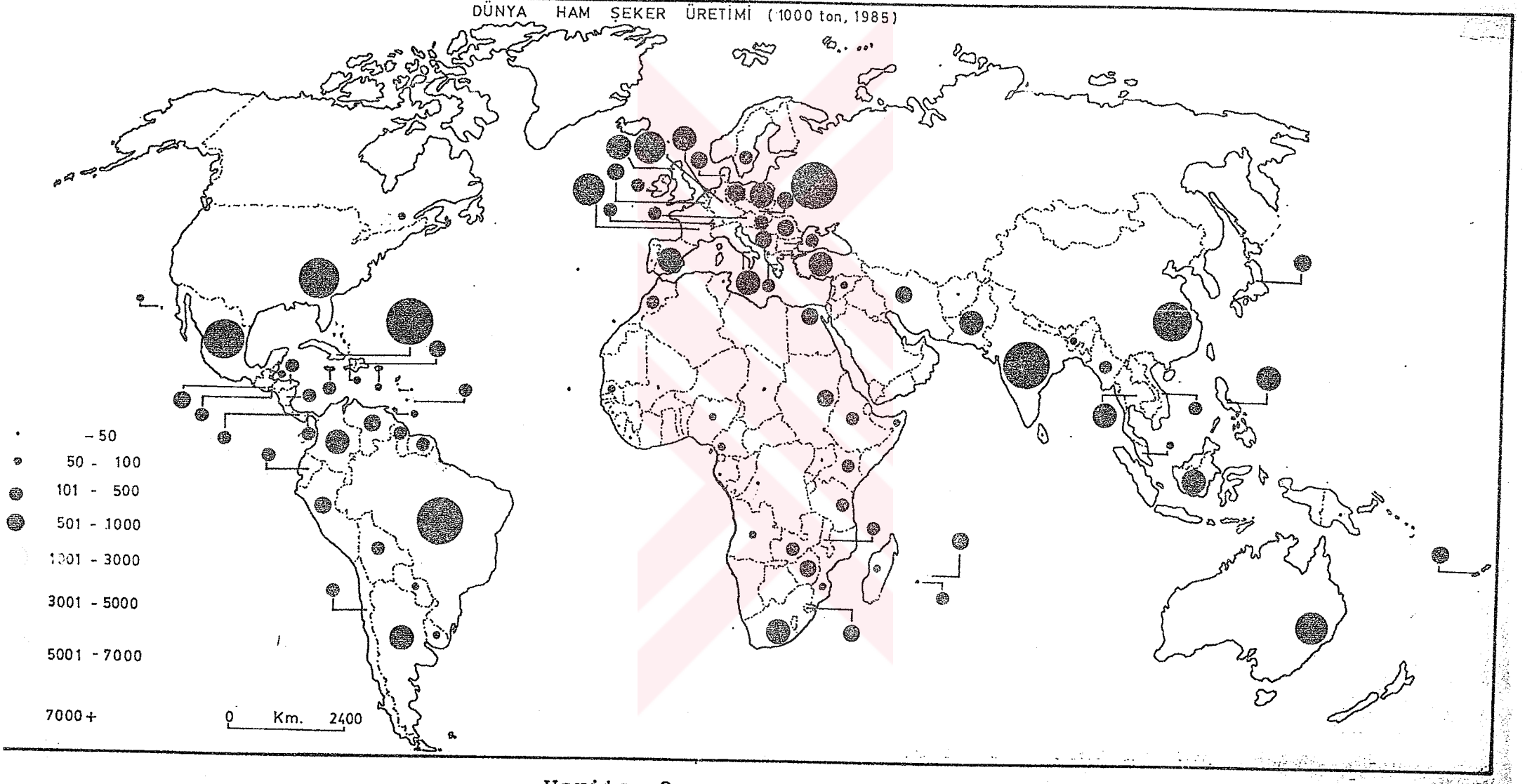
1975'lerden sonra dünya şeker stokları tüketimin % 30 - 35'i dolayında kalmıştır.Öyleki artık stoklarda toplam tümetimin % 30'u kadar olması normal kabul edilmekte ve yeni fiyat hareketlerinin bundan sonra oluşabileceği üzerinde durulmaktadır. Şeker üretimi düşmektedir, ancak bir açık oluşmamaktadır.Bunda ABD ve İngiltere gibi bazı gelişmiş ülkelerde şekerin yerini başka maddelerin alması nedeniyle tüketimin azalması rol oynamaktadır.Dünya şeker fiyatları yıl içindeki en küçük siyasi veya ekonomik olaydan, hatta söylentilerden etkilenir hale gelmiştir.Bununla birlikte stokların fazlalığı büyük fiyat artışlarının oluşumunu engellemektedir.

Dünyadaki şeker üretiminin dağılışı ele alınacak olursa son yıllarda üretimin ve üretici ülkelerin ne kadar çok arttığı

görülecektir (Harita 9).Avrupa, Tropikal Güneydoğu Asya ve Orta Amerika şeker üretiminden fazla olduğu yerleri oluşturmaktadır.En fazla üretim Asya'da yapılmaktadır.Üretilen toplam şeker miktarı 23 milyon tonu aşmıştır.Bu üretim 19 ülkede gerçekleştirilmektedir.Avrupa ile Kuzey ve Orta Amerika'nın üretimi 20 milyon ton dolayındadır. Bu konuda ilginç olan bir durum da, uzun yıllar boyunca en büyük üretici kıta olma özelliğini gösteren Amerika'nın Kuzey ve Orta Bölümleri şeker üretimi bakımından Asya'dan sonra gelmesidir.Bunda Küba'nın şeker üretiminin düşmesinin yanında, Asya'nın Tropikler dışında kalan kesimlerinde özellikle pancar şekerinin önem kazanmasının da rolü büyüktür.

Uluslararası şeker antlaşmalarından sonuncusunun süresinin dolması ve yenisinin hazırlanamaması nedeniyle, Uluslararası Şeker Organizasyonu 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren sadece idari varlığı olan, ancak ekonomik yaptırım gücü olmayan bir kuruluş haline dönüşmüştür.Dünya şeker üretiminin her şeye rağmen bir süre daha artacağını, daha sonra ise, nüfus artış hızı kadar bir hıza sahip olacağına tahmin etmek mümkündür.

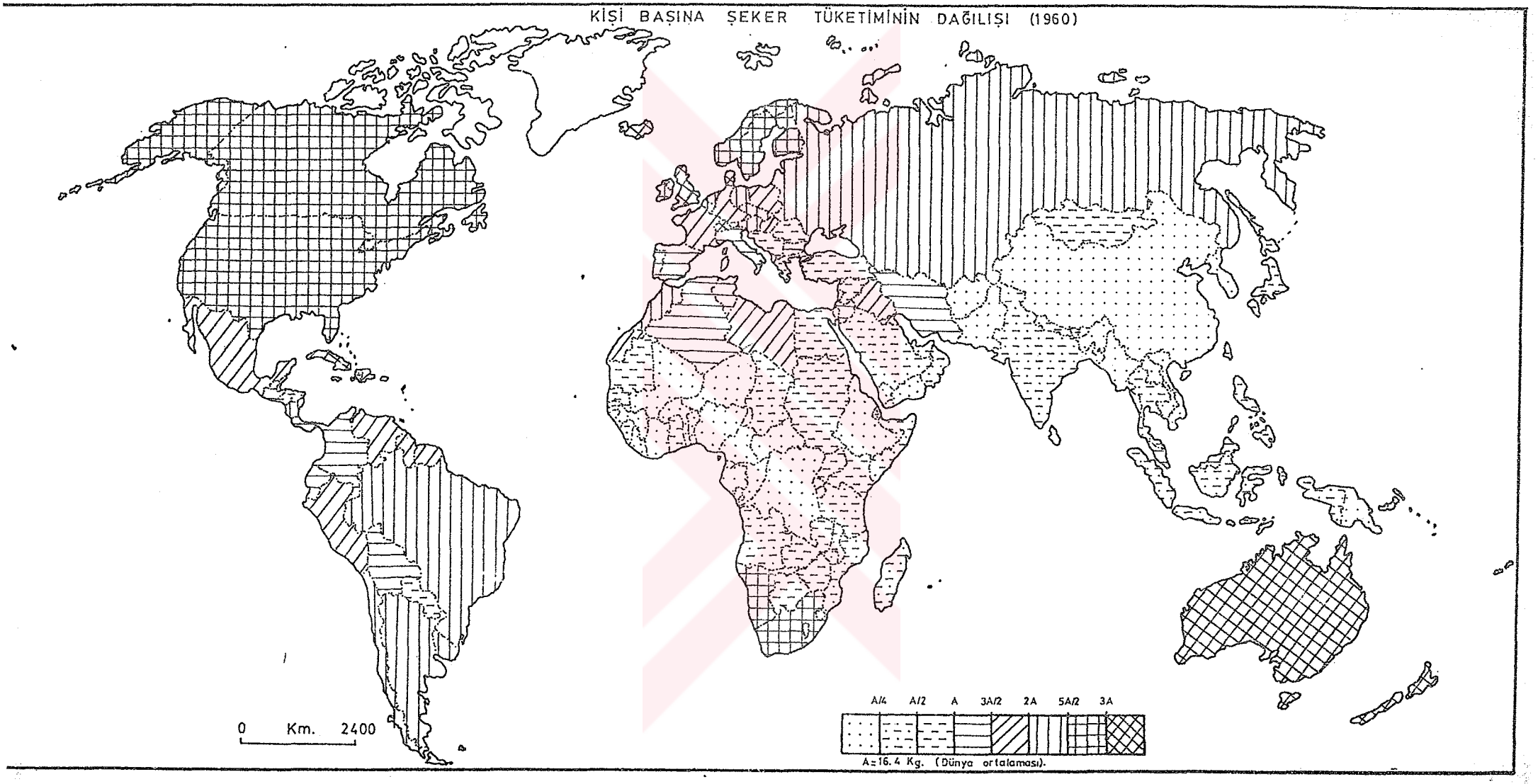
Dünyada kişi başına şeker tüketiminin incelenmesi, bölgeden bölgeye görülen farklılıkları da ortaya koyacaktır.Bu amaçla ülkelere göre kişi başına şeker tüketimleri incelenmiştir.Dünyadaki tüketim bölgelerinin belirlenmesinde de, dünya kişi başına şeker tüketimi ortalamasının katları esas alınmıştır.Oluşturulan kademelerden ortalamanın altındakiler üç grupta(dünya ortalamasının çeyreğinden az, çeyreği ile yarısı arasında ve yarısı ile dünya ortalaması arasında) , üstündekiler ise beş grupta (ortalama ile 1.5 katı arasında fazla olanlar, 1.5 - 2 katı fazla olanlar,

DÜNYA HAM ŞEKER ÜRETİMİ (1000 ton, 1985)
- 50
50 - 100
101 - 500
501 - 1000
1001 - 3000
3001 - 5000
5001 - 7000
7000 +
0 Km. 2400

Harita 9

2 - 2.5 katı fazla olanlar, 2.5 - 3 katı fazla olanlar ve 3 katından fazla olanlar) toplanmıştır.Böylece kişi başına şeker tüketiminin artış veya azalışı rakam olarak karşılaştırılmaktan çok, dünya ortalaması ile ve ülkelerin birbirleriyle karşılaştırılmasını da sağlanmıştır. Dünya şeker tarihi açısından verilerin oldukça yakın zamanlara ait olması, sadece yakın yıllardaki şeker tüketiminin incelenmesine imkân vermiştir.1960 yılındaki tüketim ile 1985 yılındaki tüketimin karşılaştırılması da gelişmeyi açıkça ortaya koymaktadır.

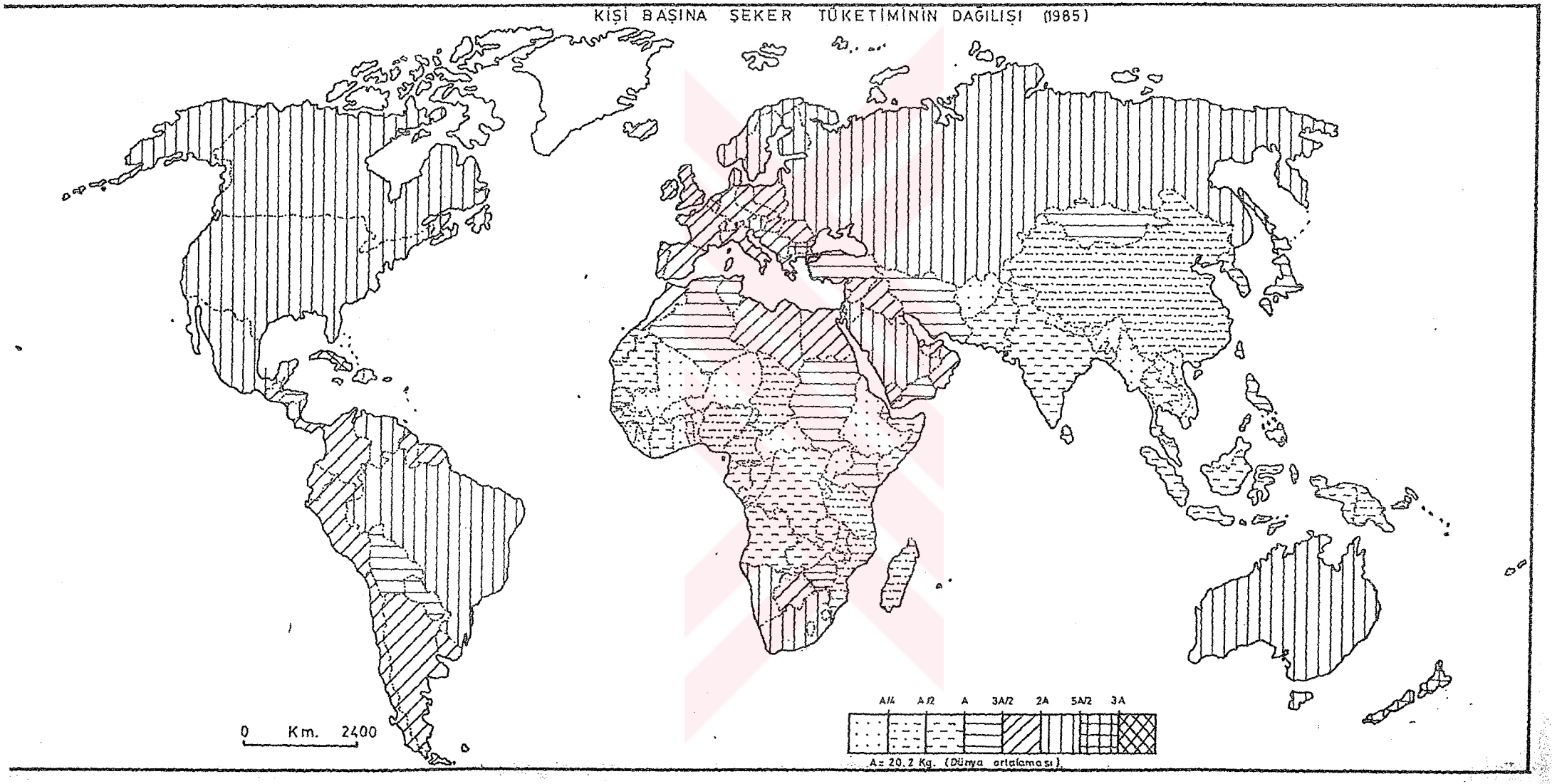
1960 yılında genel olarak kişi başına düşen şeker miktarı, gelişmiş ülkelerde ve şeker kamışı üreten ülkelerde dünya ortalamasının üzerindedir (Harita 10).Bununla beraber şeker sanayiileri gelişmemiş olan ve büyük nüfus kütleleri barındıran şeker üreticisi ülkelerde (Çin ve Hindistan gibi) kişi başına düşen şeker miktarı dünya ortalamasının yarısından azdır.Oysa Orta Amerika'da kişi başına düşen şeker miktarı, üretimin fazlalığı ve nüfusun azlığı karşısında çok yüksek değerlerdedir.Bununla beraber yüzölçümü büyük ülkelerde ve nüfus kütleleri arasında sosyal açıdan büyük mesafeler bulunan ülkelerde tüketimin bütün ülke düzeyine aynı olarak yansıması, gerçeklerin tam olarak aksetmesini engellemektedir.Buna SSCB, Avustralya ve Güney Afrika Cumhuriyeti belirgin örnekler olarak verilebilir.SSCB'de ülkenin batı yarısı doğu yarısına, güneyi de kuzeyine oranla daha çok şeker tüketmektedir.Çünkü nüfusun çoğunluğu bu kesimlerde yaşamaktadır.Avustralya'da da hemen hemen hiç nüfuslanmamış olan iç bölgeler ile, büyük bir refah seviyesine sahip olan kıyı kesimleri arasında da farklar vardır.Sosyal mesafenin bir ülkede tüketime en iyi şekil-

KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİNİN DAĞILIŞI (1960)
0 Km. 2400
A/4 A/2 A 3A/2 2A 5A/2 3A
A=16.4 Kg. (Dünya ortalaması).

Harita 10

de yansıdığı ülke olan Güney Afrika Cumhuriyetinde izlenen koyu ırkçılık politikası nedeniyle, ülkedeki azınlıkları oluşturan ve sosyo-ekonomik seviyeleri yüksek olan beyazların, çoğunluktaki siyahlardan çok daha fazla şeker tüketeceği, ancak ülke ortalaması alındığından bunun görülemeyeceği açıktır.1960 yılında Afrika ve Asya'nın büyük bir bölümünde kişi başına şeker tüketimi dünya ortalamasının altındadır.Bu kıtalarda, dünya ortalamasına yakın veya biraz üzerinde olan ülkelerin sayısı ise çok azdır (Cezayir, Fas, Irak, İran, Libya, Tunus ve Ürdün).

Günümüze gelindikçe şeker tüketiminde, özellikle gelişmiş ülkelerde şeker yerine kullanılan tatlandırıcıların daha çok tüketilmesi sonucunda, kişi başına düşen şeker miktarının düşmesi daha belirgin bir hal almaktadır (Harita 11).Ancak bu düşüşe rağmen şeker tüketimi dünya ortalamasının 2 katından yine de daha fazladır.Dünya haritası kişi başına şeker tüketiminde görülen ülkeler arasındaki uçurumun büyük ölçüde kapandığını, genellikle ortalamaya yakın değerlerin hakim olduğunu aksettirmektedir.Amerika, Avrupa ve Okyanusya kıtalarında tüketim dünya ortalamasının üzerindedir.Asya ve Afrika'da bazı ülkeler ortalamanın üzerindeki, bazı ülkeler ise ortalamanın altındaki değerlere sahiptirler.Afrika'da ortalamanın üzerindeki ülkeler, Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Sudan, Kenya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Botswana ve Rodezya'dır.Dünya ortalamasının üzerinde kişi başına şeker tüketimine sahip olan diğer yerler Ortadoğu ülkeleri, SSCB, Moğolistan, Japonya ve Malezya'dır.Kişi başına şeker tüketiminin az olduğu yerler Afrika'nın geri kalan kısmı ile Asya'nın güney ve güneydoğusudur.

KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİNİN DAĞILIŞI (1985)
0 Km. 2400
A/4 A/2 A 3A/2 2A 5A/2 3A
A= 20.2 Kg. (Dünya ortalaması)

Harita 11

Dünya kişi başına şeker tüketimi gelecekte de artmaya devam edecektir.Gelişmekte olan ülkelerde şeker yerine kullanılan tatlandırıcıların daha çok kullanılması, bu ülkelerde şeker tüketiminin azalmasına neden olacaksa da, gelişmekte olan ülkelerde şeker tüketiminin artmakta olması, miktar bakımından birbirine yakın değerlerin oluşmasını sağlayacaktır.1987'de kişi başına şeker tüketimi 19 kg'dır.Ancak tüketim, bütün diğer etmenlere rağmen ülkelere göre 60 kg ile 1 kg arasında değişmektedir.Bu durum sözkonusu uçurumun daha kapanmadığını ve yakında da kapanamıyacağını göstermektedir.

BÖLÜM II: CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÖZEL GİRİŞİM TARAFINDAN KURULAN İLK MODERN SANAYİİ

Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında işletmeye açılan modern sanayi tesislerinden biri de şeker fabrikalarıdır.Şeker fabrikalarının önemli bir özelliği Cumhuriyet Döneminde kurulmaya başlanılan ve başarıya ulaşan ilk özel girişim olmasıdır.Sanayi tesislerinin kuruluşu ile ilgili olarak daha önceleri bazı özel girişimler oluşmuşsa da bunları modern sanayi tesislerinden çok, birer atölye olarak nitelendirmek daha yerinde olacaktır.

Başarıya ulaşan ilk özel girişim olması dolayısıyla, girişimin öncesinde, kuruluş ve gelişme yıllarındaki Türk ekonomik yapısının bilinmesi gereklidir.Bu, şeker sanayiinin hangi koşullar altında oluştuğunu göstereceği gibi, aynı zamanda gelişme doğrultusunu da ortaya koyacaktır.Bu nedenle nisbeten geniş bir zaman dilimi içerisinde Türkiye'nin genel ekonomik yapısı ele alınmış, uygulanan ekonomik politikalar şeker sanayii ile ilişkileri ölçüsünde incelenmeye çalışılmıştır.

1.CUMHURIYET ÖNCESINDE EKONOMIK YAPI VE ŞEKER SANAYIINI KURMA GIRIŞIMLERI:

Bilindiği gibi Osmanlılarda ekonominin temeli tarıma dayanmaktaydı ve tarımsal üretim geçim tipindeydi.Tarım, toprak mülkiyetinin niteliğinin değişmesi ve sanayi bitkilerinin üretimlerinin yaygınlaşması ile giderek geçim tipi üretimden pazar için üretim sürecine girmiştir.Sanayinin gelişmemiş olması nedeniyle sanayii bitkileri üretimi ve tarımsal üretimin daha yoğun yapılmasını sağlayacak katkıların (arazi ıslahı, gübreleme vs.) oluşturulması mümkün değildi.

Osmanlının sanayii kavramını da modern sanayii faaliyetleri olarak değil, imalat olarak düşünmek daha doğru olacaktır.Bu sanayi, genellikle küçük üretim birimlerinden meydana geliyordu.Aynı zamanda mahalli pazarlar için üretim yapılmakta ve üretilenlerin hemen hemen tamamını tüketim malları oluşturmaktaydı. ürettikleri mallar bakımından kır ile şehir ve kasaba arasında bazı farklar vardı.Kırdaki sanayiinin konusunu zirai üretim için gerekli araç ve gereçlerin yapımı, el tezgâhlarında dokumacılık ve değirmencilik gibi alanlar;şehir ve kasabalarda ise dokumacılık,gıda, giyim ,madeni ev eşyası ve yapı gereçlerinin yapılması gibi alanlar oluşturuyordu (KEPENEK, 1984: 15 - 18).

Tanzimat döneminde ilk modern sanayiin örnekleri olan fabrikaların kurulmasıyla bu konuda değişim de gerçekleşmeye başlamıştır.Tanzimat dönemi sanayii üç bölümden meydana geliyordu:

a-Devlet sermayesi ile kurulan askeri görünümlü fabrikalar,

b-Yerli özel kesim,

c-Giderek dışa bağımlılaşma sürecinde kendini gösteren tekelci görünümündeki yabancı girişimler.

Tanzimat döneminin ilk 20 yılında (1840 - 1860 arası) devletçilik hakimdi.Yani devlet fabrika kurmakta veya mevcut olanlarda çağın gereklerine uygun düzenlemeler yapmaktaydı.Devletin bu girişimi, batıdaki üretim yöntemlerinin Osmanlı üretim yöntemlerine üstünlüğünün anlaşıldığı bir döneme rastlamaktadır (ÖNSOY, 1988: 47).

Bu dönemde devlet sermayesi ile kurulan tesislere feshane, dokuma fabrikaları gibi kuruluşlar örnek gösterilebilir.Dev-

letin kurduğu sanayii tesislerinde üretim daha çok ordunun ve sarayın ihtiyaçlarını karşılıyor, bazen de Fransızlar için dokunan bezler gibi ürünlerin ihracatı da yapılıyordu (İLKİN, 1970-71: 377).Yerli özel kesim, zaten zor şartlarda çalışmakta ve ayakta durmayı, yabancılarla mücadele edebildiği sürece başarabileceğini bilmekteydi.Yabancı sermaye ülkede sanayii tesislerini kurmaktan çok az verip fazla kazanç elde edebileceğinin hesaplarını yaparak, daha çok tekelci bir düşünce sergilemiştir. Bu amaçla fabrika kurmamış, belli fabrikaların tek satıcısı olarak ticaret yapmayı tercih etmiştir.Bu daha sonra günümüze kadar uzanan yabancı sermaye korkusunun, hatta tepkisinin de kaynağını oluşturacaktır.

Avrupa 19. yüzyılda tüm imkânları ile sanayileşme çabasındayken, onu seyreden Osmanlı yöneticileri artık sanayileşme sürecinde onları uzunca bir süre yakalamanın mümkün olmadığı andan itibaren kalkınma yarışına katılmak istemişlerdir.Ancak bu amacı gerçekleştirecek araçlardan yoksun oldukları gibi "kapitülasyonlar" da bu konudaki düşüncelerin olgunlaşmasını engelliyordu.

Avrupa'da sanayii alanında bu sıçrama yapılırken,ekonominin diğer alanlarında ve sosyal konularda da büyük bir aşama gerçekleştirilmiştir.Oysa Osmalılarda ekonomik ve sosyal yapıda gerçekleştirilebilen değişimler oldukça sınırlıydı.Sonuçta, Tanzimat'tan sonra dışarının malları daha çok aranır olmuştur.Osmanlının dışa açılması ve kapitülasyonlar nedeniyle büyük - ölçüde el sanatlarına ve esnaf biçimi örgütlenmeye dayanan mevcut sanayii çökmüştür (KEPENEK, 1984: 21).Ülkenin ihtiyacı olan malların önemli bir kısmı dışarıdan geliyordu.

Özel yabancı girişimcilere Osmanlı ülkesi ilgi çekici bir yatırım alanı olarak kabul edilmiştir.Kapitülasyonlar, işletmelerin kurulması ve çalışmaları için gerekli araç ve gereçleri kolayca ithal imkânını yaratmakta ve memlekette yaşayan yabancılara karşı vergi muafiyetleri ve Türk mahkemelerinde yargılanmamak gibi imtiyazlar sağlamaktaydı.Bu nedenle Türkiye'ye yabancı sermaye girmiş ve bir miktar yabancı yerleşmiştir (YAŞA, 1980: 15 - 16).Fakat aynı kapitülasyonlar, üretilecek malların fiyatlarının dışarıda daha ucuz olması durumunda, yerli sanayinin korunabilmesini de engellemekteydi.

Nitekim şeker sanayinin kurulması girişimleri, ilk sanayileşme hareketlerinin görüldüğü Tanzimat dönemine kadar uzanır. Devletin kurduğu veya yenilediği Batının üretim yöntemleriyle çalışan fabrikalar yanında özel sektör de fabrika kurmak amacıyla bazı girişimlerde bulunmuştur (ÖNSOY, 1988: 51 vd).Bu özel girişimlerden bir kısmı şeker sanayii ile ilgilidir.

Şeker sanayii ile ilgili ilk girişim 1840 yılında yapılmıştır.Arnavutköylü Dimitri Efendi pancardan şeker üretmek üzere İstanbul'da şeker fabrikası kurmak istemiştir(Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Dahiliye (İD), Nr:442)[5] .

Bu girişim dışarıdan getirilen şekerden elde edilen gelirlerin, dışarıya ödenen dövizden daha önemsiz olması açısından olumlu karşılanmıştır.Ayrıca bu gelirin çok azalması halinde

---

[5] Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin bir kısmını temin eden ve Latin harflerine çeviren arkadaşım Yrd.Doç.Dr.Mahir Aydın'a içtenlikle teşekkür ederim.

şeker fabrikasından alınacak olan devlet paylarından bir kısmının geriye verilmesi kararlaştırılmıştır(Ek 1a ve 1b).Aynı yılda yapılan diğer bir girişim, Müşir Necip Paşa'ya aittir.Müşir Necip Paşa, pancardan şeker üretmeyi düşünmüş, fabrikaya ait aletlerin bir kısmı getirilmiş ancak Paşa'nın ölümü fabrika kurma girişimini sekteye uğratmıştır (TEKELİ, 1964: 2).

Bu iki girişimden sonuç alınmasından sonra 1867 (H.1283) tarihinde Davudoğlu Karabet tarafından "sorgu adı verilen kamış ile diğer her çeşit şeker kamışı ve pancardan" şeker elde etmek üzere iki fabrika kurma imtiyazı istenilmiştir.Fabrikalardan biri Dersaadet (İstanbul) 'te Yenibahçe'de, diğeri ise İzmir'de kurulması düşünülmüştü (BOA, İD Nr:38231 (EK 2a)).Bu girişimde, yapılacak fabrikalara ait şartname de bulunmaktaydı (EK 2b).Şartname, ancak yakın zamanlarda önemi kavranılmış bulunan halk sağlığı çevre korunmasına ilişkin maddeleri de içermesi bakımından ilgi çekicidir.Buna göre;

a-İmallatta kullanılacak kaplar zehirlenmelere yol açmayacak madenlerden yapılacaktır.

b-Renklendirme için sağlığa aykırı maddeler kullanılmayacaktır.

c-Saflaştırma işlemlerinde öküz ve koyun gibi eti yenilen hayvanların kanı ve yağından faydalanılacak;gerekli aktif karbonda yine bu hayvanların kemiklerinden elde edilecektir.

d-Bu işlemlerin yapılacağı yerler şehir dışında olacaktır.

e-İşlerin çıkacağı bacanın yüksekliği 100 arşın olacak ve böylece çevreye zarar verilmeyecektir.

f-Çevreye zarar verebilecek gazlar hemen fabrika içinde

değerlendirilecektir (Mukavelat Mecmuası, Cilt I).

Şeker sanayiinin kurulmasına ilişkin, bilinen dördüncü girişim Fenerler Müdürü Fransız Michel Paşa tarafından 1879 yılında yapılmıştır.Osmanlı ülkesinin kıyılarında şeker fabrikası kurmak için izin isteyen Paşa, Darıca ile Hendek arasında deneme amacıyla bir fabrika kurmayı da düşünüyordu (EK 3a, 3b, 3c ve 3d) Hükümet tarafından bu isteğe şeker fabrikası kurmak amacıyla 5 - 6 vilayetin ayrılması, fakat bunun iki yıl süre ile sınırlı olması ve başarılı olunduğu takdirde isteğinin diğer vilayetleri de kapsayacağı belirtilmiştir.Fabrikaların iki yıl içinde kurulmaması nedeniyle bu girişim de diğerleri gibi başarısız olmuştur.Bu dönemde, özellikle yabancıların deniz kıyısında ve İstanbul'a yakın yerlerde şeker sanayiinin kurmak istemelerinin temelinde şeker pancarı veya şeker kamışı ziraatine dayanarak şeker sanayii kurma fikrinden çok Hindistan'dan ham şeker getirerek, rafine edilmesinin düşünüldüğü açıktır.

Yine sonuçsuz kalan bir girişimde 1897 yılında Hüdavendigâr vilayetinin Karahisar-ı Sahip Sancağı'nın uygun bir yerinde şeker fabrikası kurmak isteyen Yusuf Bey'in girişimidir (EK 4a, 4b, 4c). Girişim konusunda ilerlemeler sağlanmasına rağmen fabrikanın kurulması mümkün olmamıştır.

Olumlu bir yaklaşımla sonuç alınması kuvvetle beklenebilecek olan bir diğer girişim 1900 yılında Hassa Müdürü Rauf Paşa tarafından yapılmıştır.Uzunköprü'de pancar yetştirilmiş, yetiştirilen pancarlar Avrupa'ya tahlil için gönderilmiştir.Ayrıca ziraat mühendisi Aziz (Meker) Bey şeker öğrenimi için Fransa'ya gönderilmiştir.Fabrikanın kurulması için yabancı fabrikalara da

başvurulmuştur.Ancak kapütülasyonlar nedeniyle yabancı şekerin ithalat resiminin arttırılmaması ve yerli fabrika ürününün daha pahalıya malolacağı hesaplandığından fabrikayı kurmak mümkün olmamıştır (TÜRKOĞLU, 1951: 107).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 1917'de Almanlarla ortak olarak kurulan Zenit şirketi de, şeker fabrikası kurulması konusuna el atmış olmasına karşılık, yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmıştır (TEKELİ, 1964:4 - 5).Çeşitli yıllarda şeker üretimi için pancar yetiştirilmiştir.Ancak şeker pancarının yetişebileceği yerlerin belirlenmesine ilişkin bilimsel çalışmalara 1916 yılında başlanılmıştır.Hicri 1329 - 1330 yılları arasında Bursa, Canakkale, Kastamonu, Sivas, Elazığ ve Ankara'da deneme tarlaları oluşturularak elde edilen pancarlar Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi'nde ve Paris'te değerlendirilmiştir.1916 yılında mühendis Landgr@yer tarafından Ziraat Vekaleti'ne verilen bir raporda Konya ovası, Akşehir civarı, Kastamonu vilayeti ve Erzurum ile Sivas'ın çevre ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde fabrika yapımına uygun olduğu bildirilmektedir.

Bir çok çalışmalar yapılmasına ve bir çok girişimlerde bulunulmasına karşılık bir şeker fabrikası kurmak mümkün olmamıştır.

2.CUMHURIYETIN KURULDUGU YILLARDAKI EKONOMIK YAPI VE SANAYIIN DURUMU:

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye'deki durumu ele alacak olursak;gerek ekonomik, gerekse ekonomi dışı unsurlarda hızlı bir değişimin ve alt yapı eksikliğinin belirgin olduğu ortaya çıkmaktadır.1923 yılındaki Türkiye'nin profili hiç de iç

acıcı bir görünüme sahip değildir.

Sağlık şartlarının kötülüğü ve ardı arkası kesilmeyen savaşların sebep olduğu kayıplar dolayısıyla ölüm oranları çok yüksektir.Baba olabilecek yaştaki erkeklerin büyük bir kısmının yıllarca silah altında ve aileden uzak kalmaları yüzünden, doğum oranları da düşüktür.Ayrıca yine savaş nedeniyle nüfusta erkek nüfus azlığı söz konusudur.1927'de bile toplam nüfusta 1000 kadına 927 erkek düşüyordu;bu oran 20 - 60 yaş sınıfında ise 824'e iniyordu.Kötü sağlık koşulları;zaman zaman tifo, kolera gibi salgınların çıkmasında ve sıtma, trahom ile çeşitli çocuk hastalıklarının endemik bir nitelik almasıyla kendini gösteriyordu.Az olan doktorların büyük bir kısmı da kentlerde yaşıyorlardı.Eğitim bakımından medrese eğitimi devam etmekteydi ve 1927'deki sayıma göre 13.6 milyonluk nüfusun sadece 1.1 milyonu okuyup yazabiliyordu.Köylünün bu şartlardaki hakim görüşü;kadercilik, kanaatkârlık, tevekkül, yaşama şartlarının iyileştirilmesi çabalarının zayıflığıdır.Büyük şehirlerde yaşayanlar ise daha çok memuriyeti tercih ediyorlardı.Gerek sanayie ait sermayede, gerekse sanayiide çalışan işgücünde Türkler azınlık durumundaydılar.

Nüfusun % 78.2'sini çiftçiler, % 7.4'ünü sanayiide çalışanlar, % 6.6'sını ticaret ve ulaşımda çalışanlar, % 6.5'ini ise genel hizmetlerde çalışanlar oluşturuyordu.İmparatorluktan Cumhuriyete daha çok batıda olmak üzere 4138 km demiryolu kalmıştır.Ancak bunların bir kısmının daha devletleştirilmesi gerekiyordu.Yoğun bir trafiği kaldıramayacak ve bakımsız karayolu şebekesinin uzunluğu ise 13885 kilometreydi.Taşıma araçlarının yetersizliği nedeniyle, üretim miktarları, ancak yerel ihtiyaçalara

göre düzenleniyordu.Tütün, üzüm, incir gibi dünya piyasalarında alıcı bulan ürünleri üretenler dışında kalan yerler, tarım bakımından geri kalmış durumdaydılar.Kapalı ekonomi şartlarına göre üretim yapılıyordu.Verginin para olarak tahsil edilmesi bile çiftçiyi fazla üretip satmaya özendirici olmamıştır.Aynı zamanda savaş sonrasında tamamen geçmiş deneyimlerin birikimine dayanan zirai üretim, savaştaki neslin bir sonraki nesle "toprağın sırlarını" söylemeden yok olmasıyla iyice kısıtlanmıştır.Tarımda büyük çapta nadas uygulanıyordu, ancak bu nadas bilimsel temellerden yoksundu.Aynı zamanda tarım araçları ilkeldi.Hayvan varlığı az ve mevcut hayvanlarda verimsizdi.Tahılların ekilişleri diğer bütün ekilişlerden daha fazlaydı.

Gerek kapitülasyonlar, gerek imparatorluktaki ekonomik ve toplumsal şartlar, ilkel üretim tarzının yerine geçecek modern bir sanayiin kurulmasına da çeşitli girişim ve çabalara rağmen izin vermemiştir.19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çividen makineye, kurşunkalemden şekere ve una kadar muhtaç olduğu malların tamamını veya büyük kısmını dışarıdan almak zorunluluğu vardı.Bu durum dış ticaretin aksadığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında büyük sıkıntılar doğurmuş, özellikle ızdıraplı bir şeker kıtlığına yol açmıştır.Ülke dışına satılan malların % 90'ını tarım ürünleri, % 3-5'ini madenler, geri kalanını ise zeytinyağı, palamut özü gibi maddeler ile halı ve kilim oluşturuyorken, dışarıdan alınan malların % 15-16'sı buğday, un, şeker, % 2-2.5'u çay ve

kahve, kalanını da mamul maddeler teşkil etmekteydi [6].

Savaş ve doğal afetler dolayısıyla oluşan kesintiler bir yana bırakılırsa, her neslin kendinden önce gelen nesillerden daha yüksek bir üretim ve tüketim seviyesine ulaşmasını sağlayan sürekli - bazılarına göre kendi kendini besleyen - bir ekonomik büyüme süreci yalnız sanayileşme ile sağlanabilir.Sanayileşme için belli değişimler olmak zorundadır.Bu değişimler;

a-Modern bilimlerin ve geçmiş deneyimlerin pazar için üretim sürecine geniş çaplı ve düzenli olarak uygulanması,

b-Ekonomik faaliyet aile içi veya mahalli kullanımdan çok, ülke çapında ve uluslararası pazarlar için üretime yönelinmesi,

c-Nüfusun kırdan şehirlere göç etmesi,

d-Tipik üretim birimlerinin genişletilmesi, kişisel olmaktan çıkması, aile veya aşiret işletmelerinin az olması, daha çok ortaklık ve kamu teşebbüsüne dayanması,

e-İşgücünün temel mallar üretiminden, mamül mallar ve hizmetler üretimine kayması,

f-İnsangücü yerine veya onu tamamlayıcı olarak sermaye kaynaklarının kullanılması,

g-Toprak dışındaki üretim araçları sahipliğinin ya da bu araçlarla olan ilişkisinin belirlediği yeni sosyal ve mesleki sınıfların doğması olarak sıralanabilir (DEANE, 1988: 1).Cumhuriye-

---

[6] Daha ayrıntılı bilgi toplu olarak "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978" isimli eserin özellikle giriş kısmında yeralmaktadır (YAŞA,1980).

tin ilk yıllarından itibaren bu değişimler ağır ağır ortaya çıkmaya başlamışlardır.Ancak bu değişimlerin belirgin olarak görülebilmeleri çok daha sonraları gerçekleşmiştir.Bununla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ekonomik kalkınmanın motorunu sanayileşme oluşturmuş ve sanayileşerek kalkınma benimsenmiştir (KILIÇBAY, 1984: 237).

1923 sonrasında Türkiye'de sanayileşme çabalarına başlanıldığı zaman iki önemli sorunun çözümlenmesi gerekmiştir.Bu sorunlardan birisi sanayileşmenin gerektirdiği yatırımların finansman kaynağının bulunması,ikincisi ise yatırımları yapacak ve kurulacak işletmeleri faaliyete geçirecek girişimci, idareci ve teknik personelin bulunmasıdır (KILIÇBAY, 1984: 70).Bu iki sorun Türkiye Şeker Sanayiinin kuruluşunda da belirgin olarak görülmektedir.Şeker Sanayiinin kuruluşunu ve gelişimini Cumhuriyetin ilanından sonra uygulanan ekonomik politikalarla ilişkili olarak incelemek yerinde olacaktır.

Cumhuriyet döneminde çeşitli ekonomik politika değişikliklerinin bulunduğu devreleri ayırmak ve bu devrelere göre şartları incelemek, şeker sanayiinin kuruluşu ve gelişimini değerlendirmede kolaylık sağlayacaktır.Bu amaçla Türk ekonomisi devre ve alt devrelere ayrılarak, konu daha detaylı olarak incelenmiştir.

3. CUMHURIYET DÖNEMI EKONOMI POLITIKALARI VE ŞEKER SANAYII:

Türkiye ekonomisinde iki dönem birbirinden kesin olarak ayrılır.Bunlardan birincisi sanayi ağırlıklı sektörlere göre ekonomik gelişmenin sağlandığı devre, diğeri ise Kalkınma Planları ile bütün sektörlerde kalkınmanın planlandığı devredir.Bu nedenle

Türk ekonomisini 1923 - 1960 Kalkınma Planları öncesi devre ve 1960 sonrası Kalkınma Planları devresi olarak ikiye ayrılmıştır.Bu devreler daha sonra bazı özellikler ile birbirinden ayrı özellik taşıyan alt devreler halinde incelenmiştir.

3.1 KALKINMA PLANLARI ÖNCESİ DÖNEM (1923 - 1960):

3.1.1. 1923 - 1933 Dönemi:

Bu dönem İzmir Birinci İktisat Kongresi'nin 1923 yılında toplanarak ülke ekonomisi konusunda kararlar alması ve bu kararları uygulayabilecek olan Cumhuriyetin ilanı ile başlar.Birinci Sanayi Planının hazırlanıp uygulamaya konulduğu 1933 yılına kadar sürer.Birinci İktisat Kongresi'nde alınan kararlar "Misak-ı İktisadî " başlığını taşırlar[7]. Kongre sonuçlarına göre; özel girişimciliğin canlandırılması, bunun için kredi olanaklarını ve eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi alt yapı ve teknik hizmetlerin hükümetçe sağlanması, bunun için de gerekli düzenlemelerin yapılması öngörülüyordu (KEPENEK, 1984: 39).

Bir fikri gelişme, oluşma ekonomik envanterin belirlenmesi, model arayışı ve belli ölçüde uygulamaya başlama dönemi olan 1923 - 1933 döneminde, ekonominin sahip oldukları ve olmadıkları ile ekonomik hedefler belirlenmiştir (KILIÇBAY, 1984: 104).Ancak gerçekleşme yolları, finansman imkânları ve öncelik dereceleri

---

[7] Bu konuda daha ayrıntılı bilgi toplu olarak;Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Haberler - Belgeler - Yorumlar (ÖKÇÜN, 1968), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923 - 1978 (YAŞA, 1980), İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923 (İNAN,1989) isimli eserlerde bulunmaktadır.

belirlenmeden ileri sürülmüş olan İktisat Kongresi kararlarında, "kalkınmayı özel teşebbüse dayanarak başaracak himayeci ve milliyetçi bir iktisat politikası" eğilimi söz konusudur (YAŞA 1980: 77 - 80).

Bununla beraber yeni Türk Devletinin kurulduğu yıllarda, Türk ekonomisi tüm olumsuzluklara rağmen hâlâ tarıma dayanmaktadır.Atatürk bu dönemin ekonomik politikasında bir yandan tarımın iyileştirilmesine, bir yandan da sanayileşme politikalarında tarımsal ürünleri işleyecek gıda ve dokuma sanayiilerine öncelik vermek suretiyle tarıma verdiği önemi ortaya koymuştur.Atatürk'ün "Ülkemizi zenginleştirme yolunu her şeyden önce tarımda ve tarıma dayalı sanayiide arıyoruz." sözü bu gerçeği daha 1924 yılında ortaya koymaktadır (OLALI ve DUYMAZ, 1987: 66 - 68).

Bu dönemin ekonomi politikaları sonucunda sağlanan önemli gelişme ve değişimler şunlardır:

a- Ekonominin yapısında belirgin bir değişim olmamakla beraber, tarımdan kaynaklanan bir milli gelir artışı vardır,

b- Tarım ürünlerinde bir artış olmuştur.Bu buğday ve un ithalinin hemen hemen durmasından da anlaşılmaktadır,

c- Devletleştirilen bir kısım demiryolu yanında, yeni yapılan demiryollarıyla da Anadolu'da yetiştirilen ürünlerin tüketim merkezlerine taşınması mümkün olmuştur,

d- Kömür ve krom gibi madenlerin üretiminde büyük artışlar olmuştur,

e- Şeker gibi istisnaların dışında geri teknolojilerin kullanılması nedeniyle sanayiide önemli adımlar atılamamıştır,

f- Pamuklu, cam ve kağıt gibi ürünlerin ithalatı yaşam

seviyesindeki nisbi yükselmeye bağlı olarak eskini de üstünde gerçekleşmiştir.Aynı zamanda dünya tarımındaki makinalaşmaya rekabet şartlarına bağlı olarak ürün fiyatlarındaki düşme, ithalat ile ihracat arasındaki olumsuz farkın daha da artmasına neden olmuştur,

g- Gayri safi milli hasıladaki sanayi payının tarım aleyhine artması beklenirken, sabit kalmış hatta gerilemiştir.

Altyapıdaki ve devlet mekanizmasındaki bozukluklar, sanayi tesisleri kurabilecek özel sermayenin yetersizliği veya yokluğu, deneyim ve bilgi eksikliği, ürünü uzunca bir zamanda veren her türlü yatırımdan kaçınmak ve çabuk gelir getiren işlerin tercih edilmesi eğilimi, sanayiin özellikle dönemin başlangıcında gümrük ile dış etkilerden korunamaması gelişmedeki bu yetersizliğin nedenleridir (YAŞA, 1980: 76 - 82).

Bu devrede kurulan Sanayii ve Maadin Bankası'nın amacı; özel sektöre kredi sağlamak, özel kesimle ortaklık kurmak ve devlete ait olan sanayi kuruluşlarını geçici olarak işletmek ve zamanla buunları özel kesime devretmektedir.Ancak bankanın da ortak olduğu girişimlerde özel sektör ortakları, çoğunlukla sermaye taahhütlerini yerine getiremedikleri için banka işlevlerini başaramamıştır (KEPENEK, 1984: 44).

Şeker sanayiini kurma girişimlerinin geliştiği ve başarıya ulaştığı ortam budur.Pancar şekeri sanayiinin memleketimizde kurulması fikrinin temelinde, nüfusun şeker ve şekerli maddelere olan ihtiyacının bu sanayiin ürettikleri ile karşılanması ve şeker yerine tüketilen meyvelerin gerek kurutulmuş, gerekse taze olarak ihraç imkânlarının arttırılması, eğitim bitkisi olarak

pancarın ziraataki modernizasyonun oluşmasına yardımcı olması, pancar ziraatinin uygulanacağı yerlerde çiftçinin gelir ve geçim seviyesinin yükseltilmesi yeralmaktadır.

Şeker sanayiine ilk tesisi kazandıran Nuri (Şeker) Efendi'nin 1923 öncesinde şeker fabrikası kurma düşüncesini İzmir İktisat Kongresinden çok kısa bir süre sonra uygulamaya koyabilmesi bu dönemin belirleyicisi olan Kongrenin önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.Kongrenin yapılmasından kısa bir süre sonra 19.4.1923'de Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi kurularak fikir uygulamaya hazırlanmıştır.Fakat şirketin kurulması, fabrikanın da kurulması anlamına gelmemektedir. Mali ve teknik bir çok problemde bu fabrikanın kuruluşunu bir süre engelleyecektir.Bu engeller kısaca Şeker Kanunu olarak bilinen 601 sayılı ve 5.4.1341 (1926) tarihli "Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyat Hakkında Kanun" 'un çıkmasına kadar devam etmiştir[8]. Şeker Kanunu'nun çıkmasından sonra ikinci şeker fabrikası kurma girişimleri hız kazanmıştır.İkinci şeker fabrikası Hayri İpar ve Şakir Kesebir ile Türkiye İş Bankası A.Ş. , T.C. Ziraat Bankası ve Trakya İlleri Özel İdareleri'nin ortaklığı ile kurulmuştur. İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş. adını taşıyan şirketin fabrikası Alpullu'dadır.Her iki fabrika da 1926 yılında faaliyete geçmişlerdir.Türkiye ekonomisinde özellikle sanayiinde büyük önemi olan "Teşvik-i Sanayii Kanunu" 28.5.1927'de kabul edilmiştir.İlk defa Cumhuriyet öncesinde 1913'de çıkarılan, 1924'

---

[8] Bu ve şeker ile ilgili diğer kanunlar, devlet ve sanayii ilişkisinin incelendiği bölümde ayrıca ele alınacaktır.

de düzenlenen ve 1927'de son şeklini bulan bu kanun, Lozan antlaşmasına göre 1929 yılından itibaren kalkacak olan kapitülasyonlar nedeniyle kurulamayan sanayii de destekler bir özellik taşımıştır.

Şeker sanayii bu dönemde emekleme devresini yaşamaktadır.Ancak emekleme devresinden özellikle finansman zorlukları yüzünden kolaylıkla kurtulamayacaktır.Bir de 1929 yılında " Dünya Ekonomik Krizi" patlak verince bu daha da zor olmuştur.

Bu krizin sonuçları esas ağırlığını Türkiye'de 1931'den itibaren göstermeye başlamıştır.Zirai ürünlerin fiyatları son derece düşmüş, ihracattaki düşmeye bağlı olarak ithalatta da kısıtlamaya gidilmiştir.Bu nedenle Türkiye pamuklu ve yünlü dokumalarının bir kısmını, şekerini ve ununu kendi temin etme çarelerini aramaya başlamıştır (CİLLOV, 1971:357). Bu arada malî güçlükler nedeniyle zor durumda kalan Uşak Şeker Fabrikası'nın kapanma tehlikesi belirmiştir. Fabrikanın kapanması ancak Atatürk'ün verdiği direktifle alınan bir dizi önlemlerden sonra önlenebilmiştir[7].Bu arada diğer fabrikada güçlü ortaklarına rağmen zarar-

---

[7] Atatürk'ün Uşak'a yaptığı bir ziyaret sırasında fabrikanın kapanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunun gündeme gelmesiyle Atatürk, zamanın Başbakanı İsmet İnönü'ye 27.1.1931 tarihinde bir mektup yazarak sorunun çözümlenmesini istemiştir (Milliyet, 23 Ocak 1990, (Ek 5)).Gerekli kanuni şartlar ve işlevlerin tamamlanmasından sonra Uşak Şeker Fabrikası 3.8.1931 tarihinde Sanayii ve Maadin Bankası'na, 4.7.1933'de Devlet Sanayi Ofisi'ne ve 11.7.1933'de de Sümerbank'a devredilmiştir.

dan kurtulamamıştır.Sonuç olarak bu dönem kâr değil, bir varoluş devresi olmuştur.

3.1.2. 1933 - 1950 Dönemi:

Bu dönem gerek uygulanan ekonomi politikası, gerekse dünya siyasetindeki önemli gelişmeler nedeniyle üç ayrı alt devrenin oluşturulmasını gerektirmektedir.Bu devreleri a- Sanayii Planları ve savaş öncesi yıllar (1933 - 1940), b-Savaş yılları (1940 - 1945), c-Savaş sonrası yıllar (1945 - 1950) olarak ayırmak mümkündür.

a-Türk ekonomisi için 1933 - 1940 yılları arası 1929'dan itibaren görülen ve 1931'den sonra ağırlığı hissedilen kriz yıllarından kurtulmak ve kalkınmayı gerçekleştirebilmek için I.Sanayi Planı'nın uygulamaya konulma devresidir.Bu devrenin en belirgin özelliği devletçilik ilkesinin benimsenmesidir.

Atatürk Devletçilik İlkesi'nin nasıl anlaşılması gerektiğini şöyle ifade etmektedir (İNAN, 1973: 13 - 14):

> " Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. ncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir.Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş,Türkiye'ye has bir sistemdir.
>
> Devletçiliğin bizce manası şudur:
>
> Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önün-

de tutarak memleket iktisadiyatını devlet eline almak.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk Vatanında asırlardan beri ferdî ve hususi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri biran evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi, kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu.Bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir."

Sanayii planları bu görüşün ışığı altında hazırlanmış ve bu planlara göre uygulamalara başlanılmıştır.Her hangi bir istatistiki veri ile, plan öncesi ve plan dönemi arasında bir karşılaştırma yapılamıyorsa da, görünen, sanayi planlarının uygulanması ile sanayi yatırımlarının önemli ölçüde arttığıdır.1933 yılında uygulamaya konulan Sanayi Planının amaçları kısaca şöyle özetlenebilir (İLKİN, 1970 - 71: 389 - 390).

a- Esas hammaddeleri ülkede üretilen veya şimdilik üretilmemekle beraber, kısa bir zaman içinde temini mümkün görülen sanayi kolları ele alınmıştır,

b- Bunlar, büyük sermaye ve teknik güce ihtiyaç gösteren sanayi olduğundan, tesislerin kurulması devlete veya ulusal kuruluşlara bırakılmıştır.Bu sanayi tarım alanında da paralel bir faaliyet yaratacaktır.

c- Kurulmasına karar verilen sanayiin üretim kapasitesi ülke ihtiyaçlarına ve tüketimine eşit olacaktır.

Birinci Sanayi Planı'nın hazırlık raporlarında şeker sanayiinin gelişme sürecine girdiği ve ülke ihtiyacını karşılaya-

bilecek bir düzeyde oluştuğu belirtilerek, bu nedenle sanayi planının dışında bırakıldığı ifade edilmektedir (Raporlar - İktisat Vekaletince yazılmıştır, 1933: 14; anıldığı yer İNAN, 1972'nin eki). Bu arada gerek Türkiye İş Bankası A.Ş.'nin, gerekse T.C. Ziraat Bankası'nın şeker sanayiine Alpullu Şeker Fabrikası nedeniyle oluşan yakınlığı daha sonra Sanayi ve Maadin Bankası'nı da yanlarına alarak "Anadolu Şeker Fabrikaları A.Ş." nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.Şirketin 1.2.1933'de temel atma merasimini yaptığı Eskişehir Şeker Fabrikası 5.12.1933'de faaliyete geçmiştir. Anadolu Şeker Fabrikaları A.Ş.'ni kuran bankalar 7.10.1933 tarihinde de " Turhal Şeker Fabrikası A.Ş." ni kurmuşlardır.Fabrikanın temelleri 7.10.1933'de atılmış, bir yıl içinde tamamlanarak 19.10.1934'de resmi açılış töreni yapılmıştır.

1930'lu yıllar dünya ekonomisinde 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin olumsuz etkilerinin giderilmeye çalışıldığı bir dönemdir.Bundan şeker sanayii de önemli ölçüde etkilenmiştir.Dünyadaki benzerleri gibi bu dönemde Türkiye'deki fabrikalar da sürekli zarar etmişlerdir.Dünya piyasalarında şeker fiyatlarının hızla düşmesi , ülkede şekerin pahalıya mal olması gibi nedenler, Hükümetin bu konuyu yeniden ele almasına sebep olmuştur.Bu amaçla Dünya Uluslararası Şeker İstatistik Birliği şeflerinden Dr.Mikusch Türkiye'ye davet edilmiştir (TŞF, 1973: 24). Ancak Dr. Mikusch 'un verdiği rapor, sanayiin kâr edebilir hale getirilmesinde yapılabilecek hiç bir şeyin olmadığı yönündedir.Çünkü maliyetler yüksektir ve pancar ziraatinin yayılarak tarım üzerinde olumlu

katkısının devam edebilmesi için şeker fiyatlarının yüksek olmasına da katlanılması gerekmektedir.

Hükümet tarafından konunun daha detaylı ele alınabilmesi için bu defa 20 Aralık 1934'de " Şeker Rasyonalizasyon Komitesi" kurulmuştur.Komitenin çalışmalarının sonucunda;

a- Dört şeker fabrikasının da birleştirilerek bir yönetim altında toplanılması,

b- Fiyatların ülkenin her yerinde eşit olması,

c- Pancar ziraatinin geliştirilerek şeker üretiminin ekonomik hale getirilmesine karar verilmiştir(EK 6).Rapordan sonra hükümet tarafından da bir proje hazırlanmış ve bu projeye "İnönü Projesi " adı verilmiştir. Projeye göre;

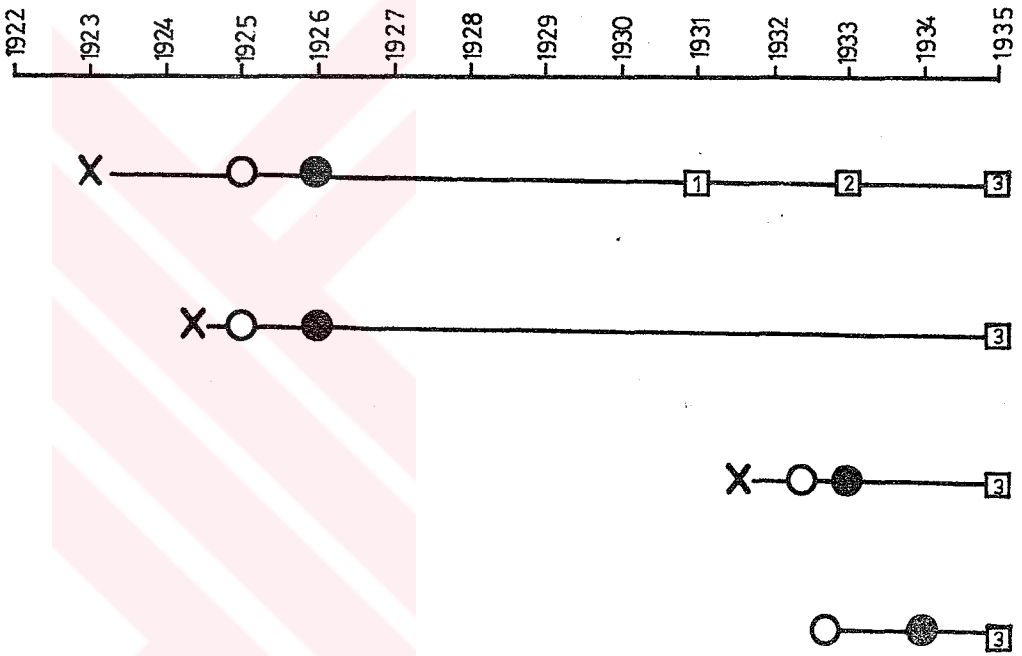
a- Mevcut şirketlerin tasfiyesi ile hepsini içine alan yeni bir şirket kurulması ve 22 milyon lira sermayeli bu şirkete İş ve Ziraat Bankaları ile Sümerbank'ın eşit paylar ile katılmaları,

b- Şeker satış fiyatlarının % 32 oranında ucuzlatılarak kristal şekerin kilosu 25 kuruşa, küp şekerin kilosu da 28 kuruşa indirilmesi,

c- Şekerin maliyet fiyatlarını düşürebilmek amacıyla da amortismanların asgari had üzerinden hesaplanması sağlanacaktır.Bu şartlar altında birleşme gerçekleştirilir.Böylece Türkiye İş Bankası A.Ş. , T.C.Ziraat Bankası ve Sümerbank'ın eşit hisseleriyle 6.7.1935 tarihinde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmuştur (Şekil 8).

Birinci Sanayi Planı'nın başarı ile yürütülmesi üzerine 1936 yılında İkinci Sanayi Planı hazırlanmaya başlanmıştır.

TÜRKİYE ŞEKER FABRİKALARI A.Ş. KURULMADAN ÖNCEKİ ŞEKER SANAYİ

Şekil 8

İkinci Sanayi Planı'nda büyük sermaye ve teknik güce gerek gösteren ve hammaddesi tamamen yurt içinde bulunan, ekonomik yapı ve şartlarımıza uygun sanayi kolları ele alınmıştır.İçeride sürümü az fakat yurt dışı ülkelerde talebi yüksek olan madenlerimiz gerek ham, gerekse yarı mamül olarak ihracata elverişli bir hale getirilecektir.Su mahsullerimiz ve hayvancılığımız geliştirilecek, meyvalarımızın içte ve dışta sürümünü sağlayacak faaliyetlerde bulunulacaktır.Ülkenin enerji ihtiyacı için elektrik santralleri ve makina sanayiine bir başlangıç olmak üzere kurulan Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının yarı mamüllerini işleyecek fabrikalar kurulacaktır.

İkinci Sanayi Planı'nda bir taraftan devlet sanayiinin gelişmesi öngörülürken, diğer taraftan özel kesimin ve tarım kesiminin gelişmesi üzerinde durulmakta, ayrıca sanayileşmenin sosyal yaşantıda ve şehirleşmede oluşturacağı sorunlar üzerine de eğilinmektedir (İLKİN, 1970 - 1971: 392 - 393).

İkinci Sanayi Planı'nın uygulanmaya konulması, şeker sanayiinde de yeni düzenleme ile yeniden faaliyete geçiş ile aynı döneme raslamaktadır.Türkiye'de şeker tüketimi günden güne artmıştır.Ancak üretimin sınırlandırılması şekerin dışarıdan getirtilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 1936 ve 1937 yıllarında şeker tüketimi 70 - 80 bin ton dolayındaydı.Bunun 50 bin tonu yerli şekerle, arta kalanı ise ithal şekerle karşılanmıştır.Tüketimin artmasına ve mevcut kapasiteye rağmen üretimin azaltılarak belirli seviyelerde tutulması ve üretim ile tüketim arasındaki farkın ithal edilen şekerle kapatılması tercih edilmiştir (TŞFFR, 1936: 10). Sonuç olarak 1935 - 1939 yılları arası şeker

sanayiinde tartışmalı bir devreyi oluşturmaktadır.Sonraki yıllarda neden kapasitenin tam kullanımı veya arttırımı değil de ithalatın tercih edildiğinin çeşitli yönlerde açıklamaları yapılmıştır.Bunlardan birisi Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin yayınlarında yer alır. Buna göre;

> ".... Mevcut dört fabrikanın ekim alanları aslında, çok büyük bir pancar üretim kapasitesine sahiptir.Ancak, o yıllarda çiftçinin her türlü bilgi ve techizattan yoksun bulunması ve ekim ve toprak koşullarının çok yetersiz olması nedenleriyle topraktan alınan verim çok düşüktü ve elde olunan pancar, fabrikaların uzun ve verimli bir kampanya yapmaları için yeterli olmuyordu.Diğer taraftan, taşıma olanaklarının sınırlı olması nedeniyle de bu durumu gidirmek için uzak alanlarda pancar ekimine gidilemiyordu.
>
> Bu durumu dikkatle göz önünde bulunduran şeker şirketi,ülkenin şeker ihtiyacını karşılamak için, çok büyük bir sermaye yatırımı gerektiren ve o zamanlar için başarılması olanağı da olmayan yeni fabrikalar kurma yerine çiftçinin donatılması ve her şeyden önce tarımın geliştirilmesi gereğini ön plana almış ve bu yolda gerçekten büyük hizmetler görmüş ve çok büyük başarılar sağlamıştır.Nitekim, daha sonraları, tarım

koşullarının geliştirilmesiyle, pancar verimi büyük ölçüde arttırılmış ve buna paralel olarak şeker fabrikalarının günlük kapasitelerinin gitgide arttırılması zorunluluğu doğmuştur. Zamanımızda dekara alınan verim, Avrupa'daki düzeye ulaşmış bulunmaktadır.

Bu açıdan, ülkede şeker üretiminin başlangıçta yetersiz kalması karşısında, fabrika sayısının arttırılması yönüne gidilmeyip, tarımın kalkındırılmasına dönülmesi kanımızca çok yerinde bir görüş olmuştur." (TSF, 1973: 25 ve TSF: 83).

denilmektedir.Bu konuda ikinci görüş ise, bazı kişilerin kendilerine çıkar sağlamak için devlet imkânlarını kullandıkları yönündedir.O zamanın Sanayi ve Tetkik Dairesi Başkanı olan Şevket Süreyya Aydemir bu konuda şunları yazmaktadır:

" Cumhuriyetin devir aldığı Türkiye'de şeker sanayii yoktu.Cumhuriyetten sonra ilk şeker fabrikaları 1927'de Alpullu ve Uşak'ta işe başladı.Bunlardan daha sonra "Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş." şeklinde tek elde toplanarak normal faaliyete geçtiler ve şeker sanayii daha sonra 4 fabrikaya çıkarıldı.Bu fabrikaları devlet yüksek murakabesi tadacak şekiller - bulundu. Ama işte o noktada " Artık Yeter " denildi.

"Türkiye daha fazla fabrika kaldıramaz.Türkiye'de daha fazla fabrika kurmak için yer yoktur.Türkiye şeker eksiğini dışarıdan ithal edecektir, denildi. Son istihsal haddi 65 000 tondur, denildi.Daha fazla istihsal edersek, fabrikalar dayanamaz, dağılır denildi.Daha fazla istihsal edersek, gümrük gelirlerinden kaybederiz denildi.Ve bu tertibe, bir de dokunulmaz bir isim bulundu: İnönü Projesi ..."

İşin uygulamasını tabii İktisat Vekili yürütüyor ve savunuyordu.Şeker şirketi de bu görüşü savunan çeşitli raporlar hazırlatmıştı:Türkiye, dünya şeker kuşağı denilen coğrafi çizginin altındadır.Zaten şeker bölgesi değildir. Samsun, Adapazarı taraflarında fabrika kurulamaz.Bitki hastalıkları vardır.Erzurum'da kurulamaz kış gelir don olur, Konya taraflarında kurulamaz kuraklık vardır.Filan yerde yaşlık, filan yerde sıcaklık vardır vs..

Hem de bu arada, şeker ithali işini tek elde toplamak için bir de özel şirket kurulmuştu.Bu özel şirketin aktif yürütücüsü, meselâ bir şeker kralı vardı.İdare meclisinde bazı isimler görülüyordu.Ama şirketin ne yeri, ne yurdu, ne depolama, sevketme tesisleri ne büroları vardı.Ama Türkiye'nin büyük miktarda

şeker ithalinde yine bir şirket sahnedeydi.Şekerle ilgili daha bazı işler de elinde toplanmıştı.Eldeki 4 şeker fabrikasını 1939'da meselâ bütün istihsali ise, 42 bin tona indirilmişti...

Bütün işler, tediyeler, depolama ve sevk hizmetleri hep şeker şirketi tarafından yapılıyordu.Hesap hülasaları çıkarılıyor ve neticede, özel şirket kazançları kabul ve tahsil ediyordu.

Ama 1939'da bu işler kontrol altına alınıpta, İnönü Projesi denilen ve onu tertip edenlerden başkası tarafından görülmeyen proje ve şirket ortadan kaldırılınca o sene 4 şeker fabrikasının istihsalatı 90 bin tona çıktı. Sonra da 120 bin ton.Hem fabrikalar çalıştı, parçalanmadı.Şeker ziraati genişletildi, yayıldı.Ve bugün Türkiye'de 16 şeker fabrikası çalışır.İstihsal ise 42 000 ton değil, 450 000 tondur.Hatta Türkiye , 1 000 000 ton şeker istihsal edebilir.

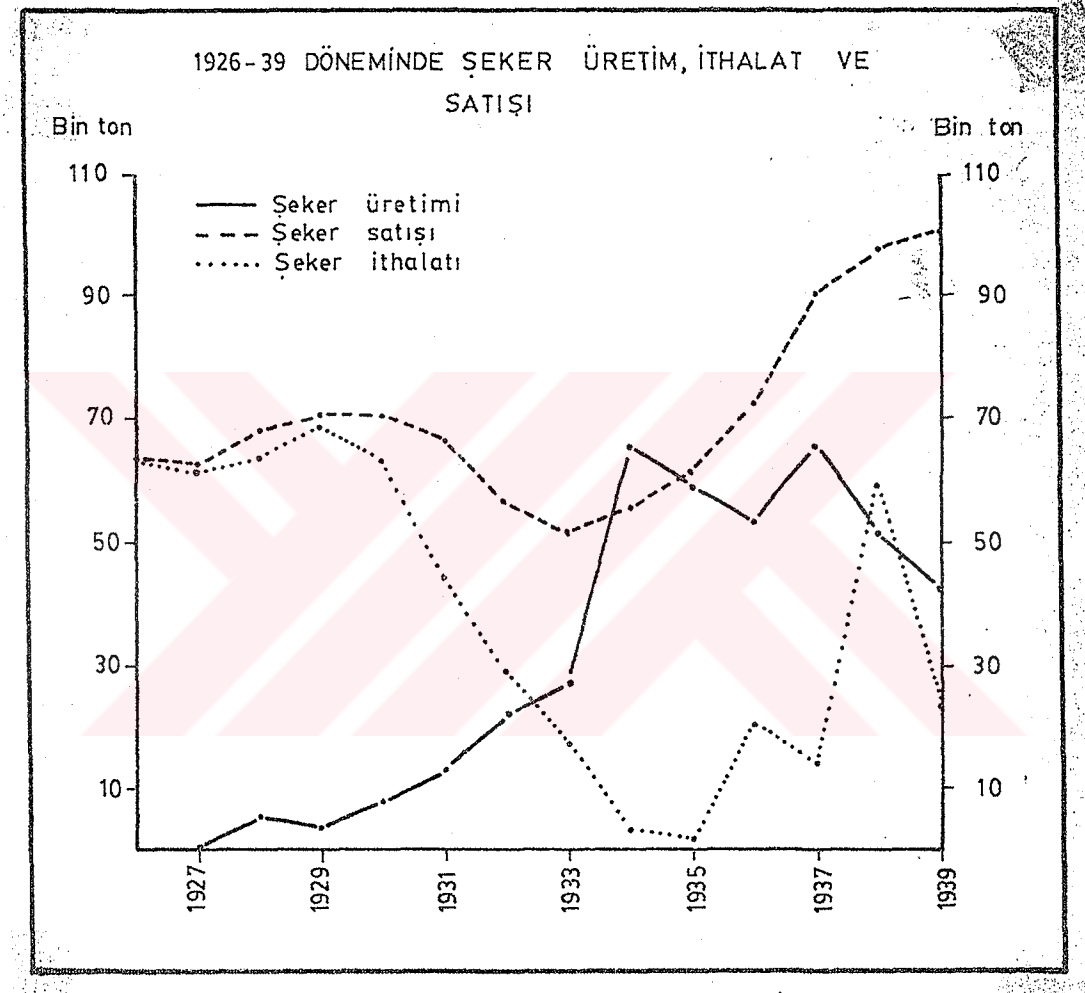
Öyle sanıyorum ki, çeşitli şekillerde şeker şirketi etrafında düğümlenen bazı teşebbüsler ve hele özel şirket işi, Türkiye'de devlet nüfuz ve imkânlarına dayanarak özel teşebbüsün zaferi gibi gösterilen işlerden biridir. " (AYDEMIR, 1966: 451 - 453).

Üçüncü görüş , 1935 - 1944 yılları arasında Genel Müdürlük görevini yapmış bulunan Kazım Taşkent'e aittir.

> "..... şeker sanayii bir harp sanayiidir.- Türkiye için, yani bir halinde Türkiye'nin şekersiz kalmaması için kurulması zaruri olan ve o boyutlarda kalması gereken bir sanayiidir.Çünkü Türkiye'nin toprağı ve iklimi pancar ziraatine elverişli değildir... Pancar ziraati en güç ziraattir.Su çok ister, suni gübre ister vs.. O bakımdan bize elverişli, normal bir tarım değildir." (Anıldığı yer YKB, 19: 142).

O veya bu nedenle 1934 yılına kadar sürekli artmış bulunan şeker üretimi sayesinde düşen ithalat, daha sonra hızla günden güne artmaya başlamıştır.1934'e kadar olan devre gerek çiftçinin, gerekse fabrika yöneticilerinin deneyimsiz oldukları bir devredir.Bununla beraber üretim sürekli artabilmiştir.Bu yıldan sonra üretim düşmüş, şeker talebini karşılamak için ithalat artmıştır (Şekil 9). Bu durumun sadece üretim şartlarındaki olumsuzluklar ile açıklanması biraz zor gözükmektedir.Şeker üretimini kısıtlamak için ileri sürülen gümrük gelirlerinin azalmasına ilişkin görüşlere ise şeker şirketi kendisi cevap vermektedir.

> " Şeker sanayiinin hazine gelirleri üzerindeki bilvasıta tesirleri ise gözle görülecek derecede barizdir.Şeker sanayiinin memleket dahilinde teessüsü dolayısıyla azalan şeker ithalatı yüzünden gümrük varidatı bir

1926-39 DÖNEMİNDE ŞEKER ÜRETİM, İTHALAT VE SATIŞI
Bin ton
Bin ton
110
90
70
50
30
10
Şeker üretimi
Şeker satışı
Şeker ithalatı
1927
1929
1931
1933
1935
1937
1939

Şekil 9

> miktar azalmıştır.Bu noksan, kısmen yerli şekerden alınan istihlâk resimleri ile kapatılmış olmakla beraber zahiren görülmekte olan varidat noksanının da, bu sanayiin bizzat ödemekte olduğu memur ve müsdahdemin vergileri, muhtelif malzemeler için tediye ettiği gümrük resimleri ve şeker sanayii mıntıkalarında yegane amili bulunduğu ikdisadi hareketlerin hazineye temin ettiği menfaatler ile fazlasıyla kapanmış ve hakikatte çok daha fazla bir gelir temin edilmiş olduğu şüphesizdir." (TŞF - FR,1936: 6).

Böylece şeker pancarı ziraatinin ve şeker sanayiinin ülkenin ekonomisindeki olumlu rolü ve katkısı belirtilmektedir.

Şeker fabrikalarının düşük üretim seviyelerinde kalması ve giderek ithalatın artması, şeker sanayiinin yeniden gözden geçirilmesinin gereğine dikkati çekmiştir.Azami miktarda üretim yapılsa bile tüketimi karşılamak mümkün değildir.Yeni fabrikaların yapılması gerekmektedir (TŞF - FR 1938: 9).

Çalışmalara bu amaçla başlanılmıştır.Çalışmalar iki doğrultuda gelişmiştir.Birincisi yeni şeker pancarı üretim alanlarının oluşturulması ve fabrikaların kurulması, ikincisi ise şeker kamışından şeker elde edebilme imkânlarının araştırılmasıdır.Yeni üretim alanlarının oluşturulması amacıyla; Bursa, Adana ve Erzurum'da araştırma merkezleri kurularak, çalışmalar yapılmıştır.-Bursa ve Erzurum'daki çalışmalar şeker pancarı, Adana'daki çalışmalar ise daha çok şeker kamışı ve sanayii üzerinde

yoğunlaşmıştır.Şeker kamışı ile ilgili çalışmalara detaylı olarak ileride yer verilecektir.

1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ithalatın güçleşmesine de bağlı olarak gelişme artık bir zorunluluk halini almıştır.Artık yurt dışından şekerin temini ve getirtilmesi imkânsızlaşmıştır.Bu amaçla yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmalara hız verilmiştir.Aynı zamanda dahili tüketimi azaltıcı bazı tedbirlere baş vurulmuştur.Bu tedbirler arasında şekere yapılan zamlar ve kısıtlamalar sayılabilir.Bununla beraber hemen karar verilsebile savaş ekonomisi şartları altında yeni fabrikalar yapmak oldukça zordu.O devre için acil bir çözüm olarak fabrikaların kapasitelerinin arttırılması yönünde çalışmalar yapılarak, bu devrenin olumsuz şartlarının aşılması düşünülmüştür.Yeni yapılacak fabrikalar için harcanacak dövizlerin de " daha yüksek kalkınma hedeflerine" yöneltilmesi planlanmıştır (TSF - FR, 1949: 8).

b-1940 - 1945 devresini Cillov "devletçilik ve savaş ekonomisi devresi " olarak nitelendirir (CILLOV, 1972: 138).Bu devrin en büyük özelliği 1939 yılından itibaren başlayan II. Dünya Savaşı'dır.Bu savaşa girmemekle beraber, Türkiye için her gün savaşa girme ihtimalinin bulunması, savaş içinde dışarıdan mal temininin güçleşmesi gibi faktörler çeşitli savaş önlemlerinin alınmasını zorunlu hale getirmiştir.Ülkedeki aktif nüfusun üretimde değil de, devlet için ağır bir yük yaratan seferberlik durumunda hazır bekletilmesi, hem gelirlerin azalmasına hem de giderlerin daha fazla artmasına yol açmıştır.

Ayrıca dışarıya sattığımız ürünlerin fiyatlarının yükselmesi ve dışarıdan aldığımız mallara ödediğimiz miktarın düşmesi

bazı ekonomik sonuçlar da yaratmıştır.Ekonomi politikası büyümek ve gelişmeyi hızlandırmak hedefinden, mal darlığını azaltmak, fiyat artışlarını yavaşlatmak, oluşmuş olan karaborsa ile mücadele etmek, halk sıkıntı çekerken bazı kimselerin aşırı kazançlar elde etmeleri gibi sosyal adaletsizlikleri düzeltmek gibi hedeflere yönelmiş ve devlet bir takım sert ve katı ekonomik önlemler almıştır (YAŞA, 1980: 88).

Alınan önlemlerden biri, bazı tüketim mallarının " vesikaya" bağlanmasıdır.Bunun nedeni bazı gıda maddelerinin belli dönemlerde devletçe belirlenmesi nedeniyle tarım ürünleri satışını yavaşlaması, bazen de serbest fiyat politikasının uygulanması ve üretimde bir gelişme olmadan stoktaki malların satışını artırarak üretim - tüketim dengesinin bozulmasına neden olmasıdır.Bu dengenin kurulabilmesi ancak vesika usulunun uygulanması ile sağlanabilmiştir (OLALI ve DUYMAZ, 1987: 82).

c- 1945 - 1950 devresi, devletçilikten kaçış devresini oluştuyordu.Mal darlığı,pahalılık, genel gelirin düşmesi, tarımın çok sıkıntılı durumu, bazı tedbirlerin uygulanmasında görülen aksaklıklar (şeker gibi kıtlaşan malların dağıtımında olduğu gibi), halkta büyük bir hoşnutsuzluk uyandırmıştır.Özel sektör ise, objektif olmayan düşüncelerden kaynaklanan müdahelelerden, devletin faaliyet gösterdiği sanayi alanlarının belli olmamasından, geliştirildikten sonra millileştirme tehdidi karşısında bulunulduğundan, hammadde ve döviz tahsisi gibi konularda kamu sektörünü kayırıcı tutuma girildiğinden ve kredi imkânlarının bu kuruluşlara kullandırılmasından şikayet ediyordu (YAŞA, 1980: 89). Bu gibi nedenler, karma ekonomi ilkesinin daha belirgin hale

gelmesini teşvik etmiştir.Ekonomi politikasındaki değişikliğin bir yönü de tarım üzerindedir.Tarım ürünlerine olan büyük istek ve fiyatların artmasıyla beraber birkaç yıl üstüste hava şartlarının elverişli olmasının yarattığı ürün bolluğu, tarımın kalkınma öncelikli bir role sahip olacağına inanılmasını sağlanmıştır.Bu amaçla 1947 yılında tarıma da önem veren beş yıllık bir plan ve 1948 yılında da Tarım Planı hazırlanmıştır.Tarımla ilgili kuruluşların kurulması ve kanunların çıkarılması bu döneme rastlamaktadır.

1947 yılında hazırlanan Türkiye İktisadi Planı'nda şeker sanayiine de yer verilmiştir.Bu planda şeker sanayiinin sanayii ile ilgili yönü olduğu kadar, ziraatle ilgili yönü de önem kazanmaktadır.Şeker sanayiinin Türk ziraatine yapacağı faydaların, ziraat konusunda yapılması düşünülenlerin bir örneğini oluşturduğu da ifade edilmiştir.Ayrıca toplam şeker tüketimindeki köylü nüfusunun tükettiği şeker oranının azlığı ve şeker ihtiyacının tamamının karşılanmaması nedeniyle yeni fabrikaların kurulması ve varolanlarının da yenilenmesinin gereğine işaret edilmiştir.Bu plandan sonra yeni şeker fabrikalarının kurulması ile ilgili çalışmalara yeniden hız verilmesine başlanılmıştır.Kurulması düşünülen şeker fabrikalarında şeker pancarı yanında, şeker kamışından da şeker üretimi planlanmıştı.

3.1.3. <u>1950 - 1960 Dönemi</u> :

1950'li yıllara kadar Türkiye'nin temel ekonomi politikası devletçilik ağırlıklı karma ekonomiye dayanırken, bu tarihten sonra iktidar değişikliği ile birlikte liberal bir görünüm kazanmış, ancak bu görünüm tam anlamıyla bir liberal görüşün

uygulanması şeklinde olmamıştır.Sanayiinin teşvik edilmesi için çıkarılan " Teşvik-i Sanayi Kanunu" 1942 yılında yürürlükten kalkmış ve yerine yenisinin hazırlanmamış olmasına karşılık, genişleyen iç pazara bağlı olarak sanayi ürünlerine olan istekteki artış, özel sektörün yatırımlarını uyarıcı bir etkide bulunmuştur.Yabancı sermayenin de katkısıyla sanayiide kullanılan ara tüketim mallarının üretimine yönelik yatırımlar artmıştır.Özendirmesiz bir dönem, tüketimin artması sonucunda doğal özendirme dönemi olmuştur (KEPENEK, 1984: 113).

Bu dönemde devlet tarafından altyapı olarak da nitelenenebilecek olan sanayi tesislerinin kuruluşu ve başlanılan sanayi tesislerinin bitirilmesine çalışılmıştır.Yeni ekonomik görüşe rağmen sonuçta devlet özel sektöründe üstünde bir yatırım payına sahip olmuştur (YAŞA, 1980: 91).Özel kesimin kredi ihtiyacını karşılayabilcek bazı kuruluşların kurulması bu dönemde finansman açısından etkili olmuştur.Bu kuruluşlara Sınaî Kalkınma Bankası ve Marshall Yardımı Özel Teşebbüs Fonu gibi kuruluşlar örnek gösterilebilir.Ancak özel teşebbüsün sermayesinin gerekli tesisleri kurmaya veya mevcutları devralmaya yeterli olmaması, iktidarın altyapı dışındaki faaliyet alanlarında tesis kurulmaması ilkesini uygulamasını engellemiştir.Bu dönemde şeker sanayiinde çok ortaklı özel teşebbüs düşüncesinden hareketle 5 yeni şeker fabrikasını kurma girişimine başlanılmıştır.Pancar kooperatifleri kurulmuş ve kooperatifler kanalıyla çiftçinin fabrikalara ortak edilmesi sağlanmıştır.Bu düşünce, çiftçilerin ortaklıkta vermeleri gereken sermayeyi sağlayamamaları gibi nedenlerle gereken faydayı sağlıyamamış, devlet yine daha fazla yatırım yapmak zorunda kalmıştır.

Önceleri liberal bir ekonomik politika izleyen hükümet, bir süre sonra döviz rezervlerinin azalması, enflasyonun şiddetlenmesi, ithal edilen mallara ait borçların ödenememesine bağlı olarak hammadde bulamayan sanayiin tam kapasite ile çalışamaması, alınan tüm tedbirlere rağmen [10] dış ticaret açığının giderilememesi nedenleriyle yeniden " müdahaleci " bir ekonomi politikasına dönmek zorunda kalmıştır (YAŞA, 1980: 92).

İktisat politikasında tarımın geliştirilmesine önceki dönemlere nazaran daha büyük önem verilmiş, altyapı yatırımlarından karayolları, limanlar ve elektrik santralleri yapımı ön plana geçmiştir.Tarımda mekanizasyon amacıyla temin edilen krediler daha çok traktör satın alınması, sulama sistemleri, silo ve depo inşaası gibi işlerin yapımında kullanılmıştır.Ülkeye giren traktörlerle, tarımsal alanların önemli ölçüde genişletilmesi sağlanabilmiş ve üretim arttırılabilmiştir.Daha sonraki yıllarda da suni gübreleme ile tarımsal üretimde verimden kaynaklanan artış gerçekleşmiştir.

Bu dönemde tarımsal üretimdeki büyük artışa rağmen tarımın Gayri Safi Milli Hasıla'daki payının düşmesi,ekonominin gelişme dönemine girdiğine işaret etmektedir (YAŞA, 1980: 93 - 96).

1950 - 1960 döneminin başlangıcında çıkarılan vergi yasası ile tarımın büyük ölçüde vergi dışında bırakılması, tarımsal

---

[10] Bu tedbirler 1954'de kıymet esasına dayanan yeni bir gümrük tarifesinin yürürlüğe konulması, ithalatta ayrıca bir de hazine hissesinin alınması, ihraç mallarına prim verilmesi ve ihracatta özel takas gibi önlemlere başvurulması olarak özetlenebilir.

üretimin hacminde ve tarımsal ürün değerlerinde önemli artışlar sağlanmasına, köylünün refah düzeyinin yükselmesine etkili olmuştur.1954 yılına kadar devam eden bu dönem bu yıldan sonra Türk ekonomi politikasında strateji değişikliği yapılmasıyla sona ermiştir.Kötü hava şartları nedeniyle tarımsal üretimdeki düşme ve sonucunda ithalata başlanılmak zorunda kalınması, bir anda tarımdan ümidin kesilmesine ve daha çok sanayiiğe ağırlık verilmesine yol açmıştır (OLALI ve DUYMAZ, 1987: 83 - 84).

1950 - 1960 yılları arası şeker sanayii için bir atılım-devresidir.Artık yeni fabrikalar kurmak için gerekli ortamın oluştuğu görüşü yoğunluk kazanmıştır.Bunda iktidar değişikliği de büyük ölçüde etkili olmuştur.Yeni iktidarın ekonomik politikasına uygun olarak şeker fabrikalarında önce pancar eken çiftçilerin organize edilmesiyle işe başlanılmıştır.Yıllardır üstünlüğünden bahsedilen ancak bir türlü başarılı olunamayan kooperatifçilik sistemi pancar çiftçisinin vazgeçilmez bir parçası haline getirtilmiştir.Bu kooperatifler aracılığıyla ve bankalar yardımıyla beş özel şeker şirketi kurulmuştur[11]. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. de bu şirketlerin kurucu ortakları arasındadır.Böylelikle gerek işletme sermayesinin, gerekse nitelikli işgücü temininde kolaylık sağlanmıştır.Bu fabrikaların diğer fabrikalarla

---

[11] Yeni şeker fabrikası kurmak üzere oluşturulan beş şirketten Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş. 18.1.1952, Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. 16.10.1952, Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş. 7.1.1955, Konya Şeker Fabrikası A.Ş. 22.3.1954 ve Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş. 4.3.1953'de kurulmuştur (F.R., 1986: 111).

koordineli olarak çalışmasını temin amacıyla yönetimleri Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devredilmiştir.

Şeker fabrikalarının faaliyet raporlarında şeker sanayiini geliştirme doğrultusu olarak üç yön gösterilmiştir.Bunlar

a- ...pancar ziraati yapılmakta olan sahalar dahilinde yeni fabrikalar kurmak,

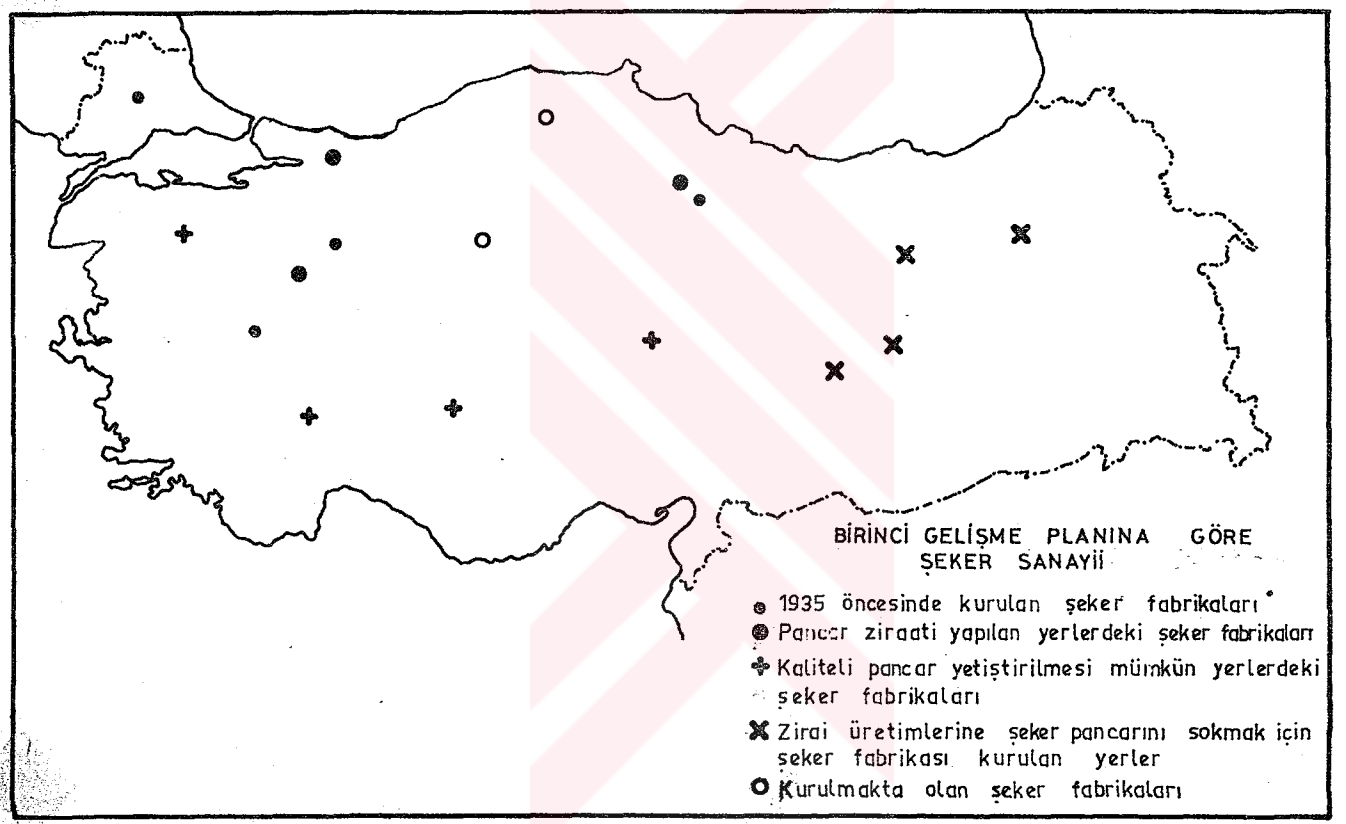
b- memleketin henüz pancar girmeyen diğer elverişli sahalarında pancar ziraati yaparak kurulacak yeni fabrikalarla bu ürünü işlemek,

c- ...yüzlerce yıldan beri tek ürünlü ziraat yapan bölgelerde değişik ürünlerin bulunduğu bir ziraat sisteminin yerlşmesini sağlamaktır (TŞF - FR, 1952: 9).

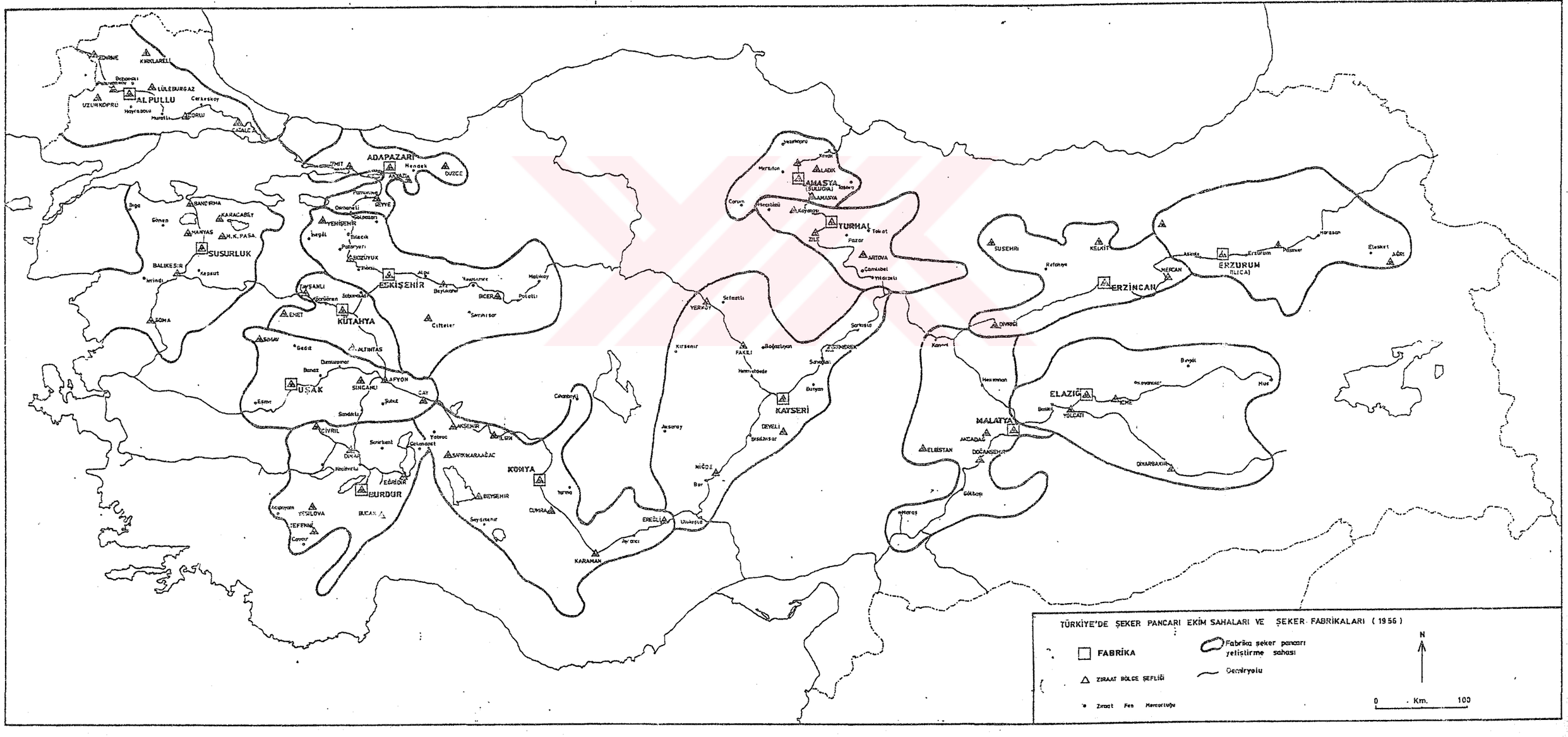
Yeni kurulan özel şirkete ait fabrikalar (Adapazarı (açılış tarihi 11.10.1953), Amasya(açılış tarihi 11.9.1954) ve Kütahya (açılış tarihi 24.11.1954) Şeker Fabrikaları) birinci amaca yönelik olarak açılmış olan fabrikalardır.İkinci amaca yönlik fabrikalar Burdur (açılış tarihi 23.9.1955), Kayseri (açılış tarihi 6.11.1955),Konya (açılış tarihi 19.9.1954) ve Susurluk (açılış tarihi 28.9.1955) Şeker Fabrikalarıdır.Üçüncü amaca hizmet üzere kurulmuş olan fabrikalar ise Erzurum (açılış tarihi 30.9.1956), Erzincan (açılış tarihi 30.9.1956), Elazığ (açılış tarihi 30.6.1956) ve Malatya (açılış tarihi 30.6.1956) da yeralmaktadırlar (Harita 12).

Böylece 1937'de 5000 ton/gün olan toplam kapasite, 1956 yılında 24900 ton/gün'e ulaşmıştır.Fabrika sayısı da artık 15'dir (Harita 13).

1950 - 1956 devresi fikir ve uygulama bakımından şeker

BİRİNCİ GELİŞME PLANINA GÖRE
ŞEKER SANAYİİ
1935 öncesinde kurulan şeker fabrikaları
Pancar ziraati yapılan yerlerdeki şeker fabrikaları
Kaliteli pancar yetiştirilmesi mümkün yerlerdeki şeker fabrikaları
Zirai üretimlerine şeker pancarını sokmak için şeker fabrikası kurulan yerler
Kurulmakta olan şeker fabrikaları

Harita 12

EDİRNE
KIRKLARELİ
Pehlivanköy
LÜLEBURGAZ
ALPULLU
UZUNKÖPRÜ
Hayrabolu
Muratlı
ÇORLU
Çerkezköy
ÇATALCA
İZMİT
ADAPAZARI
Hendek
AKYAZI
DÜZCE
Biga
BANDIRMA
KARACABEY
Gönen
MANYAS
H.K.PAŞA
SUSURLUK
BALIKESİR
Kepsut
İnrindi
SOMA
İnegöl
YENİŞEHİR
Bilecik
Pazaryeri
BOZÜYÜK
ESKİŞEHİR
Alpu
Beylikova
İÇER
Polatlı
Mahmudiye
TAVŞANLI
Sabuncubeli
ENEZ
KÜTAHYA
Çifteler
Sarıcakaya
SİMAV
Gediz
ALTINTAŞ
Domaniç
Emet
UŞAK
SİNCANLI
AFYON
Sultandağı
ÇİVRİL
Sandıklı
Sarıkaraağaç
Çeltikçi
Akşehir
Ilgın
Yalvaç
Gelendost
KONYA
Seydişehir
BEYŞEHİR
Cumra
Yunak
EĞRİDİR
BURDUR
Kızılyaka
YEŞİLOVA
BUCAK
Çavdır
KARAMAN
Ayrancı
ERMENEK
Uluborlu
Yeşilhisar
Akşehir
Kırşehir
FAKİLİ
Boğazlıyan
Hemşebede
Sarıoğlan
Sarıtaşlı
Sefaatli
YERKÖY
KAYSERİ
DEVELİ
Bünyan
Develi
Akkaraman
NİĞDE
Bor
Çamlıbel
Yıldızeli
ARTOVA
TURHAL
Tokat
Pazar
ZİLE
Merzifon
Havza
Göynücek
Suluova
AMASYA
LADİK
Kavak
Vezirköprü
Çarşamba
SUSEHRİ
Refahiye
KELKİT
ERZİNCAN
Divriği
Kemah
Kemaliye
Hasankale
Aşkale
ERZURUM
Pasinler
Horasan
Eleşkirt
AĞRI
MERCAN
Hınıs
Beyşehir
ELAZIĞ
Akçadağ
Palu
Bostanı
YOLÇATI
Hazro
MALATYA
AKÇADAĞ
ELBİSTAN
DOĞANŞEHİR
DİYARBAKIR
Göltaşı
TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARI EKİM SAHALARI VE ŞEKER FABRİKALARI (1956)
FABRİKA
ZİRAAT BÖLGE ŞEFLİĞİ
Ziraat Fen Memurluğu
Fabrika şeker pancarı yetiştirme sahası
Demiryolu
N
0 Km. 100

Harita 13

sanayiinde büyük bir atılım işaret etmektedir.Bu devreyi şeker sanayiinin Birinci Gelişme Devresi olarak nitelendirmek mümkündür.Şeker üzerinde yapılan çalışmalar bundan sonra üretimin artması nedeniyle, öncelikle tüketimin de arttırılması yönünde geliştirilmiştir.Şeker sanayiinde artık ülke şeker ihtiyacı kendi imkânlarımızla karşılanabilirken, tüketim fazlası şekerin bir kısmı da özellikle Ortadoğu ülkelerine ihraç edilmesi planlanmıştır (TŞF - FR, 1956: 40).

Türkiye Şeker Sanayii, sadece şeker üretimine yönelik bir ekonomik unsur değildir.Şeker ihtiyacının karşılanması dışında ülkenin ziraî ekonomisinin gerekleri de amaçları arasında yer almaktadır.Münavebenin oluşturulması, toprak ıslahı, gübreleme, sulama ve verimin arttırılması şeker pancarının ziraat yapımıza yerleştirilmesi, beklenilen nitelikler olarak ele alınmaktadır.

Şeker sanayiinde 1957 yılına kadar görülen yeni pancar üretim alanlarının oluşturulması eğilimi, bu tarihten sonra yerini verimin arttırılması şeklindeki çalışmalara bırakmıştır (TŞF-FR, 1957: 12).Fabrikalarda da modernizasyon çalışmalarıyla beraber kapasite artışları da gerçekleştirilmiştir.Kastamonu, Adana ve Ankara Şeker Fabrikaları kurulmak üzere yapılan çalışmalar bu fabrikaların temellerinin atılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır.Yapılan programlara göre, mevcut fabrikalar son kapasiteleriyle çalıştırıldıklarında bile 1961 yılında öngörülen tüketimi karşılayamayacaktır.Fakat ekonomik darboğazlar nedeniyle sadece Ankara ve Kastamonu'daki yatırımlara devam edilmiş, Adana'daki şeker kamışı fabrikasına ait çalışmaların ağırlaştırılması kararlaştırılmıştır.

1960 yılındaki ihtilal nedeniyle yatırımlar durdurulmuş ve yeniden incelemeye alınmıştır.Sonuçta fabrikaların yatırım harcamalarında bazı kısıntılara gidilmiştir.Ankara ve Kastamonu Şeker fabrikalarının inşaatları bir süre ertelenirken, Adana'daki fabrikanın yapımına son verilmiştir (TSF - FR, 1960:24).

İhtilal ile iktidarın el değiştirmesi sonucunda yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuştur.Bu politika;

a- 1950 - 1960 dönemindeki serbestleşme ve özel kesime ağırlık verme politikasına karşılık, Kamu İktisadi Teşebbüslerine gereken ağırlığın verileceği bir sistem ile tekrar geleneksel karma ekonomi modeline dönüş,

b- İktisat politikalarını bilimselleştirmek, karar üniteleri arasında koordinasyon sağlamak, rasyonelliğe dönmek ve iktisat politikalarına amaç ve yöntem itibariyle istikrar kazandırmaya dayanmaktadır (KILIÇBAY, 1984: 118).

Kalkınmada çeşitli sektörlere değişik zamanlarda ağırlık verilmesi, kalkınma planlarının yapılmasını ve bu planlara göre çaba sarfedilmesinin düşünülmesine yol açmıştır.Koordinasyonu ve istikrarlı bir gelişmeyi sağlamak için Devlet Planlama Teşkilatı kurularak, bu kuruluşun topyekün kalkınmayı hedefleyen planlar yapmasına karar verilmiştir.Bu planların özelliği hükmedici değil, yönlendirici biz özellik taşımasıdır.

3.2. 1960 SONRASI KALKINMA PLANLARI DÖNEMİ:

Siyasi iktidardaki değişiklik ve bu değişikliğin ihtilal ile olması 1960 - 1963 yılları arasında kısa bir dönemde belirsizlik ve ardından yeni politika arayışlarını ortaya çıkarmıştır.Yeni yönetimin bu devredeki en önemli kararı, yeni anayasada

da yer alan kalkınmanın belli bir plan çerçevesinde yapılmasıdır.

Kalkınma planının amacında; "iktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesini sağlanması amacına göre düzenlenmesi" ilkesi yer almaktadır.İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevi olarak kabul edilmiş olması da bu anayasanın bir özelliğidir (ÜLGENER, 1971: 4).

Kalkınma planları devlet için bir bakıma emredici, özel sektör içinse özendirici, kanunlarla da uyarıcı ve yol gösterici olmuştur.Kalkınma planlarının ekonomi politikasında, devletçilik veya liberalizm gibi belirli bir görüş benimsenmemiştir.Devlet ve özel girişimciler çıkarları çatışan iki kesimi değil, yanyana çalışıp birbirlerini tamamlayan bir sistemin parçaları olarak değerlendirilmişlerdir.

Planların ortak özelliği; a- üretim yapılarını esas almaları, b- ekonominin her yıl belli bir oranda büyümesini amaçlamaları, c- İlk planda tarıma eşit, sonrakilerde ise tamamiyle sanayileşmeye önem vermeleri, d- belli bir uzun dönem stratejisinin bir parçaları olmalarıdır (KEPENEK, 1984: 154).İlk planda tarıma önem verilmesinin nedeni, sanayii sektörünün beklediği doğal hammaddeleri üreten bir sektör olması, tarımsal üretimin ve verimliliğin arttırıldığı ölçüde tarımın sanayi için gerekli yatırım malları ithaline imkân sağlaması, reel gelirlerin artmasına ve tasarrufların sanayi kesimine aktarılmasıyla sanayiin finansman

ihtiyacının karşılanması, tarım dışı sektörlerin işgücü ihtiyacını karşılaması gibi nedenlerle sanayileşmeyi harekete geçirici olarak değerlendirilmesidir (OLALI ve DUYMAZ, 1987: 30).Daha sonraki planlarda kalkınmanın temeli olarak "sanayileşme" esas kabul edilmiş ve diğer sektörler ikinci planda kalmışlardır.

1960 ile ilk planın uygulandığı 1963 yılları arası bir geçiş dönemidir.Bu yıllar arasında şeker sanayii ile ilgili bazı kararlar da alınmıştır.

Şeker pancarının yetiştirilmesinin iklim şartlarına bağlı olması, yıldan yıla artmakta olan iç tüketimin her hangi bir zorlukla karşılaşılmadan sağlanabilmesi için bu sanayii kolunda bir takım önlemlerin alınmasını gerektirmiştir.Dünya şeker piyasalarında çeşitli ekonomik ve politik olaylar neticesinde düşük bir fiyat eğilimi belirginleşmiştir.Bu üretimin ihracatını kısıtlamaktadır.Şeker sanayiinde yeni bir üretim politikasının belirlenmesi gerekmektedir.Bu amaçla; Yüksek Denetleme Kurulu üyeleri, Maliye Bakanlığı ile Sanayi Bakanlığı temsilcileri ve Şeker Şirketi temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştur.

Komisyon 12 - 17 Eylül 1960 tarihleri arasında toplanarak çalışmış ve sonuçta fabrikaların kapasiteleri ölçüsünde üretim yapmalarını ve bunun için de ekim yapılan saha miktarının azaltılmasına karar verilmiştir.Daha verimli bir üretim için fabrikaların ana ekim sahalarında pancar ekimi yapılması hedeflenerek, uzak yerlerde yapılan ekime daha önce ödenmekte olan primlerin artık ödenmemesi kararlaştırılarak ekim alanlarının kısıtlanmasına gidilmiştir.Hükümet bu uygulamayı kabul etmiş ve ayrıca dünya ölçüsünde ihracat imkânları zorlaştığı için ihracattan da

vazgeçilmiştir.Böylece ekim sahalarının daraltılması yoluyla üretimin tüketime uygunluğu ilkesinin uygulanılmasına başlanılmıştır (TŞF - FR, 1961: 19 - 20).

Bu arada durdurulmuş olan Ankara Şeker Fabrikası'nın yapımına tekrar başlanılmış, bu fabrikanın tamamlanarak 19.10.1962'de faaliyete geçmesinden sonra Kastamonu Şeker Fabrikası'nın inşaatına devam edilmiştir.Kastamonu Şeker Fabrikası 14.10.1963 tarihinde işletmeye açılmıştır.

3.2.1. Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963 - 1967):

Birinci Kalkınma Planı'nda, tarım sektörünün geliştirilerek sanayi yoluyla kalkınmaya hizmet etmesinin düşünüldüğü daha önce belirtilmişti.Bu dönemde tarım politikasının amaçları şöyle sıralanabilir:

a- Enflasyon yaratmadan, milli gelirde % 7'lik gelişme hızını sürdürmek, aynı zamanda tarım üretimini çoğaltmak, sanayileşmeyi gerçekleştirmek için ihracatı geliştirmek ve sanayiin artan hammadde ihtiyacını karşılamak,

b- Beslenme seviyesini düzeltmek için beslenme rejiminde proteinli, özellikle hayvansal proteinli besinleri artırmak,

c- Planın sosyal amaçlarını gerçekleştirmek.Bu amaçlar arasında, tüketimdeki artışı gelir farklılığının giderilmesi amacına hizmet edecek şekilde düzenlemek, işsizliğin giderilmesine yardım etmek, tarım dışı kesimlerin iş yaratma imkânlarının üstünde köyden şehire işçi akınının yarattığı düzensiz şehirleşmeye engel olmak, genel olarak tarım ve toplum kalkınması çabalarını geliştirmek,

d- Arazi kullanılışında uzun süreli dengeyi sağlayarak

planın uzun süreli amaçlarını gerçekleştirmek.Bunlar yalnız kaynakların saklanmasını değil, aynı zamanda kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmayı hedef tutmaktır (DPT, 1963a: 145).

Planda ayrıca, gerek yeni tarım alanlarının açılmasında, gerekse mevcut tarım arazilerinin başka kullanışlara ayrılmasında dengelerin kurulması ve tarımda entansitedeki artışa önem verilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.Bunun için arazi ıslahı ve toprak koruma tedbirleri yanında bazı önlemlerin de alınması gereklidir.Alınması düşünülen önlemler özetle şunlardır:

1- Tarım alanlarının önemli bir kısmını da ekip-dikme faaliyetlerinin yapılmasını engelleyen nadasın terkedilmesi veya azaltılması yerine, münavebenin yerleştirilmesi gerekmektedir.Bu konuda gerek bakanlık, gerek Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yanında görevlendirilen bir diğer kuruluş da,Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'dır.Pancar bitkisinin doğal yapısından da kaynaklanan bir zorunluluk olarak münavebe, şeker şirketinin kuruluşunun ilk yılları hariç devamlı uygulanan bir sistemdir.Türk tarımına kazandırılmak istenen bu sistem, pancarın üstüste ekilmesi durumunda hastalıklar, zaralılar ve topraktan belli minerallarin alınması gibi sakıncalardan dolayı pancar ekiminde zorunlu olarak kullanılmaktadır.

Bu yıllarda şeker fabrikası sayısı 17'dir ve yaklaşık 175-200 bin çiftçiye şeker pancarı tarımı yaptırtılmaktadır.Şeker pancarı ekemeyen ancak faydalarını gözleriyle gördüğü için inanarak bu sistemi kendi tarlalarında da uygulamaya kalkanları da hesaba katarsak, önemli bir çiftçi kitlesinin bu uygulamaya katılması sağlanmış olmaktadır.

2- Bu planda sulama önemle ele alınmıştır.Büyük sulama işlerinin yanında, küçük baraj ve göletlerinin yapımıyla da yöre ihtiyaçlarının karşılanmasına gayret edilmiştir.Planda koopertifler yoluyla halkın bu gibi tesislerden bir kısmını yapması veya yapımına iştirak etmesi düşünülmüşse de bu gerçekleşmemiştir.

3- Hayvan gübresinin yakıt olarak kullanılmasının terk edilmesi ve bu gübre ile birlikte kimyasal gübrenin de kullanılmasının yaygınlaştırılması planda tarım açısından önemle üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır.Bu konuda şeker şirketi büyük ölçüde etkili olabilmektedir.Hem toprak tahlilleri , hem de gübre dağıtımında doğrudan görev alma gibi hususlar yanında daima çiftçi ile yakın ilişkide bulunma zorunluluğu şirketin bu konudaki önemini daha da arttırmaktadır.

4- Planda daha verimli ve kaliteli bitkisel üretim için ıslah edilmiş tohumluk kullanılmasına gereken önemin verilmesi düşünülmüştür.

5- Hastalıklara karşı yapılacak olan zirai mücadele ile varolan hastalıkların yeni bölgelere yayılması ve yeni hastalıkların ortaya çıkmasına engel olunması düşünülmüştür.Bu konuda da çiftçinin bilinçlendirilmesinde şeker şirketine büyük görev düşmektedir.Sadece mücadele ilacının temininde değil, aynı zamanda ne zaman ne kadar verilmesi gerektiğinde, hatta ilaçlama için teknik yardımın yapılmasında da şirket devamlı görev almıştır. Böylelikle hastalıkların pancar ekili olmayan alanlardan pancar alanlarına doğru yayılmasının önüne geçilmesi için yapılan çalışmalar, genel olarak tarıma bir hizmet olarak değerlendirilebilir.

6-Kalkınma planlarında öngörülen bir diğer hedef de zirai

makinalaşmanın teşvik edilmesidir.Kombine ziraat aletlerinin yaratabileceği tarımsal nüfustaki işsizliği özümleyebilecek tedbirlerin alınmasıyla özellikle verim arttırıcı bu çalışmalara önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir.Şirket çiftçinin alım gücüne de uygun olarak basitten karmaşığa doğru üretim araçlarının modernizasyonunu ve tarımın mekanizasyonunu sağlamaktadır.

Şeker pancarı tarımını yakından ilgilendiren bu maddelerin dışında, doğrudan şeker sanayiini ilgilendiren kararlar da bu planda yer almıştır.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yeralan, şeker sanayii ile ilgili tedbirler şunlardır:

a- İhtiyaçtan ve standart kapasitenin verdiğinden fazla üretim, maliyeti arttırmaktadır.Bu sebepten pancar üretiminin, şeker üretim kapasitesine nazaran dengeli bir şekilde korunmasına önem verilmelidir.Şeker ihracı ancak stokların düzenlenmesi gerektiğinde başvurulacak bir yoldur.

b- İhtiyaç fazlası üretimin ihracında mamül olarak ihraç imkânı araştırılacaktır (DPT, 1963a: 239).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlık çalışmaları sırasında, 1961 yıllarındaki dünya şeker konjonktürü dikkate alındığından,kesinlikle şeker olarakihracat düşünülmemektedir.Oysa planın uygulamaya konul duğu 1963 yılında dünya şeker fiyatları çok yükseldiğinden şeker ihracı imkânı doğmuştur.Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'de bu elverişli durumdan yararlanmak istemekte ve yeni düzenlemelerin yapılmasını talep etmektedir (TŞF - FR,1963: 22).Sonuçta şeker sanayiinin üretimi dünya şeker piyasasındaki eğilime göre de belirlenmektedir.Eğer fazla şeker elde edilmek isteniyorsa; şeker pancarı fiyatı yüksek, istenmiyorsa düşük

oluşturuluyordu.Böylece pancar alım fiyatları, üretimin düzenlenmesi için de kullanılıyordu.

3.2.2.Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968 - 1972):

Bu planın da ilk amacı büyüme hızının yılda % 7 dolayında olmasıdır.Ancak kalkınmada birinci plandan farklı olarak sanayiin önemli olduğu vurgulanmakta ve sanayileşmeye ayrı bir önem verilmektedir. Sanayiin büyüme hızında büyük bir farklılık yoktur.Ancak sanayileşme de nitelik olarak bir değişim tercih edilmiştir.

Bu değişim iki yönde ortaya çıkmıştır.Birincisi ara ve yatırım malları üretimine ağırlık verilmesi, ikincisi ise özel sektöre verilen önem sonucunda özendirme önlemlerinin alınmasıdır (KEPENEK, 1984: 161).

İkinci Kalkınma Planı'nda tarım sektörü için alınması düşünülen önlemler şunlardır:

1- Tarımın bütün kollarında teknolojik gelişmeyi hızlandırmak ve yaygın hale getirmek amacıyla modern araç ve girdilerin kullanımını özendirilmesi ve üreticilere yeterli miktarlarda sunulması sağlanacaktır,

2- Tarımda fiyat politikası üretkenliği arttırıcı bir araç olarak kullanılacaktır,

3- Tarımsal gelişmeyi etkileyecek önemli araçlardan kredilerin plan hedeflerine uygun olarak yönetilmesi esastır.Kısa vadeli krediler iyi tohum, yem, gübre, yakıt ve ilaç gibi üretimi arttırmaya yönelik olacaktır.Aynı zamanda üretimde ihracat imkânı olan ürünlerin yetiştirilmesine öncelik verilecektir,

4- Çiftçinin modernizasyonunu sağlamada kooperatiflerden faydalanılacaktır (OLALI ve DUYMAZ, 1987: 98 - 99)

Aslında kalkınma planlarında ürün fiyatlarının artması, üretimi arttırmak ve çiftçi gelirini yükseltme de çeşitli olumsuz yanları bulunmasına karşılık, olumlu yanlarının çokluğu nedeniyle tercih edilmektedir.Böylece tarım yöntemlerini modernleştirebilmek ve geleneksel yöntemlerden uzaklaşabilmek için modern girdilerin daha ucuza sağlanmasına yönelinmiştir.Bu amaçla yem, gübre vb. ürünlerde önemli ölçüde sübvansiyona gidilmiştir.Doğal şartlara yakından bağlı olan bitkisel üretimde üretim dalgalanmalarını önleyebilmek ve belirli ürünlerin kalitesini daha da yükseltebilmek için fiyat politikası sürekli bir araç olarak kullanılmıştır (DPT, 1967:301 - 302).

Bu planda belirlenen şeker politikası; a- Şeker üretiminin iç tüketime göre ayarlanması, b- İhraç maksadıyla şeker üretilmemesi, c- Tüketimin büyüklüğüne göre uygun miktarda " emniyet stoku" nun bulundurulması , d- Normal kampanya süresinin Alpullu, Adapazarı, Susurluk ve Elazığ Fabrikalarında 100 gün, Erzurum'da 70 gün ve diğer fabrikalarda ise 130 gün olarak belirlenmesine dayanmaktadır (TŞF - FR, 1967: 19).Fakat dönem içinde dünya şeker fiyatlarının artması karşısında, üretilen şekerin bir kısmının ihracı da mümkün olmuştur.Bu dönemdeki yatırımlar daha çok şeker pancarı ziraatine yöneliktir.Yeni fabrikaların kurulması, üretimin yeterliliği nedeniyle düşünülmemiştir.

3.2.3. Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973 - 1977):

İkinci Kalkınma Planı'nın uygulanması sırasında ortaya çıkan toplumsal ve siyasal bunalımın yanında, dünyada yeniden yer alma çabaları içindeki Türkiye'nin ekonomi politikasında yeni bir stratejinin oluşturulması da gerekmiştir.Türkiye AET'ye girmek

için başvurmuştur.Yapılması gerekenleri tamamlayabilmek için uzun ve zorlu yıllar onu beklemektedir.

Planda yeni strateji olarak öncelikle gelişmenin hangi hızla yapılabileceği değil, hangi hızla yapılması gerektiği ele alınmıştır. "...Türkiye'nin potansiyellerini en üst düzeyde değerlendirmesi ve amaçları arasında belli dengeleri koruması şartıyla ... Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri arasında belirli bir gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkenin gelir düzeyine ve ekonomik yapısına ulaşması" gerçekleştirilebilir bir hedef olarak benimsenmiştir (DPT, 1973: 128).

Tarım sektöründe tüketimin yurtiçi üretimle karşılanması amaçlanmaktadır.Tarımda hava koşullarına bağlılığı en aza indirecek ürünlerin ve teknolojilerin seçilmesi, işletilebilir toprakların sınırına yaklaşılması nedeniyle daha yoğun teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması planda yer alan hususlar arasındadır.Böylece, birim alandan elde edilen ve hayvan başına düşen verimin arttırılması esas alınmıştır (DPT, 1973: 202).

Tarımsal üretimin hedeflerine ulaşmak için tarımda yapılması öngörülen yatırım ve harcamalar kısa sürede beklenen gelişmeyi sağlayacak şekilde gerçekleştirilecektir.Özellikle sermaye/hasıla oranı düşük, olgunlaşma süresi kısa projeler öncelikle ele alınacaktır.Bununla birlikte, gelişme potansiyeli uzun dönemde değerlendirilebilecek bölgelerde, toprak ve su kaynaklarını geliştirmeye yönelik altyapı ve bunların gerektirdiği oranda da üst yapı çalışmaları yapılacaktır.

Tarımda önemli bir girdiyi oluşturan kimyasal gübrenin dağıtımında, bu planda da Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. görev

almıştır.Dönem içinde, üretimi dengeleyebilmek ve uyumlu bir kampanya dönemi için farklı fiyat politikaları uygulanmaya başlanılmıştır.Her yıl üretimin tüketimden fazla olmasına bağlı olarak ihraç imkânı da olan şeker 1974'den itibaren piyasanın ihtiyacını ancak karşılayabilir duruma gelmiştir.Gerek fabrikaların daha uygun çalışma ortamının sağlanabilmesi, gerekse üretim ve tüketim arasındaki sınırı ayarlayabilmek amacıyla erken söküm tazminatı ve teşvik primi ödemelerine başlanılması da pancar çiftçisi için bu dönemde özendirici bir tedbir olmuştur (TŞF - FR,1975: 43 - 44).

Bu dönemde alınan ekonomik kararlar ve diğer şartlar nedeniyle piyasada yeni ve yüksek bir fiyat düzeyi oluşmuştur.Şeker yerine kullanılan malların fiyatlarındaki hızlı artış ve şeker fiyatlarının ise zararı hükümetçe karşılanarak düşük tutulması, talebin hızla artmasına yol açmıştır.Bunun sonucunda bazı gelişme projelerine başlanılmışsa da, ortaya çıkan döviz darboğazı nedeniyle gerekli genişleme sağlanamamıştır.Gerek hammadde olan şeker pancarının ihtiyacı karşılayabilmesi, gerekse çiftçiye yeni bir gelir temin edilmesi düşüncesiyle bazı alanlarda pancar üretimini teşvik tazminatı adı altında yeni bir prim oluşturulması bu dönemin bir özelliğidir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonuçlarına bakılacak olursa; bu plandan öngörülen hedeflerden bazılarına yaklaşıldığı ve hedefe erişebildiği, bazılarında ise yaklaşmadan çok uzaklaşmanın olduğu gözlenmektedir.1975 - 1977 döneminde tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulması, iç ticaret oranlarında tarım lehine olan gelişmeyi durdurmuştur.Bitkisel üretimin toplam tarım

üretimi içindeki payı azalmış, diğer alt sektörlerin payı ise artmıştır.Gelişme özellikle hayvancılık alanında görülmektedir.

Sanayi alanında da planlanan tüketim malı yerine ara ve yatırım malları üretiminin toplam üretimdeki payının ağırlık kazanması hedefine yaklaşılmış, ancak istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir (DPT, 1979: 14 - 15).Şeker sanayiinde de şekerin doğrudan tüketimi yanında hedeflenen, işlenerek tüketime sunulması çalışmalarına devam edilmiştir.

İlk iki kalkınma planı döneminde kapasite ve şeker pancarı verim artışları ile elde edilen üretimin 1974'e kadar tüketime yetişmesi, hatta üretim fazlalığının bulunması yeni, büyük yatırımların yapılmasını engellemiştir.Bu tarihten sonra yeni şeker fabrikası kurulması çalışmalarına başlanmıştır.1974'te ilk aşamada Afyon Şeker Fabrikası'nın kuruluş yeri belirlenerek,fabrikanın kuruluşu ile ilgili çalışmalara başlanılmıştır.Hemen ardından da " İkinci Gelişme Planı" adı verilen plan hazırlanmış ve Bakanlar Kurulu'nca 13 yeni şeker fabrikasının kurulmasına karar verilmiştir [12].İkinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen fabrikaların kuruluş yerleri Ağrı, Alaca(Çorum), Bor (Niğde), Çarşamba (Samsun), Çivril (Denizli), Elbistan (K.Maraş), Erciş (Van), Ereğli (Konya) ve Urfa'dır.Temeli daha önce atılan Afyon Şeker Fabrikası 28.10.1977 tarihinde işletmeye açılmıştır.

---

[12] Bakanlar Kurulu'nun 31.11.1975 tarih ve 7 / - 11116 sayılı kararıyla üç, 5.8.1976 tarih ve 7 / 12349 sayılı kararıyla on şeker fabrikasının kurulması kararlaştırılmıştır.

3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 - 1983):

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı daha önce hazırlanan planlardan kapsadığı konular bakımından ayrılmaktadır.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının amaçları,ekonomik ve toplumsal amaçlara bakımından ikiye ayrılmıştır.Ekonomik amaçlar; gelişmeyi dinamik istikrar içinde hızlandırmak, ileri bir sanayileşme düzeyine erişmek, milli ekonominin kendi kendine yeterliliğini arttırmak, çağdaş teknolojileri oluşturmak, aktarılan teknolojileri ülke şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun biçimde özümseme gücünü arttırmak ve ekonomik ve toplumsal yararla teknolojik gelişme arasında uyum sağlamak, kaynak arttırmak ve en verimli şekilde kullanmak, kendi kaynaklarından gerekli enerjiyi sağlamak, ekonominin altyapı eksikliğini gidermek, çağdaş ihtiyaçlara uygun bir ulaşım sistemi kurmak, sanayileşme hızını milli sanayiin ara malları ve yatırım malları üretme oranını ve dışsatıma yönelme gücünü arttırmak, tarımsal gelişme ile hızlı sanayileşmeyi ve sağlıklı bir kentleşmeyi tüm yurda yaygın olarak uyumlaştırmak, savunma gücü ile ekonomik yapının birbirine güç katar şekilde gelişmelerini gözetmek, uluslararası ekonomik ilişkileri Türk ekonomisinin bağımlılaşmasını önleyecek biçinde çok unsurlu dengeye dayandırmak olarak sıralanabilir.Toplumsal amaçlar ise; kişiler, toplum kesimleri, bölgeler ve yöreler arasında gelir dağılımını iyileştirmek, hakça bir gelir - fiyat ilişkisi düzenlemek, işsizliğe, sağlık sorunlarına, eğitime yönelik tedbirler alarak çareler bulmak, Anayasa'da belirlenen toplumsal ve ekonomik haklardan herkesin tam olarak yararlanmasını sağlamak olarak belirlenmiştir.

Tarım ve sanayileşme ile ilgili amaçların gerçekleşmesi için kullanılması düşünülen araçlar ise şunlardır:

a- Bir temel araç olarak tarımda kooperatifleşmenin kullanılması,

b- Tarımda sulama ve girdi kullanımı verim arttırıcı ve gelir dağılımında adalet sağlayıcı yönde geliştirilmesi,

c- Tarımsal destekleme politikasının, bir yandan toplumsal adaletin, diğer yandan da üretim planlamasının bir aracı olarak kullanılması, tarım ve hayvancılık yapanların gerek üretimdeki, gerek dünya piyasalarındaki dalgalanmalarından olumsuz yönde etkilenmesini önlemek üzere bir istikrar fonu ve tarım sigortasının kurulması,

d- Sanayileşmede ekonominin dışa bağımlılığını azaltıcı, yerli girdileri değerlendirici ve dışsatımı arttırıcı bir tutum izlenmesi,

e- Sanayi ve tarım girdilerinin ülkede üretiminin arttırılması,

f- Tarımda verim ve üretim artışının hızlandırılması,

g- Sulanan ve tarım ya da hayvancılıkta yararlanılan alanların geliştirilmesi,

h- Kırsal alanda sanayii yatırımları için ve ileri teknolojiye dayalı tarım için gerekli altyapılara öncelik verilmesi (DPT, 1979: 656 vd.).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın tarımda gerçekleştirmeye çalıştığı değişim;üretimin yılda ortalama % 5.5 gelişmesi, tarımsal ürünlerde artışın sağlanması, sabit sermaye yatırımı yapılması (bu yatırımların % 29.2'si su ve toprak kaynaklarının

geliştirilmesine, % 38.0'ı makine ve ekipman ihtiyacına ait olacaktır.Kalanı ise hayvancılık ve ormancılığa ayrılmıştır.), tarımsal üretimle nüfusun beslenmesi, sanayiin desteklenmesi ve ihracat imkânlarının arttırılmasıdır.

İşletilebilir toprakların sınırına yaklaşılması nedeniyle üretimin amaca uygun bir hızla arttırılabilmesi için üreticilerin örgütlenmesi, kaynakların dengeli ve akılcı kullanımı, kredi, fiyat ve destekleme politikalarının düzenlenmesi, tarım teknolojisinin çağdaşlaştırılması ve yaygınlaştırılması, pazarlamanın geliştirilmesi gerekmektedir.Yörelerin koşullarına uygun ürün türleri ile teknolojilerin seçilmesi ve bunların yaygınlaştırılmasında kamu koşullarının üreticilere etkili ve verimli hizmet götürecek bir çalışma düzenine kavuşturulması esas alınmıştır.Bu amacı gerçekleştirmede kooperatiflerden yaygın biçimde faydalanılacaktır.Planlı dönemin bu bölümünde sulamaya, özellikle su kaynakları kıt olan yerlerde yağmurlama ile sulamaya önem verilmiştir.Böylece üretimin artırılması, nadas ve tahıl alanlarının azaltılması, bunların yerine sanayii bitkileri, bağ, bahçe, bakliyat ve yem bitkilerinin üretiminin arttırılması teşvik edilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1979: 224 - 228).

Sanayileşme alanında da sanayiin yurt düzeyine yayılması, ülkenin ekonomik coğrafyasının değiştirilmesi amaçlanmaktadır.Bu nedenle Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hızla sanayileşmesine önem verilecektir (DPT; 1979: 238).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hedeflenen tarımsal üretimdeki artış ve üretimi arttırmak için yapılması düşünülen organizasyon; şeker sanayiinde yıllardan beri yapılan ve şeker

sanayiinin geliştirilmesine katkıda bulunduğu araçlarla yürütülmektedir.Kooperatiflerin kurulması, yönetilmesi ve yönlendirilmesi, çiftçilerin bilgilendirilmesi, teknik olarak çalışmalarının teşvik edilmesi, daha da önemlisi teknik malzemenin temin edilmesi ve çiftçilerin donatılması şeker sanayiinde uygulanılagelen, önemli bir görev olarak kabul edilmiştir.

Bu plan döneminde, kurulması düşünülen fabrikalardan Urfa Şeker Fabrikası, pancar potansiyel etüdlerinin sonuçlarına göre değerlendirilmesi, Alaca, Çivril ve Ereğli Şeker fabrikalarının ise kuruluş yerlerinin belirlenmesi çalışmalarına devam edilmiştir.Diğer fabrikaların kuruluş yerleri belirlenmiş, gerekli çalışmalara - hatta Muş ve Ilgın Şeker Fabrikalarında bazı ünitelerin imalatına başlanılmıştır.Fakat kısa bir süre sonra, finansman zorlukları nedeniyle fabrikalardan bir kısmının öncelikle, diğerlerinin ise bu fabrikaların açılmasından sonra kademeli olarak kurulmaları kararlaştırılmıştır.Öncelik sırasına göre 1978 yılında ilk ele alınacak fabrikalar Muş, Ilgın, Ağrı, Bor, Elbistan şeker fabrikalarıdır.

1979 yılında da aynı fabrikaların yatırımları sürdürülürken, kuruluş yeri ile ilgili çalışmaları tamamlanmayanlar ile, ilk grupta yer almayan fabrikalar da ödenek yetersizliğinden çalışmalar durma aşamasına gelmiştir.Bu arada önemli bir pancar üretim bölgesi olan Konya'nın pancarının işlenmesi açısından kurulması önem kazanmış olan Ereğli Şeker Fabrikası'nın kuruluş çalışmaları hızlandırılarak, fabrikanın inşaat süreci başlatılmıştır.

1980 yılı sonu itibarıyla şeker sanayiinin mevcut

kapasitesi 52500 ton/ gün ve şeker fabrikası sayısı ise 18'dir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya konulduğunda ülke hem ekonomik, hem de siyasi çalkantılar içinde bulunuyordu.Ekonominin tekrar bir düzene kavuşabilmesi için Türk Ekonomisi'nde 24 Ocak 1980 Kararları olarak bilinen bir dizi kararlar alınmıştır.

Alınan bu kararlarla Türk ekonomi politikasında bir değişim meydana getirilmiştir.Yeni ekonomi politikasında, karma ekonomi modeli, iktisat biliminin ve elde edilen tecrübelerin ışığı altında ıslah edilmeye, aksaklıkları düzeltilmeye çalışılmıştır. Devletin kamu iktisadi teşebbüsleri sahip olmasından çok, ekonomiyi bütünüyle hareket ettiren bir güç, bir lokomotif olduğu görüşü hakimiyet kazanmıştır (KILIÇBAY, 1984: 173 - 174).

24 Ocak 1980 Kararları'yla devlet sektöründen kaynaklanan enflasyonun önlenilmesi çarelerini araştırmış, bunun için de bazı önlemler almıştır.Kamu iktisadi teşebbüslerinin devlet hazinesine yük olmasından çıkarılması ve enflasyonu arttırıcı etkilerinin yok edilmesi için bu kuruluşların ürettikleri ürünlerin fiyatları serbest bırakılmış ve açıkları kapatılmaya çalışılmıştır.Ancak bu işlemle birlikte yapılması gereken maliyetleri de düşürecek yeni düzenleme tedbirlerinin alınamaması sonucunda enflasyonu düşürmesi beklenen tedbirler enflasyonu artırıcı bir etki göstermiş ve diğer tedbirleri de etkisiz hale getirmiştir. Ekonomide alınan kararları uygulayabilmek, hemen ardından yapılan 12 Eylül askeri harekâtıyla daha da kolay olmuştur.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın belirgin özelliği toplumun kalkınmasının hedef alınmasıdır, ekonomi ise bunu gerçekleştirmek için bir

araçtır.Oysa 24 Ocak Kararları sorunun sosyal yapıdan değil, ekonomik yapıdan kaynaklandığı görüşüne dayanmaktadır.Bu nedenle de ekonomik kalkınma önlemlerine önem vermişlerdir.Böylece ekonomik yapıyı düzeltmek için alınan tedbirler, sonunda sosyal yapıdaki bozukluğun düzeltilmesini de temin edecektir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sona erdiği 1983 yılının son aylarında ve 1984'ün ilk ayında ekonomik önlemler paketine yeni ilaveler yapılmıştır.Yeni modelin ana çizgilerini;

a- Ekonomide özel teşebbüsün gücünden iyi biçimde yararlanarak, devlet müdahalesini azaltarak bürokratik engellerin en aza indirildiği ve kamu iktisadi teşebbüslerinin faaliyet alanları yeniden düzenlenerek özel sektörün daha geniş yatırım yapma alanlarının oluşturulduğu bir ortamın yaratılması,

b- Kambiyo rejiminde düzenlemeler ve paranın konvertabl hale getirilmesi ile birlikte ekonomide piyasa ekonomisi kurallarının en iyi şekilde işletilmesinin sağlanmaya çalışılması,

c- Ekonomide yeni oluşturulan veya eskiden varolan kısır ve atıl fonların harekete geçirilerek, fonlar arası para aktarmalarıyla ihtiyaç duyulan paranın bir an evvel temin edilmesinin gerçekleştirilmesi,

d- Döviz sisteminde bir ferahlık sağlanarak, döviz gelirleri artırılması ve ithalatın serbestleştirilmesi ve lüks mallar ithaline yeni olanaklar yaratılarak, devletin gelirlerinin arttırılması oluşturmaktadır (KILIÇBAY, 1984: 187 - 189).

Bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'de bu tedbirlerden etkilenmiştir.Ancak etkilenme belli konularla sınırlı kalmıştır.Şeker sanayiinde , sadece sanayiğe yönelik yatırımların olmaması, aynı

zamanda kapsamlı bir ziraatinde beraberinde bulundurması özel kesimin şeker sanayiine yatırım yapmayı düşünmesini engellemiştir.Şeker sanayii ileride de değinileceği gibi çeşitli statü değişkiliklerine rağmen, devlet kuruluşu olmaya devam etmektedir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın süresi 1983 yılı sonunda bitmesine karşılık, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomideki yeniden yapılanma nedeniyle bir geçiş döneminden sonra 1985'de uygulamaya konulmuştur.

3.2.5 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 - 1989):

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da sosyal gelişmeden çok ekonomik gelişmeye ağırlık verilmektedir.Plan döneminde tarım ürünleri iç talebinin, nüfus başına düşen gelirin ve tarıma dayalı sanayilerin gelişmesi için ortalama 1/3 oranında bir artış beklenmektedir.Bu artışın gerçekleşmesi için toplam sabit yatırımların % 11.37'sinin tarım sektörüne yapılması gerekmektedir.

Bu planda yapılan bilimsel araştırmaların çiftçilere duyurulması, tarım reformunun aksayan yönlerinin düzenlenmesi, kooperatifleşmeye önem verilmesi ve bu kooperatiflerin ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmalarıyla ilgilenmeleri, üretimi yönlendirici ve teşvik edici bir destekleme politikasının izlenmesi tarımsal girdilerin zamanında ve ucuz fiyatlarla sağlanması gibi konularda çalışmaların yapılması öngörülmektedir.Şeker pancarının iç tüketime yetecek kadar üretilmesi yine planda yer almıştır (DPT, 1985 : 54).Planın gıda sanayii ile ilgili bölümünde de şeker sanayiinde oluşan aşırı stok birikimleri de dikkate alınarak üretim artış hızının % 1.9 olması kararlaştırılmıştır (DPT, 1985: 73).Planda

gıda sanayiinin gelişmesi için özel sektör yatırımlarına ağırlık verilmesi düşünülürken kamu sektörünün üretimden çok, hammadde arzının düzenlenmesi, piyasa istikrarının sağlanması, denetim, eğitim, araştırma ve sanayii yönlendirme faaliyetlerine önem verecegi ifade edilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sağlanan gelişmeler ile bundan sonra uygulamaya konulan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 - 1994) 'na günümüzde şeker sanayii incelenirken ayrıca yer verilecektir.

4.ŞEKER SANAYIINDE KURULUŞTAN BU YANA AMAÇ VE YÖNTEM DEGIŞIMLERI:

Şeker sanayiinin kuruluşunda esas amaç, ülkede şeker üreterek şeker ihtiyacını karşılamaktır.Bununla birlikte üretilecek şeker miktarları ve üretim-tüketim ilişkisinin zamanın koşullarına göre değiştirilmesi, üretimde tali amaçların oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir.Bu tali amaçlar, şeker sanayiinin değişen amaçları olarak nitelenilebilir.

Şeker sanayiinde zaman zaman pancar ve şeker üretiminin teşvik edildiği, zaman zaman da bir kısıtlamaya gidildiği, üretimin yıllara göre artış veya azalış eğilimleri göstermesinden de anlaşılmaktadır.Bu açıdan şeker sanayiinde farklı devreler ayırt edilebilir.Bunlar; a- 1926 - 1938, b- 1939 - 1947, c- 1950 - 1960 d- 1961 - 1972,e- 1973 - 1980 ve f- 1980 - 1990 devreleridir.Bu devrelerin arasında uygulama bakımından geçiş devreleri de vardır.Aşağıda şeker sanayiinde tali amaçlara göre değişen amaçlar ve bu amaçları gerçekleştirmek üzere kullanılan araçlar ele alınacaktır.

a- 1926 - 1938 devresi: Şeker üretiminin ülke ihtiyacının bir kısmını karşılaması ve çiftçinin şeker pancarı üretimine alıştırılmış olması, bu devrenin genel özelliğidir.Ayrıca daha önce de belirttiğimiz gibi, üretimi arttırmak mümkün olmasına karşılık çeşitli nedenlerle ithalatın yapılması tercih edilmiştir.1930 yılında çıkarılan 1718 sayılı ve 1934 yılında çıkarılan 2427 sayılı kanunla dahili tüketim vergileri; 1935 yılında çıkarılan 2785 sayılı kanunla ve 1937'de de 3101 sayılı kanunla şeker tüketimi ve gümrük resimleri düzenlenmiştir.Şekerden alınan vergi miktarı arttırıldıkça elde edilen gelir azalmaktadır.Oysa şeker fabrikalarında sağlanan düşüş ve tüketim vergisinin azaltılması tüketimi arttırmakta, artan tüketim de daha fazla tüketim vergisi toplanması aracı olmaktadır.1939 yılına kadar dışarıdan ithal yoluyla sağlanan şeker bu tarihte İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ülkeye gelmesi güçleşmiş, zaman zaman da imkânsızlaşmıştır.Sonuçta üretimi arttırıcı bir yolun izlenmesi gerekmiştir.

b- 1939 - 1947 devresi: II.Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uluslararası ticarette meydana gelen aksamalardan şeker ithalatı da büyük ölçüde etkilenmiştir.1940 yılında çıkarılan "fevkalâde vaziyet dolasıyla bazı vergi resimlere zam icrasına ve bazı maddelerin müküllefiyet mevzuuna alınmasına dair kanun" ile ithalatı zorlayan şekerin de tüketim vergisi arttırılmaktadır (3828 sayılı kanun). 1941'de 4041 sayılı ve 1942'de 4225 sayılı kanunlarla şeker ve glikozdan alınan tüketim vergisi arttırılmaktadır.Bu dönemde şeker üretiminin arttırılması için iki önlem düşünülmüştür.Bunlardan birincisi pancar fiyatlarının şartlara uygun olarak yükseltilmesi ve zirai üretimin arttırılması;ikincisi

ise, şeker fabrikalarının üretimlerinin arttırılmasıdır (TŞF - FR 1939: 6). Bu dönem 1947'ye kadar devam etmiştir.Fabrikaların uzun yıllar kapasitelerinin sınırlarında çalışmaları, üretim sahalarında da toprakların fiziki kapasitelerinin düşmesine, çiftçilerin üretim için zorlamalarına neden olduğundan yeni bir sistemin kurulması gerekmiştir.Üretimin belirli seviyelerde tutulabilmesi için bundan sonra gerekli toprakların gübrelenmesi (bu yıllarda gübrelemeden kastedilen daha çok hayvansal gübredir), dörtlü münavebeye geçilmesi, tohum ıslahı, ziraatte makinalaşmanın sağlanması ve sulamanın yaygınlaştırılmasıdır.1944 yılında 4597 sayılı kanunla şeker ve glikozdan alınan tüketim vergisinde bir azaltılmaya gidilmiştir.Üretimin artması, buna karşılık tüketimin yeteri kadar artmamış olması nedeniyle 1946 yılında 4855 sayılı kanunla şeker ve glikozdan alınan tüketim vergisi tekrar düşürülmüştür.4982 sayılı kanunla da yurt dışına ihraç edilecek şeker için alınan vergilerdeki düşüş onanmıştır.Şeker tüketim vergisindeki indirimler 1950 yılında çıkarılan ancak özü itibariyle 1939 - 1947 devresine dahil edilebilecek olan 5667 sayılı kanunla da devam etmiştir.Artık şeker fiyatlarının düşük tutulması nedeniyle şeker tüketimi hızla artmıştır.

Uygulanan şeker pancarı fiyat politikaları, çiftçinin pancar yetiştiriciliğini tercih etmelerine yol açmakta, ancak fabrikaların kapasiteleri bunu işlemeye yetmemektedir. 1950'lere kadar üretilen pancar ile elde edilen şeker artışına rağmen belirli seviyelerde kalmıştır.1947'de şeker sanayiinin geliştirilmesine karar verilmiş, ancak bu gelişmenin daha sonra uygulanacak olan düzeyde değil, daha küçük çapta olması kararlaştırılmıştır.Fakat

II. Dünya Savaşı'nın yeni bitmiş olması nedeniyle ülke kaynaklarının "yüksek kalkınma hedeflerine yöneltilmesi" zorunluluğu planlanan gelişmenin ertelenmesine neden olmuştur.

c- 1950 - 1960 devresi: 1950 - 1960 yılları arasında şeker sanayiinin genel özelliği, yeni fabrikaların kurulması ve pancar üretiminin teşvik edilerek üretimde verim artışının sağlanmasıdır.Bunda iktidara gelen yeni partinin ekonomik görüşleri de oldukça etkili olmuştur.Yeni iktidarın şeker sanayii ile ilgili politikası;

a- Yeni fabrikaların kurulması,

b- Yeni üretim alanlarının oluşturulması,

c- Mevcut fabrikasyon sisteminin iyileştirilmesi,

d- Özel teşebbüsün imkânlarından da şeker fabrikası kurulmasında faydalanılması,

e- Şeker pancarının bedel ödemelerinde miktardan çok şeker varlığına göre ücret ödenmesi,

f- Yayın yoluyla çiftçinin bilgi ve görgüsünün daha da arttırılması,

g- Pancar üretim kooperatiflerinin kurularak, şeker pancarı üretiminin yönetilmesi ve yönlendirilmesinin sağlanması olarak özetlenebilir.

Bu politika, 1950 - 1960 döneminde uygulanmaya çalışılmıştır.Özel teşebbüsün yatırım imkânlarından faydalanmak için düşünülen yöntem,Pancar Kooperatifleri kanalıyla çiftçinin fabrikalara ortak edilmesidir.Teorik olarak iyi bir fikir olmakla beraber, pratikte çiftçinin sermayesinin bu işe yetmemesi ve yine bütün yükün Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye düşmesi nedeniyle

başarılı olunamamış ,bu girişim beş fabrika ile sınırlı kalmıştır.Bu gelişmenin ardından 1956 yılında şeker sanayiinin işleyişini düzenleyen 6747 sayılı kanun çıkarılmıştır.Çıkarılan kanun yürürlükte bulunan 601 sayılı kanun ile bunun değişikliklerini düzenleyen kanunları birleştirmiş ve yeniden düzenlenmiştir.1950-1960 döneminde şeker sanayii büyük bir atılımla onbeş şeker fabrikası ile 24 900 ton/gün kapasiteye ulaşmıştır.Yine bu dönemde 1956 yılından sonra ihracat yapmak da mümkün olmuştur.

d- 1961 - 1972 devresi: Şeker sanayiinde büyük ölçüde politika değişikliklerinin bir diğeri 1960 yılından sonra olmuştur. iktidarın ekonomik görüşleri farklıdır.Şeker sanayiinin geliştirilmesinde usulsüzlük yapıldığı ve siyasi tercihin bilimsel temellere dayanıp, dayanmadığı soruşturma konusu olmuştur.Bu konuda en çok tenkit edilen de Doğu Anadolu'daki fabrikalar, özellikle Erzurum Şeker Fabrikası'dır.Suçlama yaylada şeker pancarı tarımı yapılır mı, şeker üretilir mi? dir.Bu sorunun cevabı, eğer sadece şirketin kârlılığı ve ülkenin şeker ihtiyacının karşılanması ülke ekonomisi için yeterli ise Erzurum Şeker Fabrikası'nın kurulması ve günümüzde de yenileri eklenerek çalıştırılması hatadır.Oysa şeker pancarının ziraatinden amaç sadece şeker üretimi değilse, aynı zamanda ekonomik ve sosyal hayata , eğitici ve geliştirici özelliğinden faydalanılarak katkılar sağlanmak isteniyorsa, yapılan iş olumlu bir harekettir.Günümüzde de doğuda kurulan fabrikaların kuruluş amacı budur.

1960 yılından itibaren 1963 yılına kadar şeker pancarının ekim alanlarının azaltılması, üretim ile tüketim arasında bir dengenin kurulmasına çalışılmıştır.Bunu gerçekleştirmek için de ;

a- Hali hazır ekim sahalarının coğrafi yayılışlarına, toprak ve iklim özelliklerine, sahanın ziraî kültür seviyesine ve çiftçi nüfusunun dağılışına göre, memleketin ziraî politikası da gözününde bulundurularak bir fabrikanın kapasitesine göre ihtiyacı bulunan pancarı tamamen kendi bünyesi icabı en ucuz bir şekilde temin ettiği ana ekim sahalarında pancarın rekabetini azaltmadan müteakip yıllarda da hammadde ihtiyacını emniyet altında bulundurmak ve bu sahalarda çiftçiyi pancar ekimine karşı tedirgin etmemek,

b- Diğer taraftan pancar dışındaki ziraî ürünlerin piyasa fiyatlarındaki eğilimlerinin olumsuz etkileri, buna karşılık şeker sanayiinin pancar ziraatine teknik ve mali imkânlar sağlaması ve fiyatının sabit olması dolayısıyla fabrikalara uzak olan sahalarda da cazip bir durumda görülen pancarın tercih edilmesini azaltarak, fabrikaların kapasitelerine göre ekimin sınırlandırılmasını fiyat politikası ile ayarlamak ilke olarak kabul edilmiştir.Bunun gerçekleştirilebilmesi için de erken söküm ve tarım tazminatı kaldırılmış ve pancar fiyatları (şeker primi dahil) 13.08, 11.83, 10.33, 8.83 kuruş olarak 4 kademede belirlenmiştir (TŞF - FR, 1961: 19).

Bu kararların alınması Maliye Bakanlığı ile Sanayi Bakanlığı temsilcileri ve şirket yetkililerinin ortaklaşa yaptıkları çalışmalar sonucunda olmuştur.Yapılan çalışmaların sonucunda hazırlanan raporda;

...Netice itibariyle 1960 yılında tüketimin iki katı bir üretim seviyesine çıkılmış bulunması, büyük stokların ihracatında karşılaşılan zorluklar ve serbest dünya piyasasındaki şeker

fiyatları karşısında oluşan şeker zararları, stoklara bağlı kalan krediler dolayısıyla karşılaşılan ağır faiz yükü, politik sebeplerle iktisadi olmayan şartlar altında genişleyen pancar ekim sahaları dolayısıyla bu konuda zorunlu tedbirler alınması ve sabit bir politika takip edilmesi üzerinde görüş birliğine varıldığına değinilmektedir.Bu maksatla birinci derecede ele alınması gereken önlem, pancar ekim sahalarının milli ekonomi gereklerine uygun olarak düzenlenmesi olduğu kararına varılarak, takip edilecek şeker politikası belirlenmiştir.

Bu devrede tüketimin çoğalmasını sağlayan fiyat düzenlemeleri, nüfus artışı ve milli gelirin yükselmesi unsurları gözönünde bulundurularak üretimin plan ve program içinde tüketimi karşılayacak ölçüde gerçekleştirilmesine ve tüketim fazlası şekerin de uygun fiyatlarla ihracına çaba sarfedilmiştir.

Planlı devreye geçiş öncesinde Devlet Planlama Teşkilatı'nca hazırlanan 1962 yılı program tasarısında "pancar üretimini şeker üretiminin normal kapasiteye indirilmesine paralel olarak azaltmak lazımdır.O halde halen ekim yapılan 25 bin hektar kadar bir arazide pancar ekilmemesini sağlamak için rotasyon planında bir değişiklik yoluna gidilmesi, dolayısıyla şimdiden şeker şirketi tarafından tedbir alınmasının gerekmekte olduğu, üretim fazlasının ve stokların tasfiyesi için ihracat yapılması 1960'da ve 1961'de ilk tedbir olarak düşünülmüştür.Fakat sübvansiyonun çok yüksek olması nedeniyle, ihracatın 1962 ve sonraki yıllar için istisnaî bir yol olarak kabul edilmesinin icabettiği " tavsiyesi, şeker şirketince şeker ihracından vazgeçilerek pancar ekim sahalarının daraltılması yolu ile üretimin tüketime uyarlığı

ilkesinin uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir (TSF- FR, 1961 :20).

1963'den 1965'e kadar dünya şeker fiyatlarındaki yükselmenin bir sonucu olarak, 1960 - 1963 arasındaki düşüncenin aksine ekim alanlarının genişletilmesine başlanılmıştır.Kalkınma planında şekerin tüketime yetecek kadar yetiştirilmesi yer almaktadır. Bu karara 1965'den sonra 1973'e kadar uyulmuştur.

e- 1973 - 1980 devresi:1973'den sonraki sonraki şeker üretimi ülke ihtiyacını karşılamaya artık yetişmemektedir.Üretimi arttırabilmek için üretimi teşvik edici farklı fiyat politikaları uygulanmaya başlanılmıştır.Buna göre, çiftçiye "erken söküm tazminatı " ve "erken söküm teşvik pirimi" adı altında ek ödemeler yapılmaktadır.Bu dönemde ülkede alınan ekonomik kararlar ve diğer şartlar nedeniyle yeni ve yüksek bir fiyat seviyesi oluşmuştur.-Şeker yerine kullanılabilen tadlandırıcıların fiyatlarının hızla yükselmesi, şeker fiyatlarının sabit kalması, tüketimin kısa sürede artmasına yol açmış ve tüketimi karşılayabilmek amacıyla da üretimin arttırılması gerekmiştir.Daha önce alınan önlemlere ek olarak, pancar ekiminin yaygın olmadığı yerlerde 1978'den itibaren "pancar üretimini teşvik tazminatı" ödenmeye başlanmıştır.Şeker üretiminin yetersizliği karşısında da İkinci Gelişme Planı hazırlanmıştır.Plan ugulanmaya konulmasına rağmen bu plan öncesinde kurulması düşünülen Afyon Şeker Fabrikası dışında 1980 yılına kadar finansman zorlukları nedeniyle şeker fabrikası kurmak mümkün olmamıştır.

f- 1980 - 1990 devresi: 1980'de uygulamaya konulan "Türkiye'nin Temel Şeker Politikası" eskiden olduğu gibi tüketim ile

üretim arasında bir denge kurulmasına ve ihraç için üretim yapılmasına dayanmaktadır.Ancak iklimin uygun olduğu yıllarda şeker üretiminin fazla olması halinde hem ülkeye bir miktar döviz kazandırmak, hem de stokları ayarlayabilmek amacıyla şeker ihraç edilmesine de imkân sağlanmıştır.Ayrıca, yıllık tüketim hacmine göre belli bir miktar "Milli Güvenlik Şeker Stoku" nun bulundurulmasına karar verilmiştir.

Bu politikanın sağlıklı yürütülebilmesi için öncelikle;

a- Sulama imkânlarının arttırılması, pancar tarımında işçiliği düşürecek tedbirlerin alınması, çiftçiye aynî ve nakdî kredi yardımıyla kesin ödemeler zamanında yapılacak ve pancarın rakip ürünlerle olan ilişkilerinin pancar lehine tutularak fiyatının pancar ekimine başlanılmadan önce ilan edilmesi gibi önlemlerle pancar tarımının geliştirilmesi,

b- Mevcut ve pancar potansiyeli uygun olan bölgelerdeki şeker fabrikalarının tevsii edilmesi ve yeni şeker fabrikalarının kurulmasıyla şeker üretim kapasitelerinin hızla arttırılması,

c- Şeker fiyatlarında yapılacak ayarlamalar ile şeker tüketiminde görülen hızla artışın yavaşlatılmasına çalışılması gerekmektedir (TŞF - FR, 1980: 191 - 192).

Temel şeker politikasına uygun olarak kişi başına şeker tüketiminin 30 - 32 kg. dolayında tutulması amaçlanmaktadır.Şeker üretiminin artırılabilmesi hazırlanmış olan İkinci Gelişme Planı uygulanılmaya çalışılmaktadır.Planın uygulanmasında bir çok güçlüklerle karşılaşılmaktadır.

Bu zorlukların başında finansman zorlukları gelmektedir.-Şeker sanayiinin kuruluşundan günümüze kadar finansman zorluğu

Yükseköğretim Kurulu

meselesi sürekli halledilmesi gerekli bir sorun olarak yer almıştır.Bundan başka, nitelikli personel bulma güçlüğü, bürokratik engeller,koordinasyon eksikliği gibi faktörlerde eklenilince yatırımların gerçekleştirilmesinde hem bir aksama, hem de maliyet artışı oluşmaktadır.Bütün bu zorluklara rağmen plan uygulamaya konulmuş ve şeker sanayiinin gelişmesi sağlanmıştır.

5. SON ON YILDA TÜRK ŞEKER SANAYİİ:

Şeker sanayiinin son on yılı II. Gelişme Planı'nın uygulanmaya başladığı ve sonuçlarının alındığı bir dönem olması nedeniyle önemlidir.Bu planda kurulması düşünülen fabrikalar Ağrı, Alaca (Çorum), Bor (Niğde), Çarşamba(Samsun), Çivril (Denizli), Elbistan (K.Maraş),Erciş (Van), Ereğli, Ilgın (Konya), Kars, Muş, Nusaybin (Mardin) ve Urfa'da yer almaktadır.Ancak 1980 yılında revize edilen programdan Urfa Fabrikası çıkarılmış, Muş, Ilgın, Ağrı, Bor, Elbistan ve Ereğli fabrikalarının yapımlarına devam edilmiş, diğer fabrikaların inşaatları ise bu fabrikaların tamamlanmasından sonra başlanılmak üzere durdurulmuş durumdadır.1980 yılında ordunun yönetime el koymasından sonra, 1981 ve 1982 yıllarında II. Gelişme Planı tekrar gözden geçirilmiştir.Bu arada inşaatları sürdürülmekte olan Muş Şeker Fabrikası 11.12.1982 'de, Ilgın Şeker Fabrikası da 28.12.1982 'de tamamlanarak faaliyete geçmiştir.

1983 yılında şeker sanayiini Türkiye Şeker Sanayii Kurumu adı altında birleştiren kanun hükmünde kararname ile yeniden yapılandırılmıştır (10.10.1983 tarih ve 118 sayılı Kanun Hükmünde Kararname).Ancak 1984 yılında tekrar düzenlenen Kamu İktisadî Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki

kararname (8.6.1983 tarih ve 233 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname)'ye dayanarak tekrar Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TÜRKŞEKER) adı altında bir iktisadi devlet teşekkülü oluşturulmuş ve ana statüsü belinlenmiştir.Bundan sonra II.Gelişme Planı ile ilgili çalışmalara tekrar devam edilmiştir.Yeni düzenleme ile II.Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen şeker fabrikalarından bazılarının yapımı ertelenirken, bir kısmı tamamen çıkarılmış, bir kısmı da tekrar plana dahil edilmiştir.Bu planda yer alan Bor ve Ağrı Şeker Fabrikası 1984'te, Elbistan Şeker Fabrikası ise 1985 'de işletmeye açılmıştır.1985 sonu itibariyle Türk Şeker Sanayii'nin toplam 23 şeker fabrikası olmuştur.

1985 yılından sonra II. Gelişme Planı'nda yeralan çalışmalara devam edilmiştir.Ancak yeni fabrikaların açılışı 1989'u bulmuştur (Harita 14).II.Gelişme Planı'nda yeralan Nusaybin ve Urfa Şeker Fabrikaları, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanmasıyla oluşacak potansiyelin değerlendirilebilmesi amacıyla sürdürülmekte olan şeker pancarı etüdlerinin daha detaylı yapılması ve projenin tamamlanana kadar ertelenmiş, Çivril(Denizli)Şeker Fabrikası ise tekrar gerekli görülene kadar plandan çıkarılmıştır. Kurulması düşünülen diğer şeker fabrikalarının inşaatları farklı koşullar altında gerçekleşmektedir.

Kurulması oldukça karışık bir durum gösteren fabrikalardan biri Kars'ta yeralmaktadır.II.Gelişme Planı'nda yapılması düşünülen Kars Şeker Fabrikası'nın temeli ilk defa 31.7.1976 tarihinde atılmıştır.Ancak inşaata başlamak ve tamamlamak mümkün olmamıştır. Yerinde yapdığımız gözlemler bu fabrikanın kurulmasında siyasi ve sosyo-ekonomik güçlerin çatıştığını, belli dönemlerde hakimiyet

TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARI EKİM SAHALARI VE ŞEKER FABRİKALARI (1988)

FABRİKALAR

BÖLGELER

Kaynaklar

N

0 km. 100

Harita 14

kazananın isteği doğrultusunda değişiklik yapıldığını göstermektedir.Kurulması düşünülen Kars Şeker Fabrikasının en büyük üretim bölgesi Iğdır olacaktır.Iğdır pancar üretim bölgesi şu anda Ağrı Şeker Fabrikası'na pancar yetiştirmektedir.Ancak Iğdırlılar Ağrı veya Kars Şeker Fabrikası'na pancar vermek yerine Iğdır'da şeker fabrikası kurulması isteğindedirler.Dolayısıyla Kars Şeker Fabrikası'nın kuruluş yerini de Iğdır olarak değiştirtmek istemektedirler.Iğdırlıların yaptırım gücü sosyo-ekonomik etkenlerden meydana gelmektedir.Bu baskıların sonucunda da Kars Şeker Fabrikası'nın yeri Iğdır olarak değiştirilmiştir. Ancak yeniden değerlendirmeye imkân sağlamak amacıyla proje 1981 yılında iptal edilmiştir.Siyasi gücün isteği fabrikanın Kars'ta kurulması yönündedir ve çiftçileri tarafından pancar yetiştiriciliğinin benimsenmediği Kars'ta şeker fabrikası kurmak için 1990 yılında ikinci defa temel atılmıştır.Fabrikanın inşaatına da başlanılmış olup, bir yıl içinde tamamlanması düşünülmektedir.

Kuruluşuyla ilgili çalışmalara bazen ara verilen,bazan da hızlandırılan bir fabrikada Alaca'da yeralan fabrikadır.Fabrika Çorum ile Alaca arasında kurulmaktadır.II.Gelişme Planı'nda yeralan ancak, kuruluşu ile ilgili çalışmalara 1981 yılında ara verilen ve programdan çıkarılan fabrikanın kurulmasına 1985'te yeniden karar verilmiştir.19.7.1987'de temeli atılan fabrikanın 1989-1990 kampanya döneminde deneme üretimi yapması planlanmaktadır.

1989 Yılı Faaliyet Raporu'nda Çarşamba, Konya-Ereğli, Çorum, Erciş, Yozgat, Kırşehir Şeker fabrikalarının kuruluşu yatırım programı kapsamında, Kars, Çankırı, Hakkari-Yüksekova ve Sivas Şeker fabrikaları ise Etüd Proje Işleri kapsamında

bulunmaktadır (TŞF - FR, 1989: 132).Yatırımları devam eden Çarşamba, Erciş ve Ereğli Şeker fabrikaları 1989 yılında faaliyete geçmişlerdir.Kurulması düşünülen fabrikalardan Yozgat ve Kırşehir Şeker fabrikalarının temelleri de atılmıştır.

Şeker sanayiinde günümüzdeki gelişme programı incelenirse, yıllardır detaylı araştırmaları sürdürülen, hatta şeker pancarı üretimi yapılan yerlerde kurulması planlanan fabrikaların yapımından vazgeçildiği görülür.Bunun, yapılan hesaplar sonucunda ekonomik açıdan fabrika kurulmasının uygun olmadığı veya elde edilecek sosyo-ekonomik yararların yeterli olamayacağı anlaşıldığı için olduğu kabul edilebilir. Ancak bazı bölgelerde pancar ziraati yeni yerleştirilmeye çalışılırken, aynı sahadan üretilen pancarı işleyecek ikinci bir fabrikanın kurulmasına karar verilmesi ilginçtir.Bunun sebeplerini ekonomi dışı faktörlerde aramak gerekliдir.Böyle bir fabrikaya Hakkari-Yüksekova Şeker Fabrikası örnek verilebilir.Yüksekova ve Gevaş civarında üretilecek olan pancarları işlemesi öngörülen fabrikanın üretim sahaları yeni faaliyete geçmiş olan Van-Erciş Şeker Fabrikası'nın üretim sahasının bir kısımını da oluşturmaktadır.

1989 sonu itibarıyla şeker sanayiinin fabbrika sayısı 26, nominal günlük kapasitesi 96100 ton/gün, fiili üretimi ise 91604 ton/gün'dür. Bu II. Gelişme Planı sonucunda oluşan (1956) değerlerin yaklaşık dört katı, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurulduğu 1935 yılının ise 20 katının üstünde bir değer ifade etmektedir.

BÖLÜM III: ŞEKER SANAYİİNİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Modern sanayiin kuruluş ve işleyişini bazı faktörler belirler.Bu faktörlerin başlıcalarını hammadde, enerji, işçi,sermaye, ulaşım, pazar, teknoloji, devletin etkisi, yerel yöneticilerin tutumu ve iklim oluşturur (TÜMERTEKIN, 1969: 58). Bir sanayii tesisinin kuruluşunda bu faktörlerden bazen biri veya birkaçı daha fazla önem taşır.Faktörlerin bütün içindeki etkisini ayırmak bazen de mümkün değildir.

Bu faktörlerin günümüzdeki etki oranları, ilk modern sanayinin kurulduğu zamanlardakinden çok daha farklıdır.Hammaddeye veya enerjiye olan bağımlılık, bu faktörlere sağlanan ulaşım kolaylıkları nedeniyle eski önemini kaybetmiştir.Gerek sektörler gerekse sanayii bölgeleri arasındaki işçi hareketleri hızlanmış, fakat özellikle sendika konfederasyonları nedeniyle işçi ücretleri daha kararlı bir durum kazanmıştır.Sermaye bakımından ulusal veya uluslararası sermaye, bir kuruluş faktörü olarak doğrudan devletin etkisi altında hareketlilik göstermektedir.Ulaşım ve teknolojide sağlanan büyük gelişmeler, ulaşım sistemlerinin mükemmele yaklaşması ve teknolojinin alınıp satılabilen bir meta durumuna gelmesiyle bu faktörler de eski önemini yitirmiştir.Ulaşımdaki sürat ve mükemmellik ve ürünlerin pazara kısa zaman eriştirilebilmeleri, çoğu tesisin pazara yakınlığına olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır.Sonuçta devletin etkisi ve mahalli yöneticilerin tutumu günümüzde sanayiin kuruluşunda çok daha büyük önem kazanmaya başlamıştır.Günümüz şeker sanayiinde tüm ekonomik ve verimli işletmecilik faktörlerine karşılık, devlet diğer sosyo-ekonomik yararlar nedeniyle tamamiyle aksi yönde kuruluş yeri belirlenmesinde etkili olmaktadır.Aşağıda önce modern sanayiin klâsik

olarak nitelendirilebilecek olan faktörleri şeker sanayii açısından tek tek ele alınacak, daha sonra bu faktörlerin ışığı altında şeker sanayiinin kuruluş yeri ve işleyiş şartları açıklanmaya çalışılıcaktır.

1.HAMMADDE :

Daha önce de belirtildiği gibi dünyada iki bitkiden ekonomik olarak elde edilebilmektedir.Bu ürünlerin her ikisinin de Türkiye'de yetiştirilmesi mümkündür. Ancak şeker kamışının Türkiye şartlarında şeker ürtetiminde kullanılması, ekonomik değildir.Bununla beraber, şeker kamışının üretimine ve şeker kamışına dayalı şeker sanayiinin kuruluşuna ilişkin çeşitli girişimlerde bulunulumuştur.Önce, geçmişte yapılmış bu ziraata yönelik çalışmalara yer verilecek ve bu sanayiinin neden geliştirilemeyeceği sorusuna açıklık getirilmeye çalışılacaktır.Daha sonra Türk şeker sanayiinde hammadde olarak kullanılan şeker pancarının ziraati ve sanayi incelenecektir.

1.1.ŞEKER KAMIŞI ZIRAATI VE ŞEKER KAMIŞINDAN ŞEKER ELDE ETME ÇALIŞMALARI:

Türkiye'de çeşitli dönemlerde şeker kamışı ziraati ve kamış işleyen fabrikaların kurulmasına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Şeker kamışının en önemli yan ürünü bagastır.Bagas yakıt olarak kullanılabileceği gibi, kağıt veya bazı önemli kimyasal maddelerin hammaddesini oluşturur.Ayrıca yine kamışın yan ürünlerinden olan melas, hayvan yemine karıştırılarak veya gübre olarak değerlendirilebilmektedir..Yan ürünlerinden de öenmli oranda faydalınabilme imkânının olması, Türkiye'de şeker kamışı ziraatinin yapılıp yapılamayacağının incelenmesine zemin hazırlamıştır.

Şeker kamışının doğal isteklerine cevap vermesi muhtemel görülen Adana ve Tarsus'ta bu amaçla denemeler yapılmıştır.Birçok yabancı uzmanın da çalıştığı veya rapor hazırladığı bu çalışmaları iki döneme ayırmak mümkündür (SIRAY, 1975: 352 - 353):

a- 1938 - 1952 yılları arasındaki dönem,

b- 1957 - 1961 yılları arasındaki dönem.

1938 yılında ilk kurulan şeker kamışı denemelerini kontrol etmek için Dr.Ir.C.Von Dillewijn davet edilmiştir.Dr. Dillewijn ilk raporunda özetle;

"a.Çukurova'da halen şeker kamışı yetiştirildiğine ve bu bölgede bol miktarda yabani kamış (Saccarum spontaneum L.) bulunduğuna göre bu saha, iklim ve toprak istekleri bakımından şeker kamışı tarımına elverişlidir.Ancak don zararı nedeniyle buradaki vejetasyon dönemi Nisan - Kasım ayları arasındaki 7-8 aylık bir süreye inhisar etmekte, bu bakımdan da şeker kamışı yetişen iklim kuşağının kuzey sınırında bulunan Louisiana,Arjantin,Kuzey Hindistan ve Kuzey Pakistan (Peshavar)'a benzemektedir.Çukurova'da yazlar çok kurak geçtiğinden, normal bir verim için, kamışın bol su ile sık sulanması, bol su uygulanan topraklarda iyi bir drenaj şebekesinin kurulması şarttır.

b.Bölgede halen yetiştirilmekte olan çeşitler ve yetiştirilme tekniği yetersiz, sahadaki kamış zararlıları ve hastalıkları özellikle virus hastalıkları çok yaygın bulunduğundan;

bu şartlar altında ekonomik bir şeker kamışı tarımı mümkün değildir. Hastalık etmenlerinin yoğunluklarının azaltılabilmesi için yerli kamış ekiminin en az bir yıl süre ile yasaklanması gereklidir.

c.Bölgenin şartlarına uygun yeni varyetelerin ithalinde çok dikkatli davranılmalı, bu yeni varyeteler ile yeni hastalık etmenlerinin ülkeye sokulmasını önlemek için esas ekim alanlarının en az 25-30 km uzağında, karantina istasyonları kurulmalı, yeni varyeteler bu yeni istasyonlarda kontroldan geçirildikten sonra ekim alanlarına sokulmalıdır.

d. Yüksek verimli yeni varyetelerin ithali ve uygun tarım tekniğinin uygulanması suretiyle, şeker veriminin ilk yıllarda 4 ton/ha, daha ileriki yıllarda 5-6 ton/ha yükseltilmesi mümkündür.Hektara şeker veriminin yükseltilmesi oranı, sözü edilen tedbirlerin başarı oranına bağlıdır. Bu verim seviyesine kısa zamanda erişilmek istenildiği takdirde;kamış tarımın ilk yıllarda fabrika tarfından yürütülmesi, kamış üretiminin çiftçiye kademeli olarak intikali gereklidir."

demektedir (ŞIRAY, 1975: 354). Rapora göre şeker kamışı tarımı yapılabilir ama büyük riskleri de beraberinde taşımaktadır.Bu risklerin giderilmesi için yapılması gerekenler de raporda açıklanmıştır.

1945 yılında Dr.Dillewijn Türkiye'ye tekrar çağırılmıştır. Bu yıla kadar yapılmış olan çalışmaların sonuçlarına göre 12.1.1946 tarihinde yeni bir rapor hazırlamış olan Dr.Dillewijn yeni raporunda özetle;

" a.Çiftçi elindeki eski kamış varyetelerinin 2.5 ton/ha olan şeker verimleri, yeni varyetelerin ekimi ile 9 ton/ha'a yükselmiştir.Şeker verimlerindeki bu yükselişte eski varyetelerin yetiştirme tekniğinin düzeltilmesi % 100, yeni varyetelerin yetişitirilmesi % 50, yeni varyetelerle yetiştirme tekniğinin düzeltilmesi ve ratoon ürünü % 20 etkili olmuştur.

b.Yeni varyetelerin ithali ve yetiştirilmeleri şeker veriminin yükseltilmesine, mozaik hastalığı ve don zararına karşı dayanıklı olmaları dolayısıyla, iki yönden etkili olmuştur.Yeni varyetelerin dona karşı daha dayanıklı olmaları, vejetasyon süresinin uzadığı ve verim artışına etkili olduğu gibi, iki ratoon ürünün alınmasına da yaramıştır.Birinci ratoon ürünü ekim ürününden % 20-30 daha yüksek olduğundan, üç yıllık ortalama olarak, bir hektardan üretilen şeker verimi 9 tona yükselmiştir."

demektedir (ŞIRAY vd, 1987:15).Ayrıca Çukurova'da yapılacak olan şeker kamışı tarımının özelliklerini de ele alan ikinci bir rapor yazmıştır.Raporda sadece şeker kamışı ziraati ele alınmamış, aynı zamanda kamışın diğer bitkilerle ekonomik açıdan rekabet edip edemeyeceğinin de incelenmesinin gereği üzerinde durulmuştur (EK:

7a).Bu raporuyla Dr.Dillewijn, Türkiye'de şeker kamışı ziraatinin yapılabileceğini ve buna dayalı sanayiin kurulabileceğini belirtmektedir (ŞİRAY, 1975: 355-357).

Bu dönemde hazırlanmış olan faaliyet raporlarında " memleketimizin iklim şartları bakımından haiz olduuğu özellik elverişli bölgelerde kamış şekeri endüstrisinin kurulmasına büyük imkânlar vadetmektedir. 1939'dan beri bu alandaki tecrübelerden elde edilen sonuçlar çok inandırıcı mahiyettedir." denilmekte ve kamış şekeri üretiminde büyük beklentilerin olduğu ortaya konulmaktadır (TŞF - FR, 1945: 10).Bu amaçla incelemelerde bulunmak üzere Hindistan'a üç kişilik bir ekip gönderilmişitir.Bu beklentiler daha sonraki yıllarda da bir müddet devam etmiştir (TŞF-FR,1946: 9, 1947: 12-13, 1948: 14).Hatta 1949 yılına ait faaliyet raporlarında şeker fabrikalarının şeker kamışı sanayiini kurmaya hazır olduklarından da söz edilmektedir (TŞF-FR, 1949: 12).Ancak masraflardaki sürekli artış ve çalışmalardan olumlu bir sonuç alınamaması ihtimali daha dikkatli fakat yavaş çalışmaya gayret gösterilmesiyle sonuçlanmıştır[13].Bu arada değişen iktidarla beraber 1950 yılında şeker kamışı tesislerininde diğer şeker fabrikalarında olduğu gibi özel sektör tarafından kurulması düşüncesi gelişmiştir (TŞF - FR, 1951: 14).

Şeker kamışı ziraati ve sanayiine ait umutlar taşıyanların yanında, bu sanayiin ülke şartlarına uygun olmadığı konusunda yayınlar da vardır.Bunlardan biri de TANOĞLU'na aittir.Tanoğlu,

---

[13] Şeker kamışı sanayii kurulması için 1946 - 1953 yılları arasında yapılan harcamalar toplam 2.6 milyon TL'sını aşmış bulunuyordu (Tablo 5).

Tablo 5:Şeker Kamışı Sanayiinin Kuruluşunun Düşünüldüğü 1946-1953 Yılları Arasında Yapılan Harcamalar

YILLAR	YIL İÇİNDEKİ HARCAMALAR	BAŞLANGIÇTAN İTİBAREN YAPILAN HARCAMALAR
1946	398235.87	398235.87
1947	558035.67	956271.54
1948	893817.55	1850089.09
1949	278913.40	2129002.49
1950	279192.36	2408194.85
1951	194679.65	2602874.50
1952	77943.86	2680818.36

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

yazdığı makaledeki fikirlerini 1948 yılında verdiği konferansta ortaya koyduğunu belirterek, şeker kamışı ziraatine ait çalışmaları " iktisadi yeni bir macera" olarak nitelendirmektedir (TANOĞLU, 1953 - 1954: 35).Tanoğlu, şeker kamışının iktisaden uygun olarak yetiştirilemeyeceği ve diğer sanayi hammaddelerini oluşturan ziraî ürünlerle rekabet edemeyeceği inancını taşımaktadır.Makalenin basıldığı yıllarda şeker kamışı, sanayiinin kurulmasından vazgeçilmiş olmasını da olumlu bir hareket olarak değerlendirmektedir.

Şeker kamışı ziraatinin ve sanayiinin karşılaşacağı güçlüklere Dr.Dillewijn'in ikinci raporunda da işaret edilmiştir.Daha sonraki yıllarda çiftçi tarafından pamuğa alternatif olarak narenciyenin yetiştirilmesi, şeker kamışı ziraatını imkânsız hale getirmiştir.

Keza yine Şeker Şirketi tarafından çağrılan Leonard P.Hebert de 12.6.1952 tarihli raporunda bu duruma değinmiş, kamış şekeri sanayii kurulabilmesi için çalışmaların daha da detaylandırılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir (EK 7b).

1953 yılında Adana'daki şeker kamışı etüdlerinin şeker şirketi tarafından tamamlanması nedeniyle, incelemeye son verilerek buradaki arazinin bir kısmı 1953 yılında, bir kısmı da 1954 yılında satılmıştır.

Şeker kamışı ziraati denemelerinin ikinci devresi 1957 yılında başlamıştır.1939 - 1952 yılları arasında yürütülen denemelere dayanarak Adana ve güneyindeki sahaların kamış ziraatine uygun olduğu belirtilmiş, özel teşebbüsün kamış şekeri üreten fabrika kurması fikrinden vazgeçilerek Adana Fabrikasının temelleri

23.10.1957 tarihinde atılmıştır.Şekere kamışı üretimi ile ilgili fikirlerin ilk geliştiği yıllardaki şeker kamışının doğrudan doğruya fabrikalara ait tarlalarda yetiştirilmesi düşüncesi de yerini " çiftçi ile fabrika esasında münasebetleri kesen bu sistem yerine,aynen pancarda olduğu gibi, kamışın çiftçi tarafından yetişitirilerek fabrikaya muayyen bir bedel mukabili teslimi esası" fikrine bırakmıştır.Aynı zamanda Adana'da kışlık pancar denemelerine başlanılmıştır.Böylece Şubat sonunda kapanacak olan kamış şekeri kampanyasının ardından Mart ile Mayıs arasında pancar şekeri kampanyası başlayacaktır.Fabrika nisbeten daha uzun bir kampanya devresinde çalıştırılmak suretiyle, ilk kuruluş masraflarının daha çabuk geri kazanılması düşünülmüştür.Fabrikadan çıkacak olan artıklardan bagasın yakılmayarak kağıt imalinde hammadde olarak kullanılması da planlanmıştır(TŞF - FR, 1957: 14 - 15).Ancak pancar denemelerinden olumlu sonuç alınmaması ve toplam yatırım miktarının çok büyük boyutlara erişmesi nedeniyle 1958 yılında çalışmalara ara verilerek araştırmaların sonuçlarının beklenilmesine karar verilmiştir.

Adana Şeker kamışı Fabrikası'nın kurulabilmesi için bitirilmesi gereken çalışmalar şunlardır:

a) Kışlık pancar yetiştirilmesi denemelerinden kat'i bir netice alınması,

b) gerek şeker,gerek kağıt imaline en elverişli ve subtropikal iklime has kamış varyetelerinin kesin olarak belirlenerek yetiştirilmesi,

c) Kamış ziraatinin bol miktarda suya bağlı bulunması ve Çukurova ikliminin özellikleri dolayısıyla, Seyhan sulama şebekesinin tamamlanmasının gerçekleştirilmesi,

D) Kamıştan şeker üretimi bütün ülykelerde de uygulandığı gibi, büyük miktarlara erişen yatırım sermayesini emniyete alabilmek için, fabrikaya gerekli kamış yetiştirecek sahaların en az % 50'sinin şirket tarafından satın alınarak bu arazide kamış ziraatinin gerçekleştirilmesi,

e) Yukarıda da belirtildiği gibi çok yüksek bir yatırım ile gerçekleştirilebilecek fabrikanın kurulması için gerekli finansmananın temini ve kesin kârlılık hesaplarının yeniden belirlenmesi (TŞF -FR, 1958: 12).

Daha kârlı bir çalışma temin elde etmek üzere kışlık pancar denemelerinde kesin netice alınıncaya kadar ertelenmesi teklif edilen Adana Fabrikası'nın yapımından 72 sayılı Kanuna dayanarak Bakanlar Kurulu'nun aldığı 5/346 sayılı karar gereğince 1960 yılında vazgeçilmiştir.

Ikinci dönem şeker kamışı denemelerinin sonuçları şöyle sıralanabilir;

1- Hindistan (CO) ve Java (POJ) kökenli kamışlara oranla Amerika (CP) kökenli kamışlar Çukurova şartlarında daha iyi yetişmektedir ve don, zararlı ve hastalıklara karşı daha dayanıklıdır.

2- En kötü hava şartlarında bile kamışın fabrikasyon zamanı 10-15 Aralık 10 - 15 Şubat arasında olmak üzere 2 aydır.Dondan zarar gören kamışların kalitelerinin bozulması donları izleyen günlerde değil, Şubat ayı ortalarında havaların ısınması sonucunda ortaya çıkmaktadır.Kampanya sonundan bir ay önce (10 -15 Ocak'ta) kamışı silolamak suretiyle don zararını önlemek ve kampanya süresini 90 - 95 güne çıkarmak mümkün olacaktır (ŞIRAY, 1975: 360).

İkinci dönem şeker kamışı ziraati ile ilgili çalışmalardan sonra,değişik dönemlerde kamıştan şeker elde edilmesiyle ilgili raporlar hazırlanmış ise de,ziraatine ilişkin bir çalışma yapılmamıştır.Yapılan incelemeler bu denemelere dayandırılmış ve maliyet değerlerinin güncelleştirilmesine yönelik olmuştur.Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Dairesi tarafından hazırlanan 13.2.1975 tarihli "Çukurova'da şeker kamışı üretimi ve Şeker Fabrikası Kurulması İmkânı Hakkında Rapor" da bunlardan biridir.Raporda ekonomik açıdan Çukurova'da şeker kamışı tarımının ve fabrikasyonunun imkânsız olduğu belirtilmektedir.

Konu 1985 yılında maliyetler açısından tekrar ele alınmış ve sonuçlar yayınlanmıştır.Şeker kamışı tarımına en uygun yer olan Çukurova için yapılan maliyet hesaplamalarında, kamışın üretim maliyeti satış fiyatından yüksek olmaktadır. Net gelir sıralamasında ise şeker kamışı on ürün kombinasyonunda son sırayı almaktadır [14].

14 Çukurova'da şeker kamışı ile ona rakip olabilecek ürünlerin 1985 yılındaki maliyetleri aşağıya çıkarılmıştır.

MALİYET HESABI YAPILAN ÜRÜNLER	ÜRETİM MAŞRAFLARI TL/da	VERİM kg/da	KİLOGRAM MALİYETİ TL	SATIŞ FİYATI TL/kg	BRÜT GELİR Tl/da	NET GELİR Tl/da
Buğday-Y.fıstığı	68674	-	-	-	86331	17657
Buğday-Soya	45645	-	-	-	59464	13819
Yerfıstığı	48703	222.-	219.38	280.00	62160	13457
Narenciye	81765	1613.-	50.59	58.40	94199	12434
Soya	25674	253.-	101.48	139.5	35294	9620
Buğday-Susam	30568	-	-	-	39409	8841
Buğday	19971	416.74	47.92	58.-	24171	4200
Pamuk	59841	267.5	223.7	217.-	58048	1793
Şeker kamışı	87791	5233.-	16.7764	8.0689	42225	45566

KAYNAK:ŞİRAY vd.1987: 30.

Sonuç olarak, gerek iklim ve iktisadî şartların uygun olmaması, gerekse şeker pancarı fiyatları esas alınarak belirlenecek fiyatların yüksek olması nedeniyle şeker kamışı tarımı Çukurova'da ekonomik olmayacaktır.GAP'ın tamamlanmasından sonra bu bölgedeki pamuk tarımının Güneydoğu Anadolu'ya kayması halinde bile , pamuk tarımından boşalan alanları şeker kamışı doldurmayacaktır.Esasen yurdumuzun Ege ve Akdeniz sahil şeridi dışında kalan kısımlarında şeker pancarı tarımına elverişli geniş alanlar mevcuttur.Gerekli önlemler alındığında, bu sahalarda ihtiyacımızı karşılayacak kadar şeker pancarı ekilmesi uzun yıllar daha mümkün görülmektedir.Artık şeker pancarı üretiminin ihtiyacımız olan şekeri elde etmesine yetişmemesi halinde bile, yılda en az iki ürün alınması mümkün olan bu bölgede ekonomik olmayan şeker kamışı tarımı yerine, yetiştirilecek daha ekonomik ürünlerin ihracı ile gerekli şekerin yurt dışından elde edilmesi daha uygun olacaktır (ŞIRAY, vd. 1987: 28 - 29).

Bununla beraber özellikle kıyıya yakın olan ve sürekli zarar eden fabrikalarda kampanya devresi dışındaki zamanın değerlendirilebilmesi için ham kamış şekerini işleyecek rafinerilerin kurulması günümüzde (1990) bile sürekli incelenmekte ve uygun şartlar altında bu fabrikaların da kârlı bir duruma getirilmesine çalışılmaktadır.

Buraya kadar şeker üretiminde kullanılan hammaddelerden şeker kamışının Türkiye'de ziraatinin neden yapılamayacağı ve bu ziraate dayalı sanayiinin kurulamayacağı üzerinde durulmuştur.-Türk şeker sanayiinde hammaddeyi oluşturan şeker pancarının yetişme şartları, üretimi ve üretimin yayıldığı alanların dağılışı aşağıda ele alınacaktır.

1.2.TÜRK ŞEKER SANAYİİNİN HAMMADDESİ OLARAK ŞEKER PANCARI:

1.2.1.Şeker Pancarı Ziraatini Etkileyen Fiziki Faktörler:

Şeker pancarı iki yıllık bir bitkidir.Birinci yıl, yaprakları ve şeker üretilen kökü gelişerek olgunlaşır[14a].İkinci yıl tohumu oluşarak vejetatif gelişimini tamamlar.Şeker pancarının yetişmesini etkileyen fizik faktörler;sıcaklık, ışık, evapotranspirasyon ve su gibi iklim faktörleriyle, toprak ve topoğrafya şeklidir.

İklim elemanlarının pancarın büyüme ve gelişmesinde üç önemli etkisi vardır (JOHNSON R.T, vd., 1977: 28):

a- Fotosentez, solunum (resprasyon) veya buharlaşma (tranpirasyon)'da görülebileceği gibi günlük değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan geçici karakterdeki etkiler,

b- Vejetatif gelişme dönemi içinde ve olumlu şartlar

[14a] İki yıllık bir bitki olan şeker pancarı için olgunlaşma, diğer iki yıllık bitkilerde olduğu gibi ikinci yılın bitimini ifade etmez.Başka ziraî ürünlerde, örnek olarak tek yıllık bitkilerden hububatlarda tohum olgunlaşıp, kuruduktan sonra hasata hazır demektir.Oysa şeker üretiminde kullanılan pancar için olgunlaşma;yetiştiği şartlar altında en yüksek şekere sahip olduğu devreyi ifade etmektedir (JOHNSON R.T. vd.1977: 401).Bu devre birinci yıl içinde ortaya çıkar.

altında daha iyi gelişme gibi ilave edici karaterdeki etkiler,

c- Düşük hava sıcaklığı devresinin uzaması nedeniyle çiçeklenme zamanının gecikmesi gibi, gelişme ile ilgili olumsuz etkiler.

Şeker pancarı tohumu 9° C civarında çimlenmeye başlar.Şeker pancarının yetişme devresi Türkiye'de yaklaşık 150 - 170 gün kadar sürer.Yetişme devresinin birinci yılında ortalama bir değer olarak toplam 2800 ° C sıcaklığa ihtiyacı vardır[14b].

Pancarın toprak üstü organlarının toplam büyümesi ve kök büyüklüğü öncelikle çimlenmeden hasada kadar hüküm süren klimatik faktörlerce belirlenir.Yapılan denemeler başlangıçta havaların sıcak, daha sonra ise ılık geçtiği bir yetişme devresinin en iyi kök gelişimini sağladığını ortaya çıkarmıştır.Sürekli sıcak veya soğuk geçen yetişme devresi büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Uygun olmayan bir yetişme devresi(sıcak ve geç ilkbahar, su eksiğinin giderilebilmesinin sınırlı olduğu kurak bir yaz, aşırı derecede sıcak bir yaz, erken ve yağışlı bir sonbahar yahut da bunların kombinasyonları) genellikle pancarın kalitesinin beklenil-

---

[14b] Pancarın yetişme devresinde istediği toplam sıcaklık değeri için değişik kaynaklar farklı değerler vermektedir.Bu değer GÖBELEZ'e göre 2400 - 2800° C arasında, LÜDECKE'e göre , 2500-2900 ° C arasında ER'e göre de; 3000° C'dir.(GÖBELEZ, 1973: 7; YAVUZ, 1970: 23;SCHNEIDER, 1971: 91;ER, 1988: 15).Bu çalışmada şeker pancarının olgunlaşması için uzun yıllık günlük ortalama sıcaklıklar toplamının 2800° C olması gerektiği kabul edilmiştir.

medik şekilde düşük olmasıyla sonuçlanmaktadır.Gelişme mevsiminin kısa oluşu veya uygun şekilde geçmeyişi halinde, pancarın birim alana kök verimi de düşmektedir (JOHNSON R.T. vd. 1977:402).

Yetişme devresi içinde gün içindeki sıcaklıkların değişimi de pancarın gelişimini etkiler.Pancarın gelişiminde özellikle gece ve gündüz sıcaklıkları önemlidir (JOHNSON, R.T.vd.1977: 29-30).

a- Gece sıcaklıkları:Düşük gece sıcaklıkları, topraktaki bitki besin elementlerinin ve nemin yeterli olması durumunda geçici olarak şeker yoğunluğunu artırır.Aynı zamanda toprak üstü organlarının gelişimini yavaşlatır ve kök büyüklüğünü düşürür.En fazla şeker üretimi günlük sıcaklıkların 15° C, kök büyüklüğü ise 20° C olduğu zamanlarda ortaya çıkar.Ancak köklerin optimum büyüdüğü devrede, pancarda mevcut şekerin bir kısmı da kullanıldığından şeker miktarı azalır.Gece sıcaklıklarının 30° C 'nin üstüne çıktığı hallerde kökteki şekerin yoğunluğu düşmekte ve aynı zamanda kök büyüklüğünde meydana gelen eksilmeye bağlı olarak şeker verimi de azalmaktadır.Pancar diğer şartların uygun olduğu ortamda yıl içindeki gece sıcaklıklarının 17° C'den 10° C'ye indiği zaman olgunlaşır.Bu şartlarda şeker pancarı kökündeki şekerin yoğunluğu da yaklaşık % 8 - 9 'dan, % 12'ye ulaşır.

b- Gündüz sıcaklıkları:Şeker pancarında en yüksek şeker yoğunluğu 20 - 23 °C'lerde meydana gelir.Ancak sıcaklık 26°C'yi aşarsa, şeker yoğunluğu önemli ölçüde düşer.Yapılan deneylerde en fazla şeker oranının 23° C sıcaklıkta elde edildiği tesbit edilmiştir.Bu deneyler gece sıcaklıkları 15 - 20 ° C, gündüz sıcaklıkları 23° C olduğunda optimum pancar üretim şartlarının ortaya çıktığını göstermektedir.Doğal şartlarda bu değerlere yaklaştıkça

kaliteli pancar elde edilebilmekte,uzaklaştıkça üretim ve verim düşmektedir.

Şeker pancarı yetiştirme devresinin başında -2°C'ye kadar, olgunlaşma devresinde de -5° C' ye kadar olan sıcaklık düşmelerinden etkilenmez (GÖBELEZ, 1973: 7).

Pancar bir uzun gün bitkisidir.Yani olgunlaşabilmesi için belli sürede, belli miktarda güneş radyasyonu alması gerekir.Laboratuvarlarda yapılan deneylerde; güneşlenme süresinin uzatılmasının veya güneş radyasyonunun miktarının arttırılmasının şeker pancarının kökündeki şeker yoğunluğunun artmasına veya pancarın kökünün büyümesi ile yapraklarının fazlalaşmasına neden olduğu görülmüştür.Ancak bu durumda yapraklar tarafından fotosentez yoluyla elde edilen şeker, daha çok kökün gelişmesine harcanmaktadır.

Doğal şartlarda gün uzunluğunun etkilerini yorumlamak daha da karmaşıktır.Uzun günler güneş radyasyonun da en yüksek değerlere ulaştığı yaz mevsimi başında görülür.Ekvatordan uzaklaştıkça günler uzadığı halde, güneş ışınları ekvatora yakın bölgelerdekinden daha az etkindir.Gün uzunluğu,birçok bitki türünde yetişme devresinde bitkide meydana gelen değişiklikleri(çiçeklenme, yaprak dökümü gibi) ve yetişme devresinin süresini belirler.Gün uzunluğu şeker pancarında çiçeklenme ve yaprak dökümü üstünde etkilere sahip değildir.Bunların yerine sadece olgunlaşması için gerekli toplam enerji miktarının elde edilme süresini yani, yetişme devresinin süresini kısaltabilir.Atmosferden süzülerek geçen güneş radyasyonunun yüksek yerlere -Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesin'de Erzurum ve Kars yöresinde olduğu gibi- daha fazla miktarda gelmesi,

buralardaki pancarın daha erken olgunlaşabilmesini temin etmesi bakımından önemlidir.

İklimin bir diğer unsuru da yağışlardır.Şeker pancarının yetişme devresinde olgunlaşana kadar yaklaşık 500 - 600 mm yağışa ihtiyacı vardır. Wahltmann'a göre yağışın aylara dağılışı kış mevsiminde 240 mm. Nisan 40 mm,Mayıs 50 mm, Haziran 50 mm,Temmuz 80 mm, Ağustos 65 mm, Eylül 35 mm ve Ekim 40 mm. şeklinde olmalıdır (BILGIN, 1989: 29).Bu yağış rejimine sahip olan yerlerde eğer diğer şartlar da uygunsa, pancar üretimi yapılabilir.Doğal şartlarda buna uygunluğu sağlamak hemen hemen imkânsızdır.Bunun sonucunda su ihtiyacının karşılanabilmesi için sulama zorunluluğu doğmaktadır.

Sulama metodlarından tava ve karık metodu ile yağmurlama metodu pancar ziraatinde en uygun yöntemlerdir.Bu yöntemler yaygın olarak kullanılmaktadır (SAYIN, 1987: 10).Diğer yetişme faktörlerinin de yeterli olması halinde kurak ve yarı kurak bölgelerde sulu tarımda, kuru tarıma nazaran 3 - 4 kat verim artışı beklenilebilir.

Toprağın su tutma kapasitesinin yüksek olması yüzey sulama metodlarının kullanılabilmesini sağlar.Çünkü böyle topraklarda fazla miktarda ve uzun sulama aralıklarıyla sulama yapmak mümkündür.Kullanılabilir su tutma kapasitesi düşük olan topraklarda (kumlu topraklarda olduğu gibi) sulamanın sık sık yapılması gerektiğinden, bu gibi topraklarda en iyi sonuç, sık sulama imkânı veren yağmurlama metoduyla elde edilir.Kumlu toprakların su tutma kapasitesinin az olması nedeniyle, yüzey sulama metodları ile sulanması göllenmeler meydana getirir. Bu da pancarın hastalanması-

na yolaçar. Kumlu ve çakıllı topraklar ile taban suyu seviyesi üzerinde bulunan sığ toprakların su tutma kapasiteleri genellikle düşük değerler gösterir.

Kumlu ve çok ağır killi topraklarda da kullanılabilir su tutma kapasitesi düşük olduğundan sık sık sulama imkânı veren yağmurlama metodunu kullanmak gerekir.Tınlı, siltli-tınlı ve bazı killi toprakların su tutma kapasitesi daha yüksektir.Bu nedenle bütün sulama metodları uygulanabilir (ELVERENLİ, 1986: 5).

Su kaynaklarının sınırlı olduğu ve gerekli ekipmanların bulunabildiği yerlerde yağmurlama metodu ile sulama yapmak daha doğrudur. [15] .Ancak yağmurlama metodunda suların dağılımını

---

[15] Yağmurlama metodunun faydaları arasında şunlar sayılabilir (ELVERENLİ, 1986a: 5):

1- Topoğrafya, yüzey sulama metodlarına uygun değilse yağmurlama metodu arazi tesviyesine ihtiyaç duyulmadan uygulanabilir.

2- Yağmurlama metodu ile sulama yapıldığında derine sızma ve yüzeysel akış nedeniyle olan su kayıpları en az seviyeye inmektedir.Böylece bitki verilen sudan daha iyi faydalanmaktadır. Özellikle sulama suyunun yetersiz olduğu bölgelerde daha geniş sahaların sulanmasına imkân sağlanmaktadır.

3- Yağmurlama metoduyla kontrollü sulama yapılır.Böylece drenaj problemi olan yerlerde, taban suyunun fazla yükselmesi veya kumlu çakıllı topraklarda aşırı su kaybı önlenmektedir.

4- Eğimi fazla olan yerlerde yüzey sulama metodları ile yapılan sulamalar sonucunda meydana gelen yüzeysel akış, toprak erozyonuna neden olmaktadır.Yağmurlamada bu sorun ortaya çıkmaz.

sağlayacak ekipmana ihtiyacın olması, bir altyapı masrafını da beraberinde getirir. Bu masrafların karşılanabilmesi için çoğu zaman kredilendirme gerekmektedir.

5- Yüzey sulama metodlarının oluşturulabilmesi için orta ve ağır tesviyeye ihtiyaç vardır.Bu işlemden sonra verimin eski düzeyine gelmesi uzun zaman almaktadır.Yağmurlamada tesviyeye ihtiyaç olmadığından topraktan ilk yıldan itibaren aynı verim alınabilir.

6- Yağmurlama ile, tohumların çimlenmesi amacıyla, fidelerin yer değiştirme ve seyreltme işlemleri için sık sık, az miktarda ve düzenli su uygulaması yapılabilir.

7- Yağmurlamada sulama kanallarına ve tarla içi arklara ihtiyaç olmadığıından üretim alanı genişler. Ayrıca kanalların temizlenmesi ve bakımı gibi işçilik gerektiren sorunlar ortadan kalkar.

8- Eriyebilir kimyasal gübreler sulama suyu ile birlikte ek bir gübreleme masrafı gerektirmeden bitkilere yağmurlama ile verilebilir.

9- Ekim ve dikim işleri için gerekli tav suyu en uygun şekilde gerçekleştirilebilir.

10- Yağmurlama uygulanan topraklarda tava ve ark gibi yapılar olmadığından alet ve ekipmanlar daha kolay çalışır.

11- Düzeltilmesi sakıncalı sığ topraklarda kullanılabilecek en uygun sulama metodudur.

12- Yağmurlama metodu, yüzey sulama metodlarına göre daha az sulama işçiliği gerektirir.

Yağış miktarındaki eksiklikler sulamayla giderilebilmektedir.Ancak yağışların bazıları pancar için olumsuz etkiye sahiptir.Bunların içinde en önemlisi de özellikle şeker pancarının olgunlaşmasına yakın deverede meydana gelen dolu şeklindeki yağışlardır.Dolu, pancarın yapraklarını parçalamakta ve toplam yaprak yüzeyi azalmaktadır.Kökte depolanmış olan şeker de yeni yaprakların oluşturulması için harcandığından toplam şeker verimi düşmektedir.

Bitkinin su ihtiyacının artmasına veya azalmasına neden olabilen bir diğer faktör de rüzgârdır.Yaz mevsiminde özellikle sıcak karakterli rüzgârlar buharlaşmayı arttırarak su ihtiyacının da artmasına neden olur.Bunun yanında yetişme devresinin hemen başında görülen soğuk rüzgârlar sıcaklığın düşmesine yol açarak, bitkinin gelişmesini olumsuz yönde etkiler.

Toprak, bitkilerin kökleri ile tutundukları ve gerekli olan elementleri aldığı bir ortam olması bakımından önem taşır.-Şeker pancarı en iyi gelişmeyi derin yapılı, drenajı iyi olan, tınlı, gıda maddelerince zengin ve bol humuslu topraklarda gösterir.

Hafif topraklar çabuk ısınır, böylelikle çimlenmeyi ve çabuk gelişmeyi hızlandırır.Hasatta da pancarın topraktan temiz çıkmasını sağlar. Hasatta güçlük çıkardıkları için killi topraklar, çatal kök yapmasına neden olduğu için taşlı topraklar, kökün derine doğru gelişimini engellediği için pulluk tabanı (pan) oluşmuş topraklar, fidelerin çıkışını ve şeker oranını düşürdüğü için de asit ve organik topraklar şeker pancarı ziraatine uygun değildir (YAVUZ, 1970: 21 - 22).

Toprağın pH'sı 7 - 7.5 civarında olmalıdır.Eğer pH 6.5'den aşağı ise fidelerin çıkışı zor olur ve pancardaki şeker oranı düşer.pH'ları 5 - 5.5'un altında olan topraklarda, toprağın asitliğini düzeltmek üzere kireçleme yapmak ve toprak strüktürünü daha uygun hale sokmak gerekir.Topraktaki besin maddelerinin yetersiz olduğu durumlarda da gübre olarak eksik besin maddelerinin verilmesi gerekir.

Üretimde geniş çapta makinaların kullanılmasının ve sulamanın gerekliliği gibi nedenlerle pancarın tarımı daha çok az eğimli fakat iyi drene olan yerlerde yapılır.Bu şartları taşıyan jeomorfolojik üniteler, genel olarak ovalar ve ova kenarlarındaki düzlüklerdir.

Daha önce de belirtildiği gibi şeker pancarı yaklaşık 9°C' de çimlenmeye başlar.Türkiye'de 9° C'nin yıl içinde ilk görüldüğü tarihlere göre[16] çizilen harita, şeker pancarının yetişme

---

[16] Kullanılan uzun yıllık günlük ortalama sıcaklık değerlerinden 9° C'nin belirlenmesinde bu değerin ilk görüldüğü tarih esas alınmıştır.Kısa süreli düşmeler ve 9° C'nin biraz altında olan sıcaklık değerlerinin başlamış olan vejetatif gelişmeyi kesintiye uğratmıyacağı düşünülmüştür.Ancak ilk belirlenen 9° C sıcaklıktan sonra görülen uzun süreli veya yetişme devresini kesintiye uğratabilecek kadar düşük sıcaklıkların olduğu serilerde ilk değer tarihi değil, daha sonra belirlenen 9° C'nin tarihi esas alınmıştır.

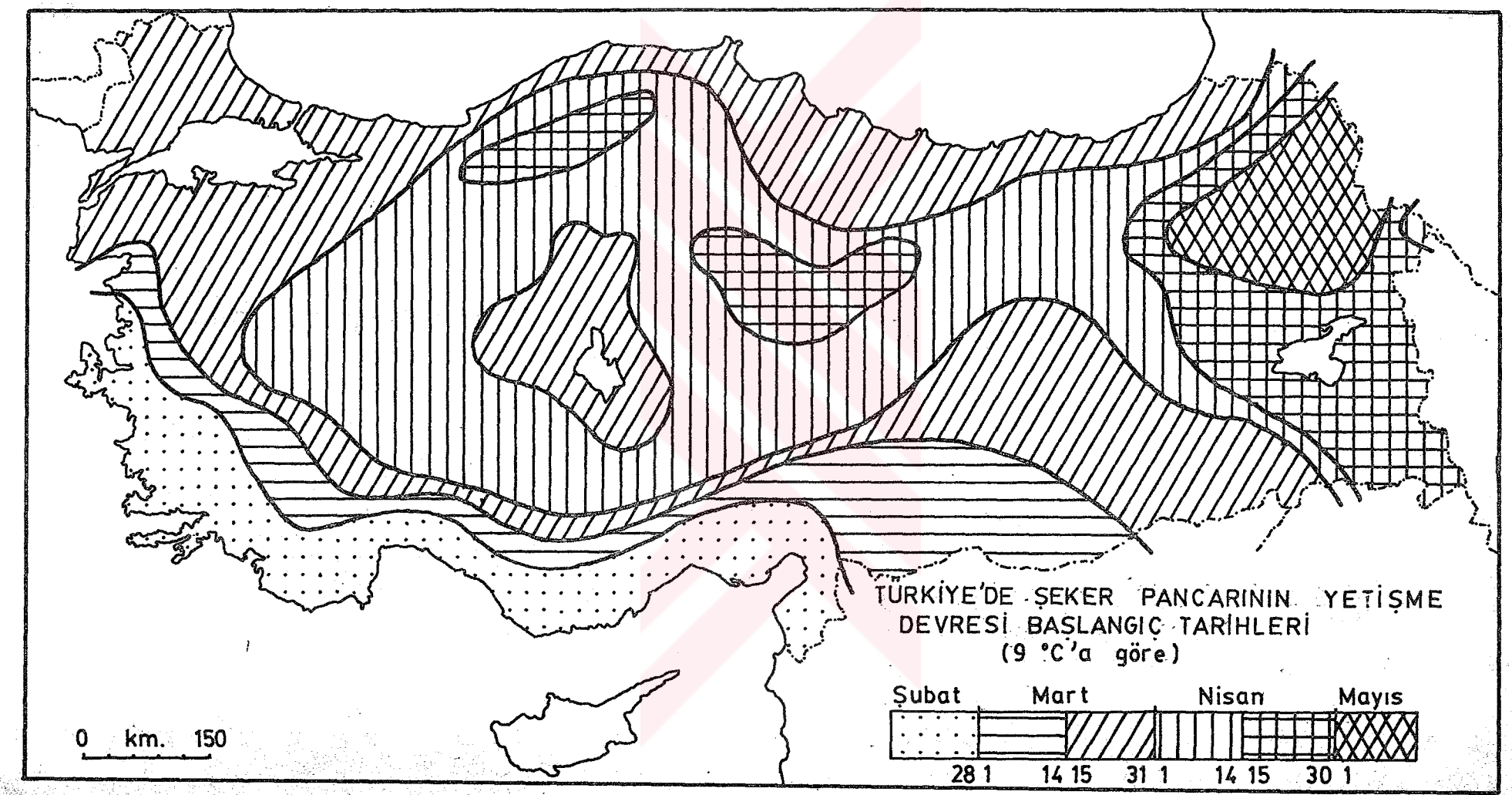
devresinin muhtemel başlangıc tarihlerinin dağılışını göstermektedir (Harita 15)[17].

Türkiye'de şeker pancarı için yetişme devresi kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru gidildikçe daha erken başlar.Türkiye'deki meteoroloji istasyonlarından bir kısmının (Adana, Alanya, Anamur, Antalya, Bodrum, Dörtyol, Finike, İskenderun, Manavgat, Marmaris, Mersin ve Silifke) günlük sıcaklıklarının uzun yıllık ortalaması 9° C'nin altına düşmez.Bir kısmında (Çeşme, İzmir ve Köyceğiz) Ocak ayı içinde, bir kısmında ise (Antakya, Aydın, Cizre, Ceyhan,Dikili, Nazilli, Fethiye ve Kuşadası) Şubat ayında 9° C günlük ortalama sıcaklığa ulaşılmaktadır.

Bu değerler yetişme devresinin güney Ege kıyıları ile Akdeniz Bölgesi kıyı kesiminde Mart öncesinde başladığını veya yıl içinde kesintiye uğramadan devam ettiğini gstermektedir.Bu sahayı ince bir şerit halinde yetişme devresi başlangıcı 15 Mart'a kadar olan yerler kuşatır.Güneydoğu Anadolu bölgesinin batı yarısında

---

[17] Şeker pancarının yetişme şartlarını ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritalarda, şeker pancarı tarımının ova veya depresyon tabanı gibi düzlüklerde yapıldığı gözönüne alınarak, bu gibi düzlüklerde kurulan meteoroloji istasyonlarının değerleri kullanılmıştır.Enterpolasyon metodu konunun sadece şeker pancarı açısından ele alınması nedeniyle, düzlükler arasında yeralan yüksek kesimlerdeki farklılaşmanın belirlenmesinin yaratacağı karışıklıktan kaçınmak amacıyla kullanılmamıştır.Ancak eşdeğer eğrilerin çiziminde rölyefin doğrultusuna anahatlarıyla uyulmuştur.

TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARININ YETİŞME
DEVRESİ BAŞLANGIÇ TARİHLERİ
(9 °C'a göre)
Şubat
Mart
Nisan
Mayıs
28 1
14 15
31 1
14 15
30 1
0 km. 150

Harita 15

daha geniş bir alanda sıcaklık şartları bakımından yetişme devresi 15 Mart'ta başlamaktadır.

Şeker pancarı için yetişme devresi Marmara Bölgesi'nin hemen hemen tamamında, Keban Baraj Gölü çevresinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğu yarısında, Orta Karadeniz Bölümü'nde kısmen genişleyerek Karadeniz Bölgesi'nin kıyı şeridinde ve İç Anadolu Bölgesi'nin merkezi kısımlarında Mart ayının ikinci yarısından itibaren başlamaktadır.Türkiye'de pancar tarımı yapılan alanların önemli bir kısmı bu sahadadır.

Yetişme devresinin Nisan başından itibaren başladığı yerleri ise, İç Batı Anadolu Bölümü, Yozgat-Gemerek-Sivas üçgeni ile merkezi kısımları hariç İç Anadolu Bölgesi,Batı Karadeniz Bölümü'nde Bolu- Kastamonu hariç iç kesimler ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısı meydana getirir.Ayrıca istisna olarak Iğdır Ovası'nda da yetişme devresi Nisan'ın ilk yarısından itibaren başlamaktadır.-Nisan'ın ikinci yarısından sonra 9° C sıcaklığa erişen yerler Bolu-Kastamonu çevresi, Yozgat-Gemerek-Sivas üçgeni ve çevresi ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğu yarısı olarak sıralanabilir.Burada da Erzurum ve Kars civarında yetişme devresi Nisan ayından sonra başlayarak, istisnai bir durum oluşturur.

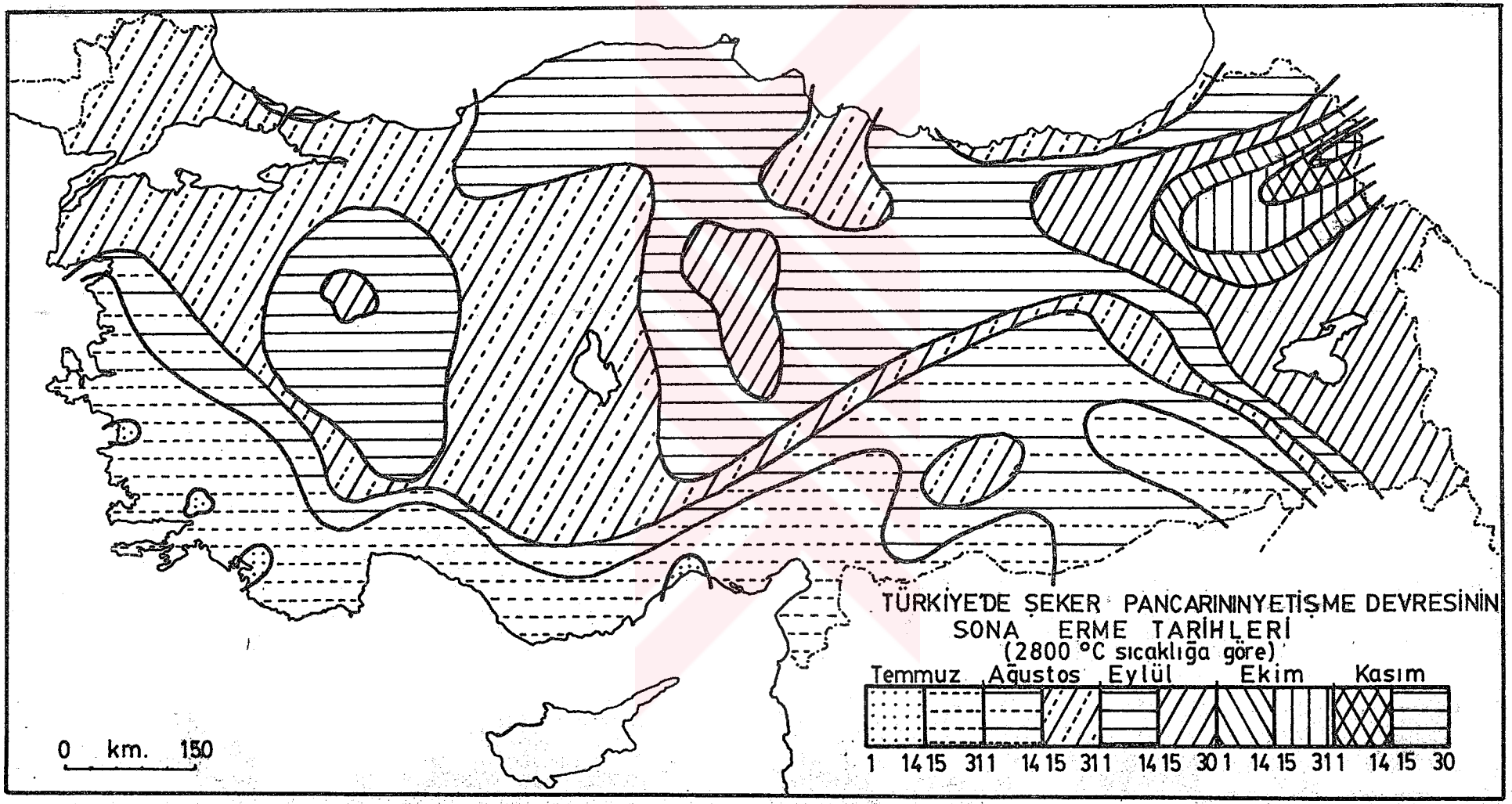
Sıcaklık bakımından ele alınan muhtemel yetişme devresi başlangıç tarihlerinde, aynı zamanda tarlaların diğer şartlar bakımından da ekim ve çimlenmeye uygun olması gerekmektedir.

Bitkiler yetişebilmeleri için yetişme devresi- esnasında belli miktarlarda bir sıcaklık birikmesine, başka bir değişle belli bir toplam sıcaklığa ihtiyaç gösterirler.Sıcaklık toplamı yetişme devresi içindeki günlük ortalama sıcaklıkların bütünüdür

(DÖNMEZ, 1985: 8). Şeker pancarının yetişme devresinin başlangıcından itibaren 2800° C toplam ortalama sıcaklığa eriştiği tarihte, yetişme devresinin bittiği ve pancarın hasata hazır olduğunun kabul edildiği daha önce de belirtilmişti (Harita 16). Yetişme devresinin Mart'tan önce başlatılması toplam ortalama sıcaklıkların 2800°C'ye eriştiği gün sayısının çok artamasına yani yetişme devresi süresinin uzamasına neden olmaktadır.Bu hatanın giderilmesi için, ekimin muhtemel başlama tarihleri de gözönüne alınarak, bu yerlerde yetişme devresinin 1 Mart'ta başladığı varsayılmıştır.Böylece yapılan hesaplamalarda gerçeğe daha yakın değerlerin tesbit edildiği söylenebilir.

Türkiye'de güneyden kuzeye, batıdan doğuya doğru gidildikçe pancar daha geç olgunlaşır.Öyle ki bu kritere göre Erzurum, Sarıkamış ve Kars çevresinde yetişme devresi içinde gerekli sıcaklık toplamı sağlanamadığı için, şeker pancarı ziraatinin de yapılmasının imkânsız olduğu sonucuna varılabilir.Oysa şeker pancarının olgunlaştığını kabul ettiğimiz 2800°C toplam ortalama sıcaklık, gün uzunluğuna ve güneşten gelen radyasyon miktarının fazla olmasına bağlı olarak buralarda da sağlanabilmektedir.

Şeker pancarı asıl Ege Bölümü,Akdeniz Bölgesi'nin önemli bir kesimi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Mardin- Midyat eşiğine civar olan yerlerde, Ağustos ayına kadar olgunlaşmaktadır.Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Adıyaman ve çevresi hariç 15 Ağustos'a kadar süren yetişme devresi, Marmara Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi'nin batı yarısı Samsun ve hinterlandı ile Adıyaman ve çevresinde Ağustos'un sonunu bulur. Şeker pancarı üretim bölgeleri dışında

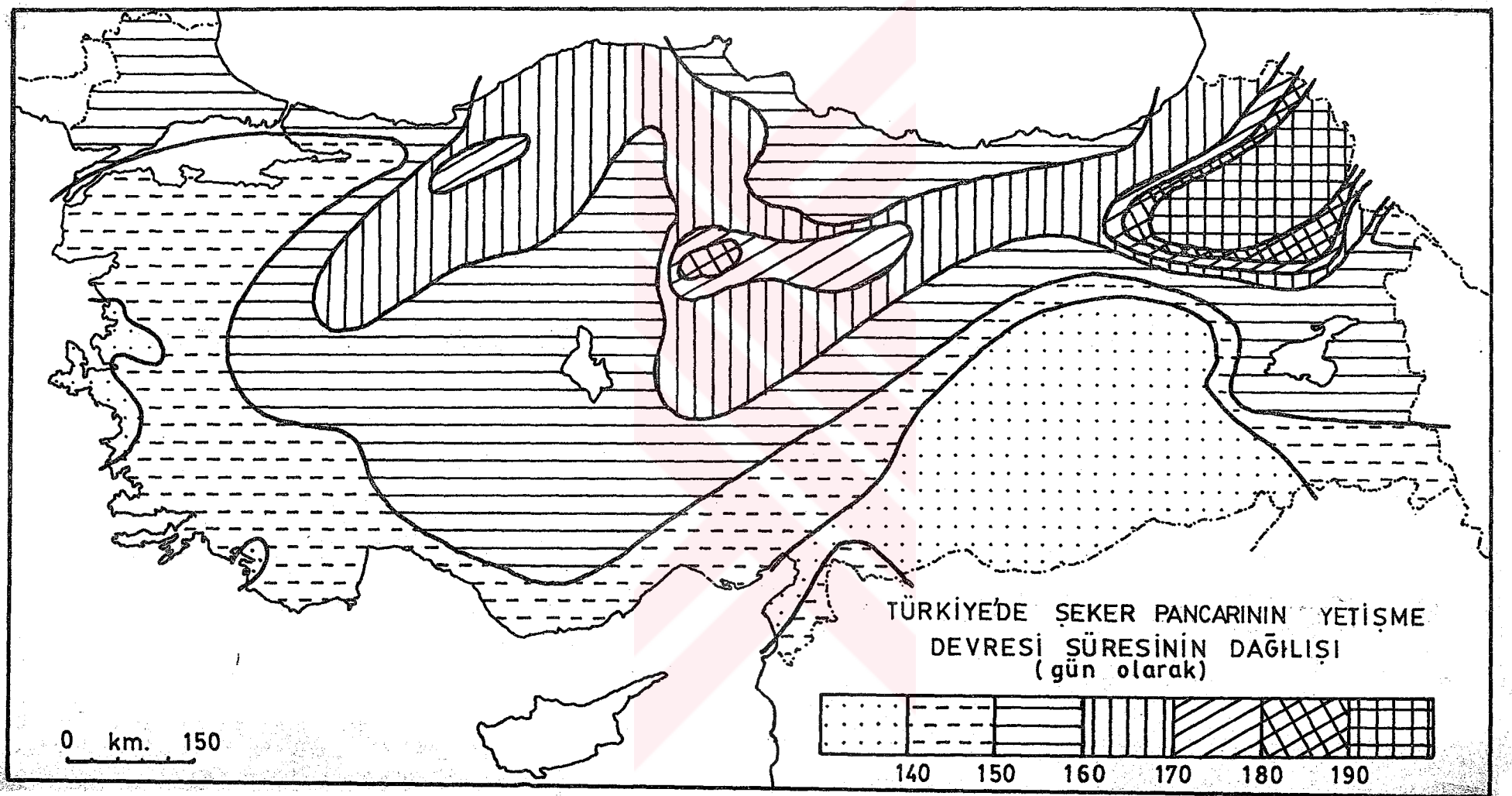

TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARININYETİŞME DEVRESİNİN
SONA ERME TARİHLERİ
(2800 °C sıcaklığa göre)
Temmuz
Ağustos
Eylül
Ekim
Kasım
1 14 15 31 1 14 15 31 1 14 15 30 1 14 15 31 1 14 15 30
0 km. 150

Harita 16

kalan Doğu Karadeniz Bölümü'nün kıyı kesiminde de şeker pancarının teorik olarak Ağustos sonuna kadar olgunlaştığı söylenebilir. Kütahya ve çevresi hariç İç Batı Anadolu Bölümü, Batı Karadeniz Bölümü, İç Anadolu Bölgesi'nin doğusu ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısı ve Karadeniz Bölgesi'nin Samsun çevresi ile kıyı kesimleri dışındaki yerlerde Eylül'ün ilk yarısında; Kütahya çevresi, Sivas, Gemerek ve Yozgat çevreleri ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğu yarısında ise Eylül'ün ikinci yarısından itibaren yetişme devresi sona erer. Daha önce de belirtildiği gibi, Erzurum - Kars Bölümü'nde ise olgunlaşma Eylül'den sonra gerçekleşmektedir.

Türkiye'de şeker pancarının yetişme devresinin süresi de diğer iki haritada olduğu gibi, güneyden kuzeye ve batıdan doğuya doğru uzar (Harita 17). Yetişme devresinin en uzun olduğu yerler ile en kısa olduğu yerler arasındaki fark iki aya yakındır.Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin bir kısmında şeker pancarının muhtemel olgunlaşma süresi 140 günün altındadır. En uzun yetişme devresi süresine Erzurum - Kars yöresinde ihtiyaç vardır.Türkiye'de şeker pancarı üretilen alanlarda ortalama 150-170 gün içerisinde sıcaklık bakımından olgunlaşma gerçekleşebilir.

Şeker pancarının sıcaklık isteğinin yanında önemli bir diğer isteği de su'dur.Yağışın en az 500 - 600 mm. arasında olduğu yerlerde şeker pancarı kolaylıkla yetişir.Ancak sözkonusu yağışın uygun mevsimde düşmesi de gereklidir.Eğer bu kadar yağış yoksa veya uygun mevsimde düşmüyorsa, sulama gerekir.Türkiye'de pancar üretimi yapılan yerlerde yağışlar çoğunlukla 500 mm.nin altındadır.İç Anadolu Bölgesi'nin merkezi kısmı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneyi ve Iğdır ovası ile çevresi, yağışların

TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARININ YETİŞME
DEVRESİ SÜRESİNİN DAĞILIŞI
(gün olarak)
140
150
160
170
180
190
0 km. 150

Harita 17

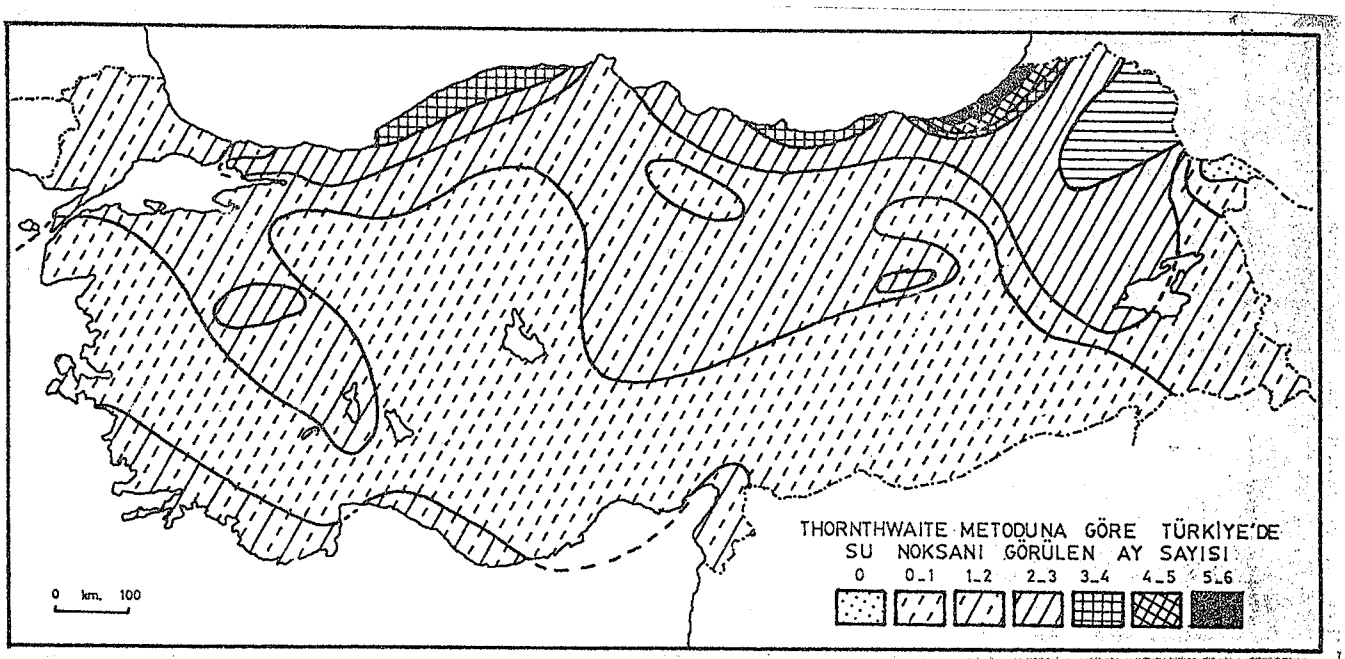
400 mm.nin altında olduğu yerlerdir.Ancak bu kesimler günümüzde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneyi hariç önemli şeker pancarı üretim sahalarıdır.Bunun nedeni de şeker pancarı ziraatinin sulamalı şartlarda yapılmasıdır.Yağışın yüksek değerlere eriştiği yerler, Karadeniz kıyıları ve Akdeniz kıyı şeridi ile dağlık alanlardır.Karadeniz kıyı kesimi çoğunlukla çay, mısır, fındık gibi ürünlere, Akdeniz kıyı kesimi ise narenciye ve muz gibi ürünlerin ziraatine veya seracılığa ayrılmış. 1000 mm.nin üzerinde yağış alan yerlerin bir kısmı ise şeker pancarı üretim sahalarının dışında kalan dağlık alanlardır.Yağışı 500-1000 arasında olan yerlerde şeker pancarının her hangi bir zorlukla karşılaşılmadan yetiştirilebilmesi beklenilebilir.Oysa yağışın mevsimlere düzenli dağılmamış olması, özellikle yetişme devresinin kurak geçmesi sulamayı buralarda da zorunlu hale getirmektedir.Türkiye'de sadece Adapazarı, Susurluk, Suluova, Havza, Vezirköprü, Taşköprü, Kastamonu, Merzifon, Kavak ve Çarşamba'da yaz yağışlarının miktarı şeker pancarı ziraatine uygundur (ER, 1988: 16).Ancak sadece Adapazarı yöresinde şeker pancarı sulama ihtiyacı duyulmadan yetiştirilmektedir (BILGIN, 1989: 28). Ülkemizde su ihtiyacı genellikle Haziran ortalarına kadar yağışla ve normal olarak karşılanır.Pancarın esas büyüme dönemi olan Temmuz-Ağustos aylarında yağış yok denecek kadar azdır.Pancarın gelişimini ve verimini garantiye almak için gerekli su, sulamayla verilmek zorunluluğundadır.Masraflı ve su kaynağına bağlı olması nedeniyle sulama her zaman istenildiği gibi yapılamamaktadır. Böylece yıllık yağış miktarı o yıl pancar verimini, dolayısıyla kalitesini de etkilemektedir.Yapılan çalışmalar yetişme devresi boyunca Ankara, Erzu-

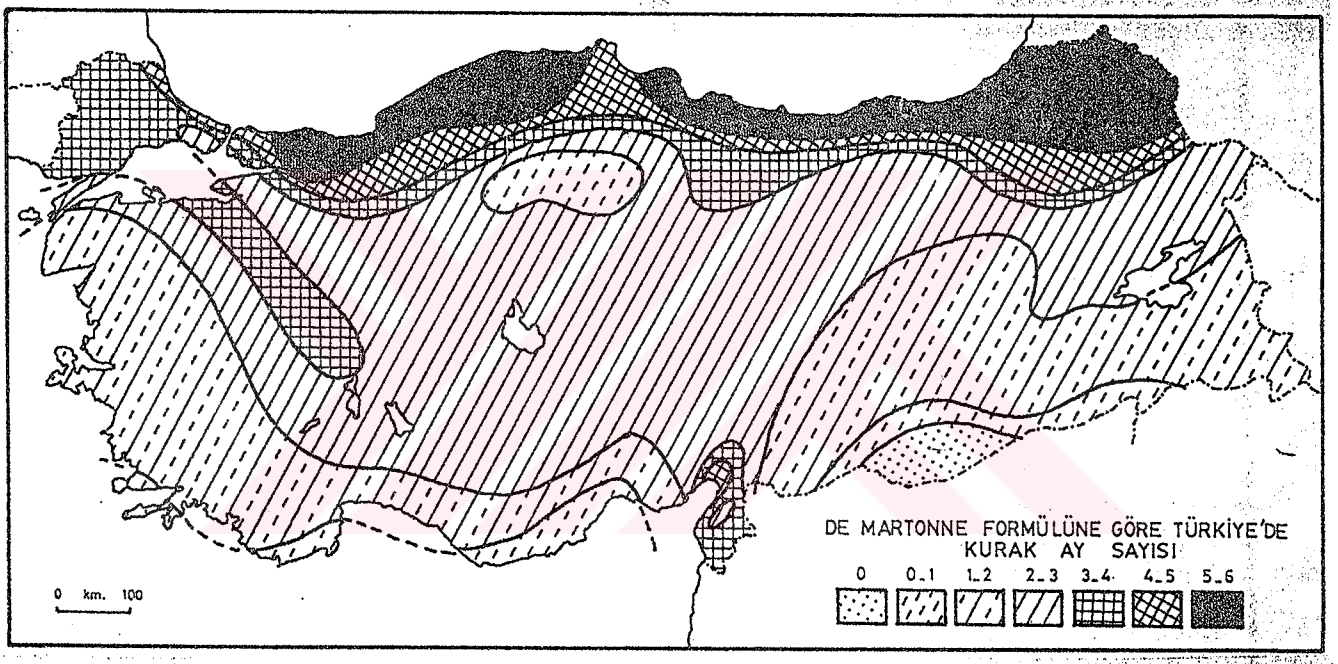
rum ve Eskişehir'de 4'er, Konya'da 6 ve Malatya'da ise 8 defa sulamaya ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir (ELVERENLİ, 1986b: 8).

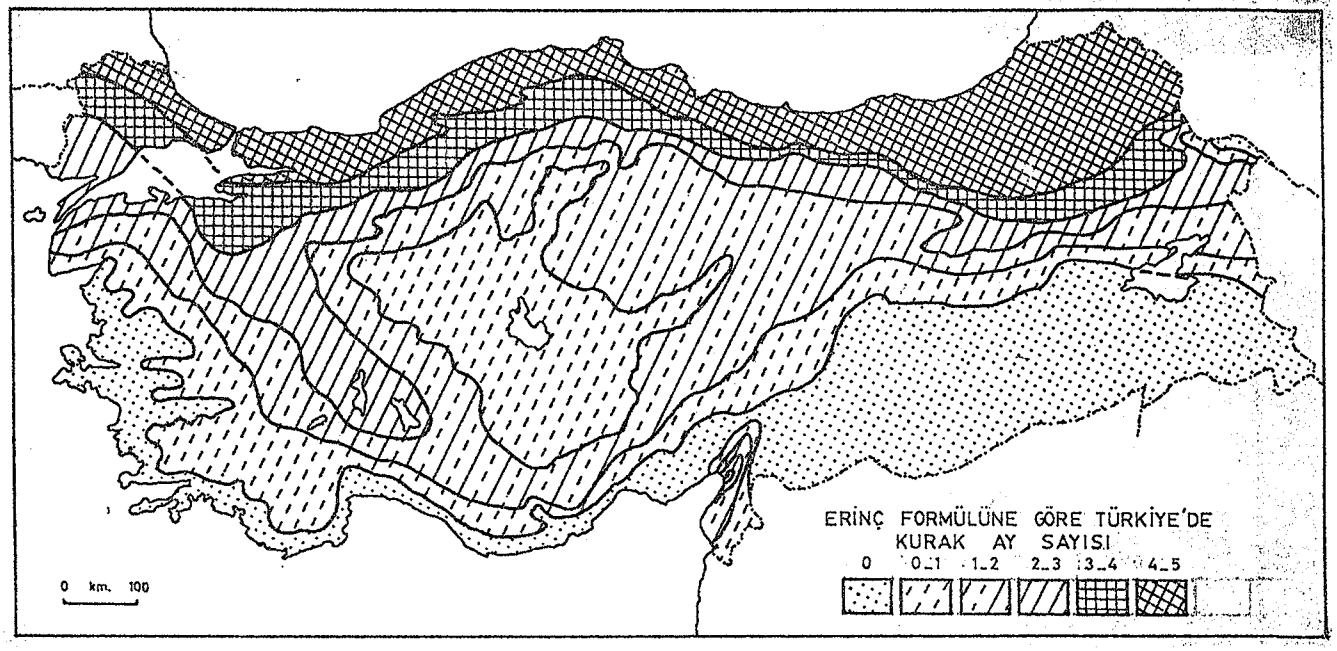
Yağış ve sıcaklık ile ilgili değerlerden ayrı ayrı bir sonuç çıkarmanın güçlüğü nedeniyle, bu iki değişkenin kullanıldığı çeşitli yöntemlerle, Türkiye'de kuraklık belirlenmeye çalışılmıştır.Bunların başlıcaları,sıcaklık evapotranspirasyon ve yağışla evapo. arasındaki ilişkiler üzerine kurulmuş olan Thornthwaite; aylık yağışın aylık sıcaklığa oranına dayanan de Martonne; aylık yağışın aylık ortalama maksimum sıcaklığa oranını esas alan Erinç metodlarıdır.Her üç metodun ayrı ayrı uygulanmasıyla elde edilen haritalardan görüleceği gibi kurak ay sayısı kuzeyden güneye doğru artmaktadır (Harita 18). De Martonne'un aylık kuraklık indis formulü ile Erinç'in yağış etkinlik indis formülüne göre Türkiye'nin büyük bir kısmında kurak ay sayısı 3 aydır.Thorntwaite metodunda ise bu süre 5 aya kadar çıkmaktadır.Ancak her üç metodun da ortak yanı, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarının kurak aylar olarak ortaya çıkması ve bu ayların yatişme devresi içinde yer almasıdır. Bu durum şeker pancarı ziraatinde büyük önem taşır.

Şeker pancarının fizyolojisine ve ziraatine doğrudan tesir eden bir diğer iklim faktörü de rüzgârdır.Su ihtiyacının artmasına veya azalmasına neden olan rüzgâr,ekim döneminde rüzgâr erozyonunu arttırdığı gibi, ıslak toprakların çabuk tava gelmelerine de neden olur.Rüzgâr şartları bakımından Türkiye'nin başlıca özelliği kışın kutbî, yazın da tropikal kökenli hava kütleleriinin etkisi altında kalmalarıdır (ERİNÇ, 1969: 295 vd.).

Kış mevsiminde Türkiye'ye kuzeybatıdan deniz kökenli ılık kutbî hava kütlesi (mPW) ile kuzeydoğudan sokulan kara kökenli

THORNTHWAITE METODUNA GÖRE TÜRKİYE'DE
SU NOKSANI GÖRÜLEN AY SAYISI
0 0_1 1_2 2_3 3_4 4_5 5_6
0 km. 100

DE MARTONNE FORMÜLÜNE GÖRE TÜRKİYE'DE
KURAK AY SAYISI
0 0_1 1_2 2_3 3_4 4_5 5_6
0 km. 100

ERİNÇ FORMÜLÜNE GÖRE TÜRKİYE'DE
KURAK AY SAYISI
0 0_1 1_2 2_3 3_4 4_5
0 km. 100

Harita 18

soğuk kutbî hava kütlesi (cPK), kuzeyden itibaren etkili olur.Akdeniz kıyılarının batı kesiminde deniz kökenli ılık tropikal hava kütleleri (mTW) ve doğusunda kara kökenli ılık tropikal hava kütleleri (cTW) kış mvsimi boyunca hakimdir.Bunun sonucunda kış mevsimini karaterize eden siklonik hava şartları, frontal yağışlar, birbirini takip eden sıcak ve soğuk devreler meydana gelir.Bu, özellikle, kıyı kesimlerinde her zaman gerçekleşirken, İç ve Doğu Anadolu Bölgesi gibi denizden uzak kısımlar kutbî hava kütlesinin tesirinden daha geç ve daha az kurtulurlar.Bu nedenle iç kesimlerde iklim, genellikle daha karasal bir karaktere sahiptir.Yaz mevsiminde deniz kökenli kutbî hava kütlesi (mP) ve kara kökenli kutbî hava kütlesi (cP) çok kuzeye çekilmiştir.Sonuç olarak ülke, yazın tamamiyle tropikal hava kütlelerinin hakimiyeti altında kalır.Batı ve kuzeybatı kesimler Atlantik üzerinden gelen deniz kökenli tropikal hava kütlelerinden (mT), güney ve güneydoğuda kara kökenli tropikal hava kütlelerinden (cT) etkilenirler.Şeker pancarı ziraati bakımından yaz mevsiminde esen rüzgârlar daha büyük önem taşırlar.Tropikal kökenli hava kütlelerine bağlı olarak oluşan bu rüzgârlar, yetişme devresi içinde buharlaşmanın artmasına neden olurlar.Bu durum su ihtiyacının daha da artmasına yol açar.Yaz devresinde yağışların daha az olduğu gözönüne alınacak olursa, yetişme devresininin yaz mesimine rastlayan kesiminde sulama zorunluluğunun boyutları daha da belirginleşir.Bu şartlarda toprak özelliklerine bağlı olarak yapılabilecek en iyi sulama, tabiatı taklit şeklinde, yağmurlama metodu ile yapılanıdır (VANLI, 1977 - 1980: 19).

Şeker pancarı toprak açısından en iyi gelişme ortamını derin

yapılı, iyi drene olan,tınlı, gıda maddelerince zengin ve bol humuslu topraklarda bulmaktadır.Bu toprak özellikleri ise çoğunlukla ova ve ova kenarlarındaki düzlüklerde yer almaktadır.Türkiye'de şeker pancarı ekim sahalarındaki toprakların büyük çoğunluğu kireç bakımından çok zengindir ve % 97'sinin reaksiyonu hafif alkali ve alkalidir. Bu toprakların pH'ları 7 - 9 arasında değişir (GÜRAY, 1968: 55).Toprak pH'ları bölgeden bölgeye, yöreden yöreye de değişmektedir.Örnek olarak Eskişehir ve Çumra ovalarında pH 8.2 - 8.6 arasında olan toprak reaksiyonu, Etimesgut'ta pH 7.9-8.5,Karacabey'de pH 7.5-8.3,Manyas'ta ise pH 7.4 - 8.1'e kadar düşmektedir. (YAVUZ, 1970: 17 - 18).Toprak pH'sındaki bu değişmenin bir nedeni de bir önceki sene ekilen bitkinin türüdür. Sulamaya ihtiyaç duyulmadığı için ayrı bir önemi olan Adapazarı ovasındaki şeker pancarı üretim sahaları, taban arazi üzerinde yayılır.Taban arazi topraklarını genç ve hidromorfik alüvyal topraklar temsil etmektedir (EREL, 1974: 36).

1.2.2.Şeker Pancarının Hastalık ve Zararlıları:

Şeker pancarı üretiminde, yıl içindeki hava şartlarının uygun olup olmaması yanında etkili bir faktör de hastalık ve zararlıların yaptıkları tahribattır.Şeker pancarı hastalıklarını virüs, bakteri ve mantarlar meydana getirir.Virüs nedeniyle oluşan hastalıklara sarılık virüsleri, pancar hastalığı, mozaik virüsü, kıvırcık yaprak virüsü ve Curly top hastalığı örnek gösterilebilir. Bakteriler daha çok kök yanıklığı, pancar kök uru, pancar veremi, pancar kuyruk çürüklüğü ve ıslak çürüklüğü adı verilen hastalıkları oluştururken, mantarlar ise pancar yaprak lekesine (Cercospora beticola Sacc.),şeker pancarı mildiyösü (Peronospora schachtii) ve küllenmeye neden olurlar.Pancar virüsleri için

ilaçlı mücadeleden çok, kültürel mücadele daha etkilidir.Virüs hastalıklarına dayanıklı türlerin kullanılması, ekim nöbeti yapmak, virüs taşıyan böcekler ile savaşmak ve pancar tarı - mı için gerekli olan teknik işlemleri en iyi şekilde yerine getirmek uygun mücadele yollarıdır. Bakterilerle mücadele için hastalıklı bitkiler tarlalardan uzaklaştırılarak imha edilmeli, ekim nöbeti uygulanmalı, toprak iyi havalandırılmalı, çapaya önem verilmeli ve drenajın çok iyi olmasına gayret gösterilmelidir.- Mantarların yok edilmesi için ise fungusitlerin kullanılması gerekmektedir (JOHNSON, vd.,1977: 239 - 308, ER, 1988: 35 - 37).Bu hastalıklar bulaştıkları sahalarda büyük zararlara neden olabilirler. 1891 - 1919 yılları arasında A.B.D.'nde Utah ve Idaho eyaletlerinde Curly top hastalığı yüzünden 10 fabrika kapanmak zorunda kalmış, bir kısmı başka yerlere nakledilmiş,bir kısmı ise terk edilmiştir(JOHNSON vd.1977:312).Bu olay hastalıkların yol açabileceği zararların boyutları hakkında belirgin bir örnek meydana getirmektedir.

Şeker pancarında hastalık yapan bu etmenlerden başka, bazı zararlılar da büyük tahribata neden olmaktadır.Şeker pancarı en çok nematodtan zarar görür.Bundan başka kırkayaklar, yaprak bitleri, atomarya, pancar sineği, yay kuyruklular, tripsler, yaprak pireleri, pancar güvesi, toprak kurtları, bozkurtlar ve danaburnu'ları da pancar zararlıları arasında yer alırlar.Gerek hastalıklar gerekse zararlılarla olan mücadele, pancar üretiminde başarının şartlarından biridir ve bu nedenle sürekli zirai mücadelenin yapılması gerekmektedir.

1936 yılında Trakya ve Adapazarı şeker pancarı üretim sa-

halarında yayılış gösteren Cercospora zararına karşılık önlem alınmasının gerekliliği bir kez daha ortaya çıkınca, ilk defa 1939 yılında Eskişehir'de münavebe uygulamasına başlanılmıştır. Bunu 1940 yılında Alpullu ve Uşak şeker pancarı üretim sahalarında, 1941 yılında da Turhal şeker fabrikasının ekim alanlarında münavebeye geçilmesi izlemiştir.Bu mücadeleye ait sayısal veriler ancak 1952 yılından itibaren mevcuttur (Tablo 6).Mücadeleye rağmen zarar gören sahalar eğer zaman uygunsa yeniden ekilmekte ve yine ürün almak mümkün olmaktadır.

Mücadele yapılan alanların toplam ekim sahalarına oranlarının ele alındığı tabloda 1970 öncesine ait düşük değerler tarımsal mücadelenin yetersizliğini, yüksek değerler ise aynı sahada tekrarlanan ziraî mücadeleyi ifade etmektedir.Oysa 1970 sonrasında değerlerdeki düşme daha çok mücadelede başarılı olunarak mücadele yoğunluğunun azaltılmasıyla ilgilidir.Ancak bazı yıllarda zararlıların gelişmesine uygun ortam şartlarının ortaya çıkmasıyla daha fazla mücadeleye gerek duyulmaktadır.Mücadele çoğunlukla başarılı olunmakla beraber bazen de yenik düşülmekte, fakat daha sonraki yıllarda yine şeker pancarından yüksek verim almak mümkün olmaktadır.

1.2.3. Şeker Pancarı Ziraatini Etkileyen Beşeri Faktörler:

Bir kültür bitkisi olan şeker pancarının üretiminin orta iklim kuşağında yayılışını ve bunun hangi boyutlarda olacağını fiziki faktörler değil, beşeri faktörler belirlemektedir.Uygun iklim şartları toprak özellikleri ve arazi olmadan üretim yapılmazsa da, insan şeker pancarının üretildiği sahaların yayılışını sınırlandırarak, yaygınlaştırarak, yoğunlaştırarak veya bir saha için üretilen bir ürün olmaktan çıkararak, üretimin dağılışında

Tablo 6: Şeker Pancarı Ziraatinde Zirai Mücadele (1952-1989) (Hektar)

YILLAR	EKİMİ YAPILAN	MÜCADELE EDİLEN	%	HASAT EDİLEN
1952	49855	18840	37.7	48020
1953	53453	10756	20.1	52601
1954	71245	22105	31.0	70303
1955	97449	36196	37.1	95048
1956	122358	49102	40.1	119509
1957	148265	91350	61.6	143908
1958	143521	63841	44.4	140119
1959	166993	85644	51.2	164065
1960	205775	131669	63.9	202902
1961	134263	121746	90.6	130351
1962	127939	119440	93.3	125739
1963	136634	131137	95.9	134554
1964	188215	167895	89.2	186722
1965	160690	197857	123.1	157733
1966	153252	112212	73.2	152540
1967	149578	109978	73.5	148890
1968	126527	171023	135.1	124698
1969	102634	119942	116.8	101908
1970	123838	95770	77.3	123016
1971	159013	87821	55.2	158497
1972	149468	121277	81.1	148289
1973	154119	96314	62.4	153204
1974	187077	117561	62.8	184959
1975	214534	97787	45.5	212530
1976	248326	123815	49.8	247808
1977	249566	127624	51.1	248937
1978	276972	135599	48.9	275905
1979	269584	133910	49.6	267559
1980	269358	111985	41.5	263384
1981	360320	172418	47.8	358230
1982	372312	121273	32.5	371400
1983	360314	194330	53.9	358831
1984	353327	163821	46.3	350191
1985	322449	229296	71.1	319598
1986	349177	206260	59.0	347364
1987	391592	184424	47.0	384886
1988	317253	164768	51.9	315897
1989	353490	187902	53.1	339731

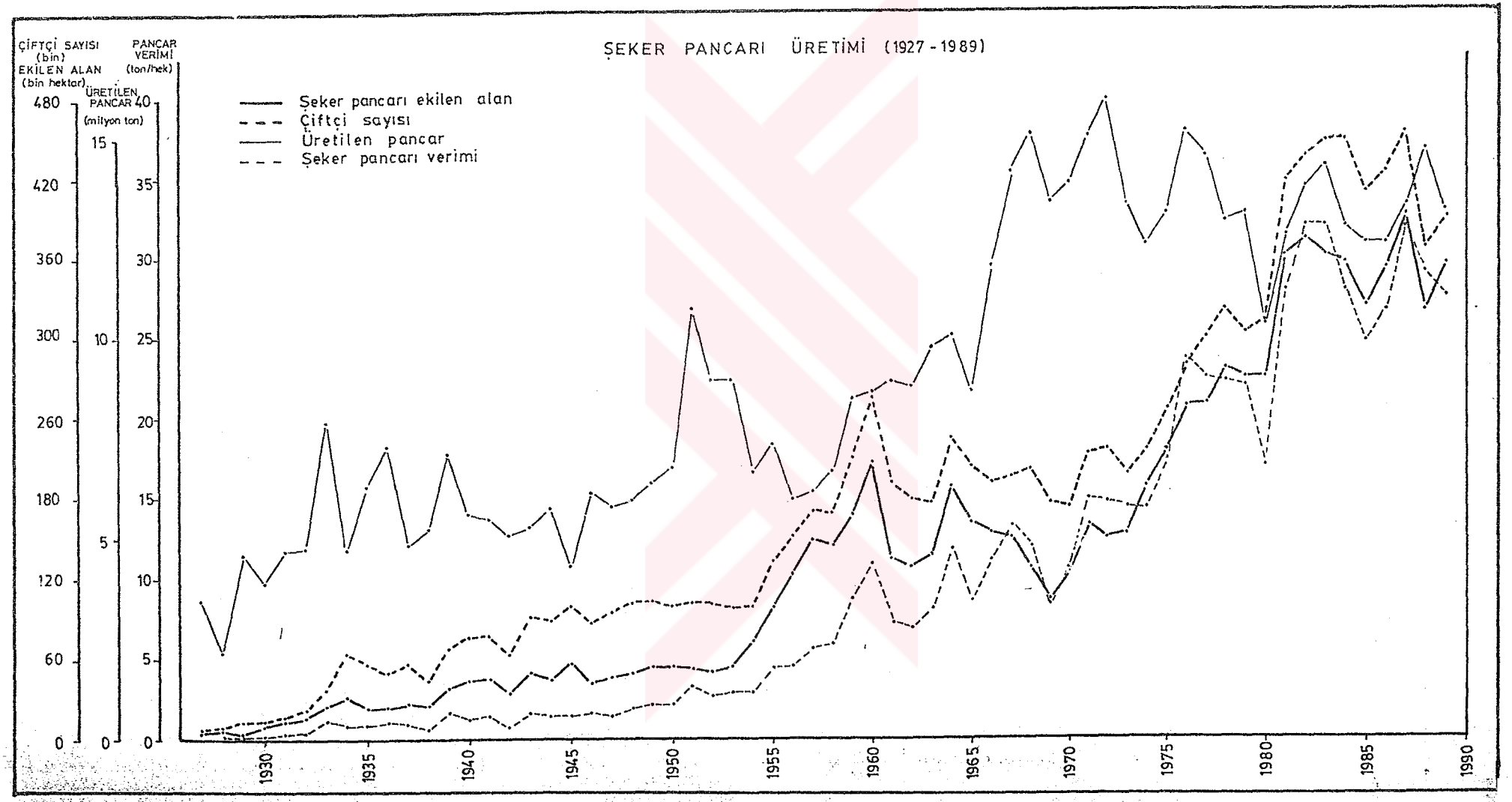
KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

önemli ölçüde etkili olmaktadır.

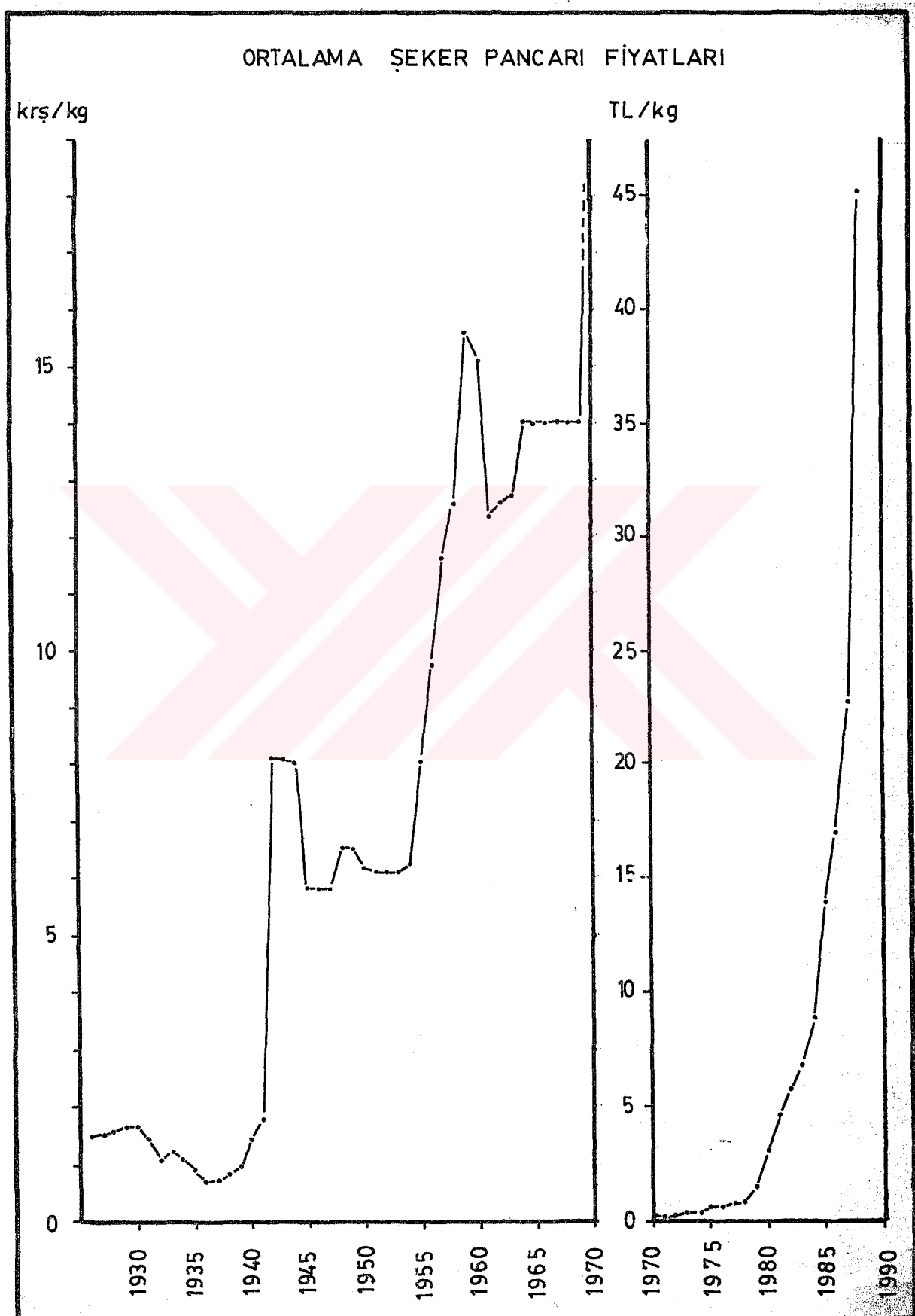
Şeker pancarının yetiştirilmesini etkileyen beşeri faktörler;şeker pancarı fiyatları, bir önceki yıla ait ürünün bol veya az olmasının yarattığı psikolojik etki, diğer ürünlere nazaran şeker pancarının kârlılık durumu gibi faktörlerdir.Fiziki ve beşeri faktörler, şeker pancarı eken çiftçi sayısı, şeker pancarı ekilen alan ve şeker pancarı üretimi üzerinde doğrudan, şeker pancarı ve şeker verimleri üzerinde ise dolaylı bir etkiye sahiptirler [18] .

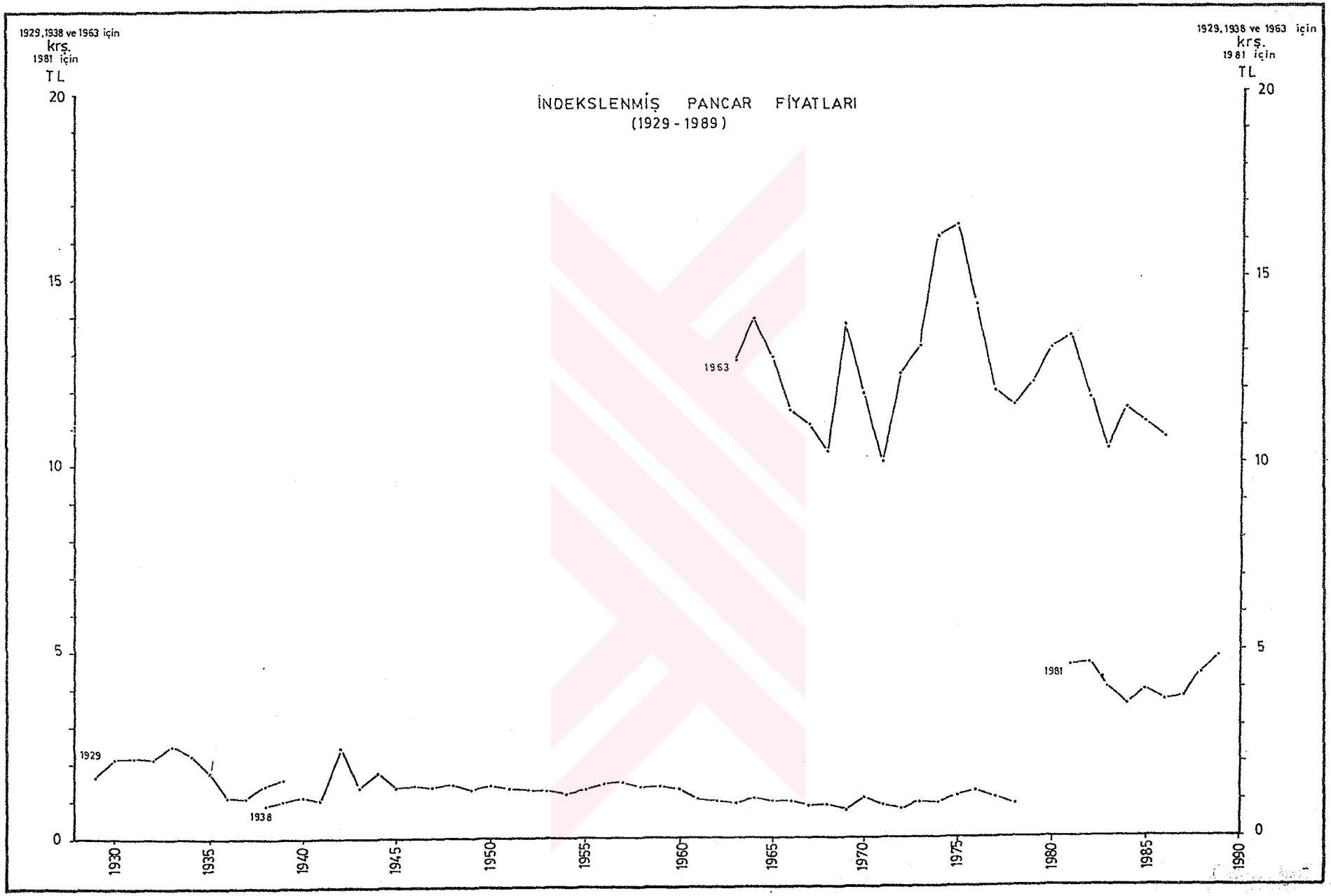
[18] Şeker pancarı üretiminde kullanılan çeşitli üretim kavramlarını açıklamak, konunun daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. Fabrikaların planlanan şeker üretimini gerçekleştirebilmesi için, fabrika üretim sahasının ne kadarında ekim yapılacağının belirlenmesi ve dağılımının ortaya konulması " fabrikaların iş programı" nı oluşturmaktadır.Bu sahalarda şeker pancarı ekmek isteyen çiftçilerle yapılan antlaşmalar vasıtasıyla iş programının gerçekleştirilmesine çalışılır.Citfçilerle yapılan antlaşmalara bağlı olarak ortaya çıkan pancar ekimi yapılacak alanlara "taahhüt edilen alan" denir. Bu alanın bir kısmına çiftçi tarafından şeker pancarı ekimi yapılmaz.Çiftçinin şeker pancarı ektiği alana " pancar ekilen alan" adı verilir.Şeker pancarı ekilen alanların bir kısmından tüm mücadelelere rağmen veya hava şartları nedeniyle ürün almak mümkün olmaz.Hasat edilebilen tarla yüzölçümüne "ürün alınan alan" adı verilir.Üretilen şeker pancarının ağırlığı hakkında da birden fazla kavram vardır.Çiftçi tarfından ürün kantara getirildiğinde tartılarak teslim alınan pancara "tesellüm edilen pancar" denir.

ŞEKER PANCARI ÜRETİMİ (1927-1989)
ÇİFTÇİ SAYISI (bin)
EKİLEN ALAN (bin hektar)
ÜRETİLEN PANCAR (milyon ton)
PANCAR VERİMİ (ton/hek)
Şeker pancarı ekilen alan
Çiftçi sayısı
Üretilen pancar
Şeker pancarı verimi
480
420
360
300
260
180
120
60
0
15
10
5
0
40
35
30
25
20
15
10
5
0
1930
1935
1940
1945
1950
1955
1960
1965
1970
1975
1980
1985
1990

Şekil 10

ORTALAMA ŞEKER PANCARI FİYATLARI
krş/kg
TL/kg
0
5
10
15
0
5
10
15
20
25
30
35
40
45
1930
1935
1940
1945
1950
1955
1960
1965
1970
1970
1975
1980
1985
1990

Şekil 11

1929,1938 ve 1963 için
krş.
1981 için
TL
İNDEKSLENMİŞ PANCAR FİYATLARI
(1929 - 1989)
1929,1938 ve 1963 için
krş.
1981 için
TL
20
15
10
5
0
1963
1981
1929
1938
1930
1935
1940
1945
1950
1955
1960
1965
1970
1975
1980
1985
1990

Şekil 12

Tablo 7: Türkiye'de Şeker Pancarı Üretimi (1926-1989)

YILLAR	ÇİFTÇİ SAYISI	PANCAR EKİLEN ALAN (Hektar)	ÜRÜN TAŞIYAN ALAN (Hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	VERİM (ton/hek)
1926	-	719	542	4728	8.723
1927	6664	5016	3990	34931	8.755
1928	7179	6027	4919	27490	5.589
1929	12444	5421	4642	53518	11.529
1930	12709	9761	8920	88183	9.886
1931	16980	14115	13345	158510	11.877
1932	22753	16756	14858	178279	11.999
1933	38806	25071	24965	499276	19.999
1934	64740	32649	32470	384717	11.848
1935	56425	22667	21147	334046	15.796
1936	49953	23809	22605	409893	18.132
1937	55545	28077	26745	324173	12.121
1938	43751	23778	21022	274598	13.062
1939	67215	37745	35097	628161	17.898
1940	75316	42145	39403	550422	13.969
1941	76716	44213	41277	556190	13.474
1942	62544	33835	29481	376386	12.767
1943	91271	48223	45976	604832	13.155
1944	87582	43499	39096	561931	14.373
1945	98316	56186	52101	552412	10.603
1946	85695	41540	40061	614869	15.348
1947	93939	45014	41090	589423	14.345
1948	101428	48889	47804	707999	14.810
1949	102338	52129	51209	817679	15.967
1950	97400	52151	50953	855066	16.781
1951	102413	51649	50760	1363263	26.857
1952	100585	49855	48020	1068938	22.260
1953	96655	53453	52601	1170352	22.250
1954	98103	71245	70303	1164016	16.557
1955	131828	97449	95048	1736408	18.269
1956	150761	122358	119509	1791192	14.988
1957	170132	148265	143908	2206357	15.332
1958	177345	143521	140119	2338280	16.688
1959	209653	166993	164065	3468826	21.143
1960	254870	205775	202902	4354841	21.610
1961	189650	134263	130351	2877122	22.072
1962	178495	127939	125739	2730931	21.719
1963	175108	136634	134554	3280715	24.382
1964	223575	188215	186722	4705787	25.202
1965	202719	160690	157733	3421360	21.691
1966	189016	153252	152540	4422085	28.990
1967	194039	149578	148890	5253492	35.285
1968	200516	126527	124698	4715578	37.816
1969	173331	102634	101908	3356472	32.936
1970	170296	123838	123016	4253631	34.578
1971	211651	159013	158497	5956178	37.579
1972	215508	149468	148289	5896042	39.760
1973	199096	154119	153204	5095157	33.257
1974	215474	187077	184959	5707147	30.856
1975	244406	214534	212530	6948637	32.695
1976	276305	248326	247808	9406150	37.957
1977	298893	249566	248937	8994906	36.133
1978	318259	276972	275905	8836818	32.029
1979	302874	269584	267559	8759726	32.736
1980	311609	269358	263384	6766017	25.689
1981	415820	360320	358230	11165105	31.167
1982	434965	372312	371400	12732461	34.282
1983	446518	360314	358831	12769569	35.587
1984	447745	353327	350191	11108375	31.721
1985	409768	322449	319598	9830060	30.758
1986	423091	349177	347364	10662346	30.695
1987	453682	391592	384886	12717321	33.042
1988	364803	317253	315897	11534153	36.512
1989	384097	353490	339731	10928903	32.169

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

Tablo 8:Türkiye'de Ortalama Pancar Alım Fiyatları (1929-1989)

YILLAR	ORTALAMA PANCAR FIYATI (TL/kg)	İNDİSLENMİŞ PANCAR FİYATI 1929	1938	1963	1981
1929	0.0166	0.0166			
1930	0.0163	0.0214			
1931	0.0142	0.0218			
1932	0.0118	0.0210			
1933	0.0123	0.0251			
1934	0.0112	0.0219			
1935	0.0098	0.0175			
1936	0.0074	0.0119			
1937	0.0075	0.0115			
1938	0.0087	0.0142	0.0087		
1939	0.0099	0.0159	0.0097		
1940	0.0142		0.0113		
1941	0.0174		0.0099		
1942	0.0814		0.0239		
1943	0.0813		0.0137		
1944	0.0806		0.0175		
1945	0.0589		0.0132		
1946	0.0589		0.0137		
1947	0.0589		0.0136		
1948	0.0651		0.0139		
1949	0.0650		0.0129		
1950	0.0621		0.0137		
1951	0.0617		0.0127		
1952	0.0617		0.0126		
1953	0.0617		0.0124		
1954	0.0627		0.0113		
1955	0.0809		0.0136		
1956	0.0975		0.0141		
1957	0.1167		0.0142		
1958	0.1258		0.0133		
1959	0.1568		0.0138		
1960	0.1519		0.0127		
1961	0.1240		0.0101		
1962	0.1265		0.0097		
1963	0.1275		0.0094	0.1275	
1964	0.1409		0.0103	0.1392	
1965	0.1409		0.0095	0.1287	
1966	0.1409		0.0091	0.1228	
1967	0.1409		0.0084	0.1141	
1968	0.1409		0.0082	0.1106	
1969	0.1409		0.0076	0.1032	
1970	0.2000		0.0101	0.1372	
1971	0.2000		0.0087	0.1184	
1972	0.2000		0.0074	0.1003	
1973	0.3000		0.0092	0.1249	
1974	0.4100		0.0097	0.1314	
1975	0.5500		0.0118	0.1602	
1976	0.6500		0.0121	0.1638	
1977	0.7000		0.0105	0.1422	
1978	0.9000		0.0088	0.1198	
1979	1.4200			0.1153	
1980	3.1000			0.1215	
1981	4.5800			0.1312	4.58
1982	5.8600			0.1341	4.61
1983	6.7500			0.1182	4.07
1984	8.9600			0.1032	3.59
1985	13.9600			0.1149	3.91
1986	17.1100			0.1111	3.70
1987	22.8300			0.1067	3.74
1988	45.2700				4.40
1989	83.9900				4.82

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

Şeker pancarı üretiminde beşeri ve fizik faktörlerden kaynaklanan bazı devreler ayırt edilmektedir.Bu devreler şeker pancarı eken çiftçi sayısında, pancar ekilen alanlarda,şeker pancarı üretiminde şeker pancarı veriminde,ortalama şeker pancarı fiyatlarında ve indekslenmiş şeker pancarı fiyatlarında kendini göstermektedir (Şekil 10, 11 ve 12.;Tablo 7 ve 8)) Bu devrelerin en belirgin olduğu zamanlar, yeni fabrikaların kurulması, kapasite artışları veya şeker sanayiine siyasi iktidarın bakışına göre belirginleşen büyümelerle ayırt edilmektedir.-Sonuçta bunlar üretim politikalarına etki etmekte, dolayısıyla da şeker pancarı ziraatinin gelişmesini ve yayılmasını etkilemektedir.

Şeker pancarı üretiminde ayrılabilecek ilk devre 1927 - 1932 yılları arasında yer alır.Bu yıllarda sadece iki fabrika vardı.Hem çiftçiler hem de yöneticiler şeker pancarı üretiminde bir deneme devresi içindeydiler. 1927 yılında 6664 çiftçi, 5016 hektar alanda şeker pancarı ekmiş, 3990 hektar alandan pancar al-

---

Ancak bu pancarda yapışık olan çamur, taş vs. gibi istenmeyen maddeler de vardır.Bu gibi maddelerin firesi düşülerek bulunan pancar ağırlığına ödenecek bedele esas olması nedeniyle "bedeli ödenen pancar" denir.Bedeli ödenen pancarın tamamı aynı fabrika tarafından işlenmeyebilir.Fabrikalararası pancar nakillerinden dolayı fabrikanın aldığı pancar ile işlediği pancar miktarları arasında fark bulunmaktadır.Fabrikanın işlediği pancara "işlenen pancar" denir.Çalışmada aksi belirtilmediği takdirde üretim sahası, şeker pancarı taşıyan alanı ve üretilen pancar da bedeli ödenen pancarı ifade etmektedir.

mak mümkün olmuştur.Aynı yıl 34931 ton pancar üretilirken, pancar verimi 8755 ton/hektar, şeker verimi 1.294 ton/hektar olarak gerçekleşmiştir.Daha sonraki yıllarda pancar ziraatinin hızla yayılmasına da bağlı olarak şeker pancarı eken çiftçiler, ekilen alan ve alınan ürün miktarları artmıştır.Buna karşılık pancar üretiminde verim değerleri hava veya hastalık ve zararlı tahribatı nedeniyle devamlı salınımlar göstermiştir.Bazı yıllarda bu faktörlerin etkileri büyük ölçülere erişmiştir.Örnek olarak 1928 yılında Uşak Şeker Fabrikası hastalık ve zararlılar nedeniyle kampanya yapamayacak hale gelmiştir.Bununla birlikte, bazı yıllarda fiziki şartların elverişliliği yanında, hastalık ve zaralılarla mücadelede başarılı olunması rekor düzeyde verimin artmasına yol açmıştır.1933 yılı şeker pancarı için verimin rekor düzeyde olduğu yıllardan biridir.Verim 19.9 ton/hektara kadar yükselmiş, bu değer 1950'lere kadar bir daha aşılamamıştır.

Türkiye'de şeker pancarı üretiminin başladığı ilk yıllarda münavebenin uygulanmaması nedeniyle verim sürekli olarak düşmüş, gerekli şeker pancarı ise yeni üretim sahalarının açılmasıyla karşılanabilmiştir.Çünkü münavebe ile toprağın gerekli maddelerce zenginlişmesi, hastalık ve zararlıların olumsuz etkilerinin azaltılması sağlanmış olmaktadır.Bu yıllarda ihtiyaç duyulan şeker pancarı üretimini garantileyebilmek için pancara "iyi" fiyatlar verilmiştir. Pancar fiyatlarında değer olarak bir düşme söz konusu olmasına rağmen, genel fiyat seviyesi ile karşılaştırıldığında bu değerlerin yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

1930'lu yıllarda önce Eskişehir, ardından da Turhal şeker fabrikalarına yakın ziraat sahalarında deneme amacıyla şeker pan-

carı üretimine başlanılmıştır. 1934'te 65 bin dolayında çiftçi tarafından 32.6 hektar sahada üretim yapılmış, 384.7 bin ton şeker pancarı elde edilmiştir.Aynı yıl pancar verimi 11.8 ton/hektar, şeker verimi 1.8 ton/hektar olarak gerçekleşmiştir.Ancak 1932 yılına kadar süren pancara "iyi " fiyat verilmesi uygulamasından bu yıldan sonra vazgeçilmiştir. Ödenen bedeller de 1936 yılına kadar gerçek gelir bakımından düşüş göstermiştir.

Şeker sanayiinin bir çıkmaza girmiş bulunması, fabrikaların devamlı zarar etmeleri nedeniyle 1935 yılında "Şeker Sanayii Rasyonalizasyon Komitesi" kurularak durumun düzeltilmesine ilişkin bir rapor hazırlanmış ve çeşitli tedbirler alınmıştır.Komitenin kararlarına göre şeker pancarı üretimi belli bir düzeyde tutulmasına ve ihtiyacın geri kalanının da ithalat ile karşılanmasına karar verilmiştir.Sonuçta çiftçi sayısında büyük bir azalış olmamakla beraber, üretim yapılan alanlarda 1/3 oranında bir azalma gerçekleştirilmiştir.Bu yolla şeker pancarı üretiminin 300-400 bin ton dolayında olması sağlanmıştır.Ancak II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve ülkeye dışarıdan getirtilmesi düşünülen şekerin bir süre sonra getirtilememesi nedeniyle şeker pancarı üretimine yeniden ağırlık verilmiştir.Şeker pancarı üretimini teşvik amacıyla şeker pancarı fiyatları yükseltilerek fabrikaların kapasitelerinde de yeni artışlar sağlanmıştır.Teşvikler ile üretimin arttırılması yanında 1939 yılında hava şartlarının uygun gitmesi, çiftçinin sonunda gübre kullanma alışkanlığını kazanması, gerek ürünün gerekse verimin fazla olmasını da sağlamıştır.Sonuç olarak 1939'da 628 bin ton şeker pancarı üretilmiş, pancar verimi 17.8 ton/hektar, şeker verimi ise 2.6 ton/hektar olmuştur.İş progra-

mında 1940 senesi için % 100 gelişme planlanırken, havaların uygun gitmemesi, sunî gübre dağıtımının aksaması ve bir kısım pancar ekim sahalarının su taşkınına maruz kalması nedeniyle bu program gerçekleştirilememiştir.II.Dünya Savaşı'nın bir önemli etkisi de ülkenin savaşa girmesi ihtimali karşısında Trakya'da pancar eken çiftçilerin pancar ekmemeleri ve üretimin düşmesidir. Pancar veriminin özellikle Turhal'da ilk defa düşük seviyede olması nedeniyle ancak 13.0 ton/hektar dolayında verim elde edilmiştir.

Şeker pancarı fiyatlarının genel fiyat seviyesine göre 1936 yılından 1942 yılına kadar artış gösterdiği daha önce de belirtilmişti.1955 yılına kadar şeker pancarı fiyatları düşmüşse de, pancar eken çiftçi sayısı ve üretim sahasında artış olmuştur. Bunda en büyük etkiyi fiyatlardaki düşmeye karşılık, şeker pancarı fiyatlarının diğer ürün fiyatlarından daha iyi olması yapmıştır.1942 - 1954 yılları arasında pancar üretiminde küçük farklılıklara rağmen artış devam etmiştir.Özellikle 1950 yılından sonra Marshall Planı yardımıyla çiftçiyi tarım aletleri sahibi yapmak daha kolay olmuş, ancak para daha çok traktör alımına harcandığı için gerekli fayda sağlanamamıştır.

Şeker sanayiinde 1950'lerden sonra çiftçinin kooperatifler yoluyla teşkilatlandırılması düşünülerek bu fikir uygulamaya konulmuştur.Bu kooperatifler kanalıyla da çiftçinin fabrika kurması ve bunları işletmesi planlanmıştır.Ancak pancar üreticilerinin sermayeleri kooperatifler kanalıyla da olsa fabrika kurmaya yeterli değildir.Aynı zamanda çiftçilerin güçlü bir kooperatif sistemi kurmaları da mümkün olmamıştır.Kooperatiflerin yönetiminde

ve mali kaynakların yaratılmasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. büyük çapta söz sahibi olmuştur.Sonuçta pancar kooperatifleri şeker şirketinin verdiklerini uygun olarak dağıtan, sosyal yaşam seviyesinin yükseltilmesine katkıda bulunan faydalı, fakat yetersiz bir görünüm kazanmıştır. Ne pancar kooperatifleri, ne de bir üst kuruluşu olarak daha sonraki yıllarda kurulan Sınırlı Sorumlu Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik); pancar satışı sonucunda elde edilen maddi değerin yetersizliğini belirtmelerine karşılık bir baskı unsuru olarak başarılı olamamışlardır.

1950'li yıllara gelinirken şeker pancarı üretimini engelleyen en önemli faktör nematoddur.Üretimin kısıtlanmasına, bazen tamamen yasaklanmasına yol açan bu hastalık ilk defa 1948 yılında yeni pancar ekimine başlanılan Samsun ve İnegöl'de, ayrıca uzun yıllardır pancar ekilen Bilecik ve Uşak'ta görülmüştür.Bu sahalarda pancar ekimi hemen yasaklanarak mücadeleye başlanılmıştır.Nematodun 1950 yılında Adapazarı ve Alifuatpaşa (Geyve) şeker pancarı üretim bölgelerine de sıçraması,üretim sahalarının daraltılmasına yol açmıştır.Ancak üretim belli seviyelerde tutabilme zorunluluğunun olması, 1951 yılından itibaren yasaklamanın hastalıkla sahalar ile sınırlandırılmasına ve hastalığın bulaşmadığı sahalarda üretime devam edilmesine neden olmuştur. 1951 yılı şeker pancarı rekoltesi bu zamana kadar elde edilen değerlerin üzerinde gerçekleşmiştir.Bunun başlıca nedenleri olarak;

a- Marshall planında ve diğer yollardan ithal edilen çeşitli alet ve makinalarla çiftçinin teknik olarak ilerlemesinin sağlanması,

b- Hayvan pullukları ile tarlalar ancak 15 - 20 cm. derinlikte işlenirken, motorlu araçların artmasıyla aynı tarlaların 25 - 35 cm. derinlikte işlenilmeye başlanılması ve böylece tarlaların şeker pancarı üretimine daha uygun hale getirilmesi,

c- Pancarın topraktan alınarak eksiltikleri ile diğer eksik kimyasal maddelerin gübre olarak toprağa verilmesi gibi hususlar sayılabilir (TŞF -FR, 1951: 14).Bu şartlar altında 1951 yılında 102 bin çiftçi tarafından 51.6 bin hektarda ekim yapılmış, hasat edilebilen 50.7 bin hektardan da ilk defa 1 milyon tonun üzerinde ürün alınmıştır.Şeker pancarı verimi 26.8 ton/hektar, şeker verimi ise 3.6 ton/hektar olmuştur.Daha önce de belirtildiği gibi bu değerler rekor düzeydedir.

Bu yıldan sonra yeni sahalarda şeker pancarı üretimine başlanılması, ayrıca düşük verimli üretim sahaları olmakla beraber kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için doğuda şeker pancarı ekimine başlanılması, verimin düşmesine neden olmuştur.Düşüş hava şartlarının kötü gittiği veya hastalık ve haşarelerin yoğun olduğu yıllarda çok büyük boyutlara erişmiştir.

Şeker sanayiinde Birinci Gelişme Planı'nın ilk sonuçlarını vermeye başladığı 1954 - 1956 yılları arasında şeker pancarının yeni alanlarda tutunabilmesi ve bölge ekonomisinde yerini alabilmesini temin amacıyla yüksek şeker pancarı alım fiyatları uygulanmaya başlanmıştır.Bu 1958'e kadar devam etmiş,bu tarihten sonra şeker pancarı alım fiyatlarının gerçek değerlerinde bir düşme olmuştur.Ancak aynı yıllarda diğer ürünlerin fiyatlarında görülen azalışın daha fazla olması, şeker pancarı üretimini teşvik etmeye devam etmiştir.Çiftçi sayısı ve ekilen saha bakımından

görülen artışlar bu yıllarda da fiziki şartlar ve şeker pancarı üretiminin yeni alanlara yaygınlaştırılmasının yarattığı olumsuzluklar nedeniyle şeker pancarı veriminde düşüşlere yol açmıştır. 1956 yılında 150 binden fazla çiftçi, 122 bin hektarın üstünde ve 1.7 milyon tonu aşan miktarda şeker pancarı üretiyordu.Ancak çeşitli nedenlerle şeker pancarı verimi 14.9 ton/hektar, şeker verimi de 2.3 ton/hektar olarak gerçekleşmiştir.

Hükümetin 1960 yılında askeri bir darbe ile görevden uzaklaştırılması, yeni hükümetin de konuyu dünya şeker sanayii ve ticareti açısından ele alması nedeniyle, şeker sanayii yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.Değerlendirme sonucunda şeker pancarı alım fiyatları düşürülerek üretime yönelik talep azaltılmaya çalışılmış, özellikle verimi düşük olan sahalar ile fabrikalara uzak olan üretim bölgelerinde ekimden vazgeçilerek ekim alanlarının yeniden daraltılması planlanmıştır.

Bu planın uygulanmasıyla, 250 binin üzerinde olan çiftçi sayısı 189 bine, 205 bin hektar olan üretim sahası 134 bin hektara düşürülerek, şeker pancarı üretimi de 3 milyon tonun altına indirilmiştir.Şeker sanayiinde artık amaç, ekim sahalarında verimi yükseltmek suretiyle kârlılığı artırmak, böylece oluşacak kâr artışıyla üretimi özendirmek ve üretimde hammadde ihtiyacını mutlaka emniyet altında bulundurmak olmuştur (TŞF - FR, 1961: 37)

1960'lı yılların başından itibaren üretim sahalarında hastalık ve zararlılara karşı mücadeleye ayrı bir önem verilmeye başlanılmıştır.Adapazarı çevresinde yayılış gösteren Cercospora hastalığı ve nematodla mücadele yine önem kazanmıştır.Bu mücadele ürünün tarlada ilaçlanmasının yanında tohumun ilaçlanması ve has-

talıklı ürünün yakılarak imha edilmesi gibi çeşitli yöntemler de kullanılmıştır.Şeker pancarı ziraatini etkileyen hastalık ve zararlıların yıldan yıla daha değişik fiziki şartlar altında değişik yoğunluklarda görülmeleri, mücadelenin kesintisiz sürdürülmesinin gerekliliğine de işaret etmektedir.

1961'den 1973'e kadar olan devrede şeker pancarı üretimine ait değerler, belli bir eğilim göstermekten çok, arka arkaya gelen artış ve azalışlar göstermektedir.Önceleri çiftçi ve ekim sahasında görülen artış, gerçek ürün fiyatlarındaki düşmeye bağlı olarak azalış eğilimi göstermeye başlamıştır.Bunda önemli bir etken de 1963 yılından itibaren planlı döneme girilmesi ve planlı dönemde de üretimin sınırlandırılmış olmasıdır.Yapılan çalışmalar neticesinde diğer şartlarında uygun gitmesiyle, birim alandan alınan ürün miktarında büyük artışlar sağlanabilmiştir.Şeker pancarı verimi 1972 yılında 39.7 ton/hektara ulaşmış ve bu değer 1989'a kadar aşılamamıştır. 1961 - 1973 yılları arasında ülkenin artan şeker ihtiyacını karşılamak üzere 200 bin dolayında şeker pancarı üreticisi 150 bin hk.da üretim yapmaktaydı.Bu alandan elde edilen ürün ise 5 - 6 milyon tonu bulmuştu.En yüksek verimin alındığı 1972 yılında da hasat edilen 148 bin hektardan 5.8 milyon ton şeker pancarı elde edilmiştir.1969'a kadar gerçek fiyatlar açısından düşme gösteren şeker pancarı fiyatları, 1970'de bir sıçrama yapmış ve yavaş yavaş yükselme eğilimi taşımıştır.İndekslenmemiş şeker fiyatlarında bunu görmek mümkün değildir.Oldukça hızlı artmış görünen şeker pancarı alım fiyatları, gerçek değerler bakımından düşme göstermektedir.

1974 - 1980 yıllarında şeker pancarı eken çiftçi sayısı

300 bin, ekilen saha 250 bin, alınan ürün ise hava şartlarına bağlı olarak 6 - 11 milyon ton dolayındadır.Bu yıllar arasında İkinci Gelişme Planı da uygulamaya konulmuştur.Ancak bu planın ilk sonuçları 1980'den sonra alınacaktır.

Türk ekonomisinin genel durumunda olduğu gibi şeker pancarı üretiminde de 1980'li yıllar ayrı bir önem taşımaktadır.1980 li yılların başında 400 bini aşan pancar çiftçisi, 1987'den sonra genel ekonomik eğilime de uygun olarak bunun altına düşmüştür.-Türk tarımının genel özelliğini son yıllarda çiftçinin uygulanan fiyat politikalarından rahatsızlığı, bozulan sosyal dengeler nedeniyle ticaretin üretimden çok daha fazla kâr getirmesine bağlı olarak ziraî üretimden kaçış oluşturmaktadır.Buna hastalık ve zararlıların veya hava şartlarının oluşturduğu tarımda risklerin fazlalığı da eklenince kaçışın sebepleri kolaylıkla anlaşılabilir.Bu kaçıştan yaratılan tüm imkânlara rağmen şeker pancarı tarımı da büyük ölçüde etkilenmektedir.Etkilenme, diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi şeker pancarında da düşük fiyat uygulanmasının politika haline geldiği günümüzde daha büyük boyutlara erişmektedir.Şeker pancarı üretim sahaları, verimin yüksek olduğu ancak ihraç edilebilen daha kârlı ekilişlerin yapılabildiği alanlardan,verimin düşük fakat şeker pancarı fiyatlarının diğer ürün fiyatlarına nazaran nisbeten yüksek olduğu yerlere doğru kaymaktadır.Ancak genel özellik olarak belirttiğimiz tarımsal üretimden kaçış, bu sahalarda bile yaygın olarak kendini göstermektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaptığımız gözlemler bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktadır.Bilindiği gibi Doğu Anadolu Bölgesi ekonomisinde hayvancılığın ayrı bir önemi vardır.Çiftçinin hayvan-

cılığa olan katkıları nedeniyle şeker pancarı ziraatine yönelmesi beklenebilir.Oysa şeker pancarı alım fiyatlarının çiftçinin yaptığı masrafları bile ucu ucuna karşılaması ve bazı yıllarda görülen hastalık ve zararlıların olumsuz etkilerinin yarattığı psikolojik ortam, şeker pancarı ziraatinin çok daha sınırlı yapılmasına neden olmaktadır.Genel eğilime bağlı olarak diğer tarımsal ürünlerin fiyatlarının da düşük olması nedeniyle çiftçi, ekip biçme yerine arazisini ot yetiştirmek amacıyla değerlendirmektedir. Bakımı, gübrelemesi, ilaçlaması olmayan bu üretimde sadece biçmeye emek ve para harcamaktadır.Böylece hem kendi hayvanlarının ihtiyacını karşılamakta, hem de elde ettiği otu satarak büyük bir gelir temin etmektedir.Hayvanına vereceği küsbeyi ise ya arazisinin küçük bir bölümüne yaptığı şeker pancarı ekimi ile, ya da dışarıdan para ile alarak karşılamaktadır.

Günümüzde Türkiye'de 400 bin dolayında çiftçi, 350 - 400 bin hektar sahada şeker pancarı üretimi yapmakta ve 9 - 12 milyon ton ürün almaktadır.Şeker pancarı verimi 30 - 36 ton/hektar, şeker verimi ise 3.7 - 4.5 ton/hektar arasında değişmektedir.

1.2.4.Şeker Pancarı Ziraatinin Dağılışı:

Şeker pancarı ziraatinin bir diğer önemli yönü de üretim sahalarının dağılışı ve bu dağılışın gelişimidir.Şeker pancarı üretimine başlanılan yıllarda Türkiye'de sadece 5 - 6 bin hektar sahada üretim yapılıyordu (Tablo 9).Zamanla üretim sahaları arttırılmış, 1933'te Eskişehir, 1934'te Turhal Şeker Fabrikasının kurulmasıyla, şeker pancarı üretimi 32 bin hektara yayılmıştır.

İlk yıllarda şeker pancarı üretimi yalnız fabrikaların yakın çevrelerindeki ziraat alanlarında yapılmaktaydı.Hammadde

Tablo 9 :Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Kurulmadan Önce Şeker Pancarı Ziraati (1926-1935)

YILLAR	EKİLEN ALAN (Hektar) ALPULLU	UŞAK	ESKİŞEHİR	TURHAL	TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN(Hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(Ton)	VERİM (Ton/Hek)
1926	500	219	-	-	719	542	4728	8.72
1927	3449	1567	-	-	5016	3990	34931	8.75
1928	3642	2378	-	-	6020	4919	27490	5.58
1929	3001	2420	-	-	5421	4642	53518	11.52
1930	4895	4866	-	-	9764	8920	88183	9.88
1931	8745	5370	-	-	14115	13345	158510	11.87
1932	11484	5272	-	-	16756	14858	178279	11.99
1933	14184	6068	4818	-	25070	24965	499276	19.99
1934	12698	5441	11399	3111	32649	32470	384717	11.84
1935	7167	2650	7208	5602	22667	21147	334046	15.79

KAYNAK:VELDET, 1958: 235, 401, 481, 552., Şeker Sanayii İstatistikleri.

temini için fabrikalardan uzaklaşabilmek ancak demiryolu boyunca sözkonusuydu.Ürünün, yakın yerlerde fabrikaya, uzak yerlerde de demiryoluna taşınmasında kullanılan tek ulaşım aracı ise "kağnı" idi.Bu, ulaşımın ne kadar güç koşullar altında yapıldığını aksettirmede güzel bir örnek teşkil etmektedir.Buna rağmen şeker pancarı ekim sahaları 32 bin hektara ulaşmış bulunuyordu.Şeker Rasyonalizasyon Komitesi'nin kararlarına uyularak 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurulması ve dört fabrikanın da yönetiminin tek elde toplanılmasıyla üretim sahasının kısıtlanması yoluna gidilmiştir.Böylece üretim sahası tekrar 22 bin hektara kadar düşürülmüştür.Fakat bir süre sonra hedeflenen şeker üretiminin gerçekleştirilebilmesi için yeniden şeker pancarı üretim sahalarını genişletme yoluna gidilecektir.

Şeker fabrikalarının üretim sahaları fabrikaların kapasitelerine ve ekim yapılacak arazinin büyüklüğüne göre değişmektedir (Tablo 10).Bu yıllarda Alpullu Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarını Alpullu, Babaeski, Çerkesköy, Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz,Pehlivanköy ve Uzunköprü oluşturmaktaydı.Eskişehir Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları ise Adapazarı, Beylikahır, Bilecik, Bozüyük, Eskişehir ve Kütahya dolaylarıydı.Her iki fabrikada da 7 - 8 hektar alanda şeker pancarı ziraati yapılmaktaydı.Turhal Şeker Fabrikası'nın aynı yıllarda üretim sahası Amasya, Artova, Havza, Merzifon, Turhal ve Zile'den oluşmakta ve 5 - 6 bin hektarda şeker pancarı üretilmekteydi.İlk kurulan şeker fabrikalarından olan Uşak Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları Afyon, Banaz, Sincanlı ve Uşak idi ve yaklaşık 2 - 3 hektarda şeker pancarı üretimi yapılmaktaydı.

Tablo 10:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. nin ilk Kurulduğu Yıllarda Şeker Pancarı Ziraati

		ALPULLU	UŞAK	ESKİŞEHİR	TURHAL	TOPLAM
1936	PANCAR EKİLEN ALAN (Hektar)	7282	1974	8968	5586	23810
	ÜRÜN ALINAN ALAN (Hektar)	6603.7	1908.3	8663.1	5440.5	22615.6
	İŞLENEN PANCAR (Ton)	92584	29598	155503	132205	409890
	VERİM (Ton/Hektar)	14.02	15.51	17.95	24.30	18.12
1938	PANCAR EKİLEN ALAN (Hektar)	8053	2853	6584	6288	23778
	ÜRÜN ALINAN ALAN (Hektar)	6940.5	2482.2	5603.8	5994.3	21020.8
	İŞLENEN PANCAR (Ton)	46779	36911	90502	100406	274598
	VERİM (Ton/Hektar)	6.74	14.87	16.15	16.75	13.06

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.Faaliyet Raporları.

Tabloların incelenmesinde de görülen ve önceden bilinmediği için şeker üretiminde etkili olan bir faktör de çeşitli hava olayları ve hastalıklar ile zararlıların yaptıkları tahribattır. Bunun sonucunda üretim beklenilenin altına düşmekte, fabrikaların kapasitelerinin altında çalışmalarına neden olmakta veya 1935 yılında Uşak Fabrikası'nda olduğu gibi, üretim azlığından dolayı kampanya yapılamamasına dahi yol açmaktadır.Şeker pancarı ziraatinde bu yıllardaki amaç, çiftçinin bu ziraate alıştırılmasıdır.Ülkenin ihtiyacının karşılanması ikinci planda yer almıştır.Şeker pancarı üretiminde ülke tüketiminin karşılanmasına yönelik çalışmalar ancak, 1938 yılından sonra başlanılmıştır.Yapılan çalışmalar daha çok, şeker pancarı üretiminin artırılması yönünde olmuş, verim artışını gerçekleştirecek tedbirler alınmamıştır.Şeker üretim kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle yeni fabrikaların kurulması ise ancak 1950'lerden sonra gerçekleşecektir.

1936 - 1950 yılları arasında ülke ihtiyacının karşılanabilmesi için ekilen saha miktarı bazı salınımlar göstermekle beraber, genel eğilim itibariyle artmıştır (Tablo 11).Çeşitli nedenlerle verimin düşmesi az miktarda şeker pancarının elde edilmesiyle sonuçlanmaktadır.Bu yıllarda en geniş şeker pancarı üretim alanına Alpullu Şeker Fabrikası sahipti.Bu fabrikanın ortalama üretim sahası 11 - 12 hektar kadardı.Üretim sahalarının genişliği bakımından Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları bu fabrikaları takip etmektedir.Uşak Şeker Fabrikası ise en küçük üretim alanına sahipti.Uşak Şeker Fabrikası'nın kapasitesinin az olması da üretim alanının küçük olmasını zorunlu hale getirmektedir.Şeker pancarı ziraatinde ekim yapılan alanlarda meydana gelebile-

Tablo 11:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1936-1950)

YILLAR	E K İ L E N A L A N (Hektar)					HASAT EDİLEN	BEDELİ ÖDENEN	VERİM
	ALPULLU	UŞAK	ESKİŞEHİR	TURHAL	TOPLAM	ALAN (Hektar)	PANCAR(Ton)	(Ton/Hek)
1936	7282	1974	8968	5586	23810	22605	409893	14.13
1937	7570	3898	10260	6349	28077	26745	324173	12.12
1938	8053	2853	6584	6288	23778	21022	274598	13.06
1939	12271	7231	8710	9533	37745	35097	628161	17.89
1940	9063	12573	8928	11580	42144	39403	550422	13.96
1941	12673	8268	12589	10683	44213	41277	556190	13.47
1942	10173	5882	8874	8906	33835	29481	376386	12.76
1943	15952	9603	12205	10462	48222	45976	604832	13.15
1944	12712	8976	10921	10890	43499	39096	561931	14.37
1945	15451	11753	14070	13912	55186	52101	552412	10.60
1946	11091	9186	11293	9970	41540	40061	614869	15.34
1947	10094	10141	12641	12138	45014	41090	589423	14.34
1948	11753	9124	13447	14565	48889	47804	707999	14.81
1949	15522	9817	13060	13730	52129	51209	817679	15.96
1950	14127	10243	13373	14408	52151	50953	855066	17.78

KAYNAK:VELDET, 1958:235, 401, 481, 552., Şeker Sanayii İstatistikleri.

cek % 10 dolayındaki artış veya azalış normaldir.Yeni üretim sahalarının açılmasıyla üretim sahaları artmakta, hastalık veya zararların tahribatı nedeniyle sahanın üretim sahası dışına çıkarılması veya şeker pancarı ekiminden vazgeçilmesiyle de azalmaktadır.

Şeker sanayiinde I.Gelişme Planı'nın ön hazırlıklarının yapıldığı 1950 ve Ankara ile Kastamonu Şeker Fabrikaları hariç planın tamamlandığı 1956 yılları arasında önemli bir atılım söz konusudur.1956 yılında 120 bin hektarı aşan üretim sahası bu yıla kadar kurulan 15 şeker fabrikası tarafından paylaşılmıştır (Tablo 12).Şeker pancarı ekim sahalarında 1950'ye kadar görülen artış, 1950 - 1953 arasında azalmış, sonra yine artmaya başlamıştır.Şeker pancarı üretim sahalarının hızla büyümesinde, yeni şeker fabrikalarının kurulması ve üretim alanlarına yenilerinin eklenmesi önemli derecede etken olmuştur.1950 - 1956 yılları arasında ortalama olarak pancar verimi 1900 - 2000 kg/dönüm dolayındadır.Hava şartlarının iyi gittiği yıllarda verim 2200 kg/dönümü aşarken, kötü gittiği yıllarda verim ancak 1500 kg/dönüm dolayında gerçekleşmiştir.Türkiye'de şeker pancarı üretimi 1 milyon tonun üzerine 1950'den sonra çıkmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1956'da şeker fabrikalarının 15'e erişmesiyle üretim sahası da 1.2 milyon dönüme ulaşmıştır.Üretim ise 1.7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

1956 yılında en verimli üretim sahası Turhal Şeker Fabrikası'na bağlı üretim bölgeleriydi .Bunu Amasya, Eskişehir ve Kütahya üretim sahaları izlemekteydi.En düşük ortalama verime sahip fabrikalar ise Erzurum, Malatya ve Kayseri Şeker Fab-

Tablo 12:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1950-1956)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
EKİLEN ALAN (Hektar)	52151	51649	49855	53453	71242	97446	122358
Alpüllu	14127	14206	12629	14936	17706	17140	14728
Uşak	10243	9579	10111	10274	7574	7665	7665
Eskişehir	13373	14344	13846	14468	9475	8416	13794
Turhal	14408	13520	13269	13775	8449	10483	11737
Adapazarı					9686	9666	11926
Konya					8740	9967	11503
Amasya					6858	11660	12530
Kütahya					2954	3203	4467
Susurluk						6887	6632
Burdur						7300	7423
Kayseri						6225	7995
Erzurum							3227
Erzincan							3018
Elazığ							2317
Malatya							2386
HASAT EDİLEN ALAN (Hektar)	50953	50760	48020	52601	70303	95048	119509
BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	855066	1363263	1068938	1170352	1164016	1736408	1791193
VERİM(Ton/Hek)	16.78	26.85	22.26	22.25	16.55	18.26	14.98

KAYNAK:VELDET, 1958., Şeker Sanayii İstatistikleri.

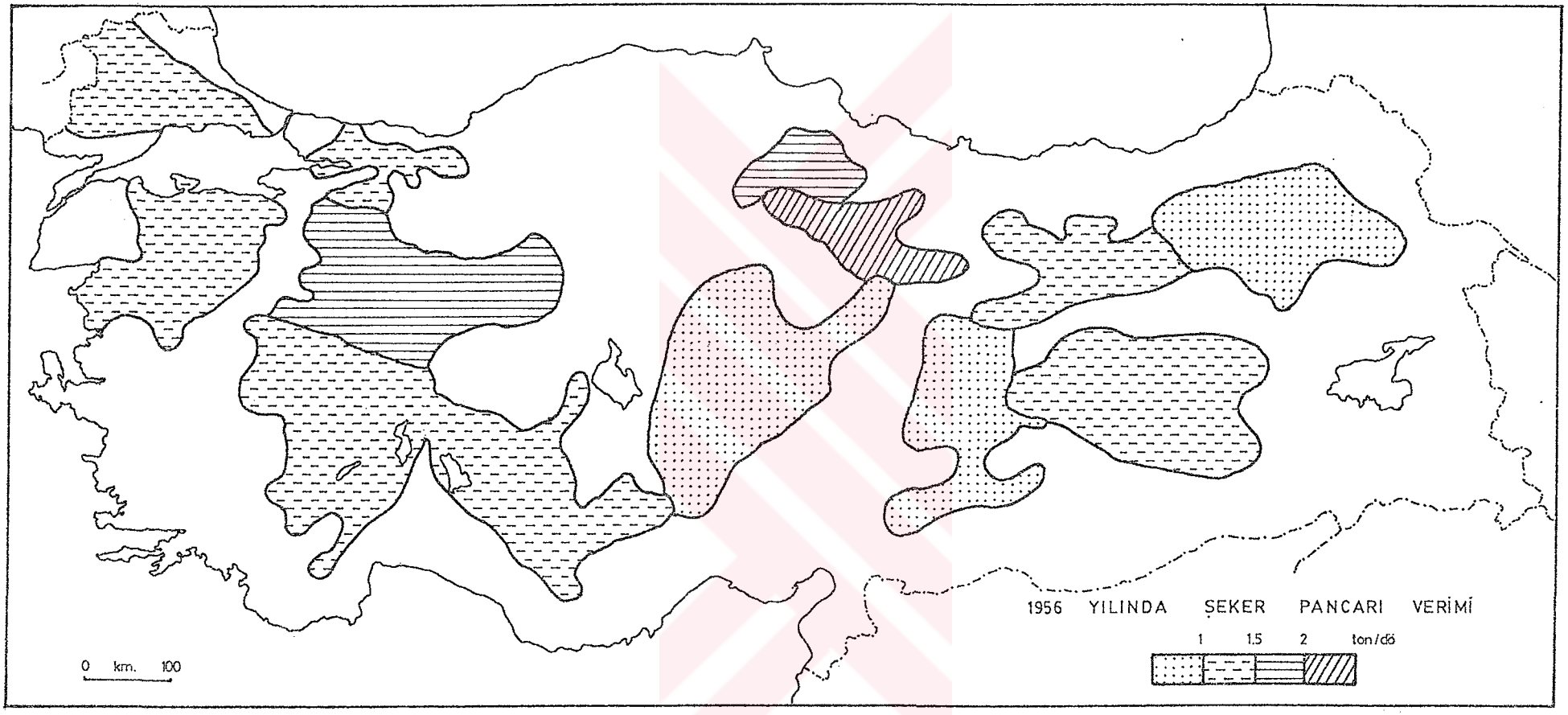
rika'larıydı (Harita 19).Bu fabrikalara ait sahalarda şeker pancarı ziraatinin daha yeni yeni yayılmaya başlamış olması, verimdeki düşüklüğün nedenlerinden biridir.1957 yılında üretilen şeker pancarı miktarı 1951'dekinin iki katını aşmıştır.1957 yılındaki üretimin iki katına erişmesi ise 1960 yılında gerçekleşmiştir.Bu üretimin çok kısa bir zaman içerisinde arttığını göstermektedir (Tablo 13).

Tablo 13 :Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati(1956)

FABRİKA ADI	ÜRÜN (ton)	ALAN (dö)	VERİM (kg/dö)
Uşak	95599	76650	1247.2
Alpullu	177481	147280	1205.0
Eskişehir	265510	137940	1924.8
Turhal	251167	117370	2139.9
Adapazarı	171654	119260	1439.3
Konya	172115	115030	1496.2
Amasya	199215	125300	1589.9
Kütahya	85418	44670	1912.2
Susurluk	76585	66320	1154.7
Kayseri	77847	79950	973.6
Erzurum	27205	33370	815.2
Erzincan	43414	30180	1438.5
Elazığ	27359	23170	1180.7
Malatya	21150	32860	643.6

KAYNAK:VELDET, 1958.

1960 yılında şeker pancarı üretimi 4.3 milyon ton dolayındaydı.Ancak hükümetçe üretimine getirilen sınırlamalar sonucunda 2.7 milyon tona kadar düşmüş olan şeker pancarı üretimi, 1964 yılında tekrar 4 milyon tonu aşmıştır.Şeker pancarı üretiminin hızla artmasında ekim sahasının hızla genişlemesinin yanında bu yıllarda verimin de yüksek seviyelerde gerçekleşmesi etkili olmuştur.1957 - 1964 yılları arasında ortalama verim 2100 kg/dönüm kadardı.Bununla beraber çeşitli nedenlerle bazı yıllarda bu değer

Harita 19

1500 kg/dönüme kadar düşmüş, bazı yıllarda da 2500 kg/dönüme çıkmıştır.Bu devrede verimin genel eğilimi artış yönündedir.

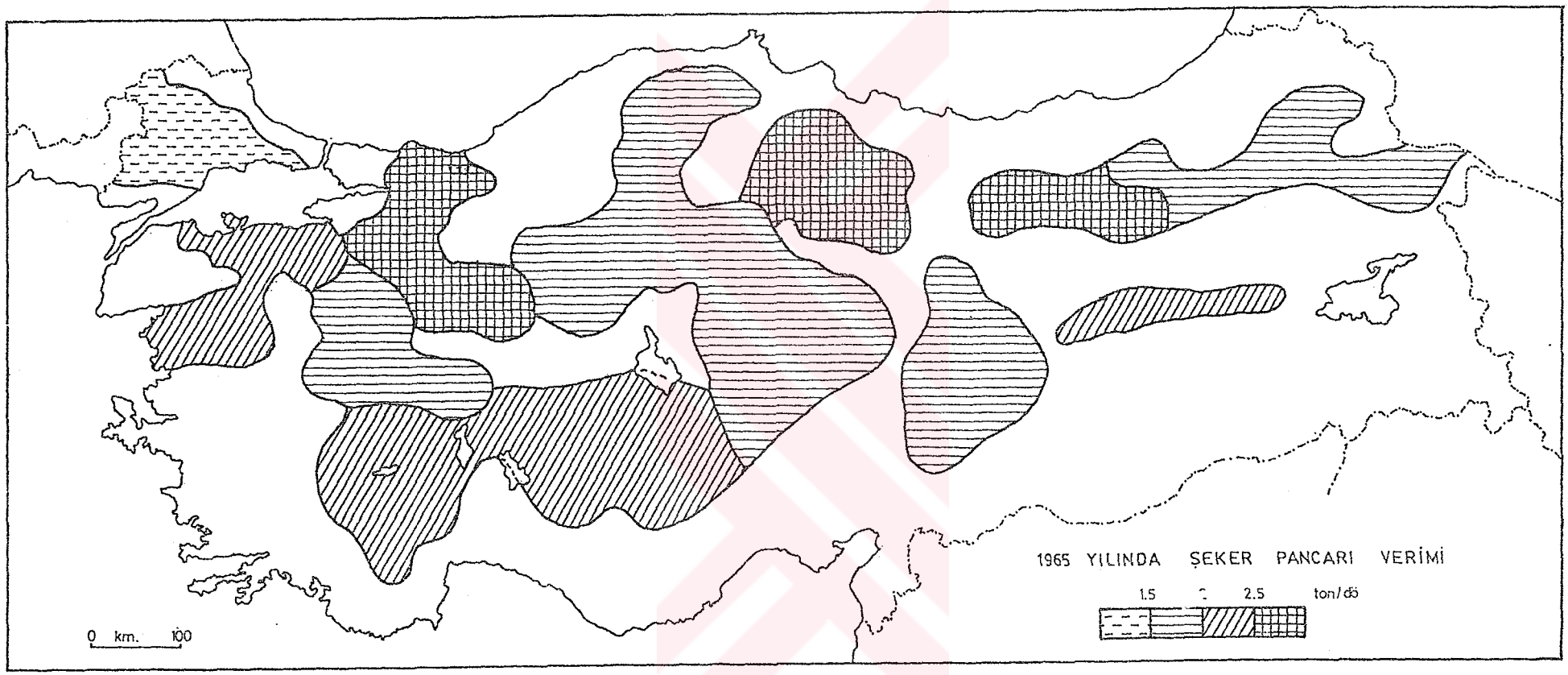
1963'de Ankara ve 1964'de de Kastamonu Şeker Fabrikasının üretime başlamasıyla şeker fabrikalarının sayısı 17'ye çıkmıştır.1965'te şeker pancarı ziraati 6077 köyde 200 bini aşkın çiftçi ile yapılmaktaydı (Tablo 14).Şeker pancarı üretmek için toplam 1.6 milyon dönüm sahada ekim yapılmış ve çeşitli nedenlerle bunun 1.5 milyon dönümünden ürün alınabilmiştir.3.4 milyon tonu aşan şeker pancarı üretiminde ortalama pancar verimi 2169 kg/dönüm, şeker verimi ise 330.8 kg/dönüm olarak gerçekleşmiştir.Bu yıllarda şeker fabrikaları içinde en büyük üretim sahasına Konya Şeker Fabrikası sahiptir.Turhal, Eskişehir ve Amasya Şeker Fabrikalarının pancar üretim sahaları büyüklük bakımından bu fabrikanınkinden sonra gelmektedir. Verimin en yüksek olduğu fabrika ise Turhal'dı.Turhal Şeker Fabrikası gibi dönümde 2.5 tonun üzerinde verime sahip fabrika bölgelerini Amasya, Adapazarı, Eskişehir ve Erzincan fabrikalarına ait sahalar meydana getirmekteydi (Harita 19a).En düşük verime sahip olan fabrika,Alpullu Şeker Fabrikasıydı (1009 kg/dönüm).Diğer fabrika sahalarının şeker pancarı verimleri 1.5 - 2.5 kg/dönüm arasında değişmekteydi.

1966 - 1969 yılları arasında üretim sahası sürekli düşme göstermiştir (Tablo 15). Ancak verimin artmakta olması, düşüşün aynı oranda üretilen şeker miktarına da yansımasını engellemektedir.Bununla beraber verimdeki artış, şeker pancarı üretim sahalarındaki artıştan daha az olduğu için, şeker pancarı üretimi de düşmektedir.

Tablo 14 :Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1965)

FABRİKALAR	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (Dönüm) SULU	EKİLEN ALAN (Dönüm) SUSUZ	EKİLEN ALAN (Dönüm) TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Dönüm)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(Ton)	VERİM (Kg/dö)
Adapazarı	364	13183	1192	111562	112754	104469	286483	2742
Alpullu	419	17856	30292	101514	131806	130553	131734	1009
Amasya	482	18348	81431	58457	139888	139824	393856	2817
Ankara	430	6448	69518	4148	73666	72792	138152	1898
Burdur	410	15468	69081	41580	110661	110191	224740	2040
Elazığ	291	5209	45424	1277	46701	45195	98426	2178
Erzincan	250	7207	57703	-	57703	57389	155187	2704
Erzurum	370	7713	69188	2888	72076	71926	118676	1650
Eskişehir	362	17857	118992	21303	140295	137311	344321	2508
Kastamonu	417	9402	20056	19774	39830	39726	72689	1830
Kayseri	342	8662	88945	17466	106411	103726	194547	1876
Konya	394	16591	96317	59875	156092	154751	327590	2117
Kütahya	225	11604	25571	18996	44567	44453	87500	1968
Malatya	222	4932	62111	16936	79047	73837	141187	1912
Susurluk	324	8093	55809	16020	71829	68871	137858	2002
Turhal	381	16833	100536	1147	101683	101517	343235	3381
Uşak	220	10040	41847	14726	56573	56573	160212	2832
TOPLAM	4890	170286	1005777	232605	1238382	1230159	4253631	3458

KAYNAK:T.Ş.F.A.Ş., Fabrikalar Yıllık Ziraat Raporu (1965 Yılı).

Harita 19 a

Tablo 15:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1966-1969)

YILLAR	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (Hektar) SULU	SUSUZ	TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	VERİM (Ton/hek)
1966	189016	110178	43074	153252	152540	4422088	28.990
1967	194039	111937	37641	149578	148890	5253492	35.285
1968	200516	96119	30408	126527	124698	4715578	37.816
1969	173331	81407	21227	102634	101908	3356472	32.936

KAYNAK:Şeker Sanayii Istatistikleri.

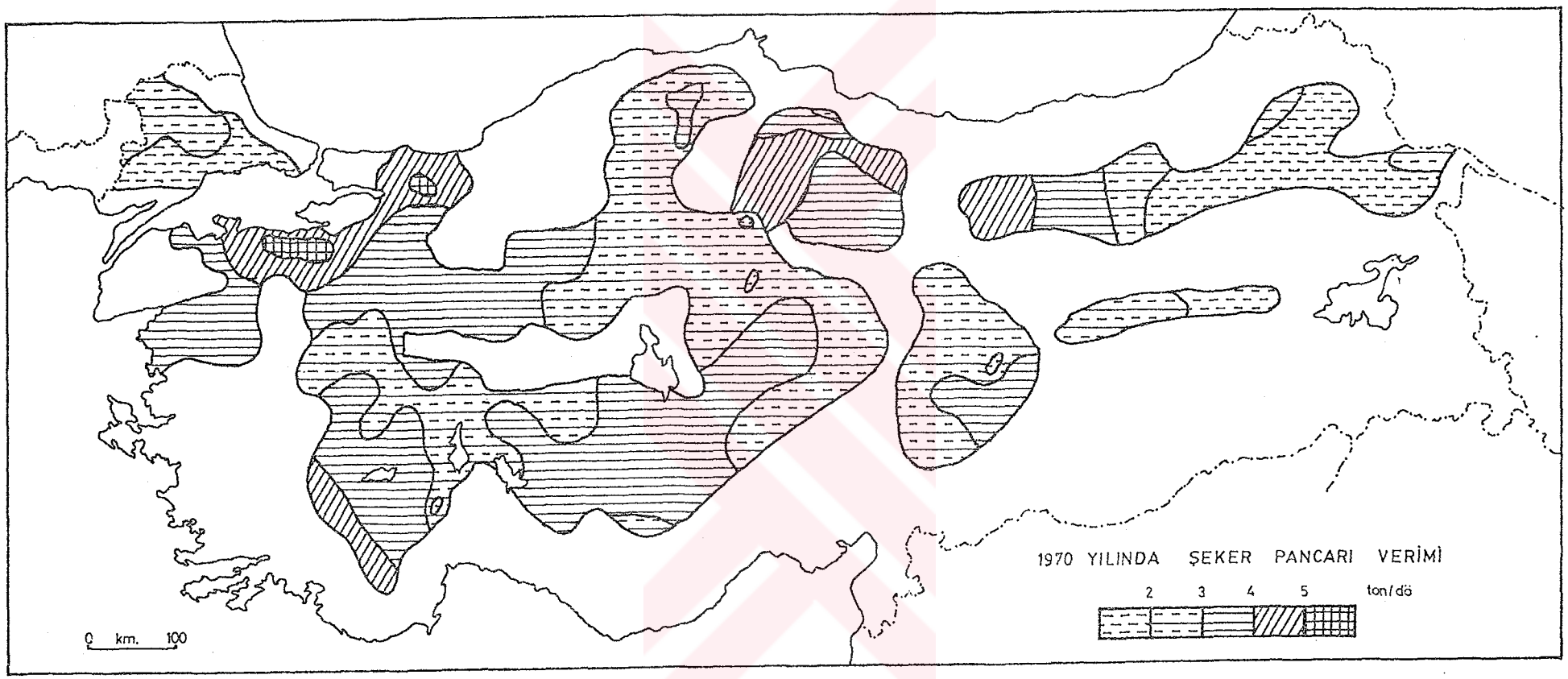
1970 yılında 4890 köyde ve 170 bini aşkın çiftçi tarafından 1.2 milyon dönüm arazide ekim yapılmıştır.Ortalama 3.4 ton/dönüm verim ile 4.2 milyon ton şeker pancarı elde edilmiştir (Tablo 16).Üretim sahaları yıldan yıla münavebenin etkisi dışındaki nedenlerle de azalıp çoğalabilmektedir.Örnek olarak 1970 yılında ekimden vazgeçmenin başlıca nedeni, ekim kontenjanının az olmasıdır.Bununla beraber şeker pancarı alım fiyatlarına yapılan zammın geç ilan edilmiş olması da genel olarak ekimin azalmasının nedenleri arasındadır.Ayrıca Burdur'da göl seviyesinin yükselmiş olması nedeniyle göle yakın yörelerdeki ziraat sahalarının zamanında tava gelmemeleri, Konya ve Kütahya'da tarlaların su altında kalmaları nedeniyle bir kısım köylerde ekimden kaçınmaları gibi yerel sebepler de sözkonusudur.Bazı sahalar için üretimin azalmasına yol açan nedenler, bazı sahalarda yerlerini başka faktörlere bırakarak, üretimi teşvik edici bir özellik kazanırlar. Yine 1970 yılında rakip ürünlerin fiyatlarındaki istikrarsızlık şeker pancarı ziraatinin tercih edilmesini sağlayan en önemli unsurdur.Başta Erzurum Şeker Fabrikası olmak üzere, fabrikaların çoğunda pancar küsbesinin hayvan yemi olarak kullanılmasının öneminin anlaşılması ve sadece ekim yapılarak küsbe alınabilmesi, çiftçilerin bu ürünü ekmelerini teşvik etmiştir.

Tablo 16: Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1970)

FABRİKALAR	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN SULU	ALAN SUSUZ	(Dönüm) TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN(Dönüm)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(Ton)	VERİM (Kg/dö)
Adapazarı	357	13667	6402	90376	96778	96727	490773	5074
Alpullu	389	8758	33826	16348	50174	49717	114718	2307
Amasya	540	22080	90137	52104	142241	142100	590881	4158
Ankara	267	4222	57167	-	57167	56924	164577	2891
Burdur	346	16355	84616	5061	89677	89557	304321	3398
Elazığ	137	3539	34078	-	34078	34078	110301	3267
Erzincan	189	5144	42210	-	42210	42159	135844	3222
Erzurum	249	7500	52539	-	52539	52519	114786	2186
Eskişehir	337	15586	106938	5381	112319	112241	407797	3633
Kastamonu	342	6965	24368	9539	33907	33907	104839	3092
Kayseri	257	7378	85808	6564	92372	88742	238086	2683
Konya	293	11962	88736	17959	106693	104695	340627	3254
Kütahya	196	8963	29318	9617	38935	38935	109866	2822
Malatya	152	4269	55102	2102	57204	56343	188096	3884
Susurluk	252	7025	72149	1681	73830	73425	334665	4558
Turhal	381	16833	100536	1147	101683	101517	343235	3381
Uşak	220	10040	41847	14726	56573	56573	160212	2832
TOPLAM	4890	170286	1005777	232605	1238382	1230159	4253631	3458

KAYNAK: T.Ş.F.A.Ş., Fabrikalar Yıllık Ziraat Raporu (1970 Yılı)

1965'den farklı olarak 1970 yılında en geniş üretim sahasına Amasya Şeker Fabrikası sahiptir.Bu fabrikayı Eskişehir, Konya ve Turhal şeker fabrikalarının ekim sahaları izlemektedir.En fazla şeker pancarı üretimi de Amasya Şeker Fabrikası'nda gerçekleştirilmiştir.Üretim bakımından Amasya'yı Adapazarı ve Eskişehir Şeker fabrikaları üretim bölgeleri takip etmektedir.Nisbeten az bir alanda şeker pancarı ziraati yapılmakla beraber (Adapazarı'nda 96778 dönümde şeker pancarı ziraati yapılmakta iken Amasya'da 142241 dönümde, Eskişehir'de 112319 dönümde, Konya'da 106695 dönümde ve Turhal'da 101683 dönümde), Adapazarı'nın ikinci sırada yer almasının başlıca nedeni verimin yüksek oluşudur.1970 yılında fabrikalar içinde ortalama olarak birim alandan en fazla şeker pancarı elde edilen saha Adapazarı Şeker Fabrikası'nın ziraat sahalarıydı(Harita 19b).Bu harita üzerinde şeker pancarı veriminin yüksek olduğu dört bölge ayırt edilebilir.Adapazarı, Eskişehir, Kütahya ve Susurluk Şeker fabrikalarının üretim sahalarının bulunduğu Adapazarı ovası ve Marmara Bölgesi'nin güneydoğu kesimi; Burdur Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarından Denizli, Tavas, Gölhisar ve Elmalı ovaları;Amasya ve Turhal Şeker fabrikaları üretim sahalırının bulunduğu Niksar-Erbaa-Taşova oluğu ile Merzifon ve Amasya ovaları;Erzincan Şeker Fabrikası'nın en batıdaki üretim sahası olan Suşehri şeker pancarı üretim bölgesi. Bu bölgelerden Adapazarı ovası ve Karacabey ile Bursa ovalarında verim 5 ton/dönümü aşarken, diğer yüksek verimli sahalar 4-5 ton/dönüm arasında verime sahiptirler.Verimin en düşük olduğu yerler Trakya'nın bir bölümü, Doğu Anadolu'da Erzurum, Kars ve Muş çevreleriydi.Bu sahalarda verim 1-2 ton/dönüm arasında değişmekteydi.

Harita 19 b

Diğer üretim bölgelerinde genel olarak doğudan batıya doğru daha yüksek verim değerlerine rastlanılmaktadır.

1971 - 1975 yılları arasında şeker pancarı üretimi ortalama 6 milyon ton dolayındaydı (Tablo 17). Bu üretim 5 milyon ton ile 6.9 milyon ton arasında değişmektedir.Şeker pancarı üretimin 5 milyon ton olarak gerçekleştiği 1973 yılında üretim sahaları nisbeten dardı.Üretimin bu düzeyde olmasının nedeni verimin yüksek olmasıydı.

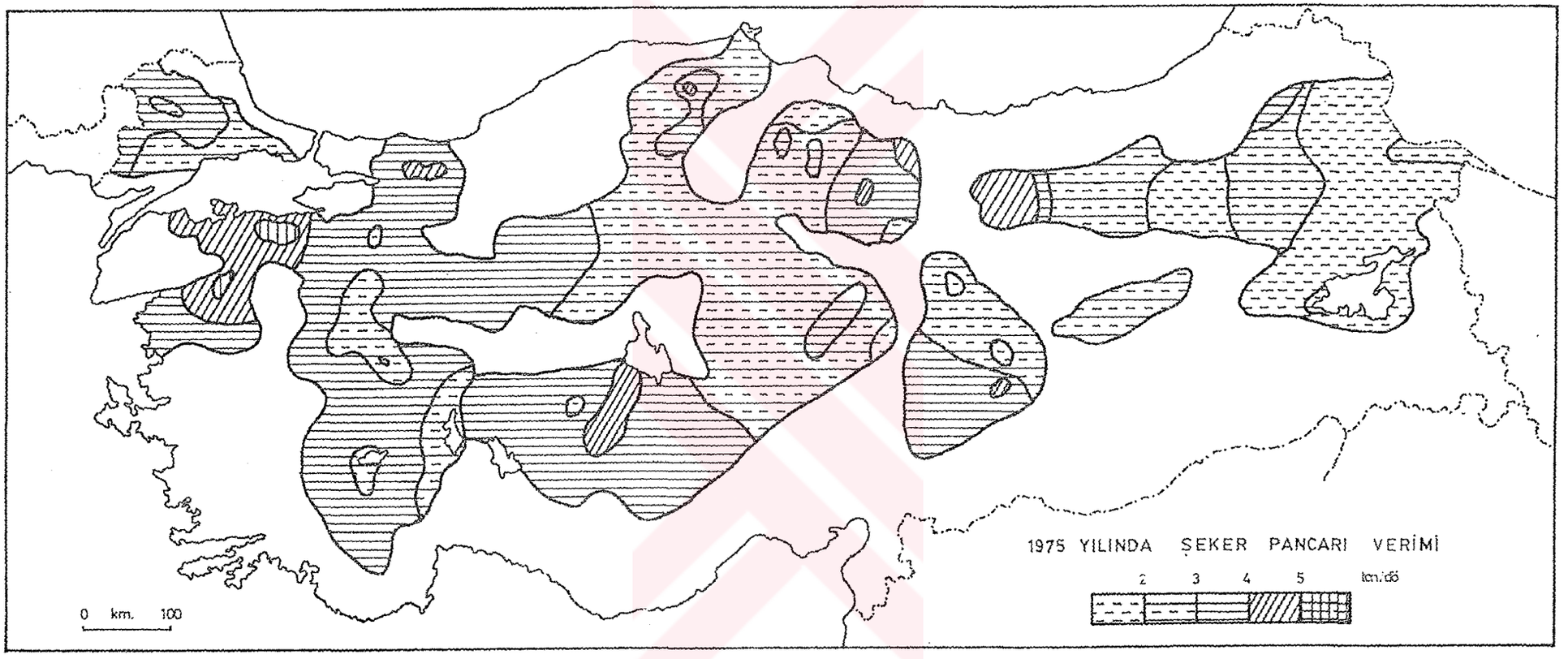
Tablo 17:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1971-1975)

YILLAR	ÇIFTÇI SAYISI	EKİLEN SULU	ALAN SUSUZ	(Hektar) TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Hektar)	BEDELI ODENEN PANCAR (Ton)	VERIM (Ton/hek)
1971	211651	1324350	265780	1590130	1584970	5956178	37.57
1972	215508	1243930	250750	1494680	1482890	5896042	39.76
1973	199096	1270120	271070	1541190	1532040	5095157	33.25
1974	215474	1539700	331070	1870770	1849590	5707147	30.85
1975	244406	1763160	382180	2145340	2125300	6948637	32.69

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

Oysa tamamen aksi bir durumun görüldüğü 1975 yılında verim düşük olmuş (3.2 ton/dönüm), fakat daha fazla pancar ekilmiş olması nedeniyle 6.9 milyon ton ürün alınmıştır.1975 yılında 17 şeker fabrikası vardı ve 240 binin üzerinde çiftçi şeker pancarı ekmekteydi.2.1 milyon dönümü bulan ziraat sahasından 6.9 milyon ton şeker pancarı alınmıştır.

1975 yılında ortalama şeker pancarı verimi 3269 kg/dönümdü. Bazı üretim sahalarında verim bu değerlerin üzerine çıkmış bazılarında ise altına düşmüştür.Verimin ortalamadan yüksek olduğu yerlerin başında Susurluk Şeker Fabrikası'na ait üretim sahalarının büyük kısmı gelmekteydi (Harita 20).Bu sahada Karacabey Ovası'nda şeker pancarı verimi 5 ton/dönümü dahi aşmıştır.Verimin 4 ton/dönümün üzerinde olduğu diğer yerler Adapazarı Ovası, Konya

Harita 20

ve Cihanbeyli ovaları ile Niksar ve Suşehri ovalarıydı.Verimin ortalamadan düşük olduğu yerler ise büyük çapta Erzurum ve Muş Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarıydı.Erzurum, Kars, Ağrı ve Doğubeyazıt ovalarıyla Tatvan Bölgesi hariç Muş Şeker Fabrikasının diğer bölgelerinde şeker pancarı verimi, dönüme 1 tondan daha az olarak gerçekleşmiştir.

1970 yılında 1.2 milyon dönüm olan şeker pancarı ekilen saha, 1976 yılında iki katına çıkarak 2.4 milyon dönüm olmuştur.Ortalama verim son yıllara nazaran daha yüksek gerçekleşmiş ve 3.7 ton/dönüme erişmiştir.1976 yılında şeker pancarı üretimi 9.4 milyon tonun üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 18) ve en geniş üretim sahasına Amasya Şeker Fabrikası sahip olmuştur.Bunu Konya ve Turhal Şeker Fabrikalarının üretim sahaları izlemekteydi.Ortalama şeker pancarı verimi bakımından en yüksek değerlere ise Susurluk Şeker Fabrikası sahipti. Diğer verimi yüksek olan yerler Adapazarı ve Eskişehir Şeker fabrikalarıydı.Adapazarı'nda şeker pancarı verimi 5.5 ton/dönüm, Eskişehir'de ise 4.7 ton/dönüm olarak gerçekleşmiştir.Ortalam verimin en düşük olduğu yer ise Muş Şeker Fabrikası'ydı.Bu fabrikada verim 1.8 ton/dönüm olarak gerçekleşmiştir.Verimin yüksek veya düşük gerçekleşmesinde birinci derecede hakim faktör hava şartları olmuştur.Gerek 1975 ve gerekse 1976 yıllarında erken söküm uygulamasının yapılması ve ekim alanlarının aşırı artarak daha az uygun topraklarda da şeker pancarı tarımının yapılması gibi olumsuz etkilere rağmen, çiftçinin ürüne daha iyi bakması, gübrelemenin daha bilinçli olarak yapılması, şeker pancarı tarımında önemli ölçüde mekanizasyonun sağlanabilmesi gibi faktörlerin de etkisiyle Türk şeker sanayiinde bu

Tablo 18:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1976)

FABRİKALAR	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN (Dönüm) SULU	EKİLEN (Dönüm) SUSUZ	EKİLEN (Dönüm) TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Dönüm)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	VERİM (Kg/dö)
Adapazarı	357	16479	10393	133589	143982	143982	792818	5506
Afyon	290	17762	134324	41718	176042	175752	629549	3582
Alpullu	429	16220	72109	36517	108626	108626	443246	4080
Amasya	801	35269	180879	98083	278962	277266	924954	3336
Ankara	357	8718	125217	-	125217	124971	491109	3930
Burdur	301	17995	99957	15013	114970	114970	460410	4005
Elazığ	184	4612	41010	-	41010	40810	134921	3306
Erzincan	255	7497	65804	-	65804	65787	220011	3344
Erzurum	410	14070	131814	682	132496	132430	297321	2245
Eskişehir	337	20169	181925	7877	189802	189765	897335	4729
Kastamonu	580	15999	72647	31184	103831	103831	371515	3578
Kayseri	342	10355	139624	9850	149474	148174	506243	3417
Konya	362	21850	246010	6548	252558	252437	1005322	3882
Kütahya	219	11756	52865	15174	68039	68039	216928	3188
Malatya	210	7217	109284	2421	111705	111121	357148	3214
Muş	264	4352	59967	-	59967	59640	109740	1840
Susurluk	257	10773	110947	513	111460	111460	616373	5530
Turhal	509	26429	182025	9889	191914	191624	718296	3748
Uşak	198	8783	51109	6288	57397	57397	212900	3709
TOPLAM	6662	276305	2067900	415346	2483256	2478082	9406150	3796

KAYNAK:T.Ş.F.A.Ş.,Fabrikalar Yıllık Ziraat Raporu (1976 Yılı).

güne kadar görülen en yüksek şeker pancarı verimi gerçekleşmiştir (TŞF - ZR, 1976: 41).1976 yılında en fazla şeker pancarı üreten sahaların Konya Şeker Fabrikası'na ait olduğu dikkati çeker.Şeker pancarı üretimi 1 milyon tonu aşan Konya Şeker Fabrikası'nı, 900 bin ton civarındaki üretimi ile Amasya ve Eskişehir Şeker Fabrikaları izlemektedir.En az şeker pancarı, verimdeki azlığından etkisiyle Muş'ta üretilmiştir (109740 ton).Oysa şeker pancarı üretim sahaları yine az olan Elazığ ve Uşak Şeker Fabrikalarından Muş Şeker Fabrikasının üretim sahası daha büyüktür.Fakat her iki fabrikada da verimin yüksek olması, şeker pancarı üretiminin daha fazla olmasını sağlamıştır.

Şeker pancarı üretiminin bazı yıllarda artırılmak istenilmesi ekilen sahanın daha da fazlalaştırılmasına yol açmaktadır. 1977 yılında 2.4 milyon dönüm olan üretim sahası, 1978 yılında 2.7 milyon dönüme çıkarılmış, 1979'da ise bu değerin biraz altında, 2.6 milyon dönüm olmuştur.Şeker pancarı üretimi de 8.7 - 8.9 milyon ton arasında değişmektedir (Tablo 19).Ortalama şeker pancarı verimi 3 ton/dönüm, ortalama şeker verimi de 3.7 ton/dönüm olmuştur.

Tablo 19:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1977-1979)

YILLAR	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (Hektar) SULU	SUSUZ	TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	VERİM (Ton/hek)
1977	298893	2106430	389230	2495660	2489370	8994906	36.13
1978	318259	2403880	365840	2769720	2759050	8836818	32.02
1979	302874	2346920	348920	2695840	2675590	8759726	32.73

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

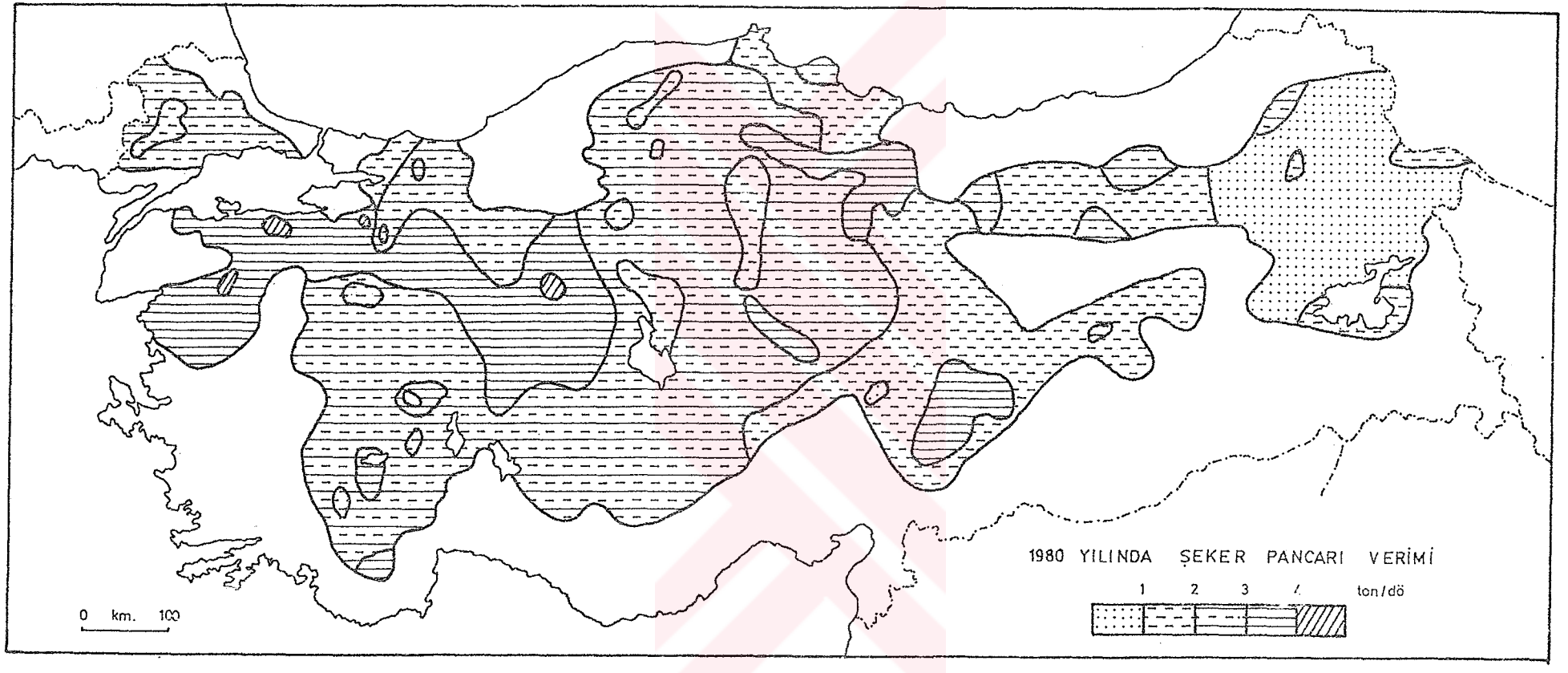
1980 yılında şeker pancarı ekilen saha 2.6 milyon dönümü aşmıştır.Verimin ortalaması 2.5 ton/dönüm olmuş ve 6.7 milyon ton şeker pancarı üretilimiştir (Tablo 20).Üretim sahalarında görülen

Tablo 20 :Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1980)

FABRİKALAR	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (Dönüm) SULU	EKİLEN ALAN (Dönüm) SUSUZ	EKİLEN ALAN (Dönüm) TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Dönüm)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	VERİM (Kç/dö)
Adapazarı	375	15871	12217	97654	109871	107288	346455	3229
Afyon	246	15451	127156	3069	130225	130133	361997	2782
Ağrı	115	5664	65043	-	65043	42294	26876	635
Alpullu	422	16087	53487	36232	89719	87435	212611	2432
Amasya	632	28239	132515	66445	198960	196168	553725	2823
Ankara	397	11487	143214	-	143214	142821	388947	2723
Bor	190	7942	120608	-	120608	116502	258940	2223
Burdur	346	20714	132159	6333	138492	137966	369170	2676
Çarşamba	159	3569	10132	9040	19172	18794	37787	2011
Elazığ	173	5851	51502	-	51502	51502	92754	1801
Elbistan	110	4996	64527	-	64527	61399	122960	2003
Erciş	109	2227	27720	2534	30254	30254	24185	799
Ereğli	103	5023	82721	-	82721	82686	198688	2403
Erzincan	251	8073	74648	823	75471	73693	153850	2088
Erzurum	196	7330	61780	-	61780	54810	67991	1240
Eskişehir	394	22718	194818	8559	203377	203377	701142	3447
Ilgın	140	10389	110999	2318	113317	113128	337725	2985
Kars	119	7502	74019	-	74019	73219	138819	1894
Kastamonu	545	18954	70081	47701	117782	117397	280406	2388
Kayseri	277	7617	95572	-	95572	94313	255700	2711
Konya	186	15505	184208	-	184208	184208	554005	3007
Kütahya	221	10948	55705	7409	63114	63114	130004	2060
Malatya	114	3461	47284	-	47284	46820	84659	1808
Muş	167	5939	71944	-	71944	65000	34679	533
Susurluk	319	11911	98166	374	98540	97017	360260	3713
Turhal	531	28511	179420	6148	185568	185134	516479	2790
Uşak	201	9630	52578	4722	57300	57300	155191	2708
TOPLAM	7038	311609	2394223	299361	2693584	2633844	6766017	2569

KAYNAK:T.Ş.F.İ.Z.R (1980)

artışın nedenleri arasında II. Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen fabrikaların üretim bölgelerinde de çiftçiyi şeker pancarı ziraatine alıştırmak için üretime başlanılması yer almaktadır.1980 yılı şeker pancarı üretiminde fiziki ve beşeri faktörlerin nasıl etkili olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Fiziki faktörler bakımından özellikle fazla yağış, taşkın ve seller, yer yer tarlaların zamanında tava gelmelerini önlemiş ve çiftçiler geç ekmektense hiç ekmemeyi tercih etmişlerdir.Aynı zamanda rakip ürünlerin fiyatlarının daha yüksek gerçekleşmesi, taahhüde girmiş bir kısım çiftçinin ekimden vazgeçmesi veya daha az ekim yapmasıyla etkisini göstermiştir.Ayrıca günden güne artmakta olan işçi ücretleri ve şeker pancarı fiyatlarının geç açıklanması gibi nedenlerin eklenmesiyle de çiftçi bu ürünü ekmekten kaçınır hale gelmiştir.1980 yılında ortalama pancar veriminin de düşük gerçekleşmesi üretilen şeker pancarının 2 milyon ton daha az olmasına yol açmıştır.1980 yılında görülen verim düşüklüğünün başlıca nedeni, genel olarak yetişme devresindeki hava şartlarının uygun olmamasıdır.Ayrıca Adapazarı Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında olduğu gibi hastalık ve zararlıların olumsuz etkileri de eklendiğinde bu verim azlığının nedenleri daha da beliginleşmektedir.Şeker pancarı veriminin dağılışını gösteren haritaya bakılırsa (Harita 21), en yüksek verime sahip yerlerin Susurluk Şeker Fabrikası üretim sahalarından Karacabey ve Balıkesir Bölgelerinde, Eskişehir Şeker Fabrikası'nda Yenişehir Bölgesinde, Ankara Şeker Fabrikası'nda Polatlı Bölgesinde, Afyon şeker Fabrikasında da Sandıklı Bölgesinde olduğu görülür.Doğu Anadolu'daki üretim sahalarında verim yine düşük gerçekleşerek 1 ton/dönümün

Harita 21

de altına inmiştir.1980 yılında bu değer yer yer 100 - 400 kg/dönüme kadar da düşmüştür.Şeker pancarı üretiminin 1980 yılında 6.7 milyon ton olduğu daha önce de belirtilmişti. En fazla şeker pancarı Eskişehir Şeker Fabrikası sahalarında üretilmiştir.Bu üretim 700 bin tonun üzerindedir.Bunu 500 bin tonun üzerindeki üretimiyle Konya, Amasya ve Turhal Şeker Fabrikaları izlemektedir.1976 yılında 1 milyon tondan daha fazla şeker pancarı üretilen Konya Şeker Fabrikası'na ait üretim sahalarında daha az şeker pancarı üretiliyor görülmesinin sebebi, fabrikanın üretim bölgelerinde iki yeni fabrikanın kurulması için çalışmalara başlanılmış olmasıdır.Ereğli ve Ilgın Şeker Fabrikalarının şeker pancarı üretimleri (Ereğli için 198688 ton, Ilgın için 337725 ton) de Konya Şeker Fabrikası toplamına (554005 ton) katıldığında üretimin yine 1 milyon tonun üzerinde olduğu görülür.Bir fabrikanın değerlerinde ortaya çıkan çok ani düşüş ve yükselişlerin bu sahaların üretim sahaları ile yakından ilgileri vardır.Konya Şeker Fabrikası örneğinde belirginleşen bu durum, bölge ve kantarların bağlandıkları fabrikaların değiştirilmesiyle de ilgilidir.

1981 - 1984 yılları arasında şeker pancarı ekimi 400 - 450 bin çiftçi tarafından 3.5 - 3.7 milyon dönüm arazide yapılmıştır (Tablo 21).Verim ortalama olarak 3 - 3.5 ton/dönüm dolayında gerçekleşmiştir.Bunun sonucunda da üretilen şeker pancarı 11 - 12 milyon ton dolayında olmuştur.

Tablo 21:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1981-1984)

YILLAR	ÇIFTÇI SAYISI	EKİLEN ALAN (Hektar) SULU	SUSUZ	TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN(Hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(Ton)	VERİM (Ton/hek)
1981	415820	3186520	416680	3603200	3582300	11165105	31.16
1982	434965	3354400	368720	3723120	3714000	12732461	34.28
1983	446518	3239150	363990	3603140	3583300	12769569	35.58
1984	447745	3205050	328220	3533270	3501910	11108375	31.72

KAYNAK:Şeker Sanayii Istatistikleri.

1985 yılı şeker pancarı üretiminde ortalama değerler gösteren bir yıldır.Şeker pancarı 7747 köyde, 409718 çiftçi tarafından yapılmaktadır (Tablo 22).Ekilen saha 3.2 milyon dönümdür.Ortalama olarak 3076 kg/dönüm pancar verimi ile, 9.8 milyon ton şeker pancarı hasat edilmiştir.

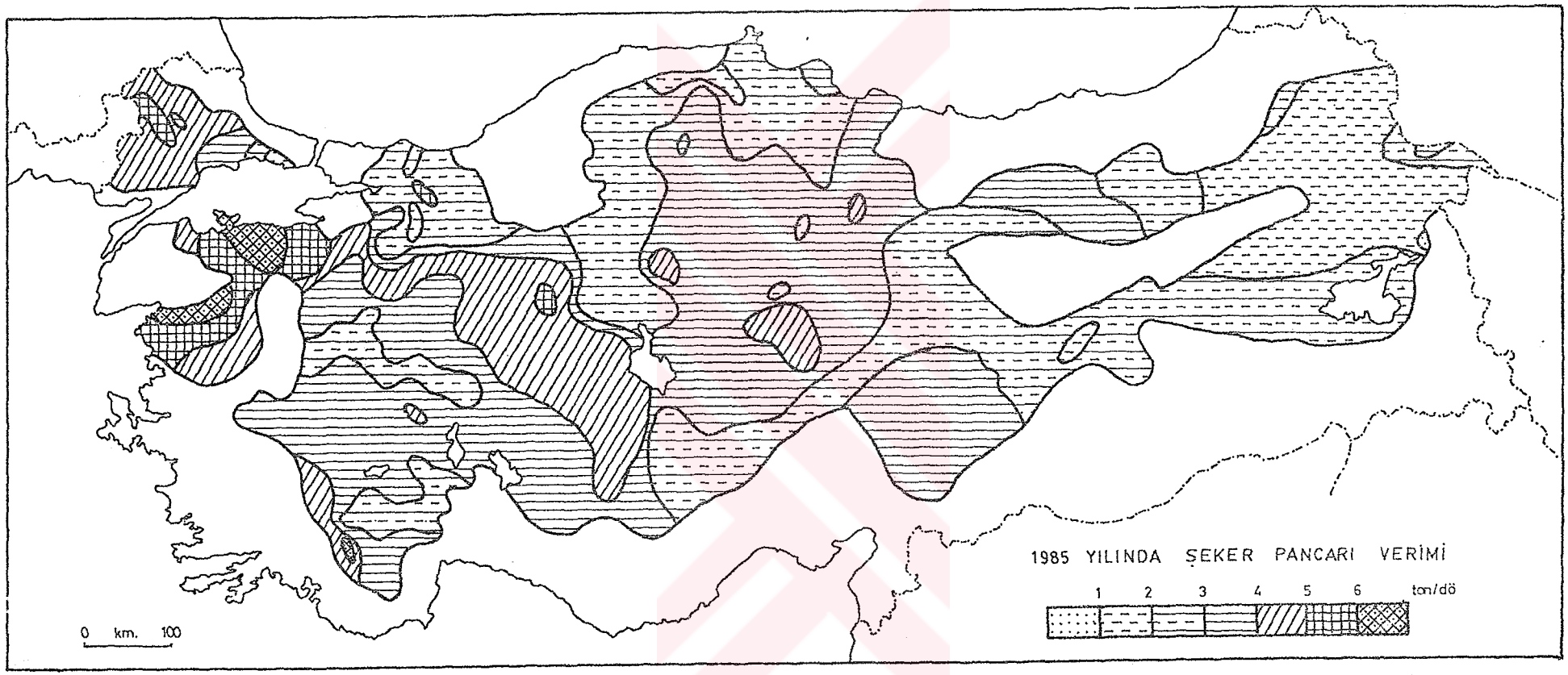
En fazla şeker pancarı üretim sahasına Konya Şeker Fabrikası sahiptir.Bunu Turhal, Amasya ve Eskişehir Fabrikaları izlemektedir.Amasya Fabrikası dışındaki fabrikalarda verimin ortalamanın da üzerinde olması, bu fabrika sahalarından elde edilen rekoltenin yükselmesine neden olmaktadır.

Verimin düşük gerçekleşmesi, uzun yıllar ortalamasına göre hava şartlarının çok kurak seyretmesinden kaynaklanmıştır.Ayrıca genellikle yüksek verime sahip bulunan Amasya Şeker Fabrikası'nda Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında görülen hastalık ve zararlılar verimin düşmesine neden olmuştur.Bununla beraber en düşük verim Amasya'da değil, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, Ağrı ve Muş Şeker Fabrikalarının üretim sahalarında olmuştur (Harita 22).Fabrika sahaları içinde verimin de büyük değişiklikler gösterebileceğine, yüksek verime sahip bulunan Adapazarı Şeker Fabrikası örnektir.Adapazarı Şeker Fabrikası üretim alanlarından Alifuatpaşa Bölgesi'nde Karacalar kantarında, Gölpazarı Bölgesi'nde Yenipazar kantarında ve Kaynarca Bölgesi'nde, Kaynarca ve Kandıra kantarlarına ait sahalarda da verim çeşitli nedenlerden dolayı 1 - 2 ton/dönüm gibi fabrika için çok düşük sayılabilecek düzeyde meydana gelmiştir.1985 yılında verimin yüksek olduğu yer-

Tablo 22:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1985)

FABRİKALAR	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN SULU	ALAN SUSUZ	(Dönüm) TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Dönüm)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	VERİM (Kg/dö)
Adapazarı	502	21282	46776	89545	136321	133298	515009	3864
Afyon	206	15561	112580	2509	115089	115089	355467	3089
Ağrı	171	10452	101513	-	101513	100134	255342	2250
Alpullu	446	13524	59374	9977	69351	69199	283720	4100
Amasya	713	39035	169152	58940	228092	226369	626489	2768
Ankara	432	15830	152538	-	152538	152228	510356	3353
Bor	168	10890	143771	-	143771	142871	367883	2575
Burdur	420	29680	206440	219	206659	205038	499872	2926
Çarşamba	203	5481	13893	12197	26090	23913	62796	2626
Elazığ	170	6906	60016	-	60016	60016	125008	2083
Elbistan	107	6960	85607	-	85607	84944	251226	2958
Erzincan	275	11761	101451	-	101451	101451	302980	2986
Erzurum	361	11266	79990	-	79990	78986	140203	1775
Eskişehir	357	24010	227111	946	228057	227645	834519	3666
Ilgın	141	15050	152530	-	152530	152530	509515	3340
Kastamonu	575	22985	60916	76503	137419	137419	338185	2461
Kayseri	361	18700	196700	-	196700	196700	636498	3236
Konya	314	30529	340699	-	340699	338904	1122489	3312
Kütahya	218	16807	77117	9984	87101	87101	254488	2922
Malatya	127	6368	56050	-	56050	54341	136516	2512
Muş	313	11236	99916	3453	103369	93131	164289	1764
Susurluk	307	10192	76634	440	77074	76895	407256	5296
Turhal	625	38891	242623	11043	253666	252495	783716	3104
Uşak	235	16322	79537	5800	85337	85285	276238	3239
TOPLAM	7747	409718	2942934	281556	3224490	3195982	9830060	3076

KAYNAK: T Ş F - Z R (1985)

Harita 22

ler Susurluk Şeker Fabrikası sahası, Burdur Şeker Fabrikası'nın güneybatıdaki bölgeleri, Eskişehir, Ankara, Ilgın, Konya ve Bor Şeker fabrikalarının bazı bölgeleridir.Susurluk Şeker Fabrikası'nın sahalarında verim 6 ton/dönümü dahi geçmektedir.Ancak verimdeki bu yükseklik, ekilen ve hasat edilen sahanın geçmiş yıllara nazaran daha az olması nedeniyle alınan ürünün toplam üretimdeki payı fazla değildir.Türkiye'de 1985 yılında şeker pancarı üretimi 9.8 milyon tondur.En fazla şeker pancarı Konya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarından elde edilmiştir.Bunu Eskişehir ve Turhal Şeker fabrikalarının üretim sahalarından elde edilen şeker pancarı üretimi izlemektedir.Üretim sahalarının az olması nedeniyle Elazığ ve Malatya Şeker Fabrikaları, verimin düşük olması nedeniyle de Erzurum Şeker Fabrikası en az şeker pancarı üretimine sahiptirler.

1986 ve 1987 yıllarında şeker pancarı üretimi 1985'e nazaran daha fazla olmuştur .Bu daha çok 1985 yılındaki yüksek verimin çiftçilerin üzerinde yarattığı psikolojik etkinin bir sonucudur.Sözkonusu psikolojik etki nedeniyle çiftçi şeker pancarı ekmeyi tercih etmiş ve üretim sahaları da hızla artmıştır.1985'de 3.2 milyon hektar arazide şeker pancarı ziraati yapılmışken, 1986'da 3.4 milyon dönümde, 1987'de de 3.8 milyon dönümde ekim yapılmıştır (Tablo 23).Ortalama olarak 430 bin çiftçi ailesinin yaptığı bir ziraatten 1986 yılında 3.0 ton/dönüm, 1987'de de 3.3 ton/dönüm verim alınmıştır.

Tablo 23:Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1986-1987)

YILLAR	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (Hektar) SULU	SUSUZ	TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Hektar)	BEDELİ ODENEN PANCAR (Ton)	VERİM (Ton/hek)
1986	423091	3190150	301620	3491770	3473640	10662346	30.69
1987	453682	3627310	288610	3915920	3848860	12717321	33.04

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

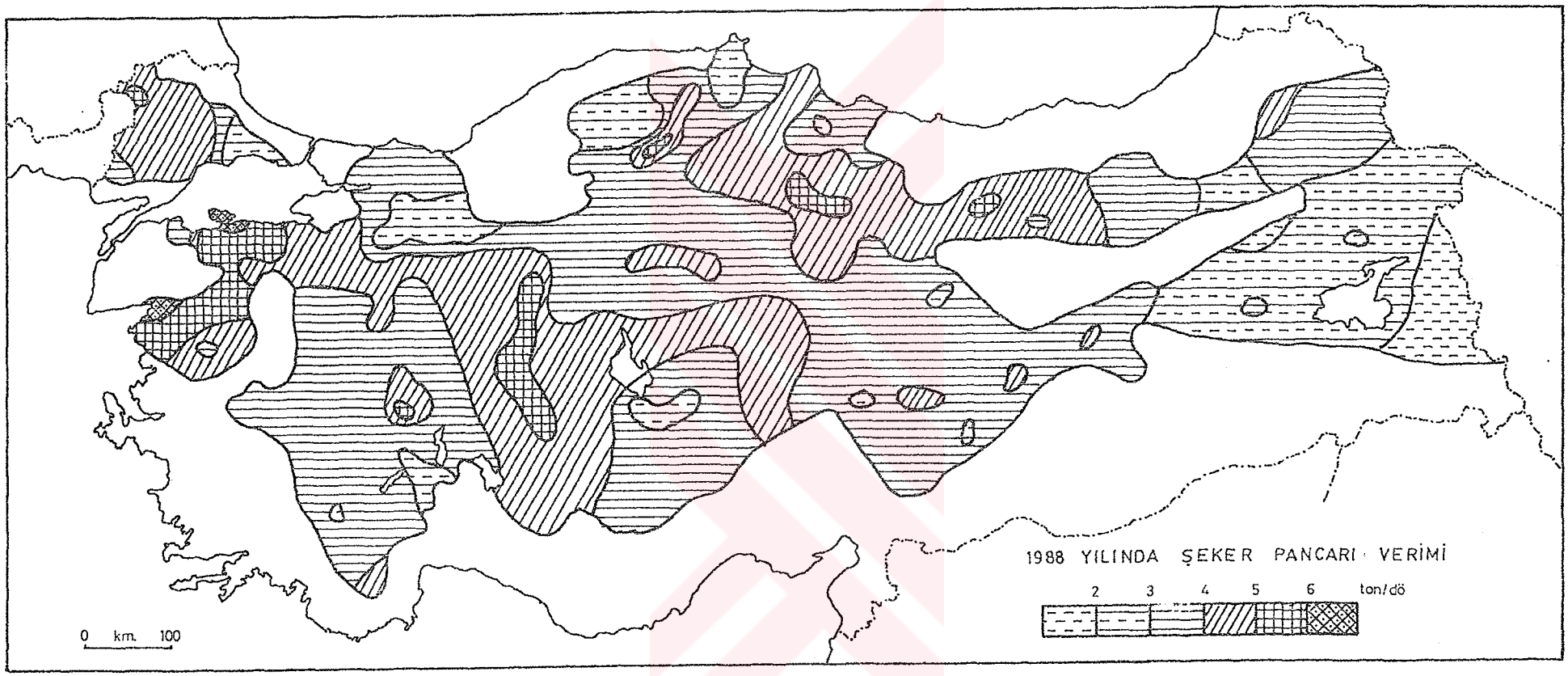
1986 ve 1987 yıllarında çiftçi tarafından ümit edilen yüksek verim 1988 yılında gerçekleşmiştir.1972 yılı hariç tutulursa bu en yüksek verim değeridir (1972 yılında verim 3976 kg/dönüm olarak gerçekleşmiştir).Üretim sahası son iki yıla nazaran düşük olmasına karşılık, verimin fazlalığı, şeker pancarının 11.5 milyon ton olmasını sağlamıştır.Bir çelişki gibi görünmesine rağmen verimin yüksek olmasında, çiftçinin şeker pancarı üretmekten vazgeçmesi önemli ölçüde etkili olmuştur.Üretim sahasının azalması, aynı zamanda Türkiye genelinde sadece yüksek verim alınması muhtemel yerlerde şeker pancarı ekiminin yapılması anlamına da gelmektedir.Şeker pancarından yüksek gelir elde etme imkânının olmadığı yerlerde çiftçi bu ürünü yetiştirmekten, maliyetinin fazla oluşu nedeniyle kaçınmaktadır.Bu durumda ekim, yüksek verimli yerlerde, sulanabilir ve kolay tava gelen arazilerde yapılmaktadır.Böylece doğal şartlarda büyük olumsuzluklar olmazsa, daha yüksek düzeyde verim gerçekleşmektedir.

1988 yılında 3.1 milyon dönüm arazide şeker pancarı ekimi yapılmıştır (Tablo 24).Enfazla ekim alanına sahip fabrika Eskişehir Şeker Fabrikası'dır (Yaklaşık 265 bin dönüm).Ekim alanlarının fazlalığı bakımından Konya ve Turhal Şeker fabrikalarının üretim sahaları Eskişehir'i izlemektedir.Bu fabrikalarda verimin de yüksek gerçekleşmesiyle, şeker pancarı üretimi 1 miyon tonun üzerinden gerçekleşmiştir.Susurluk Şeker Fabrikasının üretim sahalarındaki verim değerleri yine diğer fabrikaların verim değerlerinden daha yüksektir (Harita 23).Verimin 1 - 2 ton/dönüm arasında değiştiği tek üretim bölgesi Yüksekova'dır.Diğer yerlerde çoğunlukla verim 3 ton/dönüm dolayında olmuştur.Yüksek verime yine Susur-

Tablo 24 :Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1988)

FABRİKALAR	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN SULU	ALAN SUSUZ	(Dönüm) TOPLAM	HASAT EDİLEN ALAN (Dönüm)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (Ton)	VERİM (Kg/dö)
Adapazarı	487	19408	46961	85096	132057	130951	444364	3393
Afyon	252	19652	167194	56	167250	167250	637615	3812
Ağrı	179	8082	86886	-	86886	86886	297301	3422
Alpullu	475	17390	100247	5790	106037	104926	427102	4071
Amasya	448	28141	124003	49553	173556	173426	685400	3952
Ankara	340	10024	110142	638	110780	109682	450684	4109
Bor	194	12629	194940	-	194940	194940	548293	2813
Burdur	366	20634	142876	-	142876	142550	439147	3081
Çarşamba	206	5585	22968	10532	33501	32395	101348	3129
Çorum	289	10104	62902	9909	72811	71408	266066	3726
Elazığ	165	6760	53817	-	53817	53791	196884	3660
Elbistan	138	6034	75032	2041	77073	75371	282012	3742
Erciş	154	3223	23969	1190	25159	24985	61767	2472
Ereğli	88	6547	96529	-	96529	96529	332291	3442
Erzincan	248	9386	80909	-	80909	80835	312781	3869
Erzurum	295	8560	65714	-	65714	65714	170966	2601
Eskişehir	351	23599	263735	659	264394	264394	1050597	3974
Ilgın	144	13715	148570	-	148570	148570	675915	4549
Kastamonu	535	17227	57134	48926	106060	106060	327669	3089
Kayseri	381	18153	202100	-	202100	201540	707950	3513
Konya	214	18995	259387	-	259387	259387	1016314	3918
Kütahya	206	12339	67391	3007	70398	70398	231145	3283
Malatya	158	5137	40702	-	40702	40043	142851	3567
Muş	194	7679	77831	-	77831	74486	165985	2228
Susurluk	285	8979	74040	-	74040	73660	357770	4850
Turhal	574	35037	236761	9509	246270	246061	103180	4077
Uşak	227	11784	60116	2770	62886	62729	201256	3208
TOPLAM	7593	364803	2942856	229677	3172533	3158967	11534153	3651

KAYNAK:T Ş F . Z.R (1988)

Harita 23

luk Şeker Fabrikası'nı bazı üretim bölgelerinde rastlanmakta ve bu değerler yer yer 6 ton/dönümün üzerine de çıkmaktadır.Yine verimin yüksek olduğu yerler arasında Alpullu Şeker Fabrikası'nın bazı bölgeleri, Susurluk, Eskişehir, Ankara, Ilgın, Konya, Kayseri, Turhal, Amasya Şeker fabrikalarının üretim bölgeleri sayılabilir ve buralarda verim 5 - 6 ton/dönümdür.Daha önce de belirtildiği gibi verimin genellikle 1 - 2 ton/dönüm civarında değiştiği Doğu Anadolu Şeker Fabrikaların da bile 1988 yılında verim 2 ton/dönümün üzerine çıkmıştır.Hatta Erzincan Şeker Fabrikası'nın ortalaması 4 ton/dönüm olurken, üretim sahalarından Suşehri'nde bu değer 5 ton/dönümü de aşmıştır.

2. ENERJİ:

Modern sanayiin en büyük özelliklerinden biri de büyük miktarlarda enerji kullanılmasıdır.Enerjinin kullanıldığı yerler, sanayi kollarına göre değişir.Bazı sanayi kollarında "ısı" temini için, bazılarında makinaları çalıştırmak, hammadde olarak veya ürünü nakletmek için, bir kısmında ise kimyevî ve elektronik aşamalar için enerji kaynaklarına ihtiyaç vardır (TÜMERTEKİN, 1969: 67).Şeker sanayiinde enerji kaynaklarına iki nedenden dolayı ihtiyaç duyulur:a- Pancardan şekerin ayrıştırılabilmesi için gerekli olan buharın elde edilmesi ve kimyasal reaksiyonların hızlandırılması, b- Makinaların çalıştırılması.

Türk şeker sanayiinde enerji kaynaklarını maden kömürü, kok, linyit ve fuel-oil (No 6) oluşturmaktadır.Kullanılan enerji kaynaklarının yıldan yıla kullanım oranları ve miktarları da değişmektedir.Yıllara göre enerji ihtiyacının artmasının veya azalmasının başlıca nedeni, yeni şeker fabrikalarının kurulması ve

kampanya sürelerinin her yıl değişik olarak gerçekleşmesidir (Tablo 25).

Kullanılan enerji kaynaklarından bir kısmının bazı yıllarda ağırlık kazanması, genel ekonomik şartlarla da yakından ilgilidir.1956 yılına kadar enerji kaynağı olarak sadece kömür kullanılıyordu.İhtiyaç duyulan kömür, Kömür Satış ve Tevzii Müessesesi'nden sağlanıyordu.Ancak kuruluşun kampanya öncesinde gerekli kömürün tamamını sağlayamamasından, özellikle Turhal Şeker Fabrikası'nda olduğu gibi, nakliyenin de güçleştiği yerlerde üretim olumsuz yönde etkileniyordu. 1956 yılından itibaren önce Elazığ, Erzincan ve Malatya Şeker fabrikalarının buhar kazanlarında fuel-oil kullanılmasına başlanılmış (TŞF - FR, 1956: 32), daha sonra fuel-oil kulanımının daha verimli olacağı tahmin edilen diğer fabrikalarda da bu kaynağın kullanılması konusunda çalışmalar yapılmıştır (TŞF - FR, 1961: 52).Fuel-oil ile çalışan fabrikalar zamanla sayı bakımından artmışlardır.Çeşitli kampanya dönemlerinde bazen tamamen, bazen de kısmen fuel-oil ile çalışılmıştır.

Şeker sanayiinde enerji kaynağı ihtiyacını karşılamada bazı yıllarda büyük güçlükler ortaya çıkmaktadır.Örnek olarak 1970 yılında deprem, yangın ve mekanik arızalar gibi çeşitli nedenlerle Gediz, Bolu ve Tunçbilek İşletmelerinde üretimin durması ve istenilen kömürlerin zamanında gelememesinden dolayı Konya, Eskişehir, Adapazarı, Ankara, Burdur ve Uşak fabrikalarında kömür sıkıntısı büyük boyutlara erişmiştir.1977 kampanyasında ise özellikle Adapazarı, Kastamonu, Erzurum, Turhal, Amasya ve Konya fabrikalarında kış aylarında 4 bin kcal/kg ısı değerli linyit kömü-

Tablo 25 :Şeker Sanayiinde Yakıt Tüketimi (Ton)

KAMPANYALAR	FABRİKA SAYISI	K O M Ü R			FUEL OİL
		MADEN	LİNYİT	KOK	
1951-1952	4	76235	39679	6446	-
1952-1953	4	49226	37980	5354	-
1953-1954	5	54603	37634	6319	-
1954-1955	8	61611	48893	6748	-
1955-1956	11	51869	124828		-
1956-1957	15	14840	181662		5265
1957-1958	15	9064	209206		4767
1958-1959	15	15680	212129	10298	6757
1959-1960	15	77598	217229	15064	11282
1960-1961	15	114955	267915	17414	7646
1961-1962	15	72151	169336	11493	5823
1962-1963	16	60150	151504	10655	11578
1963-1964	17	42750	216070	12275	14348
1964-1965	17	48887	330234	18872	16877
1965-1966	17	18613	248594	15014	22439
1966-1967	17	17027	253644	16309	53797
1967-1968	17	60247	310981	19509	32340
1968-1969	17	49624	271889	17836	24844
1969-1970	17	17196	222391	13246	20022
1970-1971	17	18550	285984	15267	20111
1971-1972	17	21091	369877	22119	52412
1972-1973	17	16411	384093	18583	45790
1973-1974	17	10172	368664	17435	34991
1974-1975	17	13377	410008	20255	41580
1975-1976	17	16365	997166	24285	54135
1976-1977	17	21495	624066	32238	85086
1977-1978	18	17024	593640	31308	102480
1978-1979	18	12929	579873	32831	137475
1979-1980	18	43568	691240	36248	168216
1980-1981	18	14576	548012	28191	159645
1981-1982	18	30028	818831	55766	249321
1982-1983	20	51807	959544	54228	253099
1983-1984	20	20895	900941	51624	274536
1984-1985	22	10165	780428	41561	230314
1985-1986	23	26856	709472	35336	184201
1986-1987	23	31109	804235	40370	148219

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.Faaliyet Raporları.

rü, genel olarak bütün fabrikalarda kok kömürü ile Erzincan, Alpullu, Amasya, Adapazarı fabrikalarında fuel-oil temininde büyük güçlüklerle karşılaşılmış, fabrikalar az stoklarla kampanyalarını devam ettirmek zorunda kalmışlardır.Bu ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun da bir göstergesi olması bakımından önemlidir.-Şeker fabrikalarında belli özelliklere sahip olan kömüre ihtiyaç duyulmasının nedeni, fabrikaların buhar kazanlarının alt ısı değeri en az 4000 - 4500 kcal/kg olan kömürü yakacak şekilde projelendirilmesidir.Sanayileşmenin sonucunda,evvelce endüstri kazanlarında ve evlerde yakacak olarak kullanılan maden kömürünün sadece demir-çelik fabrikalarına verilmesi, ortaya çıkan kömür açığının da yüksek kalorili linyit kömürü ile karşılanması zorunluluğunu doğurmuştur.Bunun sonucunda da fabrikaların buhar kazanlarında tadilat yapılması gerekmiş ve kazanlarda 2500 - 3000 kcal/kg değerindeki linyitleri yakabilecek sistem kullanılmaya başlanılmıştır.

1970'lerden sonra dünya petrol piyasasında yaşanan krize bağlı olarak petrol fiyatlarının hızla yükselmesi ve Türkiye'nin ödemeler dengesinde görülen açıklar, 1960'lı yılların başından itibaren uygulamaya konulmuş olan fuel-oil kullanımına ağırlık verilmesi uygulamasından vazgeçilmesine ve fuel-oil kullanımından kaçınılmasına neden olmuştur.Sonuç olarak enerji kaynakları içindeki payı yükselmekte olan fuel-oil, yerini tekrar kömüre bırakmıştır (Tablo 26).

Fabrikalarda maden kömürü tüketimine zaman içinde önce kısıtlamalar getirilmiş, daha sonra da bir çok fabrikada kullanılmasından vazgeçilmiştir.Maden kömürünün yerini ikame maddesi ola-

Tablo 26:Şeker Sanayiinde Fabrika Ölçeğinde Yakıt Tüketimi (Ton)

FABRİKALAR	KÖMÜR (Ton)			FUEL	KÖMÜR (Ton)			FUEL	KÖMÜR (Ton)			FUEL
	MADEN	LİNYİT	KOK	OİL	MADEN	LİNYİT	KOK	OİL	MADEN	LİNYİT	KOK	OİL
Adapazarı	2421	34477	2216	2068	-	41343	1763	-	-	17342	1730	10338
Afyon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	57562	3473	15896
Alpullu	8265	3954	828	-	8886	11055	1920	11209	3464	6445	965	5605
Amasya	-	35860	1841	-	-	59840	2960	-	1336	54143	2044	2123
Ankara	1107	15661	763	-	-	29000	1150	-	1231	17131	788	2440
Burdur	-	26250	943	-	-	43080	1310	-	-	31209	1160	1705
Elazığ	-	-	389	4267	-	-	738	8192	-	-	517	5860
Erzincan	-	-	337	4100	-	-	629	6950	-	-	550	6500
Erzurum	4825	6240	473	-	6324	15932	751	-	4863	14075	603	5754
Eskişehir	-	29500	942	-	-	45925	1848	204	-	62909	3270	16539
Kastamonu	612	8499	384	-	629	18995	805	-	3681	7110	595	3904
Kayseri	-	-	820	-	-	-	1653	18010	-	-	1695	16344
Konya	650	26643	906	-	-	60700	2212	-	-	88349	4467	15565
Kütahya	-	11692	388	-	-	25743	894	-	-	20141	607	-
Malatya	-	7489	663	-	-	360	650	8675	-	-	850	8500
Susurluk	-	32015	1386	-	-	51197	1784	-	-	37980	1474	5478
Turhal	-	31970	1356	-	-	65074	1974	-	-	61591	2652	7160
Uşak	668	15731	626	-	526	28921	1241	-	-	21890	750	150
TOPLAM	18549	285984	15266	20110	16365	497165	24285	54135	14575	497878	28191	129761

KAYNAK:Turkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

rak tekrar fuel-oil almıştır.Ancak doğrudan fuel-oil kullanımından çok, düşük kalorili linyitin üzerine bu yakıtın püskürtülmesi metodu uygulanarak daha ucuz enerji kaynağı yaratılmaktadır.

Yine bir enerji kaynağı olmakla birlikte, şeker fabrikaları için aynı zamanda hammadde de olan kok kömürünün temininde çoğu zaman güçlüklerle karşılaşılmıştır.Kok kömürü, fabrikalarda şerbet arıtımında kullanılan kireç ve CO_2 gazının üretiminde kullanılmaktadır.İstenilen özellikte kok kömürünün temin edilememiş olması, fabrikalarda kampanyanın aksamasına dahi neden olmaktadır.1981- 1982 kampanyasında kendini etkili olarak hissettiren bu sıkıntı, bundan sonra bir süre kok kömürü ihtiyacının ithal kömür ile karşılanması sonucunda etkisini kaybetmiştir.Kok kömürü ihtiyacı son yıllarda yine yerli kaynaklardan karşılanmaktadır.

Şeker fabrikalarının kömür ihtiyaçları 1987 yılına kadar esas alınarak satın alınmaktaydı.Ancak bu tarihten sonra kömür alımında kalori esası kabul edilmiştir.Böylece ihtiyaca uygun özellikte kömür almak mümkün olmuştur.Ayrıca fabrikalarda kullanılan fuel-oil miktarını azaltıcı tedbirlere başvurulduğu da görülmektedir.Bunun nedeni fuel-oil fiyatlarının yüksek seviyelerde seyretmesidir.Tüketimi azaltmak için son yıllarda linyit kömürüne yeniden ağırlık verilmeye başlanılmıştır.Kömür alımında kalori esasına göre hareket edilmesine rağmen, sipariş verilen linyitlerin istenilen kalorinin altında teslim edilmeleri, fabrikalarda kullanımda sıkıntı yaratmaktadır.Düşük kalorili linyitlerin yakılmasından daha fazla randıman alabilmek için, gerekli değişikliklerin yapıldığı fabrikalarda fuel-oil püskürtülmekte ve randıman arttırılmaya çalışılmaktadır.

Şeker fabrikalarının enerji ihtiyacı çoğunlukla yerli kaynaklardan temin edilmektedir.Fabrikaların kullandığı linyit kömürleri daha çok fabrikalara yakın üretim sahalarından karşılanmaktadır.Bununla birlikte Türkiye Kömür İşletmeleri de üretimi elverdiği ölçüde, uzaktaki fabrikalara da kömür göndermektedir.-Fabrikalarda kullanılan kok kömürü, bazı yıllarda ithalat ile karşılanmakta, ancak çoğunlukla Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri tarafından sağlanmaktadır.Şeker sanayiinde ilk yıllarda kullanılan maden kömürü, önceleri sadece Türkiye'deki tek üretim sahası olan Zonguldak'tan karşılanıyordu.Daha sonraları üretimin diğer kullanışlara yetmemesi nedeniyle yerini ithal kömüre bırakmıştır. Fuel-oil kullanımının yaygınlaşmasından sonra da maden kömürü kullanımı iyice azaltılmıştır.Şeker fabrikalarında kullanılan fuel-oil yurt içindeki çeşitli firmalara ihale edilerek sağlanmaktadır.

3.İŞGÜCÜ:

Modern sanayiinin kuruluş ve işleyişinde önemli bir faktör de işgücüdür. Ne kadar makinalaşmış olursa olsun, yine de sanayi tesislerinde belirli miktarlarda işgücüne ihtiyaç vardır.Modern sanayiinin bir gereği olarak işgücü, sadece üretenleri değil, aynı zamanda bu üretimi yönlendiren ve yönetenleri de kapsamaktadır.

Şeker sanayii de büyük miktarlarda işgücü kullanılan bir sanayi koludur.Gerek şeker pancarı üretiminde, gerekse şekerin fabrikasyonunuda büyük işçi kütleleri çalıştırılmaktadır.İşgücünün bir kısmı niteliksiz olabilirse de, sanayiide çalışanların önemli bölümü nitelikli eleman olmak zorunluluğundadır.Günü-

müzde makinalaşmaya bağlı olarak nitelikli işçiler varlıklarını korurlarken, niteliksiz işcilerin yerini makinalar almaktadır.Sadece şekerin fabrikasyonunuda ve şeker pancarı tarımının yönlendirilmesin de çalışan (fabrikaların ziraat teşkilatı) işgücüne ait bilgilere aşağıda yer verilecektir.

Şeker sanayiinde çalışan personel çoğunlukla fabrikaların yakın çevrelerinden gelmektedir.Fabrikalardaki üst düzey yöneticileri ve diğer idari personel ise Genel Müdürlük tarafından atandığından, bu personelin coğrafi kökeni konusunda bir sonuç çıkarmak mümkün değildir.Oysa gerek geçici işçiler, gerekse daimi çalışan işçiler, fabrikalara yakın yerler ile çevre illerden temin edildiklerinden, fabrikaların etki alanlarını da yansıtmaktadırlar.Günümüzde alınacak işçi için İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvurulmakta,yeni işçi alımı kurumdan gönderi'enler arasından yapılmaktadır.Geçici işçiler için daha önceki yıllarda kampanyalarda çalışmış olmak bir tercih sebebidir.

İdareci durumundaki personel fabrika sahası içindeki lojmanlarda barınırken, diğer personel genellikle fabrikaya ait servislerin ulaşımı sağladığı yakın bir iskân sahasında yaşamaktadır. Kampanya esnasında görev alan geçici işçilerin bir kısmı da yine fabrika sahası içindeki yatakhanelerde barındırılmaktadır.

Türkiye'de şeker sanayii kurulduğundan bu yana, nitelikli personel bulma sorunu ile sürekli karşı karşıya bulunmaktadır.Bu sorun ilk yıllarda dışarıdan personel getirtilerek ve yurt dışına eğitim amacıyla burslu öğrenci gönderilerek çözümlenmeye çalışılmıştır.Aynı zamanda çalışanların şirkete bağlılıklarının sağlanabilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yüksek bir ücret

politikası da uygulanmıştır.Modern sanayiide nitelikli işgücünün sürekli çalışmasını temin amacıyla "ikinci derecede kârlar" olarak isimlendirilen bazı sosyal haklar ve hizmetlerin verilmesi de gerekmektedir(TÜMERTEKİN,1969: 82).Bu hak ve hizmetlerin başında çeşitli sosyal hizmetler, evlilik veya çocuk zamları, emeklilik durumu, çalışanların çocuklarına sağlanan kolaylıklar, bedava tatil imkânları sayılabilir.Şeker sanayiinde de bu tür hizmetler verilmektedir. Yukarıda da sözü edildiği gibi sağlanan lojmanlar, sosyal tesisler, daha ucuz alış-veriş imkânı sağlayan kooperatifler, çalışanların çocuklarına öğrenim süresince yurt ve burs gibi çeşitli olanakların yaratılması, şirkete ait tesislerde ucuz tatil imkânı, çalışanların daha verimli olmasına ve şirkete bağlanmasına neden olmaktadır.Şeker sanayiinin ilk kurulduğu yıllarda 1000 kişi civarında olan personel, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurulduğu 1935 yılında 5000'i aşmıştı (Tablo 27).1950'lere kadar personelin daimi kadroda çalıştırılmasına özen gösterilmiştir.Sadece geçici olarak kampanya zamanlarında niteliksiz işgücü çalıştırılmıştır.Bu yıllarda da çalışanı teşvik iyi ücret ve iyi imkânlar yaratılmasıyla sağlanmaktadır (TŞF- FR, 1958: 42).Nitelikli işçiyi sürekli işte tutabilmedeki zorlukların bilinmesine ve bazı tedbirlerin alınmasına rağmen, yine de nitelikli personel temini ve mevcutların korunmasın da büyük güçlüklerle karşılaşılmaktadır.

Birinci Gelişme Planı'nın uygulanmaya başlamasıyla sanayiide meydana gelen büyüme, işçi sayısına da yansımıştır.Fabrikalar kurulmadan önce eğitim amacıyla yurt dışına öğrenci gönderilerek, üst düzey teknik personel sağlanmasına çalışılmış, ara personel

Tablo 27:Türk Şeker Sanayiinde İşgücünün Dağılımı (1926-1989)

YILLAR	SÖZLEŞMELİ	MEMUR	HİZMETLİ	İŞÇİ	GEÇİCİ ÇALIŞANLAR	TOPLAM
1926	-	102	-	285	263	650
1927	-	133	-	314	273	720
1928	-	148	-	298	285	731
1929	-	146	-	369	501	1016
1930	-	155	-	361	590	1106
1931	-	116	-	163	1085	1364
1932	-	136	-	128	1308	1572
1933	-	292	-	380	2860	3532
1934	-	492	12	440	6193	7137
1935	-	281	34	515	4239	5069
1936	-	334	45	583	5018	5980
1937	-	381	47	562	5072	6062
1938	-	301	46	688	5597	6632
1939	-	300	126	1135	4160	5721
1940	-	297	77	818	4594	5786
1941	-	317	114	1104	4534	6069
1942	-	323	180	1327	4256	6086
1943	-	321	255	1302	5404	7282
1944	-	320	284	1135	4892	6631
1945	-	342	344	1032	5632	7350
1946	-	331	374	1071	5107	6883
1947	-	349	362	1025	4552	6288
1948	-	349	396	1020	5201	6966
1949	-	351	380	1060	5134	6925
1950	-	395	402	998	5078	6873
1951	-	393	457	1207	5820	7877
1952	-	406	482	1257	5928	8073
1953	-	419	522	1401	7281	9623
1954	-	457	672	1616	7962	10707
1955	-	101	924	2066	11597	15288
1956 (x)	-	1363	1809	1750	6686	11808
1957 (x)	-	1478	2076	2563	5613	11730
1958 (x)	-	1321	2215	2680	6454	12670
1959 (x)	-	1428	2228	2902	7448	14006
1960 (x)	-	1437	2229	2994	8503	15163
1961 (x)	-	1407	2174	2943	7272	13796
1962 (x)	-	1566	2264	3007	7069	13896
1963	-	1799	3172	4028	8344	17343
1964	-	1834	3159	4256	9717	18966
1965	-	1871	3170	4155	9119	18315
1966	-	1924	3137	4128	1969	18358
1967	-	1895	3087	4151	9115	18248
1968	-	1853	2974	4072	9376	18275
1969	-	1805	2891	4041	7901	16638
1970	-	1832	2952	4017	7131	15932
1971	-	1824	3133	4142	8353	17452
1972	-	1927	3052	4157	9432	18568
1973	-	1777	2973	4105	8858	17713
1974	-	2087	2870	6335	8773	20065
1975	-	2287	2899	8447 (xx)	8357	21990
1976	-	2510	3084	10435 (xx)	8980	25009
1977	-	2634	2895	12549 (xx)	10252	28330
1978	-	2805	2770	14146 (xx)	9110	28831
1979	-	3049	2850	14682 (xx)	7599	28180
1980	-	3057	2728	15128 (xx)	7547	28460
1981	-	3187	2500	14468 (xx)	7057	27212
1982	-	3127	2300	13979 (xx)	8903	28309
1983	-	3167	2190	13970 (xx)	11488	30815
1984	-	3227	2101	14272 (xx)	12975	32675
1985	-	4347	2020	14080 (xx)	11576	32023
1986	-	4260	1934	13652 (xx)	10489	30335
1987	113	3993	1831	13109 (xx)	10598	29644
1988	1569	2602	1616	12453 (xx)	12410	30650
1989	2417	1795	1426	12073 (xx)	13240	30951

x Beş özel fabrikaya ait bilgileri kapsamamaktadır.

xx Daimi işçi haklarından yararlanan personel dahildir.

KAYNAK:VELDET, 1958: 237, 403, 483, 554., Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

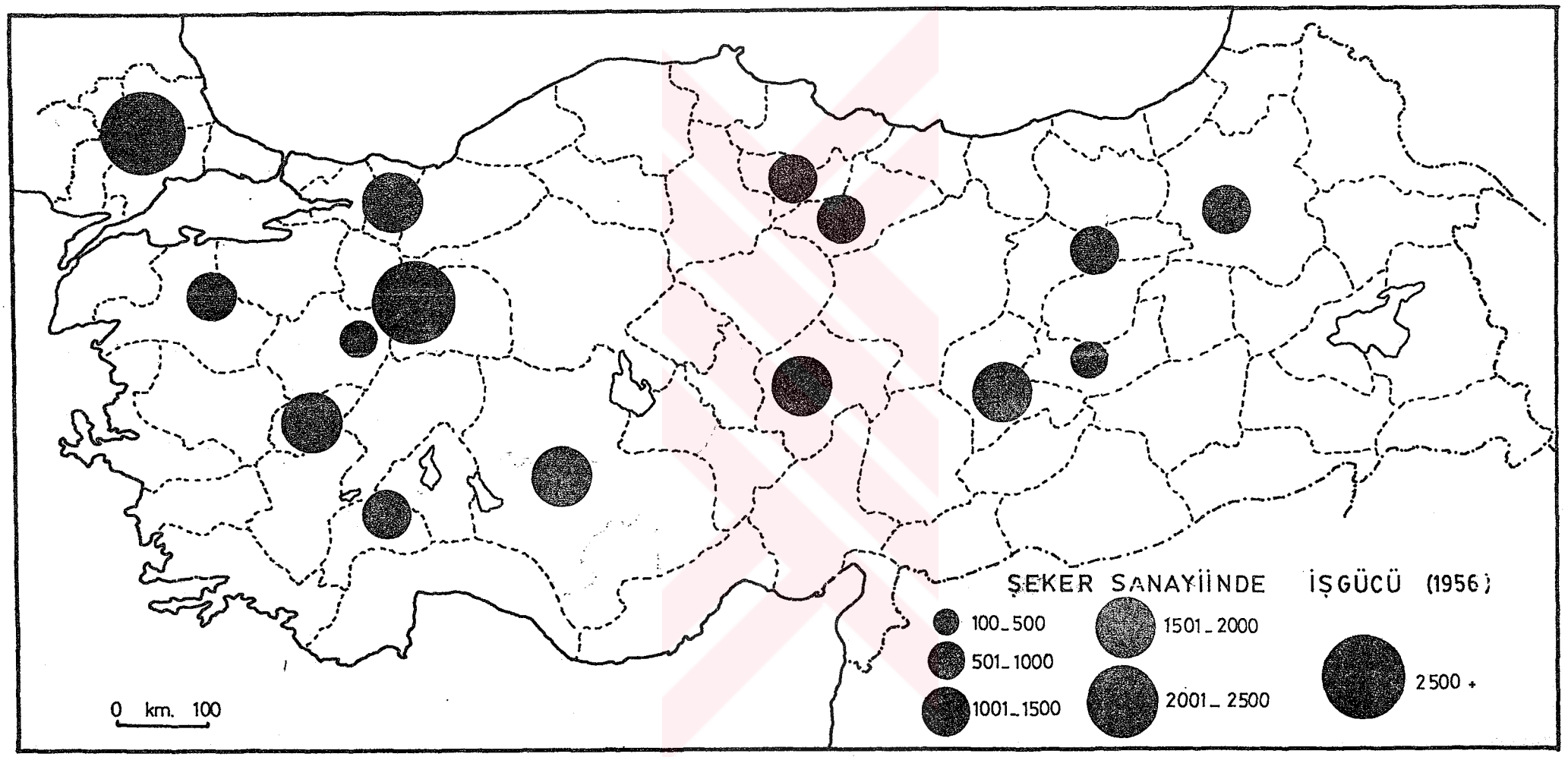
ise yurt içinde açılan kurslarla yetiştirilmiştir.Birinci Gelişme Planı'nın uygulandığı yıllarda personel sayısı 15 bini aşmış bulunuyordu. Özel fabrikalar da dahil edildiğinde bu personel 20 binin üzerindeydi (Tablo 28, Harita 24).Aynı yıllarda ücret sisteminde de bir değişiklik yapılmış, ücret artışında kıdemin değil verimin ve başarının esas alınması kararlaştırılmıştır.Bu durum, toplu sözleşmelerde ücret kademelerinin belirmesinde prodüktivitenin artış oranı ile genel geçinme endekslerindeki artışın gözönünde tutulmasına yol açmıştır (TŞF - FR, 1963: 74).

Tablo 28:Şeker Sanayiinde İşgücü Dağılımı (1956)

FABRİKALAR	ÇALIŞAN İŞÇİ SAYISI
Adapazarı	1503
Alpullu	2904
Amasya	1076
Burdur	1091
Elazığ	867
Erzincan	1319
Erzurum	1298
Eskişehir	2922
Kayseri	1640
Konya	1561
Kütahya	949
Malatya	1572
Susurluk	1049
Turhal	1469
Uşak	1614
TOPLAM	22834

KAYNAK:VELDET, 1958.

İşçi haklarında bir çok olumlu girişim olmasına rağmen bazen işçi-işveren ilişkilerinde kısa süreli tıkanmalar da meydana gelmektedir.Bunlardan birincisi 1970 yılında ortaya çıkmıştır.-Toplu iş sözleşmesinin imzalanması aşamasında beliren zorluklar nedeniyle, Türk şeker sanayiinde ilk defa Türk-İş'e bağlı Şeker-İş Sendikası tarafından 25.8.1970 ile 28.8.1970 tarihleri arasında

ŞEKER SANAYİİNDE İŞGÜCÜ (1956)
100_500
501_1000
1001_1500
1501_2000
2001_2500
2500 +
0 km. 100

Harita 24

grev uygulanmıştır.Grev sonrasında;uzun yıllardır geçici olarak çalışan personelin daimi kadroya alınması, kıdem tazminatlarının arttırılması ve ücretlere zam yapılması sağlanmıştır(TŞF - FR, 1970:107).

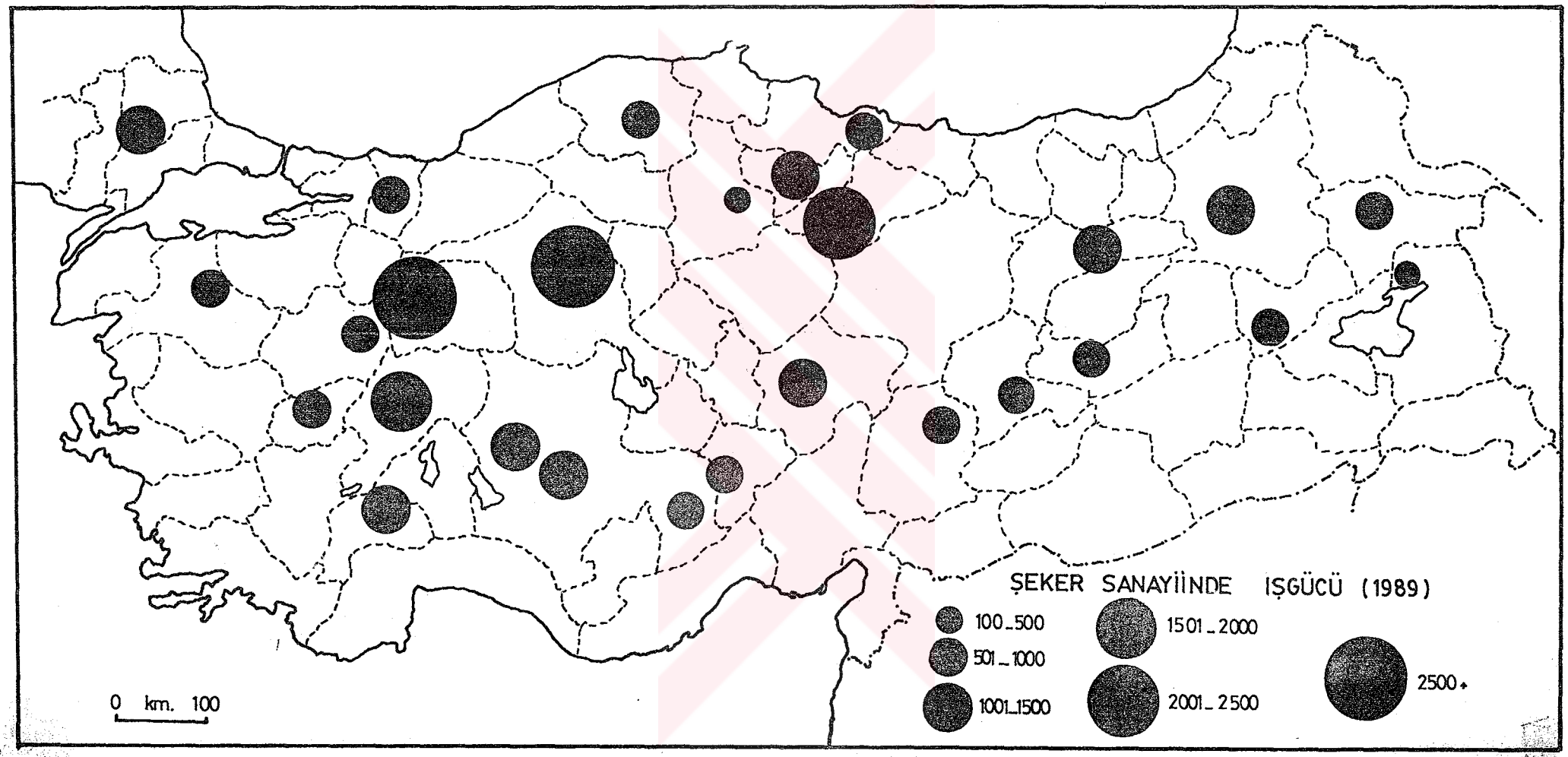
1977'den itibaren şeker şirketi, şirket hizmetlerinin en iyi şekilde yürütülebilmesi için personel seçiminde, teşkilâta dağılımında, eğitimde ve isdihdam şekil ve şartlarının belirlenmesinde yeni bir sistem uygulamaya başlamıştır.Sistemin başarılı olabilmesi için, sanayiin hizmetine giren her sınıftan personelin, kanunlardan, sosyal dayanışma ve ilkelerden doğan hak ve görevlerin etkili bir şekilde kullanılmasını, sosyal ve kültürel amaçlarının karşılanmasını, sanayiin gereklerine uygun olarak eğitilip yetiştirilmelerini, ilerlemelerini sağlamak, ayrıca sanayiin gelişmesine katkıda bulunmalarını temin etmek gerekmektedir TŞF-FR,1977: 123).Bu şeker sanayiinin personel politikasını da oluşturmaktadır.Bütün personel haklarını düzenleyici çalışmalara rağmen, nitelikli personelin temininde yine de güçlüklerle karşılaşılmaktadır.Bu güçlükler yeni fabrikaların arka arkaya kuruldukları yıllarda daha büyük boyutlara erişmektedir.İkinci Gelişme Planı'nın uygulanmasında da bu sorun ortaya çıkmış, yeniden yurt dışına öğrenci gönderilmesine başlanılmıştır.Şeker sanayiindeki gelişmeye bağlı olarak 1974 yılından itibaren 20 bini aşan personel, 1983 yılında da 30 bin dolayına erişmiştir.

Şeker şirketinin persnel politikasındaki son değişiklik 1985 yılında meydana gelmiştir.Bütün Kamu İktisadi Devlet Teşebbüslerinde olduğu gibi, şeker sanayiinde de sözleşmeli personel çalıştırılması uygulamasına geçilmiştir.Böylece şeker sanayiinde

mevcut personelden bir kısmı ile yeni alınan personel işçi veya memur olarak değil, sözleşmeli personel statüsünde çalışmaya başlamıştır.Şeker sanayiinde 1989 yılında da 30 bin dolayında personel çalışmaktadır.Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkiye'nin değişik kısımlarına yayılmış fabrikaları nedeniyle şeker sanayii değişik bölgelerde büyük bir istihdam kaynağı olmaya devam etmektedir (Harita 25).

1968-1989 yıllırı arasında şeker sanayiinde çalışanların öğrenim durumlarının incelenmesi, kullanılan personelin genel niteliği hakkında da bir fikir verecektir (Tablo 29).Şeker sanayiinde çalışanların eğitim düzeyleri günümüze gelindikçe bir yükselme göstermektedir.İlkokul mezunu olanlar ile okur-yazar olanların sayısı azalırken, lise ve dengi okul mezunu olanlar ile yüksek okul mezunlarının yüzdesi artmıştır.Büyük çapta yeni fabrikaların kurulduğu gelişme planlarının ilk yıllarında eğitim düzeyi düşük seviyedeki personelin artış göstermesi kaçınılmazdı.Bu durum aynı zamanda ülkenin genel sosyo-ekonomik yapısı ile de yakından ilgilidir.Ülkenin doğu yarısında şeker fabrikasının kurulduğu yıllarda şeker sanayiinin personel politikasına da uygun olarak fabrikalar tarafından çevreden temin edilen işçiler (özellikle geçici işçiler), eğitim düzeyi bakımından düşük seviyedeydiler.Buna 1975 yılındaki durum örnek gösterilebilir.Zamanla bu fabrikalardaki işgücünün eğitim seviyesi de kalifiye elemanların göreve başlamalarıyla yükselecektir.

Şeker sanayiinde çalışan personelin yaş durumuna bakılırsa 31-35 yaş grubundaki personelin çoğunlukta olduğu görülür (Tablo 30).Günümüze gelindikçe şeker sanayiinde çalışan personel içinde

ŞEKER SANAYİİNDE İŞGÜCÜ (1989)
100_500
501_1000
1001_1500
1501_2000
2001_2500
2500+
0 km. 100

Harita 25

Tablo 29:Şeker Sanayiinde Çalışanların Öğrenim Durumları

YILLAR	YÜKSEKOKUL		LİSE VE DENGİ OKUL		ORTAOKUL		İLKOKUL		OKUR-YAZAR		TOPLAM
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
1968	741	8.2	1154	12.9	753	8.4	4725	52.9	1564	17.6	8937
1969	748	8.5	1231	14.0	683	7.8	4671	53.1	1465	16.6	8798
1970	806	9.2	1316	14.9	725	8.2	4739	53.7	1240	14.0	8826
1971	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1972	945	10.3	1385	15.1	672	7.3	5058	55.2	1109	12.1	9169
1973	1026	11.3	1404	15.5	864	9.5	4713	51.9	1072	11.8	9074
1974	1144	12.2	1671	17.8	763	8.1	4990	53.0	835	8.9	9403
1975	1241	8.3	2529	17.0	1299	8.8	7476	50.4	2298	15.5	14843
1976	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1977	1339	7.0	3540	18.6	1905	10.0	9454	49.6	2836	14.8	19074
1978	1614	9.8	4028	24.3	1612	9.7	7644	46.1	1678	10.1	16576
1979	1778	9.9	3337	20.8	1416	7.9	8524	47.5	2487	13.9	17942
1980	1854	10.2	3675	20.3	1289	7.1	9134	50.4	2138	12.0	18140
1981	1998	11.5	4408	25.5	1308	7.6	8346	48.2	1253	7.2	17313
1982	1987	11.6	4816	28.0	1271	7.4	8145	47.5	944	5.5	17163
1983	2010	11.5	5303	30.3	1322	7.5	8102	46.2	787	4.5	17524
1984	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1985	2004	11.1	6146	34.1	1637	9.1	7744	43.0	478	2.7	18009
1986	2001	11.5	6008	34.5	1560	9.0	7458	42.8	391	2.2	17418
1987	1935	11.6	5791	34.8	1552	9.3	6946	41.8	409	2.5	16633
1988	1898	11.9	5810	36.3	1609	10.0	6348	39.7	340	2.1	16005
1989	1875	12.0	5790	37.0	1515	9.7	6231	39.8	24.2	1.5	15653

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

Tablo: 30:Şeker Sanayiinde Çalışanların Yaş Durumları (1968-1989)

YILLAR	65-61 Yaş	60-56 Yaş	55-51 Yaş	50-46 Yaş	45-41 Yaş	40-36 Yaş	35-31 Yaş	30-26 Yaş	25-21 Yaş	20-18 Yaş
1968	55	417	679	969	2060	2641	1534	531	122	19
1969	29	357	648	955	2044	2601	1501	525	121	17
1970	14	289	621	964	2012	2557	1511	610	207	41
1971	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1972	10	208	680	1672	2465	2002	1034	751	326	21
1973	8	195	595	1639	2408	1989	1121	737	343	39
1974	5	182	585	1668	2400	1998	1229	865	413	58
1975	8	189	987	2479	3874	433	2014	2452	2118	289
1976	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1977	22	153	1046	2632	2880	2063	2837	3864	3103	474
1978	28	158	1181	2344	2174	2020	2071	3578	2458	555
1979	39	131	938	2211	2132	2215	1780	4124	3076	296
1980	17	195	1145	2141	1984	2159	3086	4538	2588	237
1981	2	120	749	1575	1807	2192	3632	4775	2239	222
1982	13	180	735	1486	1663	2447	4151	4787	1610	91
1983	18	182	748	1339	1790	2597	4475	4767	1496	112
1984	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1985	42	225	685	1212	1983	3263	5107	4363	1118	11
1986	52	241	779	1136	1849	3523	5293	3822	723	-
1987	58	243	632	981	1974	3672	5260	3300	513	-
1988	62	188	483	990	2100	4397	4909	2607	269	-
1989	65	201	466	1018	2362	4565	4501	2246	229	-

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

18-20 yaş grubunda yer alan personel sayısının azalmakta olduğu ve 1986'dan sonra da sıfır'a indiği görülür.Buna karşılık, özellikle 55 yaşın üzerindeki personelin sayısı artmaktadır.Bu durum yetişmiş personelin sözleşmeli statüde daha kolay barındırılabilmesi ile ilgilidir. Daha önceki yıllarda belli süreler sonunda özel şirketlere idareci olarak giden bu personel, yeni uygulamaya konulan sistem ile daha uzun süre şirkete hizmet etmeye devam etmektedirler.

Son beş yılın değerleri incelenirse, şeker sanayiinde çalışan personel sayısında bir azalış olduğu görülür (Tablo 31). 1985'de 32 bini aşan personel, daha sonraki yıllarda sırasıyla 30335, 29644, 30650 ve 30951 olmuştur. Çalışan personel içinde en büyük grubu kampanya süresince çalışan geçici işçiler oluşturmakta, bunu daimi işçiler takip etmektedir.Şeker sanayiinde çalışan personelin çoğunluğu doğrudan şeker fabrikalarında görev yapmaktadır.Bununla beraber bir kısım personel de bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışmaktadır.Fakat bu personelin toplamdaki oranı son beş yılda % 15'i aşmamıştır.Bir fikir edinmek üzere 1989 yılında şeker sanayiinde çalışan personelin çalıştıkları kuruluşlara göre dağılımı verilmiştir (Tablo 32). Eşkişehir, Turhal ve Ankara 1500'ün üzerinde çalıştırdıkları personel ile en fazla işgücüne sahip olan kuruluşları oluşturmaktadır.Bununla beraber şeker sanayiinin örnek olarak Ankara'da yaratmış olduğu istihdam sahası, diğer kuruluşlardakilerle birlikte 3300'ü aşmaktadır.

4.<u>PAZAR</u>:

Modern sanayiide pazar, kuruluş yerini etkilediği gibi üretimin hacmini de belirleyen en önemli faktördür.Şeker sanayi-

Tablo 31:Şeker Sanayiinde Personelin Konumlarına Göre Durumu

	ÇALIŞTIĞI YER	MEMUR	SÖZLEŞMELİ	Y.HİZMETLİ	DAİMİ İŞÇİ	DAİMİ İŞÇİ HAK.YAR.PER.	GEÇİCİ İŞÇİ	TOPLAM
1985	Şeker Fabrika.	3431	-	1850	9044	1905	11230	27460
	Bağlı Kuruluş.	916	-	170	2815	316	346	4563
	Toplam	4347	-	2020	11859	2221	11576	32023
1986	Şeker Fabrika.	3375	-	1770	8741	1851	10100	25837
	Bağlı Kuruluş.	881	4	164	2763	297	389	4498
	Toplam	4256	4	1934	11504	2148	10489	30335
1987	Şeker Fabrika.	3176	82	1677	8358	1796	10181	25270
	Bağlı Kuruluş.	817	31	154	2672	283	417	4374
	Toplam	3993	113	1831	10030	2079	10598	29644
1988	Şeker Fabrika.	2188	1187	1482	7794	1695	11815	26111
	Bağlı Kuruluş.	464	382	134	2685	279	595	4539
	Toplam	2652	1569	1616	10476	1974	12410	30650
1989	Şeker Fabrika.	1436	1916	1306	7572	1622	12689	26580
	Bağlı Kuruluş.	320	501	120	2612	267	551	4371
	Toplam	1756	2417	1426	10184	1889	13240	30951

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

Tablo 32:Şeker Sanayiinde Çalışan Personelin Durumu (1989)

KURULUŞUN ADI	MEMUR	Y.HİZMETLİ	DAİMİ İŞÇİ	DAİMİ İŞÇİ HAK.YAR.PER.	GEÇİCİ İŞÇİ	TOPLAM
Genel Müdürlük	393	46	60	51	1	551
Afyon Şek.Fab.	135	12	596	164	473	1380
Ağrı Şek.Fab.	113	13	182	55	453	816
Adapazarı Ş.F.	70	145	343	6	356	920
Alpullu Ş.F.	133	59	342	110	329	973
Amasya Ş.F.	84	163	308	-	727	1282
Ankara Ş.F	190	59	432	199	638	1518
Bor Şek. Fab.	103	10	202	44	541	900
Burdur Ş.F.	128	31	305	82	460	1006
Çarşamba Ş.F.	117	14	56	20	339	546
Çorum Şek.Fab.	41	2	26	6	141	216
Elazığ Ş.F.	147	75	273	36	408	939
Elbistan Ş.F.	126	1	194	39	428	788
Ereğli Ş.F.	71	-	66	10	538	685
Erciş Şek.Fab.	43	-	51	22	235	351
Erzincan Ş.F.	121	54	193	44	378	790
Erzurum Ş.F.	120	43	319	50	524	1056
Eskişehir Ş.F.	218	48	495	148	835	1744
Kastamonu Ş.F.	124	57	198	16	386	781
Kayseri Ş.F.	84	189	398	2	676	1349
Konya Ş.F.	90	186	407	41	582	1306
Kütahya Ş.F.	67	139	207	-	257	670
Ilgın Şek.Fab.	118	13	277	89	748	1245
Malatya Ş.F.	165	42	317	67	323	914
Muş Şek. Fab.	120	24	194	90	416	844
Susurluk Ş.F.	138	51	306	61	402	958
Turhal Ş.F.	183	46	611	155	679	1674
Uşak Ş.F.	126	46	274	66	417	929
Afyon Mak.Fab.	29	1	189	7	19	245
Ankara M.F.	52	2	580	19	15	668
Erzincan M.F	35	2	204	-	26	267
Eskişehir M.F.	70	3	752	12	68	905
Turhal M.F.	32	1	291	4	5	333
EMAF	23	-	78	1	62	164
Kizelgur Fab.	9	-	17	1	19	46
Istanbul Al.S.	33	13	1	-	7	54
Alpullu T.U.Ç.	25	60	16	122	73	296
Afyon Çiftlik	3	-	27	4	22	56
Ankara Çiftlik	5	5	27	3	48	88
Eskişehir Çif.	7	-	28	6	33	74
Şeker Enstitusu	69	9	115	33	81	307
Tohum Işl. F.	4	-	62	4	21	91
Eskişehir İ.F.	3	-	71	-	12	86
Malatya İ.F.	2	-	35	-	21	58
Turhal İ.F.	2	-	42	-	6	50
Erzurum İ.F.	3	-	17		12	32
TOPLAM	3974	1664	10184	1889	13240	30951

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporu 1989.

inde fabrikaların şeker pancarı üretim sahalarında kurulması gereklidir.Ancak kurulan fabrikaların yerlerinin ve kapasitelerinin seçiminde, üretilen şekerin kolaylıkla tüketilebileceği büyük merkezlere yakın olma ve bu merkezlere kolaylıkla ulaşabilme özelliği de aranmaktadır.

Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda, gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de şeker ihtiyacı doğrudan şeker ile değil, çeşitli şekerli maddeler ile karşılanmaktaydı.Bu şekerli maddelerin başlıcalarını, bal ve pekmez oluşturuyordu. Şeker yerine başka tatlı maddelerin tüketilmesinde, şekerin dışarıdan ithal edilmesi ve fiyatının pahalı olması en önemli etkendir.

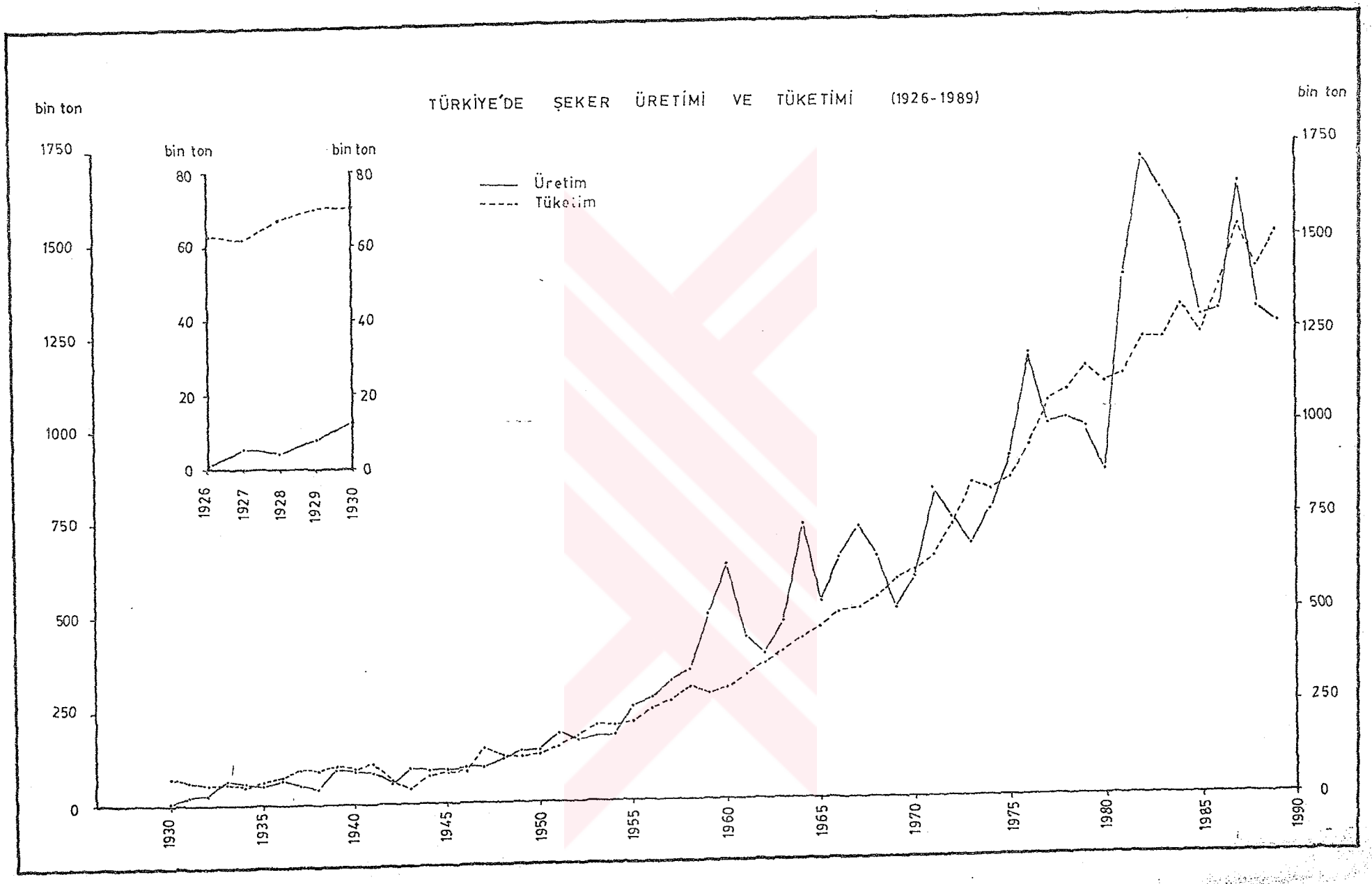
Şeker sanayiinin ilk kurulduğu yıllarda üretim, bu sanayii koluna ve zirai üretim biçimine alışabilmenin ve halkı şeker tüketimi alışkanlığı kazandırabilmenin zorluklarıyla sınırlanmıştı.Sözkonusu yıllarda Türkiye'nin yıllık şeker tüketimi yaklaşık 60-65 bin ton dolayındaydı(Tablo 33,Şekil 13).Tüketimin çok az bir kısmı yerli kaynaklardan sağlanmaktaydı.Örnek olarak 1926 yılında şeker üretimi 573 ton, tüketimi ise 63385 tondur. Aradaki fark ithalat ile karşılanmıştır.Bu üretim seviyesi yıldan yıla artmış, buna bağlı olarak da ithalat azalmıştır.Özellikle II.Dünya Savaşı yıllarında ithal şeker temininde karşılaşılan güçlükler, yerli şeker sanayiinin gelişmesinde olumlu etki yapmıştır.Bu yıllarda şeker ihtiyacı kırsal kesimde bal ve pekmez gibi ürünlerle karşılanmakta, doğrudan şeker ise daha çok şehirli nüfusun tüketim malları arasında yer almaktaydı.

1950'li yıllarda tüketim 150 bin tonu aşmıştır.Üretim yıldan yıla hava şartlarına bağlı olarak artıp azalmakla beraber, tüketimi tamamen karşılamaktaydı.Birinci Gelişme Planı'nın tamamlanmasından sonra üretim, tüketimin çok üstüne çıktığından ihraç

Tablo 33:Türkiye'nin Şeker Uretim, Tüketim, İthalat ve İhracatı (1926-1989)

YILLAR	URETİM (Ton)	TÜKETİM (Ton)	İTHALAT (Ton)	İHRACAT (Ton)
1926	573	63385	63000	-
1927	5162	62720	61500	-
1928	4280	67902	63500	-
1929	7944	70604	68600	-
1930	13074	70672	63300	-
1931	22649	66149	44300	-
1932	27307	56504	29300	-
1933	65086	51712	17800	-
1934	58663	52566	3700	-
1935	53827	61550	2200	-
1936	65886	72215	20900	-
1937	51575	90312	14000	-
1938	45527	97465	59200	-
1939	94508	100621	23500	-
1940	88669	99299	8000	-
1941	87023	108450	9900	-
1942	57309	62054	-	-
1943	96418	42925	3800	-
1944	89802	75045	1100	-
1945	89803	85826	-	-
1946	96587	87158	-	-
1947	96635	148374	-	-
1948	118102	126551	44000	-
1949	134850	120160	8100	-
1950	137430	128006	-	-
1951	186003	150810	-	-
1952	163214	179057	-	-
1953	174298	203643	-	-
1954	178749	206095	-	-
1955	254703	213474	10900	-
1956	276557	245565	-	7000
1957	320500	267203	-	27300
1958	349423	302904	-	15300
1959	499747	283322	-	22400
1960	643498	297868	-	195200
1961	431984	331742	-	257200
1962	389747	361458	-	134600
1963	471602	398775	-	40700
1964	731328	424455	-	137200
1965	521661	459390	-	102000
1966	644843	499364	-	29900
1967	727908	506447	-	76200
1968	649452	540054	-	26300
1969	501328	583947	-	146000
1970	591639	609000	-	39900
1971	837416	649811	-	27000
1972	746460	723663	-	112400
1973	677097	840150	-	3400
1974	766964	825988	98400	-
1975	907240	851989	107000	1900
1976	1181645	939417	-	3700
1977	995421	1053225	-	3600
1978	1008497	1086743	-	3400
1979	983347	1147912	-	3500
1980	868313	1009555	206500	3200
1981	1397262	1029622	67800	3600
1982	1710828	1224990	-	168900
1983	1628660	1227982	-	309500
1984	1522130	1314704	-	534000
1985	1285850	1239511	-	559700
1986	1300550	1363586	-	300
1987	1640950	1524537	217200	74300
1988	1300676	1411718	-	26000
1989	1268170	1509829	-	600

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

TÜRKİYE'DE ŞEKER ÜRETİMİ VE TÜKETİMİ (1926-1989)
bin ton
bin ton
Üretim
Tüketim
1750
1500
1250
1000
750
500
250
0
80
60
40
20
0
1926
1927
1928
1929
1930
1930
1935
1940
1945
1950
1955
1960
1965
1970
1975
1980
1985
1990

Şekil 13

imkânı aranarak, Ortadoğu ülkelerine ihracata başlanılmıştır. 1961 ve 1962 yılında mevcut stokların azaltılması amacıyla toplam 452 bin ton ihracat yapılmıştır. 1960 yılında şeker üretimi 643 bin ton, tüketimi ise 297 bin ton kadardır.Şeker stoklarının düzenlenmesinden sonra, sadece dünya şeker piyasasında şeker fiyatlarının yüksek olduğu zamanlarda ihracat yapılmasına başlanılmıştır.Bununla beraber bazı yıllarda üretim bakımından kötü yılların üstüste gelmesi, üretimin tüketimi karşılayamamasına da neden olmaktadır.1960'lardan 1974'e kadar devam eden üretimin tüketimden fazla olması ve bir kısmının ihracı devresi, şeker tüketimin üretimi aşması nedeniyle sona ermiştir.1974, 1975, 1981, 1982 ve 1987 yılları üretimin tüketime yetişmemesi nedeniyle şekerin ithal edildiği yıllardır.Üretimdeki düşüş sadece kötü hava şartlarından değil, daha önce de belirtildiği gibi sosyo-ekonomik faktörlerin etkisiyle de oluşmaktadır.

Türkiye'nin şeker ihraç ettiği yıllarda başlıca pazarı Ortadoğu ülkeleri oluşturmaktadır.Ortadoğuda önceleri İsrail, daha sonra ise İran ve Irak başlıca şeker ihraç edilen ülkeleri oluşturmaktadır.Ayrıca Türkiye çeşitli yıllarda Kıbrıs'a da şeker ihraç etmiştir. 1974 yılından sonra ise Kıbrıs Türk kesiminin şeker ihtiyacı karşılandığından, şeker ithalatının yapıldığı yıllarda da şeker ihraç ediliyor görünmektedir.

Türkiye'nin şeker tüketimi 1975 yılından sonra 1 milyon tonu, 1989'da da 1.5 milyon tonu aşmıştır.Ancak şeker tüketimi ilden ile, hatta il içinde de kır ile şehir yerleşmelerinde yaşayan nüfus kütlelerinin yoğunluklarına göre değişmektedir.Ancak şeker tüketiminin il içindeki hareketini belirlemek mümkün değildir.Ge-

nel olarak şeker tüketimi, şehirli nüfusun fazla olduğu yerlerde, diğer yerlere oranla daha fazladır. Sadece miktardan hareket ederek de tüketimin boyutlarını ortaya koymak mümkün olmamaktadır.Bu nedenle miktara ilişkin değerlerin yanında kişi başına şeker tüketimine ait değerler de incelenmiştir.

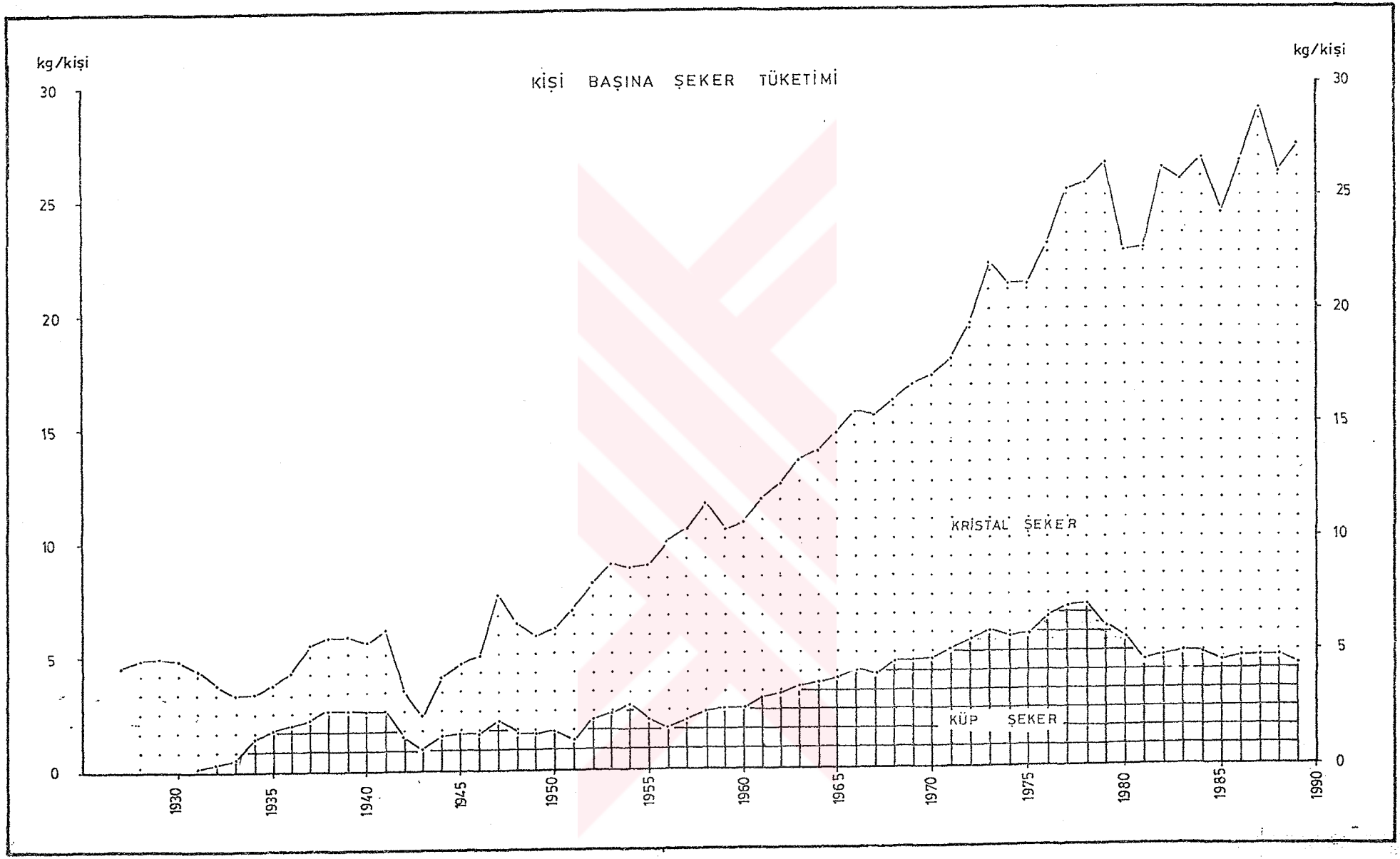
Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de ortalama şeker tüketimi kişi başına sadece 4.5 kg idi.Bu değer ilk defa 1957 yılında 10 kg'ı, 1973 yılında da 20 kg'ı aşmıştır.Günümüzde 30 kg'a yaklaşmış bulunan kişi başına şeker tüketimi, dünya ortalamasının (1988'de 19.0 kg/kişi) üzerindedir (Tablo 34, Şekil 14).

Şeker tüketiminin illere dağılımını göstermek üzere son on yıla (1980 - 1989) ait değerler ele alınmıştır (Tablo 35 ve 36). Tüketimin genel görünümü, nüfus bakımından kalabalık olan illerin diğerlerine göre daha çok şeker tükettiği, bununla beraber il içinde gelişmiş gıda sanayiinin özellikle şekerli ürünler üreten gıda sanayiinin bulunduğu yerlerde de tüketimin nüfusla açıklanamıyacak kadar fazla olduğu şeklindedir.Türkiye'nin doğu yarısı batı yarısına nazaran daha az şeker tüketmektedir (Harita 26).En fazla şeker tüketimi İstanbul'dadır ve tüketimi 100 bin tonun üzerindedir. Son on yıllık ortalamalara göre Ankara, İzmir ve Konya 50 - 100 bin ton arasında şeker tüketimine sahiptirler.Nüfus bakımından büyük diğer iller ile şekerli gıda sanayiinin kurulmuş olduğu iller, 25 - 50 bin ton arasında şeker tüketmektedirler.Adana, Bursa, Çanakkale, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Samsun ve Sakarya bu iller arasında yer alır.Şeker tüketiminin 5 bin tondan aşağı olduğu illerin sayısı 8'dir.Artvin, Bilecik, Bingöl, Çankırı, Hakkari, Kırşehir, Sinop ve Tunceli bu il-

Tablo 34:Türkiye'de Kişi Başına Şeker Tüketimi (1927-1989) (Kg/kişi)

YILLAR	KRISTAL ŞEKER	KÜP ŞEKER	TOPLAM ŞEKER
1927	4.5	-	4.5
1928	4.8	-	4.8
1929	4.9	-	4.9
1930	4.8	-	4.8
1931	4.3	0.1	4.4
1932	3.3	0.3	3.7
1933	2.7	0.5	3.3
1934	1.9	1.4	3.3
1935	2.0	1.7	3.8
1936	2.3	2.0	4.3
1937	3.0	2.3	5.4
1938	3.0	2.6	5.7
1939	3.1	2.6	5.7
1940	3.0	2.5	5.5
1941	3.3	2.6	6.0
1942	1.9	1.4	3.4
1943	1.3	0.9	2.3
1944	2.5	1.4	4.0
1945	2.9	1.6	4.5
1946	3.3	1.6	4.9
1947	5.4	2.1	7.5
1948	4.6	1.6	6.3
1949	4.3	1.5	5.8
1950	4.4	1.6	6.1
1951	5.7	1.2	6.9
1952	5.8	2.1	8.0
1953	6.5	2.4	8.9
1954	6.0	2.7	8.7
1955	6.6	2.1	8.8
1956	8.0	1.8	9.8
1957	8.3	2.1	10.4
1958	9.0	2.4	11.5
1959	7.9	2.5	10.4
1960	8.0	2.6	10.7
1961	8.7	3.0	11.7
1962	9.2	3.2	12.4
1963	9.9	3.5	13.4
1964	10.2	3.7	13.9
1965	10.7	3.9	14.6
1966	11.4	4.2	15.6
1967	11.3	4.1	15.4
1968	11.5	4.5	16.0
1969	12.2	4.6	16.9
1970	12.3	4.7	17.1
1971	12.8	5.1	17.9
1972	13.8	5.6	19.4
1973	16.1	5.9	22.0
1974	15.3	5.7	21.1
1975	15.2	5.8	21.1
1976	16.3	6.5	22.9
1977	18.2	6.9	25.2
1978	18.4	7.0	25.4
1979	20.1	6.1	26.3
1980	17.0	5.5	22.5
1981	17.8	4.7	22.6
1982	21.2	4.9	26.2
1983	20.7	4.8	25.6
1984	21.8	4.9	26.7
1985	19.5	4.5	24.1
1986	21.6	4.8	26.4
1987	24.0	4.8	28.8
1988	21.2	4.7	26.0
1989	22.7	4.4	27.1

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİ
kg/kişi
kg/kişi
30
25
20
15
10
5
0
KRİSTAL ŞEKER
KÜP ŞEKER
1930
1935
1940
1945
1950
1955
1960
1965
1970
1975
1980
1985
1990

Şekil 14

Tablo 35:İllere Göre Şeker Tüketimi (1980-1989) (Ton)

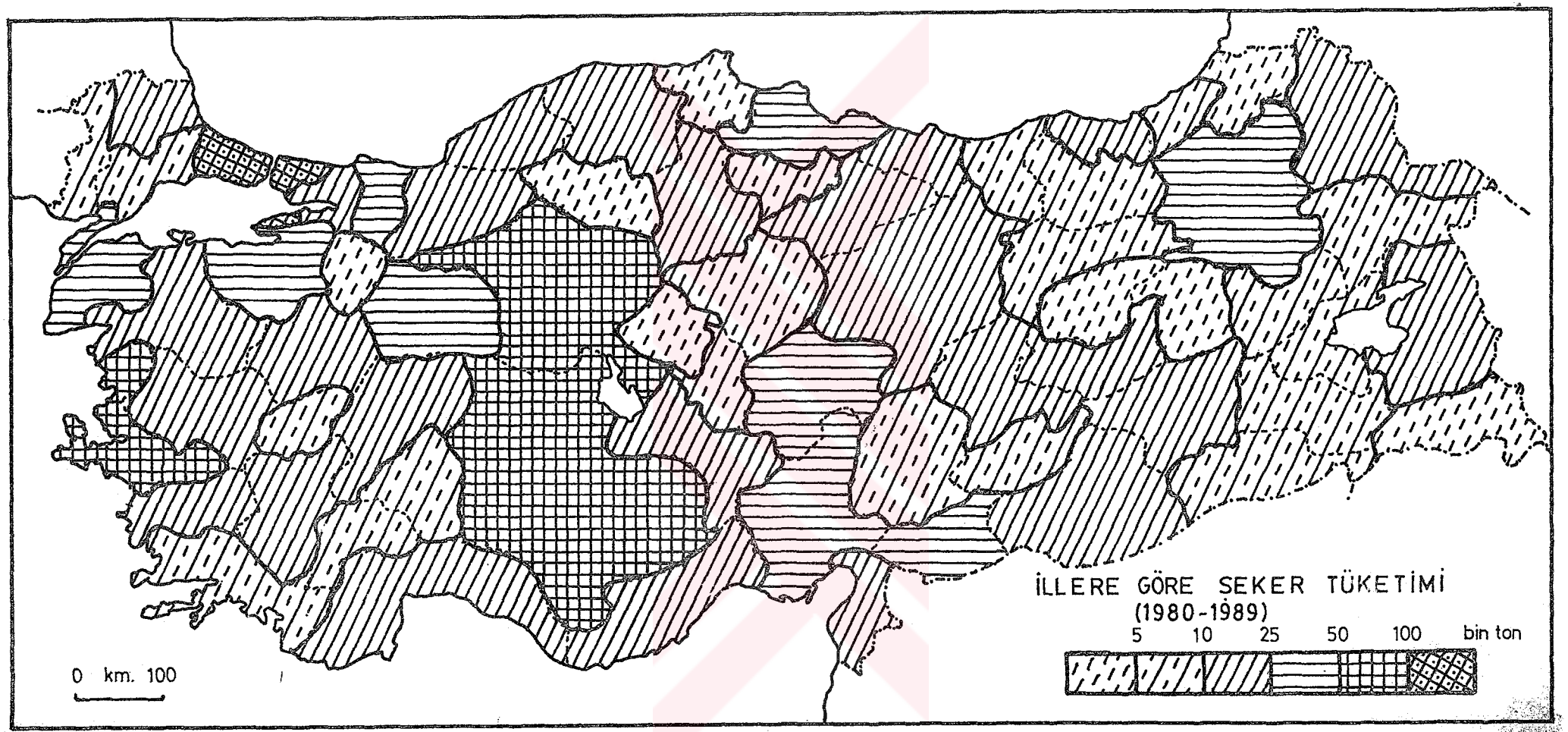
İLLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	ORTALAMA
Adana	32104	32097	36577	40088	39660	39492	46727	60508	49474	50390	42712
Adıyaman	4118	3327	4867	4624	4605	5539	5889	7148	6187	6822	5313
Afyon	20679	19485	17695	14335	12438	23368	15077	22335	25081	25242	19574
Ağrı	4594	4872	6196	4919	5334	6336	7757	3488	9728	11444	6467
Amasya	7280	12380	11823	12807	8030	10035	8824	8609	6615	9916	9632
Ankara	75022	73115	80619	75677	77045	88895	93749	152180	119688	131345	96900
Antalya	11436	12745	15925	15938	11219	16218	16210	19027	20268	19814	15880
Artvin	1928	1319	1758	1578	1971	2155	1909	2370	2720	1927	1964
Aydın	11131	11384	13297	13537	12109	13057	12780	14408	15268	14498	13147
Balıkesir	20731	21104	23440	22987	20679	23804	20499	26556	27735	23553	22109
Bilecik	1578	1653	1642	1528	1525	2249	1980	2750	2162	2288	1936
Bingöl	3752	3249	3751	3381	4517	3573	4092	3464	3702	3746	3723
Bitlis	4036	3248	4319	4407	4608	6725	5328	5411	5588	6399	5807
Bolu	7622	8997	10211	10912	12465	11836	11404	14755	8250	8684	10514
Burdur	5062	5967	8155	7560	7357	7953	9513	10709	8859	6115	7725
Bursa	27582	28611	31521	30377	27375	29317	37524	42961	37634	35161	32806
Çanakkale	7479	8220	8744	8858	6850	8386	9809	10898	9867	9163	8828
Çankırı	4222	4422	4549	5466	6003	3404	5333	3080	2617	2600	4170
Çorum	9008	8550	11999	10755	11716	9264	12420	11077	11278	15563	11163
Denizli	13102	15937	16621	16880	13417	16395	18472	16735	17353	15772	16068
Diyarbakır	13389	12059	15384	13142	13781	16169	16299	20350	18580	20696	15985
Edirne	9333	8127	9303	9221	10147	8830	9787	9786	8163	8804	9150
Elazığ	11118	10784	15776	20672	24165	12957	13909	15174	14300	16097	15495
Erzincan	8126	10330	10760	9920	9042	10351	8217	10671	8724	13081	9922
Erzurum	22825	23244	30209	30994	29358	24450	25435	33722	20076	24326	26464
Eskişehir	30993	28882	34273	35161	38121	29434	32300	40607	35279	56987	36204
Gaziantep	20152	19610	23343	21550	23549	23421	23915	34536	27375	33522	25097
Giresun	7525	7189	6677	7395	5034	7214	7929	8523	6684	8501	7267
Gümüşhane	6144	4158	5421	5429	6167	4911	8541	5982	4719	3358	6001
Hakkari	1481	817	878	849	715	1049	890	832	1455	1590	1056
Hatay	12337	11785	16044	16311	17343	16271	15796	20460	16465	17152	15996
Isparta	5119	4629	6626	6478	4573	6316	7641	8942	7480	6770	6457
İçel	14812	16294	18145	20406	17424	18995	23808	24409	19308	24213	19781
İstanbul	133958	149923	167837	199985	205139	206514	257098	240014	207366	222672	199051
İzmir	48879	46024	58467	59386	106214	63709	73913	55123	76222	80275	67021
Kars	10555	11797	13241	12723	14329	13386	14744	15364	11567	12003	12971
Kastamonu	9148	8819	10643	8543	9864	8441	9084	10642	13501	8235	11031
Kayseri	31949	22663	32965	36480	61369	29135	43863	47767	35544	32632	37437
Kırklareli	11952	10597	10629	15436	12737	9742	10160	11476	11120	13532	11738
Kırşehir	2924	2035	3121	2479	2354	1239	3735	2821	1926	2071	2467
Kocaeli	14821	15330	13852	13454	14306	14027	15151	16771	15625	18292	15143
Konya	43153	52797	63237	59416	84436	62277	66431	81935	74563	79731	67555
Kütahya	12905	13016	15822	16117	16600	12616	14043	15442	13459	17512	14753
Malatya	11012	11366	13327	15814	25203	18655	17386	21811	17354	17721	16965
Manisa	20393	18614	25583	23796	22394	26485	26382	24754	28273	29089	24574
K.Maraş	5306	7125	10381	9466	9040	8987	4880	14191	13939	14261	9758
Mardin	5641	5205	7995	6392	6095	5516	7949	12857	7538	11992	7718
Muğla	5107	5925	6560	6909	4770	7297	7430	5644	8151	7616	6541
Muş	5397	4439	5125	5030	5622	6903	6718	9886	8433	9663	6722
Nevşehir	2239	1602	2598	1917	2212	1372	2017	2227	2356	2816	5558
Niğde	7495	6305	8678	13315	14737	8335	10091	12210	16932	11006	11050
Ordu	7733	7843	10634	10741	10347	13036	11067	14229	13797	18377	11780
Rize	4887	4598	6114	5678	8078	9285	9198	9369	7984	9117	7408
Sakarya	17878	20198	43522	23565	28483	29560	23609	29122	42343	24912	28319
Samsun	30448	43436	46304	44683	30473	39945	43529	44309	47724	42843	41369
Siirt	6820	6580	8533	8559	13600	8604	9442	10197	10020	10020	9231
Sinop	2601	2492	2559	2644	3705	2950	3447	3763	3083	3723	3097
Sivas	17677	16782	18456	16975	16305	15006	15947	17134	14231	16393	16491
Tekirdağ	8790	8660	8830	9050	9528	14364	9885	10382	9233	9919	9864
Tokat	15489	17452	21217	19227	12903	11710	16106	19289	20231	19069	17269
Trabzon	14199	15875	15566	13245	15070	16644	17008	17833	14111	17190	15674
Tunceli	2511	1605	1831	1477	1423	1494	1686	1784	1349	1600	1677
Urfa	12122	12074	15193	13247	13561	14896	11173	17378	18850	20287	14878
Uşak	7984	8900	8811	7803	8995	7577	7048	8986	6545	4885	7753
Van	15145	8582	10890	12374	12920	16389	19815	18842	31838	42301	18910
Yozgat	7528	5253	8350	6038	2033	6376	9012	7217	7168	7971	6455
Zonguldak	19388	17156	21739	21867	21487	18670	24771	21209	20750	24650	21169

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

Tablo 36:Türkiye'de İllere Göre Kişi Başına Şeker Tüketimi (1980-1989) (kg/kişi)

İLLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	ORTALAMA
Adana	21.6	21.3	24.0	24.5	23.4	22.4	25.4	31.7	25.0	26.1	24.5
Adıyaman	11.2	8.9	12.1	12.1	12.0	12.6	14.4	17.2	14.7	14.1	12.9
Afyon	34.6	32.1	29.0	23.6	20.3	34.3	23.7	33.9	38.8	34.8	30.5
Ağrı	12.4	13.0	16.4	12.6	13.4	14.7	17.9	17.8	21.3	24.6	15.4
Amasya	21.3	35.7	35.5	36.4	22.6	27.9	23.2	22.3	16.8	26.7	26.8
Ankara	26.2	25.2	23.6	25.1	25.1	25.6	29.2	46.4	35.8	40.3	30.3
Antalya	15.2	16.7	20.2	20.0	13.8	18.1	18.7	21.4	22.3	19.6	18.6
Artvin	8.4	5.6	7.8	6.8	8.6	9.3	7.7	8.9	10.8	8.6	8.3
Aydın	17.0	17.2	20.4	20.6	17.6	17.4	17.7	19.6	20.5	17.8	18.6
Balıkesir	24.2	24.3	28.7	25.0	22.9	26.1	21.6	27.6	28.3	24.7	25.3
Bilecik	10.7	11.0	12.6	10.0	9.8	13.9	11.3	15.3	11.7	13.3	12.0
Bingöl	16.4	14.0	14.7	14.1	18.6	14.3	15.3	12.6	13.2	14.8	14.8
Bitlis	15.6	12.4	16.5	15.7	15.9	22.1	16.4	16.0	16.0	18.9	16.0
Bolu	16.1	18.8	22.8	22.0	24.6	23.1	21.0	26.6	14.5	16.1	20.6
Burdur	21.5	25.0	35.1	31.2	30.0	32.0	35.7	34.8	32.0	23.7	30.1
Bursa	24.0	24.5	28.7	24.0	20.9	22.0	26.4	29.1	24.6	23.9	24.8
Çanakkale	19.1	20.7	23.8	21.8	16.7	20.0	22.6	24.7	22.0	21.0	21.2
Çankırı	16.3	16.8	17.4	21.5	23.8	12.7	20.1	11.5	9.8	9.7	16.0
Çorum	15.7	14.7	21.1	18.3	19.8	15.2	20.1	17.7	17.8	25.0	18.5
Denizli	21.7	26.0	27.1	26.9	21.1	24.3	27.5	24.5	25.0	22.0	24.6
Diyarbakır	17.2	15.2	21.0	15.3	15.5	17.1	16.8	20.2	17.8	19.3	17.5
Edirne	25.6	22.0	25.6	24.5	26.7	22.7	24.1	23.6	19.3	21.4	23.6
Elazığ	25.2	24.1	34.1	45.6	52.8	26.2	28.7	30.8	28.7	31.1	32.7
Erzincan	28.8	36.1	37.9	35.3	32.2	34.1	27.8	35.8	29.0	41.7	33.9
Erzurum	28.4	28.5	37.4	37.2	34.8	27.9	28.7	37.4	22.0	27.1	30.9
Eskişehir	56.9	52.3	65.0	61.6	65.6	49.2	52.1	64.0	54.5	89.0	61.0
Gaziantep	24.9	23.9	27.1	25.0	26.6	24.5	25.3	35.6	27.5	30.4	27.1
Giresun	15.6	14.7	14.4	15.1	10.2	14.0	15.3	16.3	12.7	16.6	14.5
Gümüşhane	22.3	14.9	18.1	20.6	23.7	16.4	31.7	22.3	17.6	18.8	20.6
Hakkari	9.5	5.1	5.4	4.8	3.9	5.5	4.1	3.7	6.2	7.7	5.6
Hatay	14.4	13.5	16.4	17.6	18.3	15.7	15.4	19.4	15.2	15.2	16.1
Isparta	14.6	13.0	19.3	17.7	12.3	16.0	19.1	21.8	17.9	16.5	16.8
İçel	17.5	19.0	20.4	22.1	18.3	18.1	23.0	22.7	17.4	20.2	19.9
İstanbul	28.2	31.1	31.6	38.0	37.5	35.2	43.3	38.9	32.5	33.2	35.0
İzmir	24.7	22.9	29.3	27.5	47.6	27.4	30.7	22.8	29.7	30.8	29.3
Kars	15.0	16.6	17.7	18.3	20.6	18.3	20.8	21.7	16.3	16.3	18.2
Kastamonu	20.2	19.2	25.8	18.6	21.4	18.6	18.8	21.8	27.4	18.3	21.0
Kayseri	41.0	28.7	42.9	43.6	71.4	33.4	47.4	50.1	36.1	34.8	42.9
Kırklareli	42.1	36.8	38.8	52.9	43.2	32.7	32.0	35.5	33.9	43.9	39.2
Kırşehir	12.1	8.3	12.5	10.1	9.5	4.7	14.1	10.4	7.0	7.6	9.6
Kocaeli	24.8	25.3	22.2	20.0	20.3	18.6	19.3	20.4	18.1	20.9	21.0
Konya	27.6	33.3	40.0	36.2	50.5	34.7	37.9	45.8	40.9	46.6	39.4
Kütahya	25.9	25.8	31.9	31.4	32.1	23.1	25.7	27.8	23.9	30.2	27.8
Malatya	18.1	18.4	20.5	25.4	40.0	27.1	26.3	32.6	25.5	24.8	25.9
Manisa	21.6	19.4	27.3	24.2	22.5	25.2	25.2	23.3	26.2	25.6	24.1
K.Maraş	7.1	9.5	12.9	11.9	11.0	10.4	5.5	15.5	14.9	15.4	11.4
Mardin	9.9	9.0	13.2	10.8	10.1	7.9	12.4	19.7	11.4	16.5	12.1
Muğla	11.6	13.3	15.2	15.0	10.2	15.0	14.4	11.0	15.6	14.4	13.6
Muş	17.8	14.4	16.7	15.9	17.4	20.1	18.9	27.0	22.3	26.0	19.7
Nevşehir	8.7	6.1	9.7	7.3	8.4	4.9	7.1	7.8	8.1	9.6	7.8
Niğde	14.4	12.1	16.4	24.6	26.7	14.9	17.1	20.2	27.4	36.6	21.0
Ordu	10.8	10.8	14.7	14.8	13.7	17.0	14.0	17.7	16.9	22.9	15.3
Rize	12.9	12.5	17.3	15.1	21.2	24.5	22.5	22.5	18.9	23.7	34.7
Sakarya	32.5	36.2	82.2	40.7	48.2	46.8	37.3	44.9	63.8	37.8	47.0
Samsun	30.2	42.4	46.4	41.9	28.0	35.5	37.7	37.5	39.6	35.9	37.5
Siirt	15.3	14.4	18.4	17.6	27.2	16.1	17.2	17.9	17.0	16.9	17.8
Sinop	9.4	8.8	9.8	9.4	13.1	10.3	11.4	12.9	9.9	13.1	10.8
Sivas	23.5	22.0	25.3	22.4	21.5	19.2	20.5	21.8	18.0	20.7	21.5
Tekirdağ	24.3	23.6	26.6	23.5	24.2	35.9	23.0	23.5	20.3	22.7	24.8
Tokat	24.8	27.5	32.0	30.1	20.0	16.9	24.0	28.4	29.5	26.4	26.0
Trabzon	19.4	21.4	20.0	17.9	20.4	20.3	22.3	23.3	18.3	20.7	20.4
Tunceli	15.8	10.0	10.8	9.6	9.3	9.8	10.2	10.7	8.1	10.8	10.5
Ş.Urfa	20.1	19.7	22.9	21.9	22.3	16.8	17.8	27.6	29.7	20.8	22.0
Uşak	32.2	35.5	34.7	30.4	34.6	27.6	24.8	31.0	22.1	16.8	29.0
Van	32.3	18.0	23.3	23.8	23.9	28.5	33.0	30.1	47.4	68.8	32.9
Yozgat	14.9	10.2	15.6	11.9	4.0	11.4	17.1	13.6	13.5	13.8	12.6
Zonguldak	20.3	17.7	23.0	21.3	20.4	17.8	22.3	18.3	17.4	22.0	18.0

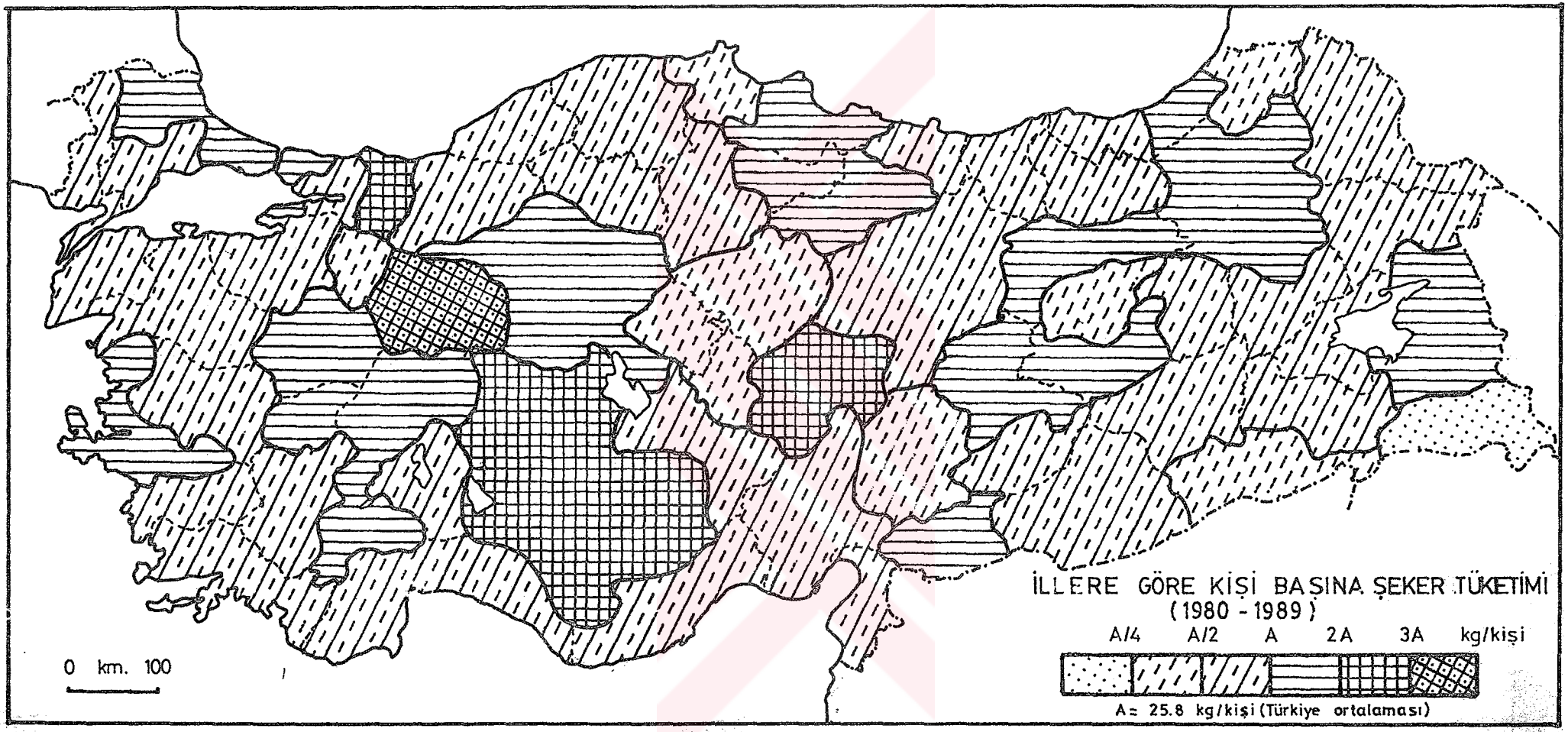
KAYNAK:Şeker Sanayii İstatikleri.

İLLERE GÖRE SEKER TÜKETİMİ
(1980-1989)
5 10 25 50 100 bin ton
0 km. 100

Harita 26

leri oluşturmaktadır.Daha önce de belirtildiği gibi, miktar bakımından hareket edildiğinde illerin barındırdıkları nüfus ve sosyo-ekonomik açıdan bazı farklılıklar olduğundan doğru sonuç alınamamaktadır.Bunun yerine kişi başına şeker tüketiminin ele alınması gerçeğe daha yakın sonuçlar vermektedir.

Son on yıllık değerlerin ortalamasına göre, kişi başına şeker tüketimi 25.8 kg'dır.İllere göre kişi başına şeker tüketimi ele alınırken, bu miktarın katları esas alınmıştır.Ortalamanın üzerinde olan il sayısı 22, altında olan il sayısı ise 45'tir (Harita 27).Kişi başına şeker tüketiminin en fazla olduğu il, Eskişehir (61.0 kg/kişi)'dir.Eskişehir'de bu kadar yüksek şeker tüketiminin oluşmasının nedenlerini; gelişmiş bir şekerli gıda sanayiinin bulunması ve Eskişehir Şeker Fabrikası'ndan toptancılara satılan şekerin daha sonra il dışına satılsa bile tüketimi arttırıyor göstermesi oluşturmaktadır.Kişi başına şeker tüketiminin Türkiye ortalamasının 1.5 katından fazla olduğu Kayseri, Konya ve Sakarya illerinde de yine yüksek kapasiteli şeker fabrikalarının varlığı önemli etki yapmaktadır.Ortalamanın üzerinde kişi başına şeker tüketimine sahip olan iller İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirli nüfusa sahip olan yerlerdir.Türkiye ortalamasının üzerinde şeker tüketimine sahip olan Van'da bu tüketimin miktarını yukarıdaki şartlarla açıklayabilmek mümkün değildir.Van'da gelişmiş bir şekerli gıda sanayii bulunmadığı gibi, yeni kurulan Erciş Şeker Fabrikası'nın kapasitesi de yüksek değildir.Çevre illere nazaran daha çok şeker tüketiyor görünen Van ilinde şekerin bir kısmı muhtemelen tüketilmeyerek yurt dışına çıkarılmaktadır.Bu durum İran-Irak savaşının son yıllarında çok daha belirgin

İLLERE GÖRE KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİ
(1980 - 1989)
A/4 A/2 A 2A 3A kg/kişi
A= 25.8 kg/kişi (Türkiye ortalaması)
0 km. 100

Harita 27

olarak ortaya çıkmıştır.Aynı şartlara sahip gibi görünmesine rağmen Hakkâri'de bu durumun ortaya çıkmaması, bu ilin komşu ülkelerle olan sınırının çok daha sarp olmasına bağlanabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de 45 ilde kişi başına şeker tüketimi Türkiye ortalamasının altındadır.Kişi başına şeker tüketiminin ortalamanın yarısı kadar olan illerin sayısı 35'dir.Bu iller belli bir dağılış kalıbı göstermezler.Kişi başına en az şeker tüketiminin olduğu il ise Hakkâri'dir (5.5kg/kişi). Bu durum Hakkâri'nin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır.Hakkâri'den başka kişi başına şeker tüketimi yarıdan az olan diğer iller Artvin, Bilecik,Kahramanmaraş, Kırşehir, Mardin, Nevşehir, Sinop, Tunceli ve Yozgat'tır.Yukarıda da belirtildiği gibi, şekerli gıda sanayiilerinin olmaması, şehirli nüfusun azlığı, kırsal nüfusun şeker dışındaki maddelerden şeker ihtiyacını karşılaması, bu illerdeki şeker tüketiminin azlığını açıklamaktadır.

İllere göre şeker tüketiminin incelenmesinde dikkati çeken diğer bir özellik de küp ve kristal şeker kullanımında ortaya çıkmaktadır.Kişi başına düşen küp şeker tüketiminin şehirli nüfusun çok olduğu yerlerde fazla olması beklenir.Dolayısıyla şehirleşmenin daha fazla olduğu Türkiye'nin batı yarısında, doğu yarısına nazaran daha çok küp şeker tüketilmektedir.Küp şeker tüketiminin fazla olduğu 19 ilin tamamı Türkiye'nin doğu yarısında yer almaktadır (Tablo 37). Şeker tüketiminin çok olduğu İstanbul, Ankara ve İzmir'de bile 3 - 4 kg dolayında olan kişi başına küp şeker tüketimi, Doğu Anadolu illerinde kişi başına 10 kg 'a kadar çıkmaktadır.Doğu Anadoludaki illerde kristal şeker tüketiminin küp şeker tüketiminden az olması, ancak Doğu Anadolu'daki halkın tüketim alışkanlıkları ile açıklanabilir. Bu alışkanlık Türkiye'de şeker sanayiinin kurulmadığı yıllara dayanmaktadır.Bu yıllarda

Tablo 37:Küp Şeker Tüketiminin Kristal Şeker Tüketiminden Fazla Olan İllerde Küp Şeker Satışları (1980-1989) (Ton)

İLLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Adıyaman	3205	2362								
Ağrı	4040	3157	4469	4022	4025	4183	5929		6986	
Artvin	1150	928	1065	1082			1067		2011	
Bingöl	3499	2029	3496	2950	3967	3062	3672	2900	3316	2703
Bitlis	3608	2022	3454	3546	4043	5962	4647	4523	4929	4834
Diyarbakır	8889	7239	9438	9093	9320	9220	8260	11244	11920	10809
Elazığ	6903	6524	8077			6910	8119	8170	7883	
Erzincan	4672					5684	4395			
Erzurum	14023		17600	17001	19334	14399	15605	17282	12971	10346
Gümüşhane	4125	2291	3491	3847	3111	2854	5966	2772	2629	
Hakkari	1353	521	790	758	670	795	670			
Kars	9282	8226	12223	11449	12256	11373	12372	11831	9836	9208
Malatya	5575	4393								
Mardin	3295	3260	4441							
Muş	4869	3035	4082	3976	4945	5817	5380	7338		6914
Nevşehir	1321	882	943							
Siirt	5021	4052	5727	6427	11087	5940	6524	6221	6618	6342
Tunceli	2238	1004	1528	1204	1222	1134	1227			
Van	12707	5536	9068	9879	10772	12044	13099	13045		

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

dışarıdan getirtilen kelle şekerinin sert kalıplar halinde bulunması, şekerin içilecek sıvının içinde eritmek yerine ağızda sıvıyı tatlandırıcı olarak kullanılmasına yol açmıştır.Doğu Anadolu'da kelle şekerin kahvelerde kullanılmasıyla ilgili hikâyeler hâlâ anlatılmaktadır.Bu alışkanlığa bağlı olarak, doğu fabrikalarının küp şekerleri yine sert olarak yapılmaktadır.

Şeker pancarının işlenmesi sırasında ortaya çıkan yan ürünler yine sanayiin bünyesi içinde değerlendirilerek satışa sunulmaktadır.Bu yan ürünlerin başlıcalarını küspe ve melas oluşturmaktadır.

Şeker pancarı kıyımlarından difüzyon yoluyla şeker alındıktan sonra geri kalan posaya küspe denilmektedir.Hayvan besiciliği açısından önemi olan küspe, karbonhidratlarca zengin, hazmı kolay ve lezzetli bir yem olması nedeniyle tercih edilmektedir. Difüzörlerden çıkan küspe %6 - 10 arasında kuru madde ihtiva etmektedir.Fabrikada bu küspe preslenerek suyu sıkılmakta ve kuru madde miktarı %12 - 15'e kadar çıkarılmaktadır.Şeker sanayiinin ilk kuruluş yıllarında küspenin önemi çiftçi tarafından anlaşılmamıştır.İlk yıllarda bedelsiz olarak dağıtılan küspeyi çifçiler hayvanlara yedirmek yerine, sokaklara dökerek ondan kurtulmaya çalışmıştır.Daha sonraki yıllarda küspenin öneminin anlaşılmasına bağlı olarak çiftçi daha fazla küspe almak için girişimlerde bulunmuştur.Günümüzde küspe, şeker pancarı ekimini teşvik etmek için, çiftçi tarafından üretilen şeker pancarının belli oranlarında bedelsiz olarak dağıtılan bir yan üründür. Yaş gübrenin saklanması oldukça zordur. Kısa sürede bozulması nedeniyle, ancak kurutularak bünyesindeki suyun azaltılması ve daha uzun süre dayanması sağlanabilmektedir.

Şeker pancarının fabrikada işlenmesi sırasında ortaya çıkan bir diğer yan ürün de melas'tır.Melas, şekerin fabrikasyonu sırasında son şeker lapasının santrifüjlenmesinden sonra içinde %50 kadar şeker bulunan koyu kahverengi (pekmez kıvamında) ve çok yapışkan bir şuruptur.Yapılan incelemelere göre melasta % 50 oranında sakaroz, % 30 şeker dışı maddeler ve %20 su vardır (DİNÇER ve KARATAYLI, 1970: 7).Çeşitli çöktürme metodları ile melastaki şeker alınabilmektedir.Ancak bu işlem ekonomik değildir. Melastan şekerin alınması, melastaki şekerin toprak alkalileri ile belli şartlar altında suda çözünen sakkaratların oluşturulmasına dayanmaktadır.Böylece 100 kg melastan 42 - 45 kg şeker üretilebilmektedir.Bu gün melastan şeker çıkaran sakkarat tesisleri sadece Uşak'ta vardır.Melas özellikle hayvan besiciliğinde ekonomik bir önem taşımaktadır.Tek başına hayvan yemi olarak kullanılabileceği gibi, çeşitli yemlerin içine karıştırılarak da kullanılmaktadır.Ancak melasın tek olarak hayvanlara fazla verilmesi hazımsızlıktan kaynaklanan hastalıklara yol açmaktadır.Bunun yerine kuru pancar küspesi, kuru yonca samanı, kıyılmış kuru yonca otu, hububat samanı, fasulye samanı, mısır koçanı kırması gibi kaba yemlere veya kepek, yulaf, arpa, fiğ ve burçak gibi tane yemlerin kırılmışlarına karıştırıldıktan sonra yedirilmektedir. Türkiye'de melas üretimi şeker sanayiinde gelişmeye bağlı olarak sürekli artmaktadır (Tablo 38).Melasın hayvan yemi olarak kullanılmasının yanında ispirto üretiminde hammadde olarak kullanılması değerini daha da arttırmaktadır.Ancak Türkiye'de ispirtonun tek alıcısı Tekel İşletmeleri'dir.Dolayısıyla melastan ispirto üretimi bu kuruluşun ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir.-

Tablo 38:Melas Üretim, Tüketim ve İhracatı (1937-1989) (Ton)

YILLAR	ÇIKAN MELAS	ISPİRTODA İŞLENEN MELAS	MELAS SATIŞI (Yurtiçi)	MELAS İHRACI
1937	13411			
1938	11334			
1939	28419	9584		
1940	22839	9937		
1941	18095	8004		
1942	11690	9904		
1943	20841	10801		
1944	21971	8932		
1945	25879	12998		
1946	26058	12289		
1947	24389	12458		
1948	29129	19383		
1949	31600	17518		
1950	33452	17287		
1951	53674	18945		
1952	42673	20184		
1953	47233	25131	7000	
1954	48581	18623	10000	
1955	69097	35832	-	
1956	73829	44219	12100	
1957	72504	49489	9968	
1958	76445	66505	3912	
1959	112014	65886	13732	10048
1960	144398	57860	38645	21491
1961	100132	64591	3559	595
1962	104626	61197	1589	29261
1963	119212	59042	5915	34104
1964	166697	86736	5260	22000
1965	123218	77116	6280	45942
1966	163767	74456	9061	41050
1967	193546	94331	7003	41382
1968	168075	90764	9021	51954
1969	126127	71845	10953	82555
1970	157718	73715	15613	23100
1971	224350	74484	14353	48736
1972	222490	88166	34152	63680
1973	204836	93599	36710	54000
1974	235865	104600	33146	53263
1975	286200	110706	42698	42300
1976	380794	109610	54798	81950
1977	406881	116834	74935	91566
1978	390772	123839	85310	117337
1979	375545	128804	93044	63109
1980	286511	123723	112865	82200
1981	461050	124310	112538	47500
1982	499530	108122	155320	137250
1983	518650	108350	178169	129850
1984	449200	124715	227104	134840
1985	393786	119145	218315	54218
1986	460090	146544	464852	18525
1987	524555	129950	301704	22614
1988	513669	134506	306573	29592
1989	508220	159430	359104	18620

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

Melas üretiminin fazla olduğu yıllarda bu yan ürün işlenmeden ihraç edilmektedir.Melas ihracında da şeker fiyatlarında olduğu gibi uluslararası fiyat düzeyine önem verilmektedir.Söz konusu ihracat, fiyatların yüksek olduğu yıllarda arttırılmakta ve daha fazla gelir teminine çalışılmaktadır.Melas ihraç edilen yerlerin başında Avrupa ülkeleri gelmektedir.Almanya, Hollanda, Yunanistan, İngiltere, İsviçre, İtalya, Belçika, Romanya, Bulgaristan başlıca melas satılan ülkelerdir.Ortadoğu ülkelerinden Lübnan, İsrail, Irak ve Suriye de Türkiye'den melas almaktadır.Bunun yanında 1959 ve 1960 yıllarında ABD ve 1985'te Hong Kong'a melas ihraç edilmiştir.İhracatın yapılmadığı ve ya uluslararası fiyatların düşük olduğu yıllarda melas yerli pazarlara sevkedilmektedir.Örnek olarak 1961 yılında uluslararası pazarlarda düşük melas fiyatlarının oluşması ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaz kuraklığı nedeniyle hayvan yemi kıtlığının belirmesi üzerine, bu kıtlığı gidermek, çiftçiyi de şeker pancarı ekimine teşvik etmek amacıyla, ekicilere ücretsiz, besicilere de kilosu 15 krş.tan melas verilmesine başlanmıştır (TŞF - FR, 1961: 65). 1963 yılında da yine doğu fabrikalarından (Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Malatya) bedelsiz melas verilmesine devam edilirken Adapazarı, Alpullu ve Susurluk fabrikalarından 10 krş/kg, diğer fabrikalardan da 5 krş/kg bedelle melas satışına başlanılmıştır(TŞF - FR, 1963: 68). Bu uygulamaya melasın öneminin anlaşılması ve daha kolay satış şartlarının ortaya çıkmasıyla 1966 yılından sonra son verilmiştir.Türkiye'de melas kullanılan diğer sanayii kolları arasında asit, maya ve yem sanayii başta gelmektedir.

Küspenin melasla karıştırılıp kurutulmasıyla "melaslı kuru küspe"meydana getirilmektedir.Yaş küspenin presten çıkmış hali ile

nakli ve uzun süre saklanması çok zordur.Bu nedenle daha uzun süre saklanabilmesi, kolayca taşınabilmesi ve hayvanlara yedirebilmesi için kurutulmaktadır.Kurutma işlemi sırasında % 30 - 35 oranında melas karıştırılarak % 90 kuru madde taşıyan ideal bir yem meydana getirilmektedir.Melaslı kuru küspe üretimine ilk defa 1969 yılında Erzurum'da başlanılmıştır.Melaslı kuru küspe üreten fabrika sayısı 1972'de 8'e, 1977'de de 13'e ulaşmıştır.Günümüzde 21 fabrikada melaslı kuru küspe üretilmektedir. 1972'de 90 bin tonu aşan üretim 1978 yılında 241563 ton olmuştur.Ancak daha sonraki yıllarda elektrik kesilmeleri, kurutma işleminin yapılmasında kullanılan enerji kaynağının çok tüketilmesi (ilk yıllarda maden kömürü, daha sonraki yıllarda fuel-oil) küspe üretiminin düşürülmesine neden olmuştur.1989 yılında melaslı kuru küspe üretimi 71900 tondur.Melaslı kuru küspe üretiminde girdilerin artmasıyla çiftçilere dağıtılan miktar %1'den binde 5'e düşürülerek, kalanının ihraç edilmesine çalışılmaktadır (Tablo 39).

5.ULAŞIM:

Modern sanayiide kuruluş yerini en çok etkileyen unsurlardan biri de ulaşımdır.Ancak günümüzde ulaşım imkânlarının artması ve çeşitlenmesi, kuruluş yeri seçiminde ulaşımın etkisini azaltmıştır.Diğer sanayii kollarında olduğu gibi şeker sanayiinde de ulaşım, hammaddenin fabrikaya getirilmesini ve ürünün tüketim alanlarına ulaştırılmasını sağlamaktır.Şeker sanayiinde fuel-oil, kok kömürü, maden kömürü ve linyit gibi yakıtlar, şeker pancarı ve kirectaşı gibi hammaddeler, kristal ve küp şeker gibi ürünler ile melas, küspe gibi yan ürünler ve suni gübre taşımaya konu olmaktadır.Ulaşımda çoğunlukla kara ve demiryolları kullanılırken,

Tablo 39:Melaslı Kuru Küspe Üretimi (1969-1989)

FABRİKALAR	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Adapazarı				11040	18250	20900	18388	-	20764	17000	6300	4080	4775	8190	8020	-	5020	5000	5000	4500	2500
Afyon											500	9050	11600	18000	19000	-	5000	7000	7000	4100	5500
Alpullu				8066	11180	22985	24454	-	27159	21004	8400	5575	12350	10200	11700	-	7000	8000	6000	7300	6000
Amasya				17930	26460	31892	43820	-	42060	27480	14166	11500	23000	23000	19500	-	6000	5300	6500	5500	5000
Ankara																	3500	3600	4000	3500	3279
Bor																	2600	2600	3500	3100	3700
Burdur				18423	16420	25150	26930	-	26900	24000	9020	5500	7500	22740	10800	-	4100	4810	5000	3705	4000
Elazığ									3826	8313	3946	2876	4048	4141	2160	-	1250	1500	1500	1700	2000
Erzincan									2212	9500	4614	1707	4300	3106	1445	-	1613	2000	1910	1875	1443
Erzurum	3210	3600	7798	4000	3060	3158	4017	-	4720	4700	5250	3075	13500	4400	3220	-	3750	3240	2000	2900	2700
Eskişehir				10624	13044	16110	17089	-	22446	21000	14400	19250	33000	32400	14300	-	5800	4200	5900	5350	4200
Ilgın															1249	-	5000	5500	6500	5300	5500
Kastamonu									8822	8623	7800	7300	6000	4545	2438	-	1175	1310	2200	2000	2000
Kayseri												105	7100	7000	4500	-	4000	5000	4380	2800	2600
Konya									3330	35352	13000	16143	42375	38471	19000	-	66510	6900	6500	6000	6500
Kütahya														143	2500	-	1500	1500	1500	1500	1500
Malatya				3182	4611	7817	9850	-	12800	10240	5000	2500	7770	7600	6200	-	3500	1200	2000	1500	2200
Muş															51	-	1500	2005	1400	1700	1060
Susurluk				19690	26264	28992	30760	-	35600	31700	13500	7050	8650	8500	10500	-	4000	5000	4200	4000	2600
Turhal										11250	8481	7000	12000	14000	12000	-	7500	7500	7600	7000	6500
Uşak									2826	11400	3700	2700	4089	4113	2500	-	2000	1800	2000	1600	1100
TOPLAM	3210	3600	7798	92955	119240	157005	175318	221112	213466	241563	118077	105411	202057	210548	151483	-	82318	84965	86590	78930	71900

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

uzak pazarlara deniz yoluyla da ulaşılmaktadır.Türk şeker sanayiinin ulaşımı da kara ve demiryolu ulaşımına dayanmaktadır.Ancak yakıtların bir kısmında ve yurt dışına ihraç edilen ürünlerde deniz yolları da kullanılmaktadır.

Fabrikaların kuruluş yeri açısından belli yollar üzerinde bulunması hammaddelerin, enerji kaynaklarının ve ürünün sevkinde önem taşımaktadır.Türk şeker sanayiinde ilk kurulan fabrikaların demiryolu hattına yakın olması ve ulaşımın demiryoluna dayanması esastı. Aslında bu yıllarda demiryolunun kullanılması bir zorunluluğun da sonucuydu.Tarladan demiryolu rampalarına veya kantarlara kadar olan mesafe çok zor şartlar altında aşılıyordu.Motorlu araç miktarı çok az olmakla beraber, aynı zamanda bu araçların gidebileceği yollar da gerek nitelik, gerekse nicelik bakımından yeterli değildi.Sonuçta bütün yük kağnı arabalarına düşmekteydi.

Zaman içinde ülkedeki kalkınmaya da bağlı olarak ulaşımda bir gelişme sağlanmıştır.Ayrıca 1950'li yıllardan itibaren hükümetlerin de ulaşım politikası değişmiş, önceki yıllarda demiryolu gelişimine önem verilmişken, bu tarihten sonra karayolu ulaşımı ağırlık kazanmıştır.Bununla beraber Birinci Gelişme Planı'nda yer alan fabrikalarda (Kastamonu Şeker Fabrikası hariç) , yine de demiryolu ulaşımı önemli olduğu ve fabrikaların demiryolu güzergâhlarından ayrılmadığı görülür.Daha sonraki yıllarda demiryolundan karayoluna doğru belirgin bir yönelme sözkonusudur.Bu, karayoluyla taşınan malzemenin daha hızlı ve düzenli olarak sevkedilebilmesinin bir sonucudur.1950'li yıllarda ulaşımda demiryolunun payı % 50'nin üzerindeydi.Örnek olarak 1954 yılında şeker pancarının % 67.3'ü, 1956'da % 62.6'sı, 1957'de %61. 4'ü ve 1958'de de

% 60'ı demiryollarıyla taşınmıştır.Şeker pancarı naklinde demiryollarının hakimiyeti 1965 yılından 1970 yılına kadar azalmış ve bu yıldan itibaren ağırlık karayollarına kaymıştır (Tablo 40).Günümüzde şeker sanayiinde daha çok karayolu taşıması tercih edilmektedir.Gerek taşımaların genelinde, gerekse pancar taşımalarında demiryolunun payı gün geçtikçe azalmaktadır (Tablo 41). Karayolu ile taşımanan payının artmasında özellikle son yıllarda TIR'ların büyük önemi vardır.Bir kerede çok miktarda malzemeyi bir yerden bir yere nakledilebilme imkânını sağlaması, özellikle tıkanmanın görüldüğü demiryolu kantarlarında da karayolu ulaşımına dönülmesini teşvik etmiştir.

Şeker sanayii ulaşım açısından belli sorunlarla karşı karşıyadır.Bunların temelinde taşıma yapılacak aracın uygun fiyatlarla temin edilmesi yatmaktadır.Demiryollarından karayoluna dönüşün bir nedeni de budur.Demiryolları ile taşıma çok ucuza mal olmaktadır.Ancak gerektiği yerde, gerektiği kadar vagon ve cer gücünün bulundurulmaması, kantar sahalarında yığılmalara neden olurken fabrikalarda da kampanya sırasında aksamalara yol açmaktadır.Tüm iyi niyetlere rağmen demiryolu trafiğinin, kantarlardan fabrikaya şeker pancarı taşınmasını kaldıramaması nedeniyle demiryolu ile taşınması için getirilen pancarların da kampanya sırasında karayolu ile taşınmasını zorunlu hale getirmektedir. Acil şartlarda yapılan taşımalar normal taşımalardan daha pahalıya mal olmaktadır.Karayollarında karşılaşılan en büyük güçlük ise uygun fiyatlarla taşımayı gerçekleştirebilecek araçların temin edilmesidir.Uygun fiyat veren yüklenicilerin taşıma kapasitelerinin yeterli olmaması, kapasiteleri uygun olan kooperatiflerin ise

Tablo 40:Ulaşım Araçlarına Göre Şeker Pancarı Taşıması

YILLAR	DEMİRYOLU Ton	%	KARAYOLU Ton	%	KARA+DEMİRYOLU Ton	%	ÇİFTÇİNİN FABRİKAYA VERDİĞİ Ton	%	TOPLAM Ton
1965	1683121	62.6	920050	34.2	86980	3.3	-	-	2690151
1970	1494525	44.7	1774462	53.1	77018	2,3	-	-	3346005
1975	1173468	19.6	4782025	80.1	17119	0.3	-	-	5972612
1980	735321	11.5	5620440	88.2	16464	0.3	-	-	6372226
1985	914637	8.5	8208888	76.2	-	-	1636440	15.2	10759965
1986	762199	6.6	9342994	81.3	-	-	1378062	12.0	11483255
1987	496858	3.5	11873953	84.7	-	-	1647906	11.8	14018717
1988	462057	3.6	10776452	83.9	-	-	1608328	12.5	12846837
1989	302699	2.6	10093663	85.3	-	-	1433804	12.1	11830166

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

Tablo 41:Şeker Sanayiinde Hammadde ve Ürünlerin Taşınmasında Kullanılan Araçlar

TAŞINAN MALZEME (Ton)		1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
YAKITLAR												
Fuel-oil	(K)	267000	131689	182869	137406	224240	-	195180	170326	152802	154946	
Fuel-oil	(D)	28399	16410	20639	38554	21638	-	-	984		947	
Kok kömürü	(K)	26728	42720	39289	57427	53448	-	40015	38620	38968	43642	42639
Kok kömürü	(D)	2668	-	-	1300	1963	-	16222	649	1140		
Maden köm.	(K)	25268	36036	41481	40355	15618	-	20516	32934	46972	24494	11317
Maden köm.	(D)	5000	500	490	10907	2628	-	27467	-		233	
Linyit	(K)	455901	425566	648996	721141	886404	-	697930	720633	772384	874558	1181497
Linyit	(D)	8904	21378	34639	36004	1044	-	19504	34110	133806	58255	40455
SUNİ GÜBRE	(K)	125148	365365	341253	316749	239903	-	389595	519739	418321	277902	251639
" "	(D)	11561	22534	27202	11884	5868	-	63640	8260	3988		
PANCAR	(K)	6849873	5661042	9454550	10540598	11978220	-	8208888	9323192	11873953	10728871	10093663
"	(D)	1219287	750307	1463353	1652345	1464710	-	914637	762199	496858	462057	320699
KİREÇTAŞI	(K)	276236	235904	329443	290422	581960	-	421036	483330	333449	429424	510887
DAHİLİ ŞEKER	(K)	64853	41345	96621	264465	206389	-	234852	83592	62001	208089	141275
" "	(D)	24503	4731	14643	11932	15977	-	67130	76689	26120	24854	13771
MELAS	(K)	8279	68466	64657	58516	97978	-	59829	58594	71211	55410	76352
"	(D)	38732	30589	26328	27556	4146	-	34836	23909		4697	7455
MUHTELİF	(K)									484816	274451	286684
"	(D)									9408	2748	486

(K) Karayolu ile
(D) Demiryolu ile

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

yüksek fiyat talep etmeleri sonucunda araç bulunamamaktadır.Ayrıca, taşıyıcı kooperatifleri yöreye başka araç sokmayarak da taşımayı olumsuz yönde etkilemektedir.Karayolu taşımasını gerçekleştirmek üzere şeker şirketinin ortaklığıyla kurulan Sanayi Nakliyat A.Ş.(kuruluşundaki ünvanı Roket Nakliyat A.Ş.'dir),bu konuda yeterli olamamaktadır.İlk yıllarda kapasitelerinin yeterli olmaması nedeniyle aksayan bu girişim, daha sonraki yıllarda taşımayı taşaronlar vasıtasıyla yönetmesinden dolayı sadece taşımadan pay alır duruma gelinmesine yol açılmıştır.Ayrıca özellikle doğudaki fabrikalar için karayollarının yetersiz ve kötü kalitede oluşu günümüzde de aksamalara yol açan nedenler arasındadır.

6.SERMAYE:

Sanayiinin kurulmasında ve işlemesinde önem taşıyan unsurlardan biri de sermayedir.Modern sanayiide büyük miktarda sermayeye ihtiyaç duyulması, onu imalat sanayiinden ayıran özelliklerden biridir.Cumhuriyet öncesinde şeker sanayiinin kurulmamasının temelinde yerli teşebbüste bu iş için gerekli sermayenin olmaması ve üretim gerçekleştirilebilse bile kapütilasyonlar nedeniyle dışarıdan ithal edilen şekerin daha ucuza mal olması yatmaktadır. Bu şartlar altında bazen yabancı ortakla, bazen sadece yerli sermaye ile başlanılan şeker sanayiini kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce kurulan Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş. eğer Cumhuriyetin ilanından sonra yeni devlet tarafından desteklenmeseydi, görünen, şeker sanayii kurma girişiminde yine başarılı olunamıyacağıydı.Tamamen özel kişilerin ortaklığıyla kurulan bu şirket kuruluş yıllarında sermayesinin (600 bin TL) tamamını toplayamamıştı.Ancak şeker

sanayiinin desteklenmesi ile ilgili kanunun çıkmasından sonra sermaye arttırımına giderek gerekli sermayenin bir kısmı tamamlanmış ve fabrikanın inşaatına başlanılabilmiştir.Aynı kanunun çıkmasına yakın yine sermayesi özel teşebbüse ait şeker fabrikası kurmak amacıyla " İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş." oluşturulmuştur.Kurucuları arasında milletvekilleri ve iş adamlarının da bulundğu bu şirketin sermayedarları içinde Türkiye İş Bankası A.Ş.,T.C.Ziraat Bankası ve Trakya İlleri Özel İdareleri de yer almaktaydı.Bu şartlar altında şirketin sermayesi olan 500 bin TL, Uşak Şeker Fabrikasına nazaran çok daha kolay bir araya getirilebilmiştir.Kurulan iki şirketten özellikle Uşak Terakî Ziraat T.A.Ş'nin mali güçlükler içinde olması, sermayesinin tamamını toplayamaması nedeniyle sürekli kredilere ihtiyaç duymaktadır.Üstüste bir iki yıl hava şartlarının kötü gitmesi ve üretim sahalarında her yıl pancar ekilmesine bağlı olarak hastalıkların ortaya çıkmasıyla fabrika kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.Daha önce de belirtildiği gibi Uşak Şeker Fabrikası'nın kapanması ancak Atatürk'ün direktifleriyle önlenebilmiştir.Diğer şeker fabrikasını kuran İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurucuları arasında bankaların da yer alması, gereken kredilerin temininde bu şirket için kolaylık oluşturmuş ve şirket sermaye bakımından güç durumlara düşmemiştir.Ancak işletmede karşılaşılan zorluklar bu fabrikanın da kâr etmesini engellemiştir.

İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurucularından olan T.C.Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası A.Ş. şeker sanayiine ayrı bir ilgi duymuşlardır.Yeni şeker fabrikalarının kurulması gerektiğinde de yine bu iki banka ön palanda yer almış-

tır.Eskişehir'de bir şeker fabrikası kurmak için oluşturulan " Anadolu Şeker Fabrikaları A.Ş." 3 milyon TL sermayeye sahiptir. Şirketin % 50'lik hissesi Türkiye İş Bankası A.Ş.tarafından %24.5 lik kısımları T.C.Ziraat Bankası ile Sanayii ve Maadin Bankası tarafından taahhüt edilmişti.Geri kalan % 1'lik hisse ise İş Bankası Genel Müdür Yardımcısı Muammer Eriş ve Ziraat Bankası İdare Meclisi üyesi Mümtaz Bey'e aittir.Doğrudan doğruya bankaların desteğinde olan şirketin fabrikası kısa zamanda kurularak işler hale getirilmiştir.Şeker sanayiinde dördüncü fabrika Turhal Şeker Fabrikası'dır.Yine Türkiye İş Bankası A.Ş. ile T.C.Ziraat Bankasının % 50 ortaklıklarıyla ve 3 milyon sermayeyle Turhal Şeker Fabrikası A.Ş. 1933 yılında kurularak, 1934 yılında faaliyete geçmiştir.

1934 yılında dört şeker fabrikasına sahip bulunan şeker sanayii, yine de ihtiyaç duyulan şekerin bir bölümünü yurt dışından ithal yoluyla karşılamaktaydı.

Bu şartlar altında şeker fabrikalarının bir elden yönetilmesine ve sadece şeker pancarı üretimine uygun sahalarda pancar ziraati yapılmasına karar verilerek, şeker sanayiinde büyük payları bulunan Türkiye İş Bankası A.Ş., T.C.Ziraat Bankası ve Sümerbank'ın eşit hisseli ortaklıklarıyla 22 milyon TL sermayeli Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmuştur.Böylece şeker sanayiinin kuruluşundaki özel sektör ağırlıklı sermayesinde kamu sektörü hakim olmuştur.

1947 yılından itibaren şeker sanayiinde gelişme ve genişleme düşünülmüştür.Bu amaçla çeşitli incelemeler yapılmışsa da bu konuda bir gelişme sağlamak 1950 yılında gerçekleşen iktidar de-

çişikliği ile mümkün olmuştur.Daha önce de belirtildiği gibi, yeni iktidarın ekonomik görüşü farklıydı. Sözkonusu görüş liberalizm esasına dayanmaktadır.Bu nedenle yeni kurulacak olan şeker fabrikalarının da özel şirketlere ait olması benimsenmiştir.Bu amaçla kurulan 5 şirketin sermaye kaynaklarını;

1. Şeker pancarı üreten çiftçilerin ortaklarını oluşturduğu, Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri,

2. Şeker fabrikalarının kuruldukları yerde şeker ekonomisinden yararlanacak halkın oluşturduğu İktisadî ve Sınai Kalkınma Anonim Şirketleri,

3. Özel milli bankalar (Türkiye İş Bankası A.Ş.),

4. Özel milli bankaların iştirâkinin yeterli olmadığı durumlarda devlet sermayeli bankalar,

5. Şeker sanayiinde uzman bir kuruluş olarak Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin fabrikalardaki payları,

6. Fabrikaların kuruluşu için elde edilen beş yıl ve daha uzun süreli krediler oluşturmaktadır (VELDET, 1958: 700).

Bu şartlar altında önce Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş. kurulmuştur (18.01.1952).Yeni bir atılım olması nedeniyle devlet bankaları ve özel bir banka sermayenin % 60'ını geçici olarak taahhüt etmişlerdir.Sermayenin geri kalanının % 10'unu Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., % 20'sini yeni kurulan Adapazarı Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve %10 'unu da Eskişehir Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatif karşılamıştır.Yine özel sermayenin tam oluşmamış olması nedeniyle Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin kuruluşunda (16.10.1952) da bankalar destek olmuştur.Ancak bankaların bu şirketteki payları % 30'dur.Sermayenin

% 15'lik bölümünü Türkiye İş Bankası A.Ş.,% 15'ini T.C.Ziraat Bankası sağlamış, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. de yine 1 milyon TL yatırımıyla % 10 hisseye sahip olmuştur.Bu fabrikanın sermayesinin çoğunluğunu Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi temsil etmekteydi.Turhal Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi % 35, Amasya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi %25'lik paya sahipti.Bankaların kurucu ortağı oldukları son özel şeker fabrikası da Kütahya'dadır.Kütahya Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kuruluşunda ortak olan Türkiye İş Bankası A.Ş. ile T.C.Ziraat Bankası % 25' lik paya, Sümerbank ise %12.5'luk paya sahipti.Kütahya Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin diğer ortaklarından olan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.,Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve Kütahya Şeker Sanayiini Kalkındırma T.A.Ş.'nin %12.5 hisseleri vardır.Kuruluşlarında bankaların desteğine gerek kalmayan iki özel şeker fabrikası ise Konya ve Kayseri Şeker Fabrikalarıdır. Kuruluşu 15.02.1954 tarhinde olan Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin sermayesinin % 40'ını Konya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi, % 30'unu Konya Sınai Kalkınma A.Ş.,% 10'unu Akşehir-Ilgın Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve %10 'unu da Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. karşılamıştır.Kuruluşu 26.11.1954 tarihinde olan Kayseri Şeker Fabrikası'nda ise kuruluş sermayesinin yarısı Kayseri Ticarî, Sınaî ve Zirai Kalkınma T.A.Ş.'ne aittir.Geri kalan % 50 hissenin % 41.7'si Kayseri Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi, % 6.7'si Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., %8'i Amasya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve % 0.8' i de Konya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi tarafından karşılanmıştır.

Ancak özel şeker fabrikalarının kurulduğu sahalar şeker pancarı ziraatinin yapıldığı veya ziraatine uygun olan sahalardır.Şeker pancarı ziraatinin yeni yeni gireceği yerlerde ise yeterli sermaye olmadığından şeker fabrikaları için yatırımları Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yapmak zorunda kalmıştır.Çünkü bu fabrikaların kâr etme ihtimali oldukça azdır.Esas amaç, sosyo-ekonomik yapının iyileştirilmesidir.Kârı az olan bu yatırıma, ekonomik açıdan düşük düzeyde olan çiftçinin ortaklığı da düşünülemez.Böyle kurulan fabrikalara Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Malatya örnek verilebilir.Sermaye güçlükleri nedenyle fabrikalar yine Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından kurulmaya başlanılmıştır.Bunun nedeni de özel şeker fabrikalarının kuruluşu sırasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin sermayedeki payının dışında da yükümlülüğe girmesiyle yeni fabrikaların kuruluşunun gerçekleşmesi ve fabrika kuruluşunda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin yükünün hiç azalmamasıdır.

Şeker sanayiinde meydana gelen gelişim, yeni para kaynaklarına da ihtiyaç duyurmaktadır.1935'te 22 milyon TL olarak belirlenen sermaye, şeker şirketindeki gelişmeler nedeniyle ilk aşamada 1963'de 100 milyon TL'ye çıkarılmıştır.Fakat şeker sanayiinde yapılan işler karşısında bu sermaye yetersiz kalmaktadır. T.B.M.Meclisi Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu'nda yapılan incelemelerde şirketın sermayesinin 1 milyar liraya çıkarılması ve sonra % 100 arttırılması tavsiye edilmiştir.Bunun sonucunda sermaye 1973 yılında 250 milyon TL.'na, 1974'te 500 milyon TL'sına, 1976'da da 1 milyar TL'sına çıkarılmıştır.Sermayenin tamamı 1977 sonuna kadar tahsil edilmiştir.Türkiye Şeker Fabrika-

ları A.Ş.'nin sermayesinin ve öz kaynaklarının yetersiz olması, finansman ihtiyaçlarının geniş ölçüde yabancı kaynaklardan karşılanması gerekmektedir.Yabancı kaynak bulma güçlüğü tevsii, modernizasyon ve yeni yatırımların tamamlanmasını geciktirmektedir.Ödenmiş sermayenin sabit kıymetleri bile karşılamaması, işletme ve yatırım sermayesi ihtiyacının kredilerle sağlanmasını, krediler için de ayrıca masraf yapılmasını gerektirmektedir.Yapılan hesaplamalara göre şeker sanayiinde 1978 yılında sermayenin 13 milyar olması gerekmektedir.Sermaye ancak 1979 yılında 2 milyar liraya çıkarılabilmiştir.Şirketin sermayesi 1980'de 9 milyar liraya yükseltilmesine rağmen, bunun 1980'de 6.6 milyar TL'sı 1982'de de 8.6 milyar TL'sı ödenebilmiştir.Bu işletme sermayesinin yine karşılanamamasına neden olmaktadır.Bu,şirketin sürekli ve büyük borç yükü altında bulunduğunu göstermektedir.1983'de 40 milyar TL'sı olan şirket sermayesi, 1985'de 170 milyar TL'sına, 1989'da da 500 milyar TL'sına çıkmıştır.Ancak bu sermayenin de bir kısmı daha ödenmemiş bulunmaktadır.Bu nedenle gerekli işletme sermayesi sağlanamamaktadır.

Modern işletme ekonomisi prensiplerine göre, gıda sektöründe öz kaynakların tüm kaynaklar içindeki oranı % 40 civarında olmalıdır (TŞF - FR, 1983: 237).

Oysa şeker sanayiinde bu oranlar çoğunlukla çok düşük değerlerdedir (Tablo 42).Büyük çapta sermaye artışlarının yapıldığı 1980 sonrasındaki oranlar ele alındığında, sadece 1985 yılındaki sermaye artışının şirketin borç yükünü karşılayabildiği görülmektedir.Bu artış 1986'da da gerekli kaynağı yaratabilmiş, ancak bu tarihten sonra oran sürekli düşme göstermeye başlamıştır.

Tablo 42:1980 - 1989 Döneminde Özkaynakların Tüm Kaynaklara Oranının Değişimi

1980 - 7.3	1985 - 41.3
1981 - 5.8	1986 - 42.9
1982 - 6.2	1987 - 30.7
1983 - 9.6	1988 - 28.0
1984 - veri bulunamadı.	1989 - 28.2

Bu arada şirketin sermayesinin büyük bir hızla arttırılması gereği, şirketin sermaye kompozisyonun da değişmesine neden olmuştur.Bunun sonucunda üç bankanın eşit ortaklığı ile kurulan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin tamamen hazineye devredilmesi gerekmiştir.Ancak çalışmalar tam sonuçlanmadığı için 1989 yılı itibariyle sermayenin % 99.76'sı hazineye aittir.Sümerbank, T.C.Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası Mensupları Emekli sandığı ve Kültür Yayınları İş Türk Ltd.Şirketi de sermayenin % 0.24'lük kısmına sahiptir.

7.DEVLETİN ŞEKER SANAYİİNE ETKİSİ:

Modern sanayiin kuruluşunda etkili olan faktörlerden biri de devlettir.Bilindiği gibi devlet, sanayii faaliyetlerine dört ana başlık altında toplanabilecek etkiler yapar:

a- Devletin sanayii üzerinde mutlak kontrolü sözkonusudur.

b- Devlet sanayii kurulması için özel sermayeye bir çok bakımından yardımcı olur,

c- Devlet özel vergi ve kanunlarla sanayii korur,

d- Devlet staretejik nedenlerle bazı sanayi kollarının kuruluşunda ve işletilmesinde etkili olur (TÜMERTEKİN, 1969: 100).

Devletin bütün sanayi kolları üzerinde etkili olması ve

her türlü kontrolü uygulaması ancak, koyu devletçilik politikasının uygulandığı SSCB gibi ülkelerde sözkonusudur.Oysa tek tek sanayi kollar ele alındığında liberal ekonomi politikalarının uygulandığı ülkeler de bile bazı sanayi kolları devlet denetimi altındadır.Türkiye'nin ekonomi politikası,çeşitli dönemlerde devletçilik, liberalizm ve karma ekonomi modelleri arasında değişim göstermiştir.Şeker sanayiinde bu ekonomi politikalarının etkisiyle özel sektör ağırlıklı, bazen koyu devletçilik eğilimi bazen de hem özel hem kamu sektörünün birlikte çalıştığı devreler ayırtedilebilmektedir.Türk şeker sanayiinin ilk kuruluşunda sermaye tamamen özel sektöre aitti.Ancak ilk fabrikanın kurulma aşamasından itibaren devlet önce kredilerle, daha sonra da fabrikalara ortak olarak bu sanayii kolunu desteklemiştir.Kuruluşunda devlet sermayesi payı olmayan Uşak Şeker Fabrikası'nın kuruluş yerinden de kaynaklanan bazı problemler nedeniyle sürekli borçlanarak kısa sürede kapanma tehlikesinin belirmesi, bu şirkete devletin müdahalesini gerektirmiştir.Uşak Şeker Fabrikası'nın bu duruma gelmesinin bir nedeni de böyle bir sanayii kuracak ve işletecek yeterli özel sermayenin zamanın şartlarına göre bulunamamasıdır.Fabrikanın kuruluşunda bir kısım masrafların kredilendirilmesi, geri ödeme zamanı geldiğinde şirketin hâlâ kâra geçmemiş olması, işletmenin önünde aşılması gereken en büyük engeli oluşturmaktaydı.Uşak Fabrikası ile aynı zamanda kurulan Alpullu Şeker Fabrikası ise, fabrikayı kuran "İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş."nin kurucuları arasında devlet ve özel sektör bankalarının bulunması nedeniyle hiçbir zaman Uşak fabrikasının durumuna düşmemiştir.1926 - 1935 yılları arasında özel teşebbüs veya kamu

ile özel teşebbüs sermayesi ortaklıkları ile kurulan şeker fabrikaları, kapanma durumuna gelmemesi için yönetimleri birleştirilerek tek bir şirket (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) haline getirilmiştir.1950'ye kadar süren bu durum daha sonra iktidarın ve ekonomi politikasının değişmesi nedeniyle bir süre yerini yine kamu ile özel teşebbüs ortaklıkları veya sadece özel teşebbüse dayalı şirketlere bırakmıştır.Bu tarihte kurulan ilk iki fabrikaya bankalar yine kurucu ortak olmuş, sonra bu ortakların hisselerini özel teşebbüs almıştır. Özel teşebbüsü, şeker sanayiine hammadde sağlayan çiftçiler ve fabrikaların kurulacağı illerde oluşturulan kalkınma şirketleri temsil etmektedir.Sermaye bakımından özel teşebbüsün hakim olmasına karşılık beş özel şeker fabrikasında da yönetim Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından yürütülmektedir.Üst düzey yöneticilerinin atanması ve iş hacminin belirlenmesinde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.vasıtasıyla devlet söz sahibidir.1950'li yıllarda yapılan bu beş fabrikalık denemenin ardından şeker sanayii ile ilgili yatırımları yine devlet yapmak zorunda kalmıştır.Kurulan fabrikalar Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş'ye aittir.1960 - 1980 arasında ekonomi politikası olarak karma ekonominin benimsenmesi de bu durumda bir değişikliğie yol açmıştır.1980 sonrasında ekonomi politikası açısından liberal bir sistem sözkonusudur.Genel olarak ekonomide liberal olma, şeker sanayiinde bu yönde değil, tamamen aksi yönde bir değişiklik yaratmıştır.Devlet ekonomi dışı faktörler nedeniyle doğuda fabrikaların kurulmasına karar vererek hakim ekonomi politikasının aksine bir tutum sergilemektedir.Sermaye azlığının yarattığı problemlerin azaltılması için şirketin sermayesinin hızla arttırılması,

sermayedeki hazine payının % 99.76'lara kadar çıkmasına neden olmuştur.

Devletin özel sermayeye, tesis kurulması bakımından birçok yardımlarda bulunduğu daha önce de belirtilmişti.Bu yardımlar iki ana başlık altında toplanılabilir:

a- Krediler gibi maddi yardımlar,

b- Kanun ve yönetmeliklerle sağlanan imtiyaz ve kolaylıklar.

Özel sermayenin bir tesisi tamamiyle kuracak ve işletecek mali gücü olmadığı durumlarda krediler girişimin tamamlanmasında en büyük destektir.Sermaye konusu işlenirken de belirtildiği gibi Türk şeker sanayiinin sermayesi mevcut fiziki sermayeyi bile karşılayamamaktadır.İşletmenin sürdürülebilmesi, yeni yatırımlar yapılması, modernizasyon ve yenileme için şirket dışından kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur.Bu kaynak, yerli ve yabancı kredilerle yine devlet tarafından sağlanmaktadır.

Devletin sanayiiye yaptığı en büyük etki kanun ve yönetmeliklerle yaratılan imkânlar veya kısıtlamalardır.Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan doğrudan şeker sanayiinin kuruluş ve işleyişini ilgilendiren kanunların ve kanun hükmünde kararnamelerin sayısı 9'dur[19]

---

[19] Şeker sanayiinin kuruluş ve işleyişini düzenleyen kanunlar şunlardır:

Kanun no:	Tarihi :	Adı:
601	5.4.1341	Şeker Fabrikalarına Bahşolununan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkında Kanun

601 sayılı kanunda şeker fabrikası kuracaklara ve kurulacak yerlere ait özelliklere yer verilmiştir.Bu kanunda şeker fabrikası kuracaklara vergi indirimleri ve muafiyetler sağlanarak şeker sanayiinin kuruluşu teşvik edilmiştir (Ek 8).Daha sonra

---

	724	25.1.1926	Şeker İnhisarı Hakkında Kanun
	2699	25.5.1935	Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkındaki 14.4.1341 tarih ve 601 Sayılı Kanunun 8.Maddesinin Kaldırılmasına Dair Kanun.
	6168	15.7.1953	Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkındaki Kanunun 2.maddesinin değiştirilmesine dair Kanun
	6607	20.5.1955	Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkındaki 5 Nisan 1341 tarihli ve 601 sayılı Kanunun Mer'iyet Müddetinin Temditi Hakkında Kanun.
	6747	22.6.1956	Şeker Kanunu.
	140	24.11.1960	6747 Sayılı Şeker Kanunu'nun 16. Maddesinin 2.Fıkrasının değiştirilmesi Hakkında Kanun.
KHK	118	10.10.1983	Türk Şeker Sanayii Kurumu Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.
KHK	233	8.6.1984	Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname.

çıkarılan "Şeker İnhisarı Kanunu" yla şeker bir tekel maddesi olarak kabul edilmiş ve bu sistemin işleyişi belirlenmiştir(Ek 9). İlk defa Cumhuriyet öncesinde 1913'te çıkarılan, 1924'te düzenlenen ve 1927'de son şeklini bulan Teşvik-i Sanayii Kanunu, şeker sanayiini de destekleyen maddeler ihtiva etmektedir (Ek 10).Bu maddelere göre 601 sayılı kanunda sağlanılan kolaylıklardan daha fazlasını elde etmek mümkün olmuştur.601 sayılı kanun, 1956 yılına kadar çeşitli değişikliklerle yürürlükte kalmıştır.Bu tarihten sonra 6747 sayılı "Şeker Kanunu" yürürlüğe konmuştur (Ek 11).Bu kanunda da şeker fabrikalarının kuruluşu, muaflıkları, vergilendirilmesi konularıyla pancar ve şeker fiyatları şirketin kâr garantisi, üretimin belilenmesine ait maddelere yer verilmiştir.Bu kanun da 1983 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.28 Ekim 1983 tarihinde 118 sayılı KHK yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye Şeker Sanayii Kurumu Genel Müdürlüğü kurulmuştur . 118 sayılı KHK ile şeker sanayiinin hukuki bünyesi, amaç ve faaliyetleri, organları, teşkilatı, müesseseler, bağlı ortaklıklar ve iştirakçiler ile personel vergi muafiyetleri gibi konulara yer verilmiştir.Bu KHK ile sermaye 40 milyar TL'sına çıkarılmakta ve şeker sanayiinin "Devlet Malı" olduğu hükmüne yer verilmektedir.Ayrıca bağlı ortaklıklar ve müesseselere gerek duyulduğunda kamulaştırma hakkı da sağlanmıştır.1984 yılında tekrar KİT'lerin çalışmalarını ve denetlenmelerini düzenleyen bir KHK yayınlanmıştır.Bu kararnameye göre Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlanmış ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin ana statüsü yeniden hazırlanmıştır.Türk şeker sanayii günümüzde bu statüye göre yönetilip yönlendirilmektedir.Böylece şeker sanayiinin

gelişmesini sağlayacak her türlü yardım devlet tarafından yapılmaktadır [20]

Devletin sanayii tesisleri üzerindeki bir etkisi de stratejik sanayi kollarının kuruluş yerlerinin belirlenmesidir. Aslında böyle sanayi kollarının klasik bir çok örnekleri vardır: Demir-çelik sanayii, silah sanayii gibi.Bu tür sanayi kollarının stratejik önem kazanmasında ağırlık payı askeri amaçlı olmaları veya bu amaçla kullanılmalarıdır.

---

[20] 233 sayılı KHK'ya dayanarak meydana getirilen Ana Statüde Türkiye Seker Fabrikaları A.Ş.'nin amacı;

"Kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde şeker üretimini ve yan ürünlerin değerlendirilmesi konularında kuruculuk ve işletmecilik yapmak, üretim, satış, yatırım, ihracat ve ithalat politikalarını tesbit etmek ve bu konularda master planlar hazırlamak veya hazırlatmak ve bu çalışmalarını verimlilik ve kârlılık ilkelerine göre yürütmek " olarak belirlenmiştir.

Faaliyet konularını ise;

"1- Her nevi şeker üretmek,

2- Gereken bölgelerde şeker pancarı ile şeker üretebilecek diğer bitkileri ve tohumlarını ve bu ürünlerin münavebesinin gerektiği diğer ürünlere yapılacak sözleşmeler dahilinde ürettirmek veya gerektiğinde üretmek,

3- İşletmenin her safhasında hasıl olacak yan ürünlerin ve artıkların kıymetlendirilmesi için gerekli faaliyetlerde bulunmak,

Şeker sanayii bilinen klasik stratejik önemi haiz tesisler arasında yer almaz.Oysa günümüzde askeri amaçlı olmayan tesisler de stratejik önem taşıyabilmekte ve devlet bu nedenle tesislerin kuruluş yerinde etkili olmaktadır.Günümüzde bölgesel ve küçük çaplı

4- Şekeri ve şeker pancarı münavebesine giren her nevi ürünleri değerlendirmek, bu amaçla gıda maddelerini imal ve üretmek,

5- Şeker fabrikalarının kuruluşu, işletilmesi, tevsii, modernleştirilmesi, bakımı, onarımı için gerekli imalat sanayii ile diğer fer'i sanayii kurmak, bu maksatla kurulmuş olan tesis ve makinaların artık kapasitelerini değerlendirmek,

6- Şeker pancarı ve şeker üretilebilecek diğer bitkiler bunların tohumlarının tarımı, hayvancılık ile şeker ve şekerli maddeler teknolojisi ve faaliyet alanları ile ilgili diğer konularda araştırma, eğitim, geliştirme çalışmaları yapmak veya yaptırmak,araştırma müesseseleri ile hizmet/içi eğitim birimleri ve tesisleri kurmak, yayında bulunmak, yurt içinde ve dışında bu konuda kurulmuş veya kurulacak müesseselerle işbirliği yapmak, bu müesseselere üye olmak,

7- Mevcut ziraat teşkilatı ile Bakanlar Kurulu veya bakanlıkça görevlendirildiği ölçü ve şekilde bitkisel yağ ve yağlı tohumları üretmek, yem üretimi geliştirmek veya geliştirtmek ve organize etmek, damızlık hayvan üretimi ve besicilikle uğraşmak, bunların ürünlerini değerlendirmek,

8- Fabrika, işletme ve tesislerin ihtiyacı olan elektrik veya ihtiyaç duyulacak diğer maddeleri üretmek, üretimle

çatışmalar dışında savaşlar sıcak çatışmalar şeklinde değil, daha çok soğuk savaş metodlarıyla ülkelerin yıpratılmasına dayanmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kalkınma tam gerçekleşmediğinden bazı bölgeler diğerlerine göre geri kalmışlardır.Soğuk savaşta hedef olarak bu az gelişmiş bölgeler seçilerek propaganda yoğunlaştırılmakta ve halkın bu durumdan olan memnuniyetsizliğinin belirginleşmesi ve bazı sosyal sonuçlara yol açmasına çalışılmaktadır.

---

ilgili her çeşit ambalaj imal etmek,

9- İsdihdam geliştirme çalışmaları kapsamında düzenlenen beceri kazandırma programlarının uygulanmasını sağlamak,

10-Kurulmuş veya kurulacak küçük ve orta büyüklükteki özel kuruluşlara idari ve teknik alanlarda rehberlik yapmak" oluşturmaktadır.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. faaliyet konularında yer alan işleri yapabilmek için,

1- Yurdun çeşitli bölgelerinde gerekli tesisler kurmak ve işletmek,

2- Yurt içinde veya yurt dışında her türlü, mali, ticari, sınai ve tarımsal işleri yapmak, tedarik faaliyetlerinde bulunmak, bu işleri yapacak şirketler kurmak veya kurulmuşları satın almak ve bu maksatlarla ilgili tahvil satın almak, gerektiğinde şeker ithal etmek veya ettirmek, kendi mamül ve mahsulleri ile ithal ettiği veya satın aldığı mamul ve mahsulleri toptan veya perekende satmak, sattırmak, ihraç etmek veya ettirmek,

3- Sözleşmeli olarak tarımsal üretimde bulunanlara tohum, kimyasal gübre, zirai mücadele ilaçları, tarım alet ve

Sonuçta devlet buraların kalkınmasına da ayrı bir önem vermek zorundadır.Bu amaçla sanayi yatırımları yanında, sosyo-ekonomik yapının da iyileştirilmesi gerekmektedir.Bu da sadece fabrika kurulması ile ilgili değil, aynı zamanda toplumsal gelişmeyi sağlayacak teşkilatın hazırlanmasıyla temin edilebilir.Sermayesinin devlet

---

makinaları gibi maddeleri ve damızlık hayvan ile ürettiği temel ve yan ürünleri aynî kredi olarak vermek veya avans ve diğer yollarla yardım etmek,

4- Yurtiçi ve yurtdışı firmalarla lisans, Know-how ve benzeri anlaşmalar yapmak, şirketin amacını sağlamakta yararlı olacak her çeşit imtiyaz ve ruhsatnameler edinmek ve bunları kullanmak, gerektiğinde devretmek,

5- Gayrimenkullere tasarruf etmek, kiralamak, kiraya vermek, leh ve aleyhte rehin, ipotek, irtifa, irtifak hakları, gayrimenkul mükellefiyeti vs.. haklar tesis etmek,

6- Yukarıda gösterilen faaliyet konularıyla ilgili iştiraklerde bulunmak,

7- Yurt içinde ve dışında kurulmuş ve kurulacak faaliyet konularıyla ilgili mali, ticari, sinai ve tarımsal kuruluşlara, birliklere, kooperatiflere ve kredi, nakliyat müahhitlik, mühendislik, müşavirlik, sigorta şirketlerine ve bankalara üye veya ortak olmak,

8-İkraz ve istikrazda bulunmaktadır.Şirket bunlardan başka amacının gerektirdiği her türlü iç ve dış ticari, sınai, mali, hukuki işlerle uğraşabilir, sigorta acentalığı yapabilir.

kontrolünde olması, sanayi yanında ziraat faaliyetlerinin de ilgilendirmesi ve kooperatifler kanalıyla sosyo-ekonomik hayat yaptığı olumlu katkılar nedeniyle şeker sanayiinin doğuda yapmış olduğu yatırımlar, stratejik önem taşımaktadır.Geçmişte olduğu gibi günümüzde de doğudaki fabrikaların gerek pancar , gerekse şeker verimleri oldukça düşüktür.Doğuda kurulmuş olan yedi ve kurulması düşünülen iki fabrikanın yerine, batıda daha yüksek kapasiteli iki üç fabrika ile ihtiyaç duyulan şekeri üretmek mümkündür.Ancak, amaç bu fabrikalarla şeker açığını kapatmaktan çok,sosyo-ekonomik hayatın iyileştirilmesidir.Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısında gerçekleştirilmek istenen değişimlerde doğrudan köylü ile ilişkide bulunan şeker sanayiinin kullanılmasıyla, daha önceden de olduğu gibi başarı sağlanacaktır.

8. ŞEKER FABRIKALARININ KURULUŞ YERININ BELIRLENMESINDEKI HAKIM FAKTÖRLERIN KAPASITE SEÇIMI VE KAMPANYA SÜRELERI ÜZERINDEKI ETKILERI:

Yukarıda şeker sanayiinin kuruluş ve işleyişine etki eden faktörler ayrı ayrı ele alınmıştır.Bu fabrikaların kuruluş yeri seçimine, kapasitelerine[21] ve kampanya sürelerine etkileri incelenirse bazılarının daha hakim olduğu görülmektedir.Fabrikaların kapasiteleri üretim sahalarından elde edilebilecek muhtemel şeker

---

[21] Fabrikalarda planlanan veya teknik açıdan işleyebileceği optimum pancar miktarı "nominal kapasiteyi" ifade eder.Ancak çoğu zaman işlenen pancar miktarı bu değerin altında veya üzerinde gerçekleşmektedir.Fabrikaların bir günde işlediği pancar miktarına da "fiili kapasite" adı verilmektedir.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

pancarı miktarının ortalama 100 günde işlenmesi esasına göre belirlenmektedir.Bu miktar doğu fabrikalarında 100 günün de altında kabul edilmektedir.Şeker fabrikalarında şeker pancarı üretim sahalarının fabrikaya eşit uzaklıkta ve nisbeten yakın olması tercih nedenidir.Üretilen şeker pancarı miktarının fazla olması, fabrikaların daha uzun süre kampanya yapmalarına neden olmaktadır. Kampanya sürelerinin kısaltılması ise ancak kapasitelerinin artırılmasıyla mümkündür.Kapasitenin arttırıldığı yıllarda kampanya süresinin kısalmış olması bu dengenin bir göstergesidir (Tablo 43).

Daha önce de belirtildiği gibi, Alpullu, Eskişehir, Turhal ve Uşak ilk kurulan fabrikaları meydana getirmektedir.Uşak Şeker Fabrikası haricinde bu fabrikaların kuruluş yerlerinin belinlenmesinde şeker pancarı üretimine uygun olma veya büyük nüfuslu kütlelere kolaylıkla ulaşabilme özellikleri belirleyici olmuştur.

Cumhuriyet Döneminde temeli atılan ilk şeker fabrikası Uşak Şeker Fabrikası'dır.Bu fabrikanın kuruluş yerinin Uşak olmasını belirleyen, yukarıda sayılan faktörler değil, fabrikayı kurma girişiminde önayak olan Nuri (Şeker) Bey'in Uşak'lı olmasıdır.Şeker sanayiinin tarihçesi ele alınırken de belirtildiği gibi, Nuri Bey şeker üretme fikrine Cumhuriyet'in ilanından da önce sahipti. Bir vesile ile tanıştığı ve Viyana'da bir şeker fabrikasında çalışmakta olan Mehmet Eşref Bey'den şeker pancarı tohumu göndermesini istemiş, bu tohumların gelmesinden sonra kendi bahçesinde şeker pancarı yetiştirmeye başlamıştır.Uşak Şeker Fabrikası'nın kuruluşunda detaylı ziraî çalışmalar yapılmamıştır.Nuri Bey'in bahçesinde yaptığı denemeler ve detaylı inceleme yapmadan ziraatçilerin muhtemelen şeker pancarı yetişir demeleriyle Uşak ve çevresinde

şeker pancarı ziraaati yapılabileceğine karar verilmiştir.Oysa bunun böyle olmadığı, sadece toprak ve bazı iklim elemanlarından hareket ederek yeni bir zirai ürünün üretimine başlamanın yanlışlığı daha sonra ortaya çıkacaktır.Çeşitli zararlı ve hastalıkların üretim sahasında yayılması, üretim sahası olarak düşünülenden daha geniş bir sahada üretim yapılmasını gerektirmiştir.Genişleme her yönde olmamış, bu nedenle fabrika üretim sahasının bir köşesinde kalmıştır.Fabrikanın kuruluş yerinin belirlenmesinde demiryolu kenarının seçilmesi bu yerin belirlenmesindeki tek olumlu yanı oluşturmaktadır.Su ve enerji kaynaklarının temininde de yine sorunlar vardır.Bunlar fabrikasyon sırasında yeni sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.Bütün bu nedenler fabrikanın kâra geçememesine, zarar etmesine yol açarken, fabrika kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.Fabrikanın kuruluştaki kapasitesi 500 ton/gündür.Ancak fiili kapasite ele alındığında günlük şeker üretimi bu değerin biraz üzerinde gerçekleşmiştir.Fabrikanın kapasitesi 1934'te 700 ton/güne, 1951'de 1100 ton/güne, 1983'de 1300 ton/güne ve 1986'da da 1500 ton/güne çıkarılmıştır.Fabrikanın kapasitesinin düşük olması, kampanya süresinin uzun olmasına neden olmaktadır.Uşak Şeker Fabrikası'nda 1935 öncesinde ortalama kampanya süresi 95 gündür.Daha sonraki yıllarda birim alandan alınan ürün miktarının artmasına bağlı olarak, kampanya süreleri de artmıştır.1927 - 1989 yılları arasında ortalama kampanya süresi 124 gün olmuştur.

İlk kurulan fabrikalardan olan Alpullu Şeker Fabrikası'nın kuruluş yeri seçimi, modern sanayiinin kuruluş faktörleri açısın-

dan daha uygundur.Öncelikle fabrikanın kurulduğu yere yakın olan Lüleburgaz'da şeker pancarı üretimi denemelerinin yapılması, girişim daha başında olumlu bir boyut kazandırmıştır.İstanbul-Edirne demiryolu güzergahı üzerinde yer alan fabrikanın şeker pancarı üretim sahası, demiryolunun da içinden geçtiği Ergene Ovası'dır.Gerek şeker pancarının fabrikaya nakli, gerek şekerin tüketim alanlarına ulaştırılması demiryolu vasıtasıyla kolaylıkla yapılmaktadır.1926 yılında 500 ton/gün kapasite ile kurulan Alpullu Şeker Fabrikası'nda ilk üç yıl günlük kapasitenin altında üretim yapılmıştır.1929'dan sonra kapasitenin aşılması nedeniyle, 1931'de 1000 ton/güne, 1939'da 1200 ton/güne, 1950'de 1800 ton/güne, 1968'de de 4000 ton/güne çıkarılmıştır.Ancak 4000 ton/gün kapasitesi fabrikaya fazla gelmiş ve şeker pancarı üretiminin çok fazlalaştığı bir iki yıl dışında bu kapasiteyi aşmak mümkün olmamıştır.1926 - 1935 yılları arasındaki ortalama kampanya süresi 86 gün, 1926 - 1989 yılları arasında ise 114 gün olmuştur.

Eskişehir Şeker Fabrikası da yine zirai araştırmaların sonunda bugünkü yerinde kurulmuştur.Çevredeki arazinin şeker pancarı üretimine uygunluğu, Ankara-İstanbul demiryolu üzerinde yeralması gibi faktörler, kuruluş yerinin belirmesinde etkili olmuştur.Su şartları ve enerji kaynakları bakımından da olumlu bir kuruluş yerine sahip olan şeker fabrikasının kapasitesi zamanına göre nisbeten yüksek seçilmiştir.İlk kampanyasını yaptığı 1933 yılında kuruluş kapasitesi olan 1000 ton/gün değerini aşan fabrikanın kapasitesi 1934'de 1500 ton/güne, 1937'de 1800 ton/güne, 1951'de 2500 ton/güne ve 1979'da da 6000 ton/güne çıkarılmıştır.İlk yıllarda 70 - 80 gün olan kampanya süresi, 1933 -1989 yılları arasında ortala- ı 129 güne çıkmıştır.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmadan önce faaaliyete geçen son fabrika, Turhal Şeker Fabrikası'dır.Kayseri-Sivas ve Sivas-Samsun demiryollarının tamamlanmasından sonra Sivas'a bir seyahat yapan zamanın İktisat Bakanı Mahmut Celâl (Bayar) Sivaslıların bir şeker fabrikası kurulması isteği ile karşılaşmıştır.Milli Mücadeledeki önemi ve Anadolu'daki konumu itibarıyla burada şeker fabrikası kurulup kurulamayacağına dair Ziraat Bakanlığından Meteoroloji Enstitüsü'nden ve Ziraat Fakültesinden raporlar istenilmiştir.Raporlara göre, şeker pancarı denemeleri yapıldıktan sonra fabrikanın kurulması tavsiye edilmiştir.Bu amaçla, 1933 yılında teknik çalışmalara başlanılmış ve ilk şeker pancarı ürünü alınmıştır.Fabrikanın kuruluş yeri ile ilgili başka bir çalışma yapılmadan ve ilk pancar ürününün alındığı günlerde Sivas'ta Şeker Fabrikası'nın temellerini atmak için mebuslar, yetkililer ve Alpullu ile Eskişehir Şeker Fabrikalarının teknik işlerinde çalışan uzmanlardan oluşan bir grup Sivas'a gelmiştir.Grubun geliş amacı, fabrikanın kuruluş yerini belirleyerek temelinin atılmasıdır.Yapılan bir günlük çalışmadan sonra Sivas şehrinde istasyonun batısında, demiryolunun kuzeyindeki sahanın fabrika kurmaya uygun olduğuna karar verilmiştir.Fakat daha önceden şeker pancarı ziraatinin yapılıp yapılamayacağını incelemek üzere gönderilmiş olan Celâl Erekdiren'in burada fabrika kurulduğu takdirde iyi bir kuruluş yeri seçimi yapılmış olamayacağını ve buranın yeni bir Uşak Şeker Fabrikası olacağını belirtmesi üzerine temel atılmından vazgeçilmiş ve daha uygun bir yer aranması kararlaştırılmıştır.Yapılan çalışmalar sonucunda Yeşilırmak'ın, kara ve demiryollarının bir kavşağı olması ve Yeşilırmak vadisinin pancar ziraatine uygunluğu gibi ne-

denlerle Turhal dördüncü şeker fabrikasının kuruluş yeri olarak belirlenmiştir.1934 yılında faaliyete geçen Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluş kapasitesi 1000 ton/gündür.Ancak bu kapasitenin ilk yılda aşılması üzerine fabrikanın nominal kapasitesi 1936'de 1500 ton/güne çıkarılmış, artan şeker pancarı ürününü işleyebilmek için fabrikanın kapasitesi 1950'de 2500 ton/güne, 1979'da 4800 ton/güne, 1984'de 6000 ton/güne ve 1986'da da 7000 ton/güne tevsii edilmiştir.İlk yıllarda ortalama kampanya süresi 50 - 60 gün dolayında iken, zamanla bu süre artmış ve 1934 - 1989 yıllarının ortalaması olarak 133 güne erişmiştir.Fabrikanın kampanya süresindeki ve kapasitesindeki artışlar, kuruluş yeri seçiminin isabetli olduğunu göstermektedir.

Türk şeker sanayiini oluşturan dört şeker fabrikasının 1935'de bir yönetim altında birleştirilerek Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin meydana getirilmesinden sonra uzun süre yeni fabrika kurmak mümkün olmamıştır.1947'de şeker sanayiinin genişletilmesi çalışmalarına başlanılmış ve 1950'den sonra da Birinci Gelişme Planı uygulamaya konulmuştur.Daha önce de belirtildiği gibi bu planda yer alan fabrikaların kurulmasında üç esastan hareket edilmiştir.Birincisi verimli üretim sahalarında yeni fabrikalar kurarak şeker üretiminin arttırılması, ikincisi şeker pancarı yetiştirilmeyen fakat yüksek verim ve ürün alınması muhtemel sahalarda fabrikaların kurulması ve yeni pancar üretim sahalarının açılması, üçüncüsü ise sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış olan yörelerde yeni bir zirai ürünün ekimine başlanılarak, monokültür tarımdan polikültür tarıma geçişin sağlanmasıdır.

Şeker pancarı üretim sahaları içinde yer alan ancak daha fazla şeker pancarı üretip şeker üretiminin de arttırılması amacı ile kurulan fabrikalara Adapazarı, Amasya (Suluova) ve Kütahya Şeker Fabrikaları örnek gösterilebilir.Her üç fabrikanın da üretim sahalarında daha önceden yerleşmiş, şeker pancarı ziraati vardır.Yeni fabrikaların kurulmasıyla münavebe dışında uygulanılan ekim sınırlamaları da kaldırılmış ve yeni pancar ekim bölgelerinin açılması mümkün olmuştur.Aynı zamanda şeker pancarı üreticilerine bedelsiz olarak verilen küspe gibi yan ürünlerin uzak bölgelere de dağıtımları sağlanmıştır.Adapazarı, Kütahya ve Suluova, demiryolu güzergahı üzerinde, şeker pancarı üretim sahalarının nisbeten merkezinde,diğer kuruluş faktörlerinin de azami miktarda yerine getirildiği yerlerdir.Bu şartlar altında Adapazarı ve Amasya Şeker Fabrikalarının kapasiteleri 1800 ton/gün, Kütahya Şeker Fabrikası'nın kapasitesi ise 800 ton/gün olarak belirlenmiştir.Kütahya Şeker Fabrikası'nın kapasitesinin düşük olmasının nedeni bu fabrikanın bölge fabrikası olmasıdır.Eskişehir ve Uşak Şeker Fabrikalarının uzak üretim sahalarında kurulan Kütahya Şeker Fabrikası'nın üretim sahası diğer fabrikalara nazaran daha küçüktür.Fiili kapasitesi 1000 ton/gün'ün üzerinde olmasına karşılık, 1977'ye kadar kapasite arttırımına gidilmemiş, ancak bu tarihten sonra 1500 ton/gün kapasiteye çıkarılmıştır.Adapazarı Şeker Fabrikası 1953 - 1989 yılları arasında ortalama 136 gün, Amasya Şeker Fabrikası 1954 - 1989 yılları arasında ortalama 159 gün ve Kütahya Şeker Fabrikası da 1954 - 1989 yılları arasında ortalama 139 gün kampanya yapmışlardır.

Şeker pancarı yetiştirilemeyen fakat yüksek verim ve ürün alınması muhtemel yeni sahalarda kurulan fabrikalara, Burdur, Kayseri, Konya ve Susurluk Şeker Fabrikaları örnek gösterilebilir.Bu dört fabrika diğer ekilişlerin yanında şeker pancarı ziraatinin de önem kazandığı yerlerde kurulmuştur.Kurulan dört fabrikanın da kapasitesi 1800 ton/gündür.Fabrikalarda ulaşımın esası kara ve demiryoluna dayanmaktadır.Kuruluşundan sonra birkaç yıl içinde bu kapasiteyi aşan Burdur Şeker Fabrikası'nda ancak 1982'de kapasite arttırımına gidilmiş ve 4800 ton/gün kapasiteye erişilmiştir.Kayseri Şeker Fabrikası'nın kapasitesi 1981'de 3000 ton/güne, Konya Şeker Fabrikası'nın kapasitesi önce 1970'de 2700 ton/güne, sonra 1979'da 6000 ton/güne, Susurluk Şeker Fabrikası'nın kapasitesi de 1968'de 3000 ton/güne, 1986'da da 5000 ton/güne çıkarılmıştır.Söz konusu fabrikaların ortalama kampanya süreleri sırasıyla 142, 140, 150 ve 131 gündür.

Zirai ekonomilerinde şeker pancarı bulunmayan, hatta tamamiyle monokültür tarımın hakim olduğu yerlerde kurulan fabrikalara Elazığ,Erzincan, Erzurum ve Malatya Fabrikaları örnek gösterilebilir.Bu durum özellikle Erzurum ve Erzincan Fabrikalarında daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.Fabrikaların üretim sahalarında şeker pancarı verimi yüksek değildir.Üretim sahasının belirli uzaklığı aşmaması zorunluluğu nedeniyle de fabrikaların kapasiteleri düşük tutulmuştur.Erzurum Şeker Fabrikası'nda nominal kapasite 1800 ton/gün, diğer fabrikalarda 1200 ton/gündür.Dört fabrikada da demiryolu ulaşımından faydalanmak amacıyla demiryolunun kenarına kurulmuştur.Üretim sahalarının önemli bir kısmı da bu demiryolu güzergahı boyuncadır.Ancak karayoluna önem verilen bir dönemde ya-

pılmış olmaları nedeniyle demiryolundan uzakta, karayolları ile ulaşılabilen üretim sahalarının açılması da teşvik edilmiştir.Fabrikalardan Elazığ'da bulunanın yeri Keban Barajı'nın inşaatı sırasında baraj sahası içinde kaldığından değiştirilmesi gerekmiş, yeni yer olarak da Yurtbaşı Köyü ile Yurt İstasyonu arasındaki saha seçilmiştir.1968 kampanyasından sonra sökülen fabrika yeni yerinde 1969 kampanyasına yetiştirilerek işletmeye açılmıştır (TŞF - FR, 1969: 64).

Doğuda kurulan fabrikalarda kampanya sürelerinin uzatılmasına veya şeker pancarı üretiminin sınırlanmasına bağlı olarak, uzun süre bu kapasitenin arttırılması gerekmiştir.Bunda bir neden de fabrika üretim sahalarının gerek verim, gerek şeker serveti bakımından düşük değerler taşımalarıdır.Sonuçta şeker pancarı ziraati ülkenin şeker ihtacını karşılama amacından çok, bölge ekonomisine bir katkı sağlaması amacına yöneliktir.Bu nedenle Elazığ ve Erzincan Şeker Fabrikalarının kapasiteleri 1983'te 1500 ton/güne, Erzurum Şeker Fabrikası'nın 1979'da ve Malatya Şeker Fabrikası'nın da 1982'de kapasiteleri 3000 tona çıkarılmıştır.Ortalama kampanya süresi Erzurum'da 93 gün, Elazığ'da 103 gün ve Erzincan ile Malatya'da 118 gündür.Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki fabrikaların kampanya sürelerinin azlığını belirleyen, bölgedeki fiziki şartların ağır olmasıdır.Doğu Anadolu'da şeker pancarının olgunlaşması sonbahara sarkmakta kısa bir süre sonra da ürünün kar altında kalmaması için sökülmesi gerekmektedir.Bu durumun önlenebilmesi için şeker pancarına erken söküm tazminatı ve erken söküm teşvik primi gibi ek ödemeler yapılarak hasatın daha erken tamamlanmasına çalışılmaktadır.Bu ek ödemeler şeker maliyetleri üzerinde olumsuz bir yük de oluşturmaktadır.

Birinci Gelişme Planı'nın son döneminde Adana, Ankara ve Kastamonu'da şeker fabrikası kurulması kararlaştırılmıştır. Adana'daki, şimdiye kadar kurulan fabrikaların aksine şeker kamışından şeker üretimine yöneliktir.Bilindiği gibi, 1938 yılından itibaren başlatılan şeker kamışı üretimi denemelerine dayanılarak, şeker fabrikasının temelleri 1957 yılında atılmıştır.Ancak şeker kamışı incelemelerinin daha tamamlanmamış olması nedeniyle fabrikanın kuruluşu ile ilgili çalışmalar da ağır yürütülmüştür.1960 yılında da fabrikanın yapımından vazgeçilmiştir.

Ankara Şeker Fabrikası, Eskişehir ile Kayseri Şeker Fabrikalarının üretim sahaları arasında yer almaktadır.Özellikle akarsu vadileri boyunca, sulamalı şartlarda bol ve kaliteli şeker pancarı üretilmektedir.Fabrika demiryolu ile karayolu arasına kurulmuştur.Bu ulaşım bakımından olumlu şartların meydana gelmesini sağlamıştır.Fabrikanın kuruluş kapasitesi 1200 ton/gündür.Daha sonra artan şeker pancarı üretimini işleyebilmek ve ülke şeker ihtiyacının karşılanmasına daha fazla katkı sağlanabilmesi için fabrikanın kapasitesi 1983 yılında 1600 ton/güne, 1984'de de 3000 ton/gün kapasiteye çıkarılmıştır.1962 - 1989 dönemindeki ortalama kampanya süresi de 149 gündür.

Ankara Şeker Fabrikası ile birlikte temeli atılan Kastamonu Şeker Fabrikası'nın inşaatına 1960 yılında ara verilmiş, ancak Ankara Şeker Fabrikasının tamamlanmasından sonra fabrikanın inşaatına yeniden başlanılmıştır.Kastamonu Şeker Fabrikası'nın en belirgin özelliği demiryolu ulaşımının kullanılmadığı ilk fabrika olmasıdır.Daha sonraki yıllarda bu fabrikaya Ağrı, Elbistan ve Erciş Şeker Fabrikaları da eklenecektir.Fabrikanın ulaşımı tamamıyla ka-

rayoluna dayanmaktadır.Kastamonu Şeker Fabrikası'nın kuruluştaki kapasitesi 1200 ton/gündür. Bu kapasite 1983 - 1986 yılları arasında kademeli olarak 3000 ton/güne çıkarılmıştır.Fabrikanın ortalama kampanya süresi de 127 gürdür.

Kalkınma planlarının uygulamaya konulmasından sonra şeker fabrikalarının kuruluşunda iki amaç gerçekleştirmeye çalışılmıştır.Bu amaçlardan birincisi ihtiyaç duyulan şeker üretiminin karşılanabilmesi ve verimli şeker pancarı üretim bölgelerinde artan şeker pancarı ürününü işleyebilmek için fabrika kurulmasıdır.İkinci önemli kuruluş amacı ise, daha önce de belirtildiği gibi, stratejik önemi bulunan yerlerde fabrikaların inşa edilmesidir.Birinci amaca hizmet için kurulan fabrikalara Ilgın, Ereğli, Bor, Afyon, Çarşamba ve Elbistan Şeker Fabrikaları örnek verilebilir.

Türkiye'nin önemli şeker pancarı üretim bölgelerinden olan Afyon ve çevresinde 1976 yılında fabrika kurulması kararlaştırılmış ve Afyon Şeker Fabrikası 1977 yılında faaliyete geçmiştir.İlk yıllarda 3000 ton/gün olan kapasitesi de 1979'da 6000 ton/güne çıkarılmıştır.Eskişehir, Kütahya, Uşak, Burdur ve Konya Şeker Fabrikalarının pancar üretim sahaları ile sınır oluşturan Afyon Şeker Fabrikası'nın üretim bölgelerinde , fabrika kurulmadan önce de sınırlı olarak pancar üretilmekte ve pancarlar yukarıda sayılan fabrikalara verilmekteydi.Yüksek kapasiteli olan bu fabrikanın ortalama kampanya süresi 146 gündür.

Verimli bir pancar üretim bölgesi olan Konya Ovası ve çevresinde üretilen şeker pancarının tamamını tek fabrikada işlemek bir sorun olmaktadır.Bu sorunun giderilmesi amacıyla önce Ilgın Şeker Fabrikası kurulmuştur.1982'de ilk kampanyasını yapan fabri-

kanın ilk kapasitesi 1600 ton/gündür.Bu kapasite daha sonra kademeli olarak arttırılarak 6000 ton/güne erişmiştir.Fakat üretilen şeker pancarını işlemeye bu fabrika de yetişmeyince, Kayseri ile Konya Şeker Fabrikasının üretim sahalarının birleştiği sahada yer alan Bor ve Ereğli'de şeker fabrikası kurma çalışmalarına başlanılmıştır.Bor Şeker Fabrikası ilk yıl (1983) 1500 ton/gün nominal kapasite ile çalışmış, ikinci yıl kuruluş kapasitesi olan 3000 ton/gün kapasiteye erişilmiştir.Ancak Konya Ovası ve çevresi için kurulan fabrikaların işleme kapasitesinin yeterli olmaması nedeniyle 1.8.1979 'da temeli atılan fakat inşaatı tamamlanamayan fabrikanın 11.8.1987'de yeniden temeli atılarak inşaatına başlanılmıştır.Ereğli Şeker Fabrikası 1989 yılında faaliyete geçirilmiştir.Ereğli Şeker Fabrikası'nın ilk yılki nominal kapasitesi 3000 ton/gün olmuştur.Ancak fabrika tam kapasite ile çalışmaya başlayınca şeker pancarı işleme kapasitesi 6000 ton/gün olacaktır.Konya Ovası ve çevresinde toplam 21 bin ton/gün kapasite ile şeker pancarı işleyebilecek düzeyde dört şeker fabrikasının varlığı, bu sahanın verimliliği hakkında bir fikir vermektedir.Fabrikaların kapasitelerinin yüksek olması da tek başına bir anlam ifade etmektedir.Kurulan fabrikalarda kampanya süreleri 100 günün üzerindedir.Daha önce de belirttiğimiz gibi, Konya Şeker Fabrikası'nda 150 gün olan kampanya süresi, Ilgın'da 122 gün, Bor'da 130 gün ve tek kampanya yapmış olan Ereğli'de ise 106 gündür.

Kayseri ve Malatya Şeker Fabrikalarının pancar üretim sahalarının birleştiği yerde kurulan Elbistan Şeker Fabrikası, 1985 yılında faaliyete geçmiştir.Bu fabrika kurulmadan önce, Afşin, Elbistan ve Kahramanmaraş'ta şeker pancarı üretimi yapılmaktaydı.

üretilen pancar da Malatya Şeker Fabrikası'na çönderiliyordu.Çiftçiler de daha fazla şeker pancarı üretme arzusunun olması ve taşıma masraflarının azaltılması gereği Elbistan'da şeker fabrikasının kurulmasına neden olmuştur.Fabrika deneme üretimine 1500 ton/gün kapasite ile başlamış, ikinci yıldan itibaren nominal kapasite olan 3000 ton/güne erişmiştir.Fabrikanın özellikle Maraş Bölgesi'nde yetişen şeker pancarından kaynaklanan hammadde sorunu vardır.Bu üretim bölgesinde yetişen pancarlar oldukça düşük kalitededirler ve bu da hem kampanya süresinin kısalmasına, hem de verimin düşmesine neden olmaktadır.Elbistan Şeker Fabrikası'nın ortalama kampanya süresi 85 gün kadardır.

Çarşamba Şeker Fabrikası da üretim sahalarının genişlemesi sonucunda kurulan bir fabrikadır.Amasya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarından Kavak ve Ladik ile Kastamonu Şeker Fabrikası'nın Sinop şeker pancarı üretim bölgesi uzun yıllardır şeker pancarı yetiştirilen bir sahadır.Bafra ve Çarşamba ovalarının da bu bölgelere eklenmesiyle Çarşamba Şeker Fabrikası'nın üretim bölgeleri oluşturulmuştur.Ancak bu sahanın en büyük sorunu Cercospora hastalığının yaygın olarak görülmesidir.Bu hastalık ile sürekli mücadele yapılmakta ve zararının azaltılmasına çalışılmaktadır.Fabrika deneme kampanyasını 1990 yılında 3000 ton/gün nominal kapasite ile 24 gün boyunca sürdürmüştür.Ancak fabrikanın fiili kapasitesi 1744 ton/gün olarak gerçekleşmiştir.

Devletin stratejik amaçla son dönemde kurduğu fabrikalara Muş, Ağrı ve Erciş Şeker Fabrikaları örnek gösterilebilir.Fabrikaların kurulduğu sahaların şeker pancarı verimleri oldukça düşüktür.Dönümden ancak 1000 kg, bazen de daha az verim alınmaktadır.

Ancak monokültür olarak yapılan ziraate çeşitlilik katılması, ziraatte modernizasyonun ve makinalaşmanın sağlanması burada şeker pancarının tutunabilmesi ile sağlanabilecektir.Şeker pancarının bir münavebe bitkisi olarak değişik ürünlerin ekilişlerini sağlaması, krediler yoluyla çiftçilerin desteklenmesi ve makinalaşmayı zorunlu hale getirmesi bölge ziraatine sağlanan yararların başında gelmektedir.Bu nedenlerle düşük verime rağmen fabrikaların kurulup işletilmesi planlanmıştır.Buna göre Muş Şeker Fabrikası'nın 1982' de 1200 ton/gün nominal kapasite ile başlayan deneme üretimi, kademeli olarak 1984'de 3000 ton/güne çıkarılmıştır.Ancak 3000 ton/günlük nominal kapasiteyi 1982 - 1989 döneminde,iki yıl hariç, aşmak mümkün olmamıştır.Kapasitenin nisbeten yüksek olmasının ve şeker pancarı yetiştirilmesinin olumsuz fiziki şartlardan etkilenmesi nedeniyle ortalama kampanya süresi 66 gün olarak gerçekleşmiştir.Aynı durum Ağrı ve Erciş Şeker Fabrikalarında da söz konusudur.Ağrı Şeker Fabrikası 1984 yılında 1500 ton/gün nominal kapasite ile deneme kampanyası yapmış, fabrikanın eksiklerinin giderilmesinden sonra ikinci yıldan itibaren 3000 ton/gün nominal kapasiteye ulaşmıştır.Ancak 1984 - 1989 yılları arasındaki 6 kampanya süresinde de, bir yıl hariç, nominal kapasite aşılamamıştır.Ağrı Şeker Fabrikası'nın ortalama kampanya süresi 1986 ve 1988 yıllarındaki uzun kampanyalar nedeniyle 101 gün olmuştur.Erciş Şeker Fabrikası ise tamamlandığında 3000 ton/gün şeker pancarı işleyebilecek kapasitededir.Ancak fabrikanın kuruluşunda, ilk aşamada 1500 ton/gün nominal kapasiteyle çalışması hedeflenmiştir.Fabrika kampanya yaptığı iki yılda bu kapasiteye de erişememiştir.Bunda işleyebileceği yeterli şeker pancarının olmaması da büyük çapta etkili

olmuştur.Bu durum kampanya sürelerine de yansımış, 1988'de deneme kampanyası yapmış olan fabrika sadece 12 gün çalışırken 1989'da kampanya süresi 42 gün olmuştur.Bu şartlar altında Erciş Şeker Fabrikası'nın nominal kapasitesinin, projesinde olduğu gibi 3000 ton/güne çıkarılması yakın bir gelecekte beklenilemez.

BÖLÜM IV: TÜRK ŞEKER SANAYİİNİ OLUŞTURAN UNSURLAR: ŞEKER FABRİKALARI, ALKOL FABRİKALARI, MAKİNA FABRİKALARI VE İŞTİRAKLER

Kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği aşamalarla Türk Şeker Sanayii daima büyüyen, günden güne daha geniş alanlardan etkilenen ve daha geniş alanları etkileyen bir özelliğe sahiptir.1926 yılında ilk şeker fabrikalarıyla kurulan bu sanayi kolu, günümüzde 5'i özel 26 şeker fabrikası, 4 alkol fabrikası ve 5 makina fabrikasının yanında Elektromekanik Aygıtlar fabrikası (EMAF) ve aktif kizelgur fabrikasına sahiptir.Ayrıca şeker sanayiinin çeşitli dallarda çalışan 24 kuruluşa, 25 Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifine ve Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri'nin bir üst kuruluşu olan Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik)'ne de iştiraki bulunmaktadır (Tablo 44).

1.ŞEKER FABRIKALARI:

Şeker sanayiinde 1926 yılında ilk fabrikaların kurulmasından sonra iki büyük gelişme planı uygulaması ile günümüzdeki görünüm meydana gelmiştir.Planlarda ilki 1950'li yıllarda uygulanmış ve 4 olan fabrika sayısı 15'e çıkarılmıştır.1977'den sonra uygulamaya konulan ikinci plan ile ise 18 olan fabrika sayısı 1989 sonunda 26'ya ulaşmıştır (Tablo 45)

1950 öncesine ait fabrika ölçeğinde şeker pancarı ziraatine ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır.Bu yıllardaki eksik bilgilerin bir kısmı hesaplamayla sağlanmış, bir kısmını ise bulmak mümkün olmamıştır.Örnek olarak, şeker pancarı veriminin ve şeker pancarı ekim alanının bilindiği yıllarda üretilen pancar mik-

Tablo 44:Türk Şeker Sanayiini Oluşturan Unsurlar

BAĞLI KURUM VE KURULUŞLAR

Şeker Fabrikaları:Afyon, Ağrı, Alpullu, Bor, Burdur, Çarşamba, Elazığ, Elbistan, Erciş, Ereğli, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Ilgın, Kastamonu, Malatya, Muş, Susurluk, Turhal, Uşak.
Makina Fabrikaları:Afyon, Ankara, Eskişehir, Erzincan, Turhal.
Alkol Fabrikaları:Erzurum, Eskişehir, Malatya Turhal.
Diğerleri:Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası, Kizelgur Fabrikası.

İŞTİRAKLER

Şeker Fabrikaları:Adapazarı, Amasya, Kayseri, Konya, Kütahya.
Şeker Sanayiine Ham ve Yardımcı Madde Üretenler:Türkiye Gübre Sanayi A.Ş., Erzincan Tarım Ürünleri Üretme ve Değerlendirme A.Ş., Kömür İşletmeleri A.Ş., Layne Bowler Dik Türbin Pompaları Sanayi ve Ticaret A.Ş., Pancar Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş., Tohum Islah ve Üretme A.Ş., Yeni Çeltek Kömür ve Madencilik A.Ş..
Pancar Münavebe Ürünlerini Değerlendirenler:Dosan Konserve Sanayi A.Ş., Merzifon Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş., Sakarya Tarım Ürünleri Üretme ve Değerlendirme A.Ş., Tat Konserve Sanayi A.Ş., Tokat Tarım Ürunleri Sanayi ve Ticaret A.Ş..
Bankacılık, Sigortacılık ve Hizmet İşleri:Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş., Pancar Ekicileri Birliği A.Ş., Sanayi Nakliyat A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Şeker Sigorta A.Ş., Türk Mühendislik, Müşavirlik ve Müteahhitlik A.Ş..
Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri:Adapazarı, Afyon, Ağrı, Akşehir-Ilgın, Alpullu, Amasya, Ankara, Balıkesir-Bursa, Bor, Burdur-Isparta, Dinar, Elazığ, Elbistan, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Muş, Turhal, Uşak.
Diğerleri:Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik), Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş., Muş Meyan Kökü Sanayi ve Ticaret A.Ş., Siirt Meyan Kökü Sanayi ve Ticaret A.Ş., Türkiye-Libya Ortak Tarım ve Hayvancılık A.Ş., Türk-Arap Pazarlama A.Ş..

Tablo 45:Türkiye'de Kurulan, Kurulması Düşünülen ve Kurulmasından Vazgeçilen Şeker Fabrikaları

KURULAN FABRİKALAR:

FABRİKANIN ADI		TEMEL ATILIŞI	DENEME İŞLETMESİ	AÇILIŞ
Alpullu		22.12.1925	-	26.11.1926
Uşak		6.11.1925	10.12.1926	17.12.1926
Eskişehir		1. 2.1933	20.10.1933	5.10.1933
Turhal		7.10.1933	26. 9.1934	19.10.1934
Adapazarı		12. 9.1952	24. 9.1953	11.10.1953
Amasya		7. 4.1953	8. 9.1954	11. 9.1954
Konya		13. 4.1953	6. 9.1954	19. 9.1954
Kütahya		14. 9.1953	4.11.1954	24.11.1954
Burdur		26. 4.1954	7. 9.1955	23. 9.1955
Susurluk		19. 4.1954	7. 9.1955	28. 9.1955
Kayseri		7. 4.1954	2. 9.1955	6.11.1955
Erzurum		22. 9.1954	24. 9.1956	30. 9.1956
Erzincan		30.12.1954	20. 9.1956	30. 9.1956
Elazığ		19. 1.1955		1.10.1956
Malatya		?.12.1955		1.10.1956
Ankara		22. 5.1958		19.10.1962
Kastamonu		8. 8.1957		14.10.1963
Afyon		15. 9.1974		28.10.1977
Muş		27. 8.1976		21.12.1982
Ilgın		10.10.1977		28.12.1982
Bor		1977		15. 1.1984
Ağrı	I.	1. 8.1976	1.10.1984	12.10.1984
	II.	1979		
Elbistan		28. 8.1976	30.10.1985	31.10.1985
Van-Erciş		11. 8.1987	29.12.1988	24. 1.1989
Ereğli (Konya)	I.	1. 8.1979		15. 3.1989
	II.	13. 7.1987		
Çarşamba		9.10.1976	8.12.1989	

KURULMASI DÜŞÜNÜLEN VE İNŞAATI DEVAM EDEN FABRİKALAR:

Kars	I.	31. 7.1976
	II.	6. 8.1990
Çorum (Alaca)		19. 7.1987
Yozgat(Sorgun)		25. 7.1990
Kırşehir		1990
Çankırı		Etüd Proje Kapsamında
Sivas		Etüd Proje Kapsamında
Hakkari(Yüksekova)		Etüd Proje Kapsamında

KURULMASINDAN VAZGEÇİLEN FABRİKALAR:

Adana	23.10.1957	1960 yılında terk edildi.
Nusaybin	14. 8.1976	1981 yılında terk edildi.
Çivril		1981 yılında terk edildi.
Urfa		1981 yılında terk edildi.

tarı hesaplanabilmiştir.Ancak verilerden birinin eksik olduğu yıllarda üretim, bir tahminden ileri gidememektedir.Fabrikalar arasında yapılan pancar nakilleri ve bu nakiller sırasında ortaya çıkan kayıplar, üretilen pancar miktarının işlenen pancar miktarından çıkarılmasını da engellemiştir.Bununla beraber şeker pancarının fabrikada işlenmesine ve fabrikaların faaliyetlerine ait bilgiler daha düzenlidir.1950'den sonra bütün veriler, bir iki istisna dışında düzenli olarak günümüze kadar gelmektedir.

Fabrikalar ele alınırken etki alanları da belirlenmiştir.Fabrikaların etkilediği alanların belirlenmesinde şeker pancarı üretim sahaları esas alınmıştır.Diğer kuruluş faktörleri ya yerel olma özelliği taşımakta (işçi gibi), ya da bütün Türkiye geneline ait olmaktadır (maden kömürü, fuel-oil gibi).Etkilenilen alanların zaman içinde değişimi göz önünde bulundurularak, birden fazla harita ile durum aksettirmeye çalışılmıştır.Fabrikaların etkilediği alanların belirlenmesinde ise şeker satışları esas alınmıştır.Bu amaçla, satılan şeker miktarları orantılı akım çizgileri ile gösterilmiştir.Bu gösterim tarzı, fabrikaların etki sahasındaki iller ile, yıllara göre ortaya çıkan geçici illerin ayrılmasını da sağlamıştır.Fabrikanın ürettiği şeker miktarı ile doğru orantılı olarak değişmekle beraber, genellikle kalın çizgiler daimi etki alanlarını, ince ve kesik çizgiler ise yıllara göre oluşan geçici etki alanlarını göstermektedir.Aşağıda Türkiye'deki şeker fabrikaları ayrı ayrı incelenecektir.

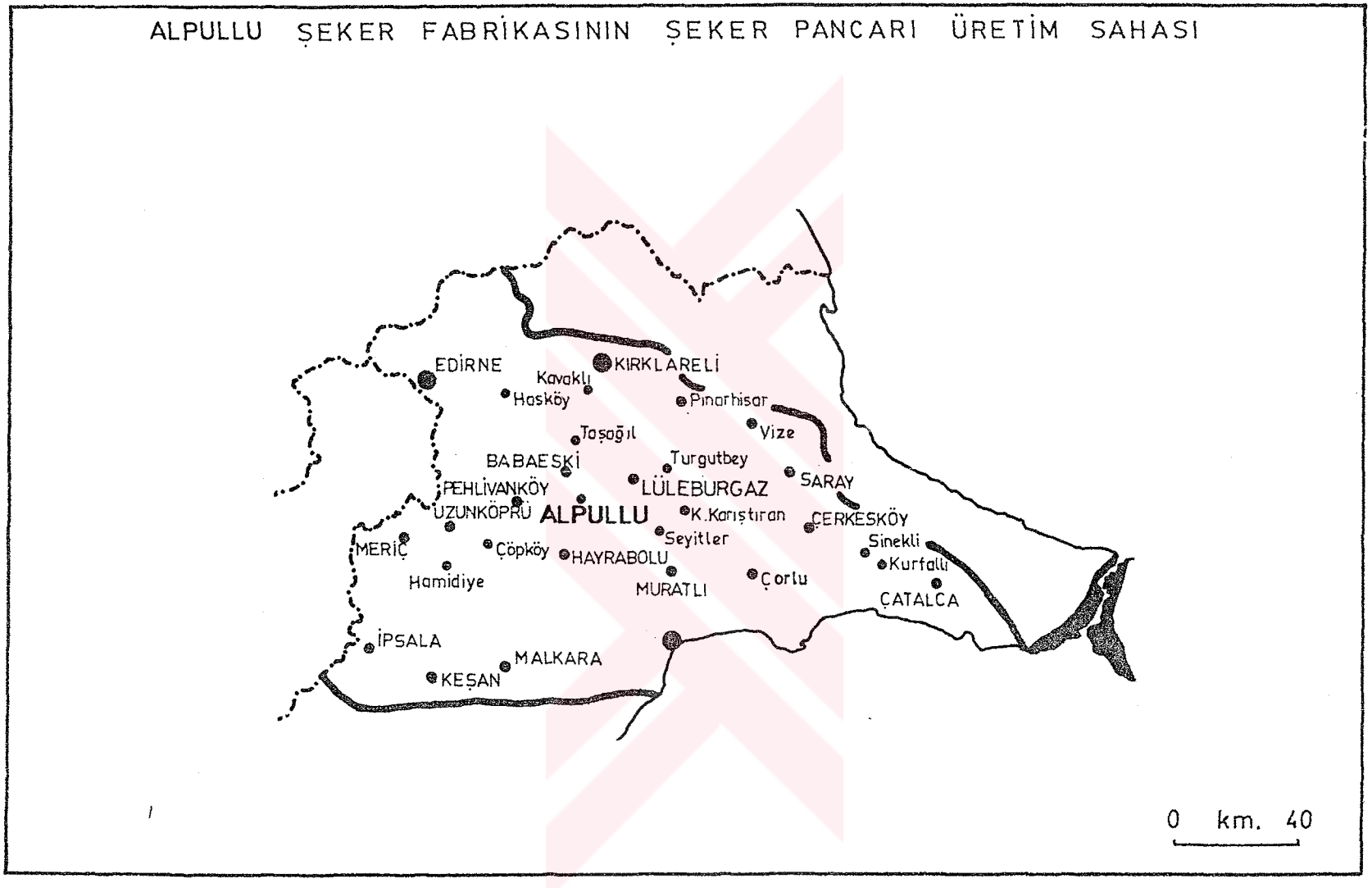
1.1. Alpullu Şeker Fabrikası:

Alpullu Şeker Fabrikası 14.6.1925 tarihinde kurulan İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından inşa ettirilmiş-

tir.Şirketin ortakları arasında Türkiye İş Bankası A.Ş.(%68), T.C. Ziraat Bankası ve Trakya İlleri Özel İdareleri (%10) ile özel şahıslar (%22) yeralmaktadır.Sermaye ortaklarının özellikleri nedeniyle kısa sürede temin edilmiş ve fabrikanın temeli 22.12.1925'de atılmıştır.Fabrikanın 26.11.1926'da da faaliyete geçmesi sağlanmıştır. İlk 2 yıl boyunca zarar eden şirket,1926 yılında çıkarılan 724 sayılı "Şeker İnhisarı Kanunu" ile şeker üreticilerinin desteklenmesinden sonra kâr etmeye başlamıştır.Ancak işletme sermayesinin yetişmemesi üzerine şirketin sermayesi 750 000 TL. arttırılmış, ayrıca 750 000 TL.'lık da borçlanma senedi çıkarılmak zorunda kalınılmıştır.Şirket, 1935 yılında diğer fabrikalarla birlikte Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye bağlanmıştır.

İlk yıllarda fabrikanın ekim alanları Alpullu, Babaeski, Çerkesköy, Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz ve Uzunköprü de,demiryolu güzergâhına yakın yerler oluşturmaktaydı.Üretim sahaları zamanla gelişerek günümüzdeki yayılışa sahip olmuştur (Harita 28). Fabrikanın 3000 - 3500 hektar olan üretim sahası daha sonraki yıllarda artmış, 1950'lerde 15 000 hektara kadar yükselmiştir (Tablo 46).Bu artışta ülkenin şeker tüketimini karşılamak için yeni fabrikalar kuruluncaya kadar üretim sahalarının aşırı genişletilmesi de büyük rol oynamıştır.

1926 - 1950 yılları arasında şeker pancarı üretimi ve verimle ilgili ancak bazı yıllara ait bilgilerimiz vardır.Bilinen değerler arasında 1935 yılı en fazla verimin, 1949 yılı da en fazla ürünün alındığı yıldır.Buna karşılık 1938 ve 1946 yılları verimin ve üretimin en düşük gerçekleştiği yıllardır.1950 sonrasında şeker pancarı ziraatine ilişkin veriler bir düzenlilik kazanmış-

ALPULLU ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI
EDİRNE
KIRKLARELİ
Kavaklı
Hasköy
Pınarhisar
Vize
Taşoğıl
BABAESKİ
Turgutbey
SARAY
PEHLİVANKÖY
LÜLEBURGAZ
UZUNKÖPRÜ
ALPULLU
K.Karıştıran
ÇERKESKÖY
Seyitler
MERİÇ
Çöpköy
HAYRABOLU
Sinekli
Kurfalı
Hamidiye
MURATLI
Çorlu
ÇATALCA
İPSALA
MALKARA
KEŞAN
0 km. 40

Harita 28

Tablo 46:Alpullu Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (Hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (Hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(Hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(Hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(Ton)	VERİM (Ton/Hektar)
1926					500				
1927				3000	3449				
1928				3812	3642				
1929				4141	3001				
1930				4112	4395				
1931				5374	8745				
1932				10311	11484				
1933				14388	14184				
1934				20365	12698				
1935				17929	7167			122340	17.07
1936				15781	7282			102093	14.02
1937				14524	7570			70149	9.28
1938				12867	8053			54277	6.74
1939				18305	12271			182101	14.84
1940				15261	9063				
1941				19612	12673				
1942				14841	10173				
1943				25680	15952				
1944				22013	12712				
1945				23657	15451				
1946				19080	11091			76528	6.90
1947				19490	10094			111438	11.04
1948				20937	11753				
1949				24383	15522			187195	12.06
1950				19127	14127			133218	9.43
1951	397		15314	20068	14206				
1952	414	22308	14539	18300	12629			138050	10.93
1953	448	22404	16031	19924	14936		14272	225019	15.76
1954	446	23503	17738	21403	17706		17527	234012	13.35
1955				20391	17140				
1956	444	22232	17432	18487	14728	5589	14644	177461	12.11
1957	452	28252	20560	25768	20047	4833	19483	232258	11.92
1958	459	26678	19775	23495	17050	6857	17002	207317	12.19
1959	448	27903	19085	26958	20501	5324	19928	453021	22.73
1960	434	27328	21181	25696	21038	7684	20571	436536	21.22
1961	406	21939	16105	20642	14025	5693	13786	283016	20.52
1962	388	21803	13955	19165	11340	6633	11187	174074	15.56
1963	372	16663	13192	14988	11767	7984	11620	135081	11.62
1964	427	21987	17760	20910	17426	10745	17417	394263	22.63
1965	419	22462	18502	17856	13181	11943	13055	131734	10.09
1966	383	16740	14000	14152	10001	7533	9929	233227	23.48
1967	440	17550	14849	15341	11345	10758	11336	279389	26.64
1968	398	15338	11789	13773	9490	13810	8243	157359	19.09
1969	420	12453	9058	10406	6260	8449	6076	114157	18.78
1970	389	10498	7151	8758	5017	6194	4972	114718	23.07
1971				14035					
1972	397	12618	9390	11775	7814	5424	7779	293494	37.72
1973	393	11560	8110	9799	5589	7319	5530	177975	32.18
1974	440	16895	13169	15802	11789	5975	11779	391792	33.26
1975	438	19176	13151	18135	12387	11379	12146	395375	32.55
1976	429	18044	13279	16220	10862	4733	10862	443246	40.80
1977	398	17150	13042	16298	11195	8954	11120	361666	32.91
1978	407	22657	17867	19318	13309	5722	13253	457451	34.51
1979	414	23353	16587	22184	15318	7674	15266	566121	37.08
1980	422	20435	14157	16087	8972	4837	8743	212612	24.31
1981	544	31517	21032	29739	18930	15347	18274	438188	23.97
1982	520	28142	19494	25759	16065	8810	16011	543610	33.95
1983	525	26963	18636	25879	16310	14896	15913	626026	39.33
1984				18186	9249			307595	34.42
1985	446	14407	8655	13524	6935	8568	6920	283720	41.00
1986	446	16017	9784	15092	7850	16945	7608	268944	35.34
1987	455	15720	10511	14413	8146	11511	8131	334410	40.63
1988	475	18578	12872	17390	10604	8769	10492	427102	40.70
1989	441	17099	11324	16532	9870	14104	9846	565122	52.39

KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) KÜP	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (Ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (Ton) M.KURU KÜSPE
16	26.11.1926	3477	500	174	459	-	459		
56	27. 8.1927	27372	500	450	4354	-	4354		
40	15. 8.1928	18677	500	455	2992	-	2992		
56	22. 8.1929	31772	500	523	4734	-	4734		
99	1. 8.1930	57561	500	581	8144	-	8144		
102	20. 7.1931	105020	1000	1030	11947	2052	13999		
94	25. 7.1932	105574	1000	1135	12770	3367	16137		
246	24. 7.1933	317986	1000	1298	22680	15133	37813		
61	25. 8.1934	58558	1000	1041	4395	3126	7521		
89	12. 8.1935	120130	1000	1332	15316	3257	18573		
72	10. 8.1936	94310	1000	1268	9820	4243	14063		
49	28. 8.1937	67225	1000	1315	10046	-	10046		
43	6. 8.1938	48310	1000	1087	4834	3189	8023		
111	2. 8.1939	170226	1200	1533	16901	5902	24803		
55	15. 8.1940	76813	1200	1384	9088	2720	11808		
110	14. 8.1941	149841	1200	1360	16837	6508	23345		
32	30. 8.1942	36800	1200	1150	4667	1637	6304		
130	26. 7.1943	180145	1200	1386	27502	3006	30508		
82	25. 8.1944	113659	1200	1439	13603	3927	17530		
84	26. 7.1945	119978	1200	1328	12504	5250	17754		
65	8. 8.1946	72460	1200	1126	6593	4131	10724		
61	25. 8.1947	88380	1200	1449	12508	2000	14508		
128	23. 8.1948	169780	1200	1361	23678	6000	29678		
139	1. 8.1949	183800	1200	1351	22561	7555	30116		
85	1. 8.1950	125930	1800	1526	14084	5000	19084		
173	5. 8.1951	326800	1800	1934	37839	3231	41070		
74	14. 8.1952	136800	1800	1909	15747	4000	19747		
118	7. 8.1953	223244	1800	1933	27209	6500	33809		
125	22. 7.1954	232840	1800	1858	25727	7000	32727		
142	22. 7.1955	291968	1800	2019	31234	6000	37234		
95	2. 8.1956	177461	1800	1845	19684	7000	26684		
127	19. 7.1957	232258	1800	1818	25528	6800	32328		
112	28. 7.1958	207317	1800	1821	22591	7956	30547		
215	20. 7.1959	453021	1800	2047	53872	5000	58872		
212	20. 7.1960	436536	1800	2037	49960	10000	59960		
145	10. 8.1961	283016	1800	1951	33096	7500	40596		
86	20. 8.1962	174074	1800	2006	18777	5027	23804		
72	31. 8.1963	135081	1800	1899	12198	5198	17398	7144	
196	10. 8.1964	394263	1800	2000	43115	8000	51115	16345	
73	22. 8.1965	131734	1800	1809	14518	3600	18218	6908	
120	1. 9.1966	232227	1800	1936	20615	6400	27015	10195	
128	10. 9.1967	279389	1800	2166	27061	6400	33461	12692	
69	20. 9.1968	157356	4000	2320	15774	3294	19068	7281	
50	20. 9.1969	114157	4000	2313	13496	3291	16788	5776	
53	21. 9.1970	114718	4000	2183	11423	1079	15502	5481	
78	15. 9.1971		4000	3208				11030	
79	15. 9.1972	293494	4000	3560	29849	2820	32669	12314	8066
70	15. 9.1973	177971	4000	2539	20534	2384	22918	8050	11180
122	15. 9.1974	453372	4000	3724	55957	4742	60709	20786	22986
130	15. 8.1975	506281	4000	3904	53797	5261	59058	21869	24454
223	15. 8.1976	849820	4000	3845			96613	39124	
210	15. 8.1977	757410	4000	3644	82099	8434	90533	38878	27159
154	15. 8.1978	532200	4000	3507	58822	6102	64825	25230	21004
190	17. 8.1979	621500	4000	3288	59362	7728	67090	32500	8400
62	20. 8.1980	219000	4000	3665	24244	2395	26639	10780	5575
127	14. 8.1981	458000	4000	3654	45195	4942	50137	25000	12350
135	20. 8.1982	528100	4000	3963	58036	5139	63165	24582	10200
163	1. 9.1983	609200	4000	3790	54696	5380	60076	33640	11700
75	13. 9.1984	304200	4000	4153			38618	13862	
71	20. 9.1985	276500	4000	4066	24441	11461	35902	13150	7000
70	19. 9.1986	259000	4000	3809	17601	11504	29105	14061	8000
80	10. 9.1987	321000	4000	4169	36155	2660	38815	15188	8000
117	15. 9.1988	415000	4000	3640	39930	4240	44170	22600	7300
145	14. 8.1989	547000	4000	3839	54630	4880	59510	29050	6000

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.Faaliyet Raporları.
Şeker Sanayii Istatistikleri,
VELDET, 1958.

tır.Gerek pancar eken çiftçilere, gerekse pancar ekilen alana ait değerler yıldan yıla değişim göstermektedir.Trakya'da pancara rakip ürün olarak gelişen ayçiçeği tarımı, bazı yıllarda şeker pancarı üretiminin büyük çapta düşmesine neden olmaktadır.1950 - 1989 yılları arasında yaklaşık 400 - 450 köde, 20 - 25 bin çiftçi tarafından şeker pancarı ekimi yapılmıştır.5 - 21 bin hektar arasında değişen üretim sahası, ortalama 12 bin hektar yayılışa sahiptir.Üretilen şeker pancarı miktarı da yıldan yıla değişmektedir.Bazı yıllarda 114 bin tona kadar inen şeker pancarı üretimi, verimin yüksek gerçekleştiği bazı yıllarda da 600 bin tonu dahi aşmaktadır.Verimin 12 ton/hek. dolayında gerçekleştiği 1950 - 1958 yılları arasınada üretim 200 - 230 bin ton civarındaydı.Ancak 1959 yılında verimin 22.73 ton/hek. gibi, zamanın şartlarına göre yüksek düzeylerde gerçekleşmesi üretimin de 436 bin tonu aşmasına yol açmıştır.1960'lı yıllardan itibaren verimdeki artışa bağlı olarak üretim de yıldan yıla artmıştır.Son on yıllık dönemde şeker pancarı verimi 37.10 ton/hektar, ortalama yıllık şeker pancarı üretimi ise 400 bin tondur.

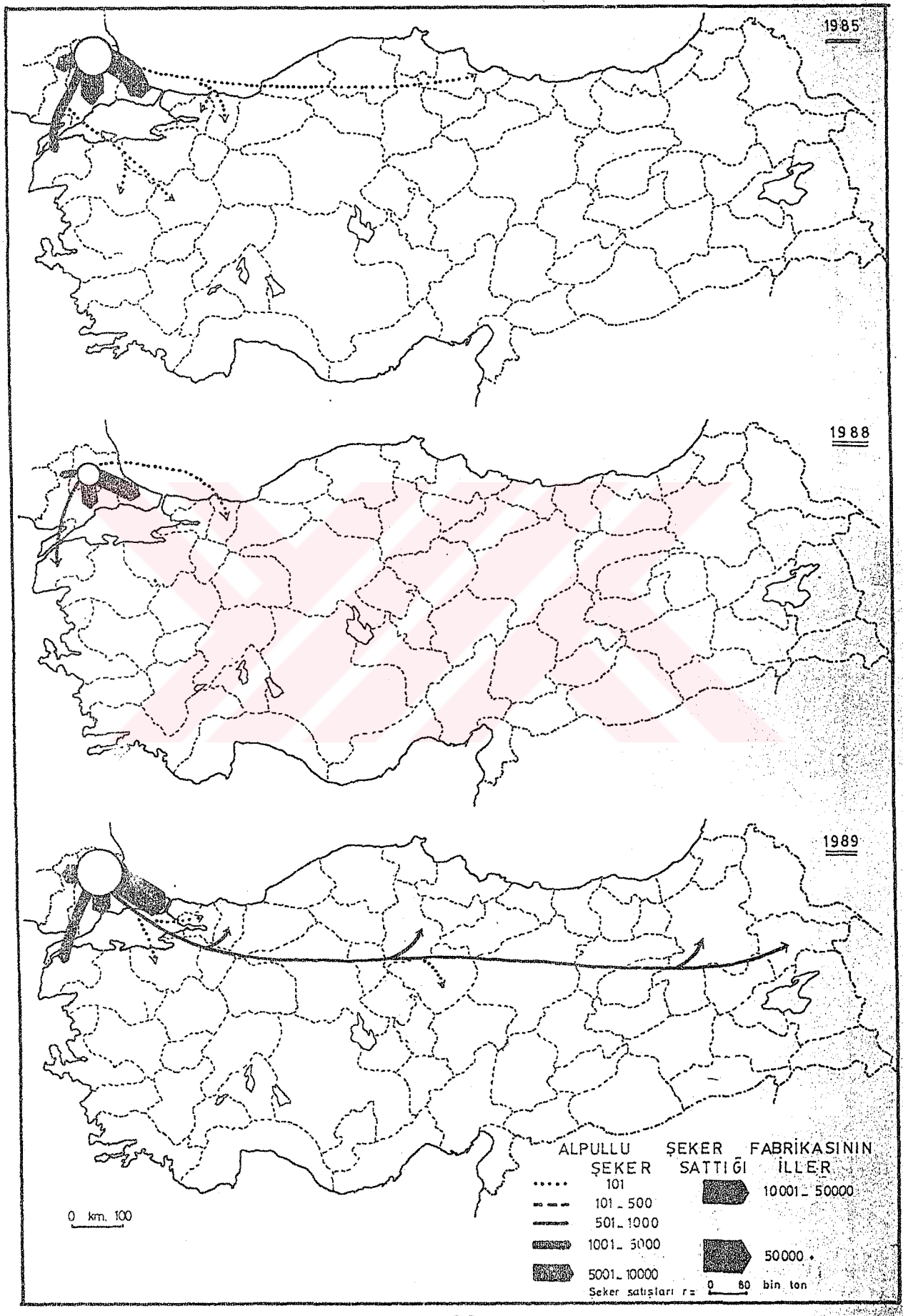
Alpullu Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları çeşitli hastalık ve zararlıların tehdidi altındadır.Üretim sahasında zirai mücadeleyi gerektiren zararlıların başında tel kurtları, toprak kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, pancar piresi, pancar sineği, çekirge, Cleonus sp. ve karadrina gelmektedir.Zaman zaman Cercospora ve kök yanıklığı hastalıkları da üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.Söz konusu hastalık ve zararlılarla mücadelenin bazı yıllarda üretim sahasının bir kesimi için tekrarlanarak yapılması da gerekmektedir.Bu durum özellikle son yıllarda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda da belirtildği gibi şeker pancarının işlenmesine ve şeker üretimine ait veriler, şeker pancarı ziraatine ait verilerden daha düzenlidir.Fabrika 1926 - 1989 yılları arasında 64 kampanya yapmıştır.Fabrikaların kampanya sürelerini iki değişken belirlemektedir.Bu değişkenlerden birincisi üretilen şeker pancarı miktarı, ikincisi ise fabrikanın şeker pancarı işleme kapasitesidir. Alpullu Şeker Fabrikası'nın günlük şeker pancarı işleme kapasitesi kuruluşta 500 ton/gündü.Kapasite 1931'de 1000 ton/güne, 1939'da 1200 ton/güne, 1950'de 1800 ton/güne ve 1968'de de 4000 ton/güne çıkarılmıştır.Ancak fabrikada günlük işlenen şeker pancarı miktarı bir-iki yıl dışında nominal kapasitenin üzerinde gerçekleşmiştir.Alpullu Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında elde edilen şeker pancarı miktarı yıldan yıla büyük oynamalar göstermektedir.Bu, yıldan yıla işlenen pancar miktarının da önemli ölçüde değişmesine neden olmaktadır.Günlük pancar işleme kapasitesinin 4000 ton/güne çıkarıldığı 1968'den sonra işlenen pancar miktarı bazı yıllarda 600 000 tonu dahi aşmıştır.İlk kampanyasında 12 gün çalışan fabrika, daha sonra 32 (1942) ile 248 (1933) gün arasında değişen sürelerde kampanya yapmıştır.Ortalama kampanya süresi 114 gün olan fabrikada kampanya süreleri son yıllarda bile hâlâ oynamalar göstermektedir.Yapılan kampanyalarda kampanya başlangıçları 19 Temmuz - 21 Eylül tarihleri arasında değişmektedir. Bununla beraber kampanyalar çoğunlukla Ağustos ayının ortalarında başlamaktadır.Fabrikada üretilen şeker miktarı işlenen pancar ile orantılı olarak artmaktadır.1950 öncesinde üretilen şeker miktarı 3 - 30 bin ton arasında değişmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında dışarıdan şeker gelememesine bağlı

olarak, üretim arttırılmış ve savaş sonrasında da bu düzey korunmuştur.1950 sonrasında üretim bazı yıllarda 15 bin tona kadar düşme göstermekle beraber, bazı yıllarda 100 bin tona yaklaşmıştır.Son yıllardaki ortalama şeker üretimi 44 bin ton dolayındadır.

Fabrikada şeker dışında, melas ve melaslı kuru küspe gibi yan ürünler de elde edilmektedir.1963 yılı öncesinde çıkan melas miktarına ilişkin veri bulunamamıştır.1964'ten sonraki değerler de ise melas miktarı bazen 5000 tona kadar inmekte, bazen de 40000 tona kadar yükselmektedir.Fabrikada 1972 yılında küspe kurutma tesisi faaliyete geçmiştir.Tesiste melaslı kuru küspe üretilmektedir.Fabrikanın kuruluşunun ilk yıllarında çiftçinin hayvan beslemesinde melaslı kuru küspe kullanılmasına alıştırılması için, bol miktarda üretim yapılmaktaydı.Bu nedenle üretilen melaslı kuru küspe miktarı 27 bin tona kadar yükselmiştir.Ancak yakıt giderlerinin artması ve dolayısıyla melaslı kuru küspenin maliyetinin yükselmesi nedeniyle üretim son yıllarda 6 bin tona kadar düşürülmüştür.Alpullu Şeker Fabrikası'nda çıkan melasın bir kısmını değerlendirmek üzere 1928'de kurulan ispirto fabrikası, 1938 yılında Eskişehir'e nakledilmiştir.

Trakya'de Ergene Havzası boyunca verimli üretim alanlarına sahip bulunan Alpullu Şeker Fabrikası'nda üretilen şeker çoğunlukla çevre illere gönderilmektedir (Harita 29).En büyük alıcı İstanbul'dur.Edirne, Tekirdağ ve Çanakkale Alpullu Şeker Fabrikası'ndan önemli miktarlarda şeker alan diğer illeri oluşturmaktadır.Ayrıca şeker yakın fabrikalardan temin edememeleri halinde

1985
1988
1989
ALPULLU ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
101
101 _ 500
501 _ 1000
1001 _ 5000
5001 _ 10000
10001 _ 50000
50000 +
Şeker satışları r = 0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 29

diğer illerede stoklar ölçüsünde Alpullu Şeker Fabrikası'ndan şeker gönderilmektedir.1985'de Samsun'a, 1989'da da Çorum, Yozgat, Erzurum ve Ağrı'ya şeker gönderilmesi bu durumun bir ifadesidir.

1.2.Uşak Şeker Fabrikası:

Cumhuriyet döneminde kurulan ilk sanayii tesislerinden biri de Uşak Şeker Fabrikası'dır.Fabrika Uşaklı Nuri (Şeker) Bey ve arkadaşlarının ortaklarıyla 1923 yılında kurulan " Uşak Terakkii Ziraat Türk A.Ş." tarafından inşa ettirilmiştir.Şirketin kuruluş sermayesi 600 bin TL'dir.Ancak şirketin ilk sermayesinin fabrikayı kurmaya yetişmemesi üzerine, 1925 yılında şirketin sermayesi iki kat arttırılarak 1 200 000 TL'ye çıkarılmıştır.Devlet ve özel bankalardan da gerekli kredinin sağlanmasıyla 6.11.1925 tarihinde fabrikanın temeli atılmış, 10.12.1926'da deneme kampanyasına başlayan fabrika, 17.12.1926 tarihinde işletmeye açılmıştır.

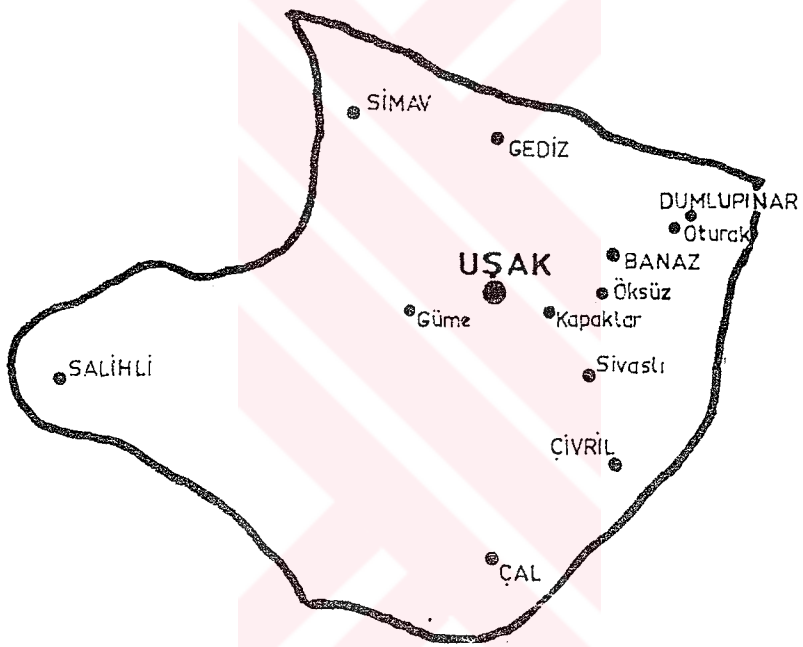
Daha öncede belirtildiği gibi, Uşak Şeker Fabrikası'nın kuruluş yeri, bilimsel çalışmalara dayanılarak tesbit edilmemiştir.Uşak'ta kurulmasının başlıca nedeni, girişimi başlatan Nuri Bey'in Uşaklı olmasıdır.Fabrikanın kurulma çalışmaları ilerledikten bir süre sonra, devlet desteğinin sağlanması gerektiğinde, çevrenin şeker pancarı ziraatine uygun olduğuna dair bir rapor temin edilmiştir.Ancak, fabrika olması gerektiği gibi üretim sahasının nisbeten merkezine değil, bir ucuna yapılmak zorunda kalınmıştır. Gerek hammaddenin uzaktan getirilmesi mecburiyeti, gerek zirai organizasyonun iyi yapılmamış olması, gerekse fabrika kuruluş yerinden kaynaklanan bazı sorunlar uzun yıllar şirketin kâra geçememesine ve zarar etmesine neden olmuştur.1931 yılında zararın sermayenin üç katını aşması nedeniyle kanun gereği şirket tasfiye

edilmiş ve fabrika en büyük alacaklısı olan Sanayii ve Maadin Bankası'na devredilmiştir.Daha sonra 1933 yılında Devlet Sanayi Ofisi'ne, yine aynı yıl yeni kurulan Sümerbank'a devredilen Uşak Şeker Fabrikası, 1985 yılında diğer üç fabrika ile birlikte Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin malı olmuştur.

Fabrikanın ekim alanları Afyon, Banaz, Sincanlı ve Uşak' ta demiryolu güzergahı çevresidir.1950'li yıllara doğru Eskişehir Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları ile sınırlar hemen hemen birleşmiştir.Ancak 1954'de Kütahya, 1977'de de Afyon Şeker Fabrikalarının açılmasıyla, üretim sahası daralmıştır.Bu tarihten sonra gerekli şeker pancarının temin edilebilmesi için üretim sahaları batıda Salihli'ye kadar genişletilmiştir.Genişletme fabrikanın da üretim sahasının nisbeten merkezinde yer almasını sağlamıştır (Harita 30).

Uşak Şeker Fabrikası için şeker pancarı eken çiftçi sayısı ilk yıllarda 10 binin altındadır (Tablo 47).1940'da 20 bini aşmış olan çiftçi sayısı 1952'den itibaren azalmış ve Kütahya üretim bölgesinin ayrılmasıyla 9 bine , Afyon üretim bölgesinin ayrılması ile de 6 bine kadar düşmüştür.Günümüzde tekrar artma eğilimi gösteren çiftçi sayısı 10 bin dolayındadır. 1950'li yıllara kadar üretilen şeker pancarına ait veriler bazı yıllarla sınırlıdır.1934 - 1938 arasında 25 - 50 bin ton dolayında değişen pancar üretimi, 1946'da 140 bin tonu aşmıştı.Tesbit edilebilen değerler içinde en düşüğü 9.35 ton/hektar (1934), en yükseği ise 17.72 ton /hektar (1950)dır.1950'li yıllardan itibaren Uşak Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında iki defa önemli miktarlarda azalış olmuştur.1951'de 400'ü aşkın köyde 24 bin çiftçi tarafından 10 bin

UŞAK ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 30

Tablo 47: Uşak Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN (hektar)	HASAT EDİLEN ALAN (hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)
1926	..								
1927				3664	1567				
1928				6367	2378				
1929				8308	2420				
1930				8597	4866				
1931				11606	5370				
1932				12442	5272				
1933				13703	6068				
1934				18618	5441			50873	9.35
1935				8777	2690			41721	15.51
1936				5339	1974			24023	12.17
1937				10430	3898			57963	14.87
1938				6802	2853			46675	16.36
1939				16871	7231				
1940				22882	12573				
1941				16451	8268				
1942				23491	5882				
1943				21374	9603				
1944				20898	8976				
1945				23475	11753				
1946				21502	9186			137330	14.95
1947				22967	10141			142885	14.09
1948				22433	9124				
1949				23646	9817			149316	15.21
1950				23802	10243			181505	17.72
1951	412		9777	24886	9579				
1952	394	25069	10072	23964	10111			188739	18.66
1953	372	20547	10217	19713	10274		10194	220519	21.63
1954	362	11028	7940	10288	7574		7521	118552	15.76
1955				9308	6469				
1956	304	12049	7445	11462	7665	2286	7619	109004	14.30
1957	313	12357	7846	11606	7997	2934	7946	154469	19.44
1958	349	13346	8061	12311	7667	2248	7609	142307	18.70
1959	345	15896	8639	15174	9617	2048	9560	204416	21.38
1960	368	20195	11109	18991	11076	5423	11060	241072	21.79
1961	252	12816	7499	12317	7008	1786	6939	151123	21.59
1962	254	12542	3800	11617	6166	2162	6163	118147	19.17
1963	242	11965	6284	10247	5675	1468	5662	126403	22.32
1964	264	14565	8154	14005	8902	3023	8892	218483	24.57
1965	260	13900	7476	12834	7179	6940	7078	132623	18.74
1966	260	13330	7750	12074	7096	3557	7090	170855	24.09
1967	248	12868	7348	11966	6989	2042	6989	199456	28.54
1968	240	13546	6500	12809	5796	5743	5787	183150	31.65
1969	232	11858	5461	10516	4339	2342	4339	123479	28.45
1970	220	10992	6129	10040	5657	2342	5657	160212	28.32
1971				13898					
1972	261	15146	7446	14658	7473	732	7470	269980	35.66
1973	256	14828	8466	14180	8125	2074	8122	219901	27.07
1974	256	14590	9962	13688	4991	5248	12523	251282	25.81
1975	167	7169	4702	6859	4524	1411	4524	147554	32.61
1976	198	9128	5981	8783	5739	9805	5739	212900	37.09
1977	184	9283	6275	8969	5243	2516	5240	152223	30.38
1978	191	10411	6497	9696	5841	2679	5336	170244	29.16
1979	199	9516	6195	8859	5754	1421	5754	199140	34.61
1980	201	10096	6213	9630	5730	1854	5730	155191	27.08
1981	231	13862	7405	13373	8200	1699	8200	298747	36.43
1982	239	14986	8700	14494	9260	1323	9125	338335	37.07
1983	231	16271	8579	15927	8533	2392	8533	338778	39.70
1984				16952	9033		8643	249851	28.25
1985	235	17151	9853	16322	8534	2512	8528	276238	32.39
1986	247	16880	9908	16272	8624	6551	8599	264856	30.80
1987	248	18470	10931	17488	9345	3003	7345	264326	28.28
1988	227	12523	7758	11784	6289	3981	6273	201256	32.08
1989	209	10524	5975	10162	5392	4480	5372	146609	28.67

KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) KÜP	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (Ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (Ton) KURU KÜSPE
	10.12.1926	1262	500		114		114		
46	9.10.1927	8573	500	269	808		808		
49	25. 8.1928	9631	500	306	1288		1288		
63	2.10.1929	23423	500	802	3210		3210		
74	14. 9.1930	31831	500	496	4930		4930		
110	12. 9.1931	54159	500	564	8650		8650		
113	5. 9.1932	69102	500	635	11170		11170		
166	20. 8.1933	102238	500	651	9670	5479	15149		
140	5.10.1934	102426	700	753	10244	4982	15226		
35	1. 9.1936	30193	700	740	3788	1267	5055		
44	9. 9.1937	36839	700	837	4102	2126	6228		
44	5.10.1938	38438	700	873	2866	3223	6089		
83	17. 8.1939	79924	700	963	7478	5443	12921		
116	17. 8.1940	105589	700	910	15054	3055	18109		
102	11. 9.1941	92695	700	908	16112	4703	20815		
66	12. 9.1942	65979	700	1004	7691	3245	10936		
88	6. 9.1943	92144	700	1047	10265	4548	14813		
84	9. 9.1944	92845	700	1132	10464	5054	15700		
79	25. 8.1945	82000	700	1045	9623	4078	13701		
124	4. 9.1946	128650	700	1037	17444	3462	21006		
116	25. 8.1947	115947	700	1008	17211	2289	19500		
122	26. 8.1948	112441	700	937	14928	3785	18713		
128	5. 9.1949	129977	700	1023	17224	5000	22224		
126	23. 8.1950	143800	700	1160	26109	4003	30112		
163	24. 8.1951	221500	1100	1380	29431	4500	33931		
150	25. 8.1952	188700	1100	1254	26085	5000	31085		
142	28. 8.1953	161850	1100	1164	21434	5500	26934		
101	25. 8.1954	118650	1100	1169	16499	4004	20483		
96	5. 9.1955	117930	1100	1222	15491	4011	19502		
88	4. 9.1955	95599	1100	1084	11689	5010	16699		
121	1. 9.1957	147696	1100	1241	16323	7754	24077		
109	10. 9.1958	136507	1100	1264	15248	6537	21785		
136	8. 9.1959	162446	1100	1200	21303	6019	27322		
167	1. 9.1960	193192	1100	1662	24686	7688	32574		
108	1. 9.1961	141528	1100	1280	17488	6414	23902		
92	1. 9.1962	118147	1100	1272	12228	5553	17781		
94	10. 9.1963	126403	1100	1350	12927	6177	19104	4683	
164	1. 9.1964	209318	1100	1293	26077	9005	35082	1279	
103	15. 9.1965	132623	1100	1212	16124	6190	22314	957	
127	15. 9.1966	165377	1100	1329	22070	5326	27396	3509	
148	11. 9.1967	196337	1100	1314	22247	6656	30903	18029	
134	10. 9.1968	177123	1100	1341	22684	5848	28532	8394	
84	12. 9.1969	119406	1100	1426	14169	4193	18362	4421	
127	10. 911970	170694	1100	1346	22667	2577	25244	6498	
178	10. 9.1971		1100	1126				8580	
177	4. 9.1972	238959	1100	1270	26969	5504	32473	9489	
157	4. 9.1973	191551	1100	1219	20150	5636	25786	9327	
170	22. 8.1974	220564	1100	1284	24147	7889	32036	9149	
202	22. 8.1975	255938	1100	1260	29436	8315	39751	8510	
224	20. 8.1976	291000	1100	1305			42429	14154	
220	25. 8.1977	272000	1100	1243	27375	6761	34136	11435	2826
196	21. 8.1978	249000	1100	1276	27842	5650	33493	8880	11400
192	30. 8.1979	254000	1100	1330	28680	6400	35080	7110	3700
138	30. 8.1980	166200	1100	1217	20697	3858	24555	4545	2700
199	20. 8.1981	262300	1100	1328	30663	6630	37293	6830	4089
208	29. 7.1982	289700	1100	1400	37434	6488	43922	7420	4113
173	26. 8.1983	252600	1300	1466	30492	6400	36892	6190	2500
135	13. 9.1984	204000	1300	1525			31466	5090	
133	6. 9.1985	205350	1300	1562	27050	4250	31307	5980	2000
148	25. 8.1986	208500	1500	1418	24351	3870	28221	7490	1800
135	3. 9.1987	197400	1500	1484	23854	3740	27594	6882	2000
117	15. 9.1988	138800	1500	1202	16238	2342	18580	6170	1600
129	14. 8.1989	163200	1500	1280	18253	3112	21365	6940	1100

KAYNAK: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.
Şeker Sanayii İstatistikleri,
VELDET, 1958.

hektara ulaşan sahada yapılan şeker pancarı tarımı, Kütahya Şeker Fabrikası'nın kuruluşu nedeniyle 1955'de 6500 hektara kadar düşmüştü.Üretim sahalarında yapılan düzenlemeler nedeniyle, üretim de sürekli azalış göstermişti.1952'de 188 bin ton olan şeker pancarı üretimi, 1954'de 118 bin tona, 1956'da da 109 bin ton dolayında gerçekleşmiştir.1975'e kadar belli düzeyde tutulmaya çalışılan şeker pancarı üretimi, bu tarihten itibaren kurulması düşünülen Afyon Şeker Fabrikası için üretim sahalarının ayrılmasıyla tekrar düşmeye başlamıştır.Ancak 1975 ve 1976'da Afyon Şeker Fabrikası'nın faaliyete geçmemiş olması nedeniyle üretilen pancarın bir kısmı yine Uşak Şeker Fabrikası tarafından işlenmiş ve üretimde görülen azalış, işlenen pancar miktarına yansımamıştır.Yukarıda da belirtildiği gibi üretim sahalarının bölünerek azalması Uşak Şeker Fabrikası için yeni üretim sahalarının araştırılmasına yol açmıştı.Bu amaçla yapılan çalışmalar sonucunda üretim sahası, Salihli'ye kadar genişletilmiştir.Böylece üretim sahalarının bir kenarında kalmış bulunan fabrikanın merkeze yaklaşması da sağlanmıştır.Bunun sonucunda 1975 yılında 167 köyde 7 bin çiftçi tarafından 4500 hektarda üretimi yapılan şeker pancarı, 1987'de yaklaşık 250 köyde 17 binin üzerindeki çiftçi tarafından 10 bin hektarda ekilmeye başlanılmıştır.Üretilen şeker pancarı da 147 bin tondan 264 bin tona çıkmıştır.Hatta 1982 ve 1983 yıllarında olduğu gibi, verimin yüksek gerçekleştiği yıllarda bu miktar 330 bin tonu aşmaktaydı.1970'li yıllardan sonra verim çoğunlukla 30 ton/hektar dolayında gerçekleşmiştir.1987'den itibaren şeker pancarı üretiminin düşmesinin nedeni ise yeni bir fabrikanın kurulması değil, çiftçinin daha kârlı olan diğer ekilişleri tercih etmesi

ve verimdeki düşüşlerdir.1989 yılında şeker pancarı üretimi 154 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Şeker pancarı üretiminin azlığını veya çokluğunu belirleyen bir diğer faktör de hastalık ve zararlılardır. Uşak Şeker Fabrikası'nın üretim sahasında toprak kurtları, tel kurtları, kalkan böceği, pancar piresi, pancar sineği, danaburnu, mayıs böceği, Cleonus sp., karadrina ve çekirge gibi zararlılara rastlanılmaktadır.Bazı yıllarda diğer şartların da uygun olması nedeniyle, zararlılar daha etkili olmaktadır.Bu yıllar mücadelenin yoğun olarak yapıldığı yıllardır.

Uşak Şeker Fabrikası günümüzde en düşük kapasiteye sahip fabrikalar arasında yer almaktadır.1926'da 500 ton/gün kapasite ile kurulmuş olan fabrikanın 1989 'daki kapasitesi 1500 ton/gündür.Fabrikanın faaliyetini Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devredildiği 1935 yılı öncesinde, ayrı değerlendirmek gereklidir.İlk yıllarda ziraî organizasyondaki bozukluklar nedeniyle işlenecek şeker pancarı temininde karşılaşılan güçlükler fabrikanın randımanlı çalışmasını engellemiştir.Bu nedenle kampanya süreleri kısa olmuş ve şeker de az üretilmiştir.İlk yıllarda 50 günden az olan kampanya süresince 1926'da 114 ton, 1927'de 808 ton ve 1928'de de 1288 ton şeker üretilmiştir.Sonraki yıllarda gerek kampanya süresinin uzamasına ve üretilen şeker pancarı miktarının artmasına bağlı olarak şeker üretimi 15 bin tonu aşmıştır.Fabrikada, 1933 yılından sonra küp şeker tesisleri de kurulmuş ve faaliyete geçirilmiştir.

1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devredilen fabrika kampanya yapamamıştır.Fabrikanın yıldan yıla büyüyen

zararlarının önlenebilmesi için, çok genişlemiş olan üretim sahaları daraltılarak işlenen şeker pancarı miktarı da 1/3 oranına düşürülünce, üretilen şeker miktarı 5 bin tonu biraz aşmıştır.Fakat çiftçinin şeker pancarı üretimek için yaptığı baskı, savaş yıllarında yerli şekere duyulan ihtiyacın artması gibi nedenler işlenen pancarın kampanya süresini ve dolayısıyla şeker üretiminin yeniden artmasına yol açmıştır.1951'e kadar süren bu dönemde şeker pancarı üretilen saha hızla artmış, üretilen şeker de 34 bin tona yaklaşmıştır.Yeni fabrikaların kurulması, üretilen şeker miktarında düşüşe yol açtıysa da, yakın fabrikaların aynı zamanlarda kampanya yapmaları için fabrikalar arasında pancar nakillerine başvurulması,fabrikanın yeniden şeker üretiminin artmasına yol açmıştır.Uşak şeker Fabrika'nda yapılan 63 kampanyanın başlangıç tarihi yıldan yıla 29 Temmuz ile 9 Ekim tarihleri arasında değişmiştir.AGustos'un ikinci yarısı ile, Eylül'ün ilk yarısı kampanyaların muhtemel başlangıç tarihini oluşturmaktadır.1927 - 1989 yılları arasında ortalama kampanya süresi 124 gündür.

Uşak Şeker Fabrikası'nda şeker pancarının işlenmesi sırasında çıkan yan ürünlerden melastaki bir kısım şekerin de alınmasını sağlayacak sakkarat tesisleri vardır.Daha önce Alpullu'da da bulunan bu tesis şimdi sadece Uşakta çalıştırılmaktadır.Sakkarat tesisinin bulunması fabrikadan çıkan melas miktarının diğer fabrikalara nazaran daha az olmasına neden olmaktadır.Ayrıca 1977 yılında küspe kurutma tesisi de kurulmuştur.Fabrikadan çıkan melas ve yaş küspenin bir kısmı değerlendirilmekte, üretilen melaslı kuru küspe çiftçilere ve besicilere satılmaktadır.Çıkan melas ve üretilen melaslı kuru küspe miktarları işlenen pancar miktarına

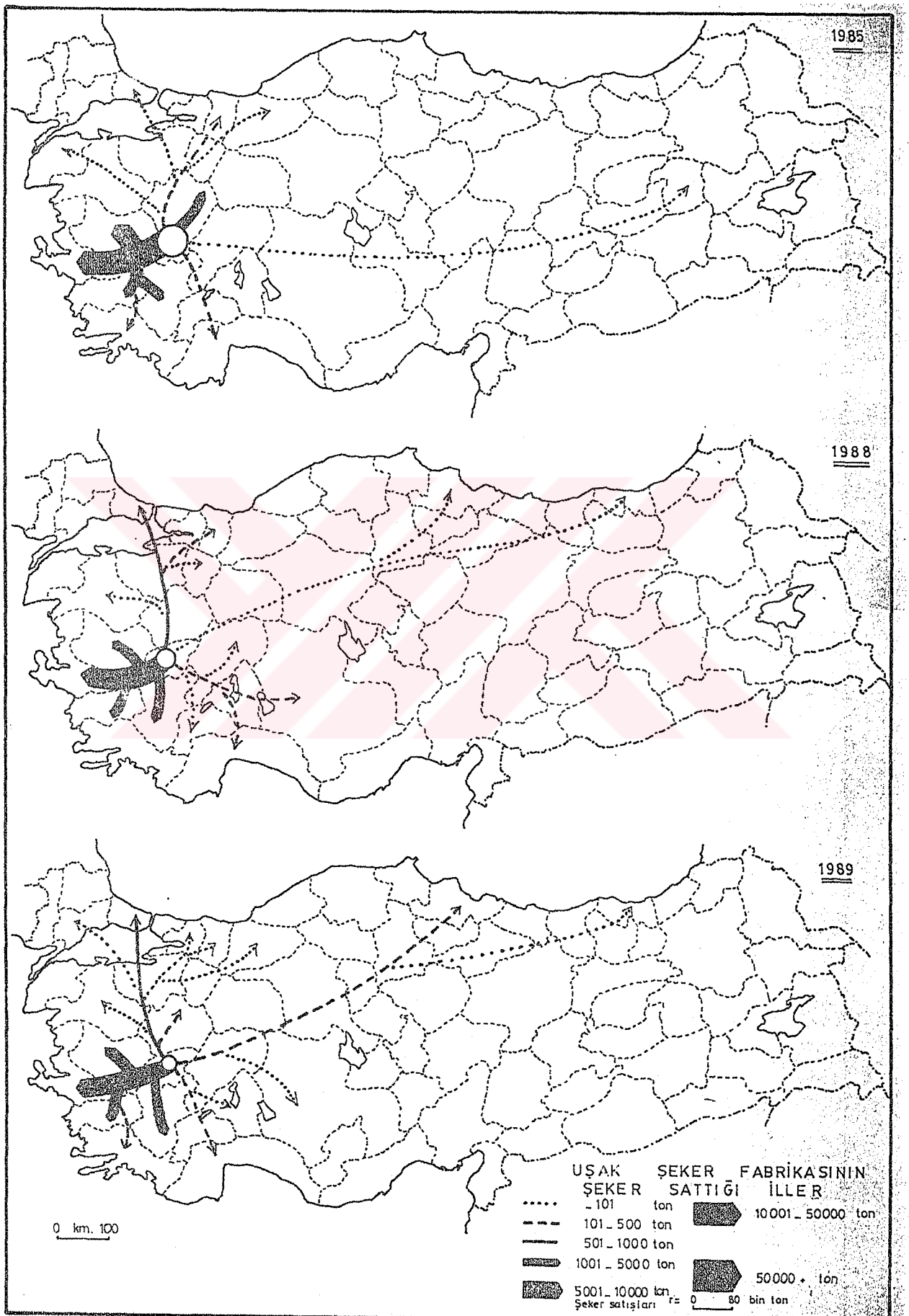
göre değişmektedir.Melaslı kuru küspe imalinde 1978'e kadar bir artış sözkonusudur.Çiftçinin kuru küspe kullanımının teşvik edildiği ilk yılların ardından özellikle enerji darboğazına girilmesi nedeniyle üretim azaltılmıştır.Günümüzde melaslı kuru küspe üretimi 2000 ton dolayındadır.

Uşak Şeker Fabrikası'nın şeker gönderdiği illerin başında İzmir, Manisa, Aydın ve Denizli gelmektedir (Harita 31).Ayrıca İstanbul'a da daha az miktarlarda olmak üzere fabrikadan şeker gönderilmektedir.Fabrikanın esas etki alanını oluşturan bu illerin dışında çevre illere ve yakınlardaki fabrikaların stokları yetişmediği zaman uzaktaki illere şeker gönderilmektedir.1988 ve 1989 da Uşak Şeker Fabrikasının Samsun ve Trabzon'a şeker göndermesi ancak son durum ile açıklanabilir.

1.3.Eskişehir Şeker Fabrikası:

Türk şeker sanayiinde kurulan üçüncü fabrika Eskişehir Şeker Fabrikası'dır.Şeker sanayiine Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikaları dolayısıyla yakınlıkları bulunan Türkiye İş Bankası A.Ş., T.C.Ziraat Bankası ve Sanayi ve Maadin Bankası, yeni bir şeker fabrikası kurmak üzere Anadolu Şeker Fabrikaları A.Ş.ni kurmuşlardır.Şirketin sermayesi 3 milyon TL.dir.Türkiye İş Bankası'nın %51, T.C. Ziraat Bankası'nın %24.5 ve Sanayi ve Maadin Bankası'nın %24.5'lik hisseleriyle kurulmuştur.Şirketin faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra Eskişehir'de şeker fabrikası kurulması ile ilgili çalışmalara başlanılmıştır.1.2.1933 tarihinde temeli atılan fabrika 20.10.1933'de deneme işletmesine alınmış, 5.12.1933'de de tam olarak faaliyete geçmiştir.

Fabrikanın üretim sahalarını Eskişehir merkez olmak üzere

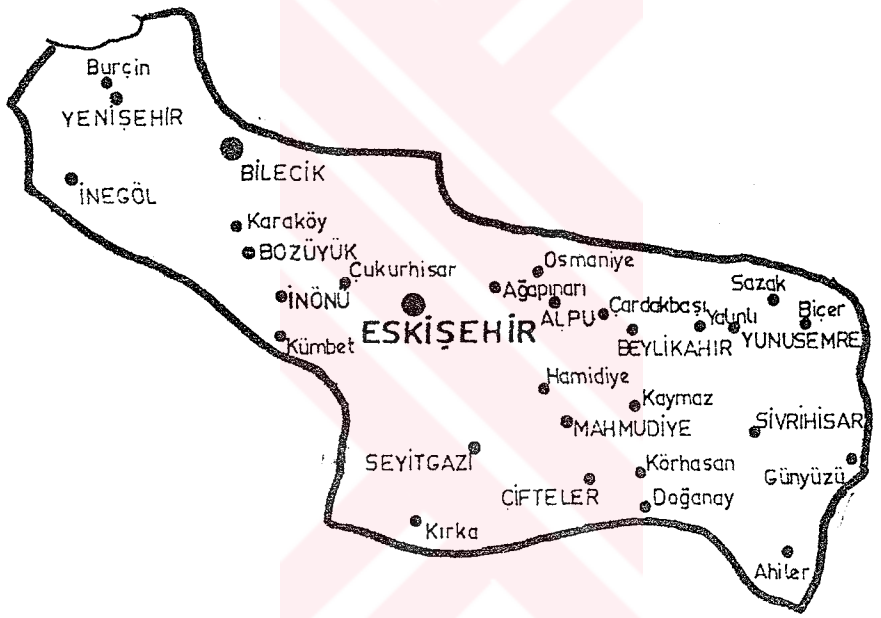

1985
1988
1989
0 km. 100
UŞAK ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
-101 ton
101-500 ton
501-1000 ton
1001-5000 ton
5001-10000 ton
10001-50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları 0 80 bin ton

Harita 31

doğuda Beylikahır, güneybatıda da Kütahya ve kuzeyde de Bozüyük, Bilecik yönünde Adapazarı'na kadar uzanan demiryolu hattının çevresi oluşturmaktaydı . 1950'lere kadar bu üretim sahasından şeker pancarı ihtiyacını karşılayan fabrika, Adapazarı ve Kütahya Şeker Fabrikaları'nın kurulmasından sonra azalan üretim sahasının yerine üretim sahası doğuya doğru Polatlı'ya, güneyde de Çifteler'e kadar genişletilmiştir.1962'de Ankara ve 1977'de de Afyon Şeker Fabrikası'nın kurulması ile tekrar üretim sahası daralan fabrikanın, ihtiyacı olan şeker pancarının elde edilmesi için, Yenişehir ve İnegöl'e kadar uzanan bir sahanın üretim bölgesine eklenmesi gerekmiştir.Böylece 1933'de 5000 hektardan az bir üretim sahasına sahip olan fabrikanın 1989'daki üretim sahası 26 bin hektarı aşmıştır (Harita 32).

Eskişehir Şeker Fabrikasının şeker pancarı üretim sahaları 1950'li yıllara kadar sürekli artış göstermiştir.1950'den sonra yukarıda belirtilen şeker fabrikalarının kurulduğu yıllarda azalışlar meydana gelmesine rağmen artış eğilimi devam etmiştir (Tablo 48). 1950 öncesinde ortalama 20 - 25 bin çiftçi 10 bin hektar sahada yapılan şeker pancarı tarımından 100 bin tonun üzerinde ürün almaktaydı.Bu yıllarda şeker pancarı verimi de 12 - 19 ton/hektar arasında değişmektedir.1950'den sonra 1954'e kadar artış devam etmiştir.1953 yılında çiftçi sayısı 30 bin, üretim sahası 14 bin hektar ve elde edilen pancar da 400 bin tona yakındır.Aynı yıl verim 20 ton/hektarın üzerindedir.Kütahya ve Adapazarı Şeker Fabrikaları'nın ayrılmasıyla iki yıl üretim sahası ve diğer değerler düşmüş, sonrasında yeni sahaların ayrılmasıyla tekrar yükselmeye başlamıştır.1960'da yaklaşık 17500 çiftçi

ESKİŞEHİR ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

Harita 32

Tablo 48:Eskişehir Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN (hektar)	HASAT EDİLEN ALAN (hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)
1933				8715	4818				
1934				20518	11399				
1935				14786	7208			97235	13.49
1936				15882	8968			160976	17.95
1937				17456	10260			125532	12.24
1938				11931	6584			106331	16.15
1939				15653	8710			161832	18.58
1940				16561	8928				
1941				22010	12589				
1942				18161	8874				
1943				24293	12205				
1944				22984	10921				
1945				26242	14070				
1946				25012	11293			206661	18.30
1947				27337	12641			191381	15.14
1948				31360	13447				
1949				29760	13060			246442	18.87
1950				27703	13373			239778	17.93
1951	586		14237	30389	14344				
1952	594	32666	13968	31784	13846			395657	28.57
1953	599	31683	14048	30339	14468		14429	340775	23.61
1954	331	11810	10930	10469	9275		9225	136414	14.78
1955				9731	8416				
1956	428	14722	14462	13745	13794	5501	13791	258288	18.72
1957	465	17538	17697	16205	16733	9969	16699	271858	16.28
1958	513	16625	17021	14881	15609	7754	15257	246035	16.09
1959	436	16736	13535	15560	13135	7921	13058	287587	22.03
1960	418	18692	14707	17490	14916	8188	14912	330431	22.15
1961	413	17433	13850	16374	11511	8099	11411	290279	25.37
1962	410	16683	11073	14396	10691	6524	10676	279047	26.13
1963	345	15271	12326	14174	10951	5915	10704	303732	28.37
1964	372	19134	15170	18450	16211	10576	16201	460719	28.43
1965	362	19651	14728	17857	14030	12988	13731	344321	25.07
1966	362	18106	13567	17136	13543	8662	13506	417850	30.93
1967	346	17679	13312	16971	13490	3871	13487	484913	35.95
1968	349	19675	13136	18957	11712	7050	11682	501523	49.93
1969	333	17471	11167	16175	9438	4293	9429	350874	37.21
1970	337	16897	11629	15586	11232	7119	11224	407797	36.33
1971				16064					
1972	345	20304	13854	19663	13878	2447	13847	600292	43.35
1973	335	18836	13566	17870	13498	2828	4704	481316	35.66
1974	335	18034	14369	17076	14950	3974	14942	565694	37.85
1975	325	18476	16194	17804	16548	4318	16539	603834	36.51
1976	337	20863	19188	20189	18980	11645	18976	897335	47.29
1977	372	22511	22000	22019	20846	6214	20841	858029	41.17
1978	387	24833	25317	23501	25481	5459	25758	893429	35.09
1979	383	22250	23553	21174	20843	8715	20590	722282	35.08
1980	394	24350	24405	22718	20338	5586	20338	701142	35.47
1981	424	29081	30100	28186	27616	8456	27916	987715	35.38
1982	425	32147	29334	30770	30120	3187	30120	1205772	40.03
1983	427	32629	30820	31602	28313	7730	28313	1083324	38.26
1984				28906	26587			990813	37.28
1985	357	25097	27261	24010	22805	6136	22765	834519	36.65
1986	369	24813	26912	24205	24162	9620	24162	846684	34.79
1987	367	28528	31024	27590	30624	5119	30624	1226769	40.05
1988	351	24476	32106	23599	26439	2602	26439	1050596	39.73
1989	332	22633	29160	21930	26365	8330	26293	938069	35.67

KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) KÜP	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN MELAS	ÜRÜNLER (Ton) M.KURU KÜSPE
75	26.10.1933	83157	1000	1190	6641	5483	12124		
127	20. 8.1934	161378	1500	1[illegible]	8344	18184	26528		
63	2.10.1935	117613	1500	1[illegible]	11212	7538	18750		
86	26. 8.1936	158524	1500	1822	13957	10819	24776		
69	6. 9.1937	131286	1600	1902	14333	6028	20361		
48	28. 9.1938	96657	1600	1870	6040	6968	13008		
93	28. 8.1939	182512	1800	1962	14750	11487	26237		
109	15. 8.1940	208210	1800	1910	17847	14610	32457		
105	2. 9.1941	203027	1800	1933	14107	15340	29447		
79	8. 9.1942	137711	1600	1743	9952	9601	19553		
108	26. 8.1943	196787	1800	1822	18463	10750	29213		
93	7. 9.1944	171790	1800	1898	15173	10181	25354		
95	28. 8.1945	179160	1800	1893	19382	8753	28135		
108	5. 9.1946	210400	1800	1945	23376	9530	32906		
98	1. 9.1947	199200	1800	2022	26238	6036	32274		
105	21. 8.1948	200452	1800	1918	24823	8014	32837		
133	2. 9.1949	258110	1800	1978	29981	11509	41490		
126	23. 8.1950	268406	1800	2173	33032	10015	43047		
162	16. 8.1951	420850	2500	2652	46674	10508	57182		
145	25. 8.1952	393975	2500	2765	41620	17283	58903		
124	28. 8.1953	340070	2500	2767	35024	16312	51336		
77	1. 9.1954	202192	2500	2609	20784	10441	31225		
68	14. 9.1955	176618	2500	2543	16936	9714	26650		
110	1. 9.1956	265310	2500	2393	24692	16783	41475		
121	1. 9.1957	304403	2500	2492	23204	19581	42785		
108	1. 9.1958	271959	2500	2480	21551	17610	39161		
133	5. 9.1959	379416	2500	2760	36572	18009	54580		
171	1. 9.1960	463879	2500	2702	48364	23497	71861		
115	11. 9.1961	299674	2500	2615	33059	14249	47308		
97	10. 9.1962	255579	2500	2662	26286	12113	38399		
111	12. 9.1963	280896	2500	2577	27565	16053	43618	9719	
157	1. 9.1964	417409	2500	2670	48061	20528	68589	14282	
126	14. 9.1965	332646	2500	2620	34945	18553	53598	11023	
137	9. 9.1966	367897	2500	2671	37482	21082	58564	13043	
175	1. 9.1967	464826	2500	2594	52749	13067	65816	16173	
172	6. 9.1968	442786	2500	2540	29768	10143	59911	15010	
112	12. 9.1969	272244	2500	2421	35934	5250	41184	9798	
130	24. 9.1970	330959	2500	2503	39264	8368	47632	11330	
171	1. 9.1971	427304	2500	2476			63235	15393	
172	1. 9.1972	455670	2500	2318	43528	15447	58975	17290	
156	28. 9.1973	401376	2500	2369	34087	20145	54232	14993	
168	22. 8.1974	434968	2500	2545	40715	23255	63970	16236	16110
204	22. 8.1975	485747	2500	2355	46242	23068	69310	20237	17079
207	8. 9.1976	541200	2500	2659			77125	26089	18650
203	5. 9.1977	578200	2500	2935	57857	13643	71500	28980	22446
202	21. 8.1978	859000	2500	4360	86243	21530	107773	43698	21000
171	30. 8.1979	863000	6000	5168	97914	17400	115314	38000	14400
149	25. 8.1980	811000	6000	5612	103330	14930	118250	36850	19250
189	25. 8.1981	1066300	6000	5743	144005	4146	148151	48304	33000
194	20. 8.1982	1155000	6000	6063	165583	6387	171970	45566	32400
162	1. 9.1983	1068500	6000	6710	146392	8778	155170	44527	14300
151	13. 9.1984	1028000	6000	6946	147271	12869	160140	41400	
111	27. 9.1985	778500	6000	7192	115995	5805	121800	30100	5800
106	1. 9.1986	716400	6000	6922	97215	4980	102195	27660	4200
156	21. 9.1987	1023500	6000	6679	147340	8268	155608	42157	5900
156	22. 9.1988	873500	6000	5709	109601	6100	155701	42640	5350
134	1. 9.1989	834000	6000	6354	101090	5070	106160	42150	4200

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.
Şeker Sanayii İstatistikleri,
VELDET, 1958.

tarafından 15 000 hektarda yapılan şeker pancarı tarımından 22 ton/hektar verim ile 330 bin ton ürün elde edilmektedir.Bu tarihten sonra üretim sahası hızla artmaya devam etmiştir.Hatta Afyon Şeker Fabrikası için terk edilen sahanın küçük olması, yeni eklenen sahaların artışdaki etkisi nedeniyle azalışa dahi neden olmuştur.1982'ye kadar üretim değerleri artmaya devam etmiştir. 1982'de 30 binin üzerinde çiftçi 30 bin hektardan fazla sahada 1 milyon tonu aşan miktarlarda şeker pancarı üretmiştir.Bunun bir nedeni de verimin de yüksek gerçekleşmesidir (40 ton/hektar).1982'den sonra başka ekilişlerin tercih edilmesi gibi nedenlerle üretim sahası azalmıştır.Ancak verimin yüksek olması (34 - 40 ton/hektar) şeker pancarı üretiminin 1 milyon ton dolayında olmasına, zaman zaman da aşılmasına neden olmuştur.

Şeker pancarı üretim miktarını belirleyen bir faktör de hastalık ve zararlılardır.Eskişehir Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında toprak kurtları, tel kurtları, kalkan böceği, pancar piresi, pancar sineği, danaburnu, mayıs böceği, çekirge, karadrina, Cleonus sp. ve püseron gibi zararlılar ile bazı yıllarda Cercospora hastalığı görülmektedir.Bu nedenle yapılan mücadele bazı yıllarda 10 bin hektara kadar yükselmektedir.Ancak mücadele edilen alanın üretim sahası içindeki oranı çok daha azdır.

Eskişehir Şeker Fabrikası, 1933 - 1989 yılları arasında 57 kampanya yapmıştır.Ortalama kampanya süresi 129 gündür.Kampanya süreleri yakın tarihlere gelindikçe daha da uzamaktadır.Fabrika 1933'de 1000 ton/gün nominal kapasite ile çalışmış, bu kapasite 1934'de 1500 ton/güne,1937'de 1800 ton/güne,1951'de 2500 ton/güne ve 1979'da da 6000 ton/güne çıkarılmıştır.Ancak fiili kapasite

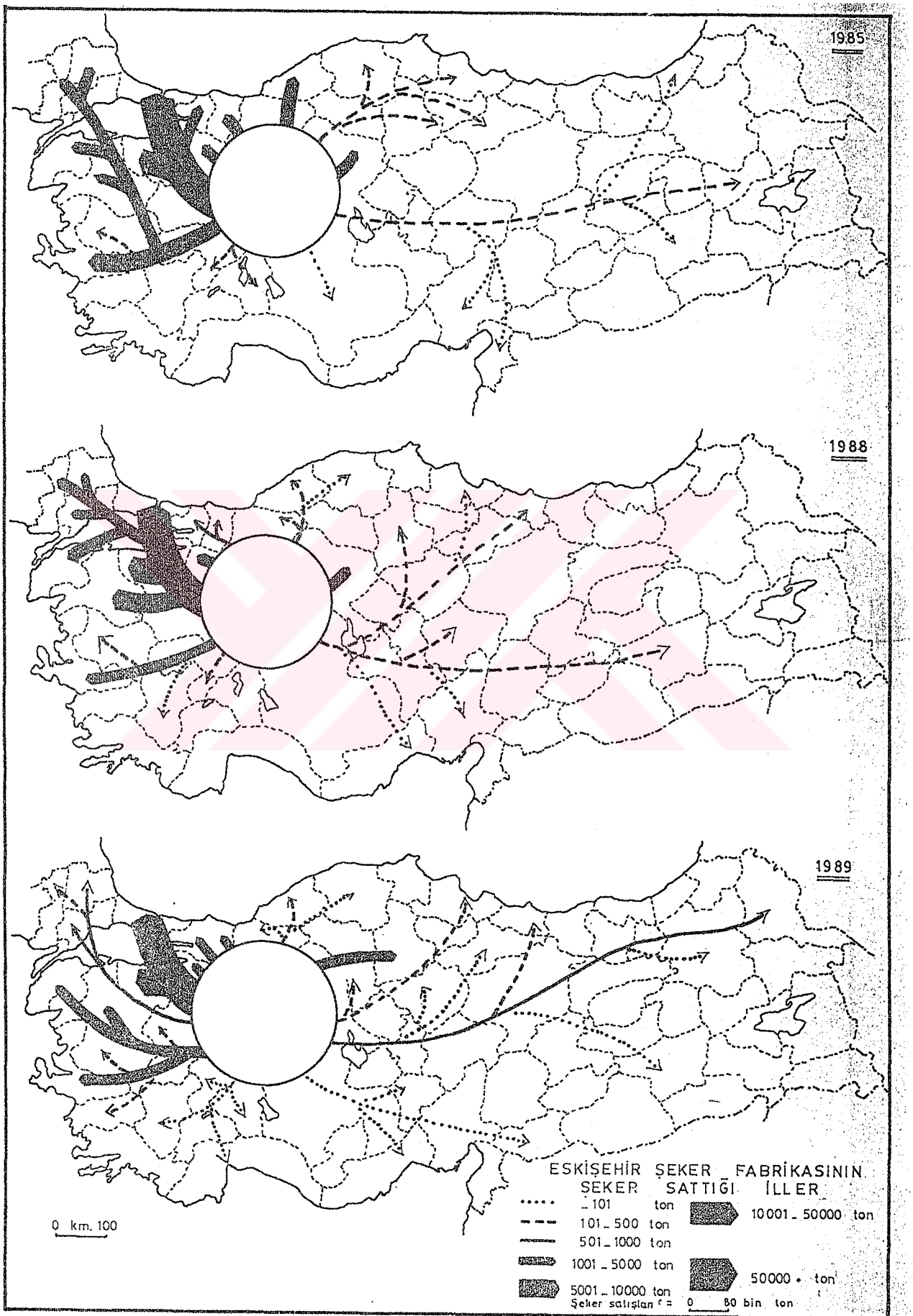
bir iki yıl dışında, sürekli olarak nominal kapasiteden yüksek gerçekleşmiştir.Fabrika 15 Ağustos - 2 Ekim arasında kampanya başlamıştır.Çoğunlukla kampanya başlangıç tarihi ise 1 Eylül dür.Fabrikanın ilk kampanyasında 83 bin ton şeker pancarı işlenmiştir.Bu değer genelde artış yönündedir.Ancak, yıldan yıla oynamalar da göstermektedir.Bunda en büyük etkenlerden biri kampanya sürelerinin aynı tutulabilmesi için fabrikalar arası pancar taşımalarının yapılmasıdır.İşlenen pancar miktarı 1976'da yarım milyon tonu, 1981'de de bir milyon tonu aşmıştı.Son yıllarda fabrikada 700 bin ton ile 1 milyon ton arasında şeker pancarı işlenmektedir.

Eskişehir Şeker Fabrikası hem kristal, hem de küp şeker üretmektedir.Üretilen şeker, işlenen pancar miktarıyla doğru orantılı olarak artmaktadır.İlk kampanyasında 12124 ton şeker üretilen fabrikada, şeker üretimi 1950'de 50 bin tonu, 1978'de de 100 bin tonu aşmıştır.Ancak bu tarihler arasında üretilen şeker miktarları bazı düşüşler de göstermektedir.Buna şeker sanayiinde kısa aralıklarla yeni fabrikaların kurulması nedeniyle, üretimin tüketimin üzerine çıkmasını önlemek amacıyla 1955'de 26 bin tona kadar düşürülen şeker üretimi örnek gösterilebilir.Şeker pancarı üretiminin genel olarak düştüğü 1969 yılında üretilen şeker pancarının diğer fabrikalar gönderilmesi ve 1985 - 1989 yılları arasında da yine fabrikalar arası pancar nakilleri nedeniyle üretilen şeker miktarının azalması bu konuda diğer örnekleri oluşturmaktadır.

Üretilen şeker miktarının fazla olması, yan ürünlerin de fazla üretilmesini sağlamaktadır.Fabrikada 1963 öncesinde

üretilen melasın miktarı bilinmemektedir.üretilen melas miktarı 1963 - 1989 yılları arasında işlenen pancarın % 3.5 - 5'i civarında değişmiştir. Ancak oranın da sabit olmaması, geçmişe yönelik üretim tahmini yapılmasını güçleştirmektedir.Bir diğer yan ürün olan melaslı kuru küspe ise Eskişehir Şeker Fabrikası'nda 1974'den itibaren üretilmeye başlamıştır.İlk yıllarda çiftçi ve besicinin melaslı kuru küspe kullanımını sağlamak amacıyla bol üretilen ve ucuz olarak satılan melaslı kuru küspe, daha sonra enerji darboğazı ve girdilerin yükselmesi nedeniyle daha az üretilir olmuştur.1974'de 16 bin tonu aşan melaslı kuru küspe üretimi, enerji krizinin olduğu 1970'li yılların sonunda 14 bin tona kadar düşmüştür.Daha sonra 1981'de 33 bin tona kadar yükselen üretim, fabrikanın en fazla melaslı kuru küspe üretimi yaptığı yılı göstermektedir.Daha sonraki yıllarda üretimde büyük kısıtlamalara gidilmiş ve üretim 45 bin tona kadar düşürülmüştür.

Eskişehir Şeker Fabrikası'nda üretilen şekerin önemli bölümü İstanbul'a gönderilmektedir (Harita 33).Diğer önemli alıcı il ise Bursa'dır.Balıkesir, Bilecik, Çanakkale, İzmir, Kocaeli ve Sakarya sürekli şeker gönderilen diğer illerdir.Fabrikanın ürettiği şeker miktarlarının fazla olması ihtiyaç duyulduğunda diğer illere de şeker gönderilebilmesini sağlamaktadır.Buna Kars, Muş, Diyarbakır gibi iller örnek gösterilebilir.Eskişehir Şeker Fabrikası'nın bir özelliği de Eskişehir'de gelişmiş bir şekerli gıda sanayiinin bulunması nedeniyle üretilen şeker miktarının büyük bir kısmının da il içinde tüketilmesidir.Fabrikanın yüksek kapasiteli olmasını bu sanayiinin teşvik ettiği de söylenebilir.

1985
1988
1989
ESKİŞEHİR ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları = 0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 33

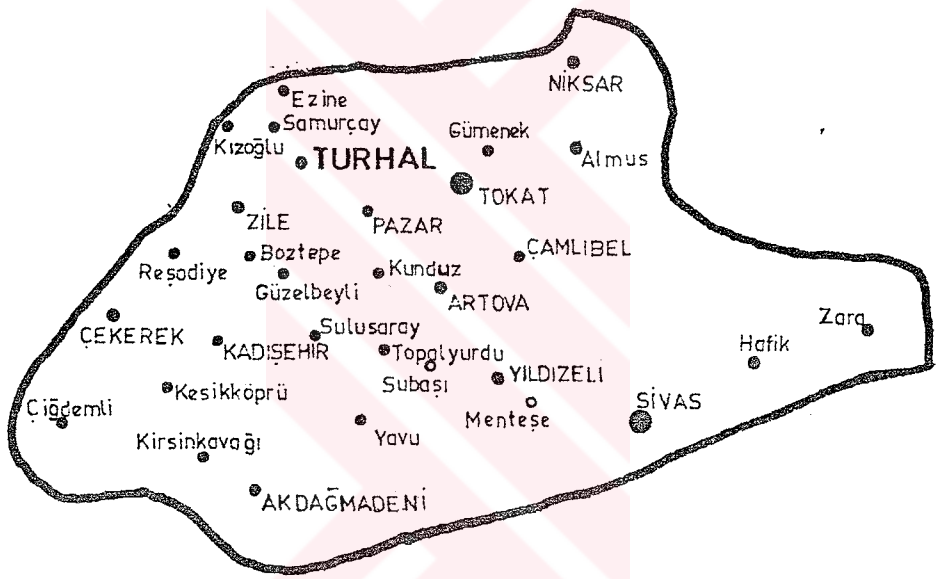
1.4. Turhal Şeker Fabrikası:

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmadan önce faaliyete geçen son fabrika Turhal Şeker Fabrikası'dır.Kuruluş yeri olarak önce Sivas düşünülmüş, ancak yapılan incelemeler sonucunda Turhal'ın daha uygun olduğu belirlenmiştir.Fabrikanın temeli 7.10.1933 tarihinde atılmış ve fabrikanın sahibi olan Turhal Şeker Fabrikası A.Ş. bu tarihten sonra, 7.7.1934'de kurulmuştur. Şirket faaliyete geçene kadar kuruluş işlemlerini Türkiye İş Bankası A.Ş. yürütmüştür.Turhal Şeker Fabrikası A.Ş.;Türkiye İş Bankası A.Ş. ve T.C. Ziraat Bankası'nın % 50 ortaklıkları ve 3 milyon sermaye ile kurulmuştur.26.9 1934 'de deneme kampanyasına başlayan fabrika 19.10.1934 tarihinde hizmete açılmıştır.Turhal Şeker Fabrikası 1935 yılında Rasyonalizasyon Komitesi'nin Kararı uyarınca Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devredilmiştir.

İlk kurulduğu yıllarda Turhal Şeker Fabrikası'nın üretim sahası Amasya, Artova, Havza, Merzifon, Turhal ve Zile'de demiryoluna yakın olan yerlerdir.1950'li yıllarda Suluova'da Amasya Şeker Fabrikası'nın kurulmasıyla Amasya ve çevresi fabrikanın üretim sahasının dışına çıkmıştır.Karayolu ulaşım imkânlarının nisbeten iyileşmesi nedeniyle de demiryolu güzergahından uzaklaşabilmek mümkün olmuştur.1989'da Turhal Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları güneyde Akdağmadeni'ne, kuzeyde Niksar'a, doğuda Zara'ya ve batıda Çekerek'e kadar yayılış gösterir (Harita 34).Bu saha içinde Akdağmadeni, Artova, Çamlıbel, Çekerek, Kadışehir, Niksar, Pazar, Sivas, Tokat, Turhal, Yıldızeli ve Zile üretim bölgeleri bulunmaktadır.

Yabancı bir kültür bitkisinin yetiştirilerek hem yüksek

TURHAL ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 34

verimin hem de çiftçiye yüksek gelirin temin edilmesine Turhal Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları güzel bir örnek oluşturmaktadır.1934 yılında 5200 çiftçi tarafından 3100 hektarda şeker pancarı üretilmiştir.Üretim sahası ve şeker pancarı eken çiftçi sayısı ürünün kârlılığı karşısında hızla artmaya başlamış ve üretim 100 bin tonun üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 49).Üretim ile ilgili verilerin sınırlı olduğu 1934 - 1950 döneminde yılda 100 - 300 bin ton arasında şeker pancarı üretilmekte, verim de 15 - 24 ton/hektar arasında değişmektedir.Amasya Şeker Fabrikası'nın kurulması fabrikanın üretim sahalarında 1950'den 1954'e kadar bir düşüşe yol açmıştır.Bu tarihten sonra üretim sahası genel olarak yine artış göstermiştir.1954'de 8450 hektar olan üretim sahası, 1989'da 26300 hektara kadar yükselmiştir.Üretim sahasındaki artış, üretilen şeker pancarı miktarına da yansımaktadır.1956'da 230 bin ton olan üretim, 1964'de yarım milyon tonu, 1987'de de 1 milyon tonu aşmıştır.Dönemin ilk yıllarında 20 - 30 ton/hektar arasında değişen şeker pancarı verimi 1966'dan sonra bir yıl hariç (1980) 30 ton/hektarın altına inmemiştir.40 ton/hektarın üzerinde verimlerin de görüldüğü 1954 - 1989 döneminde ortalama verim 35 ton/ hektar kadardır.

Fabrikanın üretim sahalarında hastalıklardan çok çeşitli zararlılar etkili olmaktadır.Bu zararlılar arasında toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, pancar sineği, pancar piresi, Cleonus sp., karadrina, -Plusia gamma ve çekirge sayılabilir.Zararlılarla mücadele bazen sahanın bütününde, bazen de bir kısmında tekrarlı olarak sürdürülmektedir. Yıllara göre değişmekle beraber mücadele edilen alan 3 - 14 bin

Tablo 49:Turhal Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN (hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA DÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGIÇI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (tonajda) NOMİNAL	FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	KÜP	TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (Ton) MELAS	M.KURU KÜSPE
1934				5239	3111					53	26.9.1934	82610	1000	1250	2817	6571	9388		
1935				14933	5602			111311	19.87	75	9.9.1935	104576	1000	1376	7419	9085	16504		
1936				12951	5586			135740	24.30	77	25.8.1936	136139	1500	1768	11696	11696	21992		
1937				13135	6349			96378	15.18	53	2.9.1937	93139	1500	1772	5870	9070	14940		
1938				12151	6288			105324	16.75	52	10.9.1938	101000	1500	1938	4100	11306	15406		
1939				16386	9533			212490	22.29	101	31.8.1939	201688	1500	2003	8620	21927	30547		
1940				20612	11580					89	25.8.1940	169103	1500	1912	11922	14373	26295		
1941				18653	10683			128516	12.03	66	31.8.1941	119995	1500	1818	5796	13120	18916		
1942				16051	8906					75	14.9.1942	137979	1500	1840	12027	8489	20516		
1943				19925	10462					73	6.9.1943	141930	1500	1944	10857	11027	21884		
1944				21687	10890					98	7.9.1944	193268	1500	2046	21660	9740	31400		
1945				24932	13912					91	30.8.1945	184491	1500	2016	16036	14177	30213		
1946				20101	9970			212361	21.30	102	5.9.1946	207529	1500	2025	11538	20413	31951		
1947				24145	12138			193115	15.91	92	28.8.1947	188401	1500	1998	18826	11527	30353		
1948				26698	14565					124	20.8.1948	232166	1500	1903	22029	14845	36874		
1949				24549	13730			249199	18.15	119	1.9.1949	246400	1500	2124	21665	19355	41020		
1950				26768	14408			314959	21.86	138	17.8.1950	312850	2500	2300	30687	20000	50687		
1951	635		14101	27070	13520					166	16.8.1951	371050	2500	2276	43805	10015	53820		
1952	639	27084	14120	26517	13269			346490	26.11	138	25.8.1952	346500	2500	2557	28679	24800	53479		
1953	640	27426	14309	25679	13775		13706	384043	28.02	144	27.8.1953	375800	2500	2648	25666	30094	55760		
1954	363	14640	8896	13723	8449		8279	195900	23.66	94	19.8.1954	230000	2500	2447	15862	21053	36915		
1955				16769	10483					102	28.8.1955	256823	2500	2527	18210	22000	40210		
1956	451	17451	12529	16073	11737	4772	11684	234263	20.04	106	24.8.1956	251187	2500	2346	25202	22843	38045		
1957	450	17311	13010	16264	12183	4941	12101	242217	20.01	102	29.8.1957	239159	2500	2370	11684	22839	34523		
1958	468	17957	13100	16481	12253	3231	12118	304550	25.13	121	28.8.1958	304550	2500	2520	20092	27616	47708		
1959	448	16392	12520	17176	12857	4254	12780	353538	27.49	132	1.9.1959	353538	2500	2625	32470	23014	52784		
1960	482	21921	14123	20416	14955	5728	14852	412891	27.80	176	24.8.1960	475723	2500	2677	34111	33754	67865		
1961	532	21126	13884	19940	12137	10160	11995	330580	27.56	129	1.9.1961	330580	2500	2379	29285	22156	51440		
1962	519	20540	12313	18722	12083	7153	12081	334654	27.70	133	1.9.1962	348839	2500	2587	23549	28716	50265		
1963	492	19877	13331	18818	13184	6634	13171	444405	33.74	169	1.9.1963	436244	2500	2519	39190	30125	61115	14173	
1964	514	22975	16124	21800	16364	10290	16340	528044	32.31	176	20.8.1964	454916	2500	2580	39104	33893	72997	15596	
1965	515	22849	15000	21344	17179	10910	15156	435785	28.75	154	1.9.1965	410102	2500	2627	29975	30250	60225	15055	
1966	505	20573	14583	19187	14504	7153	14480	514509	35.53	170	1.9.1966	452868	2500	2671	27590	36998	64588	16043	
1967	493	22140	13510	20738	13707	8289	13654	565989	41.45	189	1.9.1967	502989	2500	2583	41702	25096	66798	17000	
1968	398	20773	20329	19824	9639	5332	9630	424236	44.05	159	1.9.1968	424001	2500	2669	33767	26399	60166	14784	
1969	388	20142	18962	19495	8415	9006	8415	314966	37.42	120	1.9.1969	314966	2500	2611	23971	22132	46103	11685	
1970	381	18211	10136	16833	10168	4124	10152	343236	33.81	133	10.9.1970	343236	2500	2583	14673	31952	46625	12124	
1971				19775						173	28.8.1971	445176	2500	2595			53030	15444	
1972	384	21102	10078	20742	10113	7210	10101	433046	42.87	167	27.8.1972	433046	2500	2557	12630	39400	52030	15480	
1973	383	20460	10523	19786	10704	6096	10692	386592	36.15	150	1.9.1973	316854	2500	2047	9930	28210	38140	13580	
1974	390	19846	12788	18619	12524	5248	12523	407556	32.54	146	2.9.1974	368560	2500	2402	21150	23600	44750	15890	
1975	473	24319	17670	22557	16086	7929	16050	578012	36.01	185	15.8.1975	559811	2500	2879	38725	31375	70100	25065	
1976	509	28201	20094	26429	19191	11364	19162	718296	37.48	236	13.8.1976	789400	2500	3399			106015	34015	
1977	504	28612	21548	27184	18113	7595	18059	660786	36.59	216	20.8.1977	772000	2500	3616	64754	38950	103704	31055	
1978	504	29013	21454	27064	18485	7201	18236	580707	31.84	189	21.8.1978	686700	2500	3689	58830	31470	90300	28466	11250
1979	523	30728	22633	28165	19039	12480	18988	668205	35.19	170	9.9.1979	656100	4800	3911	50370	28750	79120	29769	8481
1980	531	31030	23243	28511	18557	5124	18513	516479	27.89	139	25.8.1980	613200	4800	4501	60543	20785	81328	25505	7000
1981	516	37896	29318	36197	24432	7308	24432	837427	34.27	187	21.8.1981	1112000	4800	6027	116421	28400	144821	46660	12000
1982	567	43222	28126	41302	27218	5210	27177	975674	35.90	208	16.8.1982	1310000	4800	6375	146550	36000	182550	52880	14000
1983	585	42387	27984	40796	27086	11466	27086	944289	34.86	192	22.8.1983	1193000	4800	6279	128400	24300	152700	50060	12000
1984				41477	26633			939377	35.27	166	23.8.1984	1180000	6000	7217			166800	50800	
1985	625	42035	29120	38891	25367	23829	25250	783716	31.03	114	12.9.1985	803000	6000	7234	98640	7020	105660	35500	7500
1986	610	38770	27568	37521	24696	13518	24623	834573	33.89	129	25.8.1986	980000	7000	7732	115500	7400	121900	44327	7500
1987	618	43813	30198	42481	29036	14429	29017	1071282	36.91	175	3.9.1987	1238000	7000	7146	162300	5800	168100	54110	7600
1988	574	36389	27183	35037	24627	8029	24606	1003180	40.77	173	8.9.1988	1086000	7000	6370	126650	4550	131200	50400	7000
1989	548	38788	28179	37792	26381	10079	26290	870560	33.11	156	14.8.1989	957000	7000	6265	113300	2700	116000	46800	6500

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri,
VELDET, 1958.

hektar arasında değişmektedir.

Turhal Şeker Fabrikası 1934 - 1989 yılları arasında 57 kampanya yapmıştır.Kampanyaların başlangıç tarihi 13 Ağustos ile 26 Eylül arasında değişmekle beraber genellikle kampanya başlangıcı 1 Eylül'e rastlamaktadır.İlk yıllarda nisbeten kısa süren kampanyalar günümüzde çoğunlukla daha uzun gerçekleşmektedir.Kampanya süresinin uzun yıllık ortalaması 133 gündür.Kuruluşunda günlük şeker pancarı işleme kapasitesi 1000 ton olan fabrika 1936'da 1500 ton/gün, 1950'de 2500 ton/gün, 1979'da 4800 ton/gün kapasiteye çıkarılmıştır.1983 sonrasında fabrikanın günlük şeker pancarı işleme kapasitesi kademeli olarak 7000 ton/güne ulaşmıştır.Fabrika bazı yıllarda nominal kapasitenin üzerinde üretim yaparken bazı yıllarda da bu kapasiteye ulaşması mümkün olmamaktadır.Turhal Şeker Fabrikası ilk kampanyasında 62 bin ton şeker pancarı işleyerek 9388 ton şeker üretmişti.Şeker pancarı üretiminin artmasıyla üretilen şeker miktarı da artmıştır.1954 yılında Amasya Şeker Fabrikası'nın açılmasıyla bir kısım üretim sahasının bu fabrikaya bağlanması ve yeni üretim sahalarının açılmamış olması nedeniyle işlenen pancar ve üretilen şeker miktarı azalmıştır.Üretilen şeker miktarının az veya çok artmasını, verim de etkilemektedir.Üretim sahalarından elde edilen pancar bazı yıllar tamamen kendi fabrikasında, bazen de kısmen diğer fabrikalarda işlenmektedir.Üretilen şeker pancarı ile işlenen şeker pancarı arasında miktar bakımından farkların oluşmasına yol açan bu durum, Turhal Şeker Fabrikası için de söz konusudur.Örnek olarak 1976 yılında 718 bin ton şeker pancarı üretilmesine karşılık 789 bin ton şeker pancarı işlenilmiştir.Aynı yıl ilk defa şeker

üretimi 100 bin tonun üzerinde gerçekleşmiştir.1982 yılında da aynı durum ortaya çıkmıştır.Üretim sahasından elde edilen 975 bin ton şeker pancarına karşılık işlenen pancar miktarı 1.31 milyon tondur.Üretilen şeker miktarı da 182 bin tonun üzerinde olmuştur. Bu Turhal Şeker Fabrikası'nın bir yılda ürettiği en yüksek şeker miktarını göstermektedir.Turhal Şeker Fabrikası'nda üretilen şeker miktarı son yıllarda 105 - 168 bin ton arasında değişmektedir.

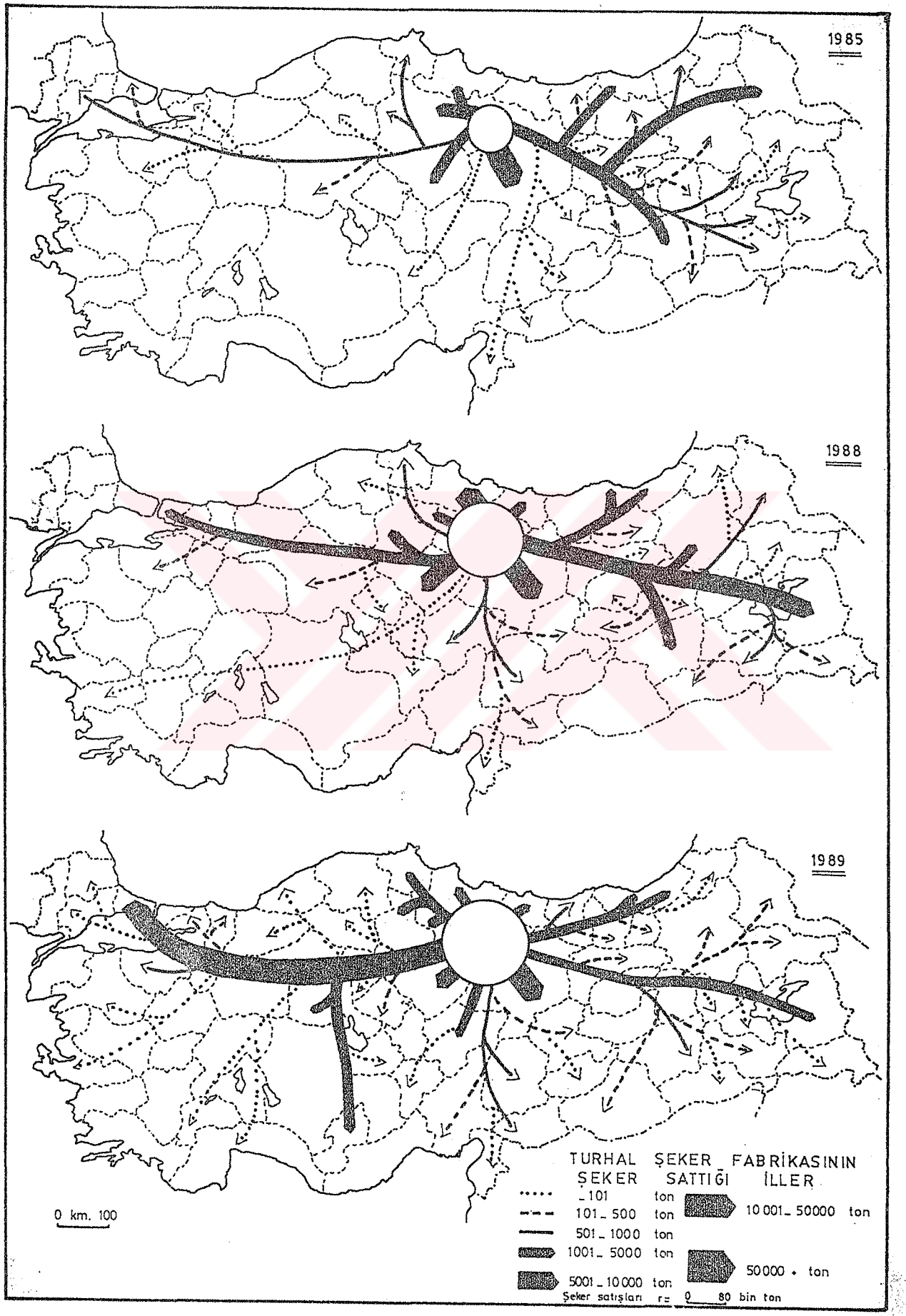
Fabrikada işlenen pancar miktarının artması nedeniyle yan ürünler üretimi de artmaktadır.Yan ürünlerden melas, işlenen pancarın yaklaşık %4 - 5'ini oluşturmaktadır.Diğer fabrikalarda olduğu bu fabrikada şeker pancarı üretimine ait bilgiler 1963 yılından itibaren tesbit edilmiştir.Genel olarak artma eğilimi gösteren melas üretimi ile, besicilikte ve ispirto üretiminde tüketilen melas karşılanmaya çalışılmaktadır.Turhal Şeker Fabrikası melastan alkolün üretildiği tesislere sahip dört fabrikadan biridir.Fabrikaya 1978 yılında melaslı kuru küspe imal etmek üzere küspe kurutma tesisi kurulmuştur. 1983'de 12000 tona kadar çıkan melaslı kuru küspe üretimi günümüzde 7000 ton dolayındadır.

Turhal Şeker Fabrikası, verimli bir üretim sahasında bulunmasıyla şeker üretimi yüksek düzeyde gerçekleşmektedir.Fabrikanın yakınında büyük nüfuslu şehir merkezlerinin olmaması, üretimin bir çok ile ve bölgeye dağıtılmasını sağlamıştır.Daha önce ele alınan üç fabrikada da görüldüğü gibi, şeker gönderilen iller sadece çavre iller değildir.Üretilen şeker bazı yıllar İstanbul'a, bazı yıllar doğu Anadolu'ya gönderilmektedir.Ancak verilerinin incelendiği 1985, 1988 ve 1989 yıllarında Turhal Şeker Fabrikası'

nın etki sahasının Doğu Anadolu olarak yoğunlaştığı görülmektedir (Harita 35).Fabrikanın üretiminin geniş alanlara dağılması, daha çok ülke çapında üretim yapan bir sanayi kuruluşu olduğunu yansıtmaktadır.

1.5. Adapazarı Şeker Fabrikası:

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, ülkenin şeker ihtiyacının karşılanması için şeker sanayiinde bir takım yeni düzenlemelerin yapılması gerekmiştir.Kapasite artışlarının yanında yeni fabrikaların kurulması da bu düşünceler arasındadır.Şeker pancarı üretim kapasitesi yüksek olan Adapazarı Ovası'nda yeni bir fabrikanın kurulması 1948'lerden itibaren düşünülmeye başlanılmıştır.Ancak maddi imkânların yetersizliği, mevcut kaynakların daha önemli yatırımlara ayrılması gibi sebepler, yeni bir fabrikanın kurulmasını engellemiştir.1950 yılında siyasi iktidarın el değiştirmesi ve yeni iktidarın libarel bir ekonomi politikası takip etmek istemesi, şeker sanayiinde de yeni fabrikaların özel sermaye tarafından kurulması düşüncesinin gelişmesini sağlamıştır.Bu amaçla bazı incelemeler yapılmış ve az sayıdaki şahısların bir şeker fabrikası kurmaya sermayelerinin yetişmeyeceği gerçeği de göz önüne alınarak çiftçilerin kooperatifler kurarak birleşmeleri ve kooperatiflerin şeker fabrikalarına ortak olması kararlaştırılmıştır.Bu amaçla kooperatifler kurulmuş ve şeker pancarı eken çiftçiler "Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri" ne kurucu veya üye olarak, diğer bir çok alanda yapılmak istenilen ancak başarılı olunamayan kooperatifçilik hareketine de olumlu bir örnek oluşturmuşlardır.Ancak yatırımın büyüklüğü nedeniyle sermayenin tamamının bu kaynaktan sağlanması mümkün olmamıştır.

1985
1988
1989
0 km. 100
TURHAL ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r= 0 80 bin ton

Harita 35

Devlet ve özel bankalar ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurulacak özel şeker fabrikalarına ortak olmaları ve bankaların hisselerini daha sonra kooperatiflere satmalarına karar verilmiştir.Karar ilk olarak Adapazarı Şeker Fabrikası'nda uygulanmış ve Adapazarı Şeker Fabrikası Türk A.Ş.; 18.1.1952 tarihinde kurulmuştur.Şirketin sermayesi 10 milyon TL'dır. Sermayesini Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.,Sümerbank, TC Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası A.Ş., Adapazarı Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve Eskişehir Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi karşılamıştır.Daha sonraki yıllarda hem sermaye artışına gidilmiş, hem de ortaklarda değişiklikler olmuştur[zz] .

---

zz Şirketin kuruluşunda sermaye dağılışı;

Ortaklar	Lira	%
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1 000 000	10.00
Sümerbank	2 000 000	20.00
T.C.Ziraat Bankası	2 000 000	20.00
Türkiye İş Bankası A.Ş.	2 000 000	20.00
Adapazarı Pan.Eki.İsth.Koop.	2 000 000	20.00
Eskişehir Pan.Eki.İsth.Koop.	1 000 000	10.00
TOPLAM	10 000 000	

şeklindedir.Şirketin sermayesi 1960 yılında 20 milyon TL'na,1972'de 30 milyon TL'na, 1977'de 60 milyon TL'na çıkarılmıştır.1977 yılında ortaklar arasına giren Konya Şeker Fabrikası A.Ş.hissesini 1978'de T.C. Ziraat Bankasına,Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.ise hissesini Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne satmıştır.Sermaye artışı sırasında hissedarlara Şekerbank T.A.Ş. de katılmıştır.

İlk kurulduğu yıllarda Adapazarı Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları Adapazarı,Akyazı, Alifuatpaşa, Düzce ve Bolu çevresinden meydana geliyordu.Üretim sahalarının esas kısmını, demiryolunun içinden geçtiği veya demiryoluna yakın olan ovalar oluşturuyordu.Günümüzde üretim sahaları karayollarındaki gelişmeye de bağlı olarak çevreye daha çok yayılmıştır (Harita 36)

Adapazarı Şeker Fabrikası 1953'de faaliyete geçmesine rağmen, üretim bölgelerinde şeker pancarı ziraati daha eski geçmişe sahiptir.Fabrika sahalarında üretimi kısıtlayan en büyük faktör hastalıklardır. 350 -500 arasında köyde, 12- 24 bin çiftçi tarafından şeker pancarı ekimi yapılmaktadır (Tablo 50). 12 - 25 bin hektarda üretim yapılan Adapazarı ve çevresinde üretim yıldan yıla değişmektedir.Değişikliği yaratan unsurların başında şeker pancarı veriminin yıldan yıla değişmesi gelmektedir.Verimin 50 ton/hektarın üzerinde gerçekleştiği yılların sayıca fazla olması ve verimin 1965'den sonra 30 ton/hektarın altına hiç düşmemesi üretim sahasının verimliliğini açık olarak aksettirmektedir.Bu verimlilik üretilen şeker pancarı miktarına da yansımaktadır.1954'de 180 bin ton dolayında olan üretim, 1976'da 792 bin tona kadar çıkmıştır.Ancak 792 bin tonluk şeker pancarı üretimi, verimin de en yüksek olduğu (54.88 ton/hektar) yılda elde

---

Şirketin sermayesi 1982 yılında 120 milyon TL'na çıkarılmış, hisselerden bir kısmına Amasya Şeker Fabrikası sahip olmuştur. Sermaye dağılımında başka bir değişiklik olmayan şirketin sermayesi 1985'de 1.2 milyar TL'na, 1986'da da 3.3 milyar TL'na çıkarılmıştır.

ADAPAZARI ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 36

Tablo 50:Adapazarı Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE			ŞEKER PANCARI EKEN	EKİLEN	MÜCADELE EDİLEN	HASAT EDİLEN	BEDELİ ÖDENEN	VERİM	KAMPANYA	KAMPANYA	İŞLENEN	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün)		ÜRETİLEN ŞEKER (ton)	YAN ÜRÜNLER (ton)	
	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN(hektar)	ALAN(hektar)	ALAN(hektar)	PANCAR(ton)	(ton/hektar)	SÜRESİ	BAŞLANGICI	PANCAR (ton)	NOMİNAL	FİİLİ		MELAS	M.KURUKÜSPE
1953	..	..	..	....	....	....	....	..	..	63	24.8.1953	199997	1800	990	6459		
1954	389	14008	9860	14008	9686	9560	9663	179937	18.62	89	22.7.1954	154960	1800	1790	20880		
1955				12819	9666					106	21.7.1955	221385	1800	2099	26184		
1956	397	13499	11917	13099	11926	8434	11414	178877	15.67	98	2.8.1956	171655	1800	1963	25472		
1957	416	13349	13883	13070	13125	4685	13094	303718	23.19	139	25.7.1957	271171	1800	1991	35847		
1958	394	13090	13932	12589	13201	5153	13102	270817	20.67	122	27.7.1958	244284	1800	2030	32030		
1959	400	12680	12903	12374	12515	3914	12515	323566	25.85	142	5.8.1959	291880	1800	2038	35582		
1960	419	14836	14480	14440	14483	5952	14480	372772	25.74	148	15.8.1960	385589	1800	2613	46369		
1961	388	14478	13005	14076	12043	10093	11851	350392	29.56	120	7.8.1961	350392	2700	2909	42647		
1962	378	14302	13058	13517	10980	17130	10521	232206	22.07	82	20.8.1962	235421	2700	2848	30053		
1963	344	12564	11830	11868	9350	27574	9717	260004	28.81	89	31.8.1963	280004	2700	3037	31794	10541	
1964	355	12713	11535	12308	11297	25216	11296	388603	34.40	153	10.8.1964	458007	2700	3001	60941	16972	
1965	364	14275	12466	13183	11275	33578	10447	256484	27.42	99	31.8.1965	286483	2700	2918	40636	10645	
1966	355	13849	11696	13447	12012	21767	11961	494422	41.33	181	8.8.1966	494423	2700	3155	62446	19325	
1967	351	14166	11656	13791	11319	24539	11302	644306	56.98	163	20.9.1967	491883	2700	2982	59087	19227	
1968	368	15147	10950	14695	9978	24546	9913	521141	52.57	162	10.8.1968	521141	2700	3226	56976	18712	
1969	350	15548	9001	14024	8050	18489	7937	284463	35.83	106	28.8.1969	119405	2700	2778	18362	13961	
1970	343	14191	10002	13677	9678	17300	9673	490773	50.73	158	8.9.1970	490773	2700	3096	58639	20782	
1971				15141						155	19.8.1971	453211	2700	2951	50041	19394	
1972	340	15478	9449	15273	9383	13057	8567	475578	54.85	158	16.8.1972	475578	2700	3009	43136	18520	11040
1973	333	15421	10483	14520	10038	23647	10028	522568	52.11	170	14.8.1973	522568	2700	3018	58656	20754	18250
1974	329	15813	12551	15027	12361	18491	12361	552240	44.67	174	25.7.1974	490659	2700	2842	54435	20300	20900
1975	337	16245	14373	15613	13744	20537	13744	551800	40.14	143	1.8.1975	440891	2700	3090	45141	18545	18388
1976	357	17232	16216	16479	14398	41373	14398	792878	55.06	241	2.8.1976	709000	2700	2973	67827	29455	25600
1977	350	17753	14890	17249	13850	44039	13846	667590	48.21	218	15.8.1977	588400	2700	2730	66308	28000	20764
1978	355	18547	15410	17243	13365	45152	13449	568202	42.56	174	9.8.1978	540500	2700	3152	60367	22078	17000
1979	356	17826	15461	16597	12917	38018	12692	603556	46.81	174	17.8.1979	512000	2700	2977	42168	21005	6300
1980	375	18341	15576	15871	10987	18756	10729	346455	32.29	87	3.9.1980	319300	2700	3801	29850	15554	4080
1981	404	21293	19087	20235	14902	58093	14577	510965	35.05	144	25.8.1981	758000	6000	5437	76108	34810	4775
1982	410	19867	16037	17619	11063	54585	10972	489680	44.62	176	20.8.1982	1045700	6000	6045	131070	42977	8190
1983	405	20156	15500	19563	14531	63077	14515	729596	50.26	152	26.8.1983	1031500	6000	6900	104100	43623	8020
1984				24622	16275		15848	546916	34.50	122	31.8.1984	731000	6000	6178	88209	32040	
1985	502	22810	16834	21232	13632	63203	13330	515009	38.63	93	12.9.1985	623000	6000	6628	80369	28220	5020
1986	494	23350	17365	22491	16571	62484	16511	607657	36.80	118	25.8.1986	700300	6000	6103	72240	37460	5000
1987	513	27123	19994	24692	17712	67479	17712	715551	40.41	140	10.9.1987	832500	6000	6121	93687	41835	5000
1988	487	21355	17517	19408	13206	50058	13095	444364	33.93	99	15.9.1988	495000	6000	5156	51255	25908	4500
1989	445	18168	14752	16807	11955	41505	11006	384494	34.93	88	14.8.1989	408000	6000	4636	40300	22770	2500

edilmiştir.Son yıllarda Adapazarı ve çevresindeki çiftçiler de şeker pancarı ekiminden vazgeçmişlerdir.Bunun sonucunda şirket üretimi garantileyebilmek için oldukça zor şartlar altında çalışmaktadır.Adapazarı Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında son on yılda ortalama 14 bin hektarda ekim yapılmış, 529 bin ton şeker pancarı elde edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Adapazarı Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında şeker pancarı üretimini sınırlayan önemli faktörlerden bir tanesi de hastalık ve zararlılardır.Özellikle Cercospora hastalığı sürekli mücadeleyi gerektiren ve her yıl bazı sahaların hasat edilememesine yol açan bir hastalık olarak belirginleşmektedir.Ayrıca kök yanıklığı da yine Adapazarı Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında görülmektedir.Bunlardan başka üretim sahasında mücadeleyi yoğun olarak gerektiren zararlılar da mevcuttur.Bunlar içinde tel kurtları, toprak kurtları, danaburnu, kalkan böceği, mayıs böceği, pancar piresi, pancar sineği, karadrina ve Cleonus sp. en önemlileridir.Söz konusu zararlılarla yoğun olarak mücadele edilmekte, ürünün olumsuz etkilenmesi önlenmeye çalışılmaktadır.

Adapazarı Şeker Fabrikası 1953 - 1989 yılları arasında 37 kampanya yapmıştır.Ortalama kampanya süresi 136 gündür.Ancak son yıllarda kampanya süresi ortalamanın altında gerçekleşmektedir.21 Temmuz ile 20 Eylül tarihleri arasında değişen kampanya başlangıçları çoğunlukla Ağustos ayında gerçekleşmektedir.Adapazarı Şeker Fabrikası'nın kuruluşunda günde 1800 ton şeker pancarı işlemesi planlanmıştır.Artan şeker pancarı üretimi karşısında kapasitenin yetişmemesi üzerine, günlük şeker pancarı işleme kapasitesi

1961'de 2700 ton/güne, 1981'de de 6000 ton/güne çıkarılmıştır.-Fabrikada günde işlenen pancar miktarı ilk iki yıl haricinde devamlı nominal kapasitenin üzerinde gerçekleşmiştir.Fabrikanın kapasitesinin yüksekliği ve nominal kapasitenin de üzerinde çalışması, işlenen şeker pancarının miktarının daha fazla artmasına neden olmaktadır.Fabrikada işlenen pancar yalnız üretim sahasından elde edilen pancar değildir. Bazı yıllarda çevre fabrikalardan da şeker pancarı gönderilerek fabrikada işlenmektedir.Adapazarı Şeker Fabrikası'nda sadece kristal şeker üretimi yapılmaktadır.1960 yılına kadar şeker üretimi 25 - 35 bin ton arasında değişmiştir.Fabrikanın şeker üretimi genelde artış göstermekle beraber, bazı yıllarda ani düşmeler de ortaya çıkmaktadır. 1 milyon tonun üzerinde şeker pancarının işlendiği 1982 yılında 131 bin ton şeker üretilmiştir.Bu, fabrikanın en fazla şeker ürettiği yılı da göstermektedir.Şeker üretimi daha sonra azalarak 1989'da 40300 tona kadar düşmüştür.

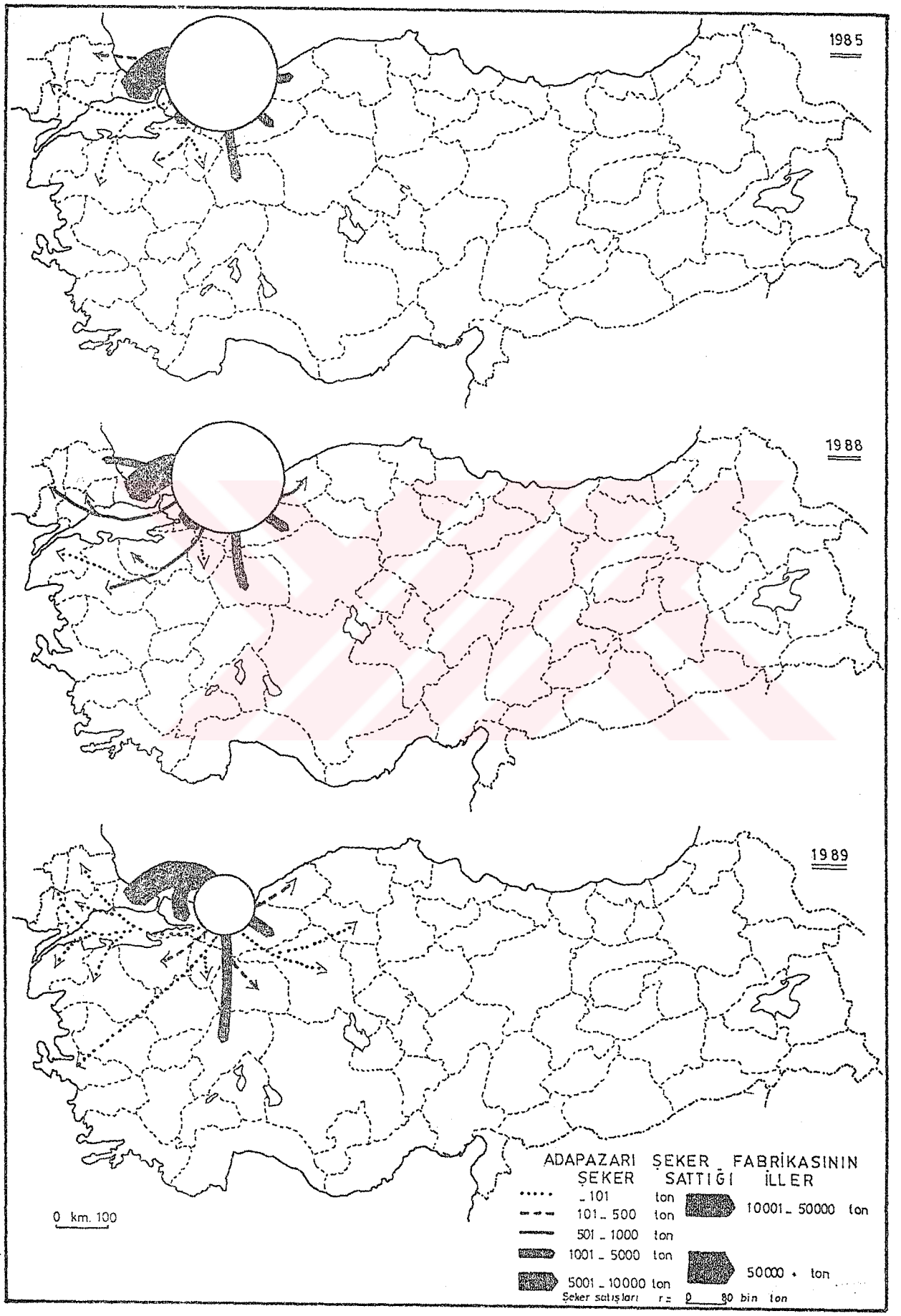
İşlenen pancar miktarının artması, yan ürünlerin üretiminin de artmasına neden olmaktadır.Fabrikada 1972 yılında küspe kurutma tesisinin kurulmasıyla çıkan melasın bir kısmının daha değerlendirilmesi sağlanmıştır.Melas en fazla, şeker üretiminin 100 bin ton dolayında olduğu yıllarda üretilmiştir.Melas üretimi ortalama 20 - 25 bin ton dolayındadır.İlk yıllarda küspe kurutma tesisinde üretilen melaslı kuru küspe miktarını belirleyen, çiftçilerin ve besicilerin bu yeme olan talepleridir.Ancak daha sonraki yıllarda enerji kaynaklarının kısıtlı olması ve maliyetin hızla artması, üretimin sınırlanmasına neden olmuştur.1976'da 25600 tona kadar yükselen melaslı kuru küspe üretimi bu tarihten

sonra önce az, sonra da büyük miktarlarda azalarak 2500 tona kadar düşmüştür.

Genel olarak Adapazarı Şeker Fabrikası Marmara Bölgesi ve bu bölgeye komşu illere şeker göndermektedir (Harita 37).Adapazarı Şeker Fabrikası'nda üretilen şekerin en çok gönderildiği il İstanbul'dur.Büyük bir nüfus kitlesini barındıran İstanbul,fabrikanın ürettiği şekerin büyük bir kısmını da tüketmektedir.Üretilen şeker fabrikadan uzaktaki illere az miktarlarda ve bu illerin eksik ihtiyaçlarını sağlamak üzere gönderilmektedir.

1.6.Amasya Şeker Fabrikası:

Birinci Gelişme Planı uyarınca mevcut şeker fabrikalarına destek olmak üzere şeker pancarı üretim sahalarında kurulan fabrikalardan biri de Amasya Şeker Fabrikası'dır.Fabrika, zamanın siyasi iktidarının ekonomik eğilimine uygun olarak özel sermaye tarafından kurulmuştur.Kuruluşunda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., T.C.Ziraat Bankası,Türkiye İş BAnkası A.Ş.,Turhal Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatif ve Amasya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ortak olarak yer almaktadır.Toplam sermayesi 10 milyon TL. olan Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. 16.10.1952 tarihinde kurulmuştur.Fabrikanın temelleri 7.4.1953 tarihinde Suluca (Suluova)'da atılmıştır.8.9.1954 tarihinde deneme işletmesine alınan fabrika 11.9.1954'de açılmıştır.Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin gerek

1985
1988
1989
ADAPAZARI ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r= 0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 37

sermayesi, gerekse sermayeyi meydana getiren ortakları zaman içinde değişmiştir [23] .

Amasya Şeker Fabrikası'nın üretim sahası ilk kurulduğunda Amasya, Suluca (Suluova), Havza ve Ladik bölgelerinden oluşuyordu.üretim sahasının batısında Çorum, doğusunda Taşova vardı.Güneyden Turhal Şeker Fabrikası'nın üretim sahası ile sınırlanan Amasya Şeker Fabrikasının üretim sahası kuzeyde Vezirköprü kuzeyine kadar uzanıyordu.Bu yıllarda üretim sahası yaklaşık 10 - 15 bin hektar arasında değişiyordu.Günümüzde fabrikanın üretim sahaları Amasya, Erbaa, Göynücek, Gümüşhacıköy,Havza, Kayabaşı,

---

[23] Şirketin kurulusunda sermaye dağılımı;

Ortaklar	Lira	%
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1 000 000	10.00
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1 500 000	15.00
T.C.Ziraat Bankası	1 500 000	15.00
Turhal Panc.Eki.Isth.Koop.	3 500 000	35.00
Amasya Panc.Eki.Isth.Koop.	2 500 000	25.00
TOPLAM	10 000 000	

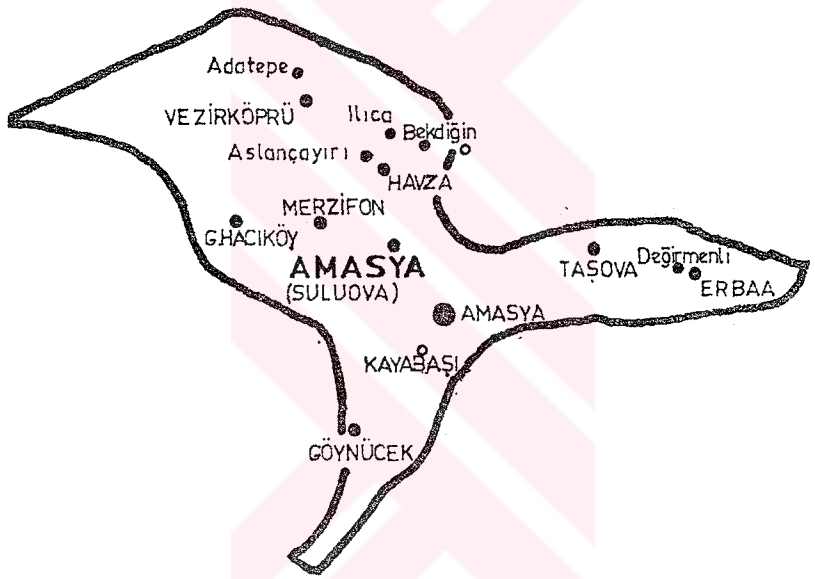
şeklindedir.Şirketin sermayesi 1963 yılında 20 milyon TL'sına, 1972 yılında 30 milyon TL'sına çıkarılmıştır.Bu sermaye artışı sırasında Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş. ve Turhal Fabrikası Para Biriktirme Sandığı da şirkete ortak olmuştur.1977'deki sermaye artışında ortakların arasına Şekerbank T.A.Ş. -de katılmış, sermaye 60 milyon TL'sına çıkmıştır.Şirketin sermayesi 1982 yılında 120 milyon TL'sına, 1985'de 800 milyon TL'na ve 1986'da da 2.1 milyar TL'na çıkarılmıştır.

Merzifon, Suluova, Taşova ve Vezirköprüden meydana gelmektedir (Harita 38).Eski üretim sahalarından Alaca, Çorum, Mecitözü ve Osmancık Çorum Şeker Fabrikası için, Kavak ve Ladik'te Çarşamba Şeker Fabrikası için ayrılmıştır.Ancak Çorum Şeker Fabrikası tamamlanarak faaliyete geçmediği için üretilen şeker pancarının önemli bir kısmı (1989'da % 66'sı) yine Amasya Şeker Fabrikasınca işlenmiş, geri kalan şeker pancarı ise Ankara ve Turhal Şeker Fabrikalarına gönderilmiştir.

Amasya Şeker Fabrikası için üretim yapan köy ve çiftçi sayısı günden güne artmaktadır (Tablo 51).Bu artış şeker pancarı ekilen alana da yansımıştır.1956'da 420'nin üzerinde olan şeker pancarı eken köy sayısı bazı salınımlar göstermekle beraber 1987'ye kadar artmaya devam etmiştir.1988 ve 1989 yıllarında görülen azalış, üretim sahalarından Çorum Şeker Fabrikası için üretim sahası ayrılması ile oluşmuştur.Ekilen alanda da 10 - 15 bin hektardan 30 bin hektara kadar çıkmıştır.Ancak üretim sahası 1982'den sonra azalarak 1989'da 17 bin hektara kadar düşmüştür.-Fabrika sahalarında şeker pancarı verimi 29.51 ton/hektar olarak gerçekleşmiştir.

Amasya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında etkili olan hastalıkların başında küsküt gelmektedir.Toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, pancar piresi, pancar sineği, tarla salyangozu, çekirge, Cleonus sp., karadrina, Püseron ve Lixus gibi zararlılar üretim sahasında ürün ve verim kaybına neden olmaktadır.Bu zararlılarla yapılan zirai mücadele, üretimde verimin ve ürünün garantisidir.Bununla beraber sözkonusu zararlılar diğer fabrikalara nazaran daha az etkili olmaktadır.

AMASYA ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

Harita 38

Tablo 51:Amasya Şeker Fabrikasının Üretim ile İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton)	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) M.KURU KÜSPE
1954	265	9953	7259	9259	6558		6856	142971	20.85	77	8.9.1954	111807	1800	1514	17288		
1955				12775						109	31.8.1955	198388	1800	1642	31394		
1956	426	13779	13671	12893	12530	2231	12529	216119	17.24	112	22.8.1956	119215	1800	1783	31756		
1957	478	15541	14535	14124	13125	3121	13020	169965	13.05	89	29.8.1957	173024	1800	1916	25882		
1958	500	14385	13502	12754	11513	4340	11431	241148	21.09	125	28.8.1958	241148	1800	1942	38045		
1959	517	15842	12437	14744	12724	3008	12703	295068	23.22	137	24.8.1959	295067	1800	2098	44880		
1960	558	20722	15300	19324	15416	3041	15392	383869	24.93	175	24.8.1960	359352	1800	2049	56500		
1961	484	17510	11972	16310	10739	4567	10709	313109	29.23	163	1.9.1961	313109	1800	1956	50115		
1962	452	17084	11926	15893	11339	4116	11333	287342	25.35	139	1.9.1962	273158	1800	1996	40501		
1963	459	17994	12228	16306	12372	5943	12369	348940	28.21	169	1.9.1963	349873	1800	2121	52100	12354	
1964	471	20055	14772	18843	14559	5841	14531	426313	29.33	182	20.8.1964	391255	1800	2210	65274	13296	
1965	482	19961	14268	18348	13969	7648	13962	393856	28.16	165	1.9.1965	354948	1800	2169	53820	12406	
1966	451	18282	13702	17231	13561	3367	13561	417000	30.75	161	5.9.1966	399007	1800	2534	58024	14272	
1967	463	20018	14241	18320	13908	5895	13866	441731	39.07	198	1.9.1967	604731	1800	2927	80945	22161	
1968	561	26253	16721	25368	15635	9644	15627	692908	44.34	155	1.9.1968	693142	4800	4384	92476	23552	
1969	550	23779	14588	22397	13451	7375	13393	486665	36.33	105	1.9.1969	486665	4800	4596	71950	17301	
1970	540	22846	14297	22080	14224	9666	14210	590881	41.58	121	19.9.1970	590881	4800	4678	78153	19110	
1971				25547						174	27.8.1971	846533	4800	4770	120761	28596	
1972	587	30001	19011	29429	19751	9739	19727	809206	41.02	159	27.8.1972	809206	4800	4937	99664	29943	17930
1973	638	30859	21854	29377	21964	6731	21964	712520	32.44	162	25.8.1973	782034	4800	4758	113474	28073	26460
1974	663	32933	24556	31122	24049	6766	24049	685275	28.49	155	13.8.1974	724197	4800	4632	107526	27032	31892
1975	708	35919	28876	33512	25450	8174	25194	706803	28.05	166	13.8.1975	886740	4800	4603	119600	33587	43820
1976	801	38294	31073	35269	27896	10017	27726	924954	33.36	234	13.8.1976	1076100	4800	4638	146438	42856	
1977	767	37051	29673	34646	25591	11714	25562	865549	33.86	220	20.8.1977	933100	4800	4280	120600	43702	42060
1978	745	37421	30324	33618	25074	9657	25021	77648	31.08	193	21.8.1978	793000	4800	4152	100470	34801	27481
1979	719	35354	29084	31430	23418	14530	23005	725326	31.52	185	10.9.1979	724000	4800	3951	86850	32999	14166
1980	632	31671	26764	28239	19896	7686	19617	553725	28.22	146	25.8.1980	570000	4800	3945	76542	23731	11500
1981	664	40172	32810	38401	26958	11986	26958	865687	32.11	191	21.8.1981	870000	4800	4603	114668	37800	23000
1982	686	45967	31342	44124	30459	2432	30459	518285	28.47	213	16.8.1982	958000	4800	4535	133152	40100	23000
1983	699	47529	30779	45559	29736	14261	29719	1070229	36.01	195	22.8.1983	878000	4800	4549	104274	38580	19500
1984				47006	28634		28634	888886	31.04	161	23.8.1984	745000	4800	4730	104400	32000	
1985	713	42622	30083	39035	22809	15985	22637	626489	27.67	124	6.9.1985	587000	4800	4851	78660	24750	6000
1986	705	41438	29896	39330	22889	16782	22500	634477	28.02	132	25.8.1986	578500	4800	4511	71652	27350	5300
1987	701	46891	32128	42899	26753	10258	26649	989401	37.12	177	3.9.1987	834400	4800	4800	115135	33800	6500
1988	448	30169	22018	36251	17356	8248	17343	685400	39.52	173	8.9.1988	702500	4800	4132	77900	31250	5500
1989	447	29315	19800	27442	16944	9666	16544	532816	32.20	162	14.8.1989	617900	4800	3903	71559	30027	5000

KAYNAK:Turkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstetistikleri.

Mücadele edilen saha miktarı ekilen alanın 2/3'sine aşmamaktadır.

Amasya Şeker Fabrikası'nın ortalama kampanya süresi 159 gündür.Bu kampanyalar 13 Agustos ile 19 Eylül tarihleri arasında başlamıştır.Kampanya başlangıcı Agustos'un son günleri ile Eylülün ilk günleridir.Fabrikanın kuruluştaki kapasitesi 1800 ton/-gündür.İlk yılın dışında nominal kapasitenin üzerinde şeker pancarı işleyen Amasya Şeker Fabrikası'nın kapasitesi, 1968 yılında 4800 ton/güne çıkarılmıştır.Ancak, fabrikada bir iki yıl haricinde bu kapasiteye aşmak mümkün olmamıştır.Fabrikanın işlediği pancar miktarı 110 bin ton ile 1 milyon ton arasında değişmektedir. Fabrika kendi üretim sahasından elde edilen şeker pancarını işlediği gibi, aynı zamanda çevre fabrikalardan da şeker pancarı temin yoluna gidilmektedir.Üretilen şeker miktarı 1970'lere kadar 100 bin tonun altında olmuştur.Üretim bu tarihten sonra 100 bin tonun üzerine çıkmıştır.1980'den itibaren her yıl ortalama 95 bin ton şeker üretilmiştir.

Fabrikasyon sırasında yan ürün olarak çıkan melas miktarı, işlenen pancar ile doğru orantılı olarak değişmektedir.Bunun sonucunda 1963'de 12 bin ton olan melas üretimi 1976 ve 1977 yıllarında 40 bin tonu aşmıştır.Son on yılda ortalama 32 bin ton melas üretilmiştir.1972 yılında kurulan küspe kurutma tesislerinden de çeşitli nedenlerle değişik miktarlarda melaslı kuru küspe alınmaktadır.1978 yılına kadar melaslı kuru küspe üretimi yıldan yıla artış göstermiş ve 40 bin tonun üzerine çıkmıştır.Ancak önce enerji kaynaklarının temininde karşılaşılan güçlükler, sonra üretilen ürünün pahalıya mal olması üretimin kısıtlanmasına yol açmıştır.Melaslı kuru küspe üretimi son yıllarda 5 bin ton ile

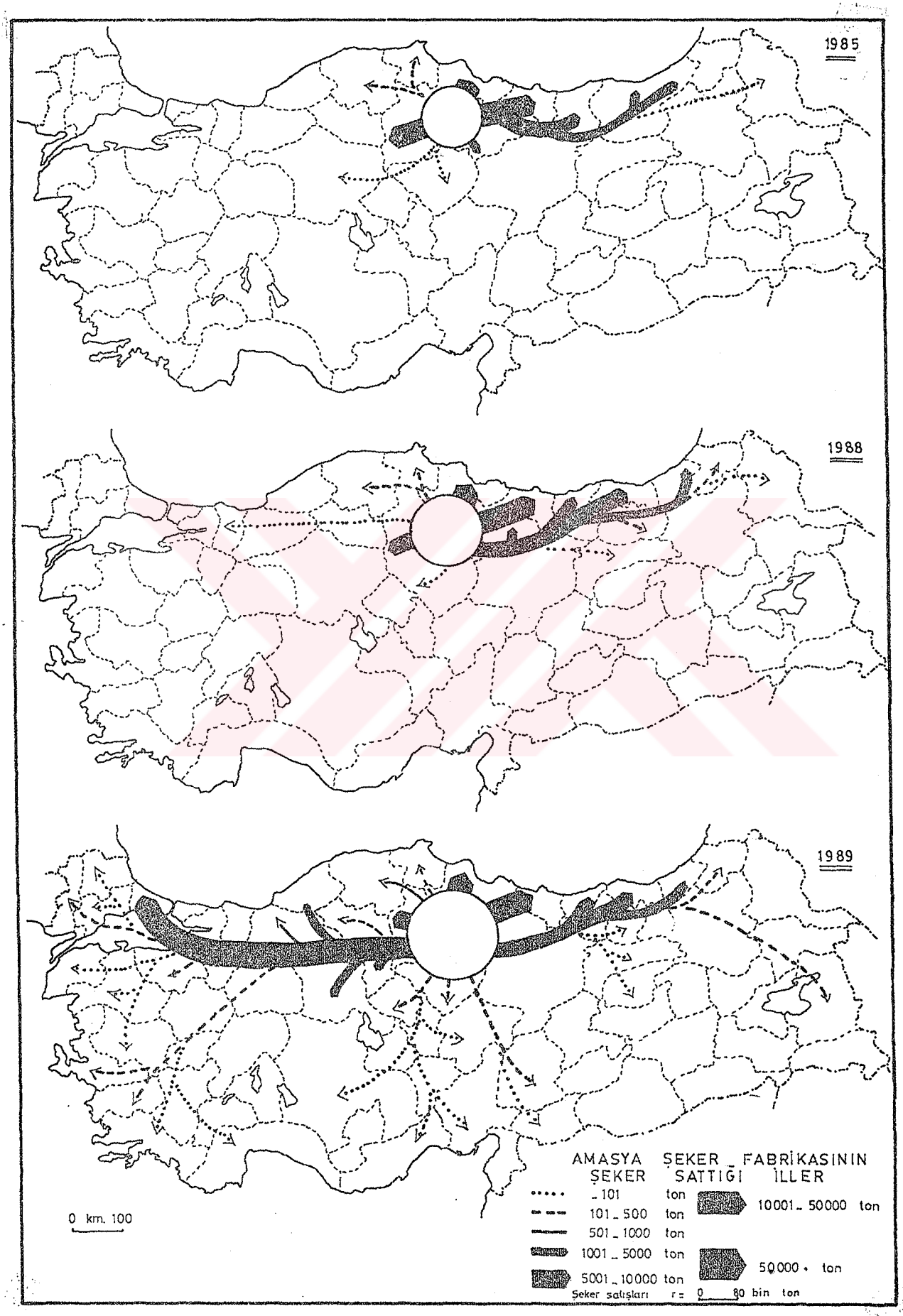
sınırlandırılmış bulunmaktadır.

Amasya Şeker Fabrikası ürettiği şekeri çoğunlukla Karadeniz Bölgesinin orta ve doğu kesimlerine göndermektedir(Harita 39) Özellikle Trabzon, Samsun, Ordu ve Giresun'a fabrikadan önemli miktarlarda şeker yollanmaktadır.Üretimin fazla olduğu yıllarda fabrikanın etkilediği alan çok daha genişlemektedir.1989 yılında İstanbul'a fabrikadan üretilen şekerin % 10'undan fazlası gönderilmiştir.Aynı yıl şeker stoklarının uygun olması nedeniyle Ege ve Akdeniz kıyısındaki birkaç ilin şeker ihtiyacının bir kısmı fabrika tarafından karşılanmıştır.

1.7. Konya Şeker Fabrikası:

Birinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen fabrikalarıdan biri de Konya Şeker Fabrikası'dır.Konya Şeker Fabrikası'nın kuruluşunda da sermayenin önemli bir kısmını özel teşebbüsün sağlaması düşünülmüştür.Gerekli işlemler tamamlanana kadar işlemleri Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yürütmüş ve fabrikanın temeli 13.4.1953 tarihinde atılmıştır.Fabrika inşaatı ile birlikte şirketin kuruluşu da yürütülmüş ve Konya Şeker Fabrikası A.Ş. 15.2.1954 tarihinde kurulmuştur.

Fabrikanın kurucuları arasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Konya Sınaî Kalkınma A.Ş., Konya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi, Eskişehir Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve Akşehir-Ilgın Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi yer almaktadır. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerinin hissesi toplam hissenin %40'ını bulmaktadır.Fabrikanın ortakları arasında bankaların yer almaması ve bir özel şirketin fabrikanın ortakları arasında bulunması Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin bir özelliğidir. Kuruluşunda 10 milyon TL olan şirket sermayesi, 1986

1985
1988
1989
AMASYA ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r= 0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 39

da 3.9 milyar TL'na çıkarılmıştır [24].Şirketin kuruluşundan kısa bir süre sonra 6.9.1954 tarihinde deneme kampanyasına başlayan fabrika, 19.9.1954 tarihinde işletmeye açılmıştır.

Fabrikanın çalışmasını sağlayacak olan şeker pancarı ilk yıllarda Akşehir, Beyşehir, Çumra, Ereğli, Ilgın, Karaman, Konya ve Şarkikaraağaç bölgelerinde üretiliyordu.Üretim sahası 10 - 15 bin hektar dolayındaydı.Fabrikanın üretim sahalarından 1978 yılında Ilgın, 1988'de de Ereğli Şeker Fabrikası için üretim sahası ayrılmış olmasına karşılık, yine de 25 bin hektara yakın sahada

---

[24] Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin kuruluş sermayesi;

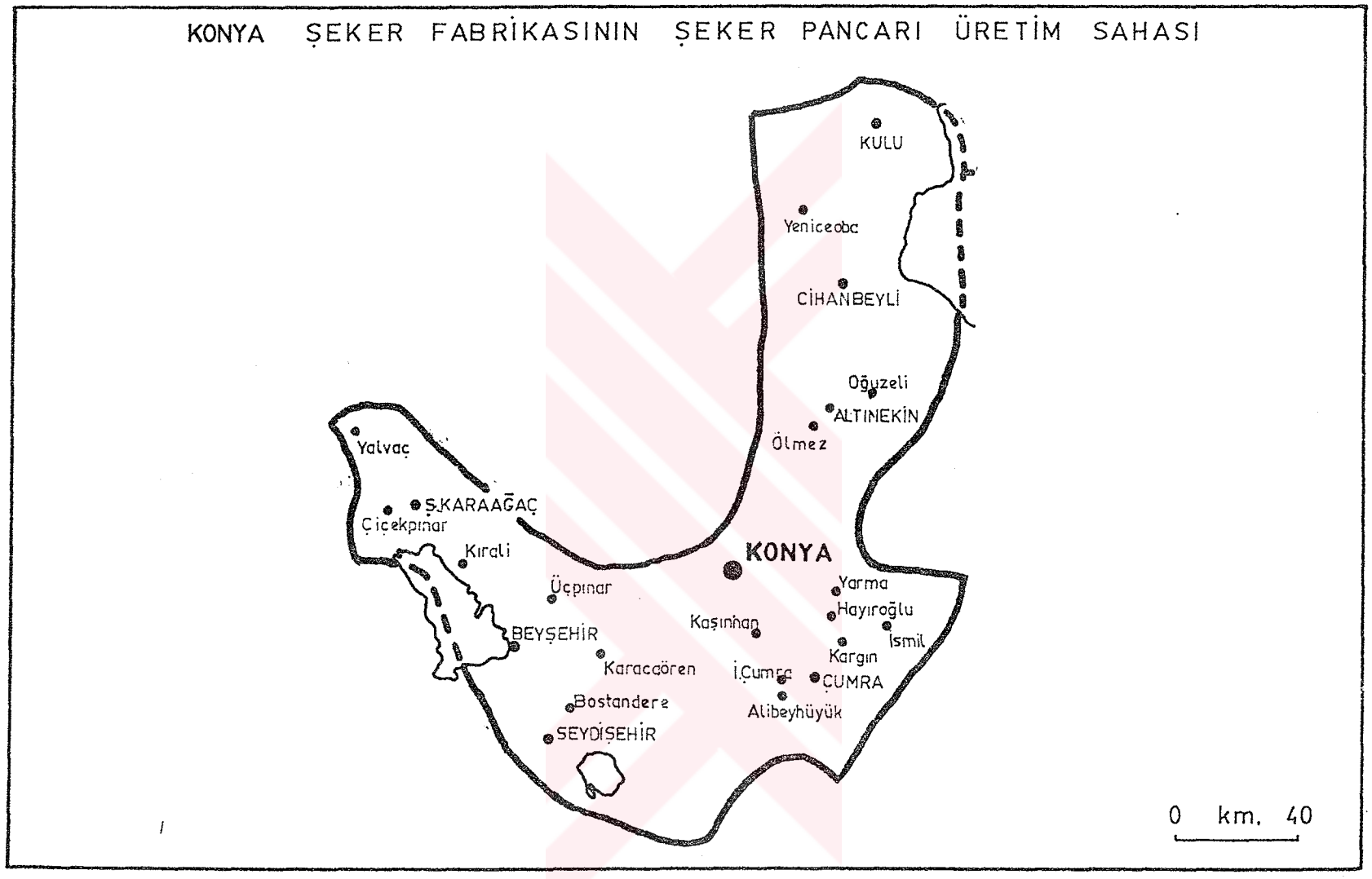
Ortaklar	Lira	%
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1 000 000	10.00
Konya Sınaî Kalkınma A.Ş.	3 000 000	30.00
Konya Pancar Ekicileri İstihsal Koop.	4 000 000	40.00
Eskişehir Pan.Eki.İsth.Koop.	1 000 000	10.00
Akşehir - Ilgın Pancar Eki.İsth.Koop.	1 000 000	10.00
TOPLAM	10 000 000	

şeklinde oluşmuştur.Şirketin sermayesi 1963 yılında 20 milyon TL'na , 1972'de de 30 milyon TL'na çıkarılmıştır.1972 yılında şirketin ortakları arasına Şeker Sigorta A.Ş. de katılmıştır.1977 yılında şirketin sermayesi 60 milyon TL'na çıkarılırken Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş. ve Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş. hisselerden bir kısmını alarak Türkiye Şeker Fabrikalarının sermaye artışına olan katkısını desteklemişler, 1979'da hisselerini Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devretmişlerdir.Sermaye 1982'de 120 milyon TL'na, 1984'de 1.7 milyar TL'na ve 1986'da da 3.9 milyar TL'na çıkarılmıştır.

şeker pancarı ekimi yapılmaktadır.Günümüzde üretim sahası Altınekin , Beyşehir, Cihanbeyli, Çumra, Konya, Seydişehir ve Şarkikaraağaçtan oluşuyordu.Kuzeyde Kulu, batıda Yalvaç, Doğuda İsmil ve güneyde de Seydişehir en uç üretim sahalarını oluşturuyordu (Harita 40).

Konya Şeker Fabrikası'nın kurulmasından kısa bir süre sonra şeker pancarı üretilen köy sayısı 500'e erişmiştir.Ancak çeşitli nedenlerle ekim yapılan köy sayısında günümüze doğru bir azalış sözkonusudur.1989 yılında şeker pancarı eken köy sayısı 215'e kadar düşmüştü (Tablo 52).Ortalama 300 - 350 köyde 15 - 20 bin çiftçi tarafından, yaklaşık 20 - 25 bin hektarda şeker pancarı ekilmektedir.100 bin ton ile başlayan şeker pancarı üretimi günümüze doğru gelindikçe 1 milyon tonu dahi aşmıştır.Üretilen şeker pancarı miktarını belirleyen faktörlerden biri de verimdir. 1954 - 1989 yılları arasında ortalama verim 28.95 ton/hektar olmuştur.1967 öncesinde 30 ton hektardan aşağı olan şeker pancarı verimi, bu tarihten itibaren bir yıl hariç bu değerin altına düşmemiştir (1974 yılında verim 29.29 ton/hektar olarak gerçekleşmiştir).Şeker pancarı üretimi ilk defa 1976 yılında 1 milyon tonu aşmıştır.Daha sonraları 1.3 milyon tona kadar yükselen şeker pancarı üretimi, 1989 yılında 1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Konya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında üretimi kısıtlayan bir faktör de küsküt hastalığı ile çeşitli zararlılardır.Fabrikanın üretim sahalarında görülen zararlılar; toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, pancar piresi, pancar sineği, çekirge, Cleonus sp., karadrina ve Püserondur.Gerek küskütle, gerekse zararlılarla yapılan mücadele

KONYA ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI
KULU
Yeniceobc
CİHANBEYLİ
Oğuzeli
ALTINEKİN
Ölmez
Yalvaç
Ş.KARAAĞAÇ
Çiçekpınar
Kırali
KONYA
Üçpınar
Yarma
Hayıroğlu
Kaşınhan
İsmil
BEYŞEHİR
Kargın
Karacaören
İçumra
ÇUMRA
Bostandere
Alibeyhüyük
SEYDİŞEHİR
0 km. 40

Harita 40

Tablo 52:Konya Şeker Fabrikasının Üretim Ile İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR(ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) KÜP	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) M.KURU KÜSPE
1954	343	13112	9096	12125	8741		8293	103797	12.51	65	6.9.1954	96843	1800	1506	16101		16101		
1955				13215						77	11.9.1955	138664	1800	1806	22325		22325		
1956	451	18204	12179	16078	11503	5286	10641	172115	16.17	96	10.9.1956	172115	1800	1801	27906		27906		
1957	456	21851	14259	19251	15686	15120	14753	169965	13.05	109	1.9.1957	202006	1800	1799	31966		31966		
1958	477	24704	15807	21718	15217	10191	14435	238371	16.51	120	1.9.1958	210967	1800	1802	35272		35272		
1959	522	29144	16923	25522	18416	14779	17554	338079	19.25	147	1.9.1959	271500	1800	1821	43408		43408		
1960	580	36378	21000	30513	23820	25682	23159	458039	19.77	172	1.9.1960	340161	1800	1984	54847		54847		
1961	352	16993	12012	14972	16438	12434	8952	168971	18.87	88	11.9.1961	168971	1800	1902	28061		28061		
1962	316	14361	11017	12816	9444	8357	9147	169435	18.52	91	10.9.1962	169435	1800	1879	25392		25392		
1963	297	13242	10513	11976	10579	7637	10395	249447	23.99	152	9.9.1963	276520	1800	1853	43737		43737	10972	
1964	373	19037	17073	17753	18577	16719	18311	408668	22.31	167	1.9.1964	320839	1800	1926	54735		54735	12804	
1965	394	18666	16652	16591	15609	20346	15475	327590	21.16	145	15.9.1965	269672	1800	1869	42826		42826	10530	
1966	338	16597	15420	15024	14658	9015	14594	314387	27.02	150	9.9.1966	327866	1800	2188	52200		52200	12420	
1967	317	16316	13443	14450	12986	5205	12666	443102	34.44	172	6.9.1967	392916	1800	2259	57125		57125	14600	
1968	324	16704	12741	14785	10876	16912	10785	394295	36.56	127	6.9.1968	323946	1800	2526	46671		46671	12417	
1969	299	13197	10466	11080	7943	9818	7873	267771	33.99	109	12.9.1969	267771	1800	2466	39987		39987	12284	
1970	293	13248	11000	11962	10670	7509	10470	340627	39.53	124	15.9.1970	309987	2700	2524	46081		46081	12510	
1971				16251						193	4.9.1971	506458	2700	2645	77000		77000	19988	
1972	310	18422	12896	17490	13004	9510	12992	501175	38.57	181	1.9.1972	463185	2700	2682	68894		68894	17708	
1973	295	16793	13637	14914	12243	8920	14043	434580	30.94	154	4.9.1973	434580	2700	2795	62767		62767	17576	
1974	314	17960	18670	16259	18527	8678	18272	535204	29.29	182	1.9.1974	482501	2700	2646	61787	7955	69742	21981	
1975	307	18710	19317	16933	19702	2573	19641	739270	37.63	208	23.8.1975	590377	2700	2758	72708	9278	81985	28750	
1976	362	23136	26153	21850	25255	4928	25243	1005322	39.82	226	20.8.1976	692000	2700	3042			92700	33500	
1977	378	28813	27501	27595	26919	2074	26840	1096382	40.85	218	26.8.1977	561000	2700	2585	58101	5819	63920	31100	
1978	294	25848	23605	24218	23431	1541	23376	818970	35.03	210	21.8.1978	752800	2700	3631	84860	6000	90860	40555	35352
1979	269	22615	28060	19614	23728	2046	23307	709681	30.45	191	30.8.1979	821000	6000	4379	103854	9000	112854	38652	13000
1980	186	17409	19347	15505	18421	526	18421	554005	30.07	166	30.8.1980	861000	6000	5266	119870	5880	125750	38817	16143
1981	215	22512	25057	21157	24312	5209	24271	832081	34.28	186	25.8.1981	1066300	6000	5811	143100	8400	151500	47394	42375
1982	307	33819	43575	31734	42985	4006	42966	1396081	32.49	197	20.8.1982	1128000	6000	5799	163787	8463	172250	50011	38471
1983	306	36373	43070	33684	39791	6530	39684	1348903	33.99	168	1.9.1983	940000	6000	5686	140921	6010	146931	43532	19000
1984				33652	41318		41238	1321652	32.04	144	13.9.1984	853000	6000	6036			133225		
1985	314	33647	41209	30529	34070	9444	33890	1122488	33.12	112	20.9.1985	669000	6000	6082	92712	4600	97317	30000	6510
1986	309	32289	40901	30715	37134	1496	39991	1191436	32.20	147	1.9.1986	843000	6000	5854	112542	6000	118542	38550	6900
1987	304	35331	46131	33906	45104	3165	44934	1524861	33.93	145	21.9.1987	897000	6000	6284	129950	5900	134850	40500	6500
1988	214	20159	29766	25542	25939	1393	25939	1016314	39.18	154	22.9.1988	907500	6000	6010	111500	5800	117300	49400	6000
1989	215	21535	34325	20644	29504	2092	29496	998307	33.84	120	11.9.1989	720000	6000	6089	96375	4100	100475	34450	6500

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

bazen sahanın tamamına yayılmakta, bazen de aynı sahada birden fazla mücadeleyi gerektirmektidir.

Konya Şeker Fabrikası'nın ilk kampanyasını yaptığı 1954 yılında sadece 65 gün çalışmıştı.Zamanla kampanya süresi 200 günün üzerinde de gerçekleştiği fabrikada ortalama kampanya süresi 150 gündür.Kampanya genellikle 20 Ağustos ile 22 Eylül tarihleri arasında başlamaktadır.Kampanyaların en çok başladığı tarih 1 Eylül'dür.Kampanya başlangıcının öne alınmasında veya ertelenmesinde yıl içindeki hava şartlarının iyi gidip gitmemesi etkili olduğu gibi, son yıllarda yakın fabrikalarda aynı tarihlerde kampanya başlatılmasını ve ortalama kampanya süresinin aynı olmasına çalışılması da etkili olmaktadır.Konya Şeker Fabrikası'nın kuruluştaki kapasitesi 1800 ton/gündür.1970 yılında 2700 ton/gün nominal kapasiteye erişen fabrikanın kapasitesi 1979 yılında 6000 ton/gün kapasiteye çıkarılmıştır.Fabrikanın işlediği günlük şeker pancarı miktarı bazı yıllarda nominal kapasitenin altında bazı yıllarda da üzerinde gerçekleşmiştir.1974 yılına kadar fabrikanın küp şeker üretim tesisi bulunmamaktaydı.1974 öncesinde fabrikanın şeker üretimi 20 bin ton ile 80 bin ton arasında değişmektedir.Bu tarihten sonra artan şeker pancarı üretimi ile de orantılı olarak üretilen şeker miktarı da artmıştır.Üretimi arttıran bir diğer faktör de Afyon, Ilgın, Bor gibi yakın fabrikaların üretim sahalarından elde edilen bir kısım pancarın Konya Şeker Fabrikası'nda işlenmesidir.Üretilen şeker miktarı 1979 yılından sonra 100 bin tonu aşmış, üretim bazı yıllarda 175 bin tona yaklaşmıştır.

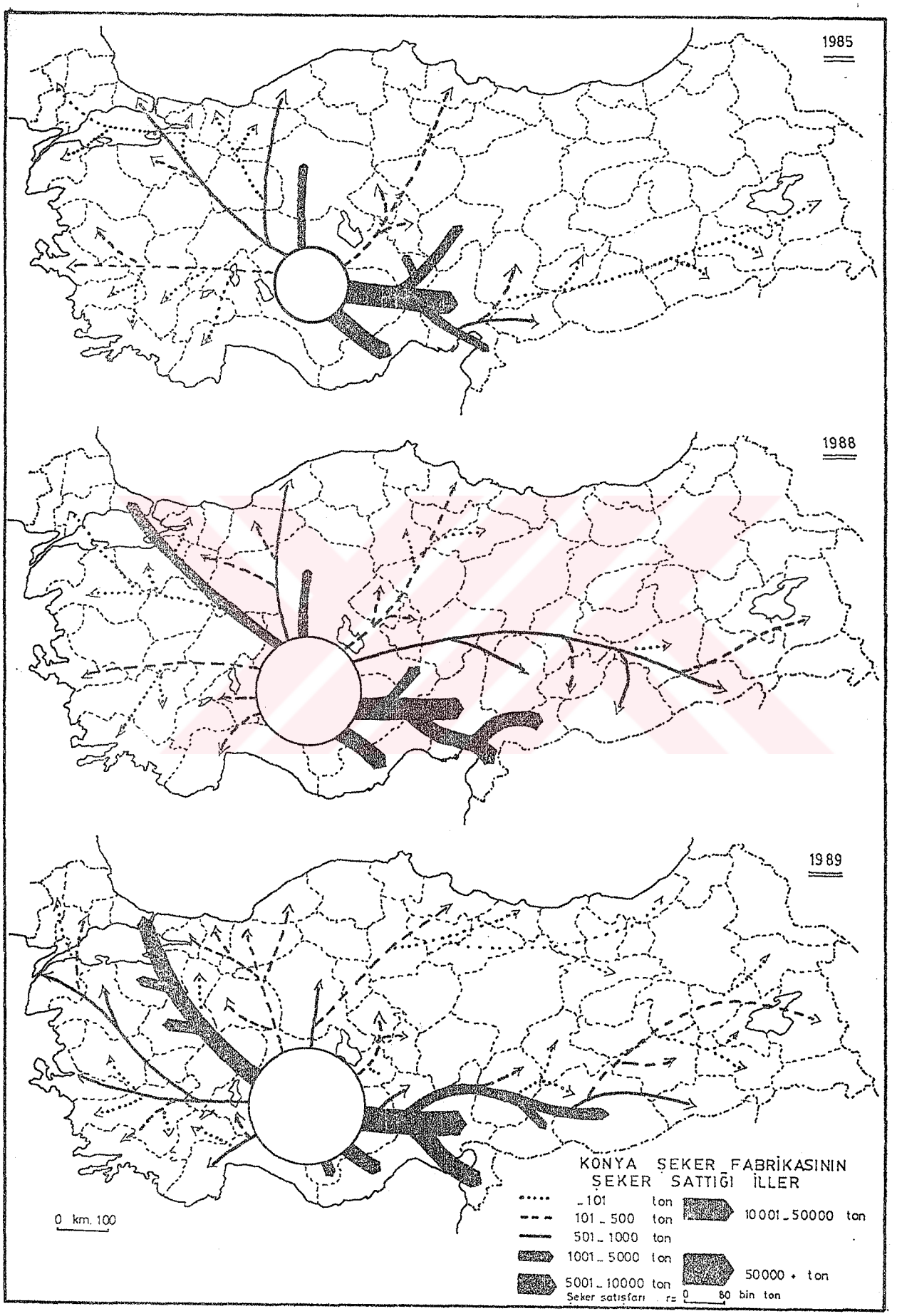
Fabrikanın üretim faaliyetleri sonucunda çıkan yan ürünlerden melas miktarı 10 - 50 bin ton arasında değişmektedir.

Ciftçiye veya yem sanayiine verilen melasın bir kısmı da 1978'den sonra kurulan küspe kurutma tesislerinde işlenilmeye başlanmıştır.İlk aşamada 35 bin ton melaslı kuru küspe üretilmiş, üretim 1981'de 42 bin tona kadar yükselmiştir.Ancak daha sonraki yıllarda getirilen sınırlama ile melaslı kuru küspe üretimi günümüzde 6500 ton dolayında gerçekleştirilmektedir.

Konya Şeker Fabrikası'nda üretilen şeker ilin şeker ihtiyacını karşıladığı gibi İçel, Adana, Hatay, Gaziantep gibi güneydeki illere gönderilmektedir (Harita 41).Bununla beraber son yıllarda İstanbul'da üretilen şekerin gönderildiği yerler arasında yer almaktadır.Üretilen şeker miktarının fazla olması üretilen şekerin çok farklı illere, ihtiyaç duyulduğu zaman gönderilebilmesine yol açmaktadır.

1.8.Kütahya Şeker Fabrikası:

Birinci Gelişme Planı'nda özel sektör sermayesi ile kurulması düşünülen şeker fabrikalarından biri de Kütahya Şeker Fabrikası'dır.Fabrikanın kurulmasına karar verilmesinden sonra, 14.9.1953'de fabrikanın temeli atılmıştır.Ancak fabrikayı kuracak olan şirketin daha kurulmamış olması nedeniyle ilk çalışmaları Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yürütmüştür.15.2.1954 tarihinde Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin kurulmasından sonra yapılan harcamalar ve yürütülen işlemler bu şirkete devredilmiştir.Daha önce de belirttiğimiz gibi az kapasite ve bölgesel faaliyet gösterilmesi amacıyla kurulan fabrikayı kuran şirketin sermayesi de diğer şirketlerin sermayelerinden daha azdır.Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin sermayesi 8 milyon TL'dir.Şirketin kurucuları arasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş.,

1985
1988
1989
KONYA ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
-101 ton
101 - 500 ton
501 - 1000 ton
1001 - 5000 ton
5001 - 10000 ton
10001 - 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları 1 cm = 0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 41

T.C.Ziraat Bankası, Sümerbank, Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve Kütahya Şeker Sanayiini Kalkındırma Türk A.Ş. yer alıyordu.Şirketin sermayesi en son 1986 yılında 1.25 milyar TL' na çıkarılmıştır.[25]

---

[25] Kütahya Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin Kuruluş Sermayesi;

ORTAKLAR	LIRA	%
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1 000 000	12.50
Kütahya Şeker San.Kalk.T.A.Ş.	1 000 000	12.50
Türkiye İş Bankası A.Ş.	2 000 000	25.00
T.C.Ziraat Bankası	2 000 000	25.00
Sümerbank	1 000 000	12.50
Kütahya Pancar Eki. Isth. Koop.	1 000 000	12.50
TOPLAM	8 000 000	

şeklinde olmuştur.İlk defa 1962 yılında sermaye artırımına gidilen şirketin sermayesi 16 milyon TL'na, 1972'de 26 milyon TL'na çıkarılmıştır.Sermaye artışı sırasında bazı hissedarların oranları da değişmiştir.1977 yılında şirketin sermayesi 52 milyon TL' na çıkarılmış, ortakların arasına Amasya Şeker Fabrikası A.Ş., Konya Şeker Fabrikası A.Ş. ve Şekerbank T.A.Ş. katılmıştır.Fakat 1979 yılında Amasya Şeker Fabrikası'nın hissesi Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne, Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin hissesi de T.C. Ziraat Bankası'na devredilmiştir.1982'de yapılan sermaye artışında sermaye 104 milyon TL'na çıkarılmış ve Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş. de hissedarlar arasına girmiştir.Şirket sermayesi 1985'de 450 milyon TL, 1986'da da 1.25 milyar TL'na ulaşmıştır.

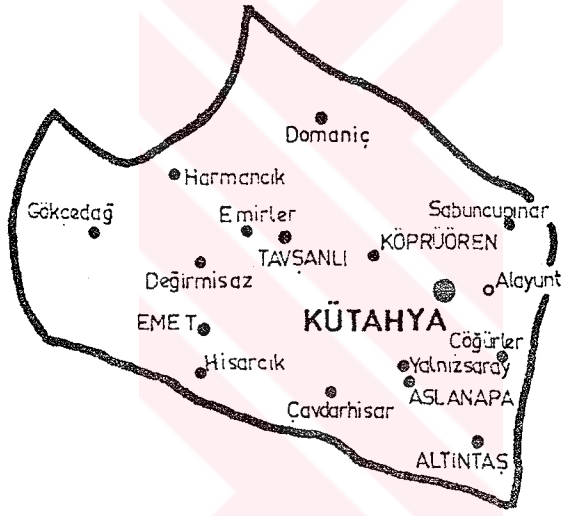
Kütahya Şeker Fabrikası 4.11.1954 tarihinde deneme üretimine geçmiş, fabrika 24.11.1954 tarihinde işletmeye açılmıştır.

Kütahya Şeker Fabrikası Eskişehir ve Uşak Şeker Fabrikalarının uzak üretim sahalarının birleştiği yerde kurulmuştur.Böylece eskiden varolan pancar taşıma zorluklarının da önüne geçilmiş olmaktadır.İlk kurulduğu yıllarda Altıntaş, Emet, Kütahya ve Tavşanlı bölgelerinden meydana gelen üretim sahası 5000 hektarın altındaydı.Zamanla bir miktar artan üretim sahası, 1989'da 7500 hektar olmuştur.üretim sahasının güneyinde Altıntaşı, doğusunda Sabuncupınar üretim sahaları değişmemiş, ancak üretim sahası batıda Gökçedağ, kuzeyde de Domaniç'i içine alacak şekilde genişlemiştir (Harita 42).

İlk yıllarda 300 köyde yapılan şeker pancarı üretimi, daha sonra 200 köy dolayında sabitlenmiştir (Tablo 53).Şeker pancarı eken çiftçi sayısı da 8 - 16 bin arasında değişirken, şeker pancarı ekilen alan, 3 - 9 bin hektar arasında olmuştur.Kütahya Şeker Fabrikası'nın üretim sahasında şeker pancarı verimi 16 - 32 ton/hektar arasındadır.Ortalama verim 26.52 ton/hektardır.İlk yıllarda şeker pancarı üretimi 100 bin tonun altında gerçekleşmişti.1959'dan sonra üretilen şeker pancarı miktarı ya 100 bin tonu aşmış ya da 100 bin tona çok yakın değerlere erişmiştir.Son 10 yıllık dönemde ortalama verim miktarı daha da yükselmiştir (28.46 ton/hektar).Verimdeki yükselme, her yıl ortalama 232 bin ton şeker pancarının elde edilmesini sağlamaktadır.Ancak son yıllarda daha az sahada ekim yapılması nedeniyle üretilen pancar miktarı da düşmeye başlamıştır.

Kütahya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında etkili olan

KÜTAHYA ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 42

Tablo 53:Kutahya Şeker Fabrikasının Üretim Ile İlgiii Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton)	YAN MELAS	ÜRÜNLER (ton) M. KURU	KÜSPE
1954	198	7567	3164	4628	2955		2940	52352	17.80	89	4.11.1954	18315	600	736	3110			
1955				7687						109	10.8.1955	90195	800	835	13992			
1956	243	10125	498	9550	4467	1752	4466	85418	19.12	96	4.9.1956	85418	800	965	14248			
1957	262	11392	5021	10618	4694	1413	4682	78111	16.72	86	4.9.1957	78311	800	908	11842			
1958	252	11077	4930	10249	4800	2756	4772	86726	18.17	92	15.9.1958	86726	800	950	13451			
1959	367	14189	5326	13612	5750	3398	5748	143157	24.90	142	5.9.1959	132849	800	921	20477			
1960	297	16928	6606	15644	6673	2491	6663	155929	23.40	170	1.9.1960	161543	800	954	25199			
1961	228	11126	4345	10439	3905	1828	3897	91456	23.47	96	4.9.1961	91456	800	933	14398			
1962	220	11405	4500	10513	4297	3518	4290	91256	21.27	95	10.9.1962	91256	800	927	12877			
1963	215	10924	4608	9987	4484	2220	4432	109461	24.69	113	16.9.1963	109461	800	967	16766	10541		
1964	233	13513	5644	13051	6451	4246	6417	187464	29.21	163	10.9.1964	175675	800	1059	26513	16972		
1965	225	13649	5104	11604	4457	4289	4445	87501	19.68	91	15.9.1965	87501	800	990	14654	10646		
1966	217	12540	5000	11478	5079	3523	5077	125612	24.74	133	15.9.1966	131090	800	1035	22161	4754		
1967	211	10204	5199	11405	4567	2446	4667	132449	29.00	162	1.9.1967	161007	800	997	25087	5685		
1968	208	12293	4477	11521	4064	3210	8054	132735	32.73	130	6.9.1968	138762	800	1092	21552	4459		
1969	204	10437	3833	9513	3209	1829	3209	96331	30.01	95	12.9.1969	100405	800	1086	16451	3275		
1970	196	9874	4044	8963	3894	3240	3894	109867	28.21	108	22.9.1970	115519	800	1086	18239	3796		
1971				10381						172	10.9.1971	178860	800	1033	27757	6150		
1972	189	10638	4500	10041	4578	1890	4569	159333	34.87	159	4.9.1972	204214	800	1226	29391	6855		
1973	191	9516	4470	8908	4289	2855	4288	127636	29.76	143	1.9.1973	151159	800	1060	21556	6190		
1974	196	10092	5204	9509	4991	1212	4986	138634	27.80	165	25.8.1974	187740	800	1124	28285	7916		
1975	212	10823	5759	10349	4524	1054	5615	167172	29.77	206	25.8.1975	553173	800	1214	37526	10512		
1976	219	12315	6904	11756	6803	1896	6803	219928	31.88	222	20.8.1976	301000	800	1962	44130	13560		
1977	214	12305	7292	11864	6398	2417	6398	171906	26.87	211	25.8.1977	293000	1500	1402	37426	14700		
1978	221	13330	7732	12185	6843	4395	6843	186382	27.23	198	21.8.1978	267500	1500	1372	35514	12071		
1979	229	12278	7639	11531	7050	4064	6967	178990	25.69	182	30.8.1979	229250	1500	1270	32308	9397		
1980	221	11972	7593	10948	6311	3894	6311	130004	20.59	114	30.8.1980	165150	1500	1470	24185	6339		
1981	223	14377	9230	13946	8191	3503	8191	235714	28.77	188	25.8.1981	284400	1500	1525	40282	10905		
1982	217	15533	8962	15142	8269	2997	8269	266874	32.27	199	20.8.1982	300100	1500	1516	45319	11193	143	
1983	215	15760	8835	15268	8183	5998	8183	264926	32.37	174	1.9.1983	270700	1500	1578	39883	9652	2500	
1984				16487	8587		8468	234715	27.71	135	13.9.1984	239800	1500	1800	37620	8820		
1985	218	17330	8515	16807	8710	2565	8710	254487	26.21	116	20.9.1985	211000	1500	1843	33066	8456	1500	
1986	219	16316	9086	15898	8624	3448	8590	238356	27.74	130	19.9.1986	208500	1500	1749	31635	9800	1500	
1987	219	17818	9539	16771	9388	1961	9388	277839	29.59	145	21.9.1987	259200	1500	1819	38767	10430	1500	
1988	206	13008	8024	12339	7040	4163	7040	231145	32.83	123	22.9.198	205650	1500	1700	28800	8790	1500	
1989	191	11758	7503	11054	6597	5368	5392	168584	26.61	95	21.9.1989	15900	1500	1701	20390	7800	1500	

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,

zararlılar toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, çekirge, pancar sineği, pancar piresi, Cleonus sp., karadrina ve Püseron'dur.Üretim sahalarında aynı zamanda bazı yıllarda Cercospora hastalığı da etkili olmaktadır.Gerek zararlılar gerekse Cercospora hastalığına karşı yürütülen mücadele, yoğunluğu yıldan yıla değişmekle beraber devamlı sürdürülmektedir.Son 10 yılda mücadele edilen saha, ekim yapılan sahanın % 20 - 80'i arasında değişmektedir.

Kütahya Şeker Fabrikası 1954 - 1989 yılları arasında 36 kampanya yapmıştır.Ortalama kampanya süresi 139 gün sürmektedir.Geçmiş kampanyalar 20 Agustos ile 22 Eylül tarihleri arasında başlamıştır.Kampanyaların muhtemel başlangıç tarihleri ise Eylül'ün ilk haftasıdır.Yukarıda bahsedildiği gibi Kütahya Şeker Fabrikası aynı tarihlerde kurulan diğer fabrikalara oranla daha küçüktür.Fabrikanın günlük şeker pancarı işleme kapasitesi 800 ton/gün olarak planlanmıştır.Fabrikanın kapasitesi 1977 yılında 1800 ton/güne çıkarılmıştır.Ancak, fabrikanın günlük işlediği pancar miktarı 1977 - 1980 devresi hariç daima nominal kapasiteden fazla olmuştur.Üretilen şeker miktarı ilk yıllarda 11 - 14 bin ton dolayında iken, 1976 yılında 44 bin tona kadar çıkmıştır.Türkiye genelindeki şeker pancarı ekiminin azalmasında fabrika da etkilenmiş, 1989 yılında şeker pancarı üretimi 20 bin tona kadar düşmüştür.

Yan ürünlerden melasın üretimi de fabrikanın az pancar işlemesi nedeniyle oldukça düşüktür.3 - 16 bin ton arasında değişen melas üretiminin bir kısmı da olsa değerlendirilmek üzere 1982 yılında fabrikaya küspe kurutma tesisi kurulmuştur.Böylece çıkan

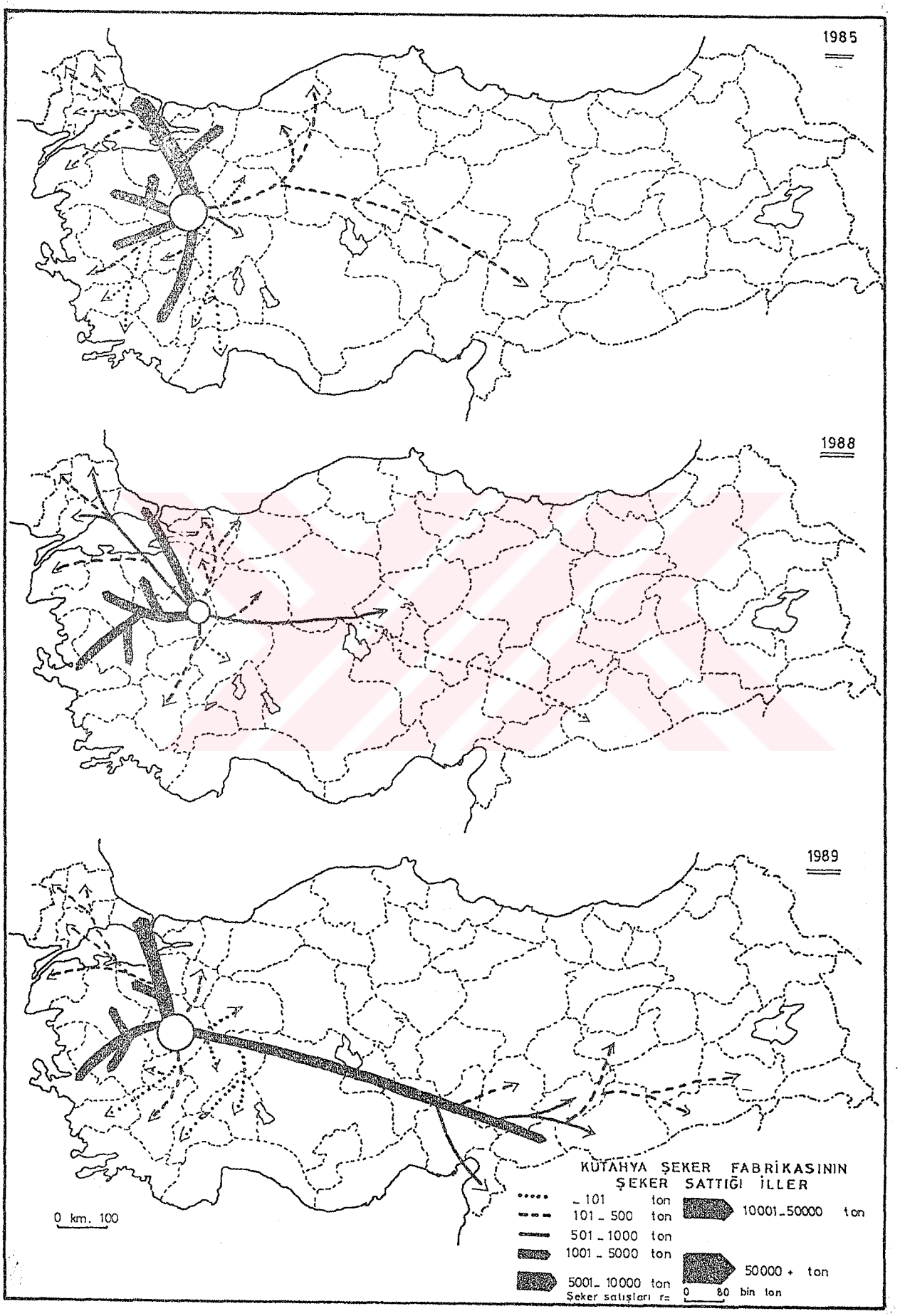
küspe ile melasın bir kısmı bu tesislerde işlenmektedir.Üretilen melaslı kuru küspe miktarı 1500 ton dolayındadır.

Kütahya Şeker Fabrikası'nın etki alanı daha çok batıya yöneliktir (Harita 43).İstanbul, İzmir, Bursa, Manisa gibi iller, üretilen şekerin büyük çapta gönderildiği iller arasında yer alırlar.Bunu yanında diğer komşu iller ve onları çevreleyen illerde şeker stoklarına bağlı olarak şeker gönderilen yerler arasındadır.Kütahya Şeker Fabrikası'ndan son yıllarda Güneydoğu Anadolu'ya da şeker gönderilmektedir.

1.9. Burdur Şeker Fabrikası:

Birinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen fabrikalardan bir diğeri Burdur Şeker Fabrikası'dır.Fabrikanın kuruluşunda özel sermaye değil, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin mali kaynakları kullanılmıştır.1952 yılında kurulmasına karar verilen fabrikanın temelleri 26.4.1954 tarihinde atılmıştır.7.9.1955 tarihinde deneme işletmesine alınan fabrika, 23.9.1955 tarihinde işletmeye açılmıştır.

Burdur Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları ilk yıllarda Burdur, Bucak, Çivril, Dinar, Eğirdir, Tefenni ve Yeşilova'yı içine alıyordu.Bu alan içinde de ortamala 8 - 9 bin hektarda şeker pancarı tarımı yapılmaktaydı.Fabrikaya komşu olarak 1977 yılında Afyon Şeker Fabrikası kurulmuş ve üretim sahalarından bir kısmı Afyon Şeker Fabrikası'na bağlanmıştır.Yeni üretim sahalarının açılması nedeniyle Afyon Şeker Fabrikası'nın kurulması üretim sahasının azalması şeklinde değil, artması şeklinde etkili olmuştur.Burdur Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları günümüzde Acıpayam, Bucak, Burdur, Çavdır, Dazkırı, Denizli, Eğirdir, Elmalı,

1985
1988
1989
KÜTAHYA ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_ 101 ton
101 _ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001_ 10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r=
0 80 bin ton
0 km. 100

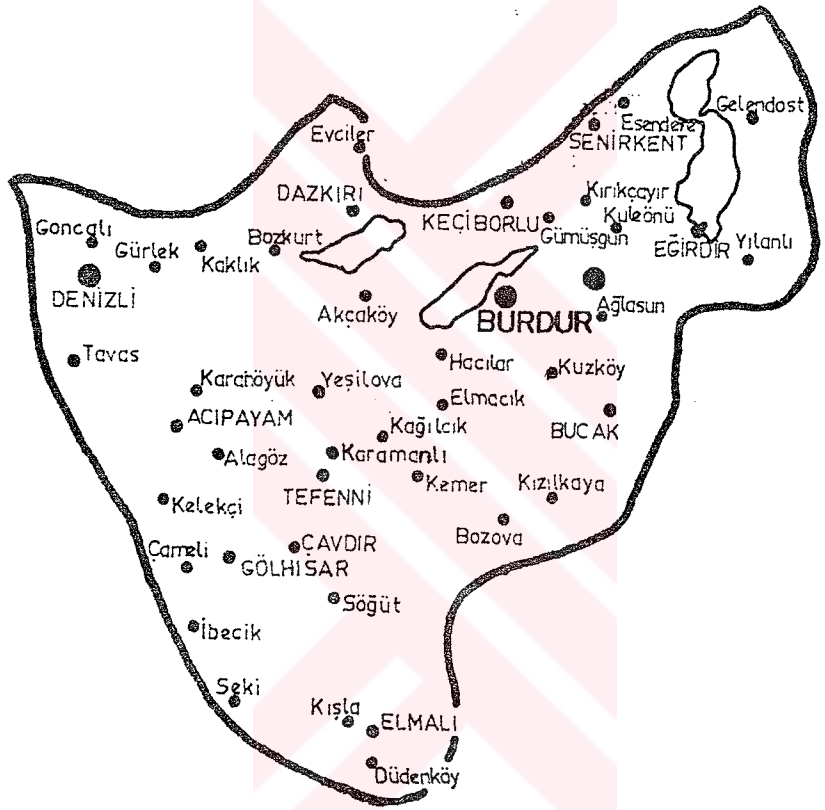
Harita 43

Gölhisar, Keçiborlu, Senirkent, Tefenni ve Yesilova'dan oluşmaktadır (Harita 44).Şeker pancarı ekimi yapılan alan miktarı da 20 bin hektar dolayındadır.

Burdur Şeker Fabrikası'nın şeker pancarı üretim sahalarında her yıl ortalama 370 köyde şeker pancarı ziraati yapılmaktadır (Tablo 54).Belli dönemlerde şeker pancar ziraatine kısıtlamaların veya genişletmelerin getirilmesi, üretimle ilgili tüm değerlerin değişmesine neden olmaktadır.İlk yıllarda şeker pancarı ziraati, 10 bin dolayında çiftçi tarafından yapılmaktaydı.Daha sonraki yıllarda çiftçi sayısı 30 bini aşmıştır.Şeker pancarı ekilen saha da 10 bin hektardan 23 bin hektara kadar yükselmiştir.Çiftçi sayısı ve ekilen alan miktarındaki değişimler üretilen şeker pancarı miktarına yansımaktadır.İlk yıllarda şeker pancarı üretimi 100 bin tonun üzerinde iken, günümüze doğru üretilen şeker pancarı miktarı 700 bin tona yaklaşmıştır.Üretim miktarını belirleyen bir faktör de , hava şartlarına ve hastalık ile zararlıların etkilerine göre oluşan verimdir.Uzun yılların ortalamasına göre Burdur Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında şeker pancarı verimi 27 ton/hektarın biraz üzerindedir.Son on yıllık değerler incelenildiğinde her yıl ortalama 26 bin çiftçi 18 bin hektarda şeker pancarı ekimi yapmış, 30.27 ton/hektar verimle 550 bin ton şeker pancarı elde etmiştir.1988 ve 1989 yıllarında şeker pancarı üretim değerlerinde görülen düşmenin başlıca nedeni, çiftçinin daha çok gelir getiren ürünlerine ziraatine yönelmiş olmasıdır.

Burdur Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında üretimin olumsuz etkilenmesine neden olan hastalıkların başında Cercospora hastalığı gelmektedir.Bu hastalıktan başka, toprak kurtları, tel

BURDUR ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

Harita 44

Tablo 54:Burdur Şeker Fabrikasının Üretim Ile İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANÇARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANÇAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANÇAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton)	ÇIKAN YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS (ton)	ÇIKAN YAN ÜRÜNLER (ton) MKURU P
1955				11734	7301				18.51	81	7. 8.1955	104555	1800	1325	16158		
1956	327	11074	7667	10069	7423	3181	7409	86065	11.61	60	10. 9.1956	99469	1800	1657	15545		
1957	365	12156	8788	11105	8747	6342	8608	133867	15.55	90	1. 9.1957	165531	1800	1859	25268		
1958	411	14113	10688	12443	9814	4148	9601	141163	14.70	100	1. 9.1958	168975	1800	1687	25252		
1959	446	16543	11502	15182	12798	5304	12530	257241	20.53	151	1. 9.1959	297623	1800	1902	42984		
1960	471	19798	13999	17555	14539	15456	14500	306406	21.13	167	1. 9.1960	322826	1800	1944	48068		
1961	416	17057	10436	14864	9903	8762	9783	188614	19.27	93	1. 9.1961	188614	1800	1989	30902		
1962	389	14063	10417	12856	9596	9247	9478	195022	20.57	99	1. 9.1962	195022	1800	1950	28550		
1963	381	14445	10025	13089	9745	7191	9593	200571	20.90	106	5. 9.1963	200572	1800	1954	32091	7461	
1964	430	18232	14248	17096	15340	14773	15298	359140	23.47	171	1. 9.1964	352964	1800	2046	57342	12753	
1965	410	17421	11120	15468	11066	20057	11019	224740	20.39	180	10. 9.1965	224740	1800	2071	36766	8501	
1966	388	16560	12126	14391	11807	12747	11801	314277	26.63	144	9. 9.1966	314277	1800	2172	51472	10751	
1967	377	17034	11554	16368	11125	6690	11081	396604	35.79	156	4. 9.1967	396604	1800	2465	60224	13279	
1968	368	19437	10998	18305	9923	22114	9921	361399	36.42	137	5. 9.1968	361398	1800	2617	54427	12077	
1969	354	16089	8248	15802	6847	5698	6945	229334	33.02	90	12. 9.1969	229334	1800	2542	35254	7794	
1970	346	17476	8963	16355	8968	7717	8956	304321	39.98	114	5.10.1970	288187	1800	2535	44275	10303	
1971				18854						194	27. 8.1971	486038	1800	2520	75568	17364	
1972	311	20828	10882	19909	10925	5343	10921	470522	43.08	184	27. 8.1972	474591	1800	2517	69502	16263	18423
1973	305	19489	11659	17968	11214	8327	11114	336557	30.01	136	27. 8.1973	336558	1800	2420	46575	13218	16420
1974	304	18751	12000	17102	12468	7925	12441	383389	30.81	163	15. 8.1974	392846	1800	2362	55410	15800	25150
1975	290	15851	9611	14323	9950	4145	9915	318660	32.14	206	15. 8.1975	504057	1800	2409	75075	19240	26930
1976	301	18543	11909	17995	11497	2058	11497	460410	40.05	230	15. 8.1976	558500	1800	2444	82666	23540	26000
1977	331	21876	13190	21301	12974	6182	12972	399085	30.76	224	20. 8.1977	512000	1800	2304	69545	24318	26900
1978	348	25673	16102	22249	15239	6604	15212	494151	32.48	214	21. 8.1978	454800	1800	2147	59534	18940	24000
1979	362	21792	16395	19354	13260	5473	13175	455059	34.53	180	15. 9.1979	369000	1800	2093	45865	16278	9020
1980	346	22697	17179	20714	13849	6371	13797	369171	26.75	121	15. 9.1980	295000	1800	2505	42600	13270	5500
1981	326	25184	17310	24045	16808	6793	16772	533328	31.79	182	25. 8.1981	533000	1800	2969	78095	22238	7500
1982	354	27419	19900	26039	18418	2541	16379	631137	34.34	196	20. 8.1982	894000	4800	4626	128800	36634	22740
1983	376	28807	19489	22494	18518	5543	18474	681227	36.87	167	1. 9.1983	833000	4800	5072	120314	33950	10800
1984				32974	24123		23893	628919	26.32	128	27. 8.1984	622000	4800	4976	87396	27114	
1985	420	31504	24092	29680	20666	5173	20504	599872	29.25	106	20. 9.1985	532000	4800	5140	77946	22287	4100
1986	428	32245	27887	31182	23088	7971	22958	682584	29.73	122	19. 9.1986	580200	4800	4835	76644	24193	4810
1987	375	28385	23515	26889	19602	2502	19596	607184	30.98	137	17. 9.1987	671100	4800	4962	98000	28266	5000
1988	366	21921	17930	23634	14288	7135	14255	439147	30.80	114	27. 9.1988	506200	4800	4540	69900	22239	3705
1989	354	23938	18380	22244	15917	8437	13905	360764	25.94	97	21. 9.1989	472500	4800	4974	63060	21162	4000

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

kurtları, danaburnu, mayıs böceği, pancar piresi, kalkan böceği,Lixus, Cleonus sp. ve karadrina gibi haşerelerde şeker pancarına zarar vermektedir.Her yıl bu hastalık ve zararlılarla değişik oranlarda mücadele yapılmaktadır.Son on yılda mücadele yapılan alan miktarı, ekim yapılan alanın % 12 - 53 arasında değişmiştir.

Burdur Şeker Fabrikası 1955 - 1989 yılları arasında 35 kampanya yapmıştır.Ortalama kampanya süresi 142 gündür.1958 öncesinde kampanya süreleri 100 günün altında iken, 1975 - 1978 yılları arasında 200 günü aşmıştır.Diğer kampanyalar ortalamaya yakın değerdedir.Burdur Şeker Fabrikası'nın kampanya başlangıç tarihleri 15 Ağustos ile 5 Ekim tarihleri arasında değişmiştir.Ancak kampanyaların başlangıç tarihi genellikle 1 Eylül'dedir.Fabrikanın kuruluş kapasitesi 1800 ton/gündür.Bu kapasite 1982 yılında 4800 ton/güne çıkarılmıştır.Fabrika günde işlenen pancar miktarı çoğunlukla kapasitenin üzerinde gerçekleşmektedir.Burdur Şeker Fabrikasında sadece kristal şeker üretilmektedir.Bununla birlikte fabrikada ayrıca, özellikle gıda ve ilaç sanayiinde hammadde olarak kullanılan rafine şekerin üretimi de yapılmaktadır.Yıllık şeker üretim ortalama 50 bin ton olan fabrikada bazı yıllarda üretim 100 bin tonu dahi aşmaktadır.Son on yılda her yıl ortalama 600 bin ton şeker pancarı işlenerek 85 bin ton şeker üretilmiştir.

Fabrikada şeker üretimi esnasında çıkan melaş miktarı işlenen pancar miktarına göre değişmektedir.İşlenen pancarın yaklaşık % 3 - 4.5 'i melas olarak ayrılmaktadır.Çıkan melas miktarı da 10 - 35 bin ton arasında değişmiştir.Fabrikaya 1971 yılında

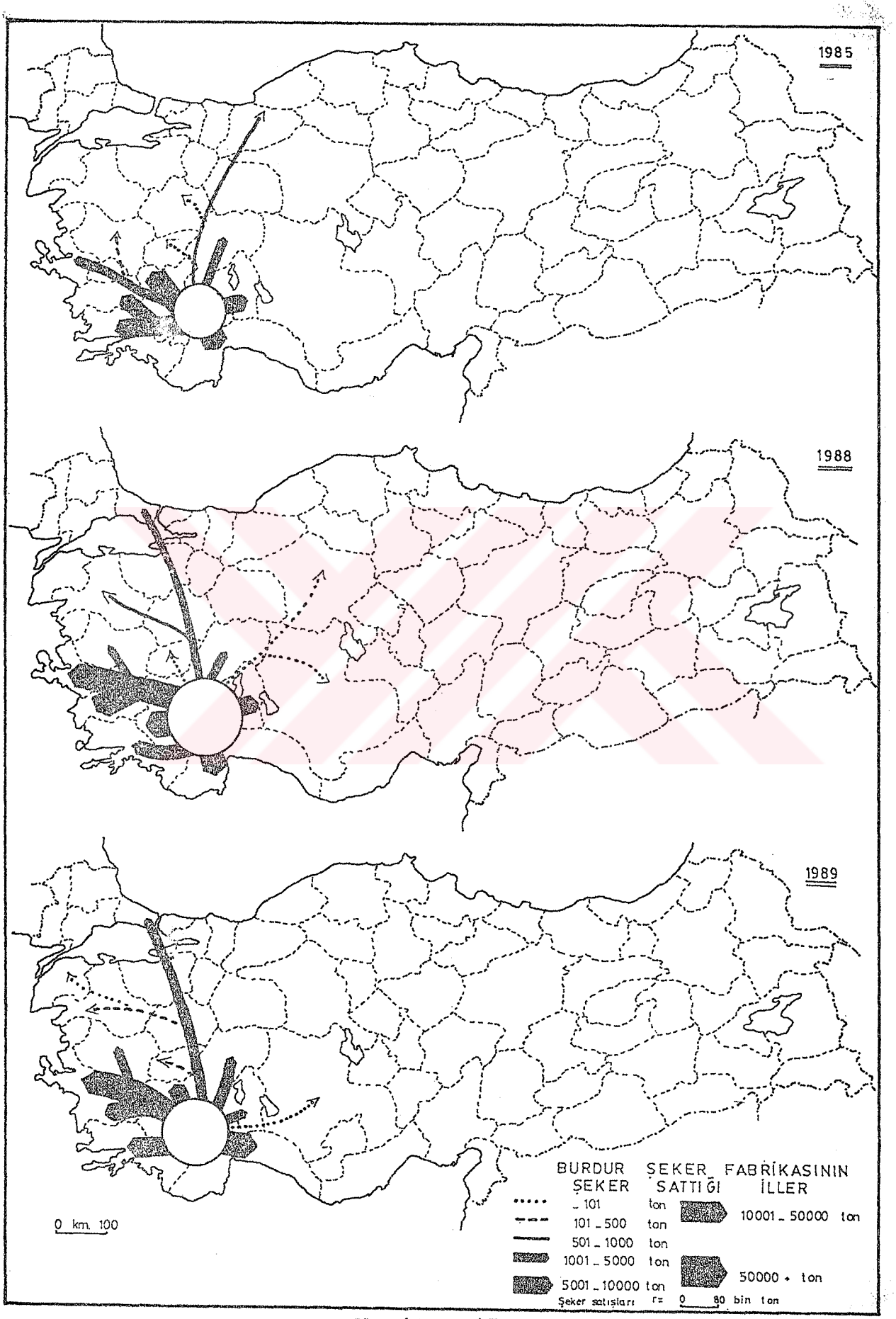
küspe kurutma tesisi kurulmuştur.Böylece çıkan melasın bir kısmı küspe kurutma tesislerinde değerlendirilebilmektedir.Üretilen melaslı kuru küspe miktarı diğer fabrikalarda olduğu gibi Burdur Şeker Fabrikasında da 1978 yılına kadar artış göstermiştir.Bu yıllarda üretim 27 bin tona yaklaşmıştı.Oysa bu tarihten sonra üretim kısıtlanmış ve günümüzde 4 - 5 bin ton ile sınırlanmıştır

Burdur Şeker Fabrikası'nda üretilen şekerin dağıldığı başlıca saha güneybatı Anadolu ve Burdur'a çevre illerdir (Harita 45).Ayrıca rafine şeker üretimi nedeniyle gıda ve ilaç sanayiinin gelişmiş bulunduğu İstanbul etki alanının içinde devamlı yer almaktadır.Fabrikadan en fazla şeker İzmir iline gönderilmekte, Aydın, Manisa ve Muğla önemli miktarlarda şeker gönderilen diğer illeri oluşturmaktadır.

1.10.Susurluk Şeker Fabrikası:

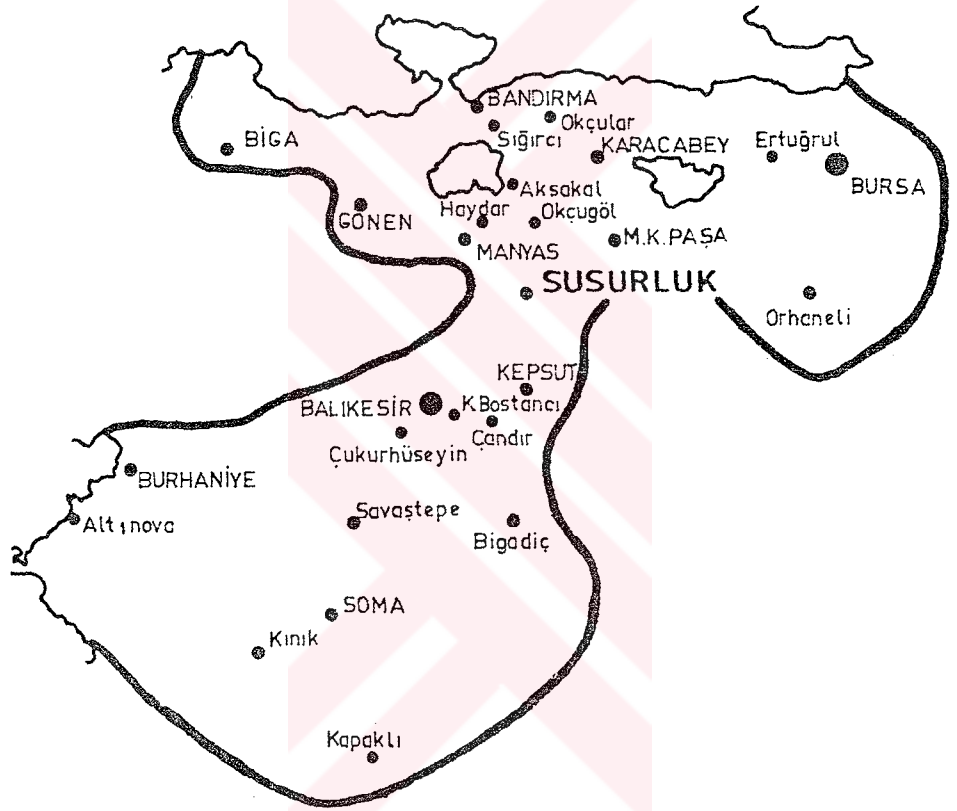
Birinci Gelişme Planında kurulmasına karar verilen ve 1955 yılında faaliyete geçen fabrikalardan biri de Susurluk Şeker fabrikası'dır.Fabrika Bursa ve Balıkesir ovalarında üretilecek şeker pancarını değerlendirmek üzere kurulmuştur.Bu amaçla en uygun yer olarak Susurluk belirlenmiş, 19.4.1954 tarihinde temeli atılan fabrika, 7.9.1955 tarihinde deneme işletmesine başlamış ve 28.9.1955 tarihinde de işletmeye açılmıştır.

İlk kurulduğu yıllarda Susurluk Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarını Susurluk, Balıkesir, Bandırma, Manyas, Mustafakemalpaşa, Karacabey ve Soma oluşturuyordu (Harita 46).Üretim sahaları zaman içinde pek değişim göstermemiştir.Hemen hemen aynı sahada şeker pancarı ziraati yapılmaktadır.Ancak şeker pancarı eken köy sayısı yıldan yıla değişmektedir.Yaklaşık 10 bin dolayında olan

1985
1988
1989
0 km. 100
BURDUR ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER SATTIĞI İLLER
_ 101 ton
101 _ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001 _ 10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r= 0 80 bin ton

Harita 45

SUSURLUK ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

Harita 46

şeker pancarı eken çiftçi sayısı bazı yıllarda 16 bine yaklaşmaktadır.Üretim sahalarından elde edilen şeker pancarının verimi bir iki yıl haricinde 40 ton/hektarın altına inmemiştir (Tablo 55).1960 öncesinde ise verim 20 ton/hektar dolayındaydı.Sonuçta elde edilen şeker pancarı ürünü de yıllara göre 100-600 bin ton arasında değişmiştir.Son on yıllık değerlere göre ortalama şeker pancarı verimi 46.04 ton/hektar, alınan şeker pancarı ise 424 bin tondur.

Susurluk Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları da Cercospora hastalığı tarafından tehdit edilmektedir.Hastalık bazı yıllarda etkili olarak ürün ve verim kaybının doğmasına neden olmaktadır.Bunun yanında üretim sahalarında toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, pancar piresi, pancar sineği, yaprak biti, çekirge, Cleonus sp., karadrina ve Püseron gibi zararlılarda etkili olmaktadır.Hastalık ve zararlıların olumsuz etkisini azaltmak için sürekli zirai mücadele yapılmaktadır.Hastalık ve zararlıların etkili olduğu yıllarda mücadele bütün bölgelerde ve birden fazla tekrarlanarak yürütülmektedir.Bazı yıllarda mücadele edilen saha toplam ekilen sahanın iki katına erişmektedir.

Susurluk Şeker Fabrikası 1955 - 1989 yılları arasında 35 kampanya yapmıştır.Şimdiye kadar yaptığı kampanyanın tarihleri 25 Temmuz ile 30 Eylül arasında değişmiş olan fabrikanın kampanya başlangıç tarihi genelde Ağustos'un ikinci 10 günlük devresidir. Kampanyalar ortalama 131 gün devam etmektedir.Fabrika günde 1800 ton şeker pancarı işlemek üzere kurulmuştur.Kapasitesi daha sonra 1968'de 3000 ton/güne, 1986'da da 5000 ton/güne çıkarılmıştır.

Tablo 55:Susurluk Şeker Fabrikasının Üretim Yle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR(ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ŞEKER (ton) KÜP	ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) M.KURU KÜSPE
1955				7758	6688					48	7.9.1955	71564	1800	1526	11331		11331		
1956	382	7279	8224	6024	6633	3812	6378	76585	12.00	55	24.8.1956	76585	1800	1444	11499		11499		
1957	415	9818	10408	8696	10238	4438	10084	150012	14.87	86	10.8.1957	150012	1800	1728	20900		20900		
1958	441	11233	11329	9305	9132	4366	8900	153587	17.25	89	10.8.1958	153587	1800	1727	22279		22279		
1959	431	13463	11099	11900	11592	9633	11549	251866	21.80	131	4.8.1959	251866	1800	1926	34811		34811		
1960	427	14754	12572	12611	12764	5936	12671	316193	24.95	162	1.8.1960	316193	1800	1957	43468		43468		
1961	292	9827	9856	8830	8280	5169	8278	190567	23.02	104	10.8.1961	190567	1800	1863	26250		26250		
1962	267	9239	9000	7835	7675	5851	7582	195542	25.79	100	24.8.1962	192159	1800	1874	23250		23250		
1963	271	8846	8873	7380	8465	10444	8447	163725	19.38	92	25.9.1963	163725	1800	1801	20536		20536		
1964	315	11660	12187	10473	11240	19052	11206	336284	30.01	185	10.8.1964	336284	1800	1806	44213		44213	13580	
1965	324	11682	11526	8093	7183	10612	6887	137858	20.01	71	6.9.1965	137858	1800	1949	18973		18973	5910	
1966	313	10211	10972	8968	9704	9632	9564	349239	36.51	151	31.8.1966	349239	1800	2305	37880		37880	13384	
1967	315	10231	10117	9120	9600	14880	9596	369641	38.51	143	31.8.1967	424776	1800	2960	51924		51924	17000	
1968	266	9165	9363	7626	6812	17387	6782	283884	41.85	85	25.8.1968	283882	3000	3335	33428		33428	10980	
1969	236	6664	7126	5354	4738	7953	4706	194511	41.33	75	1.9.1969	228341	3000	3015	31155		31155	9491	
1970	252	8249	9448	7025	7383	13981	7343	334665	45.57	116	9.9.1970	361952	3000	3085	43622		43622	14656	
1971				9236						148	10.8.1971	467790	3000	3158	55201		55201	19962	
1972	252	9735	8286	9384	8056	8557	8057	463663	57.55	166	16.8.1972	536849	3000	3141	54598		54598	22938	19690
1973	234	8653	8965	8139	8184	11653	8170	413613	50.62	147	14.8.1973	477217	3000	3267	54126		54126	21001	20264
1974	235	10021	10000	9019	9558	8857	9444	447183	47.34	168	25.7.1974	520144	3000	3077	50649	6691	57340	22691	28992
1975	256	10063	10000	9454	9903	13595	9880	481730	48.75	178	1.8.1975	566135	3000	3174	46584	8273	57457	24776	30760
1976	257	11578	11000	10773	11146	14418	11146	616373	55.30	236	1.8.1976	718460	3000	3073			80891	32206	38920
1977	265	12085	11952	11611	10520	12364	10463	539569	51.57	230	5.8.1977	621060	3000	2730	49521	10750	60271	33349	35600
1978	260	11937	11000	9338	8112	10041	7915	323313	40.84	190	15.8.1978	548500	3000	2902	54140	7000	61140	24682	31700
1979	264	10921	10668	10050	8966	12780	8746	393223	44.96	159	17.8.1979	465000	3000	2971	38874	6700	45574	21930	13500
1980	319	13929	13514	11911	9854	11057	9702	362260	37.13	140	20.8.1980	417500	3000	3047	39183	5393	44576	20515	7050
1981	373	17599	15155	16441	14127	14121	13529	441929	32.60	157	14.8.1981	467000	3000	3013	43111	6561	49672	20379	8650
1982	347	14336	12223	12775	9802	4905	9766	446221	45.69	158	20.8.1982	511500	3000	3300	52926	5410	58336	21404	8500
1983	317	14943	12442	14171	11680	22089	11614	586288	50.48	176	19.8.1983	579200	3000	3329	52179	7040	59219	26018	10500
1984				11144	7759		7565	378068	49.32	112	13.9.1984	369000	3000	3385			41475	18116	
1985	307	10964	8826	10192	7707	22217	7689	407255	52.96	134	20.9.1985	387300	3000	2933	36420	4885	41305	20405	4000
1986	328	14011	13127	12992	10537	30849	10428	460777	43.29	122	25.8.1986	439000	5000	3705	40062	4223	44285	23235	5000
1987	308	14430	12628	12928	10335	23456	10255	503126	49.06	106	10.9.1987	495250	5000	4762	54366	3719	59085	22500	4200
1988	285	9837	8586	8979	7404	19986	7366	357270	48.50	71	30.9.1988	372000	6000	5431	39382	2793	42175	17280	4000
1989	272	8490	7100	7941	6052	19582	5982	303278	50.70	75	14.8.1989	357000	5000	5005	38200	2480	40680	16520	2600

KAYNAK: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

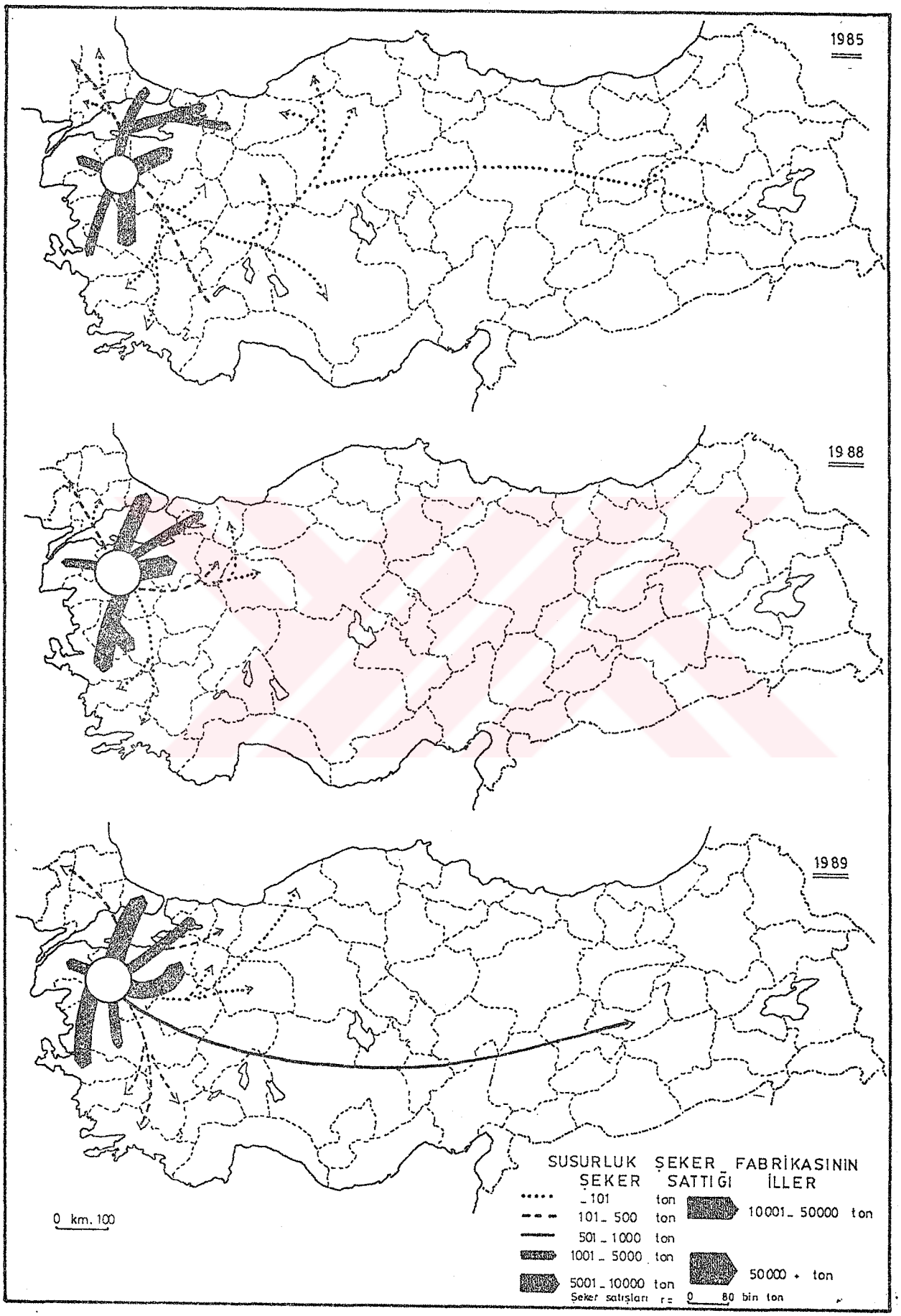
Fabrikada günlük işlenen pancar miktarı nominal kapasiteye yakın değerlerde değişmiştir.Fabrikada işlenen şeker pancarı miktarı üretim sahasında üretilen şeker pancarı miktarından daha farklı değerler taşımaktadır.Bunun nedeni çevre fabrikalardan şeker pancarı alması veya çevre fabrikalara şeker pancarı göndermesidir.İşlenen şeker pncarı miktarı 100 - 600 bin ton arasında, üretilen şeker miktarı da 10 - 80 bin ton arasında değişmektedir.-Fabrikada 1974 yılına kadar yalnız kirstal şeker üretimi yapılmıştır.1974 yılında kurulan küp şeker tesisleriyle yılda ortalama 7 bin ton küp şeker üretilmektedir.Son on yılda fabrikada ortalama 440 bin ton şeker pancarı işlenmiş ve 48 bin ton şeker elde edilmiştir.

Yan ürünlerden melas, işlenilen pancarın % 4 - 4.5'ini oluşturmaktadır.Üretilen melas miktarı 20 bin ton dolayında değişmektedir.Fabrikaya 1972 yılında küspe kurutma tesisi eklenmiştir.Böylece üretilen melasın bir kısmını bu şekilde değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.Melaslı kuru küspe üretimi ilk yıllarda 40 bin tona yaklaşırken, günümüzde yaklaşık 4000 ton ile sınırlandırılmıştır.

Susurluk Şeker Fabrikası'nın ürettiği şeker çoğunlukla fabrikaya yakın olan illerde tüketilmektedir (Harita 47).Şekerin en çok gönderildiği iller arasında İzmir, İstanbul, Bursa ve Manisa gelmektedir.Şeker stokları elverdiği ölçüde uzakta olan illere; Erzurum ve Bitlis'e de gönderilmektedir.

1.11.Kayseri Şeker Fabrikası:

Birinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen fabrikalardan biri de Kayseri Şeker Fabrikası'dır.Bu fabrikanın da kuruluş

1985
1988
1989
0 km. 100
SUSURLUK ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001 _ 10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r= 0 80 bin ton

Harita 47

sermayesinin özel sektörce karşılanması planlanmıştır.Fabrikanın kuruluş işlemleri Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından başlatılarak 7.4.1954 tarihinde fabrikanın temeli atılmıştır.Fabrikanın inşaatı ile birlikte şirketin kuruluş işlemleri de yürütülmüş ve 26.11.1954 tarihinde Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş. kurulmuştur.Şirketin ortakları arasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Kayseri Ticarî, Sınaî ve Zirai Kalkınma T.A.Ş., Kayseri Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi, Amasya PAncar Ekicileri İstihsal kooperatifi ve Konya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi yer almaktadır.Şirketin kuruluş sermayesi 12 milyon TL'dir. Çeşitli tarihlerde sermaye arttırımına gidilen şirkette son sermaye arttırımı 1986'da yapılmış ve şirketin sermayesi 2.3 milyar TL'na çıkarılmıştır [26] .Kayseri Şeker Fabrikası 2.9.1955'de

---

[26] Kayseri Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kuruluş sermayesi;

ORTAKLAR	LİRA	%
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	800 000	6.66
Kayseri Ticarî, Sınaî ve Zir.K.T.A.Ş.	6 000 000	50.00
Kayseri Pan.Eki.İsth.Koop.	5 000 000	41.66
Amasya Pan.Eki.İsth.Koop.	100 000	0.83
Konya Pan.Eki.İsth.Koop.	100 000	0.83
TOPLAM	12 000 000	

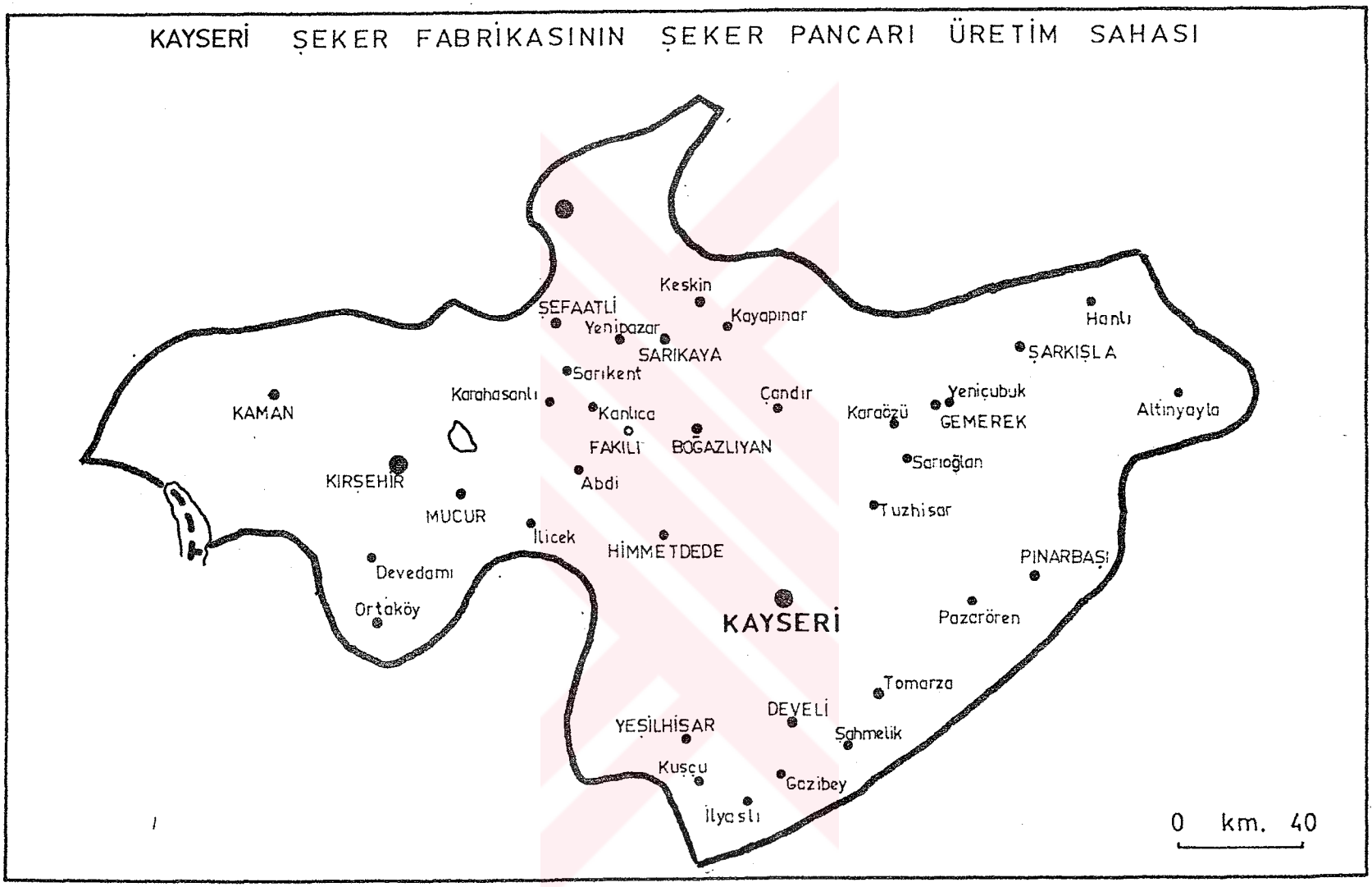
şeklinde oluşmuştur.1967 yılında yapılan sermaye artışında sermaye 24 milyon TL'na çıkarılmış, sermayenin % 90'ı Pancar- Ekicileri İstihsal Kooperatiflerine, % 10'da Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ne ait olmuştur.İkinci sermaye artışı 1972 yılında gerçekleştirmiş, sermaye 36 milyon TL'na çıkarılırken Konya Şeker Fabrikası

deneme üretimine başlamış, 6.11.1955 tarihinde de işletmeye açılmıştır.İlk kurulduğu yıllarda fabrikanın üretim sahası Kayseri, Develi,Gemerek, Fakılı ve Niğde bölgelerindoen oluşuyordu. Üretim sahası kuzeyden Turhal Şeker Fabrikası'nın, güneyden de Konya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarına dayanmıştır.Üretim sahaları özellikle demiryolu güzergahı boyunca uygun düzlüklerden oluşmuştur.Geniş bir alan kaplamasına rağmen, şeker pancarı üretimi yapılan kesim bu tarihlerde 10 bin hektar dolayındaydı.1978 yılından itibaren Kayseri Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarından Niğde ve Bor üretim bölgeleri ayrılmış ve kurulmakta olan Bor Şeker Fabrikası'na bağlanmıştır.1988 yılında Kayseri Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları Boğazlıyan, Fakılı,Gemerek, Kaman, Kayseri, Kırşehir, Mucur, Pınarbaşı, Sarıkaya, Şarkışla ve Şefaatli bölgelerinden oluşuyordu.Kayseri Şeker Fabrikası'nın üretim bölgesinin sınırları kuzeyde Keskin,doğuda Altınyayla,güneyde İlyaslı ve batıda da Kaman'a kadar uzanmıştı.Ancak oldukça geniş bir alan kaplamasına rağmen bu sahanın yalnız 23 bin hektarında şeker pancarı üretimi yapılmaktadır (Harita 48).

Kayseri Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında ortalama 350 köyde şeker pancarı ekimi yapılmaktadır (Tablo 56).Şeker

---

A.Ş. ve Şeker Sigorta T.A.Ş.'de hissedar olmuşlardır.1977 yılında 72 milyon TL'na çıkarılan sermaye artışı sırasında Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.'de hissedar olmuş, ancak 1979 yılında hissesini Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne devretmiştir.Şirketin sermayesi 1982 yılında 144 milyon TL'na, 1984'de 800 milyon TL'na ve 1986'da da 2.3 milyar TL'na çıkarılmıştır.

KAYSERİ ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI
Keskin
ŞEFAATLİ
Yenipazar
Kayapınar
SARIKAYA
Hanlı
ŞARKIŞLA
Sarıkent
Karahasanlı
Kanlıca
Çandır
Yeniçubuk
Karaözü
GEMEREK
Altınyayla
KAMAN
FAKILI
BOĞAZLIYAN
Sarıoğlan
KIRŞEHİR
Abdi
Tuzhisar
MUCUR
İlicek
HİMMETDEDE
PINARBAŞI
Devedamı
Ortaköy
KAYSERİ
Pazarören
Tomarza
DEVELİ
YEŞİLHİSAR
Şahmelik
Kuşçu
Gazibey
İlyaslı
0 km. 40

Harita 48

Tablo 56:Kayseri Şeker Fabrikasının Uretim İle Ilgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE			ŞEKER PANCARI EKEN	EKİLEN	MÜCADELE EDİLEN	HASAT EDİLEN	BEDELİ ÖDENEN	VERİM	KAMPANYA	KAMPANYA	İŞLENEN	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün)		ÜRETİLEN ŞEKER (ton)			YAN ÜRÜNLER (ton)	
	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN(hektar)	ALAN(hektar)	ALAN(hektar)	PANCAR(ton)	(ton/hektar)	SÜRESİ	BAŞLANGICI	PANCAR (ton)	NOMİNAL	FİİLİ	TOZ	KÜP	TOPLAM	MELAS	MKURU KÜSPE
1955				9641	6256					54	2.10.1955	68120	1800	1211			9723		
1956	397	8531	9742	7289	7996	872	7662	77847	10.13	48	10.9.1956	77847	1800	1559	8985	2363	11348		
1957	419	8495	12073	7753	11842	11025	10892	124965	11.47	69	1.9.1957	124965	1800	1812	12915	6141	19057		
1958	529	9582	12408	7983	11004	3649	10283	113026	10.99	58	10.9.1958	113025	1800	1672	12373	5043	17416		
1959	459	9359	11114	8363	10373	6168	9965	155979	15.65	155	1.9.1960	312833	1800	1965	41072	7888	48960		
1960	508	12508	12455	11061	12309	9100	12057	218411	18.11	61	11.9.1961	126598	1800	2086	9903	10282	20185		
1961	398	9960	11122	8943	8969	12205	8140	126598	15.79	96	10.9.1962	191314	1800	1933	19247	9511	28758		
1962	406	11365	11854	9802	9634	10942	9055	191314	21.12	146	10.9.1963	282066	1800	1885	31609	12769	44387	9619	
1963	396	11805	13440	10557	12100	9514	11896	320132	26.91	137	1.9.1964	279270	1800	2043	36103	11211	47314	10601	
1964	368	10823	13191	9757	12359	8734	11950	230587	12.29	115	14.9.1965	242048	1800	2076	25397	12010	37407	8581	
1965	342	10102	11926	8662	10641	9174	10373	194546	18.75	120	9.9.1966	255071	1800	2150	28858	12986	41844	9090	
1966	288	8516	10981	8616	9085	4681	9001	207424	23.04	129	6.9.1967	282783	1800	2163	29335	13500	42834	9336	
1967	302	9242	11126	7700	9075	4222	8988	232597	25.87	123	6.9.1968	283832	1800	2330	32168	12565	44733	9522	
1968	251	8023	8836	7086	6829	8289	6754	213508	31.61	85	12.9.1969	189195	1800	2282	23968	7523	31491	6165	
1969	237	7344	8557	6856	7262	11296	7137	189195	26.50	118	15.9.1970	268726	1800	2284	31158	10502	41660	8932	
1970	257	8174	10877	7378	9237	2981	8874	238086	26.82	194	4.9.1971	406700	1800	2091			61441	15142	
1971				8457						158	4.9.1972	373140	1800	2296	38485	14396	52881	13988	
1972	250	9048	11684	8414	10747	11304	10683	463663	57.55	148	4.9.1973	307874	1800	2034	31953	12943	44896	12694	
1973	269	9092	12912	8057	11975	3645	11692	307874	26.33	179	22.8.1974	352792	1800	2910	28634	18820	47454	15859	
1974	307	9975	14524	8909	13511	7363	13222	286412	21.66	199	22.8.1975	451213	1800	2130	34020	27000	61020	18817	
1975	341	10420	14868	9025	12835	2510	12639	363208	28.73	222	20.8.1976	563000	1800	2553			78446	23997	
1976	342	11421	16350	10355	14947	4485	14817	506243	34.17	213	25.8.1977	515000	1800	2435	34205	29734	63969	23581	
1977	349	12671	16363	12025	14985	2025	14952	545108	36.45	197	21.8.1978	451800	1800	2301	32747	25812	58559	20992	
1978	232	7820	10545	7285	9549	654	9475	251452	26.53	194	1.9.1979	416500	1800	2164	34152	20374	54526	19894	
1979	251	8502	12369	8502	10181	680	10181	300280	29.49	150	5.9.1980	354700	1800	2401	33340	14340	47680	17298	105
1980	277	9127	13714	7617	9557	1209	9431	255700	27.11	196	25.8.1981	568600	3000	2939	62344	15050	77394	26150	7100
1981	312	12108	15951	10941	12957	469	12957	440928	34.03	188	20.8.1982	595400	3000	3218	73644	14810	88554	25735	7000
1982	320	13737	14285	12818	15269	1222	15269	510812	33.45	173	1.9.1983	558400	3000	3285	64737	16477	81214	22952	4500
1983	326	16421	16500	15037	16560	853	16553	592187	35.77	138	13.9.1984	465300	3000	3438			71001	19646	
1984				19169	20230		19951	607690	30.45	142	20.9.1985	458000	3000	3307	52884	10751	63635	19600	4000
1985	361	20793	23068	18700	19670	7428	19670	636498	32.35	140	15.9.1986	450500	3000	3282	50304	10916	61220	20660	5000
1986	363	22270	24930	20983	21671	1307	21660	642890	29.68	166	10.9.1987	489500	3000	3212	55542	13558	69100	22948	4380
1987	377	23720	26430	21438	23330	2475	22876	690230	30.17	150	15.9.1988	431000	3000	2922	38000	11100	49100	21580	2800
1988	381	20210	26010	18153	20210	2155	20154	707949	35.12	135	8.9.1989	392000	3000	2992	41367	8933	50300	19900	2900
1989	375	22637	24632	21089	23104	1609	22749	707489	31.09										

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

pancarı eken çiftçi sayısı bazı değişiklikler göstermekle beraber 1975'e kadar 8 - 9 bin dolayında olmuştur.Bu tarihten sonra şeker pancarı eken çiftçi sayısı artmış ve 1986'dan sonra 20 binin üzerine de çıkmıştır.Ekilen alan miktarı da ilk yıllarda yaklaşık 10 bin hektar dolayındaydı.1986'dan sonra ise 20 bin hektarın üzerine çıkmıştır.Üretilen pancar miktarları bu artış ve azalışlardan doğrudan etkilenmektedir.1956'da 77 bin ton şeker pancarı üretilirken, 1960'da 218 bin ton, 1970'de 238 bin ton şeker pancarı elde edilmiştir.1977'de 545 bin tona yükselen şeker pancarı üretimi, Bor Fabrikası için Kayseri Şeker Fabrikası'ndan üretim sahalarının ayrılmasıyla 251 bin tona kadar düşmüştür.Ancak şeker pancarı üretimi diğer fabrikaların aksine günümüze kadar artmaya devam etmiş ve üretilen şeker pancarı 707 bin tona erişmiştir.Şeker pancarı verimi de ilk yıllarda hektara 10 ton dolayında iken, zamanla artmış, günümüzde 30 ton/hektara kadar üykselmiştir. 1950 - 1989 döneminde ortalama şeker pancarı verimi yaklaşık 27 ton/hektar düzeyindedir.Şeker pancarı veriminin yıldan yıla sürekli artış göstermesi, hava şartları ile ilgili değildir.Bu, daha uygun tarım alanlarında modern tarım yöntemleri kullanılarak üretim yapıldığının göstergesidir.Son on yılda 16 bin çiftçi tarafından, 18 bin hektarda ortalama 579 bin ton şeker pancarı üretilmiş, şeker pancarı verimi de 31.92 ton/hektar olarak gerçekleşmiştir.

Verimin sürekli yükselme eğilimi göstermesinde önemli olan bir faktör de zararlıların üretim sahalarında etkili olmamalarıdır.Fabrika üretim sahalarındaki mücadele, nisbeten az bir alanda yapılmaktadır.Zirai mücadele gerektirecek zararlılar Cleonus sp.

pancar piresi, toprak kurtları, danaburnu, tel kurtları, mayıs böceği, karadrina, kalkan böceği, çekirge, pancar sineği ve Püseron 'dur.Ancak bu zararlıların yoğunlukları ve etkileri sınırlı olduğundan mücadele az bir sahada yürütülmektedir.

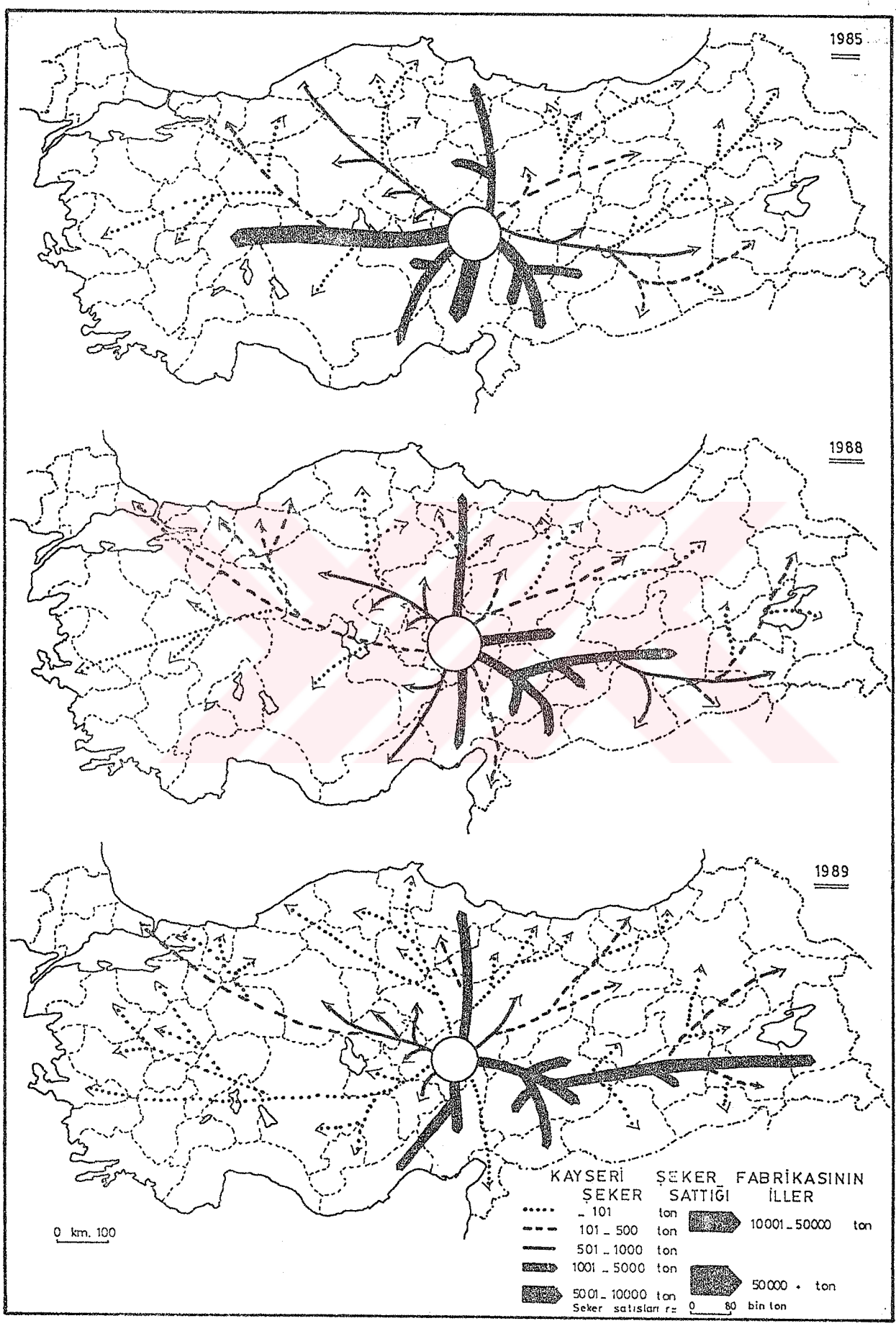
1955 - 1989 yılları arasında 35 kampanya yapmış olan Kayseri Şeker Fabrikası'nda kampanyalar 20 Agustos ile 2 Ekim tarihleri arasında başlamıştır.Kampanyaların muhtemel başlangıcı Eylül'ün ilk yarısıdır.Fabrikanın kuruluş kapasitesi 1800 ton/gündür.ancak, 1981 yılında nominal kapasite 3000 ton/güne çıkarılmıştır.Fabrikada işlenen günlük pancar miktarı nominal kapasiteyi çoğunlukla aşmış, bazı yıllarda ise bu kapasiteye yakın değerlerde oluşmuştur.İşlenen pancar miktarı yıldan yıla değişim göstermektedir.Değişim genelde artma yönündedir.Bu durum 1983'e kadar devam etmiştir.İşlenen pancar miktarı bu yıllarda 600 bin ton kadardı.1983'e kadar fabrikada işlenen pancar miktarı üretilen pancardan biraz fazlaydı.Ancak bu tarihten sonra işlenen pancar miktarı üretilen pancardan daha az olmuştur. Bunun nedeni, Bor Şeker Fabrikası için üretilen şeker pancarının Bor'da işlenmeye başlanması ve Kayseri Şeker Fabrikası için üretilen şeker pancarının bir kısmının da diğer fabrikalara gönderilmesidir.Yıldan yıla artarak devam eden bu durum sonucunda, işlenen pancar miktarı üretilen pancarın yarısının biraz fazlasına kadar düşmüştür.Son on yılda işlenen pancar miktarı ortalama 485 bin ton dolayındadır.Kayseri Şeker Fabrikası'nda hem kristal hem de küp şeker üretimi yapılmaktadır.Üretilen şeker miktarı bazı salınımlar göstermekle beraber ilk yıllardan itibaren artmaya başlamıştır.Ancak 1983'den sonra üretilen şeker miktarında da bir düşüş ortaya çıkmıştır.Günümüzde yaklaşık 50 bin ton şeker üretilmektedir.

Kayseri Şeker Fabrikası'nda şeker pancarının işlenmesi sırasında işlenen pancarın % 3.5 - 5'i oranında melas elde edilmektedir.Çıkan melas miktarı 10 bin ton ile 25 bin ton arasında değişmektedir.Fabrikaya 1980 yılında küspe kurutma tesisi ilave edilmiştir.Tesis ilk kampanyasında 105 ton melaslı kuru küspe üretmiş, üretim daha sonraki yıllarda 7000 tona kadar çıkmıştır.Ancak melaslı kuru küspe üretiminin genel olarak kısıtlanması nedeniyle üretim 1989'da 2600 tona kadar düşürülmüştür.

Kayseri Şeker Fabrikası'nda üretilen şeker çoğunlukla çevre iller gönderilmektedir(Harita 49).Şeker üretiminde kristal şeker çoğunluğu oluşturmaktadır ve Kayseri'de tüketildiği gibi yakın illerden Adana, Gaziantep ve Kahramanmaraş'a da gönderilmektedir.Küp şeker üretiminin toplamdaki payı daha azdır.Fakat üretilen şekerin gerek kalite, gerekse miktar bakımından yüksek olması bu şekere olan talebi arttırmıştır.Kampanya dışında da küp tozundan küp şeker üretilmesi nedeniyle, son yıllarda küp ve kristal şeker satışları hemen hemen eşitlenmiştir.Kayseri Şeker Fabrikası'nda üretilen küp şekere doğudaki illerde, kaliteli standart küp şeker olduğundan[27], batıdaki illerde ise, kalitesi nedeniyle aranılan bir ürün olduğundan yoğun talep gösterilmektedir.Küp şekerin alıcısı olan iller, kristal şeker alıcısı olan illerden sayıca fazladır.

---

[27] Doğu Anadolu'daki şeker fabrikalarında üretilen küp şeker halkın tüketim alışkanlıklarına uygun olarak özel imal edilen sert şekerdir.

1985
1988
1989
KAYSERİ ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER SATTIĞI İLLER
_ 101 ton
101 _ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001 _ 10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r=
0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 49

1.12. Erzurum Şeker Fabrikası:

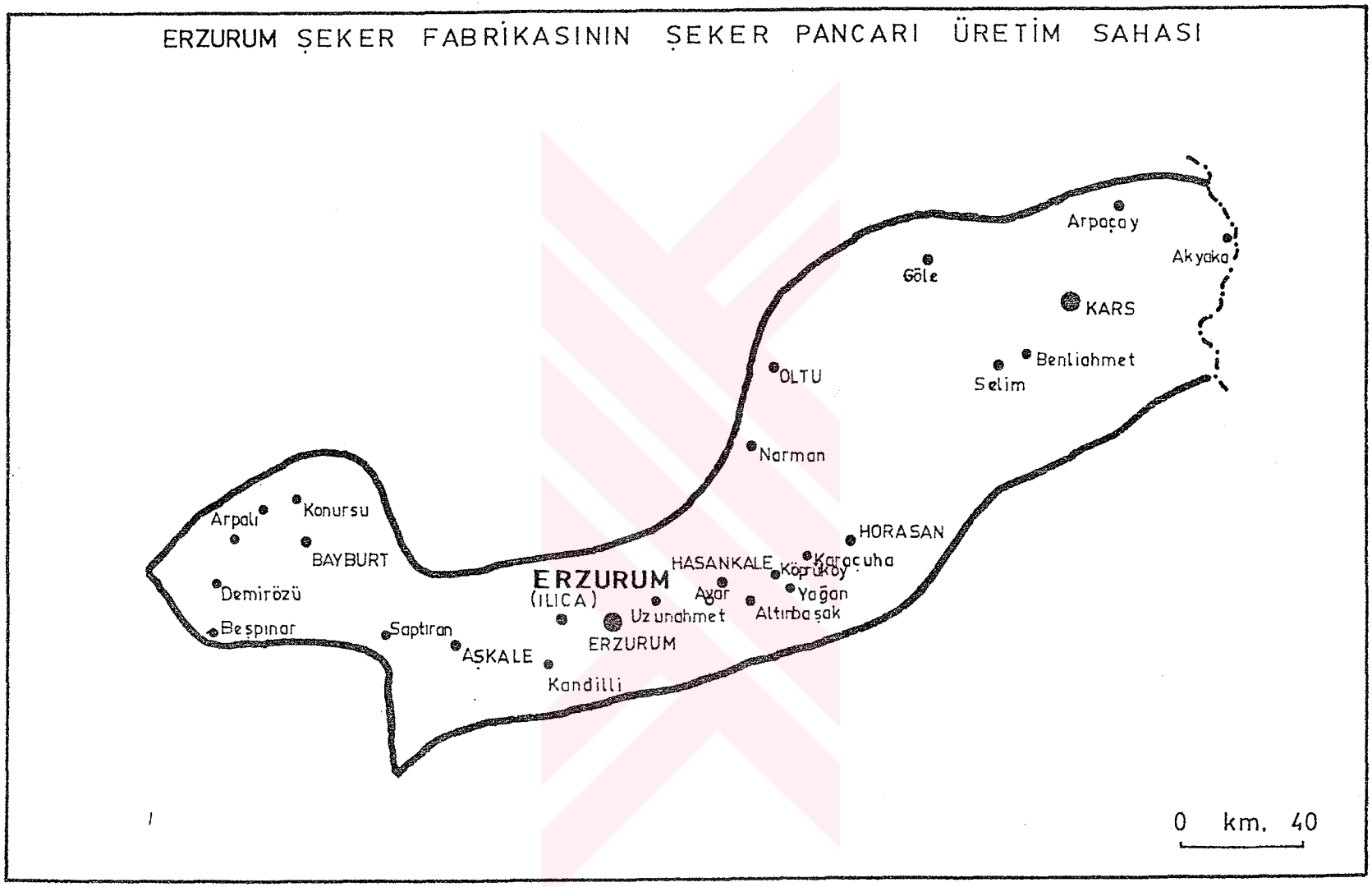
Birinci Gelişme Planı hazırlanırken, üç amacın gerçekleştirilebilmesi için şeker fabrikası kurulduğu daha önce de belirtilmişti.Bu amaçlardan birini oluşturan monokültür tarımın hakim olduğu yerlerde, polikültür tarımın yerleştirilmesi gayesiyle kurulan şeker fabrikalarından birisini de Erzurum Şeker Fabrikası meydana getirmektedir.Erzurum Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları çoğunlukla tahıl ekimine ayrılmıştır.Bunun yanında uygun yerlerde yem bitkisi olarak ot yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Ancak yapılan ziraatin modern yöntemlerden uzak olması, hem ürünün hem de verimin düşük olmasına neden olmaktadır.Zirai mekanizasyon, gübreleme, sulama, ilaçlama, kaliteli tohumluk kullanılması gibi unsurlardan oluşan modern ziraat sistemi ancak köklü bir değişimi gerçekleştirecek bir organizasyon ile yerleştirilebilir.Doğu Anadolu'da bu organizasyon eğitici ve yönlendirici bir bitki olan şeker pancarının yetiştirilmesiyle sağlanabilmiştir.Erzurum Şeker Fabrikası'nın kurulmasına bu nedenlerle karar verilmiş, 22.9.1954 tarihinde temeli atılmıştır.24.9.1956 tarihinde deneme kampanyasına başlayan fabrika, 30.9.1956'da işletmeye açılmıştır.

Erzurum Şeker Fabrikası'nın kuruluşunun ilk yıllarında Erzurum, Ağrı, Bayburt ve Pasinler (Hasankale) bölgelerinde şeker pancarı üretimi yapılıyordu.Bayburt ve Ağrı bölgelerinin dışında şeker pancarı ziraati demiryolu boyunca ağırlık kazanmıştı. Günümüzde ise üretim sahaları Aşkale,Bayburt, Erzurum, Hasankale, Ilıca, Oltu, Horasan ve Kars bölgelerinden oluşmaktadır. 1975'de Erzurum'a bağlı olan Hınıs şeker pancarı üretim bölgesi Muş Şeker Fabrikası'nın kurulmasından sonra Muş'a, Ağrı

bölgesi ile daha sonraki yıllarda kurulan Eleşkirt ve Iğdır bölgeleri de Ağrı Şeker Fabrikası'na bağlanmıştır (Harita 50).

Erzurum Şeker Fabrikası'nın kurulmasından kısa bir süre sonra fabrikanın yaratması beklenilen sosyo-ekonomik faydaların gerçekleştirilmesi için üretim sahaları arttırılmaya çalışılmıştır.Bu amacla yapılan çalışmalar sonucunda 1960 yılında şeker pancarı ekilen köy sayısı 500'e, çiftçi sayısı 16 bine ve ekilen alan miktarı da 12 bin hektarı aşmıştır (Tablo 57). Verimin diğer fabrikalara nazaran daha düşük (15 ton/hektar) olması, üretilen şeker pancarının ancak 195 bin tona çıkarılabilmesini sağlamıştır.Erzurum Şeker Fabrikası üretim sahalarından elde edilen ortalama verim diğer fabrikalara nazaran daha düşüktür (18.86 ton/hektar).Ilk yıllarda verim bu değerden de azdı.Üretim sahası ile ilgili değerlerin yıldan yıla düşmesine karşılık verimin zaman içinde nisbeten yükselmesi üretilen şeker pancarı miktarının 100 bin ton dolayında korunabilmesini sağlamıştır.1973'den sonra üretim sahaları genişletilmiş, 1977'de 467 köyde 16 bin çiftçi tarafından yaklaşık 15 bin hektarda şeker pancarı ekimi yapılmıştır.Verimin yüksek gerçekleştiği bu yılda alınan ürün de 357 bin tona ulaşmıştır.Bu değer Erzurum Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarından elde edilen en yüksek üretim değeridir.Daha sonra Ağrı Şeker Fabrikası için üretilen yeni üretim bölgelerinin eklenmesiyle, üretim sahası ve verimin değerlerinde artışlar olduysa da bu artış, 1977'deki kadar olmamıştır.1980 sonrasında ortalama 270 köyde 9300 çiftçi tarafından 6300 hektar sahada ekim yapılmıştır.Alınan ürün ise ortalama 135 bin tondur.

Erzurum Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında çeşitli zararlılar, özellikle yıl içindeki hava şartlarının uygun olduğu

ERZURUM ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI
Arpaçay
Akyaka
Göle
KARS
Benliahmet
Selim
OLTU
Narman
Konursu
Arpalı
BAYBURT
HORASAN
HASANKALE
Köprüköy
Karaçuha
ERZURUM
(ILICA)
Demirözü
Ayar
Yağan
Uzunahmet
Altınbaşak
Beşpınar
Saptıran
ERZURUM
AŞKALE
Kandilli
0 km. 40

Harita 50

Tablo 57: Erzurum Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN (hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN (hektar)	HASAT EDİLEN ALAN (hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) KÜP	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) M.KURU KÜSPE
1956	289	5490	3583	5059	3338	1285	3201	27205	8.50	32	24. 9.1956	27205	1800	782	2255	40	2295		
1957	329	5577	5249	4662	5253	8180	4611	32142	6.97	23	4.10.1957	32142	1800	1338	600	4915	5515		
1958	357	8806	6092	7712	6307	1293	6116	60699	9.92	46	1.10.1958	60699	1800	1173	1917	9946	11863		
1959	377	11807	8185	10533	8225	4771	8179	115233	14.08	57	1.10.1959	115233	1800	1784	6290	8479	14769		
1960	505	18659	11281	16577	12470	3781	12303	195205	15.86	84	1. 9.1960	196442	1800	2139	14884	12463	27347		
1961	417	12457	9035	10660	7453	6124	7173	84073	11.72	42	25. 9.1961	84073	1800	1952	6328	18545	24874		
1962	446	13355	8416	10406	7247	4959	7179	127108	17.66	54	24. 9.1962	127108	1800	2204	11044	8356	19400		
1963	432	11695	7165	8902	6547	6614	6480	115212	17.78	55	30. 9.1963	115212	1800	1853	8011	6152	17173	3722	
1964	433	13977	9561	11824	9710	3512	9686	134842	13.92	65	10. 9.1964	144532	1800	2137	12140	9565	21706	5487	
1965	370	9860	9154	7713	7208	3028	7193	118677	16.50	64	17. 9.1965	141654	1800	2042	11381	8918	20300	4529	1325
1966	333	9481	10111	7668	6995	2085	6992	133271	19.06	81	16. 9.1966	168581	1800	1949	12255	11250	23515	6012	2100
1967	318	9081	7148	7582	6401	2519	6397	150006	23.44	89	25. 9.1967	188497	1800	2065	15256	12667	27923	5750	4050
1968	286	9222	6553	7570	5119	4354	5110	119637	23.41	72	25. 9.1968	151795	1800	2034	11265	11085	22350	4738	3690
1969	234	7910	5378	6899	4338	4850	4337	97331	22.44	61	25. 9.1969	123136	1800	1954	7686	9480	17166	4052	3210
1970	249	8725	6571	7500	5254	362	5252	114786	21.85	62	26. 9.1970	132254	1800	2011	9443	9577	19020	4369	3600
1971				9895						104	10. 9.1971	199275	1800	1816			26878	6754	
1972	275	9294	7350	7949	5866	8931	5859	137352	23.44	74	1.10.1972	155176	1800	1965	11781	9720	21501	5510	4000
1973	246	8088	7517	6546	5254	688	5253	121222	23.07	74	25. 9.1973	135898	1800	1658	6192	10600	16792		
1974	319	17163	9352	8894	7565	5553	7378	144832	19.63	79	20. 9.1974	167779	1800	1892	8436	12526	20962	6190	3158
1975	380	13938	13549	11847	10627	463	10617	221040	20.82	107	20. 9.1975	226957	1800	1916	13656	15315	28971	7790	4017
1976	410	16061	1679	14070	1324	789	1324	297321	22.45	170	10. 9.1976	293500	1800	1747			39846	11364	6800
1977	467	18095	17058	16207	14936	444	14936	357380	23.92	187	17. 9.1977	326000	1800	1767	13083	19233	32316	17604	4720
1978	215	8965	7177	8017	6468	123	6466	132912	20.55	184	26. 9.1978	282500	1800	1559	14599	15101	29700	17270	4700
1979	194	7633	7804	6480	6020	1056	6009	141470	23.54	197	20. 9.1979	329000	3000	1691	11550	17850	29400	16642	5250
1980	196	8306	9171	7330	6178	1338	5481	67991	12.40	109	1. 9.1980	210000	3000	1966	15411	8600	24011	11197	3075
1981	208	9626	10000	8403	6326	423	6314	142847	22.62	181	10. 9.1981	466000	3000	2600	42625	16850	59479	21290	13500
1982	222	10142	7895	8658	6150	7735	6150	141114	22.94	165	15. 9.1982	451300	3000	2750	38163	23057	61220	20020	4400
1983	199	8967	7300	7694	5675	708	5646	131955	23.37	136	7. 9.1983	359000	3000	2694	26981	19369	46350	16280	3220
1984				9296	6689		6509	138905	21.34	103	17. 9.1984	304500	3000	2993			42825	12250	
1985	361	14019	9980	11266	7999	4097	7899	140203	17.77	73	20. 9.1985	216200	3000	3024	22443	8890	31333	8650	3750
1986	353	12934	10200	10575	8119	1215	8007	163657	20.43	76	19. 9.1986	205900	3000	2750	16695	11600	28295	8515	3240
1987	315	13095	10070	11011	7656	1092	7363	136659	18.56	70	28. 9.1987	187300	3000	2796	15334	11366	26700	8100	2000
1988	295	10295	8630	8560	6571	1440	6571	170966	26.01	86	30. 9.1988	235200	3000	2817	19690	13610	33600	10434	1875
1989	284	11837	9330	10828	8309	873	7102	117639	16.56	83	21. 9.1989	213000	3000	2630	15370	8550	23920	10800	2700

KAYNAK: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

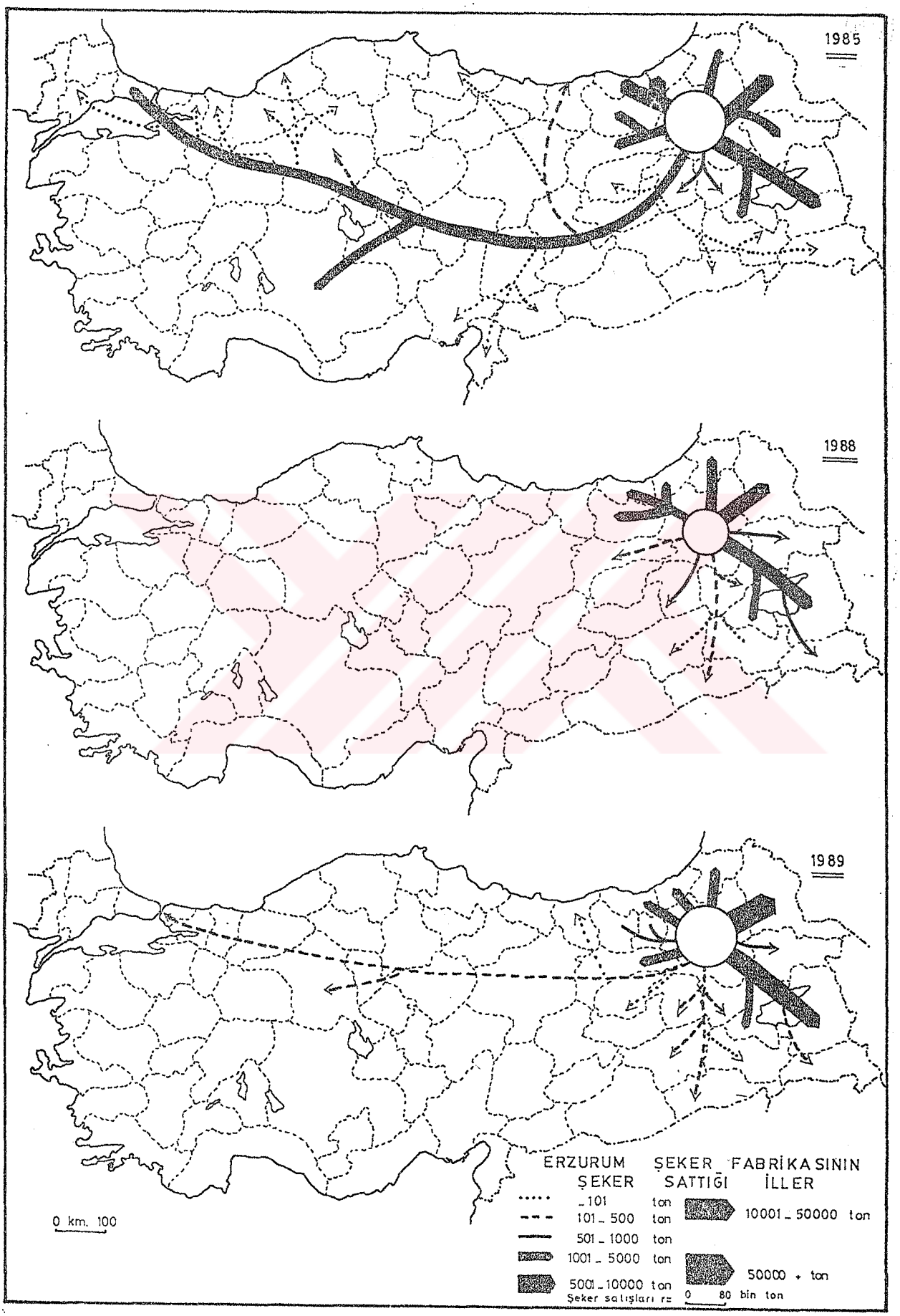
zamanlarda etkili olmaktadırlar.Bu zararlıların başında Cleonus sp., pancar piresi, toprak kurtları, danaburnu, tel kurtları, mayıs böceği, karadrina, kalkan bceği, çekirge, pancar sineği, Püseron, Lixus ve yaprak pünesi gelmektedir.Zararlılar yıldan yıla değişmekle beraber yaklaşık 3000 hektarda mücadeleyi gerektirmektedir.

Erzurum Şeker Fabrikası 1956 - 1989 yılları arasında 34 kampanya yapmıştır.Fabrikada kampanyalar 1 Eylül ile 4 Ekim tarihleri arasında başlamıştır.Kampanyanın başlangıcı genellikle Eylül'ün 2. yarısıdır.Kampanyalar bazı yıllarda 50 günün altında bazı yıllarda da 150 günün üzerinde sürmekle beraber ortalama 93 gündür.Kampanya süresini belirleyen bir faktör de fabrikanın günlük şeker pancarı işleyen kapasitesidir.Erzurum Şeker Fabrikası günde 1800 ton şeker pancarı işlemek üzere kurulmuştur.1979 yılında yapılan genişletme çalışmaları ile kapasite 3000 ton/güne çıkarılmıştır.Nominal kapasitenin 3000 ton/güne çıkarılmasından önce günde işlenen şeker pancarı miktarı 1800 tonu aşıyordu.Ancak kapasite artışından sonra 1985 yılı hariç yeni kapasite aşılamamıştır.İşlenen şeker pancarı miktarı yıldan yıla değişmektedir.1983'e kadar işlenen şeker pancarı miktarı artmış ve 450 bin tonu aşmıştır.Bu tarihten sonra yerini 1987'ye kadar azalışa bırakmış ve 1987'de işlenen şeker pancarı miktarı 187 bin tona düşmüştür.İşlenen şeker pancarı miktarındaki artış ve ani düşüş Ağrı Şeker Fabrikası'yla ilgilidir.Erzurum Şeker Fabrikası'nda hem kristal hem de küp şeker üretilmektedir.Ancak üretilen küp şeker, normal küp şeker değil,Doğu Anadolu halkının alışkanlıklarına uygun olarak üretilen özel sert şekerdir.Bunun için de fabrikada üretilen

şekerin bazı yıllar yarısından çoğunu küp şeker üretimi oluşturmaktadır.Fabrika ilk yıl 2295 ton şeker üretmiştir.Daha sonra üretim 60 bin tona kadar yükselmiştir.Son on yılda her yıl ortalama 37 bin ton şeker üretilmektedir.

İşlenen şeker pancarının % 3 - 5'i melas olarak çıkmaktadır.Doğu Anadolu'da besicilikte yem olarak melas kullanımını yaygınlaştırılmaya çalışılması nedeniyle üretilen melas miktarı 20 bin tona yaklaşmıştır.Melasın doğrudan çiftçiye satılmasında bazı güçlüklerine olması, fabrikasyon sırasında çıkan yaş küspenin değerlendirme güçlükleri gibi nedenler özellikle hayvan yemi sıkıntısı çekilen Doğu Anadolu Bölgesi'nde yeni bir yemin üretilmesine neden olmuştur.Bu nedenle 1963 yılında ilk defa küspe kurutma tesisi kurulmuş ve melaslı kuru küspe üretilmeye başlanılmıştır.çiftçinin ve besicilik yapanların melaslı kuru küspeye alıştırılması için önce az miktarda yapılan üretim daha sonraki yıllarda arttırılmıştır.Ancak üretilen melaslı kuru küspe miktarı 13500 tonu aşmamıştır.Son yıllarda melaslı kuru küspe üretimi 2 - 3 bin ton arasında değişmektedir.Melasın bir diğer kullanım alanı da ispirto üretimidir.Bu amaçla Erzurum Şeker Fabrikası'nda çıkan melasın bir kısmını değerlendirmek üzere ispirto fabrikası kurulmuştur.Bu fabrika daha sonra ayrıca ele alınacaktır.

Erzurum Şeker Fabrikası'nın ürettiği şekerin önemli bir kısmı Erzurum iline komşu illere gönderilmektedir(Harita 51).Van, Bitlis, Hakkari, Siirt, Mardin, Diyarbakır, Bingöl, Muş ve Tunceli illerindeki tüccarlar Erzurum Şeker Fabrikası'ndan şeker almaktadırlar.Ayrıca stokların uygun olduğu yıllarda, Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlere de şeker sevkedilmektedir.

1985
1988
1989
ERZURUM ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları rz
0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 51

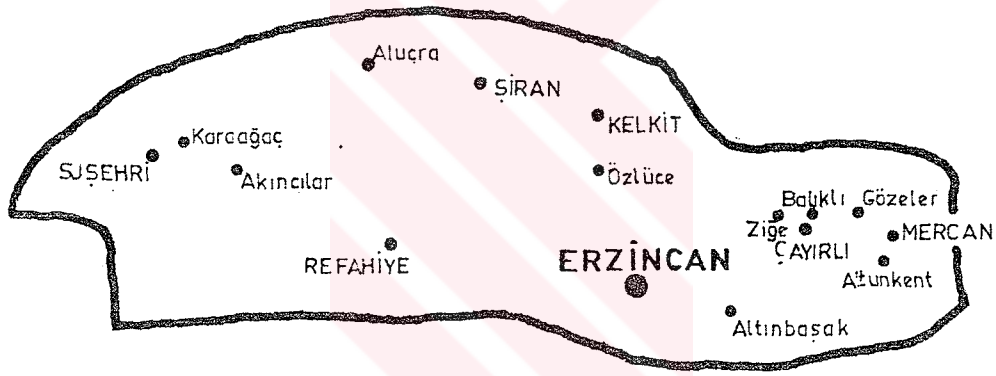
1.13. Erzincan Şeker Fabrikası:

Birinci Gelişme Planı'nda Doğu Anadolu'da kurulması düşünülen fabrikalardan biri de Erzincan Şeker Fabrikası'dır.Fabrikanın kuruluşunda etkili olan faktörlerin başında Doğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısının iyileştirilmesi gelmektedir.Temeli 30.12.1954'de atılan ve 20.9.1956'da deneme kampanyasına başlayan Erzincan Şeker Fabrikası, 30.9.1956 tarihinde işletmeye açılmıştır.

Erzincan Şeker Fabrikası'nın ilk kurulduğu yıllarda batıda Suşehri ve Divriği, kuzeyde Kelkit, doğuda Mercan ve güneyde de Erzincan üretim sahasının sınırlarını oluşturuyordu.Bu saha dahilinde 3 - 4 bin hektar sahada şeker pancarı ekimi yapılıyordu.Üretim sahasında genişleme sadece kuzeyde olmuş ve Alucra bu sahaya eklenmiştir.Nisbeten eski sınırlarını korumasına karşılık şeker pancarı ekilen saha miktarı zaman zaman 10 bin hektarı aşmaktadır.Günümüzde Erzincan Şeker Fabrikası'nın şeker pancarı üretim bölgelerini Erzincan, Çayırlı, Kelkit, Mercan, Refahiye, Suşehri ve Şiran oluşturmaktadır (Harita 52).

1956 yılında fabrika kurulduğunda 232 köyde, 4763 çiftçi 3018 hektarda şeker pancarı ekmişti (Tablo 58). 43 bin ton şeker pancarının alındığı bu yılda verim 15.38 ton/hektar olarak gerçekleşmiştir.Fabrikanın üretim sahasının hemen hemen hiç değişmemesi şeker pancarı ekimi yapan köy sayısının da ortalama 200 - 250 ile sınırlı kalmasına yol açmıştır.Ancak şeker pancarı eken çiftçi sayısı günümüze doğru gelindikçe artarak 10 bini aşmıştır.Ekilen alan miktarı ilk yıllarda 3 - 4 bin hektar iken, zaman içinde artarak 1985'de 11 bin hektarı aşmıştır.Son yıllarda ekilen saha miktarı azalmaya başlamıştır.Son on yıllık ortalamalara göre ekilen alan miktarı 9500 hektardır.Ekilen alanın artması ile

ERZİNCAN ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 52

Tablo 58:Erzincan Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR(ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ŞEKER (ton) KÜP	ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) MAKURU KÜSPE
1956	232	5102	3153	4763	3018	1209	2821	43414	15.38	44	20.9.1956	43414	1200	986	6828		6828		
1957	234	4804	3147	4265	2907	3784	2883	37069	12.85	37	15.9.1957	37068	1200	939	3404		3404		
1958	253	6588	3924	6057	3800	2611	3790	60189	15.88	62	10.9.1958	60189	1200	926	4276		4276		
1959	288	8127	5100	7367	5084	4031	5056	97244	19.23	80	6.9.1959	97244	1200	1206	15244		15244		
1960	321	10459	6769	9369	6571	4800	6558	143547	21.88	104	1.9.1960	147880	1200	1391	23629		23629		
1961	288	8846	6025	7949	5374	6486	5374	110246	20.51	77	10.9.1961	110246	1200	1405	5132		5132		
1962	289	8040	5330	7050	5164	6067	5164	121348	23.49	83	10.9.1962	121351	1200	1425	18801		18801		
1963	255	6344	4556	5730	4516	5645	4497	126000	28.02	90	12.9.1963	126000	1200	1376	19036		19036	3886	
1964	248	7361	5550	6918	5867	3707	5850	145894	24.93	90	7.9.1964	136204	1200	1478	22969		22969	4469	
1965	250	7717	5929	7207	5770	5528	5739	155187	27.04	89	15.9.1965	132210	1200	1449	20594		20594	4445	
1966	236	7285	5761	6882	5724	3781	5724	177945	31.09	97	11.9.1966	142675	1200	1472	23502		23502	4659	
1967	227	7493	5511	7006	5256	3509	5256	190898	36.32	103	11.9.1967	152407	1200	1464	24338		24338	4273	
1968	218	7399	4960	6905	4204	6304	4164	145972	35.05	71	6.9.1968	113814	1200	1577	17804		17804	3246	
1969	204	6616	4233	6162	3658	5973	3656	131398	35.93	71	12.9.1969	105594	1200	1406	15980		15980	3202	
1970	189	5865	4681	5144	4221	503	4216	135844	32.22	85	16.9.1970	118376	1200	1343	18750		18750	3773	
1971				6177						114	1.9.1971	154503	1200	1340	24594		24594	4670	
1972	208	6922	5500	6342	5473	8638	5463	155234	28.41	103	1.9.1972	137410	1200	1313	20400		20400	4659	
1973	196	5897	5335	5166	4723	639	4704	135413	28.78	93	5.9.1973	120737	1200	1243	17370		17370	4770	
1974	216	6517	5778	5794	5233	5869	5233	150829	28.82	96	5.9.1974	133752	1200	1352	19441		19441	5061	
1975	241	7285	6085	6490	5723	336	5723	167962	29.35	150	6.9.1975	192421	1200	1228	36927		36927	10944	
1976	255	8148	6535	7497	6580	1724	6578	220011	33.44	209	3.9.1976	252900	1200	1255	27900		27900	12400	2212
1977	270	8521	7323	7914	6556	2067	6556	249653	38.08	207	4.9.1977	260150	1200	1325	33920		33920	11257	9500
1978	256	8960	7581	8103	7141	1842	7105	215334	30.30	192	1.9.1978	251700	1200	1261	33499		33499	12320	4614
1979	229	8035	7850	7187	7073	1166	7073	215581	30.48	210	1.9.1979	263000	1200	1501	20315		20315	6036	1707
1980	251	8735	8823	8073	7547	2774	5481	153850	20.87	98	10.9.1980	145600	1200	1514	39722		39722	12046	4300
1981	277	12279	10943	11527	9425	5061	9425	334108	35.44	187	31.8.1981	280000	1200	1494	39800		39800	11493	3106
1982	267	12204	9000	11343	9497	3786	9497	339423	35.73	183	30.8.1982	270500	1200	1507	28463	1207	29970	9095	1445
1983	268	11860	9870	11064	9340	4545	9322	299310	32.10	147	1.9.1983	218500	1500	1512			37347	10879	
1984				11520	9808		9808	363365	37.04	171	31.8.1984	255200	1500	1822	25029	3550	28579	8860	1613
1985	275	12516	10712	11781	11145	6136	11145	302980	29.86	115	12.9.1985	205000	1500	1529	25080	4860	29990	8740	2000
1986	281	12051	10529	11274	9378	1915	9378	301357	32.13	145	25.9.1986	219100	1500	1553	29966	4370	34336	10194	1910
1987	287	13978	11669	12808	10958	4565	10812	316253	29.25	161	21.9.1987	247000	1500	1789	25235	3265	28500	8317	1875
1988	248	10767	10160	9386	8091	3741	8084	312781	38.69	120	22.9.1988	210200	1500	1774	21845	2955	24800	9282	1443
1989	232	10701	10608	9789	8976	6140	8583	263861	30.74	115	11.9.1989	196300							

KAYNAK:Turkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

elde edilen ürün miktarı da artmaya başlamıştır.1959'dan itibaren 100 bin tonu aşan pancar üretimi, 1975'den sonra 200 bin tonu, 1981'den sonra da 300 bin tonu aşmıştır.üretimdeki artışı belirleyen bir diğer faktör de şeker pancarı verimidir.İlk yıllarda 20 ton/hektardan da az olan şeker pancarı verimi, daha sonra artmış ve 30 ton/hektarı aşmıştır. 1956 - 1989 yılları arasında ortalama şeker pancarı verimi 28.22 ton/hektar olmuştur.Son on yıllık dönemde her yıl ortalama 32 ton/hektar verim ile 300 bin ton şeker pancarı elde edilmiştir.

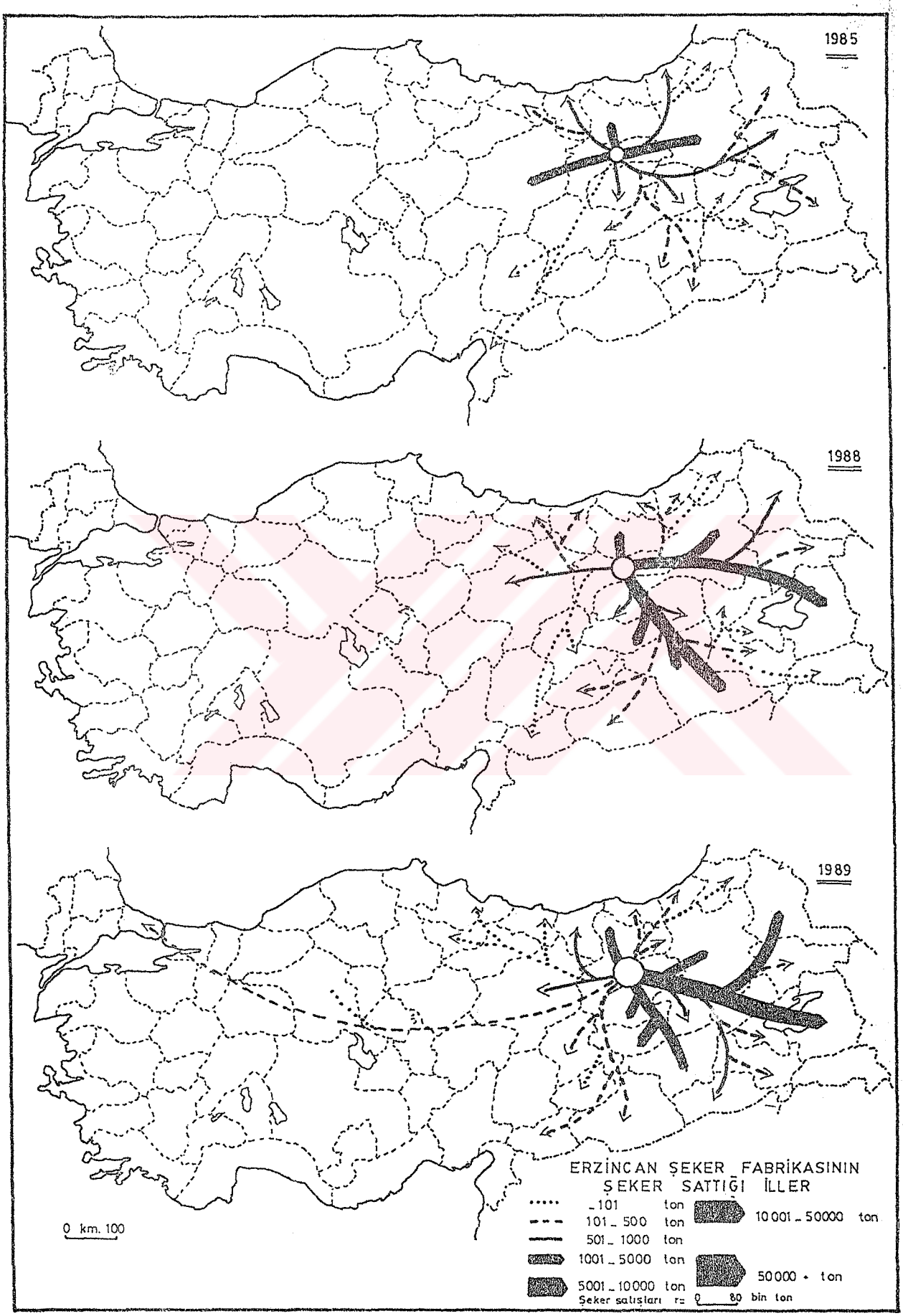
Erzincan Şeker Fabrikası'nın üretim sahasında zararlılar Erzurum Şeker Fabrikası'nın üretim sahasına nazaran daha az etkili olmaktadır.Bununla beraber Cleonus sp., pancar piresi, toprak kurtları, danaburnu, tel kurtları, mayıs böceği, karadrina, kalkan böceği, pancar sineği ve çekirge mücadeleyi gerektiren zararlılardır.Ayrıca şeker fabrikasının üretim sahasında küsküt hastalığı da görülmektedir.Gerek zararlılarla, gerek küskütle mücadele devamlı olarak sürdürülmektedir.Mücadele edilen alan miktarının bazı yıllarda ekilen sahanın da üzerinde olması, yoğun bir mücadelenin tekrarlanarak yürütüldüğünü göstermektedir.

Fabrika 1956 - 1989 yılları arasında 34 kampanya yapmıştır.Bu devrede kampanyalar 30 Agustos ile 25 Eylül tarihleri arasında başlatılmıştır.Kampanyaların başlama tarihi çoğunlukla Eylül'ün ilk yarısıdır.Ortalama kampanya süresi 118 gündür.1975'e kadar kampanya süresi 100 günden az veya birkaç gün fazlaydı.Bu tarihten sonra kampanya süreleri artmış, bazı yıllarda 200 günü aşmıştır.Kampanya süresinin uzamasına neden olan faktörlerden biri de fabrikanın kapasitesinin düşük olmasıdır.Fabrika kurulurken

günlük şeker pancarı işleme kapasitesi 1200 ton/gün olarak belirlenmişti.Kapasite 1983'de 1500 ton/güne çıkarılmıştır.Fabrikada işlenen günlük şeker pancarı bir iki yılın dışında bu kapasitenin üzerindedir.Yıldan yıla artan miktarlarda şeker pancarı işlenen Erzincan Şeker Fabrikası'nda şeker üretimi de devamlı artış göstermiştir.Fabrikada 1983 yılına kadar sadece kristal şeker üretilmekteydi.Bu tarihten sonra bölgenin küp şeker ihtiyacı gözönüne alınarak küp şekeri de üretilmeye başlamıştır.Son on yılda üretilen şeker miktarı 31 bin tonun üzerindedir.

Yan ürünlerden melas, işlenen pancar miktarına göre değişmektedir.Çıkan melas, işlenen pancarın yaklaşık % 3 - 5 'ini oluşturmaktadır.1981 yılında 280 bin ton şeker pancarının işlenmesi sırasında 12 bin ton melas çıkmıştır.Son on yılda elde edilen melas miktarı 9500 ton dolayındadır.Fabrikanın melasının bir kısmını işlemek üzere 1977'de küspe kurutma tesisi kurulmuştur. Tesisten daha ilk yıllarda 9500 ton melaslı kuru küspe elde edilmesine karşılık, gerek enerji krizi, gerekse maliyetlerin artması üretimin 2000 ton dolayına indirilmesine neden olmuştur.

Erzincan Şeker Fabrikası'nın ürettiği şeker Anadolu'nun doğu yarısındaki illere gönderilmektedir(Harita 53).Elazığ,Diyarbakır, Mardin, Van, Kars, Sivas, Erzincan Şeker Fabrikası'ndan sürekli ve nisbeten yüksek miktarlarda şeker alan iller arasındadır. Bununla beraber Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere, stokların uygun olduğu yıllarda da talebe bağlı olarak İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler de katılmaktadır.

1985
1988
1989
ERZİNCAN ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r= 0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 53

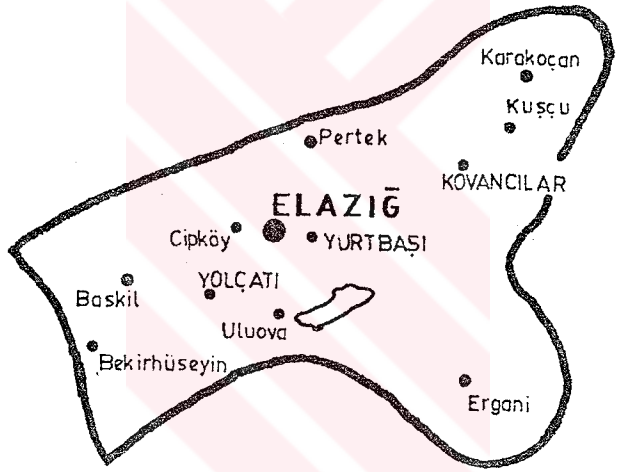
1.14. Elazığ Şeker Fabrikası:

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum ve Erzincan Şeker Fabrikalarından sonra açılan üçüncü şeker fabrikası Elazığ Şeker Fabrikası'dır.Elazığ'da fabrika kurma düşüncesi Birinci Gelişme Planı'nda yeralmıştır.Temelleri 19.1.1955'de atılan fabrika 1.10.1956'da işletmeye açılmıştır.Fabrika bir süre ilk kurulduğu yerde işletildikten sonra Keban Barajı'nın yapılmaya başlanılması nedeniyle fabrikanın yerinin değiştirilmesi gerekmiştir.Bu amaçla fabrikaya yeni bir yer aranmış ve Yurtbaşı Köyü ile Yurt İstasyonu arasındaki arazi fabrikanın kuruluşuna uygun görülmüştür.1968 yılı kampanyası sonunda sökülen fabrika, 1969 kampanyasında yeni yerinde faaliyete geçirilmiştir.

Fabrikanın ilk kurulduğu yıllarda İçme, Elazığ, Yolaçtı ve Diyarbakır'da şeker pancarı üretim bölgeleri vardı. Bu teşkilata bağlı olarak da 2500 hektar sahada üretim yapılıyordu.Ancak İçme Bölgesi Bingöl ve Muş'u da içine alıyordu.Şeker pancarı üretimi demiryolu güzergahı boyunca ziraate uygun alanlarda yer alıyordu.1975 yılında Muş Şeker Fabrikası'nın kurulmasına karar verildikten sonra üretim sahalarından Muş ve Bingöl bu fabrikaya bırakılmıştır.Şeker pancarı üretimi yapılan saha miktarında bir azalış olmaması için de daralan sınırlar içinde yeni üretim sahaları açılmıştır.Günümüzde ortalama 6000 hektarda şeker pancarı üretimi yapılmaktadır.Elazığ Şeker Fabrikası'nın şeker pancarı üretim bölgelerini Elazığ, Kovancılar, Yurtbaşı ve Yolçatı bölgeleri oluşturmaktadır (Harita 54).

Elazığ Şeker Fabrikası 1956 yılında kurulduktan sonra ilk aşamada 250 - 300 köyde şeker pancarı yetiştirilmesi için taahhüd

ELAZIĞ ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 54

almıştır (Tablo 59).3 - 4 bin çiftçi yaklaşık 2500 hektar alanda şeker pancarı üretmeye başlamıştır.Çok kısa aralıklarla fabrikanın şeker pancarı üretimi ile ilgili değerleri artıp azalmaktadır.Dolayısıyla bir eğilim belirlemesi oldukça güçtür.Günümüze doğru gelindikçe şeker pancarı ekilen köy sayısı 200'ün altına inmiştir.Buna rağmen, şeker pancarı eken çiftçi sayısı ve toplam ekilen saha miktarı artış göstermektedir.1980 sonrasında ortalama 7300 çiftçi 6000 hektarda şeker pancarı ziraati yapmaktaydı. Fabrikanın üretim sahlarında üretilen şeker pancarı miktarı yıldan yıla artış göstermiştir.İlk defa 1960 yılında 8000 hektara yakın şeker pancarı ekimi nedeniyle, üretilen şeker pancarı da 100 bin tonu aşmıştı.Daha sonra 1960 - 1963 arasında planlı döneme geçiş hazırlıkları içinde üretilen şeker pancarı miktarı da düşüş göstermiştir.Ancak daha sonraki yıllarda pancarı üretimindeki kısıtlamanın nispeten kaldırılmasıyla üretilen pancar miktarı yine artmaya başlamıştır.En fazla şeker pancarı ürünü 1982 yılında hasat edilmiştir (210 bin ton).Üretilen pancar miktarını belirleyen,yıl içindeki hava şartları ve hastalıklar ile zararlıların yaptığı tahribat miktarının ortaya koyduğu verim değerleridir.Kullanılan şeker pancarı tohumlarıyla sağlanılan iyileşmeler verimi olumlu yönde etkilemekteyse de, arka arkaya gelen yıllarda yüksek ve düşük verimlerin birbirini takip etmesi hava şartlarının dışında açıklamak mümkün değildir.İlk yıllarda Elazığ Şeker Fabrikası'nın üretim sahasında verim değerleri 10 bin ton hektar civarındaydı.Zamanla bu değerler 30 ton/hektara kadar yükselmiştir.1956 - 1989 yılları arasında şeker pancarı verimi ortalama 25.31 ton/hektar olmuştur.Son on yıldaki ortalama verim ise 28.41

Tablo 59:Elazığ Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE			ŞEKER PANCARI EKEN	EKİLEN	MÜCADELE EDİLEN	HASAT EDİLEN	BEDELİ ÖDENEN	VERİM	KAMPANYA	KAMPANYA	İŞLENEN	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün)		ÜRETİLEN ŞEKER (ton)			YAN ÜRÜNLER (ton)	
	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN(hektar)	ALAN(hektar)	ALAN(hektar)	PANCAR(ton)	(ton/hektar)	SÜRESİ	BAŞLANGIÇ	PANCAR(ton)	NOMİNAL	FİİLİ	TOZ	KÜP	TOPLAM	MELAS	MAMUL KÜSPE
1956	242	3527	8085	3038	2317	1327	2157	17121	7.93	39	16. 9.1956	27358	1200	720	3904		3904		
1957	329	4785	3370	4017	2489	4528	1992	21544	10.81	21	15. 9.1957	21544	1200	1016	3099		3099		
1958	302	4927	2702	4237	2650	2062	2470	29348	11.88	25	1.10.1958	29348	1200	1102	4297		4297		
1959	303	6432	3653	5587	4002	4260	3875	60872	15.97	52	20. 9.1959	60871	1200	1157	8817		8817		
1960	423	11028	6350	9220	7916	7435	7246	106275	14.66	103	1. 9.1960	126685	1200	1187	18111		18111		
1961	297	7918	5707	7004	4944	8405	4719	78075	16.54	59	25. 9.1961	78075	1200	1202	10945		10945		
1962	269	7424	5806	6297	4880	9505	4762	66444	13.95	48	24. 9.1962	66444	1200	1269	9094		9094		
1963	381	14445	10025	4051	9745	4790	2640	60150	22.78	63	20. 9.1963	80025	1200	1215	10055		10055	3077	
1964	272	6228	4058	5482	4087	6233	4050	80578	19.89	81	15. 9.1964	115735	1200	1372	17740		17740	4320	
1965	241	6406	5112	5209	4670	10542	4519	98426	21.77	77	20. 9.1965	105279	1200	1270	14398		14398	3700	
1966	259	5289	4484	4353	3968	3908	3870	95725	24.73	67	15. 9.1966	95725	1200	1388	13560		13560	3490	
1967	220	4786	4326	4033	4165	6363	4038	126599	31.35	89	25. 9.1967	126310	1200	1301	16300		16300	4223	
1968	184	4602	3858	4118	3467	9475	3438	109255	31.77	64	6. 9.1968	88499	1200	1391	12245		12245	3100	
1969	155	3948	3419	3498	2842	7850	2811	100293	35.68	60	3.10.1969	80589	1200	1276	11244		11244	2817	
1970	137	3979	3900	3539	3409	2013	3408	110301	32.36	85	7. 9.1970	110301	1200	1272	15763		15763	4326	
1971				4455						143	27. 8.1971	206308	1200	1400			27584	8090	
1972	157	4467	4688	3887	3972	6957	3936	130969	33.27	120	1. 9.1972	179035	1200	1469	19228	4065	23293	7070	
1973	156	4272	5057	3794	4525	599	4491	125972	28.05	116	5. 9.1973	172193	1200	1406	15598	5176	20774	7080	
1974	271	5833	6925	4768	7347	8849	4532	71112	15.69	82	2. 9.1974	115416	1200	1353	11493	3073	14566	4593	
1975	167	5045	5080	4435	4695	612	4126	111610	27.05	152	2. 9.1975	213622	1200	1355	23701	6000	29701	8231	
1976	184	5313	4890	4612	4101	2565	4081	134921	33.06	206	24. 8.1976	253200	1200	1237			34681	9829	
1977	166	4828	3765	4382	3531	1511	3531	134753	38.16	189	4. 9.1977	252500	1200	1404	27111	6950	34061	11179	3826
1978	161	5575	4509	5050	4353	3836	4353	135360	30.09	150	1. 9.1978	228500	1200	1534	25380	5100	30480	10083	8313
1979	168	6343	5230	5570	4645	1264	4634	156351	33.73	197	1. 9.1979	265550	1200	1355	25359	6934	32294	11762	3946
1980	173	6583	6474	5851	5150	3242	5150	92754	18.01	82	10. 9.1980	126550	1200	1572	14883	2700	17583	4982	2876
1981	206	8631	8227	7820	6531	2949	6464	194084	30.03	187	25. 8.1981	311000	1200	1680	35151	6600	41751	11867	4048
1982	196	9072	7755	8236	6739	1676	6676	210000	31.45	174	20. 8.1982	271000	1200	1576	31518	6270	37788	11771	4141
1983	196	8570	7047	7899	6074	4561	6072	188483	31.09	124	5. 9.1983	211500	1500	1734	24005	4054	28059	8869	2560
1984				7199	5817		5817	172879	29.72	113	13. 9.1984	204500	1500	1826			26204	9209	
1985	170	7448	6721	6906	6001	4960	6001	125008	20.82	75	20. 9.1985	127100	1500	1747	13287	2429	15716	6111	1250
1986	162	6986	6103	6671	5605	4309	4502	160281	29.13	93	19. 9.1986	164000	1500	1802	16489	2613	19182	7510	1500
1987	161	7669	6550	7271	5726	3229	5270	153818	29.18	98	21. 9.1987	146100	1500	1522	14120	3380	17500	7340	1500
1988	165	7172	6539	6760	5382	2665	5379	196884	36.60	124	22. 9.1988	185500	1500	1524	17585	2575	20160	9901	1700
1989	176	8934	8425	8491	7334	4280	7009	197532	28.18	129	14. 8.1989	203500	1500	1609	19740	3620	23360	10725	2000

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

ton/hektardır.

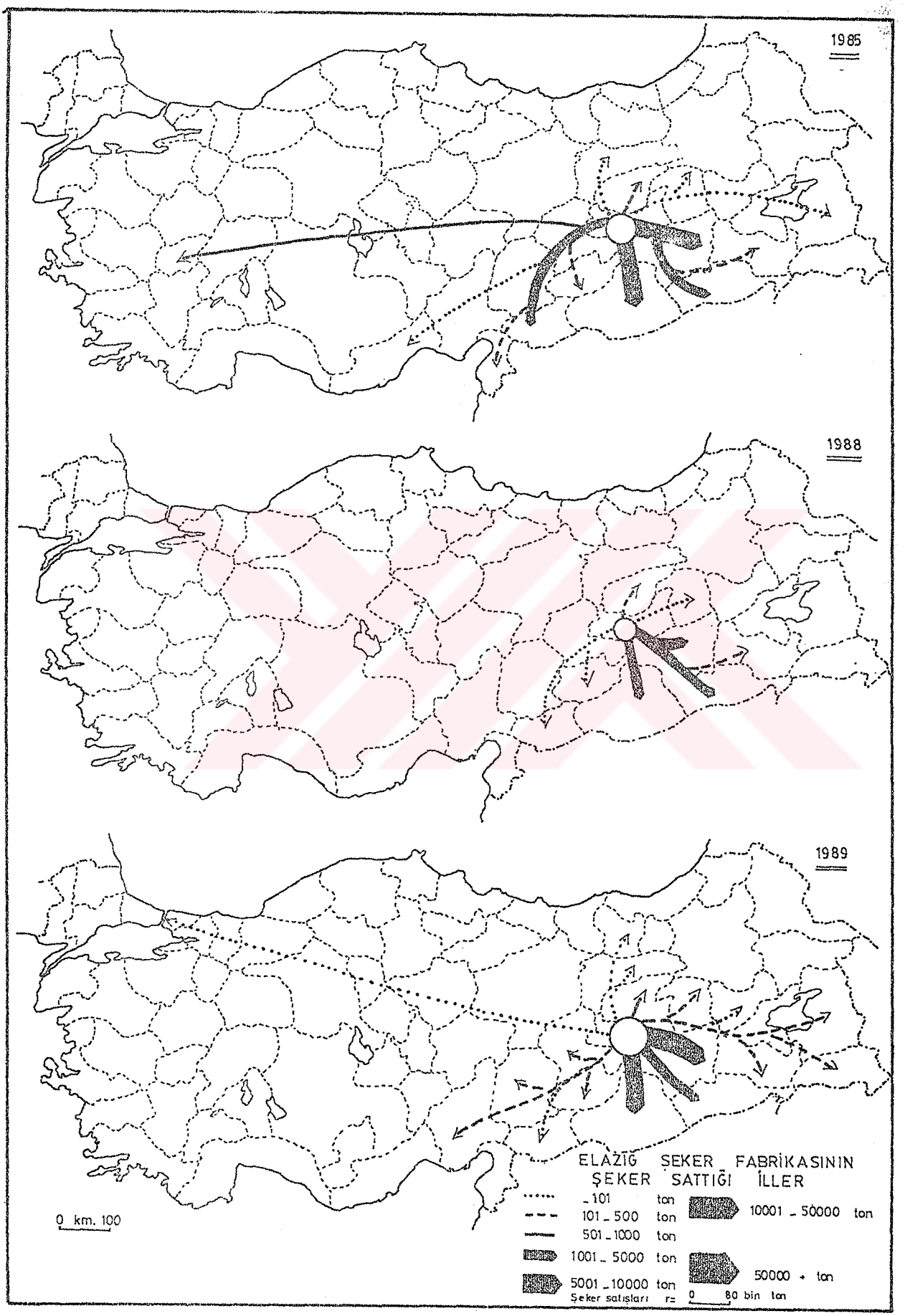
Elazığ Şeker Fabrikası'nın üretim sahasında görülen zararlıların başında tel ve toprak kurtları, danaburnu, mayıs böceği, pancar piresi, kalkan böceği, çekirge, pancar sineği, Cleonus sp. ve karadrina gelmektedir.Bu zararlılar verimin düşmesinde etkili olmaktadırlar.Bunu önlemek amacıyla yoğun mücadele yapılmaktadır.Mücadelede yapılan alan miktarı yıldan yıla değişmekle birlikte bazen tekrarlanan mücadeleler nedeniyle ekili alanın iki katını dahi aşmaktadır.Bu sahanın azaltılabilmesi ancak yoğun müdahele sonunda zararlıya etkili olabileceği yoğunluğun kaybettirilmesiyle mümkün olmaktardır.Fakat zararlılar gelişmeleri için uygun ortam buldukları anda aktif hale geçerek tekrar zarar vermektedirler.

Elazığ Şeker Fabrikası 1956 - 1989 yılları arasında 34 kampanya yapmıştır.Kampanyaları çoğunlukla 14 Agustos ile 3 Ekim tarihleri arasında başlamış olan fabrikada,kampanya başlangıçları genellikle Eylül'ün ilk yarısıdır.Kampanya ortalama 103 gün sürmektedir.Fabrikanın kuruluşunda günde 1200 ton şeker pancarı işlemesi planlanmıştır.Bu kapasite 1983'te 1500 ton/güne çıkarılmıştır.Bununla bereber fiili kapasite çoğunlukla nominal kapasitenin üzerindedir.İşlenen pancar miktarı yıldan yıla değişmektedir. Çevre fabrikalardan gelen şeker pancarının işlendiği veya bol ürünün alındığı yıllarda uzun kampanyalarla 300 bin tonu aşan şeker pancarı işlendiği halde, bazen de çok - kısa kampanyalar yapılarak az miktarda şeker pancarı işlenmektedir.Böyle kısa kampanya yapılan yıllardan biri 1985 yılıdır.Fabrika 75 gün kampanya yapmış ve 127 bin ton şeker pancarı işlenmiştir.Son on

yıllık dönemde ortalama 195 bin ton şeker pancarı işlenmiştir. Üretilen şeker miktarı işlenen şeker pancarı ile doğru orantılı olarak değişmektedir.İlk yıllarda 10 bin tonun altında olan şeker üretimi, daha sonra yıldan yıla artarak, 1971'de 20 bin tonu, 1976'da 30 bin tonu, 1981'de de 41 bin tonu aşmıştır.Ancak bu artışlar bir süreklilik göstermemektedir.Artışın hemen ardından düşük üretim düzeyinin gerçekleştiği görülmektedir.1981de 41000 tonu aşmış bulunan üretim, daha düşük üretim değerlerinin bunu izlemesi nedeniyle 1980 - 1989 yılları arasında ancak ortalama 25 bin ton dolayında olmuştur.

Fabrikasyon sırasında çıkan melas miktarı işlenen pancarın % 4 - 5'ini oluşturmaktadır.Çıkan melasın değerlendirileceği alanlar sınırlıdır.Hayvan yemine katkı maddesi olarak kulanılacağı gibi, alkol üreteminde veya bazı diğer sanayi kollarında tüketilmektedir.Ancak Elazığ Şeker Fabrikası'nın alkol üreten tesisleri bulunmadığından,melasın uzak mesafelere taşınması gerekmektedir.Bu nedenle fabrikaya 1977 yılında küspe kurutma tesisi kurulmuştur.İlk yıllarda 8000 tonun üzerinde melaslı kuru küspe üreten tesisin üretimi, enerji darboğazı, maliyetin artması gibi nedenlerle 1500 - 2000 tona kadar düşürülmüştür.

Elazığ Şeker Fabrikası'nın etki alanını Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin fazla nüfuslu illeri oluşturmaktadır (Harita 55).Fabrikada üretilen şekerin önemli bir kısmı Urfa, Diyarbakır ve Mardin'e gönderilmektedir.Bunun yanında çevre iller daha az miktarda fabrikadan şeker almaktadır.Fabrikanın erişebildiği pazarı belirleyen diğer bir unsur illerde şekere duyulan talep ile bu talebi karşılaması gereken yakın şeker fabrikalarının stok durumudur.

1985
1988
1989
ELAZIĞ ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları
0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 55

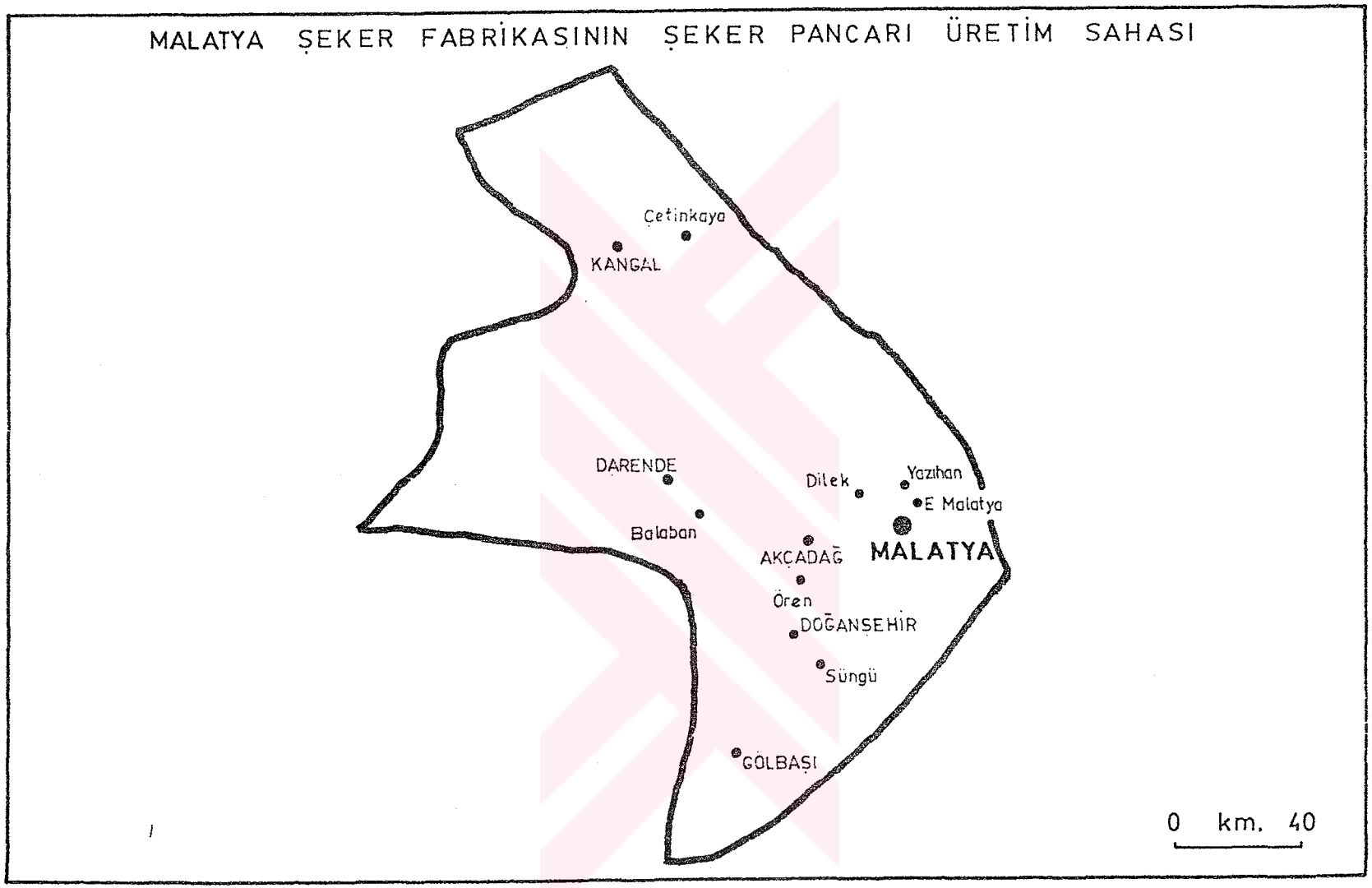
Fabrikaların stoklarında yeterli miktarda şeker bulunmaması sonucunda çok uzak mesafelerden şeker getirtilmek zorunda kalınmaktadır.1989 yılında Elazığ Şeker Fabrikası'ndan İstanbul'a şeker gönderilmesi buna güzel bir örnek oluşturmaktadır.İstanbul - Elazığ arasında 4 şeker fabrikası bulunmasına rağmen, şeker ihtiyacının bir kısmını karşılamak için Elazığ Şeker Fabrikası'ndan şeker satın alınmıştır.

1.15. Malatya Şeker Fabrikası:

Birinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen son fabrika Malatya Şeker Fabrikası'dır.Aralık 1955'de temeli atılan fabrikanın montajına 25.1.1956 tarihinde başlanılmıştır.Erzurum ve Erzincan Şeker Fabrikalarının açılmasından bir gün sonra 1.10.1956 tarihinde Elazığ Şeker Fabrikası ile aynı gün açılışı yapılmıştır.

Malatya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarını Malatya ilinin Merkez, Hekimhan, Darende, Akçadağ, ve Doğanşehir ilçeleri, Adıyaman ilinin Merkez ve Besni ilçeleri, Sivas ilinin Kangal ilçesi ve K.Maraş ilinin de Elbistan, Pazarcık ve Afşin ilçelerinin oluşturması düşünülmüştür. İlk yıllarda bu saha dahilinde 3000 - 3500 hektarda şeker pancarı tarımı yapılmıştır.Günümüzde şeker pancarı ekim bölgelerinin Malatya, Akçadağ, Darende, Doğanşehir, Gölbaşı ve Kangal oluşturmaktadır.Ekim sahası yaklaşık 5000 hektar kadardır (Harita 56).

Fabrikanın üretim sahalarında ilk yıllarda daha çok köyde daha çok çiftçi tarafından ve daha çok alanda ekim yaptırılmasına çalışılmıştır.Bu amaçla 1960'da köy sayısı 465'e, çiftçi sayısı 11 bine ve ekilen alan da 12 bin hektara kadar yükselmiştir.

MALATYA ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI
Çetinkaya
KANGAL
DARENDE
Balaban
Dilek
Yazıhan
E Malatya
MALATYA
AKÇADAĞ
Ören
DOĞANŞEHİR
Süngü
GÖLBAŞI
0 km. 40

Harita 56

(Tablo 60).Aynı yıl 210 bin ton şeker pancarı hasat edilmişti.Ancak 1960'dan sonra Planlı Kalkınma Dönemi'nde üretim yarı yarıya düşürülmüş ve doğuda çalışan fabrikaların verimlerinin düşük oluşu da göz önüne alınarak ihtiyaç duyulan şekerin önemli bir kısmının batıdaki fabrikalardan sağlanması kararlaştırılmıştır.Bu durum 1970'lere kadar devam etmiştir.1970'de şeker panarı ekilen köy sayısı 152'ye, çiftçi sayısı 4250'ye, ekilen alan 5700 hektara ve alınan ürün de 188 bin tona düşmüştü.Üretim sahasındaki düşüş ile ürün miktarındaki düşüşün aynı oranda olmamasının nedeni şeker pancarı verimindeki yükselmelerdir.1960 öncesinde 15 ton/hektarın altında olan şeker pancarı verimi, 1970'lere gelinirken 30 ton/hektarı aşmıştı.1970 sonrasında Elbistan'de şeker fabrikası kurma düşüncesi, şeker pancarı üretim sahalarının yeniden arttırılmasına neden olmuştur.Elbistan Şeker Fabrikası'nın 1978'de üretim sahalarının ayrılmasına kadar üretim sahaları genişletilmiş ve 1977'de 227 köyde 8200 çiftçi tarafından 11 bin hektar alanda şeker pancarı üretilmiştir.Aynı yıl 34.71 ton/hektar verim ile 390 bin ton şeker pancarı hasat etmek mümkün olmuştur.Elbistan Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarının ayrılmasıdan sonra şeker pancarı üretilen köy sayısında artma olmasına karşılık, üretim değerleri daha çok azalma göstermiştir.Son on yıllık değerlere göre ortalama 6600 çiftçi, 5700 hektarda şeker pancarı üretimi yapmaktadır. 1957 - 1989 ortalamasına göre 27.52 ton/hektar olan şeker pancarı verimi 1980 sonrasında 31.04 ton/hektar verime erişmesi nedeniyle, alınan ürün miktarı da 157 bin ton dolayında gerçekleşmektedir.

Malatya Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında

Tablo 60:Malatya Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	YAANHÜDE KÖY SAYISI	YAANHÜDE ÇİFTÇİ SAYISI	EKİM ALANI (Hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(Hektar)	SÖKÜLEREK EKİLEN ALAN(Hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(Hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(Ton)	VERİM (Ton/Hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (Ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(Tonajın) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(Tonajın) FİİLİ	ÜRETİLEN TOZ	ŞEKER (Ton) KÜP	ŞEKER (Ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (Ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (Ton) M.KURU KÜSPE
1956				3142	3286					31	8.10.1956	21150	1200	672	2651		2651		
1957	238	3298	3567	2727	3199	6081	3059	27063	8.84	34	16. 9.1957	27363	1200	754	4005		4005		
1958	414	6674	4786	5129	3503	3181	3203	42996	13.42	33	1.10.1958	42996	1200	1189	6040		6040		
1959	371	8448	6680	7635	6944	5625	6679	97553	14.60	73	11. 9.1959	97553	1200	1211	12075		12075		
1960	465	12464	12589	11231	11902	15790	11729	210297	17.92	114	1. 9.1960	146104	1200	1223	16939		16939		
1961	283	7322	8056	6330	7534	19715	7254	118017	16.26	97	15. 8.1961	118017	1200	1128	14720		14720		
1962	273	6643	7312	5498	6560	15945	6280	128225	20.41	99	20. 8.1962	128225	1200	1238	16862		16862		
1963	235	6353	5939	5132	7312	18341	7201	166337	23.09	117	19. 8.1963	146462	1200	1210	20424		20424		
1964	235	6741	8051	5638	8717	19633	8508	156426	18.38	114	20. 8.1964	151443	1200	1307	23664		23664	6047	
1965	222	6468	7346	4900	7904	22883	7383	141187	19.12	100	20. 8.1965	134334	1200	1297	19002		19002	4675	
1966	194	5183	7159	4328	6202	6944	6103	164499	26.95	113	31. 8.1966	164499	1200	1434	23600		23600	5698	
1967	182	5543	6549	4511	6367	5331	6239	217448	34.85	163	11. 9.1967	217737	1200	1282	28151		28151	6076	
1968	171	5259	5563	4593	5077	13516	4963	194652	39.21	135	2. 9.1968	215407	1200	1579	30216		30216	7559	
1969	144	4663	5051	4092	3973	11238	4091	151872	37.11	115	1. 9.1969	171575	1200	1442	24622		24622	5897	
1970	152	4919	6000	4269	5720	6284	5534	188096	33.38	127	7. 9.1970	188096	1200	1454	25408	653	26061	7505	
1971				5841						172	25. 8.1971	251843	1200	1384			32883	9926	
1972	163	5931	7794	5261	7023	20174	6960	247075	35.49	126	1. 9.1972	199009	1200	1317	21278	5751	27028	7268	1115
1973	172	5495	7832	4730	7116	4679	7015	201171	28.67	122	7. 9.1973	154949	1200	1227	14487	4373	18860	6432	4611
1974	174	5859	8621	5032	8000	16497	7888	222257	28.91	127	20. 8.1974	172230	1200	1280	16065	5400	21465	6752	7815
1975	201	7221	10151	6284	9259	7816	9189	277418	30.19	159	24. 8.1975	231820	1200	1379	24975	7015	31990	9051	9860
1976	210	8142	13435	7217	11170	7441	11112	357149	32.14	207	25. 8.1976	302000	1200	1473			41326	11887	13900
1977	227	9208	12616	8270	11334	3371	11254	390720	34.71	193	1. 9.1977	277700	1200	1450	25773	7600	33373	13906	12800
1978	116	3631	4735	3243	3840	6319	3807	111882	29.39	105	9. 9.1978	311500	1200	1911	28148	6100	34248	15698	10240
1979	115	3669	5394	3091	4129	4817	4122	113488	27.53	129	19. 9.1979	272000	1200	2150	29805	4670	34475	12250	5000
1980	114	4104	6181	3461	4728	6834	4682	84659	18.08	94	10. 9.1980	198000	1200	2164	24330	2775	27105	7900	2500
1981	140	6581	8155	6228	6915	5895	6890	231851	33.65	201	25. 8.1981	431000	1200	2182	50880	7140	58020	18633	7770
1982	142	7070	7685	6457	6510	5057	6510	224873	34.54	180	20. 8.1982	477000	3000	2703	63040	6400	69440	19381	7600
1983	142	7317	7030	6569	6190	5881	6174	212833	34.47	140	5. 9.1983	418300	3000	3020	50502	7700	58202	17209	6200
1984				7091	6635		6635	258957	39.02	160	31. 8.1984	496000	3000	3144			66231	21634	
1985	127	7038	7605	6368	5605	10901	5434	136515	25.12	77	20. 9.1985	256700	3000	3423	25602	4746	30378	12344	3500
1986	140	7000	7200	6318	6033	5570	5931	186932	31.52	52	9.10.1985	171700	3000	3303	16041	2853	18894	8174	1200
1987	130	7014	6955	6151	5169	4615	5128	142690	27.81	77	3. 9.1987	202500	3000	2700	19730	3270	23000	9801	2000
1988	158	5857	6998	5137	4070	4373	4004	142851	35.67	66	28. 9.1988	191300	3000	3013	19618	3200	22818	8852	1500
1989	154	6668	6096	7386	5287	4089	5157	157725	30.58	94	6. 9.1989	265500	3000	2902	25300	3900	29200	13574	2200

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

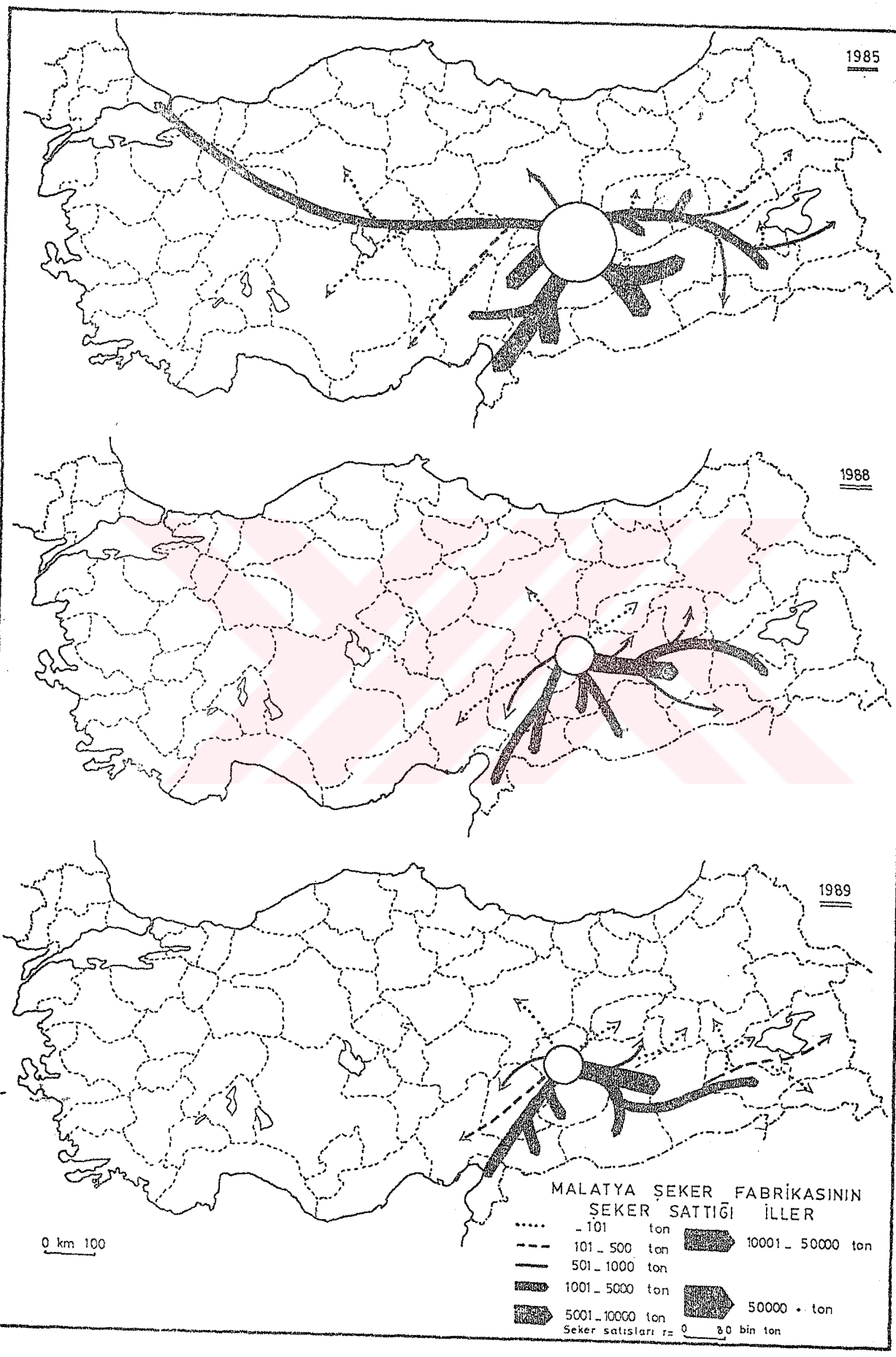
hastalıklardan çok zararlılar mücadeleyi gerektirmektedir.Toprak ve tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, pancar piresi, Cleonus sp. ve karadrina zirai mücadeleyi gerektiren zararlılardır.Bazı yıllarda mücadele edilen sahanın ekilen alanın iki, hatta üç katına kadar çıkması, bu zararlıların etkilerini aksettirmesi bakımından ilginçtir.Ancak günümüze doğru gelindikçe zararlılarla olan mücadelede daha başarılı olunduğu, sonuç olarak da mücadele edilen alan miktarının en azından ekim sahası miktarına kadar düşürülebildiği görülmektedir.

Malatya Şeker Fabrikası 1956 - 1989 yılları arasında 34 kampanya yapmıştır.Kampanyaların başlangıç tarihi 15 Ağustos ile 9 Ekim arasında değişmekle beraber,kampanyalar çoğunlukla Ağustos'un son 10 günü ile Eylül'ün ilk haftasında başlamaktadır.Fabrika 2 - 3 ay süreli kampanyalar yapabildiği gibi, 6 ayı aşan kampanyalar da yapılmaktadır.Fabrikanın ortalama kampanya süresi 118 gündür.Fabrikanın kuruluşunda günde 1200 ton şeker pancarı işlemesi planlanmıştır.Bu kapasite ile 1982'ye kadar çalıştırılan fabrika, 1982'de 3000 ton/gün kapasiteye çıkarılmıştır. 1982 öncesinde 4 yıl haricinde kapasitenin üzerinde pancar işlenilen fabrikada kapasite arttırımından sonra da bazı yıllarda yeni kapasiteye erişmek mümkün olmamıştır.Malatya Şeker Fabrikası'nda işlenen pancar miktarı bazı salınımlar göstermekle beraber 1985'e kadar sürekli artmıştır.Fabrika kurulduğundan beri en fazla şeker pancarı 496 bin ton ile 1984 yılında işlenilmiştir.Elbistan Şeker Fabrikası'nın 1985'de faaliyete geçmesiyle işlenen pancar miktarında büyük düşüş meydana gelmiş, bu düşme bazı salınımlarla günümüze kadar devam etmiştir.Son on yılda işlenen şeker pancarı

miktarı yıllık ortalama 310 bin tonun üzerindedir.Oysa 1985 - 1989 döneminde işlenen pancar miktarı ise ortalama 217 bin tondur.İşlenen pancar miktarının değişimi, üretilen şeker miktarına da yansımaktadır. İlk kurulduğu yıllarda 2500 ton şeker üreten fabrikada, 1984 yılında şeker üretimi 70 bin tona yaklaşmıştı.Ancak 1985'den itibaren işlenen şeker pancarının azalmasına bağlı olarak üretilen şeker miktarı 20 bin tona kadar gerilemiştir.1985 - 1989 döneminde ortalama 25 bin ton şeker üretilmiştir.Fabrikanın kuruluşunda küp şeker tesisi yoktur.Fabrikaya 1970 yılında küp şeker tesisi ilave edilmiştir.Üretilen küp şeker miktarı ortalama 4 - 5 bin ton dolayında kalmıştır.

Yan ürünlerden melas, 1985'e kadar bazı salınımlara rağmen, işlenen şeker pancarı miktarıyla orantılı olarak artmıştır.En fazla melasın elde edildiği 1984 yılındaki üretim 21 bin tonun üzerindeydi.Fabrikadan çıkan melasın değerlendirilmesi amacıyla küspe kurutma tesisi kurulmuş ve tesis 1972'de faaliyete geçmiştir.1976'da 14 bin tona yaklaşan melaslı kuru küspe üretimi daha sonraki yıllarda azaltılmıştır.Günümüzde melaslı kuru küspe üretimi 2000 ton ile sınırlandırılmıştır.

Malatya Şeker Fabrikası da Elazığ Şeker Fabrikası gibi ürettiği şekeri çoğunlukla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere göndermektedir (Harita 57).Hatay, Adana ve K.Maraş ile fabrikaya komşu iller şeker gönderilen yerlerdir.Diğer şeker fabrikalarında olduğu gibi, Malatya Şeker Fabrikası'nda da stoklar elverdiği ölçüde uzak illerin şeker ihtiyaçları da karşılanmaktadır.1985 yılında İstanbul'a 3800 tonun üzerinde şeker gönderilmesi buna örnek oluşturmaktadır.

1985
1988
1989
MALATYA ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_ 101 ton
101 _ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001 _ 10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r= 0 80 bin ton
0 km 100

Harita 57

1.16. Ankara Şeker Fabrikası:

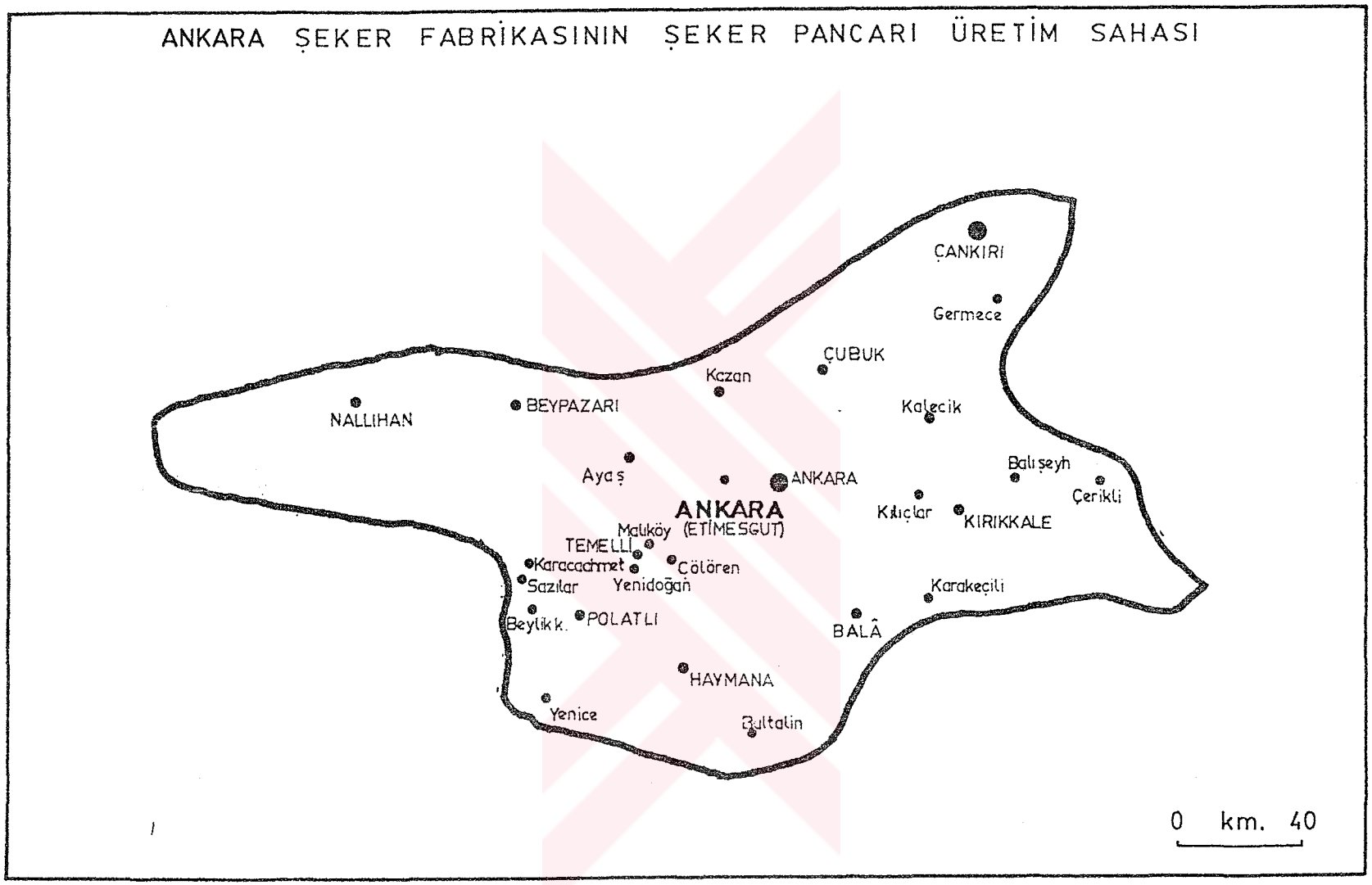
I.Gelişme Planı'nın tamamlanmasından sonra ülkenin artan şeker tüketimini de göz önüne alan hükümet üç yeni fabrikanın kurulmasına karar vermiştir.Bu fabrikalar Adana'da kurulması düşünülen ve şeker kamışı işleyecek olan fabrika, Kastamonu'da kurulması düşünülen ve şeker pancarı işleyecek olan fabrika ile Ankara'da kurulması düşünülen ve şeker pancarı işleyecek olan fabrikadır.Ankara'da şeker fabrikası kurulması düşüncesi daha 1948'lerden itibaren söz konosu olduysa da bunun gerçekleştirilmesine ancak 1957'de karar verilmiş ve fabrikanın temeli 22.5.1958'de atılmıştır.1960 yılında yapılan ihtilal nedeni ile şeker sanayiinde yatırımların durdurulmasından sonra, diğer iki fabrika gibi Ankara Şeker Fabrikası'nın inşaatına önce kısa bir süre ara verilmiştir.Daha sonra fabrikanın inşaatının diğer fabrikalardan önce ele alınması kararlaştırılarak, 1962'de açılabilmesine çalışılmıştır.Yapılan çalışmalar neticesinde Ankara Şeker Fabrikası 19.10.1962 tarihinde işletmeye açılmıştır.

Ankara Şeker Fabrikası'nın temeli atıldıktan sonra 1959 - 1960 yıllarında bu fabrika için muhtemel üretim sahasında deneme üretimi yaptırılarak, ilk yıl 34 bin ton, ikinci yıl da 96 bin ton şeker pancarı elde edilmiştir.Elde edilen şeker pancarı çoğunlukla Eskişehir Şeker Fabrikası'nda, bir kısmı da Konya ve Kayseri Şeker Fabrikalarında işlenmiştir.Fabrikanın ilk kurulduğu yıllarda üretim sahası Çankırı, Şabanözü, Çerikli, Kırıkkale, Keskin, Bala, Yenice, Haymana, Temelli, Polatlı, Beydibi, Nallıhan, Beypazarı, Ayaş, Kızılcahamam, Çubuk, Etimesgut ve Ankara Merkez ilçesini içine almaktadır .Bu kadar geniş bir

alan kaplamasına rağmen şeker pancarı üretim sahası 5 - 6 bin hektar kadardı. Günümüzde üretim sahası Ankara, Bâlâ, Beypazarı, Çankırı, Çubuk, Kırıkkale, Nallıhan, Polatlı, Temelli, Yerköy ve Haymana üretim bölgelerinden oluşmaktadır (Harita 58).

Ankara Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında ortalama 350 köyde şeker pancarı ziraati yapılmaktadır (Tablo 61). Şeker pancarı eken çiftçi sayısı 1970'lere kadar 4 - 5 bin dolayında olmuş, 1985' e kadar artan çiftçi sayısı, bu tarihte 19 bini aşmıştır. 1985'den sonra tekrar 10 bine düşmüştür.Ekilen alan miktarı da yıldan yıla artış göstererek, 1982'de en yüksek değer olan 21608 hektara çıkmıştır.Ancak bu tarihten sonra ekilen alan miktarı azalış göstererek 12 bin hektarın altına inmiştir.Son on yıllık ortalamalara göre ekilen alan 16 bin hektar dolayındadır.Fabrikanın faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra üretilen şeker pancarı 100 bin tonu aşmıştır.1970'lere kadar üretim en fazla 164 bin ton olmuştur.Artış daha sonraki yıllarda devam etmiş, 1984'de 605 bin tona ulaşmıştır.1984'den sonra şeker pancarı üretimi azaldıysa da üretilen şeker pancarı miktarı hiç bir zaman 390 bin tonun altına inmemiştir. 1980 - 1989 yılları arasında üretilen şeker pancarı miktarı ortalaması 550 bin tona yakındır.Üretimin fazla olmasını sağlayan bir faktör de verimin yüksek düzeyde olmasıdır. 1962 - 1989 yılları arasında ortalama verim 31.09 ton/hektar olmasına karşılık,son on yılda 33.47 ton/hektara kadar yükselmiştir.1988 yılında elde edilen ortalama verim (41.09 ton/hektar) Ankara Şeker Fabrikası'nın en yüksek değerini de ifade etmektedir.

Ankara Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında zirai mücadeleyi gerektiren zararlıların başında tel kurtları, toprak

ANKARA ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI
ÇANKIRI
Germece
ÇUBUK
Kazan
Kalecik
NALLIHAN
BEYPAZARI
Ayaş
ANKARA
ANKARA
Balışeyh
Çerikli
Kılıçlar
KIRIKKALE
Maluköy (ETİMESGUT)
TEMELLİ
Karacaahmet
Çölören
Sazılar
Yenidoğan
Karakeçili
Beylikk.
POLATLI
BALA
HAYMANA
Yenice
Baltalin
0 km. 40

Harita 58

Tablo 61:Ankara Şeker Fabrikasının Üretim ile İlgili Değerleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) KÜP	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) M.KURU KÜSPE
1959	147	2280	2826	1926	2458	1204	2386	34304	14.37										
1960	276	5340	4949	4722	4910	6123	4747	96961	20.42										
1961										37	15.10.1962	42231	1200	1102	5558		5558		
1962	72	2284	1017	2107	863	332	827	19762	23.89	95	20. 9.1963	115376	1200	1240	16854		16854	4166	
1963	348	7075	4879	5873	4095	2395	3804	83547	21.96	127	1. 9.1964	221063	1200	1721	36460		36460	8224	
1964	411	8169	6349	7039	6555	4095	6298	133485	21.18	108	14. 9.1965	198902	1200	1600	31411		31411	8867	
1965	430	7977	8734	6448	7367	6240	7279	138153	18.97	125	9. 9.1966	225960	1200	1608	35514		35514	8831	
1966	348	5905	6586	4732	5344	2184	5316	114228	21.48	133	1. 9.1967	232525	1200	1735	36140		36140	8679	
1967	348	5812	6543	4639	5208	1446	5178	140591	27.15	125	6. 9.1968	210002	1200	1683	31329		31329	7885	
1968	274	4927	5591	4007	4178	2418	4127	151240	36.64	108	13. 9.1969	174634	1200	1627	27574		27574	6743	
1969	259	4901	6284	3917	4229	2493	4207	129835	30.86	136	10. 9.1970	214128	1200	1538	31002		31002	8403	
1970	267	5132	7295	4222	5717	3808	5692	164577	28.91	172	1. 9.1971	276677	1200	1600	41007		41007	10860	
1971				5454						172	1. 9.1972	290292	1200	1626	38829		38829	11244	
1972	242	6033	6525	5645	6328	2621	6214	231664	37.28	162	1. 9.1973	250600	1200	1542	36636		36636	10622	
1973	254	6657	7623	5958	7370	3635	7312	226433	31.37	162	22. 8.1974	269782	1200	1652	38885		38885	11570	
1974	274	7426	9513	6779	9289	3589	9204	253539	27.54	198	22. 8.1975	327473	1200	1586	43160		43160	14166	
1975	349	9364	13176	8230	11330	4336	11005	338210	30.73	221	20. 8.1976	350500	1200	1597	43919		43919	15786	
1976	357	9645	14587	8718	12521	6707	12497	491109	39.30	211	25. 8.1977	318300	1200	1521	36867		36867	16100	
1977	349	10180	12595	9639	11000	6006	10991	427292	38.87	203	21. 8.1978	312700	1200	1552	35649		35649	15360	
1978	343	11023	13593	10126	12359	5230	12359	475698	38.50	163	30. 8.1977	256350	1200	1887	33172		33172	10637	
1979	345	10843	15104	9939	13274	2489	13257	400792	30.23	163	25. 8.1980	229500	1200	1713	33610		33610	9452	
1980	397	12891	18090	11487	14321	2939	14282	388942	27.23	186	25. 8.1981	305000	1200	1669	42222		42222	14422	
1981	453	17889	24528	16892	20403	5603	20393	673580	33.03	197	20. 8.1982	319600	1200	1646	48222		48222	14937	
1982	444	18620	22334	17574	21608	1919	21666	769363	35.67	181	1. 9.1983	330400	1600	1664	48058		48058	14136	
1983	447	18599	21295	17425	18439	3668	18417	681457	37.00	141	13. 9.1984	307000	3000	2353	50754		50754	14511	
1984				19393	19021		18945	605932	31.98	110	20. 9.1985	362000	3000	3352	54000		54000	15700	3500
1985	432	16860	18538	15830	15254	4096	15223	510355	33.52	101	19. 9.1986	366500	3000	3434	44445		44445	17760	3600
1986	425	16458	18379	15704	15404	4471	15391	419254	27.24	167	17. 9.1987	521750	3000	3181	75003		75003	24430	4000
1987	432	17402	18231	16505	17598	3024	17560	593031	33.77	153	21. 9.1988	377000	3000	2513	35320	6760	42080	24280	3500
1988	340	10771	12634	12018	11078	1900	10965	450684	41.09	134	8. 9.1989	344000	3000	2621	37536	4964	42500	19010	3297
1989	335	10811	13162	10305	11499	4011	11399	390347	34.24										

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

kurtları, danaburnu, mayıs böceği, pancar piresi, kalkan böceği, pancar sineği, çekirge, Cleonus sp.,karadrina ve Püseron'dur.7367 hektarda ekimin, 6298 hektarda da mücadelenin yapıldığı 1965 yılı hariç tutulursa mücadele edilen alan ekim sahasının yarısını pek aşmamaktadır.

Ankara Şeker Fabrikası 1962 - 1989 yılları arasında 28 kampanya yapmıştır.Kampanyaların başlangıç tarihleri 20 Ağustos ile 15 Ekim arasında değişmiştir.Fabrikada kampanyanın muhtemel başlangıç tarihi Ağustos sonu ile Eylül'ün başı arasına denk gelmektedir.Ortalama kampanya süresi 149 gündür.Fabrikanın kurulusunda günde 1200 ton şeker pancarı işlemesi planlanmıştır.Daha sonraki yıllarda kapasite arttırımına gidilmiş, ilk aşamada 1983'de 1600 ton/güne çıkarılan kapasite, 1984'de ikinci aşama ile 3000 ton/güne ulaşmıştır.Fabrikada günde işlenen şeker pancarı miktarı, bir yıl haricinde nominal kapasitenin üzerindedir.Fabrikada işlenen pancar miktarı, üretilen şeker pancarına da bağlı olarak yıldan yıla artmaktadır.Özellikle kuruluşunun ilk yıllarında çevre fabrikalardan gönderilen şeker pancarını da işleyen fabrika, daha sonraki yıllarda çevredeki fabrikalara şeker pancarı gönderir olmuştur.İşlenen pancar miktarı daha ikinci kampanyada 100 bin tonu, üçüncü kampanyada da 200 bin tonu aşmıştır. 1975 yılında işlenen pancar miktarı 300 bin tonun üzerindeydi.Bir istisna olmak üzere 1987 yılında 521 bin ton şeker pancarı işlenmiştir.Son on yılda her yıl ortalama 340 bin ton şeker pancarı işlenmektedir.İşlenen şeker pancarı ile orantılı olarak üretilen şeker miktarı da değişmektedir. 1988 öncesinde sadece kristal şeker üretilmiş olan fabrikada son iki kampanyada (1988 ve 1989) küp şeker de üretilmiştir.Fabrikada üretilen şeker miktarı

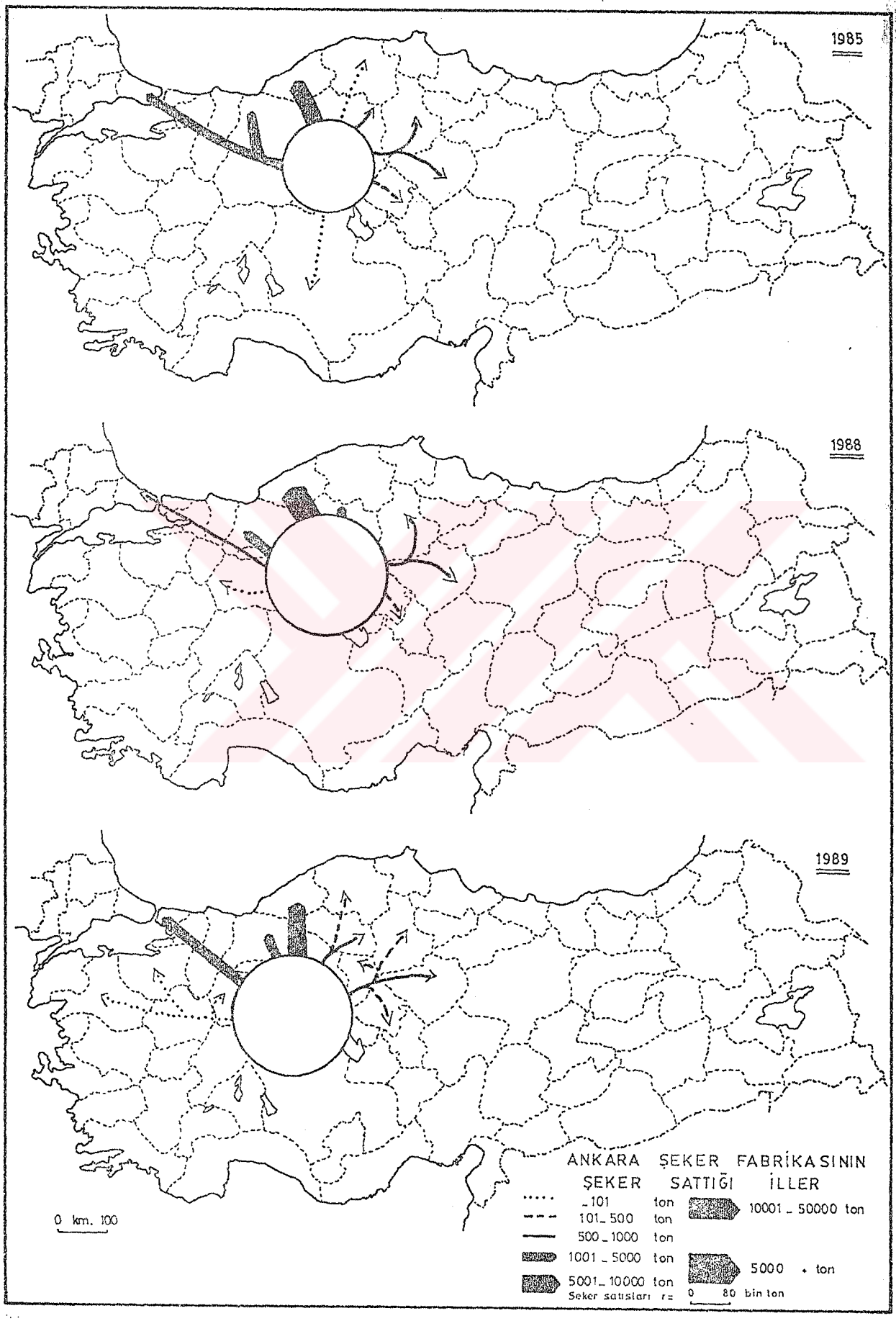
kuruluşundan kısa bir süre sonra 30 bin tonun 1975 ve 1976 yılları ile 1981'den sonra da 40 bin tonun üzerine çıkmıştır.Daha önce de belirtildiği gibi istisnai bir durum olan 1987 yılında 75 bin ton şeker üretilmiştir.Son on yıllık dönemde şeker üretimi ortalama 48 bin tondur.

İşlenen şeker pancarı miktarının artması, fabrikasyon sonunda çıkan melas miktarının da artmasına neden olmaktadır.Melas miktarı Ankara Şeker Fabrikası'nın değerlerine göre işlenen pancarın % 3.5 - 5.5 arasında değişmektedir.En fazla 1989 yılında şeker pancarının işlenmesi sonucunuda üretilen melas miktarı da 24 bin tonu aşmıştır.Fabrikada melaslı kuru küspe üretmek üzere küspe kurutma tesisi de kurulmuş bulunmaktadır.Tesis yaklaşık 4000 ton dolayında melaslı kuru küspe üretmektedir.

Ankara Şeker Fabrikası'nda üretilen şekerin büyük kısmı yine Ankara ilinde tüketilmektedir.Artan şeker ise çoğunlukla Zonguldak ve Bolu'ya gönderilmektedir (Harita 59). Ayrıca diğer çevre illere de ihtiyaç duyulduğu zaman şeker sevk edilmektedir.Ankara Şeker Fabrikası'nın etki alanının bu kadar küçük olmasının sebebi, kapasitenin az olması değil, fabrikanın büyük bir nüfus kütlesi barındıran Ankara'da kurulmuş olmasıdır.

1.17. <u>Kastamonu Şeker Fabrikası</u>:

I.Gelişme Planı'nın tamamlanmasından sonra kurulması düşünülen üç fabrikadan birisi de Kastamonu Şeker Fabrikası'dır. 27.7.1957 tarih ve 9292 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla fabrikanın kurulmasına karar verilmiş ve 8.8.1957'de fabrikanın temeli atılmıştır.Ödenek yetersizliği nedeniyle inşaat nisbeten yavaş olarak yürütülmeye başlanılmıştır.1960 yılında ihtilâlin

1985
1988
1989
0 km. 100
ANKARA ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
500_1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001_10000 ton
10001 _ 50000 ton
5000 + ton
Şeker satışları r=
0 80 bin ton

Harita 59

olmasından sonra inşaat durdurulmuş, ardından da Ankara Şeker Fabrikası'nın inşaatı tamamlanıncaya kadar ertelenmiştir.Ankara Şeker Fabrikası'nın 1962'de işletmeye açılmasından sonra fabirkanın inşaatına hız verilmiş, 1963'de kampanya yapacak hale getirilmesine çalışılmıştır.Kastamonu Şeker Fabrikası 14.10.1963 tarihinde işletmeye açılmıştır.Fabrikanın bir özelliği de demiryolu ulaşımının kullanılmadığı ilk şeker fabrikası oluşudur.

Kastamonu Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları Araç, Boyabat, Daday, Devrekani, Ilgaz, Kastamonu, Taşköprü ve Tosya bölgelerinden oluşmaktadır (Harita 60).İlk yıllarda 400 dolayındaki köyde 10 bin çiftçi tarafından 3 - 4 bin hektar sahada yapılan şeker pancarı tarımı daha sonraki yıllarda 13 bin hektarın üzerine çıkmıştır (Tablo 62). üretilen şeker pancarı miktarı verime göre de değişmekte ve üretim ilk yıllarda 100 bin ton dolayında gerçekleşmektedir.üretilen şeker pancarı 1974 den sonra 200 bin tonu, 1976'dan sonra da 300 bin tonu aşmıştır. 1982 - 1984 yılları arasında şeker pancarı üretimi 400 bin tonun da üzerine çıkmıştır.1984'den sonra şeker pancarı üretimi tekrar 300 bin ton dolayına inmiştir.Son on yıllık dönemde her yıl ortalama 359 bin ton şeker pancarı üretilmektedir.Şeker pancarı üretimini etkileyen bir faktör olan şeker pancarı verimi, fabrikanın üretim sahalarında 18.29 ton/hektar (1965) ile 37.89 ton/hektar (1977) arasında değişmektedir.Verimin sadece iki yılda 20 ton/hektarın altına inmesi nedeniyle ortalama verim 30.27 ton/hektar olmuştur.Ancak günümüze doğru fabrikanın üretim sahasındaki şeker pancarı verimi düşme göstermektedir.

KASTAMONU ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 60

Tablo 62:Kastamonu Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR(ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton)	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) M.KURU KÜSPE
1963	307	6384	1996	6050	1954	629	4496	47562	24.71	41	14.10.1963	54791	1200	1329	8422	1810	
1964	485	13032	4544	12228	4552	1498	4471	116050	25.95	93	7. 9.1964	146003	1200	1590	24674	4912	
1965	417	10461	4596	9402	3963	2144	3972	72689	18.29	66	24. 9.1965	98624	1200	1507	16516	3544	
1966	435	10047	4039	9449	3971	1573	3971	97568	24.57	86	15. 9.1966	334298	1200	1579	21562	4613	
1967	439	11084	4440	10098	4071	1976	4045	137769	34.05	87	18. 9.1967	137769	1200	1560	20941	4723	
1968	381	9689	3970	8574	3729	919	3719	128685	34.61	82	20. 9.1968	128685	1200	1534	17523	4319	
1969	351	8310	4001	7150	3396	988	3341	93993	28.13	63	19. 9.1969	93993	1200	1516	14534	3415	
1970	342	7853	3921	6965	3391	628	3391	104839	30.92	66	5.10.1970	104839	1200	1552	15369	3515	
1971				10194						122	29. 9.1971	195113	1200	1572	26673	7007	
1972	384	10368	4850	9646	4986	1741	4945	182270	36.86	111	14. 9.1972	182270	1200	1572	11195	5978	
1973	388	10407	5784	9384	5204	1980	5189	160808	30.99	100	9. 9.1973	161021	1200	1595	23233	5758	
1974	508	13021	6847	12075	7180	1217	7172	219898	30.66	130	5. 9.1974	219878	1200	1618	30282	8068	
1975	570	16571	9585	15577	9264	7816	9231	270412	29.29	156	27. 8.1975	255971	1200	1552	33673	9086	
1976	580	17140	9684	15999	10383	1726	10383	371515	35.78	208	24. 8.1976	339300	1200	1638	44447	13808	
1977	541	17998	10161	16359	8676	1709	8676	328721	37.89	214	25. 8.1977	323000	1200	1518	38697	15084	5822
1978	552	18660	10919	17477	10551	773	10539	366797	34.80	202	21. 8.1978	295000	1200	1475	37068	12800	8623
1979	542	19888	10973	18569	10996	1734	10888	381108	35.00	190	30. 8.1979	294000	1200	1556	36924	11874	7800
1980	545	20803	12255	18954	11778	902	11740	280406	23.88	135	25. 8.1980	202650	1200	1524	27614	8080	7300
1981	580	24990	15477	23990	13590	1524	13584	375485	27.64	181	24. 8.1981	313600	1200	1752	41150	13122	6000
1982	569	25130	13037	23851	13721	2546	13718	459404	33.48	200	20. 8.1982	329000	1200	1657	43770	13114	4545
1983	556	25103	13537	24078	13081	1502	12984	425037	37.73	183	26. 8.1983	305500	1500	1686	40374	12850	2438
1984				24222	13590		13578	427204	31.46	168	31. 8.1984	317700	1500	1920	46629	13170	
1985	575	23880	14153	22945	13742	1964	13742	338185	24.61	116	12. 9.1985	256000	1500	2276	34839	12330	1175
1986	596	22256	14305	21676	13284	3078	13275	258443	19.46	81	19. 9.1986	240000	3000	3117	29502	12452	1310
1987	585	22550	15458	21582	7061	1043	13717	381663	28.66	121	21. 9.1987	347500	3000	2914	47000	16270	2200
1988	535	17879	13108	17227	10606	1766	10606	327669	30.89	103	26. 9.1988	290000	3000	2866	35306	12457	2000
1989	473	14953	9868	14409	9243	3158	9243	317855	34.38	110	15. 9.1989	318000	3000	2986	39200	15130	2000

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

Kastamonu Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, çekirge, pancar sineği, pancar piresi, yaprak biti, Cleonus sp. ve karadrina gibi zararlılar etkili olmaktadır.Ancak yoğun bir mücadele gerektirecek ölçüde zarar vermemektedirler.Bu nedenle mücadele edilen saha çoğunlukla ekilen alanın 1/3 den azdır.

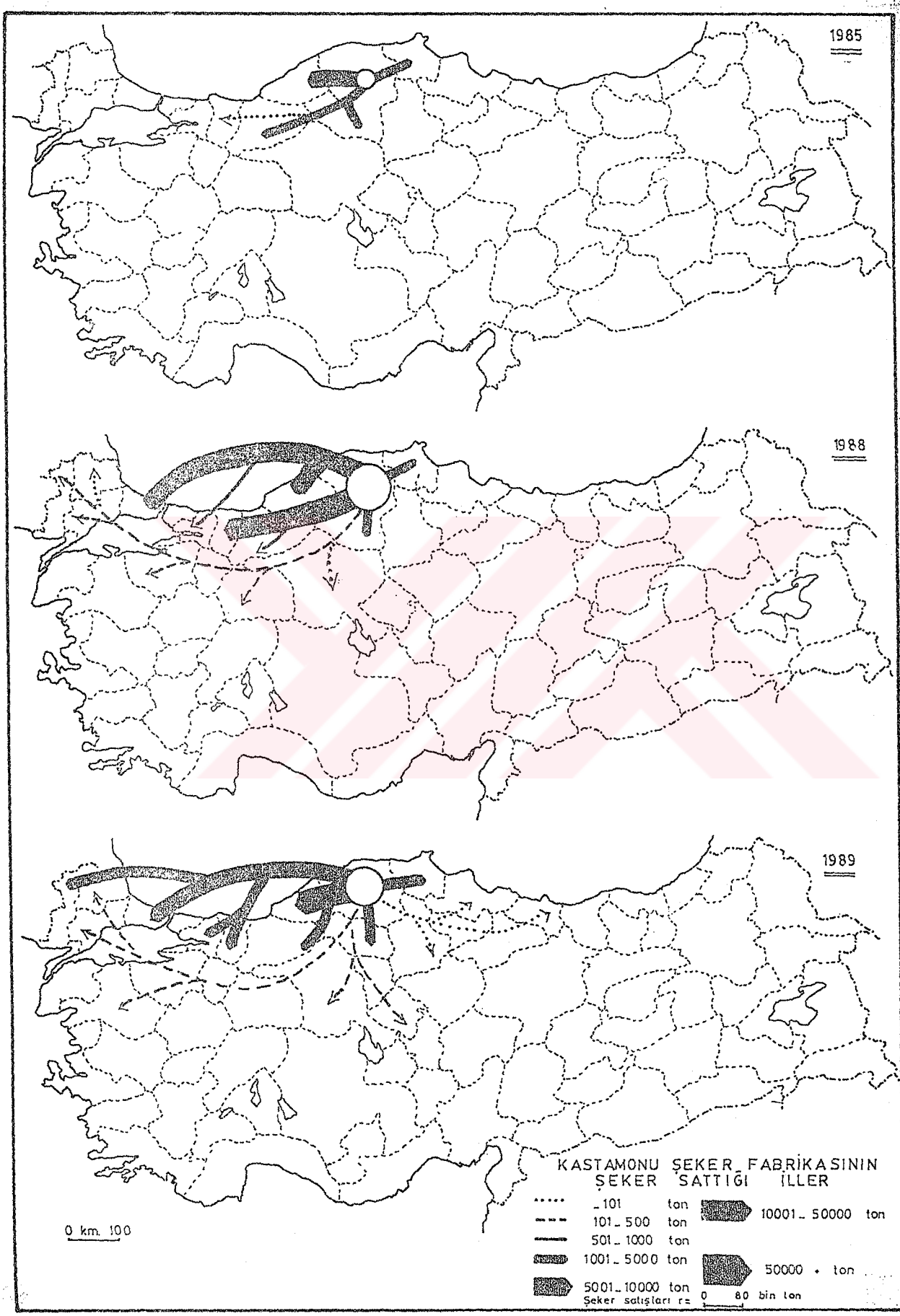
Fabrika 1963 - 1989 yılları arasında 27 kampanya yapmıştır.En kısası 41 gün, en uzunu ise 214 gün süren kampanyaların ortalaması 124 gün olmuştur.Kampanyaların muhtemel başlangıç tarihleri Ağustos sonu ile Eylül'ün ilk yarısı arasında değişmektedir.Fabrikanın kuruluşunda günde 1200 ton şeker pancarı işlemesi planlanmıştır.Daha sonra yapılan tevsii ile 1983 yılında 1500 ton/gün, 1986'da da 3000 ton/gün kapasiteye ulaşılmıştır.Fakat fabrika çoğunlukla bu kapasitenin üzerinde, bazı yıllarda da çok yakın miktarlarda şeker pancarı işlemiştir.İşlenen şeker pancarı miktarı yıldan yıla değişmektedir.1974'e kadar 200 bin tonun altında olan işlenen şeker pancarı miktarı bu tarihten sonra 200 bin tonu aşmış, bazı yıllarda da 300 bin tonun üzerine çıkmıştır. Fabrika ilk yıllarda çevre fabrikalarının da şeker pancarını işlemiş, daha sonraki yıllarda ise çoğunlukla kendisi diğer fabrikalara şeker pancarı göndermiştir.Fabrikada sadece kristal şeker üretilmektedir.üretilen şeker miktarı zaman zaman artıp azalmakla birlikte, eğilim itibariyle sürekli bir artış söz konusu olmuştur.En fazla şeker 1987 yılında üretilmiş, üretilen şeker miktarı da 47 bin tonu aşmıştır.Son on yıl içinde her yıl ortalama 38 bin ton şeker üretilmektedir.Fabrikada şeker pancarının işlenmesinden sonra % 3 - 5 arasında melas açığa çıkmaktadır.1976'ya kadar çıkan melas miktarı 10 bin tonun altında olmuş, bu tarihten itiba-

ren zaman zaman 15 - 16 bin ton melas elde edilmiştir.Kastamonu Şeker Fabrikası'nda da üretilen melasın bir kısmının değerlendirilebilmesi için 1974 yılında küspe kurutma tesisi kurulması kararlaştırılmıştır.Tesisin inşaatı 1977'de tamamlanmış ve işletmeye alınmıştır.İlk yıllarda 7 - 8 bin ton melaslı kuru küspe üretilen tesiste, son yıllarda ekonomik nedenlerle üretim 2000 ton ile sınırlandırılmıştır.

Kastamonu Şeker Fabrikası'nın ürettiği şeker öncelikle Sinop, Bolu, Çankırı ve Zonguldak gibi çevre illerin şeker ihtiyacını karşılamaktadır (Harita 61). Şeker üretiminin artmasıyla şeker diğer komşu iller ile, bazı yıllarda da Adapazarı, Kocaeli, İstanbul ve Trakya'da yer alan illere gönderilmeye başlanmıştır.

1.18. Afyon Şeker Fabrikası:

1963 yılında Kastamonu Şeker Fabrikası'nın faaliyete geçmesinden sonra planlı dönemde şeker üretiminin tüketimi karşılamasının planlanması ancak ihracatın düşünülmemesi nedeniyle yeni fabrika kurulmamıştır.Fakat 1974'den itibaren üretimin tüketimi karşılayamayacağı ortaya çıktığından yeni bir fabrikanın kurulmasına karar verilmiş, daha sonra da II.Gelişme Planı adı verilen plan hazırlanmıştır.Yeni kurulacak fabrikanın Afyon'da olması üretimin garantilenmesi bakımından tercih edilmiştir.Çünkü Afyon, Eskişehir, Kütahya, Uşak, Burdur ve Konya Şeker Fabrikalarının üretim sahaları arasında yer almakta ve belirlenen üretim sahası da bu fabrikaların sahalarından ayrılmış bulunmaktadır.Fabrikanın kuruluş yeri 1974 yılında belirlenmiş ve temeli 15.9.1974 tarihinde atılmıştır.Mali güçlükler nedeniyle ağır yürüyen fabrika inşaatı 1977'de kısmen tamamlanmış ve 28.10.1977 tarihinde işletmeye açılmıştır.

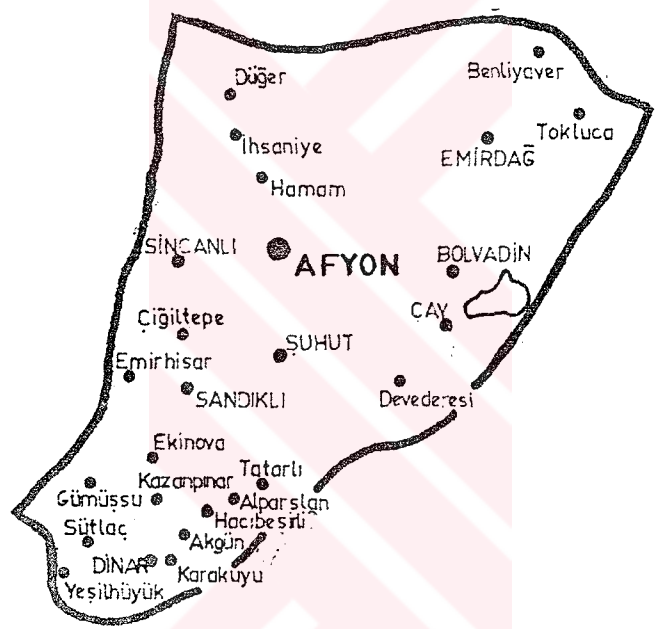

1985
1988
1989
KASTAMONU ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları r:
0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 61

Fabrikanın inşaatının başlamasından sonra diğer fabrikanın üretim sahalarından Afyon Şeker Fabrikası için üretim sahası ayrılmıştır.Fabrikanın üretim sahalarını Afyon, Akşehir, Çay, Dinar, Emirdağ, Sandıklı, Sincanlı ve Şuhut bölgeleri oluşturuyordu (Harita 62).İlk yıl 250 ' nin üzerinde, 1977'de de 300 'ün üzerinde köyde şeker pancarı ziraati yapılıyordu.Şeker pancarı eken çiftçi sayısı kısa sürede 19 bini aşmıştır (Tablo 63).Ekilen alan 17 - 18 bin hektar arasında değişiyordu.Bu yıllarda ortalama şeker pancarı verimi 30 ton/hektarın üzerinde gerçekleşmiştir. Alınan ürün miktarı da 600 bin tonun üzerindeydi.Afyon Şeker Fabrikası için daha sonraki yıllarda yapılan üretim miktarında düşüşler olmaktadır. 1984 , 1985 ve 1986 yıllarında meydana gelen düşüşün nedeni Dinar şeker şancarı üretim bölgesinin Burdur'a bağlanması, 1987'de de tekrar Afyon Şeker Fabrikası için üretim yaptırılmasıdır.Genelde fabrika için 250 - 260 köyde şeker pancarı ziraati yapılmaktadır.Son on yılda ortalama 16 bin hektarda şeker pancarı ekilmiş ve 538 bin ton şeker pancarı elde edilmiştir.Ürün miktarının yüksek olmasının, ortalama verimin 33 ton/hektar dolayında olması yaratmaktadır.Fabrika üretim sahasında verimin hiç 40 ton/hektarın üzerine çıkmamasına karşılık, 27 ton/hektardan aşağıya düşmemesi nedeniyle ortalama bu düzeyde gerçekleşmiştir.

Fabrikanın üretim sahalarında toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, kalkan böceği, pancar piresi, pancar sineği, çekirge, Cleonus sp., karadrina'dan oluşan zararlılar görülmektedir.Bu zararlılarla yapılan mücadelede çoğunlukla başarılı olunmakta veya tahrip gören sahalar tekrar ekilmek suretiyle ürün alınabilinmektedir.Ancak bazı yıllarda yeniden ekmek için

AFYON ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 62

Tablo 63:Afyon Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE			ŞEKER PANCARI EKEN	EKİLEN	MÜCADELE EDİLEN	HASAT EDİLEN	BEDELİ ÖDENEN	VERİM	KAMPANYA	KAMPANYA	İŞLENEN	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün)		ÜRETİLEN ŞEKER (ton)			YAN ÜRÜNLER (ton)	
	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ALAN (hektar)	ALAN (hektar)	PANCAR (ton)	(ton/hektar)	SÜRESİ	BAŞLANGIÇ	PANCAR (ton)	NOMİNAL	FİİLİ	TOZ	KÜP	TOPLAM	MELAS	M.KUPU KÜSPE
1975	263	15995	14047	15083	14438	4186	14438	469724	32.53										
1976	290	18678	17671	17762	17604	3906	17575	629549	35.82										
1977	307	20369	21992	19347	19359	5744	19234	633050	32.91	96	23.12.1977	138500	3000	1473	10005		10005	11500	
1978	287	21122	21341	19495	18773	7293	18705	592698	31.68	201	28. 8.1978	413300	6000	2093	35475	9000	44475	27050	
1979	286	20279	20420	19091	17453	4929	17315	623468	36.00	194	11. 9.1979	556000	6000	2896	55119	11724	66843	27866	500
1980	246	17073	17682	15451	13022	2302	13013	361997	27.81	32	1. 9.1980	546500	6000	4236	65120	11000	76120	25600	9050
1981	257	19844	19659	19022	16459	3793	16439	542522	33.00	183	25. 8.1981	1034000	6000	5221	136200	10400	146600	43200	11600
1982	273	23830	18951	20697	18994	1197	18994	732535	38.56	188	20. 8.1982	1155000	6000	6226	163000	12700	174700	44000	18000
1983	276	23899	18138	23143	17384	2368	17384	614299	35.33	157	1. 9.1983	1067400	6000	6909	150780	13900	164680	39813	19000
1984				17106	12213			347179	28.54	91	13. 9.1984	600200	6000	6801			95225	22815	
1985	206	16387	13353	15561	11509	1289	11509	355467	30.88	113	20. 9.1985	722300	6000	6551	105000	9000	114000	27664	5000
1986	204	17171	16265	16800	14193	1622	14178	417060	24.41	116	15. 9.1986	741300	6000	6575	98700	10000	108700	30156	7000
1987	270	25930	23493	25020	21907	1269	21891	719790	32.88	146	10. 9.1987	889000	6000	6217	124100	11400	135500	36882	7000
1988	252	20537	19694	19652	16725	2930	16729	637615	38.12	143	22. 9.1988	786000	6000	5614	99819	8331	108150	39319	4100
1989	254	22047	21180	21378	19512	2090	19512	656097	33.62	132	1. 9.1989	798000	6000	6162	99810	8700	108510	38565	5500

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

zamanın geç olması nedeniyle bir kısım sahalarda ürün almak mümkün olmamaktadır.

Afyon Şeker Fabrikası 1977 - 1989 tarihleri arasında 13 kampanya yapmıştır.Kampanyalarına 20 Agustos ile 22 Eylül tarihleri arasında başlamıştır.Muhtemel kampanya başlangıcı Eylül ayıdır.Kampanya süresi ortalama 146 gündür.Fabrikanın kuruluşunda 6 bin ton/gün kapasite ile şeker pancarı işlemesi düşünülmüştür.Ancak fabrika ilk yıl 3 bin ton/gün nominal kapasite ile işletmeye alınmış, ikinci yıl eksiklikleri tamamlanarak kapasitesi 6 bin ton/güne çıkarılmıştır.Fabrikanın 6 bin ton/gün kapasiteye erişmesi için 5 kampanya geçmiş, ancak 6. kampanyada nominal kapasite aşılmıştır.İlk yıl işlenen pancardan(138500 ton) 10 ton şeker elde edilmiştir.Daha sonraki yıllarda işlenen şeker pancarı miktarı 400 bin tondan başlayarak 1.1 milyon tona kadar çıkmıştır. 1981, 1982 ve 1983 yıllarında şeker pancarı 1 milyon tonun üzerinde işlenmiştir.

Fabrikada işlenen pancar miktarı, üretim sahalarından elde edilen pancar miktarından daha fazladır.Bunun nedeni fabrikaların kampanyalarının aynı zamanda başlayıp, aynı zamanda bitmesinin temin amacıyla fabrikalar arasında şeker pancarı nakillerinin yapılmasıdır.Fabrikanın kapasitesinin yüksek olması daha kısa sürede daha çok pancarı işlemesine imkân sağlamaktadır.Üretilen şeker miktarı da dolayısıyla artmaktadır. 1978 yılında fabrikanın küp şeker tesisleri de çalışmaya başlamıştır. 44 bin tondan başlayan şeker üretimi kısa sürede 100 bin tonu aşmıştır.1980 sonrasında her yıl ortalama 123 bin ton şeker üretilmektedir.

Fabrikanın şeker pancarını işlemesi sırasında çıkan yan

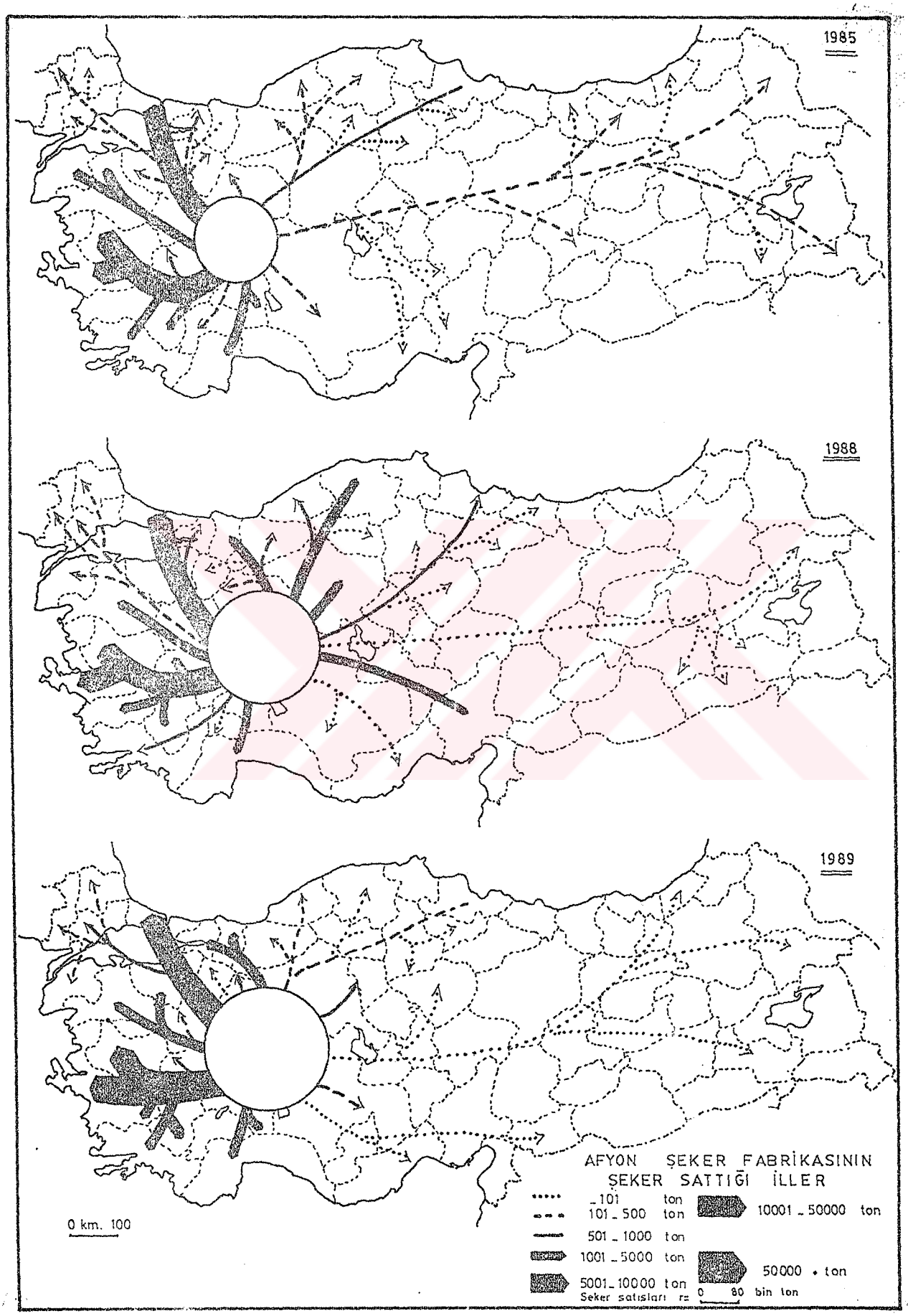
ürünlerden melas miktarı diğer fabrikalar gibi işlenen pancarın % 3.7 - 5.0 arasında değişmektedir.Fabrikanın yarı kapasite ile çalıştığı 1977 yılında % 8.3, tam kapasite ile çalıştığı ilk yılda da % 6.5 melas çıkmıştır. Son on yılda üretilen melas ortalaması yaklaşık 35 bin tondur.Fabrikada 1979 yılında küspe kurutma tesisi faaliyete geçirilmiştir. 1983'de 19 bin tona çıkan melaslı kuru küspe üretimi, daha sonra düşürülerek 5 - 6 bin ton ile sınırlandırılmıştır.

Afyon Şeker Fabrikası ürettiği şekerin büyük bir kısmını batısında kalan, Ege ve Marmara Bölgesi illerine göndermektedir (Harita 63). İzmir, Manisa ve İstanbul fabrikanın ürettiği şekerin sürekli alıcılarıdır.Fabrikanın kapasitesinin yüksek olması, üretilen şekerin yurdun uzak köşelerine de gönderilmesini sağlamaktadır.

1.19. Muş Şeker Fabrikası:

1974 yılında ülkede üretilen şeker miktarının tüketime yetişmemesi nedeniyle ilk aşamada Afyon Şeker Fabrikası kurulmuş, aynı zamanda İkinci Gelişme Planı adı verilen bir plan hazırlanmıştır.İkinci Gelişme Planı'nda toplam 13 fabrikanın kurulması düşünülmüştür.Bu planda ilk olarak tamamlanan fabrika Muş Şeker Fabrikası'dır. 27.8.1976 yılında temeli atılan fabrika 21.12.1982'de faaliyete geçmiştir.

Muş Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarından Muş ve Bingöl, Elazığ Şeker Fabrikası'na, Hınıs ise Erzurum Şeker Fabrikası'na daha önceki yıllarda şeker pancarı üretmiştir.Muş Şeker Fabrikası 1985'e kadar Erciş, Patnos, Van ve Muradiye'den gelen şeker pancarını da işlemiştir.Bu tarihten sonra Erciş'te şeker fabrikası

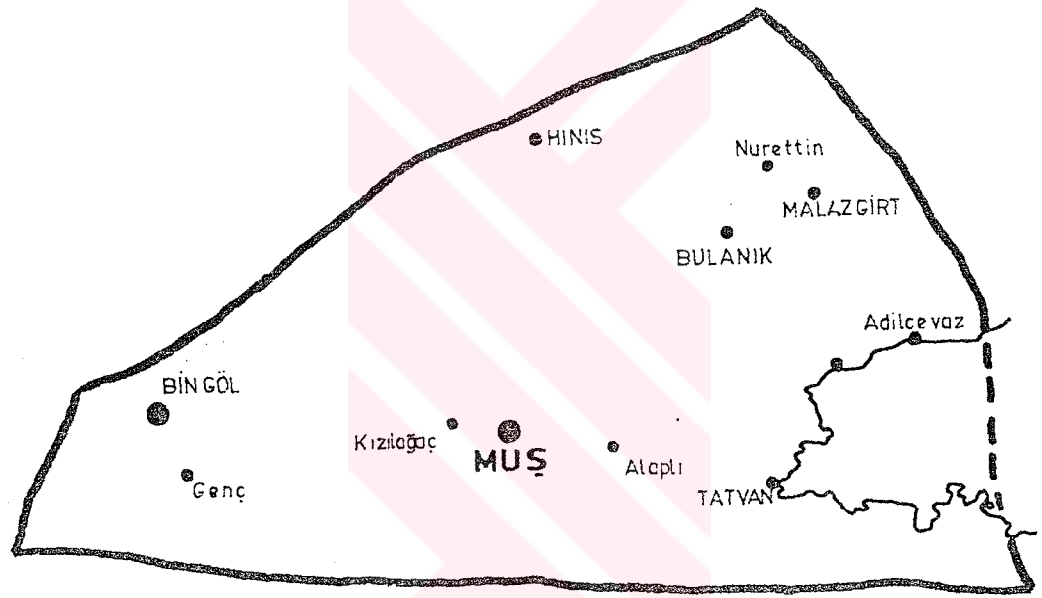

1985
1988
1989
0 km. 100
AFYON ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları
0 80 bin ton

Harita 63

kurulması nedeniyle, normal şartlarda buradan şeker pancarı gelmemektedir. 1988 yılında üretim sahası Muş, Bulanık, Hınıs, Malazgirt, Tatvan ve Bingöl'den oluşmaktadır (Harita 64) üretim sahası yaklaşık 10 bin hektar kadardır (Tablo 64). Üretilen şeker pancarı miktarı 150 bin tonun üzerindedir.Şeker pancarı verimi yıldan yıla değişmekle beraber ortalama 19 ton/hektar dolayında gerçekleşmektedir.Fabrikanın üretim sahasında elde edilen verim diğer fabrikalara nazaran oldukça düşüktür.

Muş Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında hastalıklardan küsküt ile mücadele gerekmektedir. Tel kurtları, toprak kurtları, danaburnu, mayıs böceği, pancar piresi, yaprak biti, karadrina ve Cleonus sp. zirai mücadeleyi gerektiren zararlılardır.Bu nedenle yıldan yıla değişmekle beraber 1000 - 6000 hektar arasında değişen sahada mücadele yapılmaktadır.Fabrika kurulduğu 1982 yılından günümüze kadar 8 kampanya yapmıştır.Yapılan kampanyalar 17 - 28 Eylül tarihleri arasında başlamıştır (Fabrika 21.12.1982 tarihinde tamamlanarak işletmeye açıldığı için ilk kampanya tarihi değerlendirme dışı bırakılmıştır). Eylül'ün son on günlük devresi, kampanyaların muhtemel başlangıç tarihini oluşturmaktadır.8 yıllık ortalamaya göre kampanya süresi 66 gündür.Fabrikanın kuruluş planında şeker pancarı işleme kapasitesi 3000 ton/gün'dür.Ancak 1982'de 1200 ton/gün, 1983'de de 2500 ton/gün kapasite ile faaliyete geçirilen fabrika ancak 1984'de planlanan kapasiteye erişmiştir.Buna karşılık gerçekte işlediği günlük şeker pancarı miktarı kapasiteye yakın, ancak bazı yıllar haricinde altında gerçekleşmiştir.Fabrikada işlenen pancar miktarı üretilen şeker pancarından daha azdır.Bu fabrikanın iklim şartlarına bağlı olarak

MUŞ ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

Harita 64

Tablo 64:Muş Şeker Fabrikasının Üretim Ile Ilgili Fealiyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton) TOZ	KÜP	TOPLAM	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	MKURU KÜSPE
1975	191	2914	3475	1896	2454	154	2310	38836	16.80										
1976	264	5237	6681	4352	5996	1622	5964	109740	18.40										
1977	288	7614	9537	6014	7540	606	7468	148435	19.87										
1978	296	11993	10580	10064	10505	2934	10421	157625	15.03										
1979	153	6774	7803	5047	6489	1004	6489	123293	18.99										
1980	167	7491	9310	5939	7194	4092	7194	34679	5.33										
1981	202	9112	12260	7733	9495	2269	9395	123767	12.31										
1982	327	13276	15425	9745	7726	2342	9497	155383	16.36	46	21.12.1982	29500	1200	586	2835				
1983	298	10265	11180	8206	3939	3022	7532	154731	20.54	88	26. 9.1983	221000	2500	2600	31350		2835	1944	
1984				9784	9284		8736	183784	21.03	73	17. 9.1984	166500	3000	2362			31350	9640	51
1985	313	13262	11280	11236	10337	6162	9313	164269	17.64	68	23. 9.1985	150150	3000	3264	20568	1382	24450	6800	
1986	352	14706	12878	12790	11623	1408	11460	300415	26.21	92	22. 9.1986	270000	3000	3008	35592	2560	21950	5755	1500
1987	360	17272	14546	13526	12619	2638	8478	154348	18.20	53	28. 9.1987	138800	3000	2704	18240	1450	38172	10220	2005
1988	194	9881	9735	7679	7783	5028	7449	165986	22.28	70	26. 9.1988	198000	3000	2912	25675	2125	19690	5348	1400
1989	204	12769	11346	11668	12145	5936	9707	191078	19.68	58	21. 9.1989	156200	3000	2902	17313	2813	27800	8660	1700
																	20126	6764	1060

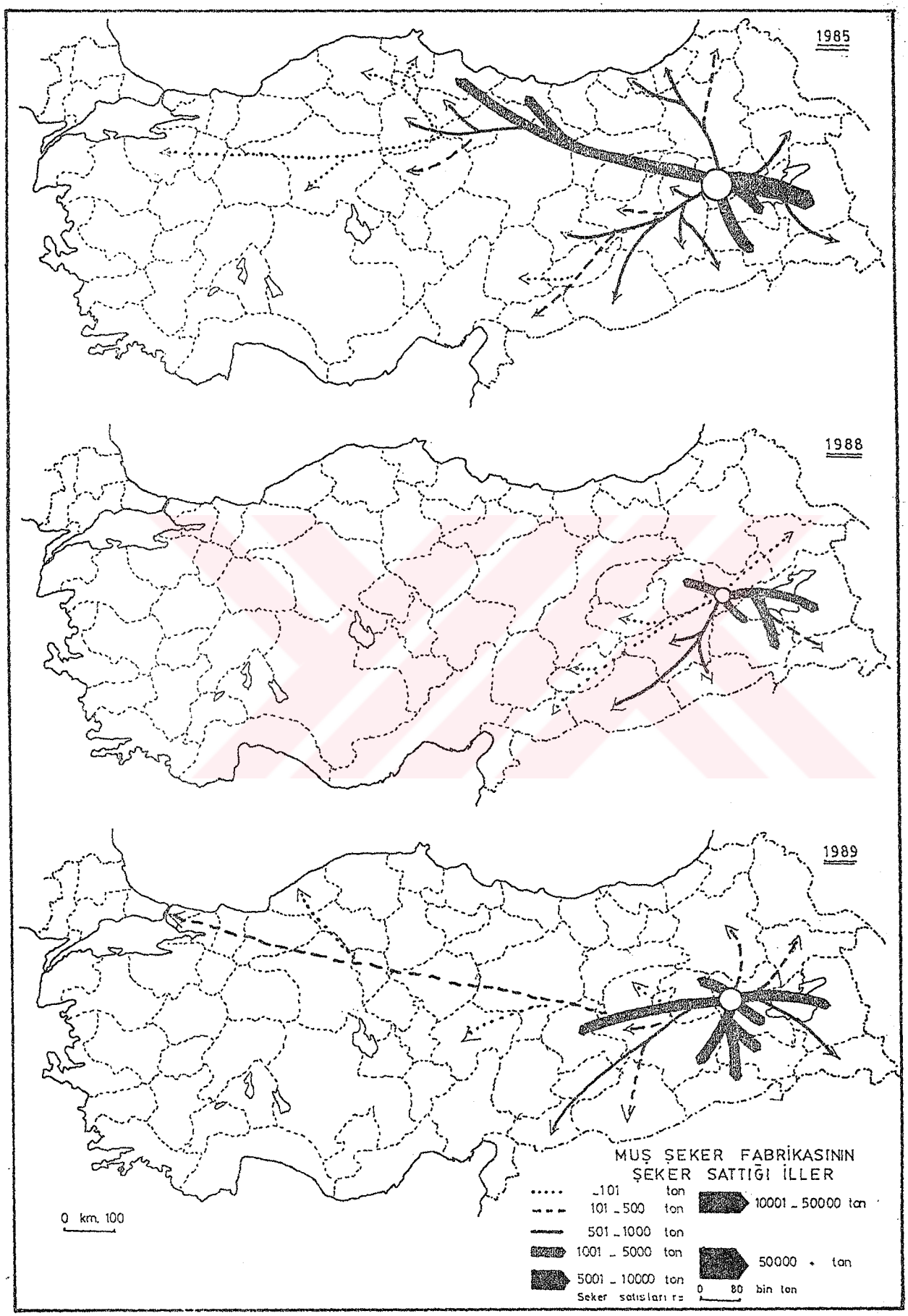
KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Fealiyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

uzun kampanya yapılamaması nedeniyle üretilen şeker pancarının başka fabrikalarca işlenmesi sonucunda oluşmuştur. 1983 yılından sonra fabrikaya küp şeker tesisi ilave edilmiştir.Üretilen şeker miktarı ortalama 26 bin tondur.İşlenen pancarın yaklaşık % 45'i melas olarak çıkmaktadır.Çıkan melasın bir kısmının değerlendirilmesi için 1983 yılında küspe kurutma tesisi kurulmuştur.Ancak üretilen melaslı kuru küspe miktarı 1 - 2 bin ton dolayındadır.

Muş Şeker Fabrikası'nda üretilen şekerler çoğunlukla fabrikanın güney ve güneydoğusunda yer alan Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerine gönderilmektedir (Harita 65). Van, Siirt, Bitlis, fabrikadan en çok şeker alan iller arasındadır.Fabrikada şeker stoklarının iyi olduğu yıllarda ihtiyaç duyulan uzak illere de şeker sevkedilmektedir.

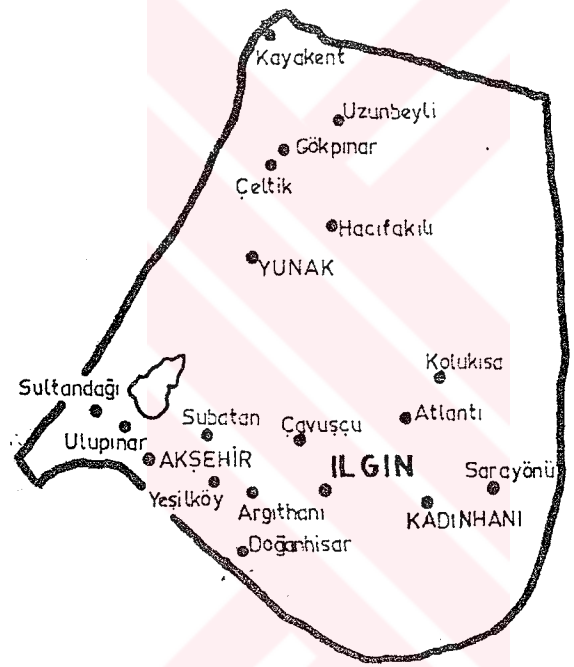
1.20. Ilgın Şeker Fabrikası:

İkinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen ve öncelikli olarak tamamlanmasına çalışılan bir diğer fabrika Ilgın Şeker Fabrikası'dır. Muş Şeker Fabrikası ile aynı tarihlerde tamamlanan fabrika Muş Şeker Fabrikası'nın işletmeye açılmasından bir hafta sonra 28.12.1982 tarihinde faaliyete geçmiştir.Fabrika daha fazla şeker pancarı üretim kapasitesine sahip ancak kapasite yetersizliği nedeniyle üretimin sınırlandığı Konya Ovası'nın kuzeyine kurulmuştur.Böylece Konya Ovası'nda hem daha fazla çiftçinin şeker pancarı ekmesi sağlanmış, hem de uzak mesafelerden yapılan şeker pancarı taşımasının önüne geçilmiştir.Fabrikanın üretim bölgelerini Afyon Şeker Fabrikası'ndan ayrılan Akşehir ile Konya Şeker Fabrikası'ndan ayrılan Ilgın, Kadınhanı ve Yunak şeker pancarı üretim bölgeleri oluşturmaktadır (Harita 66).

1985
1988
1989
MUŞ ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101 _ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001 _ 10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları
0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 65

ILGIN ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 66

Fabrikanın kurulmasına karar verildikten sonra 1978'den itibaren fabrika için üretim yapılmaya başlanılmış, üretilen şeker pancarları yeni faaliyete geçen Afyon'da veya Konya'da işlenmiştir. 1978 - 1989 yılları arasında ortalama 140 köyde 10 - 15 bin çiftçi tarafından 10 - 17 bin hektarda şeker pancarı üretimi yapılmaktadır (Tablo 65). Ortalama 500 bin ton şeker pancarı üretilmekte olan fabrikanın üretim sahasından son yıllarda 600 bin tonun üzerinde ürün alınmaktadır.Fabrikanın üretim sahalarında ortalama şeker pancarı verimi 35.57 ton/hektardır.

Fabrikanın üretim sahalarında ziraî mücadeleyi gerektirecek zararlılar tel kurtları, mayıs böceği,Cleonus sp., pancar piresi, karadrina ve yaprak bitidir.Mücadele yapılan alan miktarı zararlıların etkinliklerine göre yıldan yıla değişmektedir.Ancak zararlıların pek etkili olmadığı, 10 - 15 bin hektarlık üretim sahasının 1 - 9 bin hektarında mücadele yapılmasına gerek duyulmasından da anlaşılmaktadır.

Ilgın Şeker Fabrikası faaliyete geçtiği 1982 - 1989 yılları arasında 8 kampanya yapmıştır.İlk kampanya haricinde kampanyaların başlangıcı Eylül'ün 1 - 23'ü arasında değişmektedir.Ortalama kampanya süresi (ilk kampanya hariç)131 gündür.Fabrikanın kuruluşunda günde 6000 ton şeker pancarı işlenmesi planlanmıştır.Ancak ilk yıl 1600 ton/gün, ikinci yıl 4000 ton/gün, üçüncü yıl 5000 ton/gün kapasite ile çalışan fabrika ancak dördüncü yılda kuruluş kapasitesine erişmiştir.Fiilen işlenen şeker pancarı miktarı çoğu yıllarda kapasitenin üzerindedir.Yılda 600 - 700 bin ton şeker pancarının işlendiği fabrikada, 1987 yılında işlenen şeker pancarı miktarı 900 bin tonun üzerine çıkmıştır.

Tablo 65: Ilgın Şeker Fabrikasının Üretim Ile Ilgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER TOZ	ŞEKER KÜP	ŞEKER TOPLAM (ton)	ÇIKAN YAN ÜRÜNLER (Ton) MELAS	ÇIKAN YAN ÜRÜNLER (Ton) M.KURUKÜSPE
1978	90	6596	8252	6184	7646	1742	7646	269099	35.19										
1979	88	6252	9538	5727	7875	3194	7873	256459	32.57										
1980	140	11125	13386	10389	11332	4054	11312	337725	29.85										
1981	149	14242	15620	13628	14344	9158	14329	507669	35.43										
1982	138	15554	15602	15072	15563	1004	15538	621751	40.01	59	28.12.1982	90000	1600	1565	13035		13035	4368	
1983	137	15410	16956	14706	14692	5484	14692	564549	38.42	166	1. 9.1983	585500	4000	3581	85256	3917	89173	27400	1249
1984				16022	15591		15543	518023	33.32	117	13. 9.1984	623300	5000	5480			94350	27820	
1985	141	15667	17007	15050	15253	2310	15253	509515	33.40	107	20. 9.1985	667000	6000	6368	94692	4218	98910	28586	5000
1986	145	16034	17902	15533	16326	4057	16326	482776	29.57	108	19. 9.1986	644200	6000	6106	85035	4225	89260	31036	5500
1987	146	16668	18022	16033	17088	3309	17088	628375	36.77	148	21. 9.1987	907200	6000	6300	126460	4910	131370	39400	6500
1988	144	14368	17461	13715	14657	645	14857	675915	45.49	149	23. 9.1988	822000	6000	5649	100600	3500	104100	45140	5300
1989	142	15203	18367	14842	17338	3994	17338	638780	36.84	123	11. 9.1989	725000	6000	6118	92170	3280	94450	37900	5500

KAYNAK: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii Istatistikleri.

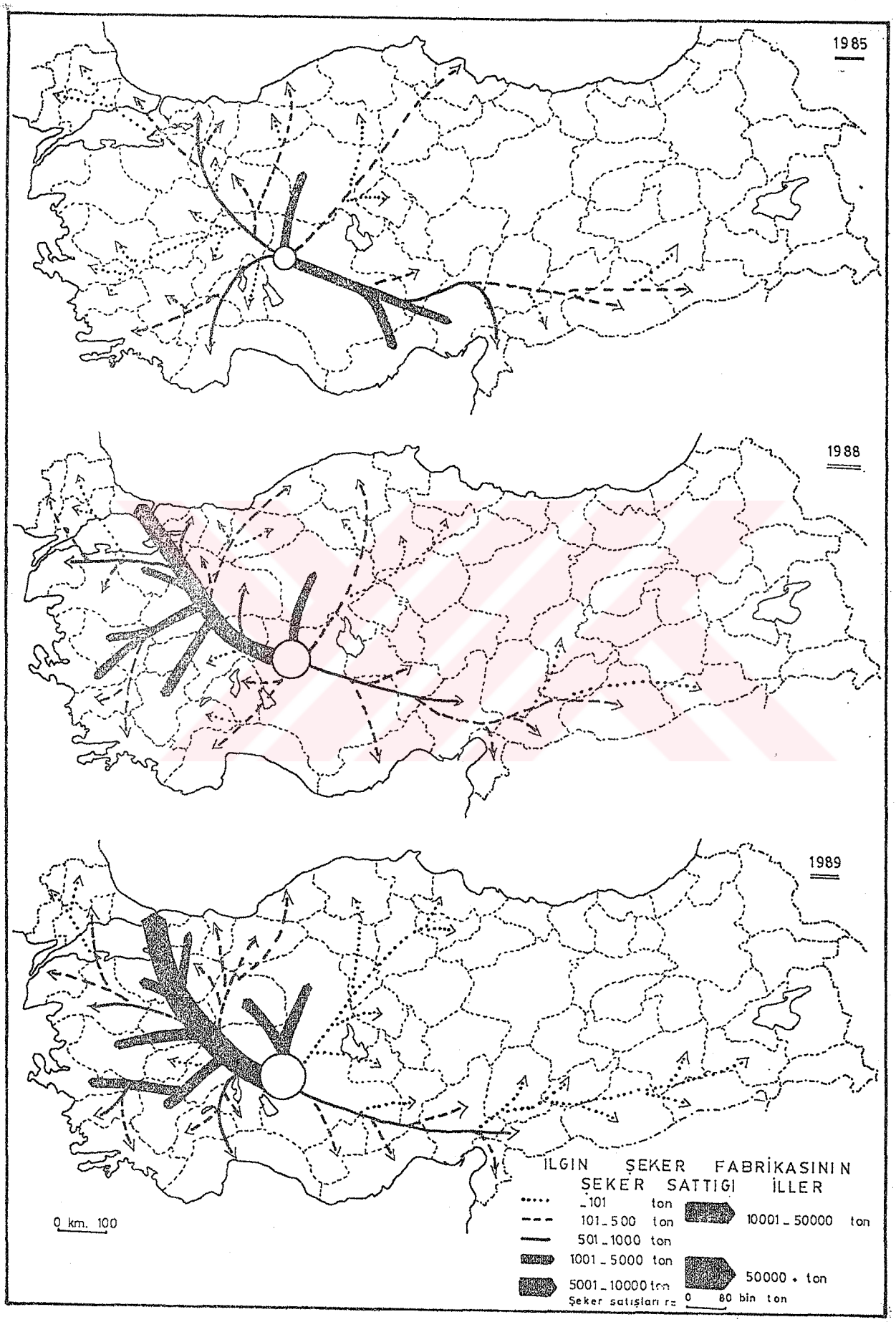
Fabrikada 1982 yılı hariç tutulursa üretim 100 bin ton dolayındadır (1982 yılında ilk kampanyasını yapan fabrika 13 bin ton şeker üretmişti).Fabrikada 1983 yılında küp şeker tesisleri ile küspe kurutma tesisleri faaliyete geçmiştir. Yan ürünlerden melas, işlenen pancarın % 4 - 5'ini oluşturmaktadır.Küspe kurutma tesislerinde ise 5 - 6 bin ton dolayında melaslı kuru küspe üretilmektedir.

Fabrikanın ürettiği şekerin belli bir gidiş yönü belirlenememektedir (Harita 67). Ancak İstanbul fabrikadan büyük miktarda şeker almaktadır.Üretilen şeker, ihtiyaç oranında diğer illere de gönderilmektedir.

1.21. Bor Şeker Fabrikası:

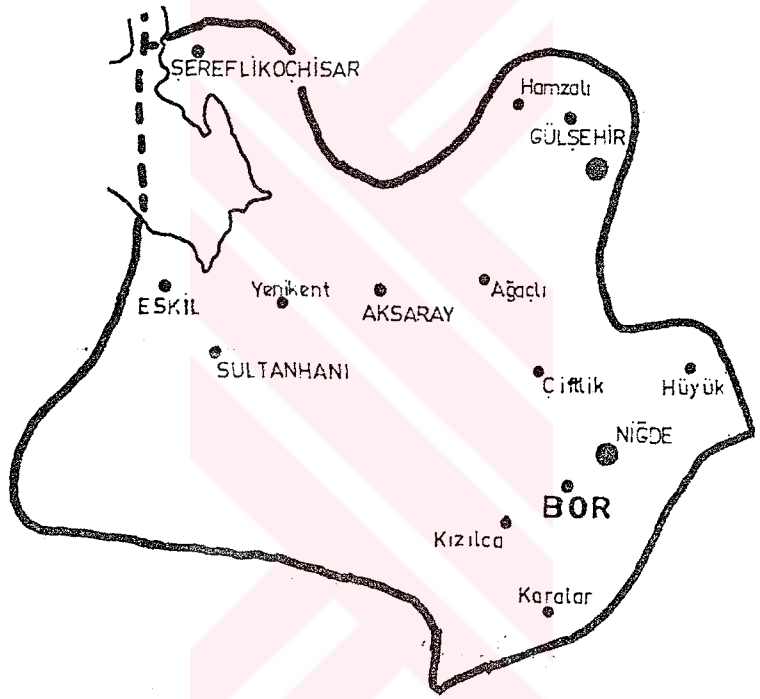
İkinci Gelişme Planı'nda kurulmasına karar verilen fabrikalardan biri de Bor Şeker Fabrikası'dır.Bor Şeker Fabrikası, Ilgın Şeker Fabrikası gibi Konya Şeker Fabrikası üretim sahalarından fabrikaya yönelen baskıyı hafifletmek için kurulmuştur.Böylece Konya Şeker Fabrikası'nın doğusunda şeker pancarı ekmek isteyen, ancak kapasite azlığı nedeniyle ekmesine izin verilmeyen çiftçilerin de şeker pancarı ekmesine imkân tanınmıştır.Fabrikanın temeli 1976 yılında atılmış ve 15.1.1984 tarihinde işletmeye açılmıştır.

Bor Şeker Fabrikası'nın üretim sahaları ilk yıllarda Bor, Aksaray, Develi, Gülşehir, Niğde, Sultanhanı, Sereflikoçhisar ve Yeşilhisar bölgelerinden meydana geliyordu (Harita 68). Daha sonraki yıllarda Develi ve Yeşilhisar bölgeleri Kayseri Şeker Fabrikası'na bağlanmış, Bor Şeker Fabrikası içinse Eskil bölgesi kurulmuştur.Ortalama 180 köyde 10 binin üzerinde çiftçi tarafından

1985
1988
1989
İLGIN ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101_500 ton
501_1000 ton
1001_5000 ton
5001_10000 ton
10001_50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları ra 0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 67

BOR ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

Harita 68

17 bin hektar dolayında şeker pancarı yetiştirilmektedir (Tablo 66)Ekilen alan miktarı gün geçtikçe daha da artma eğilimindedir. 1978'de Bor Şeker Fabrikası için 333 bin ton şeker pancarı üretilmiş iken, çeşitli dalgalanmalarla bu değer 548 bin tona kadar çıkmıştır.Fabrikanın üretim sahalarında ortalama şeker pancarı verimi 26 ton/hektar dolayındadır.Bor Şeker Fabrikası'nın üretim sahası hastalık ve zararlıların aktif olarak yayıldığı bir saha değildir.Toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, karadrina ve Cleonus sp. mücadele yapılan zararlılardır.Mücadele yapılan alan, bir iki yılın dışında % 25'i aşmamıştır.

Bor Şeker Fabrikası 1983 - 1989 yılları arasında 7 kampanya yapmıştır.İlk kampanyalar hariç tutulursa, kampanya başlangıcı 8 - 20 Eylül tarihleri arasında değişmektedir.Fabrikanın kapasitesi 3000 ton/gün olarak planlanmıştır.Ancak üretime ilk yıl günde 1500 ton şeker pancarı işleyecek şekilde başlanılmış, ertesi yıl 3000 ton kapasiteye çıkarılmıştır.Bununla beraber fabrikada günde işlenen şeker pancarı miktarı nominal kapasitenin sürekli üzerinde olmuştur.Fabrikanın ilk kurulduğu yıllar dışında işlenen pancar miktarı üretilen pancardan daha az olmuştur. İlk yılın hem deneme kampanyası olması,hem de kampanyaya geç başlanılması nedeniyle az miktarda şeker pancarı işlenmiştir.İlk kampanya sırasında 211 bin ton şeker pancarı işlenmiş ve 29 bin tonun üzerinde şeker elde edilmiştir.1984 - 1985 yıllarında ise fabrikanın üretim sahalarında üretilen şeker pancarı kampanya sırasında yetişmemiş, çevre fabrikalarla aynı zamanda kampanya yapabilmesi için diğer fabrikalardan pancar getirilmiştir.1987'den itibaren şeker pancarı üretimi bir düzene girmiş, üretilen şeker pancarını işleyebilmek için uzun kampanyaların yapılması gerektiğinden, bir

Tablo 66:Bor Şeker Fabrikasının Üretim Ile Ilgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR(ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton)	YAN ÜRÜNLER (ton) MELAS	YAN ÜRÜNLER (ton) M.KURU KÜSPE
1978	110	7908	11583	7327	11081	3935	10995	333653	30.34								
1979	138	8774	14521	7775	11995	2744	11924	282855	23.72								
1980	190	9333	16205	7942	12061	3906	11650	258941	22.22								
1981	196	11710	19198	10845	16414	2479	16167	430639	26.63								
1982	204	13623	19806	12789	18411	2432	18204	518286	24.47								
1983	200	15130	19190	13941	17704	2954	17292	502460	29.05	103	4.11.1983	211000	1500	2110	29610	10625	
1984				10821	13437		13180	325038	24.66	133	19. 9.1984	413000	3000	3183	62175	18420	
1985	168	12217	14874	10890	14377	4800	14287	367883	25.74	108	20. 9.1985	377000	3000	3573	54417	15910	2600
1986	192	14009	18778	13084	18022	1694	17963	460976	25.66	131	15. 9.1986	422500	3000	3288	57720	19250	2600
1987	208	16441	23640	14353	22595	2144	22388	513451	23.87	150	17. 9.1987	500500	3000	3370	70520	22400	3500
1988	194	14515	25142	12629	19494	957	19494	548293	28.12	153	15. 9.1988	513500	3000	3401	68430	25000	3100
1989	172	14933	25115	13625	22747	5957	21455	480483	22.39	133	8. 9.1989	455000	3000	3480	64315	22200	3700

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

kısım şeker pancarı bu defa diğer fabrikalara gönderilmeye başlanılmıştır.1984 - 1989 yılları arasında yılda 377 - 513.5 bin ton arasında şeker pancarı işlenmiş (Ortalama 446 bin ton), 54 - 70 bin ton dolayında şeker üretilmiştir (ortalaması 63 bin ton).Fabrikada sadece kristal şeker üretimi yapılmaktadır.

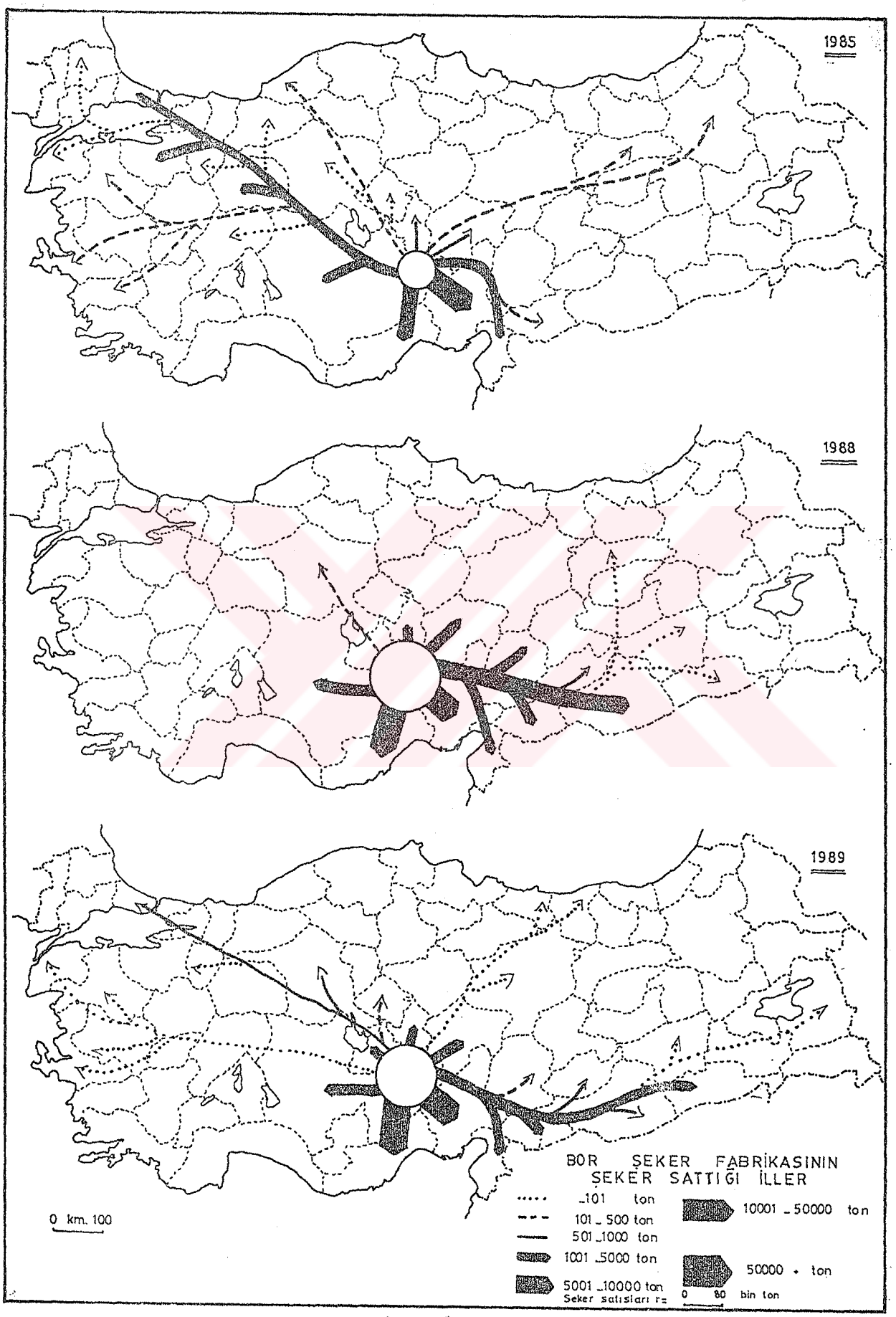
Fabrika ortalamalarına göre işlenen pancarın % 4.5'i melas olarak ayrılmaktadır.Çıkan melas 10 - 25 bin ton arasında değişmektedir.Melas besicilere satıldığı gibi, ayrıca fabrikada 1985 yılında faaliyete geçmiş bulunan küspe kurutma tesislerinde de değerlendirilmektedir.Üretilen melaslı kuru küspe miktarı 1989'da 37 bin tondur.

Bor Şeker Fabrikası'nda üretilen şeker çoğunlukla İçel, Adana, Hatay ve Gaziantep illerine gönderilmektedir (Harita 69). Ayrıca diğer çevre iller ve ihtiyaçları ölçüsünde ve stokların elverdiği ölçüde uzak iller de şeker ihtiyaçlarının bir kısmını fabrikadan sağlamaktadırlar.

1.22. Ağrı Şeker Fabrikası:

İkinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen bir diğer şeker fabrikası da Ağrı Şeker Fabrikası'dır.Fabrikanın temeli ilk olarak 1.8.1976 tarihinde atılmış, ancak yeterli ödenek olmadığından inşaat durmuştur.1979 yılında yeniden inşaatına başlanılan fabrika, 1.10.1984'de deneme kampanyasına başlamış ve 12.10.1984'de de işletmeye açılmıştır.

Fabrika için 1978'den beri üretim sahaları belirlenmiş ve şeker pancarı üretimi yapılmaktaysa da fabrikanın işletmeye açılmasından sonra daha düzenli bir üretim bölgesine kavuşmuştur.1988'de Ağrı, Doğubeyazıt, Eleşkirt, Aralık, Iğdır ve Tuzluca

1985
1988
1989
BOR ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101 _ 500 ton
501 _1000 ton
1001 _5000 ton
5001 _10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları
0 80 bin ton
0 km. 100

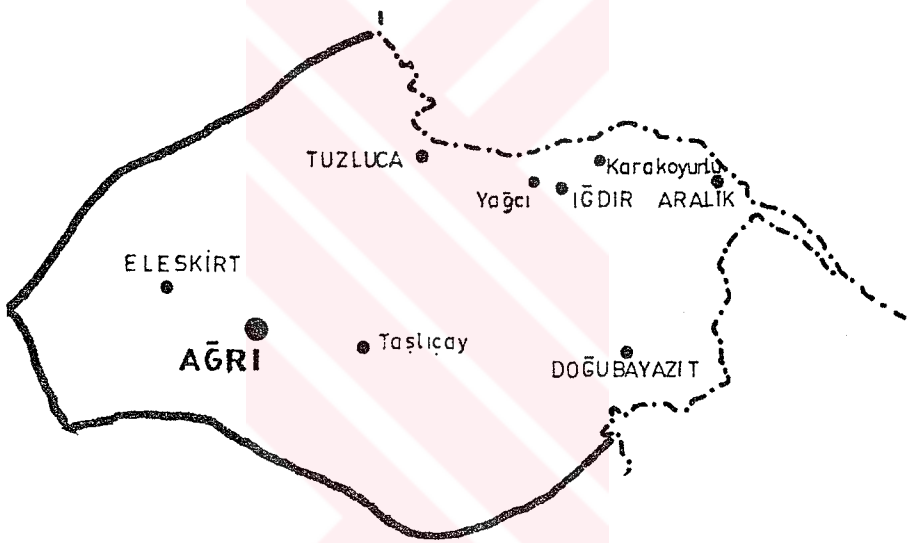
Harita 69

fabrikanın üretim bölgelerini oluşturmaktadır (Harita 70). Kars Şeker Fabrikası'nın kurulmasından sonra Aralık, Iğdır ve Tuzluca'nın bu fabrikaya bağlanmasıyla üretim sahası nisbeten daralacaktır.

Ağrı Şeker Fabrikası için ortalama 176 köyde 9 bine yakın çiftçi tarafından 9750 hektarda pancar tarımı yapılmaktadır (Tablo 67).Ekilen alan miktarı yıldan yıla 5 - 14 bin hektar arasında değişmektedir.Fabrika faaliyete geçtikten sonra üretim sahası ortalama 11.6 bin hektar olmuştur.Yıldan yıla değişmekle beraber ortalama 232 bin ton şeker pancarı üretilmekte, 22.2 ton/hektar verim alınmaktadır.üretilen şeker pancarı miktarı bazı yıllarda 300 bin tonun üzerine çıkmıştır.En fazla şeker pancarı üretimi 1986 yılında 410 bin ton olarak gerçekleştirilmiştir.En fazla verim ise 1988 yılında 34.21 ton/hektar ile elde edilmiştir.

Fabrikanın üretim sahalarında toprak kurtları, tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği, yaprak biti, karadrina, Lixus ve Cleonus sp. zirai mücadeleyi gerektiren zararlılardır.Ancak yapılan mücadele oldukça sınırlı bir sahaya denk gelmektedir.Ortalama mücadele edilen saha miktarı 720 hektardır.Ağrı Şeker Fabrikası 1984 - 1989 yılları arasında yaptığı 6 kampanyada ortalama 101 gün çalışmıştır.Kampanyalar Eylül'ün ikinci yarısında başlamaktadır.İlk yıl yarı kapasite ile çalıştırılan fabrika ikinci yıl tam kapasiteye erişmişse de, işlenen günlük pancar miktarı 1987 yılı haricinde sürekli nominal kapasitenin altında kalmıştır.Fabrika ilk kampanyasını yaptığı 1984 yılında 120 bin ton şeker pancarı işleyerek 13 bin ton şeker elde etmişti. Daha sonraki yıllarda 199 bin ton ile 376 bin ton arasında (ortalama 274 bin ton)

AĞRI ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 70

Tablo 67:Ağrı Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR(ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER TOZ	ŞEKER KÜP	ŞEKER TOPLAM (ton)	ÇIKAN MELAS (ton)
1978	146	6845	7367	5652	6643	299	6643	95956	14.44									
1979	126	5226	7438	4036	4766	347	4747	109671	23.10									
1980	115	6423	8501	5664	1997	354	4229	26876	6.35									
1981	136	6780	8230	6060	7159		7149	108954	15.24									
1982	244	15597	15185	14123	14002	127	14002	307900	21.99									
1983	236	15440	15631	13659	12842	1245	12842	295341	22.99									
1984				11598	10497		10334	252808	24.46	78	1.10.1984	120300	1500	1604			13590	6380
1985	171	11690	12600	10452	10151	1658	10013	225342	22.50	86	20. 9.1985	199000	3000	2398	23100	2420	25520	9400
1986	201	13611	14400	12248	13023	758	13024	410280	31.50	137	19. 9.1986	376500	3000	2799	39837	5001	44838	18271
1987	214	14704	14500	13122	13840	638	13612	336538	24.72	97	21. 9.1987	300500	3000	3147	28630	4300	32930	16081
1988	179	10280	11300	8082	8689	888	8687	297300	34.21	113	26. 9.1988	266300	3000	2410	26340	4600	30940	13792
1989	172	13072	14300	11950	13373	1616	12664	321289	25.37	93	15. 9.1989	232000	3000	2578	19337	3063	22400	11102

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

şeker pancarı işlenmiş, 22 bin ton ile 44 bin ton arasında (ortalama 31 bin ton) şeker üretmiştir.Fabrikada kristal şekerin yanında küp şeker üretimi de yapılmaktadır.İşlenen pancarın % 4 - 5'i melas olarak ayrılmakta, çıkan melas besicilere dağıtıldığı gibi küspe kurutma tesisi olan fabrikalara da sevkedilmektedir.

Ağrı Şeker Fabrikası ürettiği şekeri komşu illere, özellikle Van'a göndermektedir (Harita 71). Üretilen şekerin azlığı göz önüne alındığında fabrikaya yakın, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerine şeker gönderildiğinde mevcut stokların tükeneceği açıktır. Bununla beraber 1989 yılında İstanbul ve Ankara'ya da şeker gönderilmiştir.

1.23. Elbistan Şeker Fabrikası:

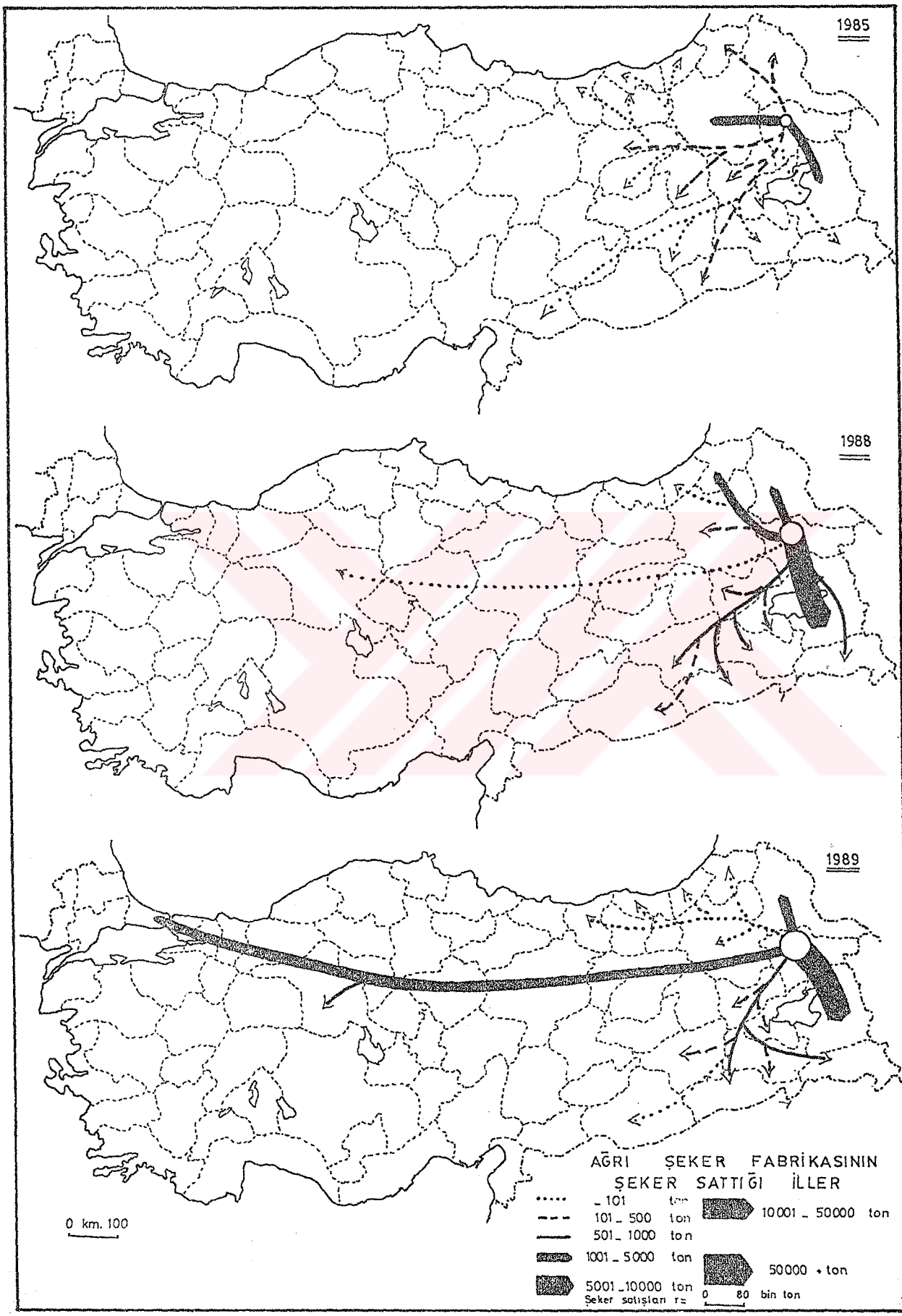
Elbistan Şeker Fabrikası İkinci Gelişme Planı'nda kurulması düşünülen fabrikalardan biridir.Fabrika 30.10.1985 tarihinde deneme kampanyasına başlamış ve 30.11.1985 tarihinde işletmeye açılmıştır.

1959 yılından itibaren başlatılan şeker pancarı tarımına ilişkin çalışmalar 1964 yılında sonuçlanmış ve Maraş'ta kışlık pancar ekilmesi suretiyle, şeker pancarı yetiştirilebileceğine karar verilmiştir [28].Bundan sonra Maraş, Elbistan ve Afşin'de

---

[28] Şeker pancarı ekimiyle ilgili Maraş çevresinde yapılan incelemelerin sonuçları aşağıdadır:

Kışlık pancar ekiminde en önemli faktör tohuma kalkma ve don tahribatıdır.Bu mahsurlar ekim zamanının ayarlanması ile giderilebilmektedir.Eylül ve Ekim aylarında ekilen pancarlar dondan zarar görmemekle beraber, önemli derecede tohuma kalkmaktadır.

1985
1988
1989
AĞRI ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_ 101 ton
101 _ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001 _ 10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları
0 80 bin ton
0 km. 100

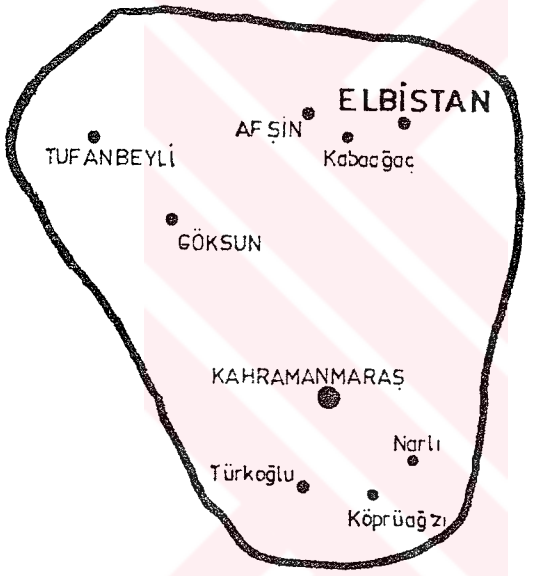
Harita 71

şeker pancarı ekimine başlanılmış, ekilen şeker pancarları Malatya Şeker Fabrikası'nda işlenmiştir.1978'de Elbistan Şeker Fabrika'sı için üretim sahası belirlenerek Afşin, Elbistan, Göksun, K.Maraş ve Tufanbeyli Bölgelerinde şeker pancarı ziraatine başlanılmıştır (Harita 72).

Fabrika kurulmadan önce ortalama 110 köyde 5 - 6 bin dolayında çiftçi tarafından 7 - 8 bin hektarda şeker pancarı üretimi yapılamaktaydı (Tablo 68).üretilen şeker pancarı miktarı, bazı yıllarda 300 bin tonu aşmakta, ortalama olarak 250 bin ton dolayında pancar yetiştirilmekteydi.Fabrikanın faaliyete geçtiği 1985 yılında 107 köyde 6960 çiftçi, 8561 hektarda şeker pancarı ekmişti.29.71 ton/hektar verimin alındığı bu yıl ürün miktarı da 251 bin ton olmuştur.Daha sonraki yıllarda ortalama 139 köyde, 7250 çiftçi tarafından 9975 hektarda şeker pancarı ekimi yapılmış, 35.42 ton/hektar verimle 244 bin ton ürün alınmıştır.

Kasım ayında ekilenlerde tohuma kalkma önemsiz olmakla beraber bunlar da kışın şiddetine göre az veya çok dondan zarar görmektedirler.Aralık ayında ekilenler kışı tohum olarak geçirmekte olup, ilkbaharda ilk fırsatta gelişmektedir.Bunlarda don zararı ve tohuma kalkma olmamaktadır.Kış mahsurlarından kurtulan pancarlar, gerek verim, gerek kalite bakımından yazlıklardan daha iyi olduğundan; Maraş'ta pancar ekiminin Kasım ve Aralık aylarında yapılabileceği, en kötü halde ilkbaharda bir miktar mükerrer ekimi göze almak suretiyle kışlık pancar ziraati yapılabileceği ve kampanyanın en az bir ay erkene alınabileceği kanaatine varılmıştır (TŞF-FR, 1964: 58).

ELBİSTAN ŞEKER FABRİKASININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 72

Tablo 68:Elbistan Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE			ŞEKER PANCARI EKEN		EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	BEDELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE(ton/gün)		ÜRETİLEN ŞEKER (ton)			ÇIKAN MELAS (ton)
	KÖY SAYISI	ÇİFTÇİ SAYISI	ALAN (hektar)	ÇİFTÇİ	SAYISI									NOMİNAL	FİİLİ	TOZ	KÜP	TOPLAM	
1978	107	5667	8612	4967		6800	1653	6787	227421	33.50									
1979	105	5570	8000	4572		6270	750	6270	198853	31.27									
1980	110	6050	9957	4996		6453	8746	6140	122960	20.02									
1981	119	8214	11984	7612		9889	1074	9834	347644	35.35									
1982	123	7864	10068	7029		8655	440	8652	297489	34.38									
1983	104	3740	9400	6856		7982	1941	7978	290722	36.44									
1984				7047		9028		9028	330631	36.62									
1985	107	8498	10668	6960		8561	10104	8494	251226	29.57	43	30.10.1985	78700	1500	2018	9246		9246	3530
1986	118	7228	11470	6544		8215	769	8206	307953	37.53	106	5. 9.1986	276900	3000	2721	33963		33963	13220
1987	129	8141	18818	7499		9856	3919	9676	297244	30.72	73	21. 9.1987	213200	3000	2971	27647	2013	29660	9693
1988	138	7046	10580	6034		7707	6079	7537	282012	37.41	90	22. 9.1988	227000	3000	2594	30443	1803	32246	8780
1989	172	9470	15529	8922		14124	6950	13650	491896	36.03	110	14. 8.1989	364500	3000	3367	42650	1450	44100	17374

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

Elbistan Şeker Fabrikası'nın üretim sahalarında pancar piresi, toprak ve tel kurtları, danaburnu, mayıs böceği ve karadrina gibi zararlılarla mücadele yapılmaktadır.Mücadele yapılan alan çoğunlukla ekilen alandan azdır.Ancak bazı yıllarda zararlıların etkin olarak faaliyet göstermeleri nedeniyle ekilen sahadan daha fazla alanda zirai mücadele yapılmaktadır.

Elbistan Şeker Fabrikası'nda 1985 - 1989 yılları arasında 5 kampanya yapılmıştır.İlk kampanyası 43 gün sürmüş,kuruluş kapasitesinin yarısı ile çalışan fabrikada 78 bin tonu aşan miktarda şeker pancarı işlenerek 9246 ton şeker üretilmiştir.1986 yılında kuruluş kapasitesi olan 3000 ton/gün nominal kapasiteye erişilen Elbistan Şeker Fabrikası'nda 1989 yılı haricinde bir günde işlenen şeker pancarı miktarı kapasitenin altında olmuştur.14 Ağustos ile 22 Eylül tarihleri arasında başlayan kampanya süresi ortalama 95 gün sürmektedir. 213 - 364 bin ton şeker pancarın işlendiği fabrikada (ortalama 270 bin ton), üretilen şeker yıldan yıla değişmekle beraber ortalama 35 bin ton dolayındadır.1987 yılında fabrikanın küp şeker tesisleri faaliyete geçmiştir.Fabrikada işlenen pancar miktarı üretilen pancar miktarından daha azdır.Yakın fabrikaların kampanyalarının yakın tarihlerde başlanılıp bitirilmesini sağlamak amacıyla fabrikada üretim sahalarından elde edilen şeker pancarının bir kısmı diğer çevre fabrikalarında işlenmektedir.İşlenen pancarın yaklaşık % 4'ünden melas çıkmaktadır. Bu melas, besicilere satıldığı gibi yakın fabrikalara da gönderilerek melaslı kuru küspe yapımında kullanılmaktadır.

Fabrikada üretilen şeker Hatay, Gaziantep, Urfa, Mardin ve Hakkari gibi yakın illere ve Doğu ile Güneydoğu Anadolu'nun diğer

illerine gönderilmektedir (Harita 73).

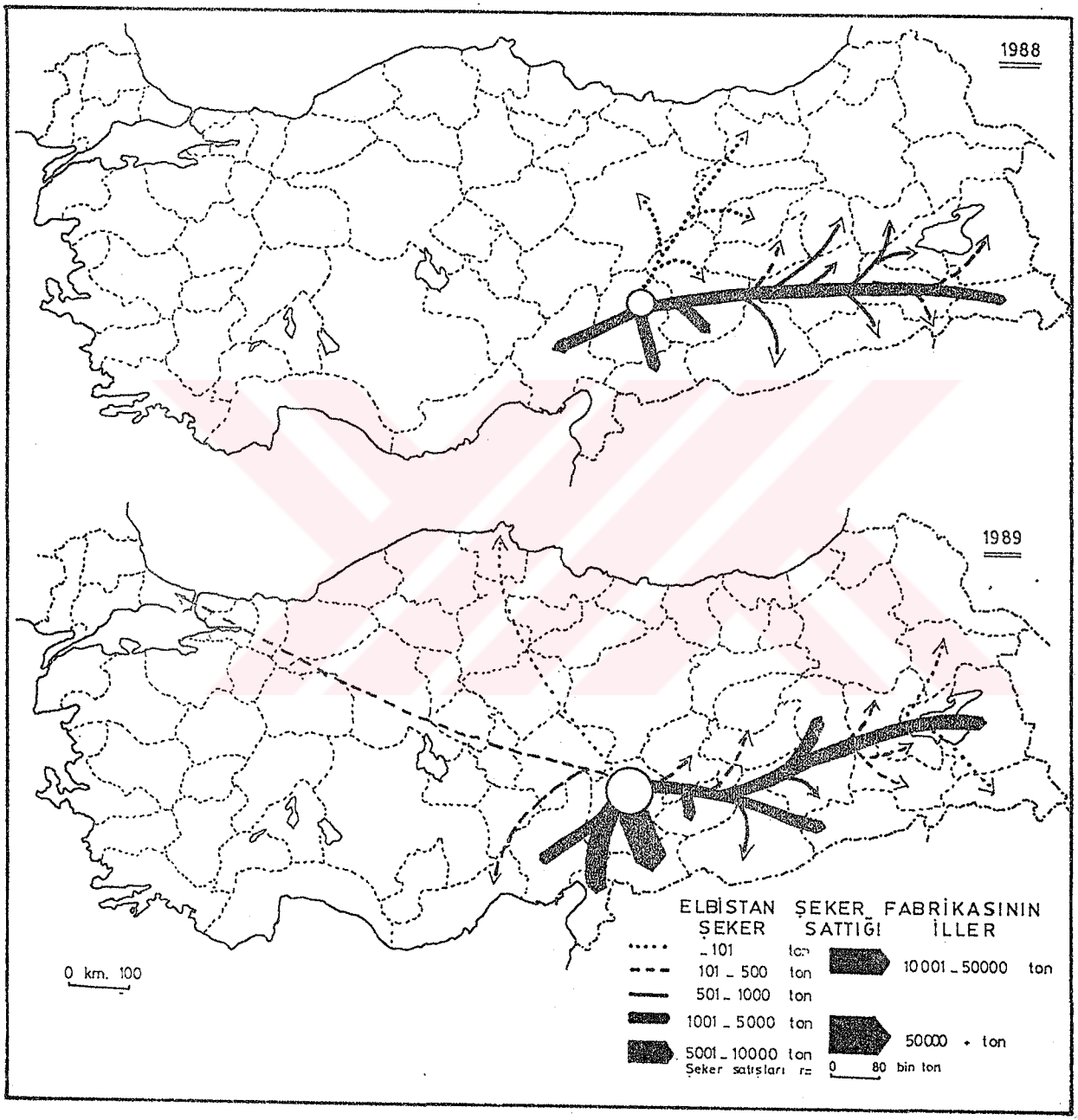
1.24. Erciş, Ereğli ve Çarşamba Şeker Fabrikaları:

Erciş Şeker Fabrikası İkinci Gelişme Planı'nda kurulması planlanan stratejik amaçlı şeker fabrikalarından biridir. 28.8.1976 tarihinde temeli atılan fabrikanın inşaatı gerekli yatırım imkânı yaratılmadığından durmuştur.11.8.1987 tarihinde inşaatına yeniden başlanılan fabrika 29.12.1988'de deneme kampanyasına başlamış, 24.1.1989 tarihinde işletmeye açılmıştır.

Fabrika için 1978 yılında başlanılan şeker pancarı üretimine inşaatın durması nedeniyle ara verilmiş, Erciş, Muradiye ve Patnos'tan oluşan üretim sahaları Muş Şeker Fabrikası'na bağlanarak şeker pancarı üretimine devam edilmiştir (Harita 74). 1988 yılında fabrikanın faaliyete geçmesi ile yeniden şeker pancarı üretim bölgeleri oluşturulan Erciş Şeker Fabrikası'na ayrıca Yükseova'da bir şeker pancarı üretim bölgesi açılmıştır.Bu bölgede aynı zamanda kurulması düşünülen Yüksekova Şeker Fabrikası için deneme üretimi yapılmış olmaktadır.

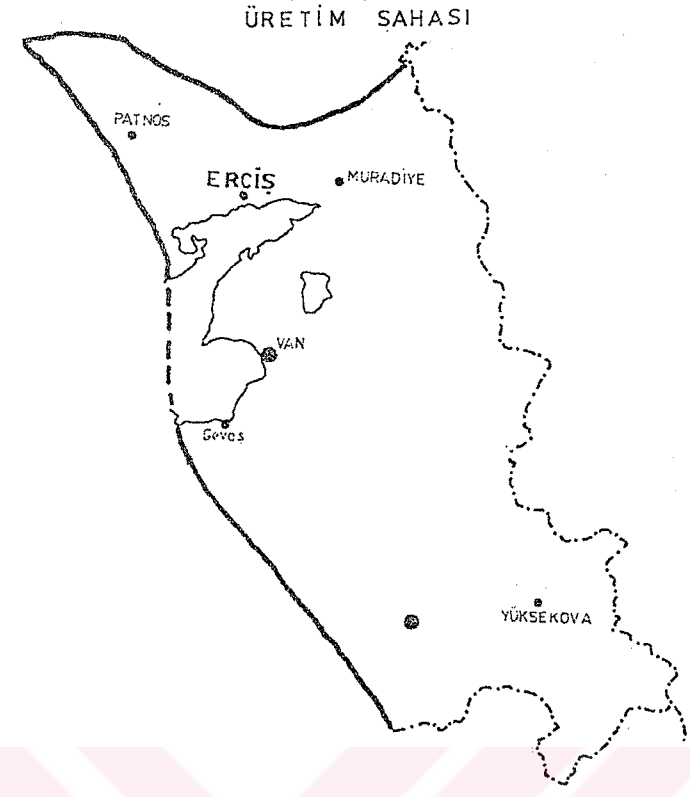
155 köyde, 3700 çiftçi tarafından 2800 hektarda şeker pancarı üretimi yapılmaktadır (Tablo 69). Bunun sonucunda 20 - 25 ton/hektar verimle 55 - 60 bin ton şeker pancarı üretilmektedir.Fabrikanın üretim sahasında yayılış gösteren toprak kurtları, danaburnu ve karadrina gibi zararlılar, mücadeleye neden olmaktadır.Ancak mücadele edilen saha üretim yapılan sahanın % 10 - 15'i düzeyindedir.

1988'de sadece 12 gün kampanya yapan fabrika 8200 ton şeker pancarı işlemiş ve 465 ton şeker üretmiştir.İkinci yıl kampanya süresi 42 güne çıkmış, 50 bin ton şeker pancarı işlenerek

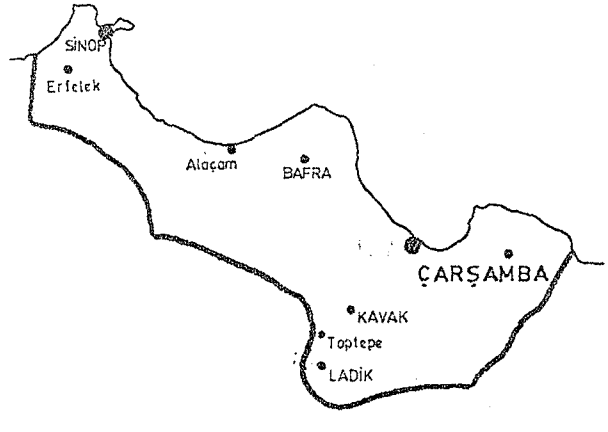

1988
1989
ELBİSTAN ŞEKER FABRİKASININ
ŞEKER SATTIĞI İLLER
_101 ton
101 _ 500 ton
501 _ 1000 ton
1001 _ 5000 ton
5001 _ 10000 ton
10001 _ 50000 ton
50000 + ton
Şeker satışları
0 80 bin ton
0 km. 100

Harita 73

1989 YILINDA FAALİYETE GEÇEN ŞEKER FABRİKLARININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM SAHASI

0 km. 40

Harita 74

Tablo 69:1989 Yılında Faaliyete Geçen Şeker Fabrikalarının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

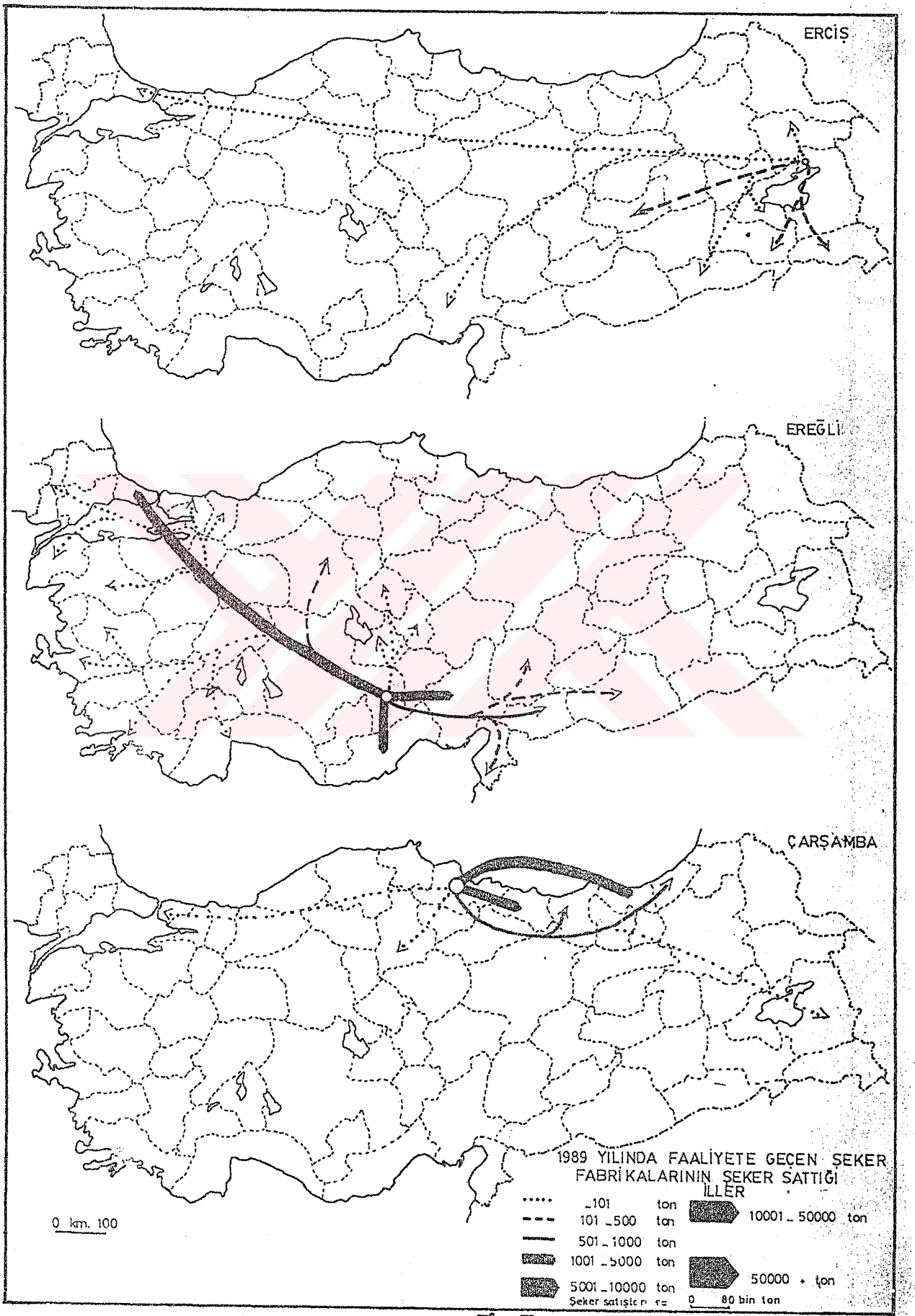
YILLAR	TAAHHÜDE GÖRE KÖY SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ÇİFTÇİ SAYISI	TAAHHÜDE GÖRE ALAN (hektar)	ŞEKER PANCARI EKEN ÇİFTÇİ SAYISI	EKİLEN ALAN(hektar)	MÜCADELE EDİLEN ALAN(hektar)	HASAT EDİLEN ALAN(hektar)	SEZELİ ÖDENEN PANCAR (ton)	VERİM (ton/hektar)	KAMPANYA SÜRESİ	KAMPANYA BAŞLANGICI	İŞLENEN PANCAR (ton)	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) NOMİNAL	GÜNLÜK KAPASİTE (ton/gün) FİİLİ	ÜRETİLEN ŞEKER (ton)	MELAS (ton)
1979	82	1928	2630	1366	1521	171	1521	28186	18.52							
1980	109	2798	4098	2227	3025	684	3025	24185	7.99							
1981	150	3882	4802	3002	3217	144	3217	48359	15.03							
⋮																
1988	154	4117	3521	3223	2516	291	2498	21767	24.72	12	20. 1.1988	8200	1500	800	465	470
1989	155	4898	4275	4210	3365	405	2664	56357	21.15	42	2.10.1989	50300	1500	1282	5800	2540
1980	103	5651	10530	5023	8272	1246	8269	198638	24.02							
1981	98	7404	14000	7166	12005	1486	12004	356201	29.92							
⋮																
1988	88	6884	11946		9653	1423	9653	332291	34.42							
1989	88	7460	12800	7110	10123	1188	8794	271271	30.84	106	25. 9.1989	258000	3000	2511	31940	13485
1980	159	4549	3139	3569	1917	1380	1879	37787	20.10							
1981	198	6812	4792	6230	3764	910	3733	111784	29.94							
1982	196	7813	5180	6813	4033	1579	3880	116237	29.96							
1983	192	7859	4500	7307	3939	1615	3919	142659	36.40							
1984				6071	3289		3231	89189	27.60							
1985	203	6373	3746	5481	2609	3084	2391	62796	26.26							
1986	229	7811	5050	7263	4140	4222	4045	129721	32.07							
1987	232	8740	4965	6806	3806	6810	3776	121301	32.12							
1988	206	6040	3759	5585	3350	4677	3239	101348	31.28							
1989	199	6326	3928	5759	3503	7073	3448	102076	29.60	24	8.12.1989	37500	3000	1744	2750	2200

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliye t Raporları,
Şeker Sanayii İstatistikleri.

5800 ton şeker üretilmiştir.Fabrika kampanya yaptığı iki yılda da kapasitenin altında çalışmıştır.Üretilen şeker daha yakın illere gönderilmiştir (Harita 75).

İkinci Gelişme Planı'nda kurulmasına karar verilen fabrikalardan biri de Ereğli Şeker Fabrikası'dır.Fabrikanın temeli ilk olarak 1.8.1979 tarihinde atılmış, ancak yeterli kaynak olmadığı için inşaat durmuştur.13.2.1987 tarihinde fabrikanın temeli yeniden atılmış ve inşaata başlanılmıştır.15.3.1989 tarihinde açılışı yapılan fabrika ilk kampanyasına 25.9.1989 tarihinde başlamıştır.Fabrikanın kurulmasına karar verilmesinden sonra 1980 ve 1981 yıllarında fabrika için üretim yapılmış ve üretilen şeker pancarı da Konya Şeker Fabrikası'nda işlenmiştir. Fabrikanın kuruluşundaki gecikmeler nedeniyle üretim sahaları tekrar Konya Şeker Fabrikası'na bağlanmıştır. 1988 ve 1989 yıllarında yeniden başlatılan şeker pancarı ekiminde 88 köyde 7000 çiftçi tarafından 10 bin hektarda şeker pancarı yetiştirilmiş ve 300 bin ton ürün alınmıştır.Verim 30 ton/ hektar'ın üzerindedir.İlk kampanyasında 106 gün çalışarak 250 bin tonu aşan miktarda şeker pancarı işleyen fabrika 32 bin tona yakın şeker üretmiştir.Fabrikadan gönderilen şeker için belirgin bir etki alanı belirlenememiştir.

Çarşamba Şeker Fabrikası da 1989 yılında deneme kampanyası yapan fabrikalar arasındadır.Fabrikanın üretim sahalarından Kavak ve Ladik'de Amasya Şeker Fabrikası için, Sinop'ta ise Kastamonu Şeker Fabrikası için şeker pancarı üretimi yapılmıştır.Fabrikanın kuruluşuna 1975 yılında karar verilmiş, 9.10.1976 tarihinde de temeli atılmıştır.Fabrikanın inşaatı çeşitli aralıklarla devam etmiş, ancak 8.12.1989 tarihinde işletmeye alınabilmiştir.

Harita 75 T. C.
Yükseköğretim Kurulu

Fabrikanın üretim sahaları nematod zararlısının ve Cercospora hastalığının etkili olduğu bir alandır.Ancak yapılan incelemeler özellikle Bafra ve Çarşamba ovalarında ekonomik olarak şeker pancarı yetiştirilebileceğini ortaya koymuştur [29] . Fakat daha fazla sahada mücadele yapılması zorunluluğu vardır.1980 yılından itibaren 200 dolayındaki köyde 5 - 6 bin çiftçi tarafından 3 - 4 bin hektar arazide şeker pancarı üretimi yapılmış, 100 bin ton dolayında ürün alınmıştır.Şeker pancarı verimi de 27 - 36 ton/hektar arasında değişmektedir.Fabrika ilk kampanyasında 24 gün çalışmış 37500 ton şeker pancarı işleyerek 2750 ton şeker üretmiştir.

---

[29] Bafra ve Çarşamba ovalarında şeker pancarı üretimine dair çalışmalar sonucunda;

a- Sözü edilen ovalar için sulama ve drenaj projelerinin yapılmış ve uygulamaya konulmuş olması, çiftçinin makinalı ziraate yönelmiş bulunması, Cercospora zararının ilaç ve nematod zararının da münavebe uygulamaları ile giderilebileceği,

b- Pancarda kök veriminin yüksek, şeker varlığının nisbeten düşük olacağı, Şubat - Mart ekimleri ile Eylül - Ekim aylarında yapılacak hasatla en yüksek kök ve şeker verimi alınacağı ekim hasat zamanı, kök ve şeker verimleri bakımından bölgenin Adapazarı Bölgesi'nin şartlarına benzer özellikler taşıdığı,

c- Bölgede yoğun bir Cercospora mücadelesinin yapılması, Cercospora'ya mukavim çeşitlerin ekilmesi, toprakta azot yıkanmasını önlemek amacıyla, gübrenin birden fazla zamanda bölünerek uygulanmasının uygun olacağı kanâatine varılmıştır (TŞF - FR, 1977 : 101).

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

üretti̇ği şeker ilk yıl Ordu, Trabzon gibi Doğu Karadeniz illerine gönderilmişse de tek kampanya yapması nedeniyle bir etki alanı belirlenememiştir.

2. ALKOL FABRIKALARI :

Şeker pancarının işlenmesi sırasında çıkan yan ürünler arasında melas da yer alır.Melas hayvan besiciliğinde kullanıldığı gibi, alkol üretiminde de büyük öneme sahiptir.Şeker Fabrikalarının kuruluşunu ve gelişmesini takiben, çiftçinin ve besicilerin tüketemedikleri ihtiyaç fazlası melası değerlendirmek sorun olmaya başlamıştır.Bu amaçla Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikalarında ilk yıllarda melastan alkol üreten tesisler kurulmuştur.Ancak istenilen faydayı sağlamaması nedeniyle 1939 yılında bu tesisler daha merkezi bir yerde bulunan ve üretimi fazla olan Eskişehir'e nakledilerek,Eskişehir İspirto Fabrikası kurulmuştur.Birinci Gelişme Planı'na kadar Eskişehir İspirto Fabrikası tek alkol fabrikasıydı.Taşıma masraflarının artması nedeniyle 1944'de Turhal'da bir fabrikanın kurulması planlanmış, ancak çeşitli nedenlerle fabrika 1956 yılında üretime başlayabilmiştir.Birinci Gelişme Planı'nın uygulanmaya başlanmasıyla, çıkan melas miktarının da artacağı gözönüne alınarak, yeni ispirto fabrikalarının kurulması planlanmıştır.Bu plana göre Konya ve Kayseri Şeker Fabrikalarının melaslarını işlemek üzere Kayseri'de; Erzincan, Erzurum, Elazığ ve Malatya Şeker Fabrikalarının melaslarını işlemek üzere Malatya'da; Susurluk ve Burdur Şeker Fabrikalarının melaslarını işlemek üzere İzmir'de birer ispirto fabrikası kurulması düşünülmüştür. Kurulacak olan fabrikaların sermayesini de pancar kooperatifleri ve özel sermaye karşılayacaktır (TŞF - FR, 1955: 27).Ancak planın

bu haliyle uygulanması mümkün olmamıştır.Daha sonraki yıllarda 1974 yılında Malatya'da ve 1985 yılında da Erzurum'da alkol fabrikaları işletmeye alınmıştır.

Üretilen alkol miktarı,işlenen pancar miktarıyla doğru orantılı olarak yıldan yıla artmaktadır (Tablo 70).Ancak tek alıcının Tekel İşletmeleri olması, üretimin kısıtlamasını zorunlu hale getirmiştir.Buna rağmen üretilen toplam ispirto miktarı 43.7 milyon litreye yükselmiştir.İspirto fabrikalarından Eskişehir, Turhal ve Malatya'da piyasanın ihtiyacına göre kuru maya üretimi de yapılmaktadır.Üretilen kuru maya miktarını, piyasanın talebi belirlediğinden üretim yıldan yıla değişmektedir (Tablo 71).

Tablo 71 :Fabrikalara Göre Kuru Maya Üretimi (Ton)

YILLAR	ESKİŞEHİR	TURHAL	MALATYA
1970	432		
1971	719		
1972	768		
1973	961	85	
1974	959	133	64
1975	1091	179	183
1976x	-	-	-
1977	815	131	232
1978	660	256	199
1979	794	193	138
1980	754	193	138
1981	862	241	153
1982	649	29	8
1983xx	977	-	74
1984x	-	-	-
1985	742	125	276
1986	908	350	38
1987	910	300	153
1988	825	232	69
1989	726	263	88

x Veri bulunamamıştır.
xx Fabrika çalışmamıştır.

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

Tablo 70:Alkol Fabrikaları Üretimleri (1937-1989)

YILLAR	İSPİRTO ÜRETİMİNDE KULLANILAN MELAS (Ton)	HAM İSPİRTO (Lt)	SAF İSPİRTO (Lt)	TOPLAM İSPİRTO (Lt)	FÜZEL YAĞI (Lt)	KURU MAYA (Ton)
1937	12223					
1938	2960					
1939	6584	2112066	-	2112066		
1940	9937	2632679	-	2632679		
1941	8004	2411752	-	2411752		
1942	9904	2935102	-	2935102		
1943	10801	2644923	459707	3104630		
1944	8932	2177749	526081	2703830		
1945	12998	3612721	254070	3866791		
1946	12289	3490449	120382	3610831		
1947	12458	3108494	512700	3621194		
1948	19383	4849890	775220	5625210		
1949	17518	4986985	123150	5110135		
1950	17287	5081885	80210	5162095		
1951	18945	5570255	235030	5805285		
1952	20184	6158825	-	6158825		
1953	25131	7181515	543040	7724555		
1954	18623	5279313	541722	5821035		
1955	35832	9261854	1235504	10497358		
1956	44219	11574543	1763514	13338057		
1957	49489	10812721	3926106	14738827		
1958	66505	13146022	6531314	19677336		
1959	65886	12854000	5810299	18664299		
1960	57860	14120986	1969790	16090776		
1961	64591	16178810	1838600	18017410		
1962	61197	14284381	3479791	17764172	4308	
1963	59042	14349470	2751300	17100779	4423	
1964	86736	20038470	5071940	25110410	15400	
1965	77116	16362500	5902484	22264984	16100	
1966	74456	15205195	6178429	21383624	17500	
1967	94333	18766330	7678630	26444960	15425	
1968	90764	19265030	6865020	26130050	8375	
1969	71845	12498860	8036000	20534860	9600	
1970	73715	12058640	8646000	20704640	8525	432
1971	74984	10527000	10870000	21397000	13005	719
1972	88166	10711000	14323000	25034000	10704	768
1973	93599	10545000	16494000	27039000	15500	1047
1974	104600	11703000	18350325	30053325	7927	1156
1975	110706	10108000	21674000	31782000	11528	1454
1976	109610	7400000	24374000	31774000	17774	1346
1977	116834	7792000	26408000	34200000	11287	1178
1978	123839	8053000	27182000	35235000	18752	1115
1979	128804	9770000	26676000	36453000	36598	1125
1980	123723	8620000	26445000	35065000	28015	956
1981	124310	8396000	26222000	34618000	8164	1256
1982	108122	7236000	22777000	30013000	9353	687
1983	108350	6437000	24337000	30774000	11620	1051
1984	124715	8301697	26864075	35165772	21449	1197
1985	119145	6426474	28491176	34917650	15408	1143
1986	146544	9890545	32549421	42439966	20938	1296
1987	129950	5845833	31067630	36913463	13544	1363
1988	134506	6154736	32474825	38629561	10258	1701
1989	159430	6506526	37200145	43706671	16046	1077

KAYNAK:Şeker Sanayii Istatistikleri.

2.1.Eskişehir İspirto Fabrikası :

Eskişehir İspirto Fabrikası Alpullu ve Uşak'ta bulunan ispirto tesislerinin sökülerek Eskişehir'de faaliyete geçirilmesiyle kurulmuştur.Üretilen ispirto miktarı yıldan yıla artış göstermektedir.1939'da 2.1 milyon litre olan toplam ispirto üretimi, 1955'de 10 milyon litreyi aşmıştır (Tablo 72).Fabrikada ham ve rafine ispirto üretimi yanında 1962 yılından beri füzel yağı üretimi de yapılmaktadır. Fabrika söz konusu ispirtoyu üretmek için ilk yıllarda 10 bin tonun altında melas kullanırken, bu değer 1964'de 50 bin tonu aşmıştır.

Günümüzde Eskişehir İspirto Fabrikası'nda 60 bin ton melas işlenerek 17 milyon litre ispirto üretilmektedir.Bu ispirtonun 3.5 milyonu ham, geri kalanı ise rafinedir.

2.2. Turhal İspirto Fabrikası:

Eskişehir Fabrikası'nın çıkan melasının işlenmesine yetişmemesi ve Turhal'dan Eskişehir'e melas naklinin güçlükleri nedeniyle 1944 yılından itibaren Turhal'da da alkol fabrikası kurulmasına ilişkin düşünce doğmuştur. Ancak fabrika 1956'da faaliyete geçmiştir.

Turhal İspirto Fabrikası ilk yıllarda 19 bin ton melas işleyerek 5.6 milyon litre ispirto üretiyordu (Tablo 73).Çevrede yeni fabrikaların kurulmasından sonra gerek diğer fabrikalardan gelen, gerekse fabrikadan çıkan melas miktarındaki artışa bağlı olarak üretilen ispirto miktarı da artmıştır.Fabrikada 1970'de itibaren füzel yağı, 1972'den itibaren de kuru maya üretimine başlanılmıştır.Günümüzde 50 bin ton melas işlenerek 15 milyon litre ispirto üretilmektedir.

Tablo 72: Eskişehir İspirto Fabrikası'nın Üretimi

YILLAR	İŞLENEN MELAS (Ton)	ÜRETİLEN (Lt) HAM ISPİRTO	SAF İSPİRTO	TOPLAM İSPİRTO	FÜZEL YAĞI
1939	9584	2112066	-	2112066	-
1940	9984	2632679	-	2632679	-
1941	8004	2411752	-	2411752	-
1942	9904	2935102	-	2935102	-
1943	10801	2644923	459707	3104630	-
1944	8932	2177749	526081	2703830	-
1945	12998	3612721	254070	3866791	-
1946	12289	3490449	120382	3610831	-
1947	12458	3108494	512700	3621194	-
1948	19383	4849890	775320	5625210	-
1949	17518	4986985	123150	5110135	-
1950	17287	5081885	80210	5162095	-
1951	18941	5570255	235030	5805285	-
1952	20184	6158825	-	6158825	-
1953	25131	7181515	543040	7724555	-
1954	18623	5279313	541752	5821035	-
1955	35832	9261854	1235504	10497358	-
1956	24889	6165149	1528529	7693678	-
1957	30778	5685274	3645486	9330760	-
1958	43101	6124000	6130000	12254000	-
1959	37498	5780000	4850000	10630000	-
1960	32557	7100000	1790000	8890000	-
1961	36990	8610000	1500000	10110000	-
1962	36589	7248000	3034781	10282781	4308
1963	36761	8427000	2239000	10666000	4423.
1964	53100	10624330	4550000	15174330	15400
1965	50462	9030500	5391000	14421500	16100
1966	46400	7483000	5649000	13149500	17500
1967	58736	9495000	7161000	16656000	15425
1968	55770	9746000	6313000	16059000	8375
1969	49470	6933500	7369000	14302500	9600
1970	48210	5653000	7790000	13443000	8300
1971	-	-	-	-	-
1972	54960	6025000	9417000	15442000	6590
1973	61121	6839000	10683000	17522000	12050
1974	59160	6691000	10218325	16909325	6650
1975	61770	6040000	11460000	17500000	7300
1976	-	-	-	-	-
1977	59760	3720000	13930000	17650000	7600
1978	63720	3645000	13995000	17640000	15500
1979	63900	3789000	13684000	17473000	33019
1980	64638	3990000	14145000	18143000	25965
1981	58630	3561000	13040000	16601000	4443
1982	54000	3779000	11223000	15002000	6320
1983	56700	3165000	12919000	16084000	6217
1984	-	-	-	-	-
1985	50000	1896474	12874176	14770650	8698
1986	67300	3943545	15546421	19489966	7000
1987	62580	2098905	14839011	16937916	3083
1988	60340	3311569	13631951	16943520	1844
1989	66594	3553526	14217145	17770671	2017

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

Tablo 73:Turhal İspirto Fabrikası'nın Üretimi

YILLAR	IŞLENEN MELAS (Ton)	Ü R E T İ L E N (Lt) HAM İSPİRTO	SAF İSPİRTO	TOPLAM İSPİRTO	FÜZEL YAĞI
1956	19330	5409394	234985	5644379	-
1957	18711	5127447	280620	5408067	-
1958	25111	7022022	401314	7423336	-
1959	28388	7074000	960299	8034299	-
1960	25303	7020986	179790	7200776	-
1961	27601	7568810	338600	7907410	-
1962	24608	7036381	445010	7481391	-
1963	22277	5922479	512300	6434779	-
1964	33636	9414140	521940	9936080	-
1965	26654	7332000	511484	7843484	-
1966	28056	7722145	529429	8251624	-
1967	35594	9271330	517630	9788960	-
1968	34994	9519030	552020	10071050	-
1969	22105	5565360	667000	6232360	-
1970	25505	6405640	856000	7261640	225
1971	-	-	-	-	-
1972	33206	4686000	4906000	9592000	4114
1973	32478	3706000	5811000	9517000	3450
1974	32934	3913000	5767000	9680000	552
1975	35016	3103000	7179000	10282000	600
1976					
1977	36288	3318000	7222000	11040000	775
1978	42987	4091000	8604000	12695000	1750
1979	41794	4704000	7596000	12300000	1750
1980	39747	3639000	8033000	16672000	1300
1981	40810	3225000	7682000	11407000	2100
1982	29482	2077000	6144000	8251000	1525
1983	30900	2200000	6610000	8810000	1350
1984	-	-	-	-	-
1985	26540	1883000	6092000	7975000	1540
1986	40840	2980000	9080000	12060000	5200
1987	41260	2330000	10070000	12400000	6215
1988	51180	2000000	13100000	15100000	6300
1989	49600	1300000	12650000	13950000	6915

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

2.3. Malatya İspirto Fabrikası:

İkinci Gelişme Planı'nın uygulanmaya konulması ile yeni yeni kurulan fabrikalarda üretilecek olan melasın değerlendirilmesiyle ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır.Bu amaçla Doğu Anadolu'daki fabrikaların melasını işlemek üzere Malatya'da bir ispirto fabrikası kurulması planlanmıştır.Ancak fabrika 1974 yılında faaliyete geçebilmiştir.

Malatya İspirto Fabrikası'nda ilk yıllarda 12 bin ton melas işlenerek 3.4 milyon litre ispirto üretilmiştir (Tablo 74) Şeker fabrikalarında üretilen melas miktarındaki değişime bağlı olarak yıldan yıla daha çok melas işlenir olmuştur.1989 yılında fabrikada 29 bin ton melas işlenmiş ve 8.1 milyon litre ispirto üretilmiştir.Fabrikada ham ve rafine ispirtonunun haricinde füzel yağı da üretilmektedir.Ayrıca fabrikada kuru maya üretim tesisleri de bulunmaktadır.

Tablo 74:Malatya İspirto Fabrikası'nın Üretimi

YILLAR	İŞLENEN MELAS (Ton)	Ü R E T İ L E N (Lt) HAM İSPİRTO	SAF İSPİRTO	TOPLAM ISPİRTO	FUZEL YAĞI
1974	12506	1099000	2365000	3464000	725
1975	13920	965000	3035000	4000000	3628
1976	-	-	-	-	-
1977	20786	754000	4756000	5510000	2912
1978	17132	317000	4583000	4900000	1502
1979	23110	1284000	5396000	6680000	1829
1980	19338	983000	4267000	5250000	750
1981	28870	1110000	5500000	6610000	1621
1982	24100	1380000	5380000	6760000	1508
1983	20750	1072000	4808000	5880000	4053
1984	-	-	-	-	-
1985	25520	1340000	6010000	7350000	5260
1986	22800	1197000	5418000	6615000	8738
1987	22280	777928	5973728	6575256	3496
1988	19924	190167	5632874	5823040	2114
1989	29056	837000	7314000	8141000	7114

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

2.4. Erzurum Alkol Fabrikası:

1978 yılında ağırlığı daha hissedilen petrol krizinin sonucunda yeni yakıtlar aranılır olmuştur.Bu alternatif yakıtlardan biri de ispirtodur.İspirtonun doğrudan katkısız olarak ya da benzine karıştırılarak, benzinli motorlarda kullanılması mümkündür.

Brezilya'da bu konuda yapılmış olan çalışmalar da örnek alınarak Erzurum'da yakıt amaçlı alkol fabrikasının kurulmasına karar verilmiş ve 1975 yılında fabrikanın temeli atılmıştır.Alkolün yakıt olarak kullanılmasına ilişkin çalışmalar da bu proje ile birlikte yürütülmüştür.Ancak şeker pancarı üretiminin, şeker üretimine yetecek düzeyde olması ve maliyetin fazlalağı nedeniyle üretilen alkolü yakıt olarak kullanmak mümkün değildi (PANCAR, 1979: 10). Fabrika 1985 yılında faaliyete geçmiş ve Tekel İşletmeleri için alkol üretmektedir.

Erzurum Alkol Fabrikası 1985 ve 1986 yılında ortalama 17 bin ton melas işlemiş ve 4 milyon litrenin üzerinde alkol üretmiştir (Tablo 75).Ancak üretilen alkolün tek alıcısı durumunda olan Tekel, bu ürünü istediği kalitede olmadığı için almamaktadır.Bu nedenle 1987'de çok kısa sürelerle çalıştırılan fabrikada, 3.8 bin ton melas işlenmiş ve 1 milyon litre ispirto üretilmiştir.1988'de ise 3 bin ton melas işlenerek 763 bin litre ispirto elde edilmiştir.Diğer alkol fabrikalarında üretilen alkolün yetişmemesi nedeniyle Erzurum Alkol Fabrikası 1989 yılında 14 bin ton melas işleyerek, 3.8 milyon litre ispirto üretimiştir.Erzurum Alkol Fabrikası'nın ürettiği alkolde Tekel'in istemediği en büyük özellik kokusudur.Fabrikasyonunun hangi aşamasında oluştuğu belirlenemeyen kötü bir koku, alkolün kalitesini bozmaktadır. Söz konusu sorunun çözülmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

Tablo 75:Erzurum Alkol Fabrikası'nın Üretimi

YILLAR	İŞLENEN MELAS (Ton)	ÜRETİLEN (Lt) HAM İSPİRTO	SAF İSPİRTO	TOPLAM İSPİRTO	FÜZEL YAĞI
1985	17085	1307000	3515000	4822000	-
1986	15604	1770000	2505000	4275000	-
1987	3830	639000	361291	1000291	750
1988	3062	653000	110000	763000	-
1989	14180	816000	3019000	3835000	-

KAYNAK:Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları.

3.MAKINA FABRIKALARI VE ELEKTROMEKANIK AYGITLAR FABRIKASI

Fabrikaların kuruluşu sırasında, kampanya esnasında çıkabilecek muhtemel arızaların giderilebilmesi ve kampanya sonundaki bakım döneminde ihtiyaç duyulan küçük paraçaların imali için küçük birer atölyeye de yer verilmiştir.II.Dünya Savaşı yıllarında ihtiyaç duyulan yedek parçaların temininin imkânsızlaşması nedeniyle, bu parçaları imal edebilmek için Eskişehir Şeker Fabrikası'nda nisbeten geniş çaplı bir atölye kurulmuştur.Böylece gerek duyulan küçük parçaların imalatı kolaylıkla yapılıyordu.1950'den sonra şeker sanayiinin gelişmesi planlanırken, ihtiyaç duyulacak bazı fabrika praçalarının yapımı için bu atölye daha da geliştirilmiştir.Geliştirme faaliyetleri sonucunda 1954 yılında atölye, bu günkü makina fabrikasının çekirdeğini oluşturacak hale getirilmiştir.Zaman içinde ihtiyaç duyulan çeşitli araç ve gereçlerin tamamlanması ve çalışılacak daha geniş yerlerin temin edilmesi ile Eskişehir atölyesi makina fabrikasına dönüştürülmüştür.Eskişehir Makina Fabrikası 5 bölümden oluşmaktadır:Dökümhane, mekanik işlem atölyeleri, çelik konstrüksiyon ve montaj atölyesi, kauçuk işleri atölyesi ile model ve ağaç işleri atölyesi.Çeşitli ebatlarda dişli kutuları, santrifüj pompalar, gaz pompaları, özel amaçlı pompalar, kantarlar, vinçler, komple transport tesisleri, fabrikaların yan ürünlerini değerlendiren alkol üretme, küspe kurutma, maya kurutma, küp şeker, kükürt değirmeni, yem fabrikaları, tohum temizleme tesisleri ve şeker fabrikalarında kullanılan tesislerin yapımında Eskişehir Makina Fabrikası uzmanlaşmıştır.

İlk aşamada Turhal Şeker Fabrikası'nda ihtiyaç duyulan küçük parçaların imali için kurulan Turhal Atölyesi zamanla

gelişmiş ve gerekli ilavelerin yapılmasıyla makina fabrikası haline gelmiştir.Şeker fabrikaları ihtiyacı olan küçük boyutlu makina ve tesislerin yapımı ile , parçaların üretilmesi bu fabrikada gerçekleştirilmektedir.Fabrika küspe kurutma tesislerinin helezonlarına, buhar kazanları için ekonomeyzer boru ve dirsekleri ile büyük vanalar imal etmektedir.

Fabrikalarda ihtiyaç duyulan küçük çaplı yedeklerin yapımında Erzincan Makina Fabrikası ihtisaslaşmıştır.Ayrıca bu fabrikada tarım aletleri de yapılmaktadır.

Şeker fabrikalarının tevsii ve modernizasyonu sırasında en gelişmiş makina fabrikası olan Eskişehir Makina Fabrikası'nın yetersiz kalması üzerine, yeni bir makina fabrikasının kurulması düşünülmüştür.Bu amaçla 22 Eylül 1966'da Ankara Şeker Fabrikası'nın arazisi içinde Ankara Makina Fabrikası'nın temeli atılmıştır.Fabrika 1968 yılında tamamlanarak faaliyete geçmiştir.Ankara Makina Fabrikası, Türkiye'de yapılmasına imkân olmayan veya diğer kuruluşlarca yapılması zor olan makina ve tesislerin imalatını yapmaktadır.Yapılan işlerin arasında şeker ve çimento sanayiine ait büyük boyutlu makina ve tesisler, termik ve hidroelektrik santrallerine ait üniteler, petrol rafinerileri ve diğer sanayi kolları için basınçlı kaplar, saç işleme tezgahları, sanayi tipi buhar kazanları, büyük pompalar, vantilatörler, dişli kutuları, kırıcılar, değirmenler, petrol pompaları, dişli çarklar ve ağır dizel motoru parçaları sayılabilir.Fabrikanın imalat kapasitesi diğerlerinden daha yüksektir.

Diğer makina fabrikalarının yetersiz kalması nedeniyle 1977 yılında Afyon Şeker Fabrikası'nın arazisinde yeni bir makina fabrikası kurulmuştur.Fabrikada yeni fabrikaların çelik

konstrüksiyonları hazırlamakta ve çeşitli yatırım malları yapılmaktadır.Ayrıca ülkenin batı kesimindeki şeker fabrikaları ile çevredeki diğer kuruluşların yedek parça ihtiyaçları da karşılanmaktadır.

Şeker Sanayiinde ihtiyaç duyulan elektronik aletlerin imalatını ise Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası gerçekleştirilmektedir.Kısaca EMAF olarak isimlendirilen fabrika, Ankara Şeker Fabrikası'nın arazisinde kurulmuştur.Fabrikaların labaratuarlarında kullanılan hassas elektronik aletlerden bir kısmını ürettiği gibi, fabrikaların elektrik sistemlerini veya fabrikasyon aşamalarını denetleyen elektronik aletlerin yapılması, diğer kuruluşların ihtiyaç duydukları elektronik panoların imali fabrikanın ürettiği malzemeleri oluşturmaktadır.

Makina fabrikalarında ve elektromekanik aygıtlar fabrikasında üretilen ürünlerden elde edilen gelir miktarı, üretilen ürünlerin ve fabrikaların artmasıyla günden güne fazlalaşmaktadır.1958'de Eskişehir, Erzincan ve Turhal Makina Fabrikalarında 12 milyon TL'lık sipariş hazırlanmıştır (Tablo 76).1968 yılında üç tesise Ankara Makina Fabrikası da eklenmiştir.İlk yıl 2.2 milyon TL'lık üretim yapan fabrika 1972'den itibaren diğer bütün fabrikalardan daha fazla mali değere sahip üretim yapmıştır.Makina fabrikalarında elde edilen gelir 1972 yılında 100 milyon TL'sını aşmıştır.1977 yılında Afyon'da yeni kurulacak fabrikaların inşaatına destek olmak üzere kurulan makina fabrikası faaliyete geçmiştir.Bunu 1979 yılında Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası kurulması ile ilk defa yapılan işlerin bedeli 1 milyar TL'sını aşmıştır.1989 yılında makina fabrikaları ile EMAF 'ın yaptığı

Tablo 76:Makina Fabrikalarında Yapılan İşlerin Değeri (Milyon TL)

YILLAR	AFYON	ANKARA	EŞKİŞEHİR	ERZİNCAN	TURHAL	TOPLAM	EMAF
1958			8	2	2	18	
1959			14	3	2	19	
1960			13	3	3	19	
1961			11	2	3	16	
1962			12	2	3	17	
1963			13	2	3	18	
1964			15	2	4	21	
1965			15	2	5	22	
1966			15	3	6	24	
1967			22	4	6	32	
1968		2	24	7	8	41	
1969		14	26	5	8	53	
1970		25	29	6	10	70	
1971		32	34	6	12	84	
1972		43	40	6	12	101	
1973		55	51	7	18	131	
1974		100	70	10	25	205	
1975		137	95	16	32	280	
1976		205	146	25	41	417	
1977	19	241	231	42	67	600	
1978	83	325	380	69	125	982	
1979	104	416	503	120	156	1299	18
1980	215	803	867	181	247	2313	45
1981	283	1353	1295	262	459	3652	93
1982	406	1953	1595	458	561	4973	186
1983	602	2435	2279	511	861	6688	268
1984	654	4297	3164	726	1168	10009	332
1985	1283	5175	4122	1065	1499	13144	563
1986	1535	6453	6155	1356	1975	14474	1020
1987	1960	9263	8109	2112	3057	24501	1278
1988	3570	11337	11300	3704	4119	34030	2875
1989	5587	19928	21169	6631	7001	60316	5867

işlerin tutarı 66 milyar TL. değerindedir.

4. AKTİF KİZELGUR FABRİKASI:

Şekerin eritildiği zaman köpürmemesi, bakterilerden arındırılabilmesi ve homojen kristallerin oluşturulabilmesi için şekerin oluştuğu şerbetin çok iyi süzülmesi bir zorunluluktur.Şekerin oluştuğu şerbetin kolloidlerden ve bakterilerden arındırılabilmesi ancak süzme işleminin yapıldığı filtrelerde aktif kizelgur kullanımı ile mümkündür.1974 yılına kadar aktif kizelgur ihtiyacı ancak ithal yolu ile sağlanabiliyordu.1972 yılında başlatılan çalışmaların ışığı altında 1974 yılında bir deneme tesisi kurulmuştur.Şeker Şirketinin artan ihtiyacının ve iç piyasaya taleplerinin karşılanabilmesi için Ankara'da 1976 yılında 3000 ton/yıl kapasiteli yeni bir tesis kurulması kararlaştırılmıştır.1983 yılında tamamlanan aktif kizelgur fabrikası 8.2.1983 tarihinde deneme işletmesine başlamıştır.Fabrikanın kizelgür üretimi piyasanın ve şeker fabrikalarının ihtiyacına göre belirlenmektedir (Tablo 77). Örnek olarak 1985'de 2 bin ton olan aktif kizelgur üretimi, 1987'de 36 tona kadar düşmüş, 1988'de tekrar 1130 tona yükselmiştir.Üretilen aktif kizelgur fabrikaların BMA filtrelerinde, ayrıca meyva suyu, bira, şarap, yağ, glikoz, ilaç, filtrasyonun gerekli olduğu kimya sanayiilerinde, suların berraklaştırılmasında, jet benzinlerinin süzülmesinde, tıpta plazmaların süzülmesinde filtre yardımcı maddesi olarak, tarım ilaçları, boya, lastik, kağıt, muşamba ve marley sanayiinde dolgu maddesi olarak, ses ve ısı izalasyonunda izalasyon malzemesi olarak, kimya sanayiinde silikatların üretiminde hammadde ve katalizör taşayıcısı olarak kullanılmaktadır ve yaygın bir tüketim alanına

Tablo 77:Yıllara Göre Aktif Kizelgur Üretimi (Ton)

YILLAR	ÜRETİM
1974	32
1975	48
1976	128
1977	290
1978	272
1979	327
1980	407
1981	1167
1982	862
1983	1520
1984	1570
1985	2000
1986	1700
1987	39
1988	1130
1989	1325

KAYNAK:Şeker Sanayii İstatistikleri.

sahip bulunmaktadır.

5. ŞEKER SANAYIININ IŞTIRAKLERI :

Şeker sanayiinin çeşitli ortaklıkları mevcuttur.Bu ortaklıklar arasında şeker üretenler, ham ve yardımcı madde üretenler, pancar münavebe ürünlerini değerlendirenler, bankacılık ve hizmet işlerini görenler ile bunların dışındaki faaliyetlerle uğraşan kuruluşlar yer alır.Aşağıda bu ortaklıkların 1989 yılındaki durumlarına yer verilerek Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş'nin Türk sanayiindeki yeri belirtilmeye çalışılacaktır.

5.1. Şeker Üretenler:

Şeker sanayiinde Adapazarı, Kayseri, Konya, Amasya ve Kütahya Şeker Fabrikaları özel fabrikaları oluşturmaktadır.Fabrikalar içinde ele alındığında bu kuruluşlara burada ayrıca yer verilmeyecektir.

5.2. Şeker Sanayiine Ham ve Yardımcı Madde Üretenler:

5.2.1.Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ):

1953 yılında kurulmuş olan şirketin kurucu ortakları arasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'de yer almaktadır.Ancak şeker şirketinin sermaye artışlarına katılmaması nedeniyle, sermayedeki payı da günden güne düşmüştü.Şirketin günümüzdeki sermaye payı dağılımında hazine sermayenin % 99.94 'üne sahiptir

ORTAKLAR	LİRA
Hazine	199 880 000 000
T.C.Ziraat Bankası	31 500 000
Etibank	31 500 000
Makina Kimya End.Kurumu	22 500 000
Sümerbank	22 500 000
T.Z.Donatım Kurumu	6 000 000
Türkiye Şeker Fabr. A.Ş.	6 000 000
TOPLAM	200 000 000 000

5.2.2.Erzincan Tarım Ürünleri Üretme ve Değerlendirme A.Ş. (ETÜDAŞ):

1973 yılında kurulan şirket 1976 yılında Erzincan'da bir yem fabrikası kurmayı başarmıştır.Yem fabrikasında üretilen yemler Doğu Anadolu besicileri için aranır olma özelliğine sahiptir. En büyük sermaye payı Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerine aittir.

ORTAKLAR	LİRA
Pancar Ekicileri İsth.Koop.	46 697 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	19 882 500
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	10 313 000
Şekerbank T.A.Ş.	10 199 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	8 594 500
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	4 011 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	3 438 000
Şeker Sigorta A.Ş.	1 719 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	1 146 000
TOPLAM	106 000 000

5.2.3. Kömür İşletmeleri A.Ş.

1957 yılında kurulmuş olan şirketin kurucu ortakları arasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'de bulunmaktadır.Çeşitli kömür yataklarının işletmesini üstlenmiş bulunan şirket, şeker sanayiine de kömür sağlamaya çalışmaktadır.

ORTAKLAR	LİRA :
Türkiye Kömür İşletmeleri Kur.	28 500 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	7 500 000
Şekerbank T.A.Ş.	3 750 000
Yeniçeltek A.Ş.	2 625 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	2 085 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	1 950 000
Şeker Sigorta A.Ş.	600 000
Diğer Müesseseler	1 485 000
Diğer Ortaklar	1 155 000
TOPLAM	75 000 000

5.2.4.Layne Bowler Dik Türbin Pompaları Sanayii ve Ticaret A.Ş. :

1965 yılında kurulan şirkette derin kuyu pompaları ve standart parçaları üretilmektedir.

ORTAKLAR	LIRA
Şekerbank T.A.Ş.	233 400 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	150 000 000
Pancar Ekicileri Birliği A.Ş.	60 000 000
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	30 000 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	30 000 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	30 000 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	30 000 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	30 000 000
Şeker Sigorta A.Ş.	10 000 000
Pancar Ekicileri İsth.Koop.	600 000
TOPLAM	600 000 000

5.2.5. Pancar Motor Sanayi Ticaret A.Ş.:

1956 yılında özel sermaye tarafından Gümüş Sanayii ve Ticaret A.Ş. adıyla kurulan şirket, motor fabrikası kurulma hazırlıkları içinde bulunan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve şeker sanayii kuruluşları tarafından hisseleri alınmış ve şirketin ismi değiştirilmiştir.Lisans antlaşması yaparak dizel motor üreten fabrika daha sonra bahçe tipi traktör de imal etmeye başlamıştır.

ORTAKLAR	LIRA
Pancar Ekicileri Isth.Koop.	3 763 195 230
Şekerbank T.A.Ş.	1 580 266 668
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1 280 000 000
Pankobirlik	550 815 840
Yağlı Tohumlar Tarım Sat.Koop.B.	377 500 000
Şeker Sigorta A.Ş.	122 666 666
Pancar Ekicileri Birliği A.Ş.	90 750 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	66 666 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	66 666 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	33 334 000
Özel Şahıslar	28 139 596
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	26 666 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	13 334 000
TOPLAM	8 000 000 000

5.2.6. Tohum Iblah ve Üretme A.Ş.:

1956 yılında kurulan şirket ilk aşamada şeker pancarı tohumu üretmiştir.Daha sonraki yıllarda mısır, patates, hibrid sorgum, muhtelif yem ve yağ bitkileri için tohum üretimi de yapılmıştır.

ORTAKLAR	LIRA
KWS Klainwanz Lebener Saatzucht	204 000 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	175 700 000
Şekerbank T.A.Ş	20 000 000
Şeker Sigorta A.Ş.	200 000
Pancar Ekiciler Birliği A.Ş.	100 000
TOPLAM	400 000 000

5.2.7. Yeni Çeltek Kömür ve Madencilik A.Ş. :

M.T.A. Tarafından 1948 - 1953 yılları arasında Yeni Çeltek'te Linyit yataklarının belirlenmesinden sonra, 1955 yılında Amasya, Turhal ve Kayseri Şeker Fabrikalarının kömür ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bu şirket kurulmuştur.

ORTAKLAR	LİRA
Kömür İşletmeleri A.Ş.	34 000 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	20 000 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	16 000 000
Amasya Pancar Ekicileri İş.Koop.	16 000 000
Merzifon Belediyesi	10 000 000
Amasya Belediyesi	4 000 000
TOPLAM	100 000 000

5.3.Pancar Münavebe Bitkilerini Değerlendirenler:

5.3.1. Dosan Konserve Sanayi A.Ş. :

1971 yılında çeşitli sebze ve meyvelerin üretilmesi, konserve edilmesi ve ihracatı için bu şirket kurulmuştur.Şirketin kurucuları arasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. de bulunmaktadır.Ancak sermaye artışlarına yeterli oranda iştirak etmediği için sermayedeki payı günden güne azalmıştır.

ORTAKLAR	LIRA
Marmara Holding	1 666 245 880
T.İş Bankası Yard. Sand.	1 125 000 840
Unilever NV	890 585 000
Uniler-İş	787 500 000
Eskişehir Pancar Eki.Isth.Koop.	12 420 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	9 121 800
Diğer Ortaklar	7 677 480
Şeker Sigorta A.Ş.	1 449 000
TOPLAM	4 500 000 000

5.3.2. Merzifon Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş.(MERAY):

1970 yılında pancar münavebe bitkilerinden ayçiçeğinin değerlendirilmesi amacıyla kurulan şirketin kurucuları arasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. de yer almaktadır.

ORTAKLAR	LIRA
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	297 000 000
Amasya Şeker Fabrikaları A.Ş.	58 944 000
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	48 000 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	48 000 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	45 000 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	45 000 000
Pancar Ekicileri İs. Koop.	25 800 000
Şekerbank T.A.Ş.	15 420 000
Şahıslar	11 961 000
Amasya Özel İdaresi	2 625 000
Şeker Sigorta A.Ş.	2 250 000
TOPLAM	600 000 000

5.3.3. Sakarya Tarım Ürünleri Üretme ve Değerlendirme A.Ş. (SATÜDAŞ):

1971 yılında Adapazarı ovasında yetişen patatesin değerlendirilmesi amacıyla kurulan fabrikaya Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. de ortak olmuştur.

ORTAKLAR	LİRA :
Pancar Ekiciler İstihsal Koop.	405 000 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	200 000 000
Şekerbank T.A.Ş.	100 000 000
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	65 000 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	65 000 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	55 000 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	50 000 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	50 000 000
Şeker Sigorta A.Ş.	1 000 000
TOPLAM	1 000 000 000

5.3.4. Tat Konserve Sanayii A.Ş. :

1967 yılında pancar dışındaki yeni tarımsal ürünlerin münavebeye sokulması amacıyla kurulan şirket çeşitli şekerli konservelerin imali ve ihracatı ile uğraşmaktadır.

ORTAKLAR	LIRA :
Koç Holding A.Ş.	3 251 450 000
Diğer Ortaklar	2 326 115 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1 836 730 000
Koç Yatırım A.Ş.	1 632 650 000
Kagome Co.Ltd.	600 000 000
Şeker Sigorta A.Ş.	204 080 000
Sumitomo Corgoratron	100 000 000
Balıkesir-Bursa Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi	48 000 000
TOPLAM	10 000 000 000

5.3.5. Tokat Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (TÜRSANT):

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarıma dayalı sanayi kuruluşlarına destek olma. kararı uyarınca 1969 yılında kurulan bu şirkete de ortak olmuştur.Şirket meyve ve sebzelerin yaş olarak değerlendirilmeleri yanında sularının temini salça, marmelat pülplerinin yapımı, kurutulmaları ve konservelerinin yapılması amacıyla kurulmuştur.

ORTAKLAR	LIRA
Şekerbank T.A.Ş.	182 382 000
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	41 650 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	36 000 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	35 000 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	31 000 000
Pancar Ekicileri İsth.Koop.	28 850 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	22 400 000
Şahıslar	12 058 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	8 000 000
Şeker Sigorta A.Ş.	1 000 000
Tokat Özel İdaresi	1 000 000
Niksar Belediyesi	610 000
Tokat Belediyesi	50 000
TOPLAM	400 000 000

5.4.Bankacılık, Sigortacılık ve Hizmet İşleri :

5.4.1. Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş. :

1957 yılında çeşitli ticaret ve sanayi dallarında faaliyette bulunmak üzere kurulan şirket, sadece basın konusunda faaliyet göstermektedir.

ORTAKLAR	LİRA
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	312 767 267
Şahıslar	182 130 511
Şekerbank T.A.Ş.	31 000 000
Şeker Sigorta A.Ş.	29 071 111
Pancar Ekicileri İsth.Koop.	21 355 556
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	20 666 667
Konya Fabrikası Yardım Sandığı	9 403 333
Pankobirlik	5 511 111
Mersan Yardım Sandığı	5 166 667
Kütahya Fabrikası Yard.Sandığı	1 997 778
Elazığ Fabrikası Yardım Sandığı	826 666
Turhal Fabrikası Yardım Sandığı	103 333
TOPLAM	620 000 000

5.4.2. Pancar Ekicileri Birliği A.Ş. :

Pancar Kooperatifleri kanalıyla dağıtılacak olan zirai alet, makina ve araçlarının, ziraatte kullanılan her türlü ürünün teminini sağlamak üzere 1958 yılında Pancar Ekicileri Birliği A.Ş. kurulmuştur.

ORTAKLAR	LİRA
Şekerbank T.A.Ş.	100 000 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	82 500 000
Pancar Ekicileri İst.Koop.	42 500 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	25 000 000
TOPLAM	250 000 000

5.4.3. Sanayi Nakliyat A.Ş. :

Şeker sanayi ile, diğer büyük capta taşımacılık yapılan sanayi kollarının taşıma işlemlerini gerçekleştirmek üzere 1957 yılında Roket Nakliyat A.Ş. adıyla kurulmuştur.Sonradan ismi Sanayi Nakliyat A.Ş'ye çevrilmiştir.Ancak şirket çoğunlukla beklenen faydayı sağlayamamıştır.

ORTAKLAR	LİRA :
Kömür İşletmeleri A.Ş.	4 760 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	4 200 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	3 250 000
Paancar Ekicileri İst.Koop.	3 240 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	1 040 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	1 000 000
Kütahya Şeker Fabsrikası A.Ş.	1 000 000
Diğer Ortakalar	750 000
Pancar Ekicileri Birliği A.Ş.	400 000
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	360 000
TOPLAM	20 000 000

5.4.4.Şekerbank T.A.Ş.:

Şeker sanayiine hammadde üreten çiftçilerin zirai alet ve makinalarıyla kredi ihtiyaçlarını karşılamamk üzere Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin öncülüğünde ve Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri'nin katkısıyla 1953 yılında Pancar Kooperatifleri Bankası kurulmuştur.Daha sonra ismi Şekerbank T.A.Ş.'ne çevrilen bankanın merkezi de Eskişehir'den Ankara'ya taşınmıştır.

ORTAKLAR	LİRA
Pancar Ekicileri İsth.Koop.	27 586 175 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	4 000 000 000
Şekerbank Mensupları S.S.Sandığı	4 000 000 000
Pankobirlik	2 501 525 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	960 456 000
Şeker Sigorta A.Ş.	800 000 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	151 844 000
TOPLAM	40 000 000 000

5.4.5.Şeker Sigorta A.Ş.:

Her türlü sigorta ve mükerrer sigorta işleriyle uğraşmak üzere 1954 yılında Şeker Sigorta A.Ş. kurulmuştur.Tarımsal üretimin yanında, diğer sigorta dallarında da faaliyette bulunmaktadır.

ORTAKLAR	LİRA
Şahıslar	431 920 000
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	245 080 000
Ferlas	230 153 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	138 092 000
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	116 260 000
Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.	76 381 000
Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.	65 758 000
Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.	65 758 000
Türkiye Zirai Donatım Kurumu	65 758 000

./..

Destek Reasürans A.Ş.	54 900 000
Pancar Ekicileri İsts.Koop.	31 110 000
Şeker Sigorta A.Ş. Personel Sigorta ve Yardım Sandığı Vakfı	3 830 000
TOPLAM	1 525 000 000

5.4.6.Türk Mühendislik,Müşavirlik ve Müteahhitlik A.Ş. (TÜMAŞ):

Sanayi alanında günden güne eksikliği hissedilen planlayıcı, yönlendirici bir grubun kurulması amacıyla, Danimarka firmalarının ortaklığıyla 1969 yılında kurulmuştur.Şirket fizibilite etüdleri ve master planları konusunda planlar yapmaktadır.

ORTAKLAR	LİRA
Holder Topsoe A/S	160 000 000
Türk Petrolleri A.O.	76 000 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	60 000 000
Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.	60 000 000
Şeker Sigorta A.Ş.	11 000 000
TOPLAM	400 000 000

5.5. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ve Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK):

1950'li yılların başından itibaren ekonomi politasının değiştiği daha önce de belirtilmişti.Yeni ekonomi politikasının uygulamaya başlaması ile birlikte kurulması plânlanan şeker fabrikalarının özel sermaye tarafından meydana getirilmesi düşünülmüştü.Şeker fabrikası kuracak düzeyde özel sermaye birikiminin oluşmamış olması ve şeker pancarı üreticilerinin de bu fabrikalara ortak edilmek istenilmesi yeni bir yapılanmayı da gerektirmiştir.Böylece çiftçilerin kooperetifler kanalıyla birleştirilmeleri ve kooperatiflerin yeni kurulacak fabrikalara ortak olması sağlanmıştır.Kurulan Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ortaklarının ekonomik ve kültürel kalkınmalarını sağlamak amacını taşımaktadır.Bunun için de Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ortaklarının toprak hazırlığı, ekim işleri, pancar ve diğer tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, korunması, dekar verimin arttırılması konusunda gerekli tedbirleri almak, şeker pancarı üreticilerinin mekanizasyonunu sağlamak, münavebe ürünlerini değerlendirecek kuruluşlara ortak olmak gibi faaliyetler ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'yle ilişkilerin düzenlenmesinde görev almaktadır.

1972 yılına kadar Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri bağımsız çalışan birer kooperatif durumundaydılar.Ancak Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin bu kooperatiflere ortak olması ve yönlendirmesiyle kooperatifler benzer kararlar almaktaydı.1972 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu gereğince " Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK)"

kurulmuştur.Birliğin amaçları kooperatiflerin uyumlu çalışmasını sağlamak, kooperatifleri özel ve resmi kuruluşlara karşı temsil etmek, kooperatiflerin maddi imkânlarının yetişmediği yatırımların yapılması, kooperatiflerin iştiraklerini denetlemek, yönetmek ve yönlendirmek olarak kısaca özetlenebilir.

Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ve PANKOBIRLIK sermaye bakımından bir şeker fabrikası kuracak ve işletebilecek özellikte değildir.Böylece daha az yatırım gereketiren ve şeker sanayiinin veya şeker pancarı üreticilerinin dışa bağımlı olmalarını engelleyecek olan entegre sanayi tesislerinin kuruluşuna yönelmişlerdir.Bu amaçla farklı alanlarda çalışan çeşitli kuruluşlara da ortak olunmuştur.Bunlar arasında şeker fabrikaları, Şekerbank T.A.Ş., Şeker Sigorta A.Ş. gibi banka ve sigortacılık kuruluşları, tarımsal üretim sağlayan veya üretimde yardımcı olan araç ve gereçleri üreten fabrikalar, yem fabrikaları ve şeker sanayiini ilgilendiren diğer kuruluşlar sayılabilir.

1988 yılı sonunda 24 kooperatiften oluşan birliğe 1.3 milyon çiftçi üyedir.Kooperatifler 65 ilde faaliyette bulunmaktadır.

5.6. Şeker Sanayiinin Ortak Olduğu Diğer Kuruluşlar:

5.6.1. Türkiye Elektromekanik Sanayii A.Ş.:

1975 yılında kurulan şirketin fabrikasında türbin,jeneratör teçhizatı, makina parçası ve çeşitli panoların imali gerçektedir.

ORTAKLAR	LIRA
Türkiye Elektrik Kurumu	13 087 000 000
Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.	839 000 000
Türkiye Vakıflar Bankası	35 000 000
Makina Kimya Endüstrisi Kurumu	29 000 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	10 000 000
TOPLAM	14 000 000 000

5.6.2. Muş Meyan Kökü Sanayi ve Ticaret A.Ş.:

Yüksek Planlama Kurulu Raporu uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından kurulmasına ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin de ortak olmasına karar verilen şirket 1974 yılında kurulmuştur.Muş Bölgesi'nde üretilen Meyan kökünü işleyeceketir.Fabrikanın kuruluş çalışmalarına başlanmasına rağmen tamamlanacak faaliyete geçirilememiştir.1988 yılında şirketin tasfiyesine karar verilmiş ancak şirketin tasfiyesiyle ilgili işlemler konusunda bir şey yapılamamıştır.

ORTAKLAR	LIRA
Supraton Auer A.G.	6 264 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	4 992 000
Şahıslar	2 592 000
Muş Özel İdaresi	2 400 000
Türkiye İş Bankası A.Ş.	2 400 000
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	2 400 000
Sinangil Holding	2 400 000
Kısati Ltd.Şti.	552 000
TOPLAM	24 000 000

5.6.3. Siirt Meyan Kökü Sanayii ve Ticaret A.Ş. :

Yüksek Planlama Kurulu Raporu ve buna dayanarak hazırlanan Bakanlar Kurulu Kararı'nca Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin ortaklığı ile kurulan şirket Siirt çevresinde üretilen meyan kökünü işleyerek ihraç edecektir.Şirketin fabrikası üretim yapmasına karşılık zarar etmektedir.

ORTAKLAR	LİRA
Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası	2 197 845 000
Alarko Holding A.Ş.	779 900 000
Siirt Özel İdaresi	470 000 000
İslâm Kalkınma Bankası	99 925 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	30 000 000
Supradon GmbH.	10 827 000
Şahıslar	10 576 000
Kisati Limited Şirketi	927 000
TOPLAM	3 600 000 000

5.6.4. Türkiye Libya Ortak Tarım ve Hayvancılık A.Ş.

1981 yılında kurulan şirket doğrudan bir yatırım yapmak yerine mevcut tesislere ortak olmaktadır.Bunlardan biri Van Entegre Et Sanayi ve Ticaret A.Ş.'dir.Ortaklığı % 12.5 dolayındadır.İkinci olarak ise Ersan - Erzincan Gıda Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye % 51 dolayındaki hisse ile ortak olunmuştur.Bu şirketteki pay daha sonraki yıllarda % 84'ü aşmıştır.Tarımsal ürün üretmek için arazi temin edemeyen şirket,satın aldığı çeşitli tarımsal ürünlerin ihracatı ile uğraşmaktadır.

ORTAKLAR	LİRA
Libya-Arap Dış Yatırımlar Şti.	2 899 593 950
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1 516 322 150
Etüdaş	3 028 600
Satüdaş	3 028 600
Şekerbank T.A.Ş.	3 026 700
TOPLAM	4 425 000 000

5.6.5. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.:

1975 yılında kurulan bankada Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin hissesi oldukça azdır.Banka üretim, pazarlama, teknoloji ve finansman darboğazı içerisinde bulunan ve özkaynak temininde güçlüklerle karşılaşan işçi şirketlerinin kurtarılmasını sağlamaktadır.

ORTAKLAR	LİRA :
Hazine	73 500 000 000
İşçi şirketleri, halk şirketleri, Kamu Tüzel kişileri, Finansman Kurumları	46 350 000 000
Gerçek Şahıslar	30 000 000 000
Makina Kimya Endüstrisi Kurumu	45 000 000
Türkiye Demir Çelik İşletmeleri	30 000 000
Sümerbank	30 000 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	15 000 000
Türkiye Çimento Sanayi A.Ş.	15 000 000
Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.	15 000 000
TOPLAM	150 000 000 000

5.6.6. Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası:

Finansman darboğazı yanında teknik ve yönetim sorunları ile karşılaşan şirketlerin kurtarılmasını ve tekrar ekonomiye katılmalarını sağlamaktadır.

ORTAKLAR	LIRA
T.C.Maliye Bakanlığı (A Grubu)	25 500 000 000
Çeşitli Kurum ve Kuruluşlar	14 350 000 000
Gerçek Şahıslar (B Grubu)	10 000 000 000
Makina Kimya End. Kur.(C Grubu)	45 000 000
Türkiye Demir Çelik İşlt.(C Grubu)	30 000 000
Sümerbank (C Grubu)	30 000 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	15 000 000
Türkiye Çimento Sanayi T.A.Ş.	15 000 000
Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.	15 000 000
TOPLAM	50 000 000 000

5.6.7. Türk Arap Pazarlama A.Ş.:

Türk sanayici ve üreticilerinin mallarını Türkiye dışında özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerine tanıtmak ve pazarlamak amacıyla kurulmuştur.1983'de kurulan şirket günümüze kadar hiçbir dalda faaaliyet göstermemiştir.Şirketin sermayesi taahhüd aşamasından daha ileriye gitmemiştir.

ORTAKLAR	LIRA
Triad International Marketing S.A.	44 697 000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	11 174 250
Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi	11 174 250
Sümerbank	11 174 250
Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.	6 704 550
Çimhol Çimento ve Yarı Mamul Sanayi A.Ş.	4 469 700
TOPLAM	89 394 000

SONUÇ

Şeker sanayi, bir tarımsal ürünün işlenmesi nedeniyle tarıma, çeşitli yan sanayiileri faaliyete geçirmesi nedeniyle sanayiğe ve girdiği mekanlarda yarattığı sosyal değişimlerle de sosyal hayata katkıları olan bir sanayii koludur.Bilindiği gibi Türkiye kalkınmasını sanayileşmeye dayandırmış, başka kelimelerle kalkınmanın lokomotifi olarak sanayi seçmiş olan ülkelerden birisidir.Sanayileşmenin gerçekleşebilmesi için onu finanse edecek sermayeye ihtiyaç vardır.Bu sermaye yerli veya yabancı kaynaklı olabilir.Yabancı sermaye kaynaklarının sanayileşme için verdiği sermaye (kredi, lisans veya ortaklık gibi) kârlılık esasına dayandığı için pahalıya mal olmaktadır.Sanayileşmenin başlatılabilmesi için (her hangi bir aşamasında destekleme amacıyla yabancı kaynak kullanılması ihtiyacına rağmen) yerli sermayeye gerek vardır.Bir ülkede sermaye üç tür faaliyet sonucunda birikir.Tarım faaliyetleri, sanayi faaliyetleri ve hizmet faaliyetleri.

Sanayi faaliyetlerinin sermaye birikimi sağlayabilmesi için yatırımlarının büyük kısmını tamamlamış, kâr etmeye başlamış olması gerekmektedir.Bu ancak sanayileşmenin ileri aşamalarında ortaya çıkabilir. Hizmet faaliyetleri (veya hizmet sektörü) paraya veya kişiye hizmet vermektedir (Banka, sigortacılık, turizm gibi). Bu faaliyetler ekonomik açıdan belli bir düzeyin üzerine çıkıldıktan sonra kârlılık gösterir ve sermaye birikimine yol açarlar.Akla gelen "Gelişmekte olan ülkeler (veya az gelişmiş ülkeler) nasıl kalkınacaklardır?" sorusunun cevabı ya tarım alanında "artık" yaratarak sermaye oluşturacak ve sanayileşecekler, ya

da az gelişmiş olarak kalmaya devam edeceklerdir.İlk sanayileşme hareketlerinin görüldüğü zamandan itibaren ortaya çıkan bu durum, günümüzde az gelişmiş ülkelerin de tek kurtuluş yolunu oluşturmaktadır.Modern sanayiinin beşiği olan İngiltere'de de diğer faktörlerin yanında tarımda sağlanan gelişmelerden sonra, başka kelimelerle tarımın sanayii desteklemesinden sonra sanayileşme süreci başlamıştır.

Türkiye'de de sanayileşme düşünülürken batının sanayileşmede izlediği yöntem esas alınmıştır.Bu amaçla tarımın geliştirilmesi ve tarıma dayalı sanayiilerin kurulması Cumhuriyet Dönemi'nin başlıca ekonomik hedefleri arasında yer almıştır.Tarımın geliştirilmek istenilmesine rağmen elde bulunanlar hiç de yeterli değildi.Uzun süren savaşlar hem halkın önemli bir kısmını topraktan ayırmış, hem de nüfusun azalmasına neden olmuştu.Nüfusun bir kısmını oluşturan erkekler cepheden cepheye koşarak savaşırlarken, tarımsal üretimi yürütmek ve yönlendirmek kadın, ihtiyar ve çocuklara kalmıştı. Bu durum gün geçtikçe tarımsal üretimin azalmasına neden oluyordu (ATASAGUN, 1962: 188).Belki daha da önemlisi zirai üretime ait ampirik bilgiler unutulmuş, köylü toprağına yabancılaşmıştı.Yapılması gereken köylünün yeniden toprağına alıştırılması ve toprağın sırlarının açıklanmasıydı.Bunu geleneksel tarım ürünleriyle yapmak oldukça güçtü ve geleneksel ürünlerin yerine yeni bir ürünle modern ziraat metodlarının gösterilmesi, köylünün eğitimi için gerekliydi.Devlet, bütün bunların sağlanması için yeni yeni yayılmaya çalışan şeker pancarı üretimini desteklemiştir.

Şeker pancarı üretiminin desteklenmesiyle, üretilen şeker ülke ihtiyacını karşılamış (ilk yıllarda şeker ithalatına devam edilmiş, daha sonraki yıllarda tüketim karşılandığı gibi ihraç etmek dahi mümkün olmuştur.), yurt dışına şeker için ödenen döviz miktarı azalmış, köylünün zirai eğitimini gerçekleştirecek elemanların sayıca yetersizliği sorunu aynı yöntemin birden fazla yerde anlatılabilme özelliğinden dolayı önlenebilmiş ve şeker pancarı kurallara uygun olarak yetiştirildiğinde yüksek gelir elde edildiğinden, çiftçinin gelirinin artması sağlanabilmiştir.Ayrıca modern araç ve gereç, kaliteli tohum, suni gübre gibi modern tarımın girdilerinin kredilendirme yoluyla temini ve nasıl kullanılacağı da öğretilmiştir.Ayrıca aynı yöntemlerin diğer tarım ürünlerine uygulanması da teşvik edilmiştir.

Türkiye'de şeker şirketi ile uygulamaya konulan şeker pancarı ziraati, İngiltere'nin sanayi devrimi öncesinde yaptığı tarım devrimine benzemektedir.Nadasın yerine münavebe metodu geliştirilmiş, sulamanın, ziai mücadelenin ve gübrelemenin tarımsal üretimde yer alması sağlanmıştır.Bunu sağlarken de " kontrollü bir tarım sistemi" olması,sonuçların daha çabuk elde edilmesine yol açmıştır.

Şeker pancarı üretimi kontrollü bir tarım sistemidir.Üretimin her aşaması Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin denetimi altındadır.Daha şeker pancarı ürünü hasat edilmeden,bir sonraki yıla ait üretim de planlamaya başlanmaktadır.Ne kadar sahada şeker pancarının üretileceği, tarlaların özellikleri, eksiklikleri ve yapılması gereken işler, ilk yıllardan itibaren sürekli şeker şirketinin görevlilerince yönetilip, yönlendirilmektedir.Böylece şeker pancarı üretimi ve kalitesi garanti altına alınmaktadır.

Şeker pancarı yoğun emek ve para isteyen bir zirai ürün-dür.Özellikle ilk yıllarda çapa zamanı verilen avanslar bile şe-ker pancarı ekimini desteklemiştir.Çünkü yıl içindeki bu dönem çiftçinin nakit sıkıntısının en yüksek olduğu devreye rastlamakta-dır.Ayrıca şeker pancarı ziraatinde birçok araç ve gerece de ih-tiyaç vardır (Traktör, traktörle çekilen veya kendi yürür çapa makinası, pulluk, gübre serpme makinası, kürümler aleti, hassas mibzer, ilaçlama makinası, yağmurlama sistemleri, pancar hasat makina ve damperli traktör römorku vs.).Makinalaşmanın çok az ol-duğu Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren şeker şirketi bu konu-da önemli sorumluluklar yüklenmiştir.

Modern ziraat sisteminde üretimi garantilemenin bir yolu da, tohumun kaliteli seçilmesidir.Bu konuda Türkiye Şeker Fabri-kaları A.Ş. tarafından çalışmalar yapılarak, şeker pancarı tohu-munun kalitesinin günden güne iyileştirilmesi, verimin arttırıla-bilmesi ve doğal çevre şartlarına daha uygun tohumların geliş-tirilmesine gayret edilmektedir.Şeker pancarı tohumunda zaman içinde bazı gelişmeler sağlanmıştır.1977 yılına kadar şeker pan-carı tohumu olarak, iki veya üç pancar filizi veren multigerm to-hum kullanılmaktaydı.Multigerm tohum,el işçiliğini arttırdığı ve tekleme işlemini uzattığı için ıslah metodlarındaki gelişmelere bağlı olarak yeni bir tohum tipi geliştirilmiştir.Bu tohumdan tek filiz veren monogerm tohumlar 1977'den sonra şeker pancarı üreti-minde kullanılmaya başlamıştır. 1977'de önce teknik-monogerm to-humla başlayan monogerm tohum kullanımı, 1979'da genetik monogerm tohumun kullanılması ile yeni bir gelişim içine girmiştir.Verim ve bulundurdukları şeker oranı bakımından kullanılan şeker

pancarı tohumları, günümüzde eskisine nazaran çok daha iyi durumdadır.Aynı çalışmalar pancar münavebe bitkilerine de uygulanmakta ve onlarlada da ıslah çalışmaları yapılmaktadır.

Türk ziraatinin özellikle geçmiş yıllarındaki en büyük sorunu gübrelemedir.Cumuhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda ürüne gübre verilmesi hemen hemen hiç yok gibiydi.Hayvan gübresi yakıt olarak kullanılıyor, suni gübreler hem pahalı hem de zor bulunduğundan tarımsal kullanım açısından çok az bir önem taşıyordu.Yüzyıllardır veren ancak karşılığında bir şey verilmeyen toprak da güçsüz düşmüştü.Bunun için gübreleme bir zorunluluk halini almıştı.Türk çiftçisinin gübre kullanması ve bunu sistemli olarak uygulaması, şeker pancarı ziraatinin yayılması ile gelişmiştir.Şeker pancarı ekilen yerlerde ilk yıllardan itibaren üretimi denetleyen şirket görevlileri, toprak numuneleri almakta, ihtiyaç duyulan gübrenin cinsinin ve miktarının belirlenmesini sağlamışlardır. Geçmiş yıllarda nisbeten fazla ziraatçinin köylerle ilgilenmesi mümkünken,günümüzde üretim sahası artışıyla tarım teşkilatının gelişimi yeterli koordine edilemediğinden,günümüzde bir bölgeye 5-10 bin hektar üretim sahası düşmektedir.Sonuçta gübreleme ve mücadele için sahaları gezmesi gereken ziraatçiler, sahanın tamamını dolaşmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.Bu ulaşım imkânları ile ilgili değil,bölge ziraat ekibinde çalışanların büro işlerinden zaman bulamamalarıyla ilgilidir.Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. çiftçiye dağıtılacak suni gübre miktarını belirlemek için, münavebe sahasını temsil eden sahalardan toprak örnekleri alarak, analiz sonuçlarına göre gübre dağıtımı yapmaktadır.Ancak çiftçiler tarlaları denetlemesi gereken ziraat memurlarının gelmedikleri ,

numune alımının yetersiz olduğu, ihtiyaç duyulan gübrenin miktar ve cinsinin tam belirlenemediğinden yakınmaktadırlar.Dönüme 30 Kg olarak verilen gübre miktarının bazı tarlalar için fazla, bazıları için ise yetersiz olduğu belirtilmektedir.

Her şeye rağmen, kullanılan suni gübre miktarı yıldan yıla artmaktadır.1951'de toplam 51 bin ton olan suni gübre dağıtımı 1960'da 81 bin tona, 1970'de 207 bin tona, 1980'de 548 bin tona, 1989'da da 809 bin tona yükselmiştir.Ancak bu gübre miktarı içine münavebeye giren diğer bitkilerden ayçiçeği için verilen gübre miktarı da dahildir.Bununla beraber dönüm başına kullanılan gübre miktarı yıldan yıla artmaktadır.

Modern tarımın en büyük özelliklerinden biri de üretimin ve verimin arttırılabilmesi için zararlı ve hastalıklarla mücadeledir.Mücadelede kullanılan ilaçlar, mücadele edilen hastalık ve zararlıların cinsine göre değişmektedir.Tarımsal üretimde mücadelenin öneminin kavranılması, gerektiği zaman gerekli ilaçlarla mücadele yapılması Türk çiftçisine şeker şirketi tarafından öğretilmiştir.Çeşitli dönemlerde çeşitli isimler alan bir Tarım Bakanlığı bulunmasına ve bu bakanlığın da geniş bir ziraî teşkilatı olmasına rağmen, uygulamada özellikle ilk yıllarda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin zirai teşkilatı daha da etkili olmuştur.Bunun nedeni, şeker şirketinin yapılması gerekenlere çiftçiyi zorlaması, yapılmadığında da masrafların daha sonra pancar bedellerinden düşülmek üzere mücadelenin şirket tarafından yürütülmesidir.

Şeker sanayiinin Türk tarımına kazandırdığı bir özellik de münavebenin yerleştirilmesidir.Türk tarımında geleneksel olarak

tahıl ekimi yapılmaktadır.Üst üste iki yıl ekim yapıldıktan sonra tarlanın bir yıl dinlendirilmesi gerekmektedir.Ekim sisteminde nadasın olması, belli aralıklarla üretimin durdurulması demektir.Nadasın bu dönüşümden kaldırılabilmesi, ancak bir birini takip eden yıllarda topraktan farklı elementler alan bitkilerin ekilmesi ve eksilen elementlerin de gübre ile tamamlanmasıyla mümkündür.Şeker pancarı ziraatinin ilk yıllarında aynı tarlaya üst üste şeker pancarı ekimi de yapılmaktaydı.Bu durum hem kısa sürede verimi düşürmüş, hem de çeşitli hastalık ve zararlıların faal duruma geçmesine neden olmuştur.Bunu önleyebilmek için ilk aşamada Eskişehir Şeker Fabrikası'nın üretim sahasında 1939 yılında münavebe uygulanmıştır.Münavebe Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikalarının üretim sahalarında 1940 yılında, Turhal Şeker Fabrikası'na ait üretim sahalarında ise 1941 yılında uygulamaya konulmuştur.Başta iki yıl başka ürün, bir yıl şeker pancarı olmak üzere üçlü münavebe uygulanırken daha sonraki yıllarda üretim açısından daha yararlı olduğunun belirlenmesi üzerine dörtlü münavebeye geçilmiştir.Bu sistemde şeker pancarı ekilen bir tarlaya üç yıl tahıl, baklagil, sanayi bitkileri vs. ekildikten sonra sıra 4.yıl yeniden şeker pancarına gelmektedir.Çiftçiye münavebe alışkanlığının kazandırılması, verimin artırıcı özelliği diğer çiftcilerce de görüldüğünden, şeker pancarı ekilmeyen köylerde de diğer ürünlerde bu sistem uygulanmaya başlanmıştır.

Şeker sanayiinin tarım alanındaki bir başka katkısı da hayvancılık üzerindedir.Şeker pancarı ziraatinden arta kalan pancarın baş kısmı, kuyruk kısmı, fabrikasyondan çıkan küspe, melas ve melas ile küspenin birlikte işlenmesinden elde edilen melaslı

kuru küspe hayvan beslenmesinde kullanılabilen yemlerdir.Pancarın baş kısmı daha tarlada iken pancardan ayrılmakta, çiftçinin hayvanını beslemesine yeşil yem olarak katılmaktadır.Fabrikasyon sırasında çıkan küspe ise yine besi değeri yüksek, hazmı kolay olduğu için özellikle besicilikte değer taşımaktadır. Şeker sanayiinde çıkan en önemli yan ürün ise melastır.Melas doğrudan beslemede kullanıldığı gibi, diğer yemlerle karıştırılarak veya kuru küspeye katılarak da hayvan beslenmesinde kullanılabilmektedir. Hayvan beslenmesindeki önemine karşılık, ilk yıllarda çiftçi şeker pancarının yan ürünlerini hayvanlarına yedirmek istememiştir. Bunun çiftçiye anlatılması yine şeker şirketine düşmüştür.Şeker pancarı ziraatine ilk başlanıldığı yıllarda çıkan küspe, fabrikalar için sorun oluyordu.Bedelsiz dağıtılmasına rağmen çiftçi, bilmediği bu ürünü kesinlikle hayvanlara yedirmek istemiyordu.-Fabrikadan zorla verilen küspeyi ise daha yolda bir kenara dökerek bırakıyordu.Bu nedenle küspe 1935 yılında bile fabrikada kurutulup, kömür yerine yakılarak boşa harcanıyordu.Ancak araya savaş yıllarının girmesi ve hayvanları besleyecek yemin bulunamaması gibi faktörler küspenin hayvanlara yedirilmesini sağlamıştır. Günümüzde küspe çiftçi tarafından ısrarla aranılan bir üründür. Yan ürünlerden melas kullanımı küspe gibi sorun olmamıştır.Bunun nedeni melasın besicilik dışında da kullanılmasıdır.Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikaları kurulduğunda melastan da şeker üretecek olan sakkarat tesislerine sahiptirler.Arta kalan melas yem üreticilerine veya şeker pancarı eken çiftçilere veriliyordu.Alpullu'daki sakkarat tesisleri daha sonraki yıllarda çalıştırılmamıştır.Ancak Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikalarından elde edilen

melas ilk yıllardan itibaren bu fabrikalar için sorun olmuştur.Bu nedenle, sözkonusu fabrikalara ispirto tesisleri kurularak çıkan melasın bir kısmının da değerlendirilmesi sağlanmıştır.Çiftçi uzun yıllar sonra küspe gibi melasa da alışmıştır.Melas ve küspenin birlikte işlenmesi ile elde edilen melaslı kuru küspe,yaş küspe ve melası tanıyan ancak taşıma ve depolama güçlükleri nedeniyle istenilen düzeyde kullanamayan çiftçiler tarafından aranılan bir yem durumuna girmiştir.Günümüzde şeker pancarı eken çiftçilere teslim ettikleri ürün ile orantılı olarak binde beş oranında melaslı kuru küspe ve % 15 kadar yaş pancar küspesi bedelsiz dağıtılmaktadır.1989 yılında bedelsiz dağıtılan melaslı kuru küspe miktarı 54684 ton, satılan ise 20816 tondur.İstihkak fazlası yaş küspe fabrikalara göre fiatı değişmek üzere 2000 - 8400 TL/ton fiyatla Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerine satılmaktadır.

Şeker sanayii hem nihaî ürün, hem de ara ürünler üretmektedir.Üretilen şeker günlük kullanım için bir nihaî ürün, şekerli gıda maddeleri sanayi için ise bir hammaddedir.Aynı şekilde çıkan melas alkol fabrikaları, yem fabrikaları, maya fabrikaları gibi tesisler için hammadde, çiftçi için ise hayvanın yemine kattığı bir nihaî üründür.

Şeker sanayii bir önceki bölümde ele alındığı gibi sadece şeker fabrikalarından oluşmamıştır.Bir çok yan sanayiğe ortak olarak veya doğrudan bünyesinde kurarak sanayiğe katkıda bulunmaktadır.Şeker sanayiinin yatırım yaptığı sanayi kollarından biri makina sanayiidir.Makina fabrikalarında bir fabrikanın en ağır ve büyük kazanları ile dişlilerinin yapımından basit parçaların yapımına kadar geniş bir üretim alanında faaliyet sürdürülmektedir.

Şeker sanayiinin bünyesinde bulunan bir diğer sanayi kolu da elektromekanik sanayiidir.Bu amaçla kurulmuş olan Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası (EMAF), sanayiinin ihtiyacı olan çeşitli elektromekanik araç ve gereçleri üretmektedir.Ayrıca sanayiinin ihtiyacı olan ancak EMAF'ın üretmediği bazı ürünleri üretmek üzere, Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş. (Temsan)'ne de ortak olunmuştur.EMAF'ın ürettiği sıcaklık ölçerler, denetleçler, sayısal pH metreler, çeşitli fabrika panoları gibi değişik büyüklükte ve değişik amaçlarla kullanılabilecek ürünlerin yanında, Temsan'da türbin, buhar kazanları, büyük alternatörler, transformatörler ve elektrik nakil hatlarıyla ilgili cihazlar üretilmektedir.

Şeker sanayiinin bünyesinde bulunan bir sanayi kolu da alkol sanayi ile ilgiliidr.Şeker sanayiinde 4 alkol fabrikasında ispirto üretimi yapılmaktadır.Ancak ispirtonun bir tekel maddesi olması ve alıcısının Tekel İşletmeleri olması şeker sanayiinin bu yönde gelişmesini engellemektedir.

Şeker sanayii hem nihaî ürün hem de diğer sanayi kolları için hammaddeler üretmektedir.Üretilen şeker günlük kullanım için bir nihaî ürün, şekerli gıda maddeleri sanayi için ise bir hammaddedir.Aynı şekilde yan ürünlerden melas çiftçi için hayvan yemine kattığı bir nihaî ürün; alkol, yem ve maya fabrikaları için ise hammaddedir.

Daha önce de belirtildiği gibi şeker sanayii sadece şeker fabrikalarından oluşmamıştır.Bir çok yan sanayiğe -ortak olarak veya doğrudan bünyesinde kurarak çeşitli sanayi kollarında faaliyet göstermektedir.Şeker sanayiine bağlı kuruluşların faaliyet gösterdiği en önemli sanayi kolu makina sanayidir.Makina

fabrikalarında, bir fabrikanın en ağır ve büyük kazanlarıyla dişlilerinin yapımından basit parçaların yapımına kadar geniş bir üretim alanında faaliyet sürdürülmektedir.Ayrıca elektromekanik sanayi kolunda da yine imalat yapılmaktadır.Şeker sanayiinin entegre bir özellik kazanmasının bir nedeni de alkol fabrikalarıdır. Çıkan melasın bir kısmı bu fabrikalarda değerlendirilmektedir.Ancak İspirtonun tekel maddesi olması ve alıcısının Tekel İşletmeleri olması nedeniyle bu sanayii koluna olan katkısı daha sınır - lıdır.

Şeker sanayiinin katkısının yoğun olduğu bir diğer sanayi kolu gıda sanayiidir.Şekerli gıda maddeleri üreten tesislerde hammadde olarak kullanıldığı gibi aynı zamanda şeker pancarı ile münavebeye giren bitkilerin işlenmesi ile ilgili kuruluşlara da kurucu ortak iştirak edilmiştir.Şeker pancarı ile münavebeye giren domates, ayçiçeği, patates vb. gibi ürünler kurulan çeşitli fabrikalarda değerlendirilmektedir.Şeker sanayii sos-

Şeker sanayii sosyal hayat üzerinde de büyük etkiye sahiptir.Sosyal hayat üzerine yaptığı etkiler nisbeten yüksek gelir temin ederek, hayat seviyesini yükseltmesi, sanayide olduğu kadar ziraatte de iş olanağı yaratması ve tarlada çiftçiden, çiftçi ve çalışanlarının çocuklarının öğrenimlerine veya personelin eğitimine kadar çeşitli alanlarda eğitim imkânı sağlaması gibi değişik yönlerde kendini göstermektedir.Bugün şeker pancarı ziraatinin yapıldığı köyler ile yapılmayan birbirine komşu köylerde dahi büyük farklar mevcuttur.

Sonuç olarak şeker sanayii Türkiye'nin kalkınmasında harekete geçiren güç olarak görev yapmış, günümüzde az gelişmiş bölgelerde bu görevi devam ettiren bir sanayi koludur.Bu görevi stratejik açıdan önem kazanmasına yol açmıştır.Stratejik açıdan

taşıdığı önem nedeniyle bugünkü önemi geçmiş yıllara nazaran daha da artmış görünmektedir.Türkiye'nin temel şeker politikası olan kişi başına 30 kg. şeker tüketimini gerçekleştirilebilmesi için gelecekte nüfus artışı ile bağlantılı olarak yeni şeker fabrikaları da kurulacaktır.Fabrikaların genellikle küçük kapasiteli ve doğuda kurulmaları beklenilebilir.Bununla bereber son yıllardaki eğilime uygun olarak özellikle kıyıya ve büyük şehirlere yakın şeker fabrikalarında kampanya dışındaki devreyi değerlendirmek üzere ham kamış şekeri ithal edilip, rafine edilecek tesisler kurularak, kişi başına 30 kg. şeker tüketimi hedefinin korunmasına çalışılacağı tahmin edilebilir.

ŞEKİLLER

1- Şekerin Tarihçesinin Ana Çizgileri

2- Şeker Kamışı Fabrikasyonu

3- Şeker Pancarı Fabrikasyonu

4- Dünya Şeker Üretimi

5- Şeker üretiminde Şeker Kamışı ve Şeker Pancarı Oranlarının Yıllara Göre Değişimi

6- Dünya Şeker Üretimi, Tüketimi ve Stokları Değişimi

7- Kişi Başına Şeker Tüketimi

8- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Kurulmadan Önceki Şeker Sanayi

9- 1926-39 Döneminde Şeker Üretim, İthalat ve Satışı

10- Şeker Pancarı Üretim (1927-1989)

11- Ortalama Şeker Pancarı Fiyatları

12- İndekslenmiş Pancar Fiyatları (1926-1989)

13- Türkiye'de Şeker üretimi ve Tüketimi (1926-1989)

14- Kişi Başına Şeker Tüketimi

HARITALAR

1- Şeker üretimine Yönelik Şeker Kamışı Ziraatinin Yayılışı

2- Akdeniz Şeker Sanayii

3- Yeni Dünyada Şeker Sanayiinin Dağılışı

4- Dünya'da Şeker Kamışı ve Şeker Pancarının Ekim Alanları

5- Avrupa'da Şeker Pancarı Ekim Alanları

6- Dünya Ham Şeker üretimi (1930)

7- Dünya Ham Şeker üretimi (1950)

8- Dünya Ham Şeker üretimi (1975)

9- Dünya Ham Şeker üretimi (1985)

10- Kişi Başına Şeker Tüketiminin Dağılışı (1960)

11- Kişi Başına Şeker Tüketiminin Dağılışı (1985)

12- Birinci Gelişme Planına Göre Şeker Sanayii

13- Türkiye'de Şeker Pancarı Ekim Sahaları ve Şeker Fabrikaları (1956)

14- Türkiye'de Şeker Pancarı Ekim Sahaları ve Şeker Fabrikaları (1988)

15- Türkiye'de Şeker Pancarının Yetişme Devresinin Başlangıç Tarihleri

16- Türkiye'de Şeker Pancarının Yetişme Devresinin Sona Erme Tarihleri

17- Türkiye'de Şeker Pancarının Yetişme Devresinin Süresinin Dağılışı

18- Çeşitli Metodlara Göre Türkiye'de Kurak Ay Sayısının Dağılışı

19- 1956 Yılında Şeker Pancarı Verimi

19a 1965 Yılında Şeker Pancarı Verimi

19b 1970 Yılında Şeker Pancarı Verimi

20- 1975 Yılında Şeker Pancarı Verimi

21- 1980 Yılında Şeker Pancarı Verimi

22- 1985 Yılında Şeker Pancarı Verimi

23- 1988 Yılında Şeker Pancarı Verimi

24- Şeker Sanayiinde İşgücü (1956)

25- Şeker Sanayiinde İşgücü (1989)

26- İllere Göre Şeker Tüketimi (1980-1989)

27- İllere Göre Kişi Başına Şeker Tüketimi (1980-1988)

28- Alpullu Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

29- Alpullu Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

30- Uşak Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

31- Uşak Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

32- Eskişehir Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

33- Eskişehir Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

34- Turhal Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

35- Turhal Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

36- Adapazarı Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

37- Adapazarı Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

38- Amasya Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

39- Amasya Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

40- Konya Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

41- Konya Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

42- Kütahya Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

43- Kütahya Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

44- Burdur Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

45- Burdur Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

46- Susurluk Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

47- Susurluk Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

48- Kayseri Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

49- Kayseri Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

50- Erzurum Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

51- Erzurum Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

52- Erzincan Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

53- Erzincan Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

54- Elazığ Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

55- Elazığ Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

56- Malatya Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

57- Malatya Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

58- Ankara Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

59- Ankara Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

60- Kastamonu Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

61- Kastamonu Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

62- Afyon Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

63- Afyon Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

64- Muş Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

65- Muş Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

66- Ilgın Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

67- Ilgın Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

68- Bor Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

69- Bor Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

70- Ağrı Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

71- Ağrı Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

72- Elbistan Şeker Fabrikası'nın Şeker Pancarı Üretim Sahası

73- Elbistan Şeker Fabrikası'nın Şeker Sattığı İller

74- 1989 Yılında Faaliyete Geçen Şeker Fabrikalarının Şeker Pancarı Üretim Sahaları

75- 1989 Yılında Faaliyete Geçen Şeker Fabrikalarının Şeker Sattığı İller

TABLOLAR

1- Şeker Pancarındaki Şeker Oranının Zaman İçinde Artışı

2- Çeşitli Özellikleri Bakımından Şeker Pancarı ve Şeker Kamışı Ziraati

3- Dünya Şeker Üretimi (1840-1989)

4- Dünya Şeker Üretiminin Dağılışı

5- Şeker Kamışı Sanayiinin Kuruluşunun Düşünüldüğü 1946-1953 Yılları Arasında Yapılan Harcamalar

6- Şeker Pancarı Ziraatinde Zirai Mücadele (1952-1989)

7- Türkiye'de Şeker Pancarı Üretimi (1926-1989)

8- Türkiye'de Ortalama Pancar Alım Fiyatları (1929-1989)

9- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Kurulmadan Önce Şeker Pancarı Ziraati (1926-1935)

10- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin İlk Kurulduğu Yıllarda Şeker Pancarı Ziraati

11- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1936-1950)

12- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1950-1956)

13- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1956)

14- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1965)

15- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1966-1969)

16- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1970)

17- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1971-1975)

18- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1976)

19- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1977-1979)

20- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1980)

21- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1981-1984)

22- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1985)

23- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1985-1987)

24- Türkiye'de Şeker Pancarı Ziraati (1988)

25- Şeker Sanayiinde Yakıt Tüketimi

26- Şeker Sanayiinde Fabrika Ölçeğinde Yakıt Tüketimi

27- Türk Şeker Sanayiinde İşgücünün Dağılımı(1926-1989)

28- Türk Şeker Sanayiinde İşgücünün Dağılımı(1956)

29- Şeker Sanayiinde Çalışanların Öğrenim Durumları

30- Şeker Sanayiinde Çalışanların Yaş Durumu (1968-1989)

31- Şeker Sanayiinde Personelin Konumlarına Göre Durumu

32- Şeker Sanayiinde Çalışan Personelin Durumu (1989)

33- Türkiye'nin Şeker Üretim, Tüketim, İthalat ve İhracatı

34- Türkiye'de Kişi Başına Şeker Tüketimi (1927-1989)

35- İllere Göre Şeker Tüketimi (1980-1989)

36- İllere Göre Kişi Başına ŞekerTüketimi (1980-1989)

37- Küp Şeker Tüketiminin Kristal Şeker Tüketiminden Fazla Olan İllerde Küp Şeker Satışları (1980-1989)

38- Melas Üretim, Tüketim ve İhracatı (1937-1939)

39- Melaslı Kuru Küspe Üretimi (1969-1989)

40- Ulaşım Araçlarına Göre Şeker Pancarı Taşıması

41- Şeker Sanayiinde Hammadde ve Ürünlerin Taşınmasında Kullanılan Araçları (1979-1989)

42- 1980-1989 Döneminde Özkaynakların Tüm Kaynaklara Oranının Değişimi

43- Tükiye'de Şeker üretim Kapasitesi ve Kampanya Süresinin Değişimi (1926-1989)

44- Türk Şeker Sanayiini Oluşturan Unsurlar

45- Türkiye'de Kurulan, Kurulması Düşünülen ve Kurulmasından Vazgeçilen Şeker Fabrikaları

46- Alpullu Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

47- Uşak Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

48- Eskişehir Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

49- Turhal Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

50- Adapazarı Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

51- Amasya Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

52- Konya Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

53- Kütahya Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

54- Burdur Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

55- Susurluk Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

56- Kayseri Şeker Fabrikasının üretim İle İlgili Faaliyetleri

57- Erzurum Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

58- Erzincan Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

59- Elazığ Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

60- Malatya Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

61- Ankara Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

62- Kastamonu Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

63- Afyon Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

64- Muş Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

65- Ilgın Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

66- Bor Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

67- Ağrı Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

68- Elbistan Şeker Fabrikasının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

69- 1989 Yılında Faaliyete Geçen Şeker Fabrikalarının Üretim İle İlgili Faaliyetleri

70- Alkol Fabrikaları Üretimleri (1937-1989)

71- Fabrikalara Göre Kuru Maya Üretimi

72- Eskişehir İspirto Fabrikasının Üretimi

73- Turhal İspirto Fabrikasının Üretimi

74- Malatya İspirto Fabrikasının Üretimi

75- Erzurum Alkol Fabrikasının Üretimi

76- Makina Fabrikalarında Yapılan İşlerin Değeri

77- Yıllara Göre Aktif Kizelgur Üretimi

EKLER

1- Arnavutköylü Dimitri Efendi'nin Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

2- Davutoğlu Karabet'in Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

3- Fenerler Müdürü Michel Paşa'nın Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

4- Karahisar-ı Sahip Sancağından Yusuf Bey'in Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

5- Uşak Şeker Fabrikası Hakkında Atatürk'ün İsmet İnönü'ye yazdığı Mektubun Metni

6- Şeker Rasyonalizasyon Komitesinin Hazırladığı Rapor ve Hükümet Görüşü

7- Şeker Kamışı Sanayiinin Kurulabilmesi İle İlgili Çalışma Raporu

8- Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkında Kanun

9- Şeker İnhisarı Hakkında Kanun

10- Teşvik-i Sanayi Kanununun Şeker Sanayii İle İlgili Maddeleri

11- Şeker Kanunu

BİBLİYOGRAFYA

AKILTEPE, H., 1979 , "Yakıt Amaçlı Erzurum Alkol Fabrikası Temel Atma Törenindeki Konuşma" Pancar, sayı: 320, s.8-10.

ALKIN, E., 1981, "Atatürk Döneminde Devletçilik" Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı ve Kredi Bankası yayını, s.114-131.

ARDEL, A., 1943, "Cumhuriyet Devrinde Endüstri" Türk Coğrafya Dergisi, sayı: 3-4, s.316-351.

ARPACI, T., 1982, Tarımsal Pazar Koordinasyonu ve Ekonomik Gelişme, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara.

ARSLAN, İ., 1988, "İklim Faktörlerinin Verim ve Kaliteye Etkisi" Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, s.150-158

ATASAGUN, Y.S., 1962, "Türkiye Ekonomisinde Ziraî İstihsalin Önemi ve Arttırılması İmkânları" V. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, s.170-212

ATLAS, H., "Şeker Kamışı" 1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, cilt 1, s.208-245.

AVCIOGLU, D., 1974a,Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın),cilt 1 Cem Yayınevi, İstanbul.

AVCIOGLU, D., 1974b,Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın),cilt 2 Cem Yayınevi, İstanbul.

AYDEMIR, Ş.,S., 1966, İkinci Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BECKER, D., 1971, "Şeker Kamışı Şekerinin Rafine Edilmesi" Şekerin Teknolojisi (Editör: F.Schneider), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını, s.639-725.

BERKSOY, T., 1969, "Tarım Kesiminde Sermaye Aktarımı" Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, cilt 1, sayı: 2, s.142-158.

BILGIN, Y., 1989, "Türkiye Şeker Pancarı Tarımında Vejetasyon Seyri", Şeker, sayı: 124, s.28-36.

CILLOV, H., 1971, "Tarım ve Sanayiinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Kalkınmadaki Rolleri", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadî Gelişme Enstitüsü yayını, s.345-368.

CILLOV, H., 1972, Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, İstanbul.

CAYCIK, B., 1970, "Şekerde Fiskal, Ekonomik Rejim ve Getirilebilecek Yenilikler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü yayını, İstanbul.

DARKOT, B., 1943, "Memleketimizin Bazı Ziraat Problemleri" Türk Coğrafya Dergisi, sayı: 3-4, s.277-287.

DARKOT, B., 1955, Türkiye İktisadi Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul.

DEANE, P., 1988, İlk Sanayi İnkılâbı (Çeviren: T. Güran), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara.

DELİBAŞ, H., 1987, "Ulaştırma Modelinin Optimum Dağıtımda Kullanılması ve Şeker Fabrikalarında Bir Uygulama" Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara.

DİE, 1973, Türkiye'de Toplumsalve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yayını, Ankara.

DİNÇER, m., 1967, "Erzincan ve Erzurum Şeker Fabrikalarının Çevreye Kazandırdıkları", Pancar, sayı: 176, s.2-9.

DİNÇER, M., 1971, "Pancar Şekeri Fabrikasyonu", Pancar, sayı: 220, s.18-22.

DİNÇER, M. ve KARATAYLI, N. E., 1970, Melas ve Melaslı Kuru Pancar Küspesi ile Hayvanların Beslenmesi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

DMİ, 1983, Fenoloji Atlası, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.

DÖNMEZ, Y., 1985, Bitki Coğrafyası, İstanbul üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul.

DPT, 1963a, Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl 1963-1967, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DPT, 1963b, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 15 Yıllık Uzun Vadeli Plan Hedefleri, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DPT, 1967, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DPT, 1973, Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DPT, 1979, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DPT, 1985, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DPT, 1988, Önemli Projeler Raporu (1987 Aralık Sonu İtibariyle), Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DPT, 1989, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.

DÜZERDİK, R., 1987, "Kooperatiflerimiz Arşivlerinden Oğlunun Anılarından Nuri Şeker", Pankobirlik Bülteni, sayı 9, s.10-13

EDİK, Y., 1985, "Kooperatiflerimiz", Pankobirlik Bülteni, sayı:1, s.11-13.

ELVERENLİ, M.A., 1986a, "Tarımda Sulamanın Önemi ve Sulama Metodları", Pankobirlik Bülteni, sayı: 3, s. 3-6.

ELVERENLİ, M.A., 1986b, "Tarımda Sulamanın Önemi ve Sulama Metodları", Pankobirlik Bülteni, sayı: 4, s.7-10.

ERCAN, R. ve EKŞİ, A., 1981, "Türkiye'de Gıda Sanayiinin Gelişimi ve Başlıca Sorunları", Doğumunun 100. Yılında Tarım Seminer, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Atatürk ve Tarım Haftası 12-16 Ekim 1981, s.206-230.

ERDEMTUĞ, N., 1987, "Kalkınma Antropolojisi", Belleten cilt LI, sayı: 201, s.1349-1357.

EREL, K., 1974, Adapazarı Şeker Fabrikası Pancar Ekim Alanı Topraklarında Kil Minerallerinin Çeşitleri ve Bunların Toprağın Potas Durumu ile İlişkileri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

EREL, K.,1977-80"Turhal Şeker Fabrikası Üretim Alanlarının Potasyum Durumları", Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı 1977-1980 Şeker Enstitüsü yayını, Ankara.

ERENÇIN, M., "Bafra ve Carşamba Ovalarında Şeker Pancarının Yetiştirilme Olanaklarının Saptanması", Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı 1975-1976, Şeker Entitüsü yayını, Ankara.

ERINÇ, S., 1969, Klimatoloji ve Metodları, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul.

EROĞLU, H., 1985, "Atatürk ve Devletçilik", Belleten cilt XLIX, sayı: 194, s.357-372.

FLOTZINGER, H., KÖTTL, H., SCHMITTNER, F. ve GÜRTNER, O., 1968, Batı Avrupada Şeker Pancarı Ziraati Mukayeseli Araştırma (Çeviren: C. Gökdağ), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

GALLIAN, J.J., 1980, "Studies Indicate Ethanol From Sugarbeets Is Highly Feasible", The Sugarbeets Grower, volume 18, number 1, pp. 14-16.

GALLOWAY, J.H., 1977, "The Mediterrean Sugar Industry", Geographical Review, volume 67, number 2, pp.177-194.

GEDİZ, A., 1954, "Şeker Pancarının İklim ve Toprakla Münasebetleri", Pancar Dergisi, sayı: 39, s.18-20.

GEDİZ, A., 1961, Şeker Pancarı Ziraatinin Türkiye'nin Ziraî ve İktisadî Bünyesindeki Yeri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

GEERDES, T., 1966, Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi (Çeviren: C. Gökdağ), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

GÖBELEZ, M., 1977, "Çeşitli ülkülerde Ekilen Pancar Çeşitleri", Pancar, sayı: 295, s.3-12.

GÖBELEZ, M., 1973, "Pancar Ziraati", Pancar, sayı: 252, s.6-9.

GÖNEY, S., 1980, Sıcak Bölgelerde Ziraat Hayatı, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul.

GÜRAY, R., 1968, Türkiye Şeker Sanayi ve Şeker Pancarı Tarımı, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını,Ankara.

GÜRSOY, O. V., 1988, "Cercospora Yaprak Leke Hastalığı ile Mücadelenin Şeker Pancarının Verim ve Kalitesine Etkisi", Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

HAMITOGULLARI, B., 1975, "Kamu Kesimi ve Sanayileşme", Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü yayını, s.133-206.

HATIPOGLU, Z., 1975, "Türkiye'nin Gelişmesinde Tarım ve Endüstri İlişkileri", Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü yayını, s.1001-1034.

HUGOT, E., 1968, Kamış Şekeri Endüstrisi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

ISO, Sugar Year Book (1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1988).

IŞIKAN, M., ERAÇ, A., ve ER, C., 1981, "Cumhuriyet Dönemindeki Tarımsal Gelişmede Endüstri ve Yem Bitkileriyle Çayır ve Mer'anın Yeri", Doğumunun 100. Yılında Tarım Semineri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Atatürk ve Tarım Haftası 12-16 Ekim 1981, s.157-174.

İLKİN, A., 1970-71, "Türkiye'de Sanayi Politikası (1923-1973)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası cilt 30, no: 1-4, s.377-423.

İLKİN, A., 1981, "Atatürk Döneminde Sanayi Politikası", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı ve Kredi Bankası yayını, s.88-113.

İLKİN, A., 1981, "Atatürk Döneminde Beş Yıllık Sanayii Planının Hazırlanması", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı ve Kredi Bankası yayını, s.221-239.

İLKİN, A., 1983, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, İstanbul.

İNAN, A., 1972, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

İNAN, A., 1973, Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara.

İNAN, A., 1989, İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu yayını, Ankara

İNCEKARA, A., 1965, Endüstri Bitkileri Islahı, Ege üniversitesi Ziraat Fakültesi yayını, İzmir.

JOHNSON, R.T., ALEXANDER, J.T., RUSH, G.E. ve HAWKES, G.R., 1977, Şeker Pancarı Üretimindeki Gelişmeler: Prensipler ve Uygulamalar, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

JONES, C.F., ve DARKENWALD, G.G., 1965, Economic Geography, The Macmillan Company, New York.

KAŞKAŞ, S., 1970, "Şeker Pancarı Ziraatinin Memleketimiz Ekonomisindeki Yeri", Pancar, sayı: 209, s.2-5.

KAYA, R., 1963, "Kastamonu Bölgesi Tabii Coğrafyasının Pancar Ziraati ile Münasebetleri", Pancar, sayı: 133, s.12.

KAYIŞOĞLU, B., 1970, "Şekerin Vergilendirilmesi", Pancar, sayı: 215, s.27-28.

KAZGAN, G., 1981, "Atatürk Döneminde Tarım Politikası", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı ve Kredi Bankası yayını, s.132-148.

KAZGAN, H., 1971, "İşletmeci İktisadî Devlet Kurumları Hakkında Bir Deneme", Türkiye'nin İktisadî Gelişme Meseleleri, İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadi Gelişme Enstitüsü yayını, s.89-170.

KEPENEK, Y., 1984, Türkiye Ekonomisi, Savaş Yayınları, Ankara.

KILIÇBAY, A., 1984, Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KLAGES, K.H.W., 1949, Ecological Crop Geography, The Macmillan Company, New York.

KORTUM, G., 1982, "Zuckerrübenanbau und Regionale Agrarentwicklung in der Turkei", Die Erde, 113, pp.21-42.

KÖNNECKE, G., 1978, Münavebe, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

KURTER, A., 1958, "Orta Kızılırmak Bölümünde Şeker Pancarı Ziraati ve Kayseri Şeker Fabrikası", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, sayı: 9, s.137-141.

KUTLU, A., 1985, "İştiraklerimiz", Pankobirlik Bülteni, sayı: 1 s.14-16.

MALİYE ENSTİTÜSÜ, 1954, Türkiye'de Zirai Makinalaşma, Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara.

MALKOÇ, S., 1964, "Dünya'da Şeker Kıtlığı Var", Pancar, sayı:136, s.8-9.

MOLBAY, İ., GÜRAY, R. ve BİLGEN, T., 1974, Avrupadaki (İİRB) ve Amerikadaki (ASSBT) Uluslararası Şeker Pancarı Araştırma Kuruluşlarının Amerikada Yapılan 4. Müşterek Kongresi ve A.B.D. Şeker Sanayii ve Pancar Tarımı İzlenimleri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

MUTLUAY, F., 1963, Şeker Endüstrisinin Teknoloji El Kitabı, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

MUTLUAY, F., 1964, Türkiye Şeker Sanayi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

OKTAR, E., 1955, Pancar ve Şeker Fabrikaları Artıklarının Hayvan Yemi Olarak Değerlendirilmesi Usulü, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

OLALI, H. ve DUYMAZ, İ., 1987, Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı, İzmir.

OLUÇ, M., 1946, Trakya Ziraat Ekonomisi, İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü yayını, İstanbul.

ORÇUNSEL, M.Ş., 1964, "Şeker Sanayinin Sanayi Kolu Dışındaki Önemi", Pancar, sayı:145, s.20-21.

ÖCAL, N.A., 1986, "1986 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatı ile Diğer Ziraî Ürünler Destekleme Alım Fiatları", Pankobirlik Bülteni, sayı: 2, s.21-23.

ÖKÇÜN, G.A., 1968, Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar, Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara.

ÖNGÖR, S., 1977, "Türkiye'de Tarım Kesiminin Milli Gelirdeki Katkısı ve Coğrafi Dağılışı", İstanbul üniversitesi Coğraya Enstitüsü Dergisi, sayı: 22, s.53-68.

ÖZDEN, M., 1973, Şeker Pancarı Tarımında Önemli Münavebe Bitkileri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

ÖZDEMİR, K., 1985, "Pankobirlik, Sınırlı Sorumlu Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliğinin Kuruluş Gerekçesi ve Amaçları" Pankobirlik Bülteni, sayı: 1, s. 4-5.

ÖZGÜVEN, A., 1971, "Türkiye'nin Gelişmesinde Tarım ve Sanayi İlişkileri", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadi Gelişme Enstitüsü yayını, s.423-436.

ÖZGÜVEN, A., Tarım Ekonomisi ve Politikası, Uludağ üniversitesi İktisadî ve Sosyal Bilimler Fakültesi yayını, Bursa.

PANCAR, 1963, "Kastamonu Şeker Fabrikası Hizmete Girdi", Pancar, sayı: 133, s.16-17.

PANCAR, 1964, "Türkiye Şeker Sanayii", Pancar, sayı: 140, s.3-5.

PANCAR, 1972, "Ankara Makina Fabrikası Ek Tesisleri Temel Atma Töreni (22 Haziran 1972)", Pancar, sayı: 239, s.16-20.

PANCAR, 1979, " Ereğli Şeker Fabrikası Temel Atma Töreni 1 Agustos 1979 Genel Müdürümüzün Konuşması", Pancar, sayı: 320, s.11-13.

PANCAR, 1984, "Ağrı Şeker Fabrikası Açıldı", Pancar, sayı: 326, s.2-5.

PANCAR, 1986, "Elbistan Şeker Fabrikası Açıldı", Pancar, sayı: 331 s.2-5.

PANKOBİRLİK, 1989, "1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu-Bazı Maddelerindeki Değişiklikler Karşısında Birliğimiz ve Kooperatiflerimiz Ana Sözleşmeleri", Pankobirlik Dergisi, sayı: 2, s.2-3.

PARAN, H.,1957, "Adanada Şeker Kamışı Ziraatı İmkânları", Biologi, cilt 7, sayı: 4, s.92-96.

ROBERTSON, C.J., 1932, "Geographical Trends in Sugar Production", Geographical Review, Volume: 22, pp.120-130.

RÖPKE, W., 1940, "Ziraî Memleketlerin Sınaîleşmesi" (Çeviren: H. Çağıl), İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 2, sayı: 1, s.1-19.

RUSTOW, A., 1946, İktisadi Coğrafya, cilt 1, İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, İstanbul.

SARC, Ö.C., 1944, "Memleketimizde Şeker Talebi", İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 5, no: 3-4, s.292-328.

SARC, Ö.C., 1962, Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları, İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, İstanbul.

SAYIN, S., 1987, "Şeker Pancarı Tarımında Aşırı Sulama ve Kısıntılı Sulama", Pankobirlik Bülteni, sayı: 7, s.10-11.

SCHNEIDER, F. (Ed.), 1971, Şekerin Teknolojisi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

SERİN, N., 1963, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara.

SILAY, A., 1971, "Şeker Kampanyası Açılışında Ankara Şeker Fabrikasındaki Konuşma", Pancar, sayı: 230, s.2-7.

SÖZER, A.N., 1970, Erzurum Ovasının Beşerî ve İktisadî Coğrafyası, Atatürk üniversitesi İşletme Fakültesi yayını, Erzurum.

SUVLA, R.Ş., 1940-41, "Bugünkü Harp Karşısında Dünya'da ve Türkiye'de Şeker Meselesi", İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 2, no: 3-4, s.471-490.

SWERLING, B.C., 1949, International Control of Sugar, 1918-41, Stanford University press, Stanford.

SEFİK, A., "Şeker Pancarı", 1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, cilt 1, s.197-207.

ŞIRAY, A., 1975, Şeker Kamışı Tarımı, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

ŞIRAY, A., 1979, Türkiye Şeker Sanayi ve Şeker Pancarı Tarımı, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

ŞIRAY, A., AKDENİZ, H. ve ÖZDEN, M., 1987, Türkiye'de Şeker Kamışı Tarımı ve Şeker Kamışından Şeker üretme İmkânları Üzerine Bir Araştırma, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.yayını,Ankara.

TANOĞLU, A., 1943, "Ziraatimizin Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 4, no: 4, s.321-354.

TANOĞLU, A., 1953-54, "Şeker Kamışı Ziraati ve Sanayii ve Bu Ziraat ve Sanayiinin Türkiye'deki İmkânları", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, sayı: 5-6, s.35-45.

TANOĞLU, A., 1968, Ziraat Hayatı "Ziraat Tarihine Bir Bakış ve Orta İklim Memleketlerinde Ziraat, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul.

TEKAND, B.E., 1958, Türkiye Şeker Sanayiinin Dünü, Bugünü ve Yarını, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

TEKAND, B.E., 1972, Tarım Ekonomisi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, İstanbul.

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S., 1974, Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi yayını, Ankara.

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S., 1977, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları, Ortadoğu Teknik üniversitesi yayını, Ankara.

TEKELİ, S.T., 1964, Şeker Sanayiinin Millet İktisadımızdaki Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi yayını, Ankara.

THE SUGARBEET GROVER, "Agriculture Plays on Important Role in Today's Economic Situation and ıs Critical to the Country's Future", The Sugarbeet Grower, volume 19, number 4, pp.14-16.

THE SUGARBEET GROWER, "The World Sugar Outlook", The Sugarbeet Grower, volume 19, number 2, pp. 14-17.

THE SUGARBEET GROWER, "What is in the Future For the Sugar Industry", The Sugarbeet Grower, volume 19, number 4, pp. 11-13.

TOKMANOĞLU, O., 1974, Şekerpancarı Hastalık ve Zararlılar Atlası Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

TOSKAY, T., 1971, "Tarım Kesimimizin Bazı Problemleri ve Reform İhtiyacı", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadi Gelişme Enstitüsü yayını, İstanbul.

TŞF, 1973, Cumhuriyetin 50. Yılında Şeker Sanayimiz, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

TŞF, Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976 - Yurt Hizmetinde 50 Yıl - , Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

TŞF, 1988, Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi Seminer i (23-27 Kasım 1987), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

TŞF, 1990, Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1991-1995), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını,Ankara.

TŞF, Şeker Sanayii İstatistikleri, (1926-1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1926-1988, 1989).

TŞF-FR, Faaliyet Raporları, (1935, 1944, 1946, 1947, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1972, 1973, 1974, 1975, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989).

TŞF-ŞE, Şeker Entitüsü Çalışma Yıllığı, cilt 1-5, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Şeker Enstitüsü yayını, Ankara.

TŞF-ZR, Fabrikalar Yıllık Ziraat Raporları (1965, 1970, 1976, 1980, 1985, İ988).

TUNÇDİLEK, N., 1986, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri Enstitüsü yayını, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., 1954, Ağır Demir Sanayii ve Türkiyedeki Durumu İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., 1957, "Sanayiin Kuruluş Yeri", Türk Coğrafya Dergisi, sayı: 17, s.128-137.

TÜMERTEKİN, E., 1958-1959, "Türkiye Sanayiinin Coğrafi Temelleri", Türk Coğrafya Dergisi, sayı: 18-19, s.16-54.

TÜMERTEKİN, E., 1959, "Türkiye Ziraatinin Bünyesi", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, sayı: 10, s.16-35.

TÜMERTEKİN, E., 1969, Sanayi Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., 1986-87, "Türkiye'de Tarımda Yeni Gelişmeler", Coğrafya Dergisi, sayı: 2, s.1-34.

TÜMERTEKİN, E., 1990, Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E. ve CÖNTÜRK, H., 1957, "Türkiye'deki Düşük Suhunetlerin Bitkilerin İktisadî Olarak Yetiştirilmesindeki Rolü", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, sayı: 8, s.16-34.

TÜNAY, M., 1985, "Atatürk Dönemi Ekonomik Politikası", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt II, sayı: 4, s.245-256.

TÜRKOĞLU, A., 1951, "Türkiye'de Şeker Politikası", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 12, no: 3-4, s. 109-133.

TÜRKOĞLU, A., 1979, Gıda Maddeleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, İstanbul.

UN, 1988, Statistical Yearbook 1985/86, United Nations Publication, New York.

VANLI, N., 1977-1980, "Yağmurlama ve Sağlma Sulama Metodlarının Şeker Pancarı Verimine Etkisi", Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı 1977-1980, s.19-22.

VUKOV, K., İşletme Yöntemlerinin Temeli Olarak Şeker Pancarının Fizik ve Kimyası, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

YAŞA, M. (Red.), 1980, Cumhuriyet Döneminin Türkiye Ekonomisi (1923-1978), Akbank Kültür yayınları, İstanbul.

YAVUZ, M.L., 1970, Orta Anadolu ve Marmara İklim ve Toprak Şartlarında Su ve Azot'un Şeker Pancarını Verim ve Kalitesine Etkileri Üzerinde Bir Araştırma, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

YILMAZ, F.M., 1977, "Kuruluşunun 50. Yılında Şeker Sanayiimiz", Pancar, sayı: 296, s.2-7.

YKB, 1981, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı ve Kredi Bankası yayını, İstanbul.

WHYTE, R.O., 1958, Plant Expolaration, Collection and Introduction Food, Agriculture Organisation of The United Nation Pub., Roma.

ZAIM, N., 1966, İspanya'da Tarım ve Şeker Endüstrisi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

ZEYTINOGLU, E., 1976, Türkiye Ekonomisi, Met-er Matbaası, İstanbul.

ZHUKOVSKY, P., Türkiye'nin Ziraî Bünyesi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yayını, Ankara.

Ek 1:Arnavutköylü Dimitri Efendinin Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

(a Dimitri Efendi'nin Dilekçesine Dayanarak "Meclis-i Umur-u Nafia " Tarafından Hazırlanan Mazbata

Arnavutköyü mütemekkinlerinden Dimitri nam tacir pancardan şeker imâl eylemek üzere bir adet fabrika bina ve inşa edecek olduğundan bazı şerait mukavelesi ile ruhsat itası istidasına dair Canib-i Nezaret-i Ticaret'e bir kıt'a arzuhal takdim edüp arzuhal-i mezkûr Lisan-ı Türkiye tercüme ettirilerek Meclis-i Umur-u Nafia'da kıraat ve bittetkik mütalâa ve müzakeresine mubaderet oldukta beyandan vâreste olduğu üzere Nezaret-i Celile-i Müşarünileyha'nın ve bahusus Meclis-i Umur-u Nafia'nın vaz-u tesisinden asıl murad-ı merahim itiyad-ı âlî memalik-i vesiatül mesalik Hazret-i Mülükâne'de fenni felâhet ve ziraatin gün begün teshil ve tevkiriyle harf ve senayi-i âdidenin ihdas ve teksiri esbab-ı lâzime ve vesailî mukteziyesinin bittefekkür istikmalî kaziyesinden ibaret olduğuna ve sureti istidaya nazaran müsaadat ve imtiyazat-ı mümkine ile fabrikayı mezburun inşasına ruhsat verilmek mülken bazı gûna vefaidi müstelzin olacağından başka diğerlerine dahi nümune olarak tehyiç uruk şevk ve hahişleri ile saye-i Bülend Paye-i Hazret-i Şeyhinşâde bu maküle harf ve sanayi-i mütenevvianın bir taraftan ilerlemesi misüllü menafii müstevcib göründüğüne mebni husus-u mezkûr kendusu ile biletraf söyleşilmek ve irâd eylediği şeriat mümkün mertebede taklil ve teshil olunmak üzere tâcir-i mersum defaatle Meclis-i mezkûra celbolunarak fabrikayı mezburu harici sur-u Darülsaltanat-ı Seniyyede irâe olunacak münasip bir mahalde kendu yeddinden inşa eylemek ve Memâlik-i Mahrusa-i Şâhânede hasıl olan pancar şeker imâline yaramıyacağından bizzarur hariçten celbedeceği tohumu Rumeli ve Anadolu'dan ihtiyar eylediği mahallerde eshabının rızaları ile tarla isticar ederek veyahut Memalik-i Devlet-i Âliye-i ebediyül devamda carî olan ahkâmı şeriye ve Kavanin-i Mülkiyeye tatbikan temellût eyliyerek zer edüp husule getirdiği pancarın bermutad âşarı şeriyyesini verdikten sonra fabrika-ı mezbura hini naklinde memurin taraflarından başka rüsumat metalebe olunmayup, fakat kendisine lüzumundan ziyade hasıl olup da kendu fabrikasından harice nakil ve irsal ederse anın gümrük misüllü rüsûmatı mevzuasını edada muhalefet eylememek ve zikrolunan fabrikada bulunacak çent nefer muallimden gayri lûzumu olan sair ameleyi bitterazi ücret tahsisi ile Tab'ayı Devlet-i Aliyeden istihdam etmek ve bundan maada rağbet buyurulursa gerek şeker imâli ve gerek pancar ziraati ilim ve sanatlarını Canib-i Senülmenakib-i Saltanat-ı Seniyye'den tayin buyurulacak müslim ve ehli zimmet iki nefer ademe meccanen öğretmek ve fabrika-ı mezburda imâl edeceği cenaz şekerin alâsından beher kantarda 20 ve evsatından 15 ve ednasından 10 ve imâl eyleyeceği rom misüllü ervahın beher kantarından 15 kuruş, resm-i ruhsatiye tayin olunup işbu resm-i muhassası Ticarethane-i Âmireye tamamen tediye eyledikten sonra Memalik-Muharuse-i Şahane'de sürülmek üzere füruht edeceği şeker ve ervahtan dolayı resim-i ahar mütalebe olunmamak ve eğer harice yâni diyar-ı ecnebiye'ye füruht ve irsal eder ise icabeden gümrük ve rüsumat-ı sairesini emsali misüllü tamamen vermek ve fabrika-i mezbur Ticarethane-i Âmire Nezaret-i tahtında olarak gerek vukubulacak mesalihi lâzimesi ve gerek anifülbeyan isticar edeceği tarla ve inşa eyleyeceği fabrikadan dolayı tarafı ahardan müdahele ve muhalefet misüllü dâva ve nizaı zuhur eder ise Canib-i Nezaret-i Ticaretten tesviye ve rüyet olunmak ve zikrolunan fabrikayı bir takım akçe ve emek sarfiyle bedeninden inşa ve böyle bir sanat-ı mergube ihdas ve icra eyliyecek olduğundan bu mukabelede mersube 10 sene müddet imtiyaz verilüp işbu müddet munkaziye oluncaya değin Memâlik-i Mahrusa-i Şâhâne'de sanat-ı merkumeyi işlemek, yani fakat pancardan şeker imâl eylemek üzere diğer hiç bir ferde ruhsat olunmamak müddet-i mezburenin hitamından sonra dahi fabrika-i mezburun kelevvel ipkası ile bu vechile pancar ziraat etmek ve şeker imâl eylemek üzere mersume müsaade de Devlet-i Âliye muhayyer olmak ve tafsile hacet kalmadığı vechile 56 senesi Martının hululü cihetiyle işbu sene-i mübarekede bizzer pancar yetiştirilmesi mümkün olmayüp bittabi âtiye kalacağından verilecek müddet-i imtiyaz bimennihi taâlâ gelecek 57 senesi Martından bet ve itibar kılınmak ve mersun dahi 57 senesi gayesine kadar taahhüdü üzere zikrolunan fabrikayı tahsis buyurulacak mahalde bina ve ikmal ve ol veçhile pancar yetiştürüp iddia eylediği şekeri imal edemediği halde bazı âzar iradıyla tekrar istimhal eder ise şayanı itibar olmayıp ol zaman şeraiti mezkûre külliyen fesh ve ilga olunmak üzere mukavele ve irza olunmuş olmakla Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye'de dahi ledel müzakere hususu mezbur tensip olunur ve bu veçhile ruhsat-ı senniye erzan buyurulur ise Canib-i Nezaret-i Ticaret ilmihaberinin itası ile iktizasının icrası lâzım geleceği muhatu ilmi âlileri buyurulduk ta emru ferman Hazret-i Menlehül emrindir.

Süleyman Nâzım Bey	Abdürrezak Bey	Esseyid Mehmet Sadık Bey
Esseyid Mustafa Reşit Bey	Mehmet Tecelli Bey	(Okunamadı)
Esseyid Mehmet Salih Bey	Mehmet Rafi Bey	Sadullah Enveri Bey
	Ahmet Fethi Bey	

KAYNAK:VELDET, 1958:

16 Dimitri Efendinin Teşebbüsüne Dair Hazırlanan Padişah İradesi

Seniyü'l-himemâ kerimü'ş-şeymâ devletlü inâyetlü âtifetlü oğlum Efendim hazretleri

Arnavud karyesi mütemekkinlerinden Dimitri nâm tâcir pancardan şeker i'mâl eylemek üzere bir aded fabrika binâ ve inşâ edecek olduğundan ba'zı şerâit irâd ile ruhsat i'ta olunmasını Canib-i Nezaret-i Ticaret'e arzuhal takdimiyle istid'a etmiş ve üzerine Meclis-i Umûr-u Nâfia'da ne vechile mütalaat ve müzâkerât vuku bulmuş ve husûs-ı mezkûr kendüsüyle bi'l-etrâf söyleşilüp beyân eylediği şerâit mümkün mertebe tafsil ve teşkil olunmak içün tâcir-i mersûm bi'd-defaat meclis-i mezkur tafına celb zikr olunan fabrikanın inşâsıyla şeker imâli hakkında ne suretle mukavele olunmuş olduğu tafsilâtına dâir Meclis-i mezkur tarafından kaleme alınan bir kıt'a mazbata geçen gün akd olunan meclis-i umûmîde lede'l-karar beyana hâcet olmadığı üzere ticâret nezâretinin ve bi't-tahsis-i meclis-i umûr-u nâfianınvaz ve te'sisinden asıl murad-ı âlî-i şâhâne mücerred bu misillü sarf ve zâyi'in bi-lütfullah-ı teâlâ memâlik-i mahsusa-i padişâhîde gen begün teksir ve tevfîriyle i'mâr-ı memâlik ve bûldân ve istihsâl-i refah ve âsâyiş-i ahâli ve sükkân kaziyye-i hayriyesinden ibâret olarak işbu fabrikanın sûret-i inşâ ve idâresi hakkında mazbata-i mezkûrede gösterilen şerâit mülhem ve milleten mahzurdan sâlim olduğu cümle tarafından ifâde ve beyân ve olsa olsa ileride zikr olunan fabrikada i'mâl olunacak şeker memâlik-i mahrûsayı idâre edüp de diyar-ı ecnebiye şekeri sürülememesinden dolayı âmediye rüsumundan gümrük hâsılâtına biraz noksan terettüb etmek mütâalası vârid-i ezhan ise de buna mukabil diyâr-i ecnebiye mahsûlü olan şekerden ihtiyaçdan vâreste olmak ve beher sene bunun içün eyâdi-i ecnebiyeye gitmekte olan bu kadar akçalar memâlik-i mahrûsada kalmak kâr ve menfaati muvâzene olduğu takdirde gümrük hâsılâtına terettüb edecek noksân bir seş demek olmadığı ve ma'mâfih bundan dolayı ilerüde gümrük vâridâtına kesr ve tedennî vukuu tebeyyûn eylediği halde zikr olunan fabrikada i'mâl olunacak şekerin ticâret hazine'sine âit rüsûmâtından ol vakt münâsibi mıkdâr şey gümrüğe tahsis olunması dahi tezekkür ve dermiyân olunmuş ve manzûr-ı âlî-i şâhâne buyurulmak üzere mazbata-i mezkûre takdîm kılınmış olmağla bu bâbda her ne vechile emr ü fermân-ı mekârim-nişân cenâb-ı pâdişâhi saniha-ârâyı sudûr buyrulur âna göre icrâ-yı iktizasına ibtidar olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkimine ibtidâr kılındı efendim.

Ma'rûz-ı çâker-i kemûneleridir ki

Râha-i ziyb-i tevkir ve ihtiram olan iş bu tezkire-i seniyye-i vekâlet-penahileriyle zikr olunan mazbata mübârek ve mes'ûd hâk-pây-ı hazret-i mülûkâneye bi't-takdim manzûr-ı maali-mevfür-ı cenâb-ı Şehen-şâhi buyurulmuştur.Vâkıâ bu makule fabrikalar inşâ ve ihdâsıyla memâlik-i mahrûsa-i pâdişâhîde erbâb-ı sarf-u zâyi'in gün be gün teksîr ve tevfîri ezher cihet-i fevâid-i adîdeyi müstevcip ve müstelzim ve iş bu fabrikanın sûret-i inşâ ve idâresi hakkında mazbata-i mezkûrede gösterilen şerâit fi'lhakika mülkem ve milleten mahzûrdan sâhin görünmüş ve eğerçi bundan dolayı ilerüde gümrük hâsılâtına biraz kesr-i tedennî melhuz ise de ânın dahi sâye-i mülûkhânede karşuluğu bulunmuş olmağla tıbk-ı mazbata-i mezkûrede beyân ve istizan olunduğu üzere icrâ-yı iktizânı sâniha-i ziyb-i sudûr buyurulan irâde-i isâbet-âde-i cenâb-ı cihândârî icâbından idüğü ma'lûm-ı sâmîleri buyuruldukda ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliül-emrindir.

11.11.1256

KAYNAK:Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrâde-i Dahiliye, Nr. 422.

Ek 2:Davudoğlu Karabet'in Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

2a Davudoğlu Karabet Tarafından Kurulacak Olan Fabrika İçin Hazırlanan Tezkere ve İrade-i seniyye

Atifetlü Efendim Hazretleri

Tebea-i devlet-i aliyyeden Davudoğlu Karabet'in sorgu tabir olunan kamış ile sair her nev' şeker kamışından ve pancardan hâm şeker i'mal ve tasfiyesi için teşkil edeceği kumpanya marifetiyle biri Dersaadet'de Yenibağçe'de arsası üzerinde ve diğer bir misli dahi İzmir'de olmak üzere iki adet şeker fabrikası ihdası zımmında kendisine yirmi beş sene müddet-i imtiyâziyye ve şerâit-ı münasebe-i sâire ile ruhsat i'tası istid'a olunması üzerine Nâfıa Nezareti Celîlesiyle bil-muharebe meclis-i âlî-i hazaînden kaleme alınan mazbata arz ve takdim kılındı.meâlinden müstebân olduğu vechile dâhil-i memâlik-i hazret-ı şâhanede bu misillü âsâr-ı nâfıanın teksiri tezâyüd-i servet ve ma'muriyeti mucib bulunduğuna binaen arsa-i mezkûre fabrika inşasından bir gûna mahzûr-ı nizâmı olmadığı keşf ve tatkik edildikten sonra inşaya mübâşeretden evvel haritasının taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeye takdimiyle tastik ettirecek bir münasib mahalle inşâ olunmak ve bu fabrikalar mevcûd olan ve mer'i-ül-icra bulunan ve ileride te'sis olunan bi'l-cümle nizâmat ve tekâlif ve rüsûmâta tabi olmak ve derûnuna konulacak makineler ile yalnız şeker i'mal ve istihsal edilüb sair sanıat icrâ edilmemek ve hastahâne ve imâret ve emsâli kâffe-i ebniye-i nûriyeye herkese verilen fiyattan yirmi para aşağı fiat ile şeker i'ta kılınmak ve Dersaadet'de yapılacak fabrikanın hudûd-u imtiyâziyesi nefs-i Istanbul şehriyle bâb-ı vâlâ-yı zabtiye idâresinde bulunan nevâhi-i ma'lûmeyi ve Izmir'dekinin dahi nefs-i İzmir sancağını hâvi bulunmak gibi ve daha ba'zı şerâit-i muktaziyye-i esâsiyenin kararlaştırılarak tanzim olunan şartnâmenin icrâ-yı teâtisiyle mûmâileyhe yirmi sene müddet-i imtiyâzî ile rahsatı hâvi lâzım gelen ferman-ı âlının ısdâr ve i'tâsı iktizâ edeceği tezekkür kılınmış ise ...

11.11.1283

...zıkr olunan şart-nâmenin icrâ-yı teâtisiyle mûmâileyke yirmi sene muddet-i imtıyâzîye ile ruhsatı hâvi lazım gelen fermân-ı âlînin ısdâr ve itâsı ...

12.11.1283

KAYNAK:Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Dahiliye Nr: 38231.

26 Tabayı Devlet-i Âliyeden Davudoğlu Karabet Marifetiyle İnşa Olunacak Şeker Fabrikası Şartnamesidir

Birinci Madde

Dersaadette Yenibahçede kâin arsası üzerine bir nefs İzmir şehrinde mezahir-i belediyeden ve sair cihetle her türlü mahzurdan salim bulunan münasip bir mahalle diğer bir şeker fabrikası inşası ve gerek ham ve gerek halis surette şeker imali ve yapacağı şekerin Memâlik-i Mahrusa'da hasıl olan ve yahud hariçten celb edilen sorgu tabir olunan kamış ve adi şeker kamışı ve pancar ve sair bu misüllu mahlusattan tâ'sir ve istihsali için Davutoğluna Ferman-ı Âli tarihinden itibaren yirmi sene müddet imtiyaz ita ve ihsan buyurulmuştur.Dersaadette yapılacak fabrikanın hudud-u imtiyaziyesi nefs-i İstanbul şehrile bab-ı valâyı zaptiye idaresinde nevahi-i malûmeyi ve İzmir'de inşa kılınacak fabrikanın hudud-u imtiyaziyesi dahi nefsi İzmir sancağını havi olacak yani merkum Davutoğlunun müddet-i imtiyaziyesi hitamına değin zikr olunan mahaller dahilinde şeker fabrikası inşası için diğer kimseye ruhsat ve imtiyaz ita buyurulmayacaktır.

İkinci Madde

Şeker imali için istimal olunacak kap ve sair alât ve edevat ve bahusus mahsulâtı mezkûreden çıkarılacak şuruplara mahsus olan tencere ve kazan ve saire bakırdan veyahmt nuhas misüllu kendisinde hasse-i semiyet bulunan bir madenden mamul olmadığı halde bu eşyanın kalaysız olması ve şekere güzel renk vermek ve şeker kellesi kağıdlarını boyamak için hilafı nizam olarak bazen kullanılmakta olan Prusya mavisi ve çinko beyazı ve bunlar gibi semiyeti müsbet sair eczanın istimali ve şurupların tasfiyesi için öküzle koyun kanından ve tabbı için dahi bu iki nevi hayvan yağından başka bir şey kullanılması ve nuvar animal'in, yani kemik kurumunun bu hayvanların gayri bir hayvan kemiği ile yapılması bılküllıye memnudur.

Üçüncü Madde

Cem ile ithar olunan kemiklerin muhafazasına ve üzerlerinde bulunacak et ve yağ misüllû şeylerin tathir ve izalesine mahsus mahaller ve bu kemiklerin ihrak ve kuruma tahvil olunacak furunlar bu nevi ameliyatdan behemal neşet edecek taaffünat-ı vahimeden ihtirazen harici sur da yapılacaktır.Meğer ki ameliyatı mezkureye mahsus olan alât ve edevat taaffünatın lâakal yüz arşın irtifaında bir bacadan çıkarak bir tarafa zarar iras etmeksizin cev-i havada gayip olabileceği surette tertip ve inşa ve yahut ameliyatı mebhuseden naş'et edecek müteaffin is ve vucutça muzir ve vahim gazler herice sirayet edemiyerek hemen fabrikanın dahilinde ihrak ve itlâf olunabile bu iki suretten birine tamamiyle riayet olunduğu halde mebhusuanh olan mahaller ve furunlar ve sairenin fabrika içinde inşası tecviz olunabilir.

Dördüncu Madde

Davutoğlu kışla ve hastahane ve imaret ve bu misüllû kafei ebniyeyi miriyeye fiatı cariyesinden 20 pare aşagıya olarak şeker itasını taahhüd eder.

Beşinci Madde

Şeker imal ve istimaline mahsus ameliyettan başka bir şede istimal etmemek üzere mumaileyh Davudoğlu fabrikasına bir vapur makinası koyabilecektir, ancak bu makinenin vaz-ı için icap edecek imalat ve inşaatta vapur makinesi istimaline dair olan nizama tevfiki haraket edecektir.

Altıncı Madde

Merkum Davudoglunun şeker fabrikası bu misüllû fabrikalara ve yahut bilhassa şeker sanat ve ticareti hususuna dair mevcut ve mer'iyül icra bulunan ve yahut ilerude tesis olunacak olan bilcümle nizamat ve rusumata ve tekâlife tâbi olacaktır.

Yedinci Madde

Sahibi imtiyaz merkum Ferman-ı Âli tarihinden itibaren bir seneye kadar fabrikaları inşaya mübaşeret etmez ve yine tarihi mezkûrdan itibaren iki seneye değin işletmeye başlayamaz ise tarafı Devletten ihsan buyurulan imtiyazı

mezkûr keenlemyekûn hükmünde tutulacaktır ve sahibi imtiyaz merkum hiçbir özür ve bahane ile nail olduğu imtiyazı mebhusu aherine satamıyacak ve satacak olur ise muteber tutulmayıp imtiyaz münfesih olacaktır.

Sekizinci Madde

Devlet-i Âliye Memalik-i Mahrûsesinde yedd-i vahid usulünü lâğv buyurmuş olduğundan kemik toplaması için Davudoğluna berveçhi inhisar bir gûna ruhsat ve imtiyaz verilemez ise de kendusine ihtisap tarafından ita olunacak bir izin tezkeresi ile kışla ve hastahane ile ve imaret vesair ebniyey-i miriye matbahlarından kemik toplaması hususunda müsaade-i mahsusa kabilinden olarak mumaileyhe hakkı ruçhaniyet ita olunmuştur.

Dokuzuncu Madde

İşbu şeairtin tamamiyle icra olunup olunmadığını tahkim ve tecessüs zımnında Nafıa Nezaret-i Celilesi tarafından fabrikaya icra olunacak vizitalar mumaileyh masarifi teftişiye olarak Nezaret-i mezkûreye senevi üçbin kuruş ita edecektir.

Hatime

İşbu şartname Meclis-i Âli-i Hazainde biletraf mütâlaa ve tetkik olunarak taraf-ı eşref-i Hazret-i Pâdişâhiye dahi arz ile leddel istizan berminvali muharrer icrası hususuna irade-i seniyyey-i Hazret-i Hilafetpenâhi müteallik ve şeref sudur buyurulmuş olmakla iki nüsha olarak tahrir ve Nafıa Nezareti tarafından temhir kılınarak bir nüshası Divanı Hümâyun kaleminde hıfz ettirilmiş ve diğer nüshası dahi mumaileyh canibine ita kılınmıştır.Tahriren fiyevmil sadisi aşer minşehri Muharremül haram lisene-i sâlâse ve samanini ve mieteyn ve elf.

Nazır-ı Umur-u Nafıa-ı
Devlet-i Âliye
Mühür

Ek 3:Fenerler Müdürü Michel Paşa'nın Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

3a- Michel Paşa'nın Daha Önce Şeker Fabrikası Kurmak İçin Verdiği Dilekçenin Akibetini Soran Dilekçesi

Fenerler İdarei Umumiyesi
Osmanlı İmparatorluğu

İstanbul:19/Eylûl/1879

Fahametmeap

Pek yakında Fransa'ya hareketim dolayısıyle bütün Memaliki Şahane sevahilinde şeker fabrikalarının ve tasfiyehanelerinin tesisi hususunda Devlet-i Seniyeden ihsanını niyaz eylemiş bulunduğum fermanın suduruna intizaren, Haydarpaşa şimendifer güzergâhı üzerinde, Darıca ile Hereke arasında ve deniz sahilinde ufak bir şeker fabrikası ile tasfiyehanesinin tesisi tecrübelerine mübaşeret eylememe müsaade buyurulmasını zat'ı fahimanelerinden istirham eylerim.

Vakit ziyaına meydan vermeden bu araziye pancar ekimine mübaşeret maksadiyle vaki istirdamımın nazarı itibare alınmasını yine zat'ı fahimanelerinden niyaz ederim.

Bu küçük fabrikaların tesisine mahsus makinaları Avrupa'ya siparişle bunların imaline intizaren mezkûr makinaların yerleştirileceği bina inşaat işlerine burada ibtidar eyleyeceğimi arz eylerim.

En derin hürmet hissiyatı ile zatı fahimanelerinin en sadık ve hürmetkâr bendeleri olmakla mübahi Mişel.

Fahametlû Arifi Paşa Hazretleri
Şûrayı Devlet Reisi

KAYNAK:VELDET, 1958.

3b- Sadaret Makamınca Düzenlenen Tezkere ve Hazırlanan İrade-i Seniyye

Atûfetlû Efendim Hazretleri:

Fenerler Müdürü Mösyö Michel tarafından itâ kılınan arzuhalde Memâlik-i Mahrusa-i Şahane sevahilinde inşasına imtiyaz itâsı istidasında bulunduğu şeker fabrikalarına bir nümune ve tecrübe olmak üzere Darıca ile Hereke beynindeki arazinin pancar zer edeceği mahallinin sahil tarafı ile Haydarpaşa demiryolu hattı üzerinde bulunan bir mahallede küçük bir şeker fabrikası ile bir de tasfiyehane insasına ruhsat itâsı niyaz olunmakla mezkûr arzuhal ile tercümesi Meclis-i Mahsus-u Vükelâda kıraat ve mütâlâa olunarak leffen arz-ü takdim kılındı.Tezyidi servet ve mamuriyet-i memlekete vesile olarak bu misillu tesisat-i nafianın vücudundaki fevait ve muhassenat derkâr olduğundan mumaileyhin sair şeker fabrikaları imtiyazı için dermeyan eylediği şerait Şurayı Devlette badettekkik neticesi başkaca arz ve istizan olunmak üzere şimdilik bir numune olmak ve mevsim-i ziraat ve inşaat güzeran ve Avrupa'ya sipariş olunacak makinelerin celbi teehhür etmemek için işbu istidasının tervici ile ruhsat-ı matlubenin itâsı tezekkür kılınmış ve bu fabrika ve tasfiyehane vücuda geldiği halde Memâlik-i Mahrusa-i Şahanenin arazisi şeker imâini kabili mahsulât zer'ine elverişli olan sair mahallerinde dahi bir menba-i servet ve ticaret açılmasına nümune olacağı bedihi bulunmuş olmakla ol babda her ne veçhile emr-ü ferman-ü Hümayun Hazreti Şehinşahı şeref-sünuh ve südur buyurulur ise hükmü celininin infazına müsarahat edileceği beyanı ile tezkere-i senâveri terkim olundu efendim.

Arifî

1296

Maruz-u Çâkeri Kemineleridir ki,

Reside-i dest-i tazim olan işbu tezkere-i samiye-i vekâlet penahileri ile mefuf arzuhal ve tercüme, manzuru Âli-i Hazreti Pâdişah-î buyurulmuş ve bermucub-i istizan ruhsat-ı matlubenin itâsını müteallik ve şeref südur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Şehriyari mantuku munifinden olarak zikrolunan arzuhal ve tercüme, savb-ı sami-i asifanelerine iade kılınmış olmakla ol babda emrü ferman Hazret-i menlehül emrindir.

Ali Rıza

2/Haziran/96

KAYNAK:VELDET, 1958.

3c- Michel Paşa'nın Dilekçesine Dayanarak Nafıa Dairesince Hazırlanan Mazbata

Memâlik-i Devlet-i Âliyenin her tarafında şeker imâli zımnında elli sene müddetle imtiyaz itası istidasını havi Fenerler sahibi imtiyazı saadetlû Michel Paşa tarafından Rikâb-ı Hümâyun-u Şâhâneye bittakdim Şûrayı Devlete havale buyurulan arizenin tercümesi ve ahiren mumaileyh tarafından ita olunan iki kıta fransızca varaka birleştirilerek Nafıa Dairesinde kıraat olundu.

Memâlik-i Şâhânenin eazım-ı sarfiyatından biri şeker olduğu ve arazimizin Pancar ve şeker kamışı zerine pek ziyade kabiliyet ve istidadı bulunduğu halde bunun imâli için elhaletül hazii fabrikalar yapılamaması hasebile her sene yüzyirmiiki milyon kuruşu mütecaviz akçe Avrupaya gitmekte olduğuna nazaran bu fabrikaların tesis ve inşası hususunun müstelzem olacağı muhassenat muhtacı tarif olmayup vakıa o misüllû şeylerin imtiyaz ve inhisar altına alınması maksad-ı asli olan rekabet-i dahiliyenin husulüne mâni olageldiği mülâhazasınca memleket için bir dereceye kadar muzir ve usul ve kaide-icariyeye mugayir ise de velev imtiyaz ile olsun bu fabrikaların inşası bir çok arazinin imarıile beraber harice çıkan mebâliği külliyeden bir kısmının dahili memlekette kalmasını ve şekerin tehvini fiyatını mucip olacağından babı rekabet mesdud olduğu halde yine Devlete ve umuma ait bir takım menafi ve fevaid husule geleceği derkâr olup hususile şimdiye kadar Memalik-i Şâhânede şeker fabrikaları tesisi zımnında hiç kimse tarafından rağbet izhar olunmadığı gibi kariben dahi bu bapta talipler zuhur edeceği ve cesim sermayelere muhtaç olan bu fabrikaları bilâimtiyaz küşad eyleyeceği mâlum olmadığından âtide yalnız ruhsatla şeker fabrikaları inşa edilerek rekabet hasıl ve halk daha ziyade müstefid olur mütalâasına binaen memleketin gayri mahdud bir müddetle şeker imâli faidesinden mahrum edilmesi tecviz olunamıyacağına ve talep olunan inhisardan garez şeker ruhtu maddesinin yeddi vahide verilmesi hususu olmayup yalnız başkalarının şeker imâline mahsus fabrika inşasına selâhi yetiolmaması maddesinden ibaret olduğu vazıh hasbeluhud Avrupa'dan Şeker ithalini menʻe medar olur ağır resim ve mümkün olamıyacağı cihetle sanayi-i dahiliye mahsulât-ı ecnebiyenin rekabetine dayanabilmek için behemehal teşvikât ve teshilâtı fevkalâde ve belki bir muameleyi istisnaiye görmeye muhtaç olduğu gayri münkir idüğine ve pancar ve şeker kamışı aşarından Hazine-i Celile istifade edeceği gibi bir çok nüfusun fabrikalarda istihdamı ile taayyüşleri temin edilmiş olacağına binaen esas istidanın kabülü muvafık-ı maslahat görülmüştür.

Şeraiti imtiyaziyeye gelince imtiyazın kâfei Memâlik-i Şâhâneye şümulü olması ve elli sene müddet itası ve hasılâtı safiyeden % 20 sinin Hükûmet-i Seniyye'ye ait olması maddelerinden ibaret olup bu kadar müddet ise istiksar olduğundan bunun tenkisi ve kâfei Memâlik-i Şâhânenin tahtı imtiyaza alınması münasip olamıyacağı cihetle inhisarın yalnız bazı vilâyata hasrı ve Hükûmete ait hisse-i temettüün muamelâtıncamucibi suhulet olmak üzere hâsılatı gayri safiyeden verilmesi lazım geleceği hakkında Michel Paşa ile bir çok mubahasat cereyanından sonra fabrikaların tesisi için Dersaadet , Edirne, Selânik, Erzurum, Trabzon, Samsun, Kastamonu, Aydın, Şam, Bağdat, Adana ve Halep Vilâyetlerinin tahsisi ve Vilâyatı mümtaze ile Hicaz ve Trablus ve Yemen ve Cezayir-i Bahrisefid ve Girit Müstesna olmak üzere Vilâyâtı saire için dahi şeraiti mütesaviye ile hakkı rüçhan ita olunması müddet-i imtiyaziyenin iki sene tâyin olunan inşaat müddeti dâhil olmadığı halde otuzbeş yani tarih-i Ferman-ı Âliden itibaren otuzyedi seneye tenzilile beraber hasılâtı gayri safiden yalnız yüzde sekizin Hükûmet-i Seniyye'ye ait olması ve Ferman-ı Âli tarihinden iki seneye kadar tedat olunan Vilâyâtdan lâakal beşinde şeker fabrikaları inşa olunmazsa imtiyazın fesh olunması hususlarına Paşayı mumâileh muvafakat etmiş ve bundan ziyade tadilât kabul edemiyeceğini tahriren beyan eylemiştir.Eğerçi bu fabrikaların tesisi husule geldiği takdirde şeker ithâlatı ve gümrük rüsumatı tenakus edecek ve bittabi bu fabrikaların mamülâtı dahili gümrük resminden muaf olacak ise de bunların temettüünden devlete verilecek resmin bu noksana tekabül etmesi me'mul olup ihracat vukuunda dahi alınacak resimden başka istifade edileceğine mebni burası cayi tereddüt olmayıp ancak Michel Paşa oniki Vilâyeti tahtı imtiyaza almak arzusunda ve kûsuru için dahi hakkı rüçhan talebinde olduğundan ve istisna edilen vilâyatın pancar ve şeker kamışı zerine salih olup olmadığı meçhul idiğünden buna müsaade olunduğu halde kâfe-i Memâlik-i Şâhânenin müddet-i medide inhisar altına alınmış olması mahzuru varidi hatır olmuş ve hasılâttan Hükûmet-i Seniyye'ye verilecek olan yüzde sekiz elyevm istifa oluna gelen gümrük resmi derecesinde olup halbuki Avrupa'da ve ezcümle Fransa'da arazi kıymeti ve amele ücreti pek fahiş olmasından kat'ı nazar serbest-i sanayi hasebile herkes bilâimtiyaz fabrika küşad etmekte iken beher yüz kilogram şeker için resmi imaliye olarak Hükûmete yirmialtı Frank verilmekte ve hariçten getirilen şeker için dahi ağır resim vaz'ile tuz hakkında olunan muameleye karip bir muamele icra olunmakta olduğundan Memâlik-i Şâhânede gerek arazinin gerek amele ücretinin ehveniyeti memâlik-i saireye makis olmayıp birde imtiyaz verileceğinden, bu inhisara mukabil yüzde sekizden ziyade bir şey verilmesinin kaideten lüzumu ve işin buna tahammülü derkâr bulunmuş olmakla tafsilâtı maruzaya Michel Paşanın daha ziyade tadilât icrasına muvafakat edemiyeceğini katiyen beyan eylemesine nazaran esas ve teferruat-ı maslahat karin-i kabul-u âli olduğu halde şeraiti meşruha dairesinde iktiza eden mukavele lâyihasının tanzimi hususunun Ticaret Nezaretine havale buyurulması menut-u rev-i zerrin isabet karin Cenab-ı Vekâlet-penahileri bulunmağın olbapta emr-ü ferman Hazret-i menlehül emrindir.

18 Zilhicce 296 ve
21 Teşrinisani 925

Mühür	Mühür	Mühür	Mühür
Şûrayı	Esseyid	Hâmit	Kostantin
Devlet	Mehmet Necip	Bey	Efendi

KAYNAK:Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Dahiliye Nr: 64519.

3d- Nafıa Dairesinin Hazırladığı Mazbatanın Padişaha Sunulması İçin Hazırlanan Tezkere ve Padişahın Yazdığı Cevap

Atufetlû Efendim Hazretleri:

Fenerler sahibi imtiyazı saadetlû Michel Paşanın Memâlik-i Devlet-i Âliye'nin her tarafında şeker imâli zımmnında talebi imtiyazı havi Rikâbı Hümâyun-u Hazret-i Mülûkâne'ye takdim edip, Şûrayı Devlete havale olunan arizası üzerine kendüsü ile kararlaştırılan şerait-i esasiye-i mutazamnın Nafia Dairesinden kaleme alınan mazbata encümen-i mahsus-u meşverette kıraat olunarak leffen arz ve takdim olundu.Mealinden müsteban olacağı veçhile Memâlik-i Şâhâne'nin eazımı sarfiyatından biri şeker olduğundan ve arazimizin pancar ve şeker kamışı zer'ine pek ziyade kabiliyet ve istidadı bulunduğundan, bunun imâli zımnında tesisi iktiza eden fabrikalar için Dersaadet, Edirne,Selânik , Erzurum, Trabzon, Samsun, Kastamonu, Aydın, Şam, Bağdat, Adana, Halep Vilâyetlerinin tahsisi ve Vilâyat-ı mümtaze ile Hicaz ve Trablus ve Yemen ve Cezayir-i Bahrisefit ve Girit müstesna olmak üzere, vilâyat-ı saire için dahi şerait-i mütesaviye ile hakkı rüçhan ita olunması ve müddet-i imtiyaziyenin inşaat müddeti olmak üzere tâyin olunan iki sene dahil olmadığı halde otuz beş sene yani tarihi ferman-ı âliden itibaren otuzyedi seneye tenzili ile beraber hasılât-ı gayri sarfiyedenyalnız yüzde sekizinin Hükûmet-i Seniyye'ye ait olması ve ferman-ı âli tarihinden iki seneye kadar tâdat olunan Vilâyattan lâakal besinde şeker fabrikaları inşa olunmaz ise imtiyazın fesh olunması hususlarına Paşa-yı mumaileyh muvafakat etmiş olup, eğerci bu misüllû fabrikaların tesis ve inşaasındaki muhassenat muhtacı tarif değilse de Memâlik-i Şahâne'nin müddet-i medide inhisar altına alınmış olması mahzuru varid olacağı gibi Memâlik-i Devlet-i Âliyede gerek arazinin ve gerek amele ücretinin ehveniyeti memâlik-i saireye makis olamayıp bir de imtiyaz verileceğine nazaran bu inhisara mukabil yüzde sekizden ziyade bir şey itası lüzumu ve işin buna tahammülü derkâr ise de Paşa'yı mumâileyh daha ziyade tadilât icrasına muvafakat etmediğinden esas maslahat karini kabul-u âli olduğu halde mukavele lâyihasının tanzimi hususunun Ticaret Nezaretine havalesi dermeyan olunmuştur.

İktiza-i keyfiyet bedel mütafaa Memâlik Mahrûse-i Şâhâne'de bu misullû tesisatın lüzum ve vücubu cayi bahis olmamakla beraber zikrolunan mazbatada gösterildiği üzere her sene şeker esmanı olarak Avrupa'ya gitmekte olan yüzyirmiiki milyon kuruşun dahili memâlikte kalmış olacağına ve kariben talepler zuhuru ile bilâimtiyaz böyle fabrikalar küşad edeceği malûm olmadığına nazaran işbu istenilen imtiyazın itası esasen makbul görünüp fakat şeraiti esasiyenin evvelâ vilâyât-ı muharrereden nihayet beş altı vilâyette ve iki sene zarfında fabrikalar inşa edemediği halde imtiyaz münfesih olmak ve müddet -i imtiyaz onbeş nihayet yirmi seneye tenzil olunmak saniyen berveçhi meşruh beş altı vilayette ve iki sene müddetle fabrikalar tesis eder ise anlardan başka mahaller için şeraiti mütesaviye ile hakkı rüçhanı bulunmak salisen tahtı imtiyaza verilecek mahallerde husule getirilecek şalgam ve şeker kamışının öşürü verilüp ancak hasılattan itası teklif edilen yüzde sekiz hasılât-ı gayrisafiyenin ahzından sarfı nazarla fabrikalar imâlâtından bahsen vuku bulacak nakliyattan lâzım gelen gümrük resmi almamak rabian fabrikalar müddet-i imtiyaziyenin hitamına değin vergiden ve fabrikalar edevatı dahi , müddet-i muayyenesi zarfında gümrük resminden muaf tutulmak hamisen fabrikalarca bir güna müşkülât ve münazaat vukuunda Mahakim-i Osmaniyece hal ve faslolunmak sadisen Devletçe ihracat resmi lâğvolunursa buna mukabil Devlete bir resim tahsis ve ita kılınmak üzere tadilât ve tahsisat icrası ile bir mukavelename yapılması zımnında Paşa'yı mumaileyhin burada bulunan ademi ile söyleşilerek o yolda bir mukavelename tanzimi bieclil tetkik Babiâliye irsali için Nezaret-i müşarünileyhaya mezuniyet itası tezekkür ve tensip edilmiş ise de, olbapta her ne veçhile emrü irade-i isabet ifade-i Hazret-i Şeyhinşahı mütealliik ve şeref sudur buyurulur ise infazı mantuk-u münifine iptidar edileceği beyan ile tezkere-i senâveri terkim kılındı efendim.

9 Muharrem 97
Sait

Maruzu Çaker-i Kemineleridir ki:

Reside-i dest-i tanzim olunan işbu tezkere-i samiye-i Vekâlet penâhilerile melfuf mazbata manzur-u Âli-i Hazret-i Padişâhî buyurulmuş ve tezekkür ve istizan olunduğu veçhile Paşa'yı mumaileyhin burada bulunan adamı ile söyleşilerek o yolda bir mukavelename tanzimi ile bieclil tetkik Bâbiâliye irsali için Nezaret-i müşarünileyhaya mezuniyet itası müteallik ve şeref sudur buyurulan İrâde-i Seniyye-i Cenab-ı mülûkâne mantuk-u münifenden olarak, mezkûr mazbata süb-u sami-i hidivlerine iade kılınmış olmakla olbapta emrüferman Hazret-i velüyül emrindir.

11 Muharrem 97
Ali Rıza

KAYNAK:VELDET, 1958.

Ek 4: Karahisar-ı Sahip Sancağı'ndan Yusuf Bey'in Şeker Fabrikası Kurma Girişimi

4a- Yusuf Bey'in Dilekçesi Nedeniyle Ticaret ve Nafıa Vekaletinc Sadaret Makamına Yazılan Tezkere

Ticaret ve Nafıa Nezareti
Mektubî Odası
adet
306

Maruz-u çaker-i kemineleridir ki:

Karahisar-ı Sahip sancağının münasip mahallinde bir Şeker Fabrikası inşası zımnında otuz sene müddetle uhdesine imtiyaz itası Yusuf Bey tarafından istida olunmuştur.Malûmu sami-i cenab-ı fehimeleri olduğu veçhile Memâlik-i Şâhânede kesirül istimal olan şekerin eczayi asliyesi mezbul iken imâlatına vasıta olacak fabrikaların nedreti ecnebi malumâtından olan şekerin kesreti ithaline ve bu da menafi-i memleketin ihlâline sebeb olmakta bulunmakta bu fabrikaların tekessür te'sisatı esbab ve vesâlinin istihsali tahtı emniyette olduğuna ve Karahisar-ı Sahip sancağında pek çok pancar yetişmekte olmasile orada yapılacak Şeker Fabrikasının işlemesi medârile mahsulât-ı mebhuse ve şeker ticareti tevessü ve tereffü eyliyeceğine binaen esas istida şayanı is'ef göründüğü gibi memalik-i ecnebiyede vücudu olmıyan sanayiin teessüsü bunlara mahsus vesayet-i imâliyenin hükûmetlerince himayesile husule gelmekte olup, ezcümle mukaddema Rusya memâlikinde şeker imâlâtı mefkud iken şimdi bunun ilerlemesi şeker fabrikalarına taraf-ı hükûmet'den icra-ı ianât edilmesinden neş'et eylemiş olduğu cihetle bizce iânat-ı nakdiye ile himâyenin ağırlığına bedel itası lâzım gelecek imtiyazın istigna hâsıl olacak müddete kadar deriğ olunmaması muvafık-ı hikmet ve menfaat ve aksinde mazarrat bulunduğundan badehu iktiza eden mukavele lâhiyası emsaline tevfikan tanzim ve takdim kılınmak üzere mezkûr şeker fabrikasının inşası imtiyazının bermucibi istida istida ihsânına müsaade-i Sâmiye-i Cenab-ı Sadaretpenâhileri şayan buyurulmak bâbında emr-ü ferman Hazret-i veliyül emrindir.

17 Şaban 315 ve 29 Kânunuevvel 313
Ticaret ve Nafıa Nazırı
Mahmut

KAYNAK: VELDET, 1958.

4b- Sadaret Makamının Padişaha Takdim İçin Hazırladığı Tezkere ve Padişahın İradesi

Babıâli
Daire-i Sadaret
Ahmed-i Divân-ı Hümâyun
2387

Atufetlü Efendim Hazretleri

Karahisar-ı Sahip sancağının münasip mahallinde bir Şeker Fabrikası inşası zımmında otuz sene müddetle imtiyaz itası Yusuf Bey tarafından istida olunmuş olduğuna ve livayi mezkûrda pek çok pancar yetişmekte olduğu cihetle böyle bir fabrikanın küşadı mahsulât-ı mebhuse ile şeker ticaretinin tevessü ve terakkisini mucip olacağına binaen badehu emsaline tevfikan iktiza eden mukavele lâhiyası tanzim ve takdim kılınmak üzere mezkûr Şeker Fabrikası inşası imtiyazının mir-i mumâleyhe itası hususuna dair Ticaret ve Nafıa Nezareti Celilesinin tezkeresi arz ve takdim olunmuş olmakla her ne veçhile emr-ü ferman-u hümâyun Hazret-i hilâfetpenahi şeref müteallik buyurulur ise mantuku münifi infaz olunacağı beyanı ile tezkere-i senâveri terkim kılındı efendim.

20 Şaban 315 1 Kanunusani 313
Sadrazam
Rifat

Maruz-u çaker-i kemineleridir ki

Reside-i dest-i tazim olup mansufile manzuru âli buyurulan işbu tezkere-i samiye-i sadaretpenâhileri üzerine mucibince irade-i seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenahi şeref sudur buyurulmuş olmakla olbapta emr-ü ferman Hazret-i veliyül emrindir.

5 Ramazan 315
15 Kânunusâni 313
İmza
Serkâtib-i Hazret-i Şehriyâri
Tahsin

KAYNAK: VELDET, 1958.

4c- Yusuf Bey'in Teşebbüsüne Ait Mukavelename

Bir taraftan Hükûmet-i Seniyye namına hareket eden Ticaret ve Nafıa Nazırı devletlû Zihni Paşa Hazretleri ile diğer taraftan Yusuf Bey beyninde mevadı atiye karargir olmuştur:

Birinci madde - Hüdavendigar vilâyetinde kâin Karahisar-ı Sahip sancağının münasip görülecek mahallinde bir Şeker Fabrikası tesisile işletilmesi için Hükûmet-i seniyye canibinden Yusuf Beye şeraiti âtiye ile imtiyaz verilmiştir.

İkinci madde - Müddeti imtiyaziye şerefsünuh ve sudur buyurulan irâde-i seniyye-i Cenabı Pâdişâhi tarahi olan 5 Ramazan 315 ve 15 Kânunusâni 313 tarihinden itibaren otuz senedir.

Üçüncü madde - Sahibi imtiyaz taahhüdatını ifa için işbu mukalenamenin teatisi tarihinden itibaren birbuçuk sene müddet zarfında bairâde-i seniyye mevzu nümune mucibince bir Anonim Osmanlı Şirketi teşkil edecektir.

Dördüncü madde - Yine tarihi teatiden itibaren bir sene müddet zarfında Fabrikanın inşasına mübaşeertle iki sene müddet zarfında ameliyatı ikmâl edecektir.

Beşinci madde - İşbu imtiyaz müddetince elhaletül hâzihi Karahisar-ı Sahip sancağını tâyin eden hudud dâhilinde diğer şeker fabrikası tesisi için ahar kimseye imtiyaz ita buyurulmıyacaktır.

Altıncı madde - Fabrikanın tesisat-ı iptidaiyesi için Memâlik-i Devlet-i Âliyeden ve diyar-ı ecnebiyeden celp ve tedarik olunacak makine ve alât ve edevat-ı saire gümrükten bilâresim imrar olunacağı gibi mezkûr fabrika mahsulü olarak harice ihraç edilecek şekerden dahi imtiyaz müddetince gümrük resmi alınmayacaktır; fakat işbu imtiyaz kâfe-i muamelâtında damga kanununa tâbi olacaktır.

Yedinci madde - Fabrika için muktazi olan arazi eshabının rızasile alınacaktır.

Sekizinci madde - Sahib-i imtiyaz balâda muharrer müddetleri zarfında Şirketi teşkil edemediği ve yahut fabrikayı yapub işletemediği halde bairâde-i seniyye ita buyurulan imtiyaz hükümden sakıt olacaktır.

Dokuzuncu madde - Fabrika ve müştemilâtı devletçe mevzu vergiye tâbi olacaktır.

Onuncu madde - İşbu mukavelenamenin tevil ve tefsir ahkâmı Şurây-ı Devlete aid olacak ve bu imtiyazdan dolayı tahaddüs edebilecek hukuku şahsiye dâvaları mehakim müteallika-ı Devlet-i Âliyede ruiyet ve tesviye olunacaktır.

Onbirinci madde - Müddeti imtiyaziyenin inkızasında mezkûr fabrika sair imtiyazsız fabrikalar gibi işletilebilecektir; Şukadarki bunun için yeniden imtiyaz itası Devletçe münasip görülür ise olbapta sahibi imtiyazın şeraiti mütesaviye ile sair talipler üzerine hakkı rüçhanı olacaktır.

Onikinci madde - İmtiyaz sahibi fabrikanın müddeti imtiyaziyesi olan otuz sene zarfında Dersaadet Darülacezesine iane olmak üzere Hükûmet-i Seniyye emrine sene be sene otuz Osmanlı altunu itasını taahhüt eder.

Mühür
Zihni

Damga Pulu
Sahibi İmtiyaz
Mühür

Tarihi taati:27 Şevval 1316
25 Şubat 1314
Aslına mutabıktır
Mühür
Nezaret-i Ticaret ve Nafıa

KAYNAK:VELDET, 1958.

Ek 5 :Uşak Şeker Fabrikası Hakkında Atatürk'ün İsmet İnönü'ye Yazdığı Mektubun Metni

T.C.
BAŞVEKALET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ İzmirden

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

1 - Uşşak Şeker Fabrikasını gördüm.Vaziyetini tetkik ettim. Fabrikanın bir milyon ikiyüz bin liralık esas sermayesinden başka üç milyon ikiyüz küsur bin lira Sanayi, Maadin Bankasına,Altıyüz bin liraya yakın Ziraat Bankasına, İkiyüz kırk bin lira İş Bankasına faizli borcu vardır.Bundan başka eski Şeker, petrol İnhisarı yedile faizsiz olarak Bir milyon liraya yakın Hükümete borçludur. Müteferrik borçlar yarım milyon liraya yaklaşan amorti hesaplarından tediye edilmiş kısmıyla beraber fabrikanın borç yekûnu Beş buçuk Milyon lirayı buluyor.Bu borçlarda vaktile iş bilmemezlik yüzünden yapılmış zararların tesiri olmakla beraber esasa zammedilmiş bir hayli faizler dahil olduktan başka muhtelif sebeplerle çiftçilere verilip istirdat olunamamış Üç yüz bin lira kadar bir para da dahildir. Buna mukabil fabrika mahsulü olarak elde bulunan şekerlerin azamî iki milyon liraya yakın değeri olduğu söylenmiştir.Umumî şeker krizi neticesi mahsulünü paraya tahvilindeki müşkilât bir tarafa bırakılarak bu sene içinde stokun azamî fiyatla nakte tahvili mümkün farzedilse bile fabrika için üç buçuk milyon büyük bir borç mevzuu bahistir.Müessesenin en müsait şartlar altında çalışması, havaların pancar ziraatına en müsait gitmesi, satış fiyatlarının uygun olması, ihtimalleri karşısında bile fabrikanın bu yekûn altından kalkması müsteb'at görünüyor.İhtiyaç olan suyun temin edilmiş olmasına ve heyeti idareye gayretleri inalınan arkadaşların konmuş bulunmasına rağmen işlerin başında mesûl bir müdür yokluğu göze çarpıyor.Alacaklı banka ve müesseseleri temsil edecek işten anlar zevatla beraber şeker işinde görgü sahibi olan Şakir Beyden mürekkep bir Heyeti vaziyeti idare Heyeti ile birlikte tetkik etmesi Hükûmetin bu Millî müesseseyi kurtarıp kuvvetlendirecek pratik tedbirler alması acele ihtiyaçtır.

2 -Uşşak ve köyleri çiftçi birliği Kooperatifi ismi altında bir teşekkülle temas ettim.Ortaklık nizamnamelerini gördüm.Esası iyi düşünülmüş ve hevesle başlanılmış olmasına rağmen iki seneden beri canlanamamış olan bu kooperatifi alâkaya lâyık addediyorum.İktisat Vekâletinin tetkik etmesini ve fayda temin edecek teklif yapmasını rica ederim.

27-1-1931

Reisicümhur
Gazi M. Kemal

6a :Şeker Rasyonalizasyon Komitesi'nin 17.1.1935 Tarihli Raporu

Teessüs devresi 8 sene gibi nisbeten kısa bir zamanda hitam bularak memleket ihtiyaçlarını tamamen temin eyleyebilecek bir seviyeye vasıl olmuş bulunan Şeker Sanayiinin, emirnamede gösterilen yolda ve radikal bir şekilde tensik ve idaresi ve şekerin memleketin her tarafında aynı fiata satılabilmesi imkânlarının araştırılması ve nihayet yeni konacak idare şeklinin kolaylıklarla tatbik edilebileceği rasyonalizasyon usulleri sayesinde, hem emin bir inkişaf devresine girererk mühim bir millîservetin korunmuş olması, hem de bu mühim gıda maddesinin, memleketin her tarafında seyyan bir suhuletle tedarik edilmesi bakımından iktisadî ve içtimaî faideleri, Komitemizce gereği olduğu ehemmiyetle takdir edilmiştir.

Filhakika Cumhuriyet Hükûmetizin hususî bir ehemmiyetle takip ve teessüsü uğrunda kanunları ve tedbirleri ile himayesini esirgemediği bu sanayi kolu, bir taraftan dünya şeker istihsalinin içinde çırpındığı buhranlardan korunurken, diğer taraftan da inkişafı seyrinin memleket ihtiyaçlarına uygun bir şekilde plânlaştırılması lâzımdı.Yoksa kolaylıkla hasıl olabilecek bir surproduksiyon vaziyeti bu sanayie yatırılan millî serveti tehlikeli bir sarsıntıya uğratabilirdi.Bununla kalmayarak geniş bir çiftçi muhitinin pancar ziraatine göre ayarlanmış istihsâl faaliyetleri felce uğrayarak, Şeker Sanayii dolayısıyle muhtelif memleket mıntıkalarında istihdaf edilen zirai istihsâl reformu da akamete mahkûm olabilirdi.

Nihayet şeker fiyatlarındaki gelişi güzel ihtizazların bertaraf edilmesiyle müstehlikin mühim bir gıda maddesinde teessüsü elzem olan istikrar vaziyeti temin edildiği gibi, şeker maliyetlerinin tenzil edilebilmesi, yani daha rasyonel bir istihsâlin şartları da hazırlanmış olurdu.

Bu mülâhazalarla Ekonomi Bakanının direktiflerindeki isabete tam bir kanaat getiren komitemiz, tetkiki bahse mevzu olan meseleleri aşağıdaki üç gruba ayırmıştır.

1-Şeker fabrikalarının tevhidi ve yeni şirket tesisiyle bunun şartları.
2-Memleketin her tarafında aynı şeker fiyatının tatbiki.
3-Şeker istihsalinin rasyonelleştirilmesi.

Bu üç grup meseleler kompleksi aşağıda ayrı ayrı mütalâa edilmiştir:

1-Şeker Fabrikalarının Tevhidi ve Yeni Şirket Tesisi ile Bunun Şartları:

Şeker sanayiinin yukarda bahsi geçen plânlı şekilde inkişafını ve daha rasyonel istihsalde bulunmalarını temin etmek için mevcut, teessüslerin idaresi bakımından tatbik edilecek en münasip şeklin hangisi olacağı bir kaç cepheden tetkik edilmiştir.

a-Holding Şekli: Bu şekilde her fabrikanın kendi müstakil şahsiyetini muhafaza etmekle beraber aksiyonlarının tamamının Holding teşekkülü elinde bulunması ve bunun da yine müstakil bir Şirket halinde mevcudiyet sahibi olması, esas olduğuna göre herbirinin iştigal mevzuu tamamen aynı olan dört Şirketin ayrı ayrı mevcudiyetlerini idame etmeleri bu işte istihdaf edilen maksada uygun görülmemiştir.

Bu durumda rasyonel istihsalin teminin müşkülleşmesinden sarfınazar her fabrikayı idare edecek olan müstakil Şirketin, umum şeker sanayiinin memleket ihtiyaç ve icaplarına uygun menfaatlerinden ziyade, kendi dar menfaatlerine bağlı kalması tehlikesi de vardır; aynı tehlike bünyesi itibariyle Holding şeklinden farklı olan Trust şeklinde de vardır.Tecrübe bu kabil teşekküllerde kısa bir mevcudiyet devresinden sonra c) fıkrasındaki şekle gidildiğini veya teşekkülün dağıldığını göstermiştir.

Komitemiz bu sebeple bu şekil veya mümessillerini muvafık görmemiştir.

b-Absorbsion veya Füzyon: Bu tarz ile bugünkü mevcudiyetlerden birinin diğerlerini bel'eylemesi ve aksiyonların mübadelesi şekil ve hukukî bakımdan muvafık görülmemiştir.

c-Eskilerin Tasfiyesiyle Yeniden Teessüs Şekli: Komitemizce tatbiki münasip görülen şekil budur.Buna nazaran İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş., Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş., Turhal Şeker Fabrikası T.A.Ş. tasfiye edilerek, Uşak Şeker Fabrikası da Sümerbank bünyesinden ayrılacaktır.Buna mukabil tespit edilecek muayyen sermayeli bir şirket mevcut fabrikaları sahipleri bulunan tasfiye edilecek Şirketlerden satın alacaktır.Yeni Şirketin hissedarları satın alacakları hisse senetlerinin bedelini ya Şirkete devreyleyecekleri Fabrikaların kıymetleriyle, veya bundan başka artan kısım varsa nakten ödeyeceklerdir.Dört fabrikanın bir idare altında toplanması sayesinde vahdetli bir şeker ve pancar istihsal politikası kollamak, ve Hükûmetimizce istidaf edilen ayni fiat esasını tatbik edebilmek ve nihayet Türk Şeker Fabrikalarında daha düşük maliyet ve dolayısıyla daha düşkün satış fiatları temin etmek mümkün olacağına Komitemizce kanaat hasıl olmuştur.

Tasfiye ve yeniden teessüsün tatbiki şartlarına gelince:
1-Bütün şeker fabrikalarını satın alacak olan Şirketin sermayesi, Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal Fabrikaları sabit kıymetlerinin yani arazi, ebniye, emlâk, makine ve tesisatlarıyle demirbaşlarının hali hazır kıymetlerinin yekûnuna muadil olarak kabuledilecektir.Yani bu sermaye miktarının bütün fabrikalarının 1/1/1935 tarihindeki sâbit kıymetlerin mecmuundan ibaret olmasından, ve bu sâbit kıymetlerin hesabı için de, Bilânçolarda yazılı fabrikalar, arazi, mebani, makinalar ve tesisatlar ile demirbaş kıymetlerinden hakiki yıpranma miktarları tâyin ve tenzil edilmek suretile kalacak miktarların

esas tutulmasında, ve bu hesabın hiçbir Fabrikaya rüçhan veya zarar vermemek üzere tam bir hakkaniyet ve müsavat fikrile yapılmasında Komitemiz mutabık kalmıştır.

2-Birinci maddedeki esasa nazaran her fabrikanın şimdiye kadar her hangi mülâhaza ile olursa olsun yapmış olduğu ve Bilânçosunda irae eylediği amortisman miktarının, sâbit kıymetlerin hesabında hiçbir suretle nazarı dikkate alınmaması kararlaştırılmıştır.

3-Birinci fıkrada yazılı lakiki yıpranma nisbetlerinin tâyinile sâbit kiymetlerden tenzili icabeden amortisman miktarlarının ve bu suretle her fabrika sâbit mevduatının hali hazır kıymetinin tesbiti için İktisat Vekâletince selâhiyettar bir heyetin intihap ve tavzifi münasip görülmüştür.

4-1/1/1935 tarihinde her fabrikada bulunan kasa, mamûl, yarı ve gayri mâmûl mevcutlarile yardımcı malzeme ve yedek aksam anbarlar mevcutları vesair mevcudatın, defterlerinde yazılı kıymetlerle ve eğer iştirakler varsa bunların da aynen yeni Şirkete devri mukarrerdir.Filhakika bu kabil mevcutlar ancak bulundukları fabrikalarda tam kıymetleri haiz olabileceklerinden bunların herhangi bir surette tasfiye edecek şirketlere bırakılamayacağı aşikârdır.Ancak bu kıymetler, tasfiye edilecek şirketlerin hissedarları namına matlup kaydedilmekle iktifa edilecek ve yeni Şirketin sermayesiyle hiçbir surette alâkalandırılmıyacaktır.

5-Kezalik her şirket veya fabrikanın muhtelif alacakları ve porföyündeki tahsil senedatı, Bilânço ve defter kıymetlerile o Şirketin yeni teşekkül edecek Şirket nezdinde matlubuna, tahvilât ve sair muhtelif borçlarile deyin senedatı da ayni kıymetlerle zimmetine geçirilecektir.Bu suretle her fabrikanın 1/1/1935 tarihindeki Bilânçosunda gösterilen kıymetlerden sermaye, amortismanlar ve ihtiyat akçelerinden maada, bilûmum aktif ve pasifleri yeni şirkete aynen devredecektir.

6-Her fabrikanın 1/1/1935 tarihinden itibaren umumi Şirketin fiilen işlere vaziyet eyleyeceği tarihe kadar kabul eylediği bütün vecaip ve taahhüdat, Umumî Şirketçe de aynen kabul ve ifa edilecektir (1935 senesi için zürra ile aktedilmiş mukalevelerde buraya dahildir).Ekonomi Bakanlığının, her Şirket veya Fabrikaya yapacağı tavsiye ile, yeni Şirket bilfiil vazife ifasına başlayıncaya kadar en mühim ihtiyaç ve zaruretlerden maada Fabrikaları taahhüd altına sokacak muamelâttan tavakki eylemeleri, fabrikaların kadro ve teşkilât vaziyetlerini o zamana kadar hiçbir suretle tevsi eylememelerini temin eylemesi, çok muvafık görülmektedir.Ancak yeni kampanya münasebetile bu vaziyetin uzun zaman devamı gayri caiz ve hatta tehlikeli olabileceğinden, yeni teessüsün azamî sür'atle intacı da lüzumludur.

7-Yeni Şirketin 22.5 milyon lira olarak kabul edilebilecek sermayesine, esas itibarile İş Bankası, Sümerbank ve Ziraat Bankası iştirak edecekler ve bu Bankalar hisselerinden lüzumu kadarını, icabeden adette Müessis ve İdare Meclisi Âzalarına bu sıfatlarının devamı müddetince, devreyliyeceklerdir.Bu suretle İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A. Şirketindeki hususî eşhasa ait olan hisseler de tasfiye edilmiş olacaktır.Her üç Banka Şirkete 1/3 nisbetinde iştirake âmade olduklarını Komitemize bildirdiklerinden her Bankanın, Şirkete bidayette getireceği Sâbit Kıymet ne olursa olsun, hisse senetlerinin bu nisbet dahilindeki kısmını mübayaa eyleyebilmek hakkı mahfuz tutulacaktır.

2- Memleketin Her Tarafında Aynı Şeker Fiyatının Tatbiki ve Şartları:

Şekerin, tütün gibi memleketin her tarafında ayni fiat ile satılabilmesi, elde edilmeğe gayret olunacak bir idealdir.Memleketimizin bazı taraflarında şekerin fahiş fiatlarla satıldığı ve vasat ve hatta vasatın bir derece fevkinde bulunan halk tabakalarının bile bu mühim gıda maddesinden mahrum kaldığı malûmdur.Esasen tamamen memleket mahsulü olan bir gıda maddesinin sırf istihsâl mahallî bir iki mıntıkaya hasredilmiş olması mecburiyeti dolayısıyle memleketin bir çok yerlerinde yüksek fiatlarla satılmasının Hükûmetimizce o yerler ahalisine karşı bir adaletsizlik suretinde telâkki edilmesi çok tabiîdir.Şeker memleketimize dışardan ithal edildiği müddetçe muhtelif mahallerde muhtelif fiatlarla satılması içtinab edilemiyecek bir vaziyetti.Nitekim dışarıdan satın aldığımız diğer emtea için bu gün de varittir ve böyle olmasını tabiî görmek zaruretindeyiz.Halbuki şeker gibi artık tamamının memleketimiz topraklarının yetiştirdiği pancardan kazanılan bir madde için vaziyet böyle olmamalıdır.Bugün memleket ihtiyacını tamamen karşılayabilecek kudrette fabrikalarımız bulunduğu için meselâ Erzurum'da veya Van'da yeni bir istihsâl Müessesesi kurulmasını tecviz etmiyorsak, esasen pancar ziraatinin mütenevvi faidelerinden mahrum bırakılan o yerler halkına, hiç olmazsa şekeri nisbeten ucuz yedirebilmelidir ki zararları taviz edilmiş olsun.

Yukarıda sayılan sebepler dolasiyle memleketimizde her yerden şekerin ayni fiatla satılması lüzumuna kail bulunan Komitemiz meseleyi uzun uzadıya tetkik etmiş ve bu gayenin derhal istihsâlinin de fevkalâde müşkül olduğuna kanaat getirmiştir.

Zira:

1-Her yerde ayni fiat, çok vasi organizasyon meselesidir.

2-Bu usul hali hazır şeker fiyatlarını birden çok ehemmiyetli bir nisbette yükselteceğinden, bugün şeker nisbeten ucuz fiatlarla tedarik edilen vasi muhitlerin haklı şikâyetlerini mucip olacaktır.

3-Sâbit fiatın her yerde derhal tatbiki, fabrikalarca ihtiyarî icabedecek masarif miktarının tamamen tayinine imkân veremiyeceğinden, ya çok yüksek bir vasati fiatın tesbitini veyahut alçak vasati fiat ile Fabrikaların, derecesi bidayette ölçülemiyecek bir zarar düşmelerini mucip olabilir.

Komitemizce hasıl olan kanaata göre ayni fiatın memleketin her tarafında tatbikinden mütevellit olarak fabrikalarca yapılacak masarifin bu gün cari olan şeker fiatına

dokunmadan deruhte edilebilmesine imkân yoktur.Buna 5/5/1934 tarih ve 2427 numaralı kanunla kiloda 12 kuruşa çıkarılan şeker istihlâk resmi imkân bırakmamaktadır.Buna ilâveten şeker fabrikalarımızın bundan böyle memleket ihtiyaçları ile mütevazin olarak mahdut istihsalde bulunmak mecburiyetleri vardır.Buna riayet olunmadığı takdirde tehlikeleri yukarıda izah edilmiş olan bir sürprodüksiyon vaziyetine doğru gidilmiş olur.Fabrikalarımız senede 80-90 gün işlemek gibi mahdut bir faaliyette bulunmak mecburiyetinde kalınca, şeker maliyetlerinin ayni şerait baki oldukça meselâ 1933 senesi gibi bereketli bir sene maliyetinin fevkinde olacağı tabidir.İşte bu sebepler dolayıyle, sabit şeker fiatının tatbiki münasebetiyle, Fabrikalarca yapılacak fedakârlık yekûnunun bütün satış miktarlarına nisbet edilerek bunun fabrikalarda veya İstanbul gibi merkezlerde tatbik edilmekte olan fiata zammedilmesi zaruridir.

Komitemiz, yukarıda zikredilen muhtelif sebepleri mezcederek mütâlâa eylemiş ve:

Birinci kademe olarak şekerin bilûmum vapur uğrağı olan limanlarla demiryolu istasyonu bulunan şehir ve kasabalardan ve Erzurum ve Diyarbakır gibi Şark vilayetlerimizden iki merkezde, tesbit edilecek ayni fiatla satılmasının muvafık olacağı neticesine vasıl olmuştur.

Yeni kurulacak Şeker Fabrikaları Şirketi, bilahara yapacağı şamil etüdler neticesinde şekerin, Türkiyenin her tarafında, yani yukarıda bildirilen yerlerden gayri mahallerde de ayni fiatla satılması imkân ve satışlarını tetkik ve taharri etmelidir.

Birinci kademe olarak tatbiki teklif edilen mıntıkalarda şekerin ayni fiatla satılmasının fabrikalara tahmil eyleyeceği nakliye masrafını hesabeyleyelim:

Uşak	300 000	Lira
Alpullu-İstanbul	180 000	"
Eskişehir-İstanbul	150 000	"
Eskişehir	150 000	"
Turhal	260 000	"
Karadeniz, Marmara ve Ege Limanlarında:		
Deniz nakliyeli	160 000	Lira
Kara nakliyesi	100 000	"
Gayri melhuz nakliyeler	100 000	"
Yekûn:	1 400 000	"

Yukarıdaki hesaba, Uşak fabrikasının istihsal eylediği şekeri şimdiye kadar tevzii ettiği mıntıkalara nakleylemesi, Alpullunun Trakya ihtiyacını temin eylediği gibi İstanbula sevkiyatta bulunması, Eskişehirin 12 000 tonunu İstanbula ve buradan Karadeniz ve Marmara limanlarına göndermesi mütebakisini de demiryolu ile Ankara ve Konya istikametine göndermesi, Turhal'ın da bir taraftan Samsun, diğer taraftan Kayseri istikametine nakliyat yapması hesabına göredir.

Bu hesap ve senevi şeker istihlâkimiz nazarı itibare alınırsa nakliye masrafının Şirkette deruhte edilmesinin bu günkü fabrikalar satış fiatını 2.5 kuruş kadar tezyit eyleyeceği anlaşılır.

Bu hesapta şekerin limanlarda, gemide şimendifer istasyonlarında vagonda fiatı bulunmuştur.Parakende ile bunun arasında fark 1 kuruş kadar olacaktır ki, bu fark esasen şimdi de mevcut bulunmakta idi.Şirket, bir taraftan kendi teşkilâtı diğer taraftan bayi ve şeker toptancılarına yapacağı tazyik ile bu farkın en makul bir raddede bulunmasını temin edebilecektir.

Komitemiz, sabit fiyat usulünün tatbiki münasebetiyle şeker fiatına zammı icabeden yukarıki, mikdarı, istihsar edebilecek bir miktar olmamakla beraber, Hukûmetimizce aşağıda zikredilen taviz tedbirleri ile ortadan kaldırılmasına çok luzumlu ve faideli bulmaktadır.Yeni Şirketin daha teessüsünü müteakip, İstanbul ve İzmir gibi yerlerde şekeri 2.5 kuruş fazla fiatla satması çok gayri müsait bir şekilde tefsir ve telâkki olunabilir.Buna mukabil diğer bir çok mahallerde fiatın az veya çok bir tenezzüle tabi olacağı mezkûrdur.

1-Şeker fiatlarına mahsus olmak üzere şeker, kömür ve pancarın Devlet Demir Yolları şebekesinden ve Devlet Deniz Yolları vapurlarında nakliye ücretinin nısfına tenzili.

Fabrikanın bu üç madde için bugünkü tarife ile verdikleri nakliye ücretleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Şeker	Pancar	Kömür
Alpullu	180 000	120 000	82 000
Eskişehir	315 000	240 000	60 000
Turhal	260 000	110 000	50 000
Uşak	245 000	250 000	50 000
Yekûn:	1 000 000	720 000	242 000

2-Kristal şeker fiatı ile küp şeker fiatı arasındaki farkın 3 kuruştan 5 kuruşa çıkarılması.

Normal zamanlarda dünyaca lüks telâkki edilen küp şeker ile Kristal şeker fiatları arasındaki fark 4.5 - 5 kuruş idı.Dunya şeker sanayiinin geçirdiği büyük buhran

münasebetiyle, bütün fiatlarla beraber bu fark da 3 kuruşa düşmüş ve memleketimizde bu farkın kabulü mecburiyeti hasıl olmuştur.Halbuki hattı zatında Fabrikalar için 3 kuruş fark ile satış zararlıdır.İmaliye masrafı elli kiloluk ambalaj masrafları, kristalin brüt, küpün ise net satışı, ağır şeker sandıklarının nakli dolayısıyle şeker nakliyesinin % 15 nisbetinde tezayüdü fabrikalara, fiatta temin edilen farktan fazlaya mal olmaktadır.Bugün küp ve kristal sarfiyatı biribirine müvazi, yani beher umum sarfiyatın yarısı, yani 30 000 ton olarak kabul edilebilir.Eğer küp fiatına 2 kuruş zammedilecek olursa, küp sarfiatı azalırsa da senevi 20 000 tondan az olmıyacağı temin olunabilir. Şu halde bu yüzden 400 000 liralık bir varidat fazlalığı beklenilebilir.

Yukarıda sayılan tedbirler sayesinde şeker fabrikaları 1 200 000 lira bir fazlalık temin eylemiş olurlar.Nakliye masarifi ise 1 400 000 liraya baliğ olduğundan açık 200 000 liraya düşer ki, fiat üzerine tesiri 0.375 kuruştan ibarettir.

Fabrikaların Şirket idaresi altında toplanması sayesinde temin edilecek tasarruf ve sair rasyonelleşme tedbirleri ile bu farkın fiata zammedilmesi, kabil görülmektedir. Bu suretle sarfiyatında esası teşkil etmesi lazım gelen kristal şekerin, bugünkü fabrika fiatı ile toptan ve sabit fiat olarak bütün istasyonlarda ve vapur uğrağı bulunan limanlarda ve dahildeki iki merkezde satılması mümkün olmuş bulunacaktır.

Hülasa edilirse:

a) Hükûmetimizce Devlet Demir Yolları şebekesinde şeker, kömür ve pancar nakliye tarifeleri nısfa tenzil edilerek, küp şeker fiatına 2 kuruş zammedilmesi tensib edilecek olursa, kristal şeker, bugünkü fabrika fiatları ile bütün vapur uğrağı limanlarımızda, şimendifer istasyonlarında toptan sabit fiat ile satılabilecektir.

b) Eğer tarife tenzilâtı yapılmayıp, yalnız küp şekere iki kuruş zam ile iktifa edilirse, yukarıdaki sabit fiat bu günkü fabrika fiatlarından 1.75 kuruş fazla olacaktır

c) Eğer küp şekerle kristal şeker arasındaki fark muhafaza edilmek istenirse , sabit fiat bugünkü fabrika fiatlarından 2.5 kuruş fazla olacaktır.

Sabit fiat münasebetile çok mühim bir noktayı hükûmetimizin ittilaına arzetmeği vazife biliriz.Fabrikalarımızın kapasitesi umumi istihlâkimizden fazla istihsale müsait iken, ve sabit fiat tatbiki dolayısiyle, limanlarımızdaki fiatların dahildeki şehirlerimiz lehine yükseltilmesi zarureti mevcut iken, memlekete ecnebi şekerinin ithaline müsaade edilirse Fabrikaların yapmağa mecbur kalacakları stoklar ve piyasalarda bozulacak müvazene yüzünden çok büyük zarar müvacehesinde kalması muhakkaktır.Milli Şeker Sanayimizle, Pancar Ziraatimizin korunması namına Hükûmetimizin bundan böyle ecnebi şeker ithaline müsaade etmemesi zaruridir.Hatta her hangi bir sureti kat'iye veya bir sene istihsalinin, afet veya başka bir sebeple kifayetsizliği münasebetile dışarıdan şeker celbi icabederse, bunun Şeker Şirketi kanalile yapılması behemehal lâzımdır.

3- Şeker İstihsalinin Rasyonelleştirilmesi:

Bu istihsalin rasyonelleştirilmesinden maksat, Şeker maliyetinin,muhitin ihtiyaç ve taleplerine en uygun ve faideli bir şekilde ucuzlattırılmasından ibarettir.

Bu tedbirler ise, iki mühim esas üzerinde cem olunabilir.

1-Pancar istihsalinin ucuzlattırılması.
2-Şeker fabrikasyonunda maliyetin indirilmesi.

Pancarın, şeker maliyetinde en mühim rol oynadığı aşikârdır.İstihsal edilen pancarın fabrikaya en ucuz bir fiatla mal edilebilmesi için;ziraatin fabrikalara mümkün olduğu kadar yakın sahalarda teksifi ve bu sayede gerek nakil ücretlerinin asgari hadde indirilmesi gerekse pancarın şeker muhteviyatından azami randıman alınması, birinci plânda hatıra gelecek tedbirlerden ise de, pancar ziraatinin memleketimizin ziraî seviyesinin yükseltilmesi hususundaki büyük tesirleri yanında, zürraa temin ettiği maddî menfaat düşünülerek bu tedbirin şimdiden tatbikini ve bu suretle pancar sahalarının daraltılarak istifadenin çok dar mıntıkalara hasrini Komitemiz münasip görmemiştir.Pancar mübayaa fiatının tenziline gelince: Bu mesele pancar istihsal maliyetinin tenzili, yani hektardan alınan randımanın yükselmesi meselesidir.Komitemiz bu gün hububat ve sair bir çok mezruata nazaran, çiftçi için pancarın pek istifadeli ve emin bir mahsul olduğunu ve daha ucuz fiatlarla bile bir çok mahsulâta rekabet edecek vaziyette bulunduğunu bilmekle beraber, bugün fiatın henüz tenzil edilmesi zamanının gelmemiş olduğunu zannetmektedir.

Aşağıdaki cetvelde memleketimizde muhtelif senelerde beher hektardan alınan pancar mahsulü miktarı görülmektedir:

1926-1927	10.83	ton/hektar
1927-1928	7.21	"
1928-1929	4.70	"
1929-1930	11.53	"
1930-1931	9.20	"
1931-1932	11.51	"
1932-1933	11.60	"
1933-1934	19.52	"

Fevkalde kuraklık hesabiyle düşkün mahsul alınan 27 ve 28 senelerinden sarfınazar edilirse, alınan randımanın gittikçe tezayüt ettiği görülür.Bu terakki memleketimizde şeker fabrikaları tarafından tatbik olunan planlı bir pancar ziraatı sayesinde temin edilebilmiştir.Fabrikalarımızın toprağın intihap ve ihzarından başlayarak, ekme, çapalama, sulama ve sökme hususlarında çiftçiye yaptığı rehperlik ve katlandığı maddi külfetler malûmdur.Bu sayede alınan mahsul miktarı başlangıca nazaran hemen hemen bir misli tezayüt göstermektedir.İtidrat olarak arzedelim ki, Komitemiz fabrikaların bu plânlı ziraat reh-

berliğinde daha bir müddet devam etmek mecburiyetinde olduğuna kail bulunmaktadır.Ancak 1932-33 senesinde sair memleketlerde alınan mahsulün memleket vasatilerini gösteren aşağıdaki liste yukarıdaki rakamlarla mukayese edilirse, memleketimiz istihsalinin henüz normal denecek bir raddeye gelmediği anlaşılır.

Almanya	30.77	ton/hektar
Çekoslovakya	25.89	"
Fransa	30.42	"
Belçika	35.73	"
Holanda	40.65	"
Danimarka	33.98	"
İspanya	24.36	"
Yugoslavya	19.47	"

Topraktan alınan randıman fabrikalarca temin ve tatbik ettirilecek mütekâmil ziraat usulleri sayesinde daha yükselttirildikten sonra, pancar fiatının tenzili cihetine gitmek doğru olacaktır.Yoksa henüz nisbeten yeni sayılan pancar ziraatinin tabii bir suretle inkişafı ile memleketimizde yetiştirilmesi sekteye uğratılmamalıdır.Her halde pancar fiatının ne zaman ve ne nisbetler dahilinde tenzili münasip olacağını takdirini, alınacak randımanlara göre yapılacak istihsal hesaplarına istinat etmek üzere Şirkete terketmek lâzımdır.

Ziraat işlerinde, yeni teşekkül edecek Şeker Şirketinin Merkezi Ziraat Teşkilâtın: ve tohum tecrübe haşaratla mücadele tetkikatını tevhit etmek suretile hem tasarruf temin edeceği, hem de bu mesai ve tetkikatın daha semereli olacağı zikre şayan görülmektedir.

Tohum işleri, pancar ziraatinin en mühim meselelerinden biri olmak itibarile Hükûmetimizce de ehemmiyetle nazarı itibara alınmağa lâyık safhalar arzetmektedir.Pancar tohumunun fabrikalarca tecrübe ve intihab edilerek, zürraa tevzi edilmesi icabeder.Bu sayede hem fabrikalar ekilecek sahayı kontrol, hem de matlup ve emin tohumlar kullanılmasını temi ederler.Bu hususu tamamen temin maksadile memleketimizde tohum yetiştirmek için, büyük fedakârlıklar da ihtiyar edilmiş bulunmaktadır.Son zamanlarda bazı hususî şahıslarca hariçten pancar tohumu getirtilerek zürraa satıldığı görülmektedir.Bu suretle Fabrikaların murakabasına tabi olmayarak, kaçak pancar yetiştirilmesi tevessü etmeğe başlamıştır ki, bunun nazarı iki taraflıdır.Ya Fabrikalar, tahmin ve hesabedilen mikdardan fazla pancar satı alarak işlemek ve şeker istihsal etmek mecburiyetinde kalırlar ve bu suretle kolaylıkla sürprodüksiyon vaziyetine gidilmiş olur, yahut da fabrikalardaki çok olarak istihsal edile pancarı satın almaktan istinkaf ederek, mahsulün çürüyüp mahvolmasına sebep olurlar çiftçiyi istemeyerek mutazarrır etmeğe mecbur kalırlar.

Bu iki taraflı mahzurun önüne geçmek için Hükûmetimizin, şeker fabrikalarının yerli istihsalin fevkinde ihtiyacın temini zımnında getirecekleri tohumdan başkâ, eşhas tarafından memleketimize pancar tohumu ithal edilmesini men'eylemesi, fabrikalarım da bundan böyle pancar teahhütlerini, ekilecek sahaya göre değil, teslim edilecek pancar mıntıkalarına göre akteylemeleri tavsiye olunur.

2- Şeker Fabrikalarında Maliyetin İndirilmesi:

Düşünülen tedbirler, esas hatları itibarile aşağıda zikredilmiştir:
a)Fabrikaların Umumu masraflarını tenzili,
b)Normal ve müşterek yedek aksam, yardımcı ve müstehlik depoları bulundurulması,
c)Tali mahsullerin kıymetlendirilmesi ve sürümün arttırılması,
d)Toplu istihsal yapmak suretile imâliye masraflarının tenzili,
e)Maliyet unsurlarından faiz haddinin azaltılması,
f)Fabrikaların mümkün olduğu kadar tam kapasite ile çalışabilmelerinin temini,

Bütün fabrikaların bir şirket halinde idaresinin tevhidi sayesinde (a) ve (b) fıkralarında zikredilen hususatta ehemmiyetli tasarruflar temini ve bugün için mecburi olan bazı masrafların ortadan kaldırılarak, işin daha rasyonel bir surette idaresi mümkün olacağı aşikârdır.

(c)Fıkrasındaki tâli mahsullerden kuru ve yaş küspeler eski pancar memleketlerinde çok faideli bir hayvan gıdası olarak takdir edilirken, maateessüf fabrikalarımızda şimdiye kadar büyük masrafları müeddi olan kıymetsiz bir deşe halinden kurtulamamıştır.Bu maddeden azami istifadeyi temin edebilmek, hem memleketimiz hayvanatının gıda vaziyetini ıslah, hem de dolayısıyle şeker maliyetini indirmek cihetlerinden ehemmiyetlidir.Fabrikaların muhitlerinde hayvan sahiplerini yaş ve kuru küspeye alâkalandırmak hususunda, bugünden fazla ve sistematik bir gayret sarfetmeleri lâzımgeldiği gibi, ordu hayvanatına bu kıymetli gıdanın verilmesi suretile, Hükümetimizin de küspe ile alâkadar olmasını lüzumlu görmekteyiz.

Tali mahsullerden ispirtoya gelince: Memletimde ispirto sarfiyatının azlığı dolayısiyle inhisar idaresinin ispirtoyu satın almak hususundaki kanuni mecburiyetine rağmen, bu madde de Fabrikaları zaman zaman müşkül vaziyetlere sokan ve şeker imalâtının tâli hasılatını pek ehemmiyetsiz bir suretde kıymetlendiren bir madde vaziyetinden kurtulamamıştır.Bugün Alpullu ve Uşak fabrikalarımız melâstan şeker istihsal eyleyen kalkzaharat Fabrikalarına malik bulunmaktadırlar.Fakat şeker fabrikalarımızın bugünkü kapasiteleri ve memleketin umumi şeker istihlâki vaziyetine göre zaman zaman bu fabrikaları işletmeyerek melâstan ispirto istihsali bir zaruret haline gelebilir.Komitemiz, dahili iştialli motorlarda yakılan benzine; memleket mahsulü olan ispirtonun karıştırıması mecburiyeti hakkındaki kanun projesinin bir an evvel intacı hususuna Hükûmetimizin nazarı dikkatini celbetmeyi bir vazife bilmektedir.

(d) Fıkrasında bahsolunan toplu istihsal bugün mevcut olan kalkzaharat ve ispirto fabrikalarında bütün fabrikalar melâsının işlenmesi suretiyle temin olunabilir.Merkezi bir veya iki teşekkülde bütün fabrikalar tâli hasılatının kıymetlendirilmesi ve toplu

imalat sayesinde fabrikasyonun ucuzlatılması mümkün görülmektedir.

(e) Fıkrasında zikredilen faiz haddine gelince: Şimdiye kadar Fabrikalarımıza tahsis edilebilen sermaye, bu fabrika sâbit sermaye bedelini bile kapatmadığı için, noksan kalan ehemmiyetli bir kısımla mütedavil sermayenin, faiz ödemek suretiyle Bankalardan tedarik edildiği mâlumdur.Yeniden tesis edilecek Şirket ise, fabrikaların sabit kıymetleri yekûnuna muadil bir sermayeye malik olacağından, hariçten tedarik mecburiyetinde kalacağı kredinin tenakus edeceği ve verilecek faiz mikdarının da azalarak maliyeti tenzil eyleyeceği aşikârdır.Şirketin her sene tefrik eyleyeceği ihtiyatlar sayesinde, maliyetteki bu tenezzülün mahsus hadlere iblağ edilmesi temenni edilir.

Şeker imalatında sabit ve işlenilen pancara gayri tabii bulunan masrafların ehemmiyetli bir yekûna baliğ olması hasebile, muayyen bir fasılai zamanda kalmak şartile istihsal edilen şeker miktarı ne kadar yüksek olursa bu masrafların her kilo şekere isabet eden hissesinin de, o nisbette az olacağı şüphesizdir.Bittabii fabrikaların mümkün olduğu kadar fazla işlemek hususundaki menfaatlerine şekerin memleket umumi istihlâki kat'i bir hudut çizmektedir.Meselâ umumi istihlâk miktarını arttırmaktadır.Bu istihlâk memleketin umumi refahı ile mütenasiben artarsa da :

1-Şeker kaçakçılığının önüne geçilmesi,
2-Glikozun şeker yerine kaim olmak hususundaki tandansına set çekilmesi,
3-Memleketin her tarafında sâbit ve mutedil bir şeker fiatının tatbik edilmesi,
4-Propaganda sayesinde de istihlâkin artmasına yardım edilebilir.

Kaçakçılığa mani olmak için, bilhassa hudut mıntıkalarımıza mahsus olmak üzere, ecnebi şekerlerinden hemen tefrike müsait bir şeker tipi imâl edilmelidir.

Glikoza gelince: Şeker, şekerleme, tatlı, helva ve lokum istihsalâtında son seneler zarfında glikoz sarfiyatının ziyadeleştiği malumdur.Memleketimizde mevcut bulunan 4 glikoz fabrikasının senevi istihsalâtı 2000 tonu geçmektedir.Beşinci ve diğerlerine nazaran modern bir fabrika da yakında işlemeye başlayacaktır.Glikozun şekere nazaran havi olduğu maddei sükeriye % 40-45 raddesinde bulunduğundan, glikozdan bugün cibayet olunmakta bulunan 4 kuruş istihlâk resmi 6 kuruşa çıkarılırsa, hem her iki madde de rüsum musavatı temin edilmiş, hem de glikozun şekerin yerine kaim olması tehlikesi bir dereceye kadar bertaraf edilmiş olur.Her halde bu cihet Hükûmetimizce tetkike değer mahiyettedir.

Şeker imalâtında tatbiki düşünülen ve doğrudan doğruya veya bilvasıta şeker maliyeti üzerine müessir olacak bulunan yukarıki rasyonalizesyon tedbirleri umumi mahiyette bir çerçeveden ibaret olup, teessüs edecek şirket tarafından nazarı itibare alınması faideli görülen esaslar şeklinde telâkki olunmalıdır.Yoksa bu tedbirlerin tatbiki kıymetlerini ancak Şirketçe yapılacak esaslı ve devamlı etüdlerden sonra iktisap edeceği hususunda Komitemiz müttefik bulunmaktadır.

Reis		
Büyük Millet Meclisi Başkan Vekili Trabzon Saylavı	Mazbata Muharriri İkt.Vek.Sanayi Tetkik Hey'eti Reisi	Âza Edirne Saylavı
Hasan Saka	İ. Nafiz Pamir	Şakir Kesebir
Âza	Âza	Âza
Türkiye İş Bankası Umum Müd. Vekili	Sümerbank Umum Müdürü	Ziraat Bankası Um. Müd.
Muammer Eriş	N.Esat Sümer	K.Zaim

İkt. Vek. Türkofis Müşaviri

M.Rauf

6b:Şeker Rasyanolizasyon Komitesinin Raporuna Göre Hazırlanan Hükümet Görüşü

İNÖNÜ PROJESİ

1)Mevcut Şeker Şirketlerinin tasfiye edilerek, dört şeker fabrikasını da içine alan yeni bir Şirket kurulması ve 22 milyon sermayeli bu Şirkete Ziraat ve İş Bankalar ile Sümerbank'ın musavi miktarda hissesi ile iştirâk etmesi,

2)Şeker satış fiatının, % 32 nispetinde bir ucuzluk ile kristal şeker için 25, küp şeker için 28 kuruş olarak tesbiti,

3)Şeker maliyet fiatını düşürmek maksadile, amortisman nisbetlerinin asgari hadlerde tayini kararlaştırılmıştır ki, bu projenin metnini de aynen aşağıya dercediyoruz:

"Türkiyede şeker istihlâki çok dûn bir mertebededir.Milletlerin refah derecesinin bir miyarı telâkki edilen bu gıda maddesinin sarfiyatını teşvik etmek umumî sıhhat bakımından çok ehemmiyetli bir meseledir.

Istihlaki arttırmak, bu günkü fiatlarla mumkün değildir.Demekki istihlâki teşvik birinci plânda fiatı ucuzlatmakla kabil olabilir.

Ekonomi Bakanı tarafından toplanan Heyetin raporu ve buna ilâveten bizzat Ekonomi Bakanının mutalâaları tetkik edildikte, şeker maliyet fiatlarını yükselten en büyük âmilin, istihsal mik darlarının düşkünlüğünde aranması lâzımgeleceği derhal göze çarpıyor.Şu halde şekeri pahalılaştıran istihlâkin azlığı ve istihlâki azaltan şekerin pahalılığıdır.Mesele bu bakımdan fasit bir daire içinde dönüp durmaktadır.

Şeker fiatında yapılacak cüz'i tenezzüller istihlâk üzerinde müessir olamaz.Ve piyasa temevvüçleri mahiyetinden öteye geçemez.Buna mukabil 10-15 kuruş gibi bir fiat tenzilinin yalnız psikolojik tesiri bile genel sarfiyat üzerinde derhal kendini gösterecek derecede mühimdir.Kaldıki (ucuz şeker) haberi memleketin ücra köşelerine varıncaya kadar, pahalılığı hesabile çok az şeker yiyenlerin,hiç olmazsa evvelce şekere sarfettikleri para ile alabilecekleri mikdar kadar, sarfiyatlarını genişletmeleri beklenebilir.

Bu günkü şeker sarfiyatımız olan 55 000 tonun meri fiata göre tutarı 20 000 000 lirayı aşmaktadır.Fiat meselâ 25 kuruşa indirilirse aynı para ile 80 000 ton satın almak mümkündür.Demekki fiatı bu raddeye düşürmek imkânını bulabilirsek, millete fazla bir para külfeti yüklemeden, bu gün yediğinin yarısı kadar fazla şeker sarfedebilmek fırsatını bahsetmiş olacağız.Halkımız birkerre fazla şeker sarfetmek imkân ve itiyadını edinirse umumîekonomi durumumuz fenalaşmadıkça, genel istihlâkin durmadan muntazam bir gidişle artacağını bekleyebiliriz.

O zaman şeker sanayiimiz çok emin esaslara dayanmış, yurda faideleri de şumullendirilmiş olacaktır.

Bu mülâhazalar yukarda bahsi geçen fasit daireyi, cesaretle bozmak lüzumunu kuvvetlendiriyor.

Bağlı maliyet projesi bu fikirden ilham alarak hazırlanmıştır, esasları şöyle hülâsa olunur.

1-Fabrikaların umumî istihsalinde 75 000 ton esası kabul edilmiştir.

Fabrikaların umumî ve normal kapasitesi buna müsaittir.Fevkalâde haller istisna edilirse, dort fabrikayı birden idare eden Şirketin her hangi bir yerde olan bir arızaya ve noksanı, diğer bir yerde forse çalışmakla telâfi edilebilmek imkânları olabilecektir. Yeni bir istihsal kapasitesi bakımından sanayiimizin bu günkü durumu müsaittir.

İstihlâk bakımı, meselenin en mühim noktasıdır.Fiatın projede hesabolunan raddeye düşürülmesi sayesinde sarfiatın artmaması kabil değildir.Ancak 75 000 tonun ne zaman tamamen istihlâki kabil olacağı noktasında tereddüt olabilir.Eğer ilk sene bu yeni istihsal olunan şekerin asgari 65 000 tonu plase edilebilirse, meselenin hali kolaylaşmış olacaktır.çünkü bu, müteakip senelerde 75 000 tonun tamamen istihlâk olacağına alâmettir.Elde kalacak azamî 10 000 ton şekerin Şirket için bahis olacağı zararı karşılamak üzere Cumhuriyet Merkez Bankasının şeker stoklarına karşı düşkün faizle (azami % 5-6) kredi açması gibi bir tedbir veya sair tedbirler düşünülebilir.Vaziyet müsbet istikamette inkişaf etmekte de olduğundan tedbir muvakkat, binaenaleyh bulunması da o nispette kolay olacaktır.Eğer mütalâa edilen bu durumun aksine olarak istihlâkin artma nispeti ağır ve cüz'i olursa, mesele müşkilleşecektir.Fabrikaların 75 000 ton istihsalden ellerinde büyük bir stok kalırsa müteakip sene prodüksiyonunu da azaltmaları tabiidir.Bu ise şeker maliyetini tekrar yükselten bir âmildir.Böyle bir vaziyette şeker satış vaziyetini tekrar yükseltmek gibi bir rücu hareketi yapılamayacağından, bu sanayiimize bağlanan 35 milyon gibi mühim bir sermayeyi tehlikeye düşürmemek için, noksan istihsalin sebebiyet vereceği maliyet miktarı tereffüünü vergiden indirmek suretile telâfi etmek zarureti hasıl olacaktır.

2-Şeker Şirketinin sermayesi 20 900 000,-liraya indirilmiştir.Fabrikaların bir Şirkete devri esasları düşünülürken, fabrikalar tesisatının mubayaa ve inşa defter kıymetlerinden tayin olunacak hakikî yıpranma paylarının tenzilinden sonra kullanacak miktarın şirket sermayesi olarak kabulü teemmül olunmuş, bu miktar da 22 50 milyon lira tahmin edilmiştir.Bunun yerine fabrikaların bu güne kadar filhal ayırmış oldukları amortismanlar yekûnu esas kıymetten indirilirse, sermaye 20 930 000 liraya düşer.Her fabrikanın şimdiye kadar yapmış olduğu amortisman yekûnu ile yeni Şirkete devirde irae eyleyeceği kıymet miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Esas kıymeti TL.	Amortisman TL.	Devir kıymeti TL.
Uşak	3 905 307,-	1 139 298,-	2 766 009,-
Alpullu	8 321 077,-	2 980 297,-	5 340 780,-
Eskişehir	6 327 429,-	1 077 532,-	5 249 897,-
Turhal	7 872 483,-	297 103,-	7 575 310,-
Yekûn:	26 426 226,-	5 494 230,-	20 931 996,-

Gerçi sermayenin bu yolda tesbit edilmesiyle seyyaniyet terkedilmiş ve amortisman yükünden bir an evvel kurtulmak emeliyle kârından mühim bir kısmını bu hesaba ayırmak itiyadını tercih etmiş olan fabrikaların aleyhine hareket edilmiş olacaktır.

Ancak bu suretle hareketle bu fabrikalar yalnız ihtiyatkârlıklarının semeresini görmekten mahrum bırakılmış olacaktır, ve Müesseselerini bu gün kendi hesaplarında gözüken kıymet ile yeni Şirkete devretmiş olacaktır.

İnönü projesinin tahakkuku yâni halkımıza ucuz fiatla çok şeker yedirebilmek gayesi her taraflı fedkârlıklarla mümkün olacaktır.

3-Şeker Şirketi sermayesini ve bankalardan işletme için alınması zarurî olan kredilere vasatî % 9 faiz hesap olunacaktır.

İstihsal miktarının arttırılmasına ilâveten sermayenin ve temettüün ve faiz hadlerinin tenzili sayesinde, bağlı maliyet projesinde görüleceği üzere, şeker fiatında bu hisseler evvelki projeye nazaran aşağıdaki miktarlara indirilmiştir.

	Faiz hissesi	Temettü hissesi
Heyet maliyetinde	2.34	4.50
İnönü projesinde	1.76	2.75

Şeker şirketine hesaben azaltılan bu temettü nisbetine mukabil beş sene müddetle daha yüksek bir kâr realize edilebilirse, bu kârın tamamının terkedilmesi ve ancak bu müddetin mûrurundan sonra maliyetin bir daha tefriki muafık olacaktır.

Yukarıda teşrih olunan esasların hesabı neticesi olarak, kristal şekerin vergisiz satış maliyeti 17.5 kuruşa indirilmiştir.Bu fiat fabrikalarda teslim fiatı olup, buna 6 kuruş İstihlâk Vergisi ilâve edilir ve İstanbul'da da fabrika fiatının muhafa edilebilmesi için vasatî olarak 0.30 kuruş zam yapılırsa, kristal şeker 23.80 kesme şeker de 26.80 kuruşa toptan satılabilecektir.Bu fiatlar bugünkü fiatlardan tamam 13 kuruş noksandır.

Bu, proje tatbik yerine kondugu zaman, şeker raporunda izah olunan intikal devresi müşkilâtı baş gösterecektir.

Pancar fiatının bu gün vasatî 30 paradan yükseğe taathüt edilmiş olması mahzurunun önüne geçmek için Ekonomi Bakanının teklifi fiatlara ve fabrikalara fazla bir yük tahmil etmez.

Stokların devalorizasyonuna gelince:

Fiat tenzili 1.8.1935 tarihinde tatbik edilecek olursa, eldeki şeker stokunun 25 000 tona düşeceği hesab olunabilir.Bu stokun tesbit edilen tenzilâtlı fiatla satılması 1 800 000, - liralık bir zarar tevlit edecektir.Bu zarara önümüzdeki kampanyanın da 75 000 ton yerine 55 000 ton istihsal üzerinden ayarlanmış bulunması zararı olan, takribe 1 400 000, - lira ilâve olunursa 3 200 000, - liraya baliğ olur.Bunu telâfi etmek için düşünülen tedbir 160 000 ton istihlâk edilinceye kadar şekeri yukarda tespit olunan 23.80 ve 26.80 yerine 25.80 ve 28.80 kuruşa satmaktır.Aradaki 2 kuruş fark bu müddet zarfında fabrikalara terk edilecektir.

	Uşak	Eskişehir	Alpullu	Turhal
A- Ziraat Masrafları				
1-Pancar Masrafları	7.65	7.50	6.88	8.03
2-Umumî Masraflar	0.61	0.44	0.23	0.44
B- İşletme Masrafları				
1-Kampanya İşçiliği	0.48	0.53	0.44	0.53
2-Kampanya Malzemesi	1.65	1.60	1.93	1.60
3-Tamirat	0.43	0.45	0.31	0.45
4-Ambalâj	0.88	1.20	1.00	1.20
5-İşletme Masrafları	0.74	0.74	0.53	0.74
Fabrika Maliyeti	12.44	12.46	11.32	13.03
C- İdare Masrafları	1.04	1.10	1.14	1.10
D- Amortiler	1.18	1.20	1.77	2.10
E- Faizler % 9	1.76	1.76	1.76	1.76
F- Temettü % 9	2.75	2.75	2.75	2.75
Kristal vasatisi	19.17	19.27	18.74	20.74
Kesme vasatisi	17.67	17.27	17.24	18.74
	20.67	20.27	20.24	21.74

Umumî vasatî fiat	19.27 kuruş
Kristal umumî vasatîfiat	17.51 "
Kesme vasatî fiat	20.51 "

Ek 7:Şeker Kamışı Sanayiinin Kurulabilmesi ile İlgili Çalışmaların Raporları

7a Dr.Dillewijn'in Hazırladığı Raporda Yeralan Çukurova'da Şeker Kamışı Yetiştirilmesine Dair Açıklamalar

1.Şeker kamışı, yüksek verimi için, çok bilgili ve itinalı bakım ister.Bilgisiz ve yetersiz bir tarım tekniği ile ekonomik bir verim seviyesine ulaşılamaz.

2.Kamış üretilen ülkelerden edinilen bilgiye göre çiftçilerin hektardan elde edebildikleri verim, genel olarak, plantasyonlardan elde edilen verimin yarısı seviyesinde olmaktadır. Bu nedenle kamış şekeri endüstrisinin tamamen çiftçi üretimine dayanması çok rizikoludur.

3.Çukurova'da iklim bakımından kamış tarımına Louisiana ve kuzey Hindistan ve Pakistan'dan daha az elverişli olması nedeniyle burada devamlı bir plantasyon gereklidir.

4.Her ne kadar denemelerdeki hektara şeker verimi 9 tona yükselmiş ise de, plantasyon ekimine geçildiğinde bu miktarın düşeceği doğal olup, şeker veriminin en iyimser bir tahminle , 6 ton/hektar üzerinden hesaplanması gerekir.

5.Kamıştan elde edilen şeker % şeker randımanı pancardan elde edilen % şeker randımanının, yaklaşık olarak, yarısı kadar olduğundan, çiftçi aynı miktardaki şeker için kamıştan iki misli hammadde taşımak zorunda kalacaktır.

6.Çukurova'da kamışın hasat mevsimi yılın en yağışlı aylarına rastlamaktadır.Bu durum kamış üreten ülkelerde ender olarak rastlanır.Bu mazur, büyük işletmelerde makinalı hasat ve dekavil hattı kurmak suretiyle giderilebilir.

7.Kampanyanın başından sonuna kadar fabrikaya normal olgunluktaki kamışın gelmesinin sağlanması, uygun varyete seçimi ve ileri tarım tekniğinin uygulanmasını gerektirir.Bu husus çiftçi tarafından kolay sağlanamıyacağından, üretimin esas itibariyle fabrika üretimine dayanması ve çiftçiden gelecek üretim talebinin kampanya süresini uzatmak veya fabrikanın kapasitesini arttırmak suretiyle karşılanması cihetine gidilmelidir.

8.Halen Çukurova'da monokültür olarak pamuk ekilmesi hem tarım tekniği, hem de ekonomik depresyonlar bakımından rizikoludur.Kamış ile bir münavebe bitkisinin bu bölgeye yerleştirilmesi faydalı olacaktır.Buna karşılık bu sahada en az şeker kamışı kadar şansı olan çeltik, yer fıstığı, susam, sorgum, hintyağı bitkisi, soya fasülyesi, mısır, agav, rami ve marenciye vb. bir çok bitki sözkonusu olduğundan, kamış tarımına karar verilirken bu bitkilerin ekonomik faydaları ve ilerideki rekabet durumunun da göz önünde bulundurulması gerekir.

9.Şeker kamışı üzerinde altı yıldan beri yapılmış olan çalışmalardan edinilen bilgiler, kamış şekeri endüstrisi kurulması için yeterlidir.

KAYNAK:ŞİRAY, 1975.

7b Leonard P. Hebert'in 12.6.1952 Tarihli Raporu

a.Tipik şeker kamışı iklimine sahip ülkeler kadar olmasa da, Adana ve Antalya sahaları, su taşkınlarının önlenmesi şartı ile, iklim ve toprak bakımından şeker kamışı tarımına elverişlidir.Ancak yaz aylarının kurak geçmesi nedeni ile kamışın bol su ile sık sulanması şarttır.

b.Seyrekte olsa Adana'da vuku bulan donlar ve sert rüzgârlar kamışa zarar verebilirler.

c.Adana'da yapılan muhtelif deneme sonuçlarına göre, bir hektardan elde edilen kamış verimi 55-120 ton, şeker verimi ise 4.5 - 10.6 ton arasında değişmekte olup, çok yüksektir.Geniş çapta ekime geçildiğinde bu verim seviyelerinin çok düşeceği muhakkaktır.Adana, iklim itibariyle Louisiana ile mukayese edilebilecek durumda olduğundan; Adana için 60 ton/ha kamış verimi, % 8 randımanla 4.8 ton/ha şeker verimi iyimser bir tahmin olur.

d.Louisiana'da Haziran-Eylül dönemindeki yağış ortalaması 686 mm, Adana'daki yağış ortalaması ise 57 mm olduğundan, ekonomik bir verim sağlanabilmesi için aşırı bir sulama gerektirecektir.

e.Adana'da bir kamış şekeri fabrikası kurulması halinde fabrikanın azami kapasite de çalışabilmesi için gerekli kamışın garanti altına alınması şarttır.

f.Adana'da kamışın hasat mevsimi (Aralık-Şubat) Louisiana da olduğu gibi yağışlı mevsime isabet etmektedir.Bu, hasat işini çok zorlaştırır, hasat ve nakliyenin mekanizasyonunu gerektirir. Sözü edilen mekanizasyon küçük çiftçiler için mümkün olmadığından Louisiana'da çiftçi sayısı çok azalmıştır.

g.Adana tipik bir pamuk yetiştirme sahası olduğundan kamış üretimine geçilmeden önce, her iki ürünün hektara net kâr verimlerinin bilinmesi gerekir.

h.Adana'da aynı tarladan üç yıl kamış ürünü alındıktan sonra dördüncü yılda kamış yerine bir baliye ekilmesi, bu bakliyenin yeşil gübre olarak toprağa gömülmesi, beşinci yılda tekrar şeker kamışı ekilmesi, bölge için tavsiye edilebilecek bir münavebe şeklidir.

ı.Kamış şekeri endüstrisi kurulmasına karar verildiği takdirde, araştırmaların genişletilmesi ve uygulamacı elemanların önceden yetiştirilmeleri gereklidir.

KAYNAK:ŞİRAY, 1958.

Ek 8:Şeker Fabrikalarına Başholunan İmtiyazat ve Muafiyat Hakkında Kanun

11 Ramazan 1343 ve 5 Nisan 1341
(Resmi Ceride ile neşir ve ilânı: 14 Nisan 1341-Sayı: 92)

Kanun No: 601

Madde 1 - Türkiye'de tesis olunacak şeker fabrikalarına Hükümet berveçhizir imtiyazat ve muafiyatı tamamen veya kısmen bahşetmeğe salâhiyettardır.

Yekdiğerine mücavir beş vilâyete mududu mülkiyesini tecavüz etmemek ve fabrikanın mıntıka ihtiyacına kifayet etmesi icapeden cesametine göre istimal edeceği şeker pancarı veya sair hammaddelerin aletdevam yetişmesine salih kâfi miktarda araziyi havi olmak üzere ticaret vekâletinin tâyin eyleceği mıntıkalar dâhilinde 25 sene müddetle şeker fabrikaları tesis ve işletmesi hakkında imtiyaz verilir.

Madde 2 - Şeker fabrikaları imtiyazın devam ettiği müddetçe Teşviki Sanayi Kanununda münderiç muşaadat ve muafiyattan müstefit olurlar.Mezkûr kanunun yirmi üçüncü maddesi ahkâmı imtiyazlı şeker fabrikalarına şamil değildir.

(15.7.1953 tarih ve 6168 sayılı kanunla bu madde aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Madde 2 - Şeker Fabrikaları ve müştemilâtının tesis ve tevsiileri için İşletmeler Vekâletince tastik edilmiş projelerine göre hariçten getirilecek aşağıda yazılı maddeler, imtiyazlarının devamı müddetince, ithal sırasında Hazine, Özel İdare ve Belediyelere ait her türlü vergi, resim harç ve bunların zamlarından muaftır:

a) Her nev'i inşaat malzemesi,

b) Her nev'i makinalar ve aletler

c) Bu fabrikalara ait olarak vücuda getirilecek nakliye, tahmil ve tahliye ve kuvvei muharrike istihsal ve nakil tesisatına muktazi bilcümle malzeme (inşaat malzemesi dahil) ve vesaiti muharrike ve müteharrike (otomobil, kamyon, kamyonet ve otobüs gibi kara nakil vasıtalarını hariç).

Geçici Madde 1 - Halen inşa halinde bulunan şeker fabrikalarına ait olup da, bu kanunun neşri tarihine kadar memlekete ithal edilmiş olan maddeler hakkında da bu kanun hükümleri tatbik olunur.

Geçici Madde 2 - Bu kanunla yapılan değişiklikler, mevcut şeker fabrikalarının imtiyaznamelerine müstenit bugünkü durumlarına halel getirmez.)

Madde 3 - Dâhilde istihsal edilen şekerler sekiz sene müddetle istihlâk resminden mâfuvdür.

Madde 4 - Bir mıntıkada şeker fabrikası teessus ederek faaliyete başladığı tarihten itibaren fabrika ve zurra tarafından vukubulacak pancar zeriat ve istihsalâtı şeker fabrikasında sarfedilmesi şartıyla on sene müddetle mahsulâtı arziye vergisinden müstesnadır.

Madde 5 - Fabrika ve tasfiyehanelerin ihtiyacatı hakikiyesi için kavanini mevzua ahkâmına tevfikan ihraç olunacak maden kömürü, linyit ve kireç imali için işletilecek taş ocakları müddeti imtiyaziyenin devamınca rusumdan muaftır.

Madde 6 - Fabrika ve müştemilâtının tesis ve tevsii için Devlet arazisinden birden beş hektara kadar bir mahal meccanen verilir.Fabrika için en münasip şeraiti haiz olan mahal eşhas uhdesinde olup ve arazii mezkûre sahibinden birrıza alınamazsa o mahallin Ticaret Vekâleti Heyeti fenniyesince en münasip mahal olduğu tasdik edildiği takdirde İstimlâk Kanununa tevfikan istimlâki caizdir.

Madde 7 - Fabrika mevaddı iptidaiye ve mamulesi Devlet tarafından işletilen veya işletilecekolan vesaiti nakliye idarelerince bir sülüs nisbetinde tenzilâtla naklolunurlar.

Madde 8 - Şeker fabrikaları memurin, müstahdemin ve amelesi fabrikanın tarihi küşadından itibaren on sene müddetle temettü vergisinden mâfüvdür.

(2.5.1935 tarih ve 2699 sayılı kanun ile bu madde kaldırılmıştır.)

Madde 9 - Şeker fabrikaları tesisi maksadiyle teşekkül edecek şirketlerin hisse senedatı damga resminden mâfüvdür.

Madde 10 - İşbu kanunda müderiç imtiyazat ve muafiyattan istifade edebilmek için tâlip olan kimse veya şirketlerin iktidarı malilerinin yani fabrika tesis ve idaresine muktazi sermayeye malik olduklarını ve kendileri erbabı ihtisastan değil iseler teşebbüsün idarei fenniyesine kâfi memurini fenniye bulduklarını, teşebbüsün kıymeti muhammenesiyile vuku bulacak istihsalâtın miktarı asgarisini ve amelenin sureti tedarikini ve bunlara müteferri hususatı fenniye ve iktisadiyeyi mübeyyin evrakı müsbiteyi Ticaret Vekâletine ispat ve ibraza mecburdurlar.

Madde 11 - İşbu kanuna müsteniden istihsal olunacak fabrika imtiyaznameleri Ticaret Vekâletinin muvafakatı olmadıkça âhara devrolunamaz.

Madde 12 - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren 30 sene müddetle mer'iyülicradır.

(20.5.1955 tarih ve 6607 sayılı kanun ile "mer'iyet muddeti 14 Nisan 1955 tarihinden itibaren beş yıl temdit edilmiştir.)

Madde 13 - İşbu kanunun icrasına Maliye, Ticaret, Ziraat ve Nafıa Vekilleri memurdur.

Ek 9:Şeker İnhisârı Hakkında Kanûn

Resmi Ceride, 6 Şubat 1926, Numero 290.

(Kanun)Numerosu: 724

Birinci madde - Türkiye'de şeker idhâli hükûmetin taht-ı inhisârındadır.5 Nisan 134 tarihli kanûn mûcebince memleket dâhilinde te'sis edilecek olan şeker fabrikalarının istihsâlâtı hükûmet hâriçten celb etdiği şekerin beşinci maddede muharrer mâliyet fiatıyla satın almaya mecbûrdur.

İkinci madde - Bulama, lokum, alel-umûm şekerleme ve helviyât, şekerli şuruplar, meşrûbât-ı ..... olmayarak esâsı şeker olan içkiler, meyve şekerlemeleri, çikolata ve emsâli şekerli mevâddın memlekete hâriçten idhâli inhisâr idâresine âiddir.İhtiyâcât-ı tıbbiyyeden olan ve listesi mâliyye ve sıhhıyye vekâletlerince müştereken tastik edilen şekerli mevâddın bir sâbık gümrük ve istihlâk rüsûmuna tabi olarak idhâli serbesttir.

Üçüncü madde - Bu kânûnda mezkûr şeker tabiri tasfiye olunmuş veya ham hâlinde bi'l-cümle şekerlere ve glikoza şâmildir.

Dördüncü madde - Sakarin idhâli hakkında 4 Nisan 1333 tarihli kanûn ahkâmı kemâkân bâki olmak üzere şekerleme, helviyât ve emsâli şekerli ma'mulâtda, sakarin ve nev'den olan mevâddın isti'mâli memnudur.Eczâ depolarının yalnız ihtiyacat-ı tıbbiyye içün idhâl edecekleri sakarinin sarfiyâtı hükûmetin murakabesine tâbidir.

Beşinci madde - Birinci ve ikinci maddeler mûcibince idhâli taht-ı inhisâra alınan şeker ve şekerli mevâddın mâliyet fiatları gümrük ve istihlâk resm-i hâzırları ile mübayaa, nakliyye ve sair masârıf mecmûuna göre tahakkuk edecek mikdâr olub mevâddı mezkûre işbu mâliyyet fiyatlarına hükûmetçe kiloda sekiz kuruş inhisâr resmi ilâvesiyle muayyen yerlerdeki depolarından bâyilere satılır.

Altıncı madde - Beşinci madde ve cümle inhisâr resmi alınmış şeker ve şekerli mevâddın Türkiye dahilinde alım-satımı tamâmen serbesttir.

Yedinci madde - Memleket hâricine sevk olunan şekerli ma'mûlâtda bi't-tahlîl mevcûd olduğu tahakkuk eden şekerden alınmış olan inhisâr ve istihlâk resimleri iâde olunur.

Sekizinci madde - Türkiye'den transit sûriyle imrâr olunacak şeker ve şekerli mevâdd hakkındaki ahkâm bâkidir.

Dokuzuncu madde - Hükûmet şeker inhisârını şahsiyyet-i hükmiyyeyi hâiz bir müdiriyye vâsıtasıyla idâre eder.Müdirriyetin muâmelâtı mâliyye vekâletince bi'l-intihâb icrâ vekilleri hey'etinin tasdikine iktirân edecek bir reis ve üç azâdan müteşekkil bir meclis-i idâre v mâliyye vekâletinin inhâsı üzerine tayini irâde-i milliyeye iktirân eyleyecek bir müdir vâsıtasıyla tedvir olunur.Müdir meclis-i idâre'nin a'zâ-yı tabi'iyesindendir.Meclis-i idâre ile müdirin vezâifi mâliyye vekâletince bi'ttanzim icrâ vekilleri hey'eti tarafından tasdik olunacak bir ta'limât-nâme ile ta'yin edilir.

Onuncu madde - Şeker inhisârı müdiriyyeti büdçesi meclis idâresi tarafından tanzim ve mâliyye vekâletince tasdik edildikten sonra tasdik-i âlîye arz olunur.Ve her senenin hesab-ı kat'îsi sene hitâmından i'tibaren altı ay zarfında Büyük Millet Meclisi'ne takdim olunur.

Onbirinci madde - İşbu kanunun neşri tarihinden itibâren hükûmetten mâadâsı tarafından memlekete birinci ve ikinci maddelerde muharrer mevâddır idhâli memnû'dur.Ancak kanunun neşri tarihinden mukaddem Türkiye içün şipâriş edildiği beyân-nâme ve vesâik-i lâzımesiyle isbât edilen mevâddın iki ay içinde geldiği takdirde ilk mübâyaa fiatlarıyla hükûmetçe satın alınır.İsteyenler mallarını tekrâr ihrâçda serbestdirler.

Onikinci madde - İşbu kanûnun neşri tarihinden evvel memlekete idhâl edilmiş olan şeker ve şekerli mevâdd içün ashâbı kanûnun neşri tarihinden i'tibâren bir ay zarfında yedlerindeki malin mikdârı hakkında bir beyanname vermek ve mallarını tayin olunacak fî-i vustî ile aynı müddet zarfında ahâliye satmak veya ihrâc etmek mecbûriyetindedirler.İhrâc hâlinde alınmış olan gümrük ve istihlâk resimleri ihrâc iskelesinde iâde olunur.

Her mahallin fî-i vustîsi en büyük mülkiyye me'mûrunun taht-ı riyâsetinde mal me'mûru ve ticâret odasından ve ticâret odası bulunmadığı sûretde belediye meclisinden müntehibiki a'zâdan müteşekkil dört kişilik bir komisyon ma'rifetiyle ve son iki ayın satış fiatlarının vustîsı nazar-ı itibâre alınmak şartıyla tesbit ve ilân olunur.

Onüçüncü madde - Onikinci maddede muayyen bir ay müddet zarfında satılmamış veyâ ihrâç olunmamış olub tüccâr yedinde kalan şekerlerin ve şekerli mevaddın beher kilosundan sekiz guruş inhisâr resmi alınır.

Ondördüncü madde - Ellerinde şeker ve şekerli mevâdd bulunduğu halde vade-i muayyenesinde beyânnâme vermemiş olan topdancı satıcılar hakkında geçen her gün içün elli ve perâkenciler hakkında on lira cezâ-yı nakdî hükm olunur.

Onbeşinci madde - Dördüncü madde ahkâmına muhâlif olarak sakarin veyâ bu nev'den mevâdd isti'mal edenler kanûn-ı cezânın 194 üncü maddesi mûcibince tecziye olunur.

Onaltınca madde - Neşri tarihinden itibâren mer'î olan işbu kanûnun ahkâmını icrâya adlıyye, dâhiliyye, mâliyye, ticâret ve sıhhiyye vekilleri me'mûrdur.

25 Kânun-ısânî 1926

Ek 10:Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun Şeker Sanayii ile İlgili Maddeleri

Numara 289 Teşvik-i Sanayi Kanunu 28 Mayıs 1927
Resmi Ceride ile neşir ve ilanı 15 Haziran 1927

Kanun Numarası:1055

Birinci Fasıl

Madde 1:Daimi veya muayyen zamanlar içinde, makine veya âletler veya tezgâhlar iânesiyle herhangi bir madde veya kudretin evsâf veya eşkâli kısmen veya tamâmen değiştirilip kıymetlendirmek suretiyle toplu imâlat vucûda getirilen ve bu maksada tahsis edilen y erler bu kânuna göre sınaî müessese addolunur.

İkinci Fasıl

Madde 2:Bu kanunda yazılı müsaade ve muafiyetlerden istifâdeleri itibâriyle sınaı müesseseler dört sınıfa ayrılırlar:

Birinci Sınıf:En az on bâr-gîrlik bir kuvve-i mahreke ile işleyen ve imalâtında bir sene zarfında en az bin beşyüz gündelik miktarında işçi çalıştıran müesseseler;

...

Üçüncü Fasıl

Madde 4:Sınaî müesseseler ve müştemilâtının tesis inşâ ve tevsilerine ve kuvve-mahrakelerinin istihsal ve nakline ve bu müesseseleri en yakın ve müsâid demiryolu, şose liman veya sâhile rabt için lüzûmu olan her nevi nakliye ve tahmil ve tahliye vesâit ve tesisatına muktazi arazi, belediye hudutları hâricinde başka bir yere tahsis edilmemiş arâzi-i milliyeden olduğu ve bu mahallerin müessese ve teferruatı için en müsâit şerâiti hâiz mahaller bulunduğu ticaret vekâletince tasdit edildiği takdirde ceman on hektara kadar icrâ vekilleri heyeti kararıyla müessesehâne tefviz olunur.Bu arazi eşhâsa âit olup sâhiplerinden bi'l-rizâalınmadığı takdirde istimlâk kânununa tevfikân istimlâki câizdir.

Madde 5:Sınaî müesseselerin ve müştemilâtının tesis, inşa ve tevsilerine muktazi olup belediye hudutları dâhilinde bulunan ve devlete ait ve başka bir yere tahsis edilmemiş olan arâzi, arsa ve mebâni takdir olunacak bedelleri on senede ödenmek üzere icrâ vekilleri heyeti karârıyla müessesehâne devr ve ferâg olunabilir.

Madde 6:Sınaî müesseselerinin mebâni ve tesisâtı veya bu müesselerle devlet şebekesi arasında bilâ-resm husûsu telgraf veya telefon hudûdu inşâsına müsâade olunabilir. Gerek bu hudûd ve gerek mühessesenin kevve-i mahrekesini nakleden hatlar için umûmi yolların kenarlarında devlete âit arâzide meccanen ve sâhibli arâzide sahiplerine ticaret vekâletince takdir olunacak muhik bir tazminat itâsı sûretiyle direk rekz olunması ve bunların icâb ettikçe tâmirleri câizdir.

Madde 7:Sınaî müesselerle bunların bulundukları arâzi dâhilindeki kâffe-i müştemilâtı (amele ve müstahdeminin sıhhî ve ictimaî ihtiyaçlarına mahsus mebânî dahil) ve dördüncü maddede mezkûr her nev'i tesisatı aşağıda yazılı vergi ve rusûmdan muaftır.

a-Musakkafat vergisinden
b-Arâzi vergisinden
c-Kazanç vergisinden
d-Bu vergiler idâre-i husûsiyye ve belediyelere ait küsûrât mukaddamasından
e-Maktû-ı zam vergisinden
f-Belediyelere ait inşaat, buhar kazanları, motorlar ve inbiklerin ruhsatiye resimlerinden

Madde 8:Sınaî müessese vucûda getirmek maksadıyla müteşekkil şirketlerden hisse senedat ve tahvilâtı damga resminden muaftır.

Madde 9:Sınaî müesseselere ait olup memleket dahilinde bulunmayan veya kâfi miktarda istihsâl veya imâl edilemeyen aşağıda yazılı mevâd gümrük ve duhûliyye resimlerinden muaftır.

a-Bu müesseselerle müştemilâtının tesis, inşaa ve tevsilerine muktazi her nev'i inşaat malzemesi
b-Bu müesseseler imâlatına ve mamulâtının zurûfuna muktazi mevâd-ı ibtidâiyye
c-Bu müesseseler için luzûmlu olan her nev'i makine ve alât ve bunların yedek ve tecdid parçaları
d-Bu müesseselere ait olarak vucûda getirilecek nakliye, tahmil ve tahliye ve kuvâ-yı mahreke istihsâl ve nakl tesisâtına muktazi bi'l-cümle malzeme

Madde 10:Sınaî müesseselerin müştemilâtının tesis inşâ ve tevsilerine ve dördüncü maddede mezkûr tesisatına muktazî her nev'i inşaat malzemesi ve makine ve alât Türkiye dâhilindeki şimendifer ve vapurlarda câri tarifelerden % 30 tenzilât ile nakl ve bu tenzilâttan istifâde ettirilemeyen müesseselere tenzilât mikdarınca prim i'tası mecbûri olur.

Madde 11:Sınaî müesseselere ticaret vekâletinin teklifi üzerine icrâ vekilleri heyeti kararıyla bir sene zarfındaki mevâd muameleleri kıymetinin yüzde onuna kadar prim i'ta olunabilir.

Madde 12:Sınaî müesseselere luzûmu olan tuz, ispirto ve mevâd-ı infilakıyyeyi ticâret vekâletinin teklifi üzerine câri fiatlardan tenzilât icrasıyla saddırmağa veya buna mukabil prim i'tasına icra vekilleri hey'eti me'zundur.

Madde 13:Hükûmet, idâre-i hususiyye ve belediyeler bve bunlara ait müessesât ile imtiyazlı şirketler ve bu kanûndan istifade eden müesseseler, ihtiyaçlarına göre alacakları her nev'i mevâddan, memleket dahilinde kafi mikdarda istihsal veya i'mâl olunupta mümasillerinin gördükleri işi görebileceği fennen mütehakkık bulunanları hariçten gelenlerden yüzde on pahalı dahi olsa tercihen dahilden tedarik ve mübâyaaya mecburdurlar.

Dördüncü Fasıl

Sınaî müesseselerinin müsaade ve muafiyetlerden suret-i istifadeleri

Madde 14:Birinci sınıfa dahil sınaî müesseseler üçüncü fasılda muharrer müsaade ve muafiyetlerin tamamından istifade ederler.

...

Madde 20:Memlekette mevcut olmayan sanayii tesis ederek yerli ve dahilde yetiştirelemeyen mevadı iptidaiyyeyi imâl suretiyle muayyen bir mıntıkanın bu nev'i mevadı mamule ihtiyacını müstemirren tatmin eylemeyi temin ve taahhüd edenlere ticaret vekâletince tahdit edilecek mıntıkalar dahilinde sınaî müesseseler tesis ve işletmeleri için icra vekilleri hey'eti kararıyla imtiyaz verilebilir.Bu mahiyeti haiz sınaî müesseselere tahsis edilecek sermaye mikdarı yarım milyondan az olmayacağı gibi imtiyaz müddeti yirmibeş seneyi ve imtiyazı verilecek mıntıkanın vûsati sekiz vilayet-i hudûd mülkiyesini tecavüz edemez.Bu müesseselerle şeker fabrikaları üçüncü fasıldaki müsaade ve muafiyetlerin tamamından istifade edecekleri gibi dördüncü maddede muharrer arazi mikdarının bunlar hakkında elli hektara kadar tevsii caizdir.

Beşinci Fasıl

Ruhsatname istihsâli

...

Altıncı Fasıl

Ruhsatnâme Sahiplerinin Mecbûriyetleri

Madde 24:Muafiyet ruhsatnâmesi tarihinden itibaren üç sene zarfında müessesenin tesis ve imalata başlaması mecburidir.

Madde 25:Sınaî müesseselere meccanen veya takdir-i kıymet suretiyle verilen arazi, arsa ve mebâni en az onbeş sene bu maksadla kullanılmadıkça tamamen veya bil-efrâz satılamaz ve îcara verilemez.Hey'et-i umûmiyyeleri ile ve tahsis olundukları maksada göre kullanılmak şartıyla sanayi müesseselerin âhara devr ve ferag veya icarları caizdir.

...

Madde 28:Bu kanûnda yazılı müsaade ve muafiyetlerden kısmen veya tamamen istifade eden sanayi müesseselerin yalnız müdür ve muhasebecileri ecnebi olabilir.Bundan maada bi'l-umûm memurin ve müstademin ve amelenin Türk olması meşrûttur.Ancak müessesenin işlemesine muktâzi olup dahilde bulunamayan mütehassıs memur ve ameleler ait oldukları vekâletin müsaadesi yerlerine Türk yetiştirilmesi şartıyla mahdut miktar ve müddetlerle ecnebi olarak istihdam olunabilir.Maden ocakları bu hususta maden kanûnu ahkâmına tabidir.

...

Madde 42:Bu kanûnun neşrinden evvel muâfiyet ruhsatnamesi almış bulunan bi'l-umûm müesseseler 1 Kanûnuevvel 1329 tarihli teşvik-i sanayi kanûn-ı muvakkatinin hitam müddetine kadar eski müsaade ve muafiyetlerden istafedeye devam edebilirler.Bunlardan 1927 senemaliyyesi nihayetine kadar müracaat edenler sınıflarına göre ve bu kanûn ahkâmına tevfikan yeniden muafiyet ruhsatnamesi almak hakkına haizdirler.

...

Ek 11:Şeker Kanunu

Kanun no: 6747 Kabul tarihi: 22/6/1956

Fabrika kurma müsaadesi

Madde 1 - Türkiye'de şeker fabrikası kurulup işletilmesi İcra Vekilleri Heyetinc müsaade alınmasına bağlıdır.

Fabrika kurma talebi

Madde 2 - Şeker fabrikası kurmak isteyen hakiki ve hükmi şahısların:

a) Fabrika için lüzumlu ham maddelerin devamlı olarak hangi bölgelerdeki arazide tedarik edileceğini,

b)Tesisin kurulup işletilmesi için gerekli sermayenin takribi miktarını ve bunun temin şeklini,

c) Bu teşebbüsü işletmeye ve idareye kâfi teknik elemanların ne şekilde temin edileceğini,

d) Fabrikanın kapasitesini ve rantabilite hesaplarını gösterir vesikalarla İşletmeler Vekâletine müracaat etmeleri ve müracaat dilekçelerine fabrikanın kuruluş alanı ve projelerini eklemeleri şarttır.İşletmeler vekâleti icabında ilgilerden mütemmim malûmat ve belgeler istemek suretiyle yapacağı incelemeler sonunda lüzumuna kanaat getirdiği takdirde gereken müsaadenin verilmesini İcra Vekilleri Heyetine teklif eder.

Müsaadenin devri

Madde 3 - Şeker fabrikası tesis ve işletme müsaadesinin kısmen veya tamamen devri için İşletmeler Vekâletine müracaat edilir.Devir yüzünden fabrikanın kurulmasında veya işletilmesinde bir aksaklık olmıyacağına İşletmeler Vekâletince kanaaat getirildiği takdirde, devre, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla müsaade edilir.

Arazi tedariki

Madde 4 - Şeker fabrikaları ile müştemilatının kurulması ve büyütülmesi ve bunların çalışmaları, en yakın demiryolu, şose, liman ve ırmaklara bağlanması için lüzumlu ve en münasibi olduğu İşletmeler Vekâletince tesbit edilen ve sahiplerinden satın alınamayan arazi ve binalar 1295 tarihli Menafii Umumiye için İstimlâk Kararnamesi veya bu kararnamenin yerine kaim olacak kanun hükümleri dairesinde istimlâk olunabilir.

İstimlâk kararı, İşletmeler Vekâletinin talebi üzerine salâhiyetli mercilerce verilir ve bedeli, müsaade sahibi tarafından ödenir.

Arazi Hazineye ait ise, kültür toprağı vasfında bulunanlar için ayrıca (Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğünün) muvafakatı alınmak suretiyle müsaade sahibine bedel takdiri suretiyle satılabilir.

Muaflıklar

Madde 5 -

a) Şeker fabrikası tesisi için kurulan anonim şirketlerin hisse senetleri damga resminden, şeker fabrikaları ve müştemilatının tesis ve tevsii için İşletmeler Vekâletinin tasdik edilmiş projelerine ve faturalarına gore hariçten getirilecek:

1. Hernevi inşaat malzemesi,

2. Her nevi makineler ve aletler,

3. Bu fabrikalara ait olarak vucuda getirilecek nakliye, tahmil ve tahliye ve muharrik kuvvet istihsal ve nakil tesislerine muktazi bilcumle malzeme (inşaat malzemesi dahil) ve vesaiti muharrike ve mutteharrike (otomobil, kamyon, kamyonet ve otobüs gibi kara nakil vasıtaları hariç) ithalleri sırasında Devlet, hususi idare ve belediyelere ait her türlu vergi, resim, harç ve bunların zamlarından muaftır.

c) Şeker fabrikalarının kısmen veya tamamen tecdidi maksadıyla getirtilecek makine ve aletlere de bu maddenin (b) fıkrası hükmü tatbik olunur.

Şeker ham maddesi ile tohumunun yetiştirilmesine ait arazi

Madde 6 - Şeker fabrikalarına ait olup şeker ham maddesiyle bu ham madde tohumunu ve bunların zirai münavebesiyle ilgili diğer tarım mahsullerinin yetiştirilmesine tahsis edilen arazinin (5000) dönümden yukarı kısmı hakkında İşletmeler ve Ziraat Vekâletlerinin mütalaası alınmak suretiyle 4753 sayılı kanunun 5618 sayılı kanunla muaddel 14 üncü maddesinin (c) fıkrasının istisna hükmü tatbik olunur.

Müsaadenin himayesi

Madde 7 - Müsaade istihsali suretiyle şeker fabrikası kurup işletenlere fabrikalara lüzumlu ham maddelerin devamlı olarak yetiştirilmesi için tahsis edilen bölgeler dahilinde başkaları tarafından şeker fabrikası kurulup işletilemez.Ancak, bu bölgeler dâhilinde zamanla elde edilecek ham madde verimi fabrika kapasitesi üstünde hadlere vardığı ve bunların işlenmesi için İşletmeler Vekâletince tayin edilecek müddet içinde sahibi tarafından fabrikanın tevsii veya yeni bir fabrika tesisi cihetine gidilmediği takdirde bu bölgelerden bir kısmı İşletmeler Vekâletinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla başka bir fabrikanın ham madde sahası meyanına idhal edilebilir.

Pancar ve Şeker Fiyatları

Madde 8 - Şeker hammaddesinin müstahsilden mubayaa fiyatı ve şartları ile gerek hariçten ithal, gerek dahilde istihsal edilecek küp ve kristal şekerlerin satış fiyatı 9-12. maddeler nazara alınarak İcra Vekilleri Heyeti kararıyle tesbit ve icabında tadil olunur.

İstihlâk vergisinin tarh, tahakkuk ve tahsili

Madde 9 - Memleket dahilinde istihsal olunan şekerler İstihlâk Vergisine tabidir Verginin matrahı şekerlerin sâf sıkletidir.

Vergi, fabrikalarda veya bunların depo veya satış merkezlerinde bir ay içinde satılan şekerler için ertesi ayın 15. günü akşamına kadar, satılan şekerlerin ait olduğu fabrikanın bulunduğu mahallin vergi dairesine verilecek beyanname üzerinden tarh ve tahakkuk ettirilerek aynı süre içinde tahsil olunur.

Bu beyannamede en az şu malûmat gösterilir:

a) Satılan şekerlerin küp ve kristal olarak ayrı ayrı miktarları,

b) Hercins şekere ait vergi birimi ve tutarı,

İstihlâk vergisi miktarı

Madde 10 - Şeker İstihlâk Vergisi küp şeker için kiloda 100, kristal şeker için kiloda 85 kuruştur.

Kâr garantisi

Madde 11 -

a) İcra Vekilleri Heyeti kararıyla her cins şeker için tesbit olunacak toptan satış fiyatından İstihlâk Vergileri düşüldükten sonra kalan meblağ ile fabrikaların bu şekerlere ait satış maliyetleri arasındaki fark, istihsal müesseselerinin ödenmiş sermayelerine senevi net % 10 kâr vermeye müsait bulunmadığı takdirde, Vergi Usul ve Kurumlar Vergisi Kanunları ile aşağıdaki hükümler gözönünde bulundurularak kampanyalar sonunda Maliye ve İşletmeler Vekâletlerince birlikte yapılacak tetkikat neticesinde bu nisbeten noksan olduğu anlaşılan kâr, bu maddenin (d) fıkrasındaki fondan, bu fon yetmediği takdirde Maliye Vekâleti bütçesine konulacak özel tahsisattan, reddiyatın tabi olduğu hükümlere uyularak ilgili müesselere Hazinece yapılacak tediyelerle bu nisbete ibla olunur.

b) Yukarki fıkrada zikredilen kâr fabrikaların fiili istihsalleri normal istihsal kapasitelerinden % 10'a kadar noksan veya fazla bulunduğu ahvalde fiili istihsal miktarı ile ilgilenilmeksizin ödenmiş sermaye üzerinden hesap olunur.

İstihsal bu fazlanın üstünde veya bu noksanın altında zuhur ettiği takdirde istihsal müessesesine beher kilo şeker için verilecek kâr normal kapasite ile yapılan istihsalde beher kilo şekere düşen kârın aynıdır.

c) 1950 yılından önce mevcut şirketlere ait fabrikaların belli bir kampanya da yukarki fıkralarda belirtilen esaslara göre bulunacak kârlarından bir kilo şekere isabet eden miktar, bunlar dışında kalan fabrikaların aynı kampanyaya ait kârlarından istihsal ettikleri şekerlere isabet eden miktarlar vasatisinden dun bulunduğu takdirde bu fabrikaların bağlı bulunduğu şirketlere 'd) fıkrasında yazılı fondan veya tahsisattan Hazinece yapılacak tediyelerle aradaki fark kapatılır.

d) Yukardaki (c) fıkrası hükmü mahfuz kalmak üzere, şeker fabrikalarına bu madde gereğince bırakılacak kârlar üstünde tahassül edecek paralar Merkez Bankasında açılacak hususi bir fonda toplanır.Bu kanunla kullanılması emrolunan yerlere tahsis edildikten sora bu fonda artan paralar en geç beş senede bir bütçeye irad kaydolunur.

e) Yukarki fıkralar gereğince her kampanyaya ait olarak salahiyetli makamlarca yapılacak tetkikat kampanyanın hitamından itibaren dört ay içinde ikmal edilerek hesaplamalar yapılır.

İstihsal ve satış maliyetleri

Madde 12 - Şekerin istihsal maliyeti şu unsurlardan terekkübeder:

a) Şeker imalinde sarfedilen ham madde ve malzeme bedelleri,

b) Ham maddenin yetiştirilmesi yapılan masraflar,

c) Makul miktarlardaki işletme, idare ve şirket genel idare masrafları ve sosyal masraflar,

d) Amortismanlar ve ilk tesis masrafları,

e) Kredi masrafları,

f) Nakliye ve sigorta masrafları.

Belli bir istihsal kampanasını ihtiva eden bir yıl içinde bu masraflardan bir kilogram şekere isabet eden meblağların toplamı bir kilogram şekerin istihsal maliyetini teşkil eder.

Şatış maliyeti aynı yıl içinde satılan şekerlerin satışı için yapılan masraflarda istihsal olunan bir kilogram şekere isabet edecek kısmı istihsal maliyetine eklenmesiyle bulunur.

Aynı şirkete bağlı fabrikalar için bu maliyetler müşterek bir vasati maliyeti ifade eder.

Anlaşmazlıklar ve tahkim

Madde 13 - 11 ve 12. maddeler gereğince yapılacak tetkikat dolayısıyle istihsal müesseseleri ile tetkik ile vazifeli vekâletler arasında veya vekâletlerin kendi aralarında herhangi bir konumda meydana gelecek anlaşmazlıklarda Başvekâlet (Umûmi Murakabe Heyeti) hakemlik eder.

İstihsalin tesbiti

Madde 14 - Şeker fabrikalarının istihsalleri sahipleri veya temsilcileri tarafından günü gününe tesbit ve fabrika içinde veya mahalli maliye teşkilâtına bir beyanname ile bildirilecek depolarda muhafaza edilir.Mahalli maliye teşkilâtı günlük istihsali tesbit etmek üzere şeker fabrikalarında memur bulundurabilir.İstihsal ve tesbit edilipde bir daha fabrikasyona tabi tutulması icabeden miktarlar maliye teşkilatının malumatı tahtında evvelce tesbit edilmiş bulunan miktardan tenzil ve yeniden tesbit olunur.

Şeker ithali

Madde 15 - Memleketteki şeker fabrikaları istihsalinin istihlâke yetmemesi veya memlekette şeker stoku tesisine luzum görülmesi hallerinde İktisat ve Ticaret Vekâleti teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile hariçten şeker ithal edilebilir.Bu karar idhal edilecek şekerlerin miktarı ile bu şekerleri hariçten getirmek, getirtmek ve satmakla vazifelendirilecek teşkilâtta tesbit olunur.Bu şekerler, satışı yapılacak teşkila ithal mevkiilerinde, gümrük kapısındaki maliyetleri ile devrolunur.

İthal mevkilerinden memleket içindeki satış merkez veya depolarına nakledilmele lazım gelen şekerlerin devir maliyet fiyatına, ithal mevkilerinden bu mahallere kadar o nakliye, sigorta masrafları ile diğer masraflarda ilave edilir.

Bu şekerlerin maliyetleri ile yerli benzerleri için icra vekilleri heyetince te edilmiş olan toptan satış fiyatlarına göre tekevvün edecek satış bedelleri arasındaki f fark, maliyet bedelleri üzerinden % 2 nisbetindeki tavassut komisyonu eksiği ile vazif satış teşkilâtı tarafından İstihlâk Vergisi olarak maliyeye ödenir.

Şeker ve şekerli madde ihracı

Madde 16 - İcra Vekilleri Heyeti dahilde istihsal olunan şekerlerin yabancı memleketlere ihracına müsaade edebilir.Bu suretle ihraç edilecek şekerlerden istihlâk vergisi alınmaz.Bu şekerlerin 11. maddeye göre hesap edilecek kârı da ihtiva eden ihraç maliyetleri ile döviz raiçlerine göre hesaplanacak satış bedelleri arasında hasıl olan leh ve aleyhteki farklar Maliye'ye aittir.

Memleket içinde imal edilen şekerli maddelerin yabancı memleketlere ihracı halinde terkiplerindeki şekere tekabül eden ve Maliye ve İşletmeler Vekâletlerince tayin olunacak miktara ait bulunan istihlâk vergisi ihraç olunan şekerli maddenin sahibine iad olunur.

Ancak bahis mevzuu iade muamelesi için:

a) İhraç edilecek maddelerin nevini, miktarını, kablarının adet ve nevini, hangi gümrükten ihraç edileceğini gösterir bir nakliye teskeresinin bu maddelerin imal edildiği yer vergi dairesinden alınması,

b) Nakliye tezkeresinin tanzim tarihinden itibaren üç ay zarfında aynen ihraç edildiğini mübeyyin gümrük idaresinden alınacak mesikanın (a) fıkrasında sözü edilen ver dairesine ibraz edilmesi,

şarttır.Bu şartlardan herhangibirine riayet edilmemesi halinde İstihlâk Vergisi iade olu

(Bu madde 24/11/1960 tarihli 140 sayılı kanunla değiştirilmiştir:

Memleket içinde imal edilen şekerli maddelerin yabancı memleketlere ihracı halinde terkiplerindeki şeker miktarı Maliye ve Sanayi Bakanlıklarınca tesbit olunur.Şeker maddelerin ihracı anındaki memleket içi fabrika toptan satış fiyatı ile Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketince bir evvelki yılda ihraç edilen şekerlerin ortalama FOB fiyatı arasındaki, şekerli maddelerin bünyesine dâhil şeker miktarına tekabül eden fark (Şeker istihlâk vergisi dahil) ilgili vergi dairesince ihraç olunan şekerli maddenin sahibine iade olunur.

Ancak bahis mevzuu iade muamelesi için:

a) İhraç edilecek maddelerin nevini, miktarını, kablarının aded ve nevini, hangi gümrükten ihraç edileceğini gösterir bir beyannamenin bu maddelerin imal edildiği yer vergi dairesine verilmesi ve mukabilinde aynı malûmatı muhtevi bir nakliye tezkeresi alınması,

b)Nakliye tezkeresinin tanzim tarihinden itibaren üç ay zarfında bu maddelerin aynen ihraç edildiğini mübeyyin gumruk idaresinden alınacak vesikanın (a) fıkrasında sozu edilen vergi dairesine ibraz edilmesi,

şarttır.(a) ve (b) fıkralarında tasrih edilen şartlardan herhangi birine riayet edilmemes halinde yukarıda sözü edilen fiyat farkı iade edilmez.)

Kaldırılan hükümler

Madde 17 - 12/6/1930 tarihli ve 1718 sayılı kanunun 3, 5, 6 ve 7 nci maddelerinin, 15/1/1943 tarihli ve 4385 sayılı kanunun 6 ncı maddesinin, 21/6/1944 tarihli ve 4597 sayılı, 6/2/1946 tarihli ve 4855 sayılı 10/6/1947tarihli ve 5086 sayılı kanunların şekere muteallik hükümleri ile 5/ 4/1341 tarihli ve 601 sayılı, 7/5/1935 tarihli ve 2699 sayılı, 12/6/1935 tarihli ve 2785 sayılı, 27/12/1946 tarihli ve 4982 sayılı, 5/7/1950 tarihli ve 5667 sayılı, 15/7/1953 tarihli ve 6108 sayılı, 20/5/1955 tarihli ve 6607 sayılı kanunlar ve 25/1/1937 tarihli ve 3101 sayılı kanunun 1, 2, 4 üncü ve muvakkat 1 inci maddeleri , 15/1/1943 tarihli ve 4385 sayılı kanunun 2, 4, 7, 8 ve muvakkat 1 inci ve 2 inci maddeleri 22/12/1948 tarihli ve 5281 sayılı kanunun 1 inci ve muvakkat maddeleri ilga edilmiştir.